بسم الله الرحمن الرحيم

İSBN: 978-9944-355-03-2

ismailhakkialtuntas@gmail.com
http://ismailhakkialtuntas.com

Ocak 2010

NİYÂZÎ-İ MISRÎ

KADDESE'LLÂHÜ SIRRAHU'L-AZİZ

(1618-1694)

DİVAN-I İLÂHİYYAT
VE
AÇIKLAMASI

2.CİLT

İKİNCİ BASKI

İhramcızâde
Hacı İsmail Hakkı ALTUNTAŞ

Hak-pây-ı ser-firâza geldim
Ser-Alî'ye hem-raza geldim
Uluvviyetinle pervâza geldim
Huzuruna ben niyaza geldim.
El-meded meded meded Niyazî
Ene dahîlek Sultan Niyazî.

Bunca aczimle dergâha geldim
Yüzüm sürmeğe ben şaha geldim
Gülzâr-ı Veliyyu'llaha geldim
Huzuruna ben niyaza geldim.
El-meded meded meded Niyazî
Ene dahîlek Sultan Niyazî.

Kapında bekler senin dervîşan
Lütfunu niyaz eylerler her an
Bu abd-i aciz-i ahkâr nâtüvan
Huzuruna ben niyaza geldim.
El-meded meded meded Niyazî
Ene dahîlek Sultan Niyazî.

Oldum lütfunla himmete nail
Mülk-i al-i abaya dâhil
Feyz-i lezzete et beni vasıl
Huzura işte niyaza geldim
El-meded meded meded Niyazî
Ene dahîlek Sultan Niyazî.

***Şemsî**-i aciz ki kerem kıl*
Esrar-ı Hakk'a anı mahrem kıl
Lutfunla dil-şad eyle harem kıl
Huzuruna ben niyaza geldim.
El-meded meded meded Niyazî
Ene dahîlek Sultan Niyazî.[1]

Mehmed Şemseddin (Ulusoy)

---

[1] (KABAKCI, 2006) , s. 129-130

43

Vezin: Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün

Âriflere esrâr-ı Hüdâdan haberim var,
Âşıklara dildâr-ı bekâdan haberim var.
Ey firkât oduna yanuben bağrı delinen,
Gel kim yarane türlü devâdan haberim var.
Gel ölü isen sözlerime tut kulağın kim,
Can bahş edici nefh-i nidâdan haberim var.
Âdem yüzü ol yâre mukâbil dedi Ahmed,
Bu sözde olan remz-u îmândan haberim var.
Gir mekteb-i irfâna oku Âdemin ilmin,
Âlemlere bu ilm-i künâdan haberim var.
Vechinde yedi Fâtihâ âyâtı yazılmış,
Âdemdeki âyât-ı Hüdâ'dan haberim var.
Âdem'de bulup vasf-ı ilâhîyi Niyâzî,
Ol mecma-i evsâf-i amâdan haberim var.

Âriflere esrâr-ı Hüdâdan haberim var,
Âşıklara dildâr-ı bekâdan haberim var.
Âriflere esrâr-ı Hüdâ'dan haberim var,
Âşıklara bekâ sevgilisinden haberim var.

Allah Teâlâ'nın sırrı insandır. İnsanı tanıyan Allah Teâlâ'yı en güzel şekilde tanır. Çünkü zâtın sıfatlarının tecelligâhı insandır.

Bekâ sevgilisi Hakikât-i Muhammediyedir. Allah Teâlâ alemleri ona duyduğu sevgiyle yarattı. Onu yarattı ve hayran oldu.

Sultân-ı rüsûl şâh-ı mümeccedsin efendim
Bîçarelere devlet-i sermedsin Efendim
Divan-ı ilahide ser-âmedsin Efendim
Menşur-i "Leamrük" le müeyyedsin Efendim.

Sen Ahmed ü Mahmud ü Muhammedsin Efendim
Hakk'dan bize Sultan-ı müeyyedsin Efendim.

Hutben okunur minber-i iklîmi bekâ'da
Hükmün tutulur mahkeme-i rûz-i cezâ'da
Esmâ-yı şerifen anılır arz u semâ'da
Gülbangı kudûmun çalınır Arş-ı Hudâ'da

Sen Ahmed ü Mahmud ü Muhammedsin Efendim
Hakk'dan bize Sultan-ı müeyyedsin Efendim.

Şeyh GALİB kaddese'llâhü sırrahu'l azîz

Ey firkât oduna yanuben bağrı delinen,
Gel kim yarane türlü devâdan haberim var.
Ey ayrılık ateşine yanıp bağrı delinen,
Gel! Yarana türlü devâdan haberim var.

İnsanın ruhâni âlemden devri ile beşeriyete intikali ile geçen zamanda sürekli ayrılık onu üzmekte ve tekrar Hazrete varamamanın ezginliği ile üzülmektedir. Niyâzî-i Mısrî, devri arşiyenin kat edilmesinde gerekli olan bilgi ve himmete kâdirim demektedir.

Gel ölü isen sözlerime tut kulağın kim,
Can bahş edici nefh-i nidâdan haberim var.
Gel ölü isen sözlerime tut kulağın kim,
Can bahş edici nidâ nefesinden haberim var.

كُن "Ol" nidasından haberim var demektir. Yaratılışın olduğu zamanda evresinde ben gafil değildim. Eğer benim ile sohbet edersen seninde bu halden haberin olacak demektir.

Âdem yüzü ol yâre mukâbil dedi Ahmed,
Bu sözde olan remz-u îmândan haberim var.
Âdem yüzü ol yâre bedel dedi Ahmed,
Bu sözde olan imân sırrından haberim var.

Âdem aleyhisselâmın yokluktan varlığa çıkmasına sebep olan Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem olduğundan bahsediliyor.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem **"Ben, Hz. Âdem aleyhisselam yaratılmazdan ondört bin yıl önce, Rabbimin yanında bir nur olarak mevcuttum."** buyurdular.

Bilindiği üzere, hakikatlerin aslına akıllarımız vakıf olamaz. Onları ancak Allah Teâlâ ve ilahî nurdan pay sahibi olanlar bilir.

Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemim sahip olduğu yüksek mertebe nedeniyle beşer batının sırları ile ünsiyet sağlayabilmiştir.

İnsanoğlundan, cesetleri yaratılmazdan önce, ruhlarından söz alınmıştı. Allah Teâlâ Âdem aleyhisselâmın sırtlarından zürriyetlerini alıp, onları nefislerine karşı şahit kılıp, **"Rabbiniz değil miyim?"** deyince, buna **"Evet,**

Rabb´imizsin!" diye ilk cevap veren Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem olmuştur. Diğer ruhlarda O´ndan görüp bu cevabı söyleyebilmişlerdir. İşte bu surette O, en son gönderilen olduğu halde, bütün nebilerin önüne geçmiştir. Bu sebeple Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem, kendisinin **"ilk nebi"** olduğunu söylemiştir. [2]

"Âdem su ile çamur arasında iken ben nebi idim" [3] hadisi şerifi buna telmihdir.[4]

Gir mekteb-i irfâna oku Âdemin ilmin,
Âlemlere bu ilm-i künâdan[5] haberim var.
Gir irfân mektebine oku Âdem'in ilmin,
Âlemlere bu **ol** ilminden haberim var.

Yokluğun varlığa geçişinden haber vermek Allah Teâlâ'ya layıktır. Bu ilimlerden bahsedebilmekte Allah Teâlâ'da kendini bulanlara mahsustur.

Menkabe:

Gavs'ül-âzam İhramcızâde Hacı İsmail Hakkı Toprak Sivasî (hyt. 1969) Hazretleri bir sohbetlerinde anlatmıştır.

"Cibril-i Emin hazretleri Cenâb'ı Hakk'a iltica ediyor,

"Yarabbi müsaade et de, Senin şu âlemlerini ben bir dolaşayım" diyor. Cenâb'ı Hakk;

"Ettim, Ya Cibril-i Emin" *diye buyurması üzerine Cibril-i Emin epeyce bir zaman dolaştıktan sonra;*

"Aman Yarabbi ben hata etmişim. Senin âlemlerin dolaşılmakla bitmezmiş" diyor. Allah'ü Zül-celal Hazretleri;

"Ya Cibril-i Emin, filan yerde piri fani bir kulum var. Ona git, şu anda Cibril-i Emin nerede diye sor" *diyor. Cibril-i Emin denilen yere varıyor. O zatı muhteremi buluyor,*

"Senden bir şey soracağım" diyor. O zatta;

---

[2] (ALTUNTAŞ, 2004), s. 57

[3] Buhâri, Edeb, 119; Ahmet b. Hanbel, IV, 406; Müslim, Fezailu's-sahabe, 28; Aliyu'l Kari, 272. 273; Aclûnî. II/187

[4] **Telmih:** (C.: Telmihât) Lâyıkiyle ve kâmilen keşfedip nazara arzetmek. Bir şeyi açıkça söylemeyip başka bir mâna ifade için söz arasında mânalı söylemek. İmâ ile söz arasında başka bir mânayı ifade etmek. Edb: İbârede bahsi geçmeyen bir kıssaya, fıkraya, ata sözüne veya meşhur bir şiire, bir söze işaret etmek.

[5] **Kün:** "Ol" mânasında emirdir. Allah Teâlâ bir şeye Kün dese; o şey olur.

Küna: f. Arâzi. Tarla. Etrafı çevrilerek ekilen yer.

Künan: f. "Ederek, yaparak, eden, yapan" manâlarına gelerek kelimelere eklenir. Meselâ: (Hande-künân: Gülerek)

"Sor bakalım. Ne soracaksın" dediğinde;

"Cibril-i Emin nerededir?" diyor. Mübarek Zat'ı muhterem şöyle bir rabıta ediyor, bir an kadar durduktan sonra başını kaldırıyor;

***"Bütün âlemleri dolaştım, hiçbir yerde yoktu. Cibril-i Emin sen olsan gerektir"** diyor. Bu sefer Cibril-i Emin Cenâb'ı Hakka dönüyor,*

"Aman Yarabbi bundaki hikmet ne? Nasıl oldu bu iş" Allah Teâlâ;

***"Ya Cibril-i Emin onu da ondan sor"** diyor. Bu sefer dönüp;*

"Evet, Cibril-i Emin benim, her şey sana malûm. O zaman nasıl oldu bu iş" demesi üzerine, o zatta buyurdu ki;

"Ya Cibril-i Emin! Sen Allah'ü Azim'üşşana Âlemlerini dolaşayım dedin. Kendi arzu ve isteğinle dolaştın. Muvaffak olamadın"

"Biz ise, hin-i sebâvetimden beri kendi arzumla hiç hareket etmedim. Biz işi oraya havale ettik. Bilen de O'dur, bildiren de O'dur. Hepsi O'dur. Ya Cibril-i Emin"

"Bunu bilen bir kul imiş. O'da biz imişiz. Gardaşlarım"

Vechinde yedi Fâtihâ âyâtı yazılmış,
Âdemdeki âyât-ı Hüdâ'dan haberim var.
Yüzünde Fâtihâ'nın yedi âyeti yazılmış,
Âdemdeki Hüdâ âyetlerinden haberim var.

Fatiha Suresi Allah Teâlâ'nın esrar ve esmâ'sının fâtihi (açıklayıcısı) dir. Âlemlerin yaratılmasındaki ilk sebep; **"Allah Teâlâ'nın tanınma, bilinme ve ibâdet olunma, zuhuru ve vücûdu ile müşahede olunma irâdesi ve muhabbet"** dir. Fatiha Suresi Kur'ân-ı Kerim'in başı mesabesindedir. Baş vücudun en önemli yönetici organı olduğuna göre Allah Teâlâ'nın yüzde yani başta tecellisi umum ve hususî bakımdan tam zuhur yeridir. Hz. Cabir radiyallâhu anh demiştir ki:

"Kim Fatiha'yı okumadan bir rek'at namaz kılarsa, imamın arkasında bulunmadığı takdirde, namaz kılmış sayılmaz." [6]

Ebu Saîd İbnu'l-Muallâ radiyallâhu anh anlatıyor:

"Ben Mescid-i Nebevî'de namaz kılıyordum. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem beni çağırdı. Fakat (namazda olduğum için) icabet edemedim. Sonra yanına gelerek:

"Ey Allah'ın Resûlü namaz kılıyordum (bu sebeple cevap veremedim diye özür beyan ettim). Bana:

"Allah Teâlâ Kitab'ında: *"Ey iman edenler, Allah ve Resûlü sizi çağırdık-*

---

[6] Muvatta, Salât 38, (1, 84); Tirmizî, Salât 283, (313)

ları zaman hemen icâbet edin" **buyurmuyor mu?"[7] dedi ve arkasından ilave etti:**

"Sen mescidden çıkmazdan önce, sana Kur'ân-ı Kerîm'in (sevabca) en büyük sûresini öğreteyim mi?" **dedi ve elimden tuttu. Mescidden çıkacağı sırada ben:**

"Sana en büyük sureyi öğreteceğim" *dememiş miydiniz?* **dedim.**

Bana: ***"O sure Elhamdü lillâhi Rabbi'l-âlemin dir ki(namazlarda tekrar tekrar okunan) yedi âyet (es-Seb'u'l-Mesânî) ve bana verilen yüce Kur'ân'dır"*** **buyurdu.** [8]

Ebu Hüreyre radiyallâhu anh anlatıyor: "Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Ubey İbnu Ka'b radiyallâhu anha uğradı. O namaz kılıyordu... devamını yukarıdaki gibi aynen kaydetti. Ancak şu ziyâde var:

"Nefsimi kudret elinde tutan Zât-ı Zü'l-Celâl'e yemin ederim ki, Allah, Fâtiha'nın bir mislini ne Tevrat'ta, ne İncil'de, ne Zebur'da, ne de Furkân'da indirmemiştir. O (namazlarda) tekrarla okunan yedi âyet ve bana ihsân edilen yüce Kur'ân'dır."

Tirmizi hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Nesâî'nin yine Ebû Hüreyre'den yaptığı bir rivayette:

"O (Fatiha sûresi) benimle kulum arasında taksim edilmiştir. Kuluma istediği verilmiştir" ziyadesi vardır.[9]

Ebû Hüreyre radiyallâhu anh bu taksim hakkında Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir.

"Allah Teâlâ buyurdu ki:

"***Ben, namazı kulumla kendi aramda iki kısma ayırdım. İstekte bulunduğu kısım kuluma aittir.*** Kul **"el-Hamdü lillahi Rabbil-âlemîn"** dediğinde, Allah Teâlâ:

"Kulum bana hamd etti." buyurur. Kul: **"er-Rahmânirrahim"** dediğinde Allah Teâlâ:

"Kulum beni senâ etti (övdü)." buyurur. Kul: **"Mâliki yevmid-dîn"** dediğinde Allah Teâlâ:

"Kulum beni temcîd etti (yüceltti)." buyurur. Bir rivayette de:

"Kul: **"İyyâke na'budu ve iyyâke nesteîn**" dediğinde Allah Teâlâ:

"Bu benimle kulum arasındadır ve istekte bulunduğu kısım kulumundur." diye buyurur. Kul: **"İhdinas-sırâtal-mustekîm, sırâtal-lezîne en'amte aleyhim, ğayril-mağdûbi aleyhim velad-dâllîn"** dediğinde,

---

[7] Enfal, 24; **Buradaki icabet konusunda bizlere bildirilen diğer bir husus Allah Teâlâ'nın dini yaşayışı Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemsiz kabul etmediği gibi onun varisleri olan ehlullâha da aynı şekilde itibar edilmesi haberi verilmektedir.**

[8] Buhârî, Tefsir 1; Nesâî, İftitâh 26; Ebû Dâvud, Vitr 15.

[9] Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân: 1, (2878);

"Burası kulumundur. İstekte bulunduğu kulumundur (kuluma istediği vardır)." diye buyurur.[10]

Hz.Ali kerremallâhü veche şöyle buyurdu:

"Bil ki tüm semavi kitapların esrarı Kur'ân-ı Kerim'de toplanmıştır, Kur'ân-ı Kerim'ın tüm esrarı Fatiha'dadır, Fatiha'nın tüm esrarı Besmeledir, Besmelenin tüm esrarı 'B' harfindedir, 'B' harfinin tüm esrarı da onun altındaki noktadadır." Daha sonra şöyle buyurdu : " 'B' harfinin altındaki nokta benim." [11]

"İsteseydim yalnız Fatiha'nın tefsirinde yetmiş deve yükü kitap yazardım" [12]

Niyâzî-i Mısrî, Fatiha suresinin sırrına mazhar oluşu, hz. Ali kerremallâhü veche ile olan manevi bağlantısına işarettir. Çünkü bu surenin ilmi Hz. Ali kerremallâhü vecheye verilmiştir. Bu kapıyı bulmayan bu ilme vasıl da olamaz.

Âdem'de bulup vasf-ı ilâhîyi Niyâzî,
Ol mecma-i evsâf-i amâdan haberim var.
Niyâzî Âdem'de bulup ilâhî özelliği,
O amâ'da toplanmış sıfatlardan haberim var.

"Ashab-ı kiramdan Ebu Rezin el Ukaylî radiyallâhü anh bir keresinde *Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme;*

"Rabbimiz mahlûkatı yaratmazdan önce nerede idi? diye sorar.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemde;

"Fevkinde ve tahtında hava olmayan Ama da idi" diye buyurur." [13]

Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-aziz insanı meşgul eden ezel ve ebed sorunlarına cevap verebildiğinden bahis ile Allah Teâlâ'da fâni, bekâ ile tevhidin son merhalesinde ahadiyyetin şuâlarını tebliğ edeceğini izhar ediyor. Burada hatırlanılması gereken şudur. Bu ilimin satırlar ile ifadesi yoktur. Nerede bu konu ile ilgili bir mevzu var ise noksan olduğu kesindir. Çünkü hâdisin mutlak-ı ifadesi mümkün değildir. Bu tatma diye ifade edilen ve fem-i seâdet ile ihbar ve kalbe nazar yolu ile olduğu için Rasûlüllah sallallâhü

---

[10] Müslim (395)

[11] El-Kunduzi el-Hanefi'nin "Yenabi'ül Mevedde" s.69 / Kemaled-din el-Halebi eş-Şafii'nin "ed-Darr'ül Manzum"

[12] İbn Ebî Cemre yoluyla Hz. Ali'den (r.) nakledilmekte olan bu söz ve açıklaması için (Bkz: Risâletu'l-Ledunniyye, 106. İtkân, 2, 1223-1224. İmam Gazzali'nin "İhya-u Ulumiddin" c.1, s.803 / el-Kunduzi 'nin "Yenabi'ül Mevedde" s.64, 407, 524/ Tefsir'ül Fatiha s.57 / Kemaleddin el-Halebi eş-Şafii'nin "ed-Darr'ül Manzum")

[13] Timizi, Tefsir sure 11. 1; İbn. Mâce. Mukaddime. 13; İbn Hanbel. IV/11. 12

aleyhi ve sellem dahi miraç hadisesi ile bu bilgiden haberdâr oldu. Bu yerinde görme denilen husustur. Onun için yazıların kifayeti yoktur.

TAHMİS-İ AZBÎ

Ebcedde olan noktai ba'dan haberim var
Amentüyü bildim ki bu ba'dan[14] haberim var
Mahruh [15]dilden zevku safadan haberim var
Âriflere esrâr-ı Hüdâdan haberim var,
Âşıklara dildâr-ı bekâdan haberim var.

Nefsin sıfatın şerh edemez bin yıl öğünün
Menzil alamaz kibir ile bin taşla döğünün
Derviş olamaz suretle hırka giyinenin
Ey firkât oduna yanuben bağrı delinen,
Gel kim yarane türlü devâdan haberim var.

Ukba ile fâniden ola hep ferağın[16] kim
İrfanla cennet ola düzah[17] durağın kim
Yol eri özündür gözün aç görür ağan kim
Gel ölü isen sözlerime tut kulağın kim,
Can bahş edici nefh-i nidâdan haberim var.

Bu tende bu dem kalmadı hiç zerre hased
Bir aşıkı dil hasta benim Hakk ede Meded
Ey bî-bedel[18] ve lemyezel [19]ve ferd [20]ve ehad [21]
Âdem yüzü ol yâre mukâbil dedi Ahmed,
Bu sözde olan remz-u îmândan haberim var.

---

[14] ب ba harfi

[15] **Mahruh:** Ayperi

[16] **Ferağ:** 1 . (bir işten) Vazgeçme, çekilme, el çekme, terk etme. 2 . hukuk (bir mülkü) Başkasına bırakma, başkasının üstüne geçirme:

[17] **Duzah:** f. Cehennem. Tamu. Mc: Keder. Külfet

[18] Bedelsiz

[19] **Lemyezel:** zâil olmaz, bâkî, dâimî olan.

[20] **Ferd:** Tek, bir, yekta.

[21] **Ehad:** Bir olan, her bir şeyde birliği tecelli eden Allah Teâlâ

Kim ağlar ise derdinle zevk ile gülmüş
Varını yele verdi o kim sen şehî[22] bulmuş
Her kim ki senin âşkın ile aşık olmuş
Vechinde yedi Fâtihâ âyâtı yazılmış,
Âdemdeki âyât-ı Hüdâ'dan haberim var.

Gel Azbî heman deprede gör aşkla sazı
Tahkik elinin rehberidir aşkı mecazi
Hal ehline bu söz yetişir anla bu râzı [23]
Âdem'de bulup vasf-ı ilâhîyi Niyâzî,
Ol mecma-i evsâf-i amâ'dan haberim var.

---

[22] **Şeha:** f. Ey pâdişah! Ey şâh
[23] **Razı:** Hoşnud, rıza gösteren, kabul eden.   Boyun eğen, itaat eden

7+7=14

Vallâhi Deccâl senin emeklerin hebâdır,
Çalıştığın sihirler ha bir kuru kavgadır.
Muhittir Allâh seni her işin ol halk eder,
Mekr-i Hüdâ'dan sakın bal sandığın belâdır.
Müstedricün keydini keydin içinde gözet,
Kazma derin kuyuyu boyunca var kazadır.
Hasmını da bir gözet var mı sana hilesi,
Bî-hod olandan sakın kim sâhibi Hüdâdır.
Yaprağı yer dud-ı kazz güle güle dut ağlar,
Yaprağını tut bulur dûdun sonu fenâdır.
Dud-ı kazzın askeri her ne kadar çok ise,
Beyzâya girince ol asker ona gıdadır.
Çamurda sen Mısrî'yi çok gördükçe basma kim,
Mazlûma sen kıyarsın Allâh sana kıyâdır.

Vallâhi Deccâl senin emeklerin hebâdır,
Çalıştığın sihirler ha bir kuru kavgadır
Vallâhi Deccâl senin emeklerin zayi olmuştur,
Çalıştığın sihirler ha bir kuru kavgadır.

(Ey Muhammed!) ***De ki: "Hak geldi, batıl yok oldu. Elbette batıl yok olmaya mahkumdur."*** [24]

Deccal batılı temsil ettiği için yıkılmaya mahkûmdur. Daha önce deccal hakkında yorum yaptığımız kimliği hakkında şu tespitleri tekrar ele alırsak Yahudiler hakkında olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Yahudiler sihirle anılmaktadır. Hz. Musa aleyhisselâmın mucizeleri sihir yönünden tecelli etmesi bu gerçeği ispat etmektedir.

Muhittir Allâh seni her işin ol halk eder,
Mekr-i Hüdâ'dan sakın bal sandığın belâdır.
Her şeyi çevreleyen Allâh seni her işinide yaratandır,
Hüdâ'nın hilesinden sakın! Tatlı zannettiğin belâdır.

Allah Teâlâ Kur´ân-ı Kerim'de buyuruyor ki,
"Allah her şeyin yaratıcısıdır" [25]
"Sizi de, yaptığınız işleri de yaratan Allah'tır." [26] bu nedenle kâinatta ba-

[24] İsra, 81
[25] Zümer, 62

şıboş bırakılmış hiçbir şey olmadığı gibi kudret-i Hakk'tan âzade olmak dahi yoktur. Yaratılış perdelerinin kalınlığı gaflet verdiği için sebep- müsebbip arasında oluşan ikili etkinin neticesini kavramakta beşer için mümkün görünmemektedir.

Her fırsat verilenin ve yapanın Allah Teâlâ tarafından takdir edilip edilmediği tahkik çerçevesi içinde tayini mümkün görünmediğinden şerrin ve hayrın tespiti de zahirin batın açmazında, tevili de arif olandan başkasına kapalıdır. Kur'ân-ı Kerim bu konuya şöyle işaret eder:

"Belki sevmediğiniz şey hakkınızda hayırlıdır. Bazen de sevdiğiniz bir şey sizin için şer olur. Allah her şeyi bilir, siz bilmezsiniz." [27]

Demek ki Allah Teâlâ, çok defa bizlere şer suretinde görünen sıkıntı ve musibetleri hayra vesile ve bir başlangıç kılabiliyor.

Müstedricün keydini keydin içinde gözet,
Kazma derin kuyuyu boyunca var kazadır.
Müstedricün[28] tuzağını tuzağın içinde gözet,
Boyunca derin kuyuyu kazma takdir edilmiş musibetin vardır.

Muhyiddin ibn'ül Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz buyurdu ki;

"Allah Teâlâ'nın her bir atıyyesi güzeldir; sen hevâ ve hevesine uygun olanı hayr, hevâ ve hevesine uygun olmayanı da şer kabul edersin. 'Her şey Allah katındandır' de".

"Hevâna uygun olan her atıyye sıkıntı, hevâna uygun olmayan her sıkıntı ise atıyyedir." [29]

Hasmını da bir gözet var mı sana hilesi,
Bî-hod olandan sakın kim sâhibi Hüdâdır.
Hasmını da bir gözet var mı sana hilesi,
kendinden geçmiş olandan sakın onun sâhibi Hüdâ'dır.

Bu ilahide bahsedilen deccal ile kasdedilen Vani Mehmed Efendi (hyt. 1000/1592) dir.[30] Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-aziz ile çok uğraştığı için bu sıfatla ve kendisininde Allah Teâlâ tarafından korunduğunu onu ihtar ediyor.

---

[26] Saffat, 96
[27] Bakara, 216
[28] İstidrac: Derece derece yükselmeyi isteyiş, hakkı ve hakiki değeri olmadığı halde ve kabiliyetsiz bir kimsenin çok nimete kavuşması ve bu sebeple küfür ve isyana devam etmesiyle azap ve. gazab-ı İlahiyeye yaklaşması. Müstedric: İstidrac
[29] (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 35
[30] Kişi hakkında geniş bilgi ileriki ilahilerde mevcuttur.

Yaprağı yer dud-ı kazz güle güle dut ağlar,
Yaprağını tut bulur dûdun sonu fenâdır.
Güle güle ipek böceği yaprağı yer dut ağacı ağlar,
Yaprağını sakla. Bulursa dûdun sonu fenâdır.

Sonunu düşünmeyip dünyaya aldanan insan, ipek böceği gibidir. İpek böceği kendine yuva örer ve sonunu bilmez. Sonra oradan çıkmak ister, çıkacak yer bulamaz, ördüğü yuvasında ölür ve çalışması başkalarına yarar. İpek dünya nimeti olduğu ve erlik elbisesi olmadığı için mâneviyat ehlince itibarı yoktur. Bu nedenle Vani Mehmed Efendi (hyt. 1000/1592) nin uğraşmalarının neticesinin kötü oluşu bildirilmektedir.

Dud-ı kazzın askeri her ne kadar çok ise,
Beyzâya girince ol asker ona gıdadır.
İpek böceği askeri her ne kadar çok ise,
Yumurtaya girince o böcek ona gıdadır.

Deccâlın askeri ve kuvveti ne kadar çok ise de, ona güvenip hareket eden onun esiri olur veya canını kaybeder. Onun bütün yaptıkları şerden öteye gitmez demektedir.

> Bir yaban domuzuyla bir at, çayırda otluyorlarmış. Yaban domuzu otları boyuna kökünden söküp kurutuyor, suyu da bulandırıyormuş. At kızmış, öcünü almak için gitmiş bir avcı bulmuş:
> ***"Kurtar beni şu yaban domuzundan!"*** demiş. Avcı:
> ***"Peki, kurtarayım, kurtarayım, ama ben tek başıma o işi başaramam ki! Gel, senin ağzına bir gem vurayım, üstüne bineyim, sen de yardım et!"*** At o kadar öfkeliymiş ki hiç düşünmeden razı olmuş. Avcı atın üstüne binmiş, yaban domuzuna saldırmış; onun hakkından gelmiş ama atı da eve götürüp ahıra bağlamış. Birçok kimse de öfkelenip düşmanlarından öç almaya kalkar, ama kendi başlarını da belaya soktuklarını hiç düşünmezler.[31]

Çamurda sen Mısrî'yi çok gördükçe basma kim,
Mazlûma sen kıyarsın Allâh sana kıyâdır.
Sen! Çamurda çok gördükçe Mısrî'ye basma,
Allâh sana hiddetle kızmaktadır sen mazlûma kıyarsın.

[31] (AİSOPOS, 1998), s. 162

TAHMİS-İ AZBÎ

Senden benim umduğum sanma bu gün vefâdır
Senden kim vefânla bana ayni cefadır
Senin bekâ sandığın vallâhî hep fenâdır
Vallâhi Deccâl senin emeklerin hebâdır,
Çalıştığın sihirler ha bir kuru kavgâdır.

Âyine-i kalbini etme paslı pür keder
Kaydı fenâyı unut bil bu iş muteber
Zevk-i fenadan bugün çek elini ey püser[32]
Muhittir Allâh seni her işin ol halk eder,
Mekr-i Hüdâ'dan sakın bal sandığın belâdır.

Olma ölü kişi hâk [33] *gibi özün toz et*
Bul bir kâmil ehli hal ikrar u iman kıl söz et
Nefsin ile rezil ruhunu gider bezet [34]
Müstedricün keydini keydin içinde gözet,
Kazma derin kuyuyu boyunca var kazadır.

Hırsla nefsin unut gele Hüda'nın cezbesi
Ruhu besle meded[35] *arşa çıka rutbesi*
Dokunmasın pek sakın sana siva güllesi
Hasmını da bir gözet var mı sana hilesi,
Bî-hod olandan sakın kim sâhibi Hüdâdır.

Lemâyı Hakk'tan sana çünkü eser çok ise
Âyine-i kalbi sil dilde keder çok ise
Sende eğer ey kişi ilm-i haber çok ise
Dud-ı kazzın askeri her ne kadar çok ise,
Beyzâya girince ol asker ona gıdadır.

Gel bu sivan eridir nara özün yakma kim
Âşık u mâşuk birdir anı iki sanma kim
Azbî biçâre-i Hakk'dan ayrı sanma kim
Çamurda sen Mısrî'yi çok gördükçe basma kim,
Mazlûma sen kıyarsın Allâh sana kıyâdır.

---

[32] **Püser:** (C.: Püserân) f. Erkek çocuk, oğul.
[33] **Hâk:** f. Toprak. Turab.
[34] **Bezemek**(t):Süslemek, tezyin etmek. Bezenmek(t)Süslenmek.
[35] **Meded:** İnayet, yardım, imdad, eman. Eyvah.

45

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Her neye baksa gözün bil sırr-ı Sübhân andadır,
Her ne işitse kulağın mağz-ı Kur'ân andadır.
Her şeye mahlûk gözüyle baksan ol mahlûk olur,
Hak gözüyle bak ki bî-şek nûr-i Yezdân andadır.
Kesret-i emvâca bakma cümle bir deryâ dürür,
Her ne mevci kim görürsün bahr-ı ummân andadır.
Vahdeti kesrette bulmak, kesreti vahdette hem,
Bir ilimdir ol ki kamu ilm-ü irfân andadır.
İbret ile şeş cihetten görünen eşyâya bak,
Cümle bir âyînedir kim vech-i Rahmân andadır.
Söyleyen ol, söylenen ol, gören ol, görünen ol,
Her ne var âlâ ve esfel bil ki cânân andadır.
Mazhar-ı tammı veli Âdem yüzüdür şüphesiz,
Künh-ü zâtı hem sıfâtı cümle yeksân andadır.
Haşr u neşr ile Sırât u dûzah u mâlik azab,
Hem dahi Rıdvân u cennet hûr u gılmân andadır.
Görünen sanma Niyâzî' nin heman sen mülkünü,
Gönlü bir virânedir genc-i pinhân andadır.

Her neye baksa gözün bil sırr-ı Sübhân andadır,
Her nereye baksarsan bak Allah Teâlâ'nın sırrı ondadır,

"Her neye" yani her ne şey'e demektir." ***Baksa gözün"*** yani zahiri gözün bakışı ile kâinatta "sırr-ı Sübhân" görürsün. Yani bir sır vardır ki; ona ezel sırrı derler.

Vücûd kelimesi ile Hakk'ın varlığı kastedilmektedir. Varlığın mertebeleri mutasavvıflar tarafından değişik tasniflere tâbi tutulmuştur.

"Vücûd birdir, o da Hakk'ın vücûdudur. Vücûdun mertebeleri pek çoktur. Ancak bu mertebeler ana hatlarıyla dört, beş, yedi v.s. gibi birbirinden ayrı mertebelere tasnif edilmiştir.

Dörtlü tasnife *göre vücûdun mertebeleri:*

1- Lahût, zat; 2- Ceberut, sıfatlar ve ilâhî isimler; 3- Melekût, ruhlar ve misâl, 4- Nasût ve şehâdet âlemlerine ayrılmıştır.

"Hazarât-ı hamse" *denilen* **beşli tasnifte** *ise yukarıdaki tasniften biraz farklı olarak Melekût âlemi iki mertebe olarak kabul edilmiştir.*

Böylece 1- Zat-sırf lâ-taayyün, ahadiyyet; 2- Vâhidiyyet; 3- Ervah; 4-

Misâl; 5- Şehâdet ve insan-ı kâmil mertebelerine ayrılmıştır.

***Yedili tasnife** göre ise, hazarât-ı hamsenin ikinci mertebesi olan "vâhidiyyet" mertebesi "vahdet" ve "vâhidiyyet" diye iki ayrı mertebe; beşinci hazret deyine "şehâdet" ve "insan-ı kâmil" diye iki ayrı mertebe olarak itibâr edilmiş, böylece mertebe sayısı yedi kabul edilmiştir.*

1- Lâ-taayyün, ahadiyyet, zat-ı sırf; 2- Vahdet, hakîkat-i muhammediyye; 3-Vâhidiyyet, hakîkat-i insaniyye, a'yân-ı sabite; 4- Ruhlar; 5- Misâl; 6- Şehâdet âlemi; 7-İnsan-ı kâmil." [36]

Her ne işitse kulağın mağz-ı Kur'ân andadır.
Kulağın her ne işitse Kur'ân özü ondadır.

Burada Kur'ân'dan murat ***"O'nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Ne var ki siz, onların tesbihini anlamazsınız..."*** [37] Bütün eşya Allah Teâlâ'yı zikreder. Yani "sözle, halle, sırla" zikrederler.

Her şeye mahlûk gözüyle baksan ol mahlûk olur,
Her şeye mahlûk gözüyle baksan o mahlûk olur,

"Burada **'Bana tâbi olursanız Allah sizi sever'** *kavl-i şerifine işaret vardır. Bu yüzden bu din Aşk dini diye isimlendirilmiştir. Ve bu dinle dinlenen kişi mahbûbunun tekliflerini kabul, rızâ ve sevgi ile karşılarsa o zaman o kişiden hangi yönden gelirse gelsin bütün meşakkat ve külfetler giderilmiş olur"* (Bkz. İbnul-Arabî, Zehâirul-a'lâk fî şerhi Tercümânil-eşvâk, 40). [38]

"Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak..." [39] Allah Teâlâ'yı görmek basiretle caizdir. Yani zahir gözü zahiri ve bâtın nazarı hakikati görür.

Hak gözüyle bak ki bî-şek nûr-i Yezdân andadır.
Hakk gözüyle bak ki şüphesiz Allah Teâlâ'nın nûru ondadır.

Yezdan: Zann-i galibe göre Zerdüşt için bilinen en sağlıklı isim Pehlevîce **Zârathestra** ismidir. Erdebîler bu ismi tahrif ederek Zârastro demişlerdir. İsimlerin sonları, Pehlevî dilinde de, Sanskritçe'de olduğu gibi mutlaka hem-

[36] (ERGÜL, 2002), s.155
[37] İsra, 44
[38] (KILIÇ, 1995), s.126
[39] Araf, 143

zeli olur ve fethalı olarak okunurdu. Bu hemzeyi belirtmek için günümüzde "Elif" harfi konulmaktadır. Buna göre Zârâtistra kelimesinin sonu fetha sesiyle okunur. Klasik Pehlevi dilinde "Tâ" harfinin yerini Sasanî Pehlevîce' sinde "Dal" harfi almıştır. Örneğin Pehlevîce'de "Yezata" kelimesi Sasanî Pehlevîce'sinde "Yezdâ" şeklinde yazılmıştır. Zamanla bu kelime de tahrif edilerek "Yezdan" şeklini almıştır. Bu değişiklik Pers dininin kurucusunun isminde de yaşanmıştır. Nitekim onun ismi de Zârahestra'dan Zerdehüşt şekline dönüşmüştür. Araplar bunu da tahrif ederek Zerleit veya Zerdüşt demişlerdir. [40]

Bazı kesimlerce Türkçede kullanılan Tanrı kelimesine karşı yapılan tepki bu kelime için yapılmadığı gibi çok rahat Allah ismi yerinde kullanılmaktadır. Bu nedenle bağnazlık sınıfından yapılan itirazlar yerine işin hakikatini bilip Allah ismini yalnızca Allah Teâlâ'ya duyduğumuz sevgi nişanesi ve Kur'an-ı Kerim'de kendine layık gördüğü isimi zikretmek uygun olduğunu bilmek daha önemlidir.

"Hak gözüyle" den murat basîret nurudur. Ona can gözü ve kuvvet-i kalb de denir. Basiret nuru Allah Teâlâ'nın nurundan iktibâsdır. Nur üç türlüdür.

a- Göz nurudur. Görür ama göstermez.
b- Güneş ve kamer, ay, yıldızlar ve ateşte olan nurdur. Gösterir ama görmez.
c- Allah Teâlâ'nın nurudur, hem görür hem gösterir. bu görüp göstermek de zahir ve bâtın nuru Allah Teâlâ ile beraber bulunur.

"Gizliyi ve açığı bilendir..." [41] Eğer göz nuru basirete tâbi olursa hüküm basiretin olup basiret dahî Allah Teâlâ'nın nurundan feyz almakla zuhura gelen nazar eşyanın belirmesindeki sırrından daha açıktır.

"Nûr-i Yezdan ondadır." Murat eşyada olan ilâhî isimlerdir. Gözlüye gizli olmaz dedikleri budur.. Yani göz, basirete tabi ve basireti Allah Teâlâ'nın nuru ile münevver olan basiret sahipleri varlıklara tayin olan ilâhî isimleri görür." Allah, göklerin ve yerin nurudur..." [42]

<u>Kesret-i emvâca bakma cümle bir deryâ dürür,</u>
Çokluğun dalgalarına bakma hepsi bir deryâdır.

"Kesret-i emvâc"dan murat mahlûkatta zuhur eden ilâhî hakikatler ve isimlerdir. "Cümle bir derya"dan murat hakîkatü'l-hakâyık olan "Hakîkat-ı Muhammediyyedir" ki; yaratılışın evvelidir. Bu mertebede Allah Teâlâ çok-

---

[40] Ebu'l-Kelâm Âzâd, Zülkarneyn Kimdir?, İz Yayınları, (2. Baskı) İstanbul 2004: 86.
[41] En'am, 73
[42] Nur, 35

luğun başlangıcıdır. Fiil, sıfat ve esmasının tecellîsi mertebesi ulûhiyyettir. Yaratıcılık, rızık vermek ve sâir isimler kemâlâtın zuhuru mertebesidir. Allah Teâlâbu ulûhiyyet mertebesinde kemâlâtı olan zât-ına verilen isimdir. Bütün eşyanın mahlûk olması bu mertebenin zuhûrâtındandır. Bu mertebede Allah Teâlâ'nın ismine "Allah" derler." Allah" ismi ism-i âzamdır, belirlenmiş bir hakîkattir ve bütün isimlerin merciidir.

"Herşeyin mülkü kendi elinde olan Allah'ın şânı ne kadar yücedir. Siz de Ona döneceksiniz." [43] Her ne mevcudat var ise denizin dalgaları gibi hakîkat-ı Muhammediyye denizinden zahir olup bir taraftan var olurken ve bir taraftan yok olmaktadır.

Bütün eşyanın varlıkları fâni ve Allah Teâlâ'nın zâtiyle bakîdir. Çünkü zâtın kendisidir. Nitekim buyurur "Ondan başka ilâh yoktur. O'nun zâtından başka her şey yok olacaktır..." [44] Bunun için dalgalara (emvâca) hayran olup kalma, belki suretden manaya yönel. Yani bu mahlûkat âlem-i mahabbet-i ilâhiyye suretidir. Halkın vücûdundan Allah Teâlâ'ya yönel ve onu bil. Çünkü mahlûk ilâhî kemâlâtın zuhurudur. Allah Teâlâ'nın bilinmesi mahlûkatın varlığı iledir.

Her ne mevci kim görürsün bahr-ı ummân andadır.
Her ne dalga görürsen okyanus ondadır.

"Allah her şeyi ihata edendir"[45]

Sûfîlere göre bu ihata, zarfın içindekini ihata etmesi gibi değil, güneşin ışık ve gölgeleri, ruhun bedenleri, suyun dalgaları İhata etmesi gibidir. Allah Teâlâ buyuruyor ki; ***"Onlar Allah'ı gereği gibi değerlendiremediler. Bütün yeryüzü, kıyamet günü O'nun avucundadır; gökler O'nun kudretiyle dürülmüş olacaktır. O, putperestlerin ortak koşmalarından yüce ve münezzehtir."*** [46] Yâni, Cisimlere tâbi ruhları, yoksa ruhlara tâbi cisimleri değil. *Kâbız,* cisimleri kabzettiği zaman ruhları da kabzetmiş demektir. Çünkü onlar o cisimlerin heykelleridir... Bütün cisimler ruhlarının arzı'dırlar. Bu yüzden ruhsuz cisim olmaz. Cisimler de ikiye ayrılır. Unsûrî ve nûrî. Tabîî ki bir de tabîatları var. Allah ruhların vücûdunu cisimlerin vücûduna, cisimlerin bekâsını ise ruhlann bekasına bağlamıştır... Buradaki ***kabz: tutma işi*** hakikatinde Allah Teâlâ'nın ***"Allah her şeyi ihata edendir"***[47] âyetinin mânâsıdır. Bir şeyi ihata eden o şeyi kabzına almıştır. Çünkü ihata edilen şeyin bir kaçış yeri kalmamıştır. Aksi halde bu ihata olmaz

[43] Yasin, 83
[44] Kasas, 88
[45] Nisa, 126
[46] Zümer, 67
[47] Nisa, 126

ve o kişi de *Muhît* olmaz. Bütün bunlar demek oluyor ki Allah Teâlâ'dan başka, hiç bir mümkün varlık yok ki esmâ-i hüsnâ denilen ilâhî nisbetler ve rabbânî hakikatler ile irtibatlı olmasın. Bütün *(Küllî)* mümkünler hakîkat-ı ilâhiyye'nin kabzasındadırlar. Ve zâten 'bütün' *(Küll)* bile kabzadadır". (İbnu'l-Arabî, el-Fütûhât (Thk.), XIII/64-66.)[48]

<u>Vahdeti kesrette bulmak, kesreti vahdette hem,</u>
Birliği çoklukta bulmak, çokluğu birlikte beraber,

Bil ki: Hakikat ve ayn birdir. Onda kesret (çokluk) yoktur. Herhangi bir şekilde tezahür eden hakikate baksan, "Hakikat olması itibariyle Hak'tır, dışarda görünüşü itibariyle halk'tır" dersin. Ahadiyyete bakarsan "Zat, yahut hakikat" dersin kafi. Zati tahakkukuna (hakikatine) bakarsan "Hak" dersin. (***Kulum bana devamlı nafile ibadetleri ile yaklaşır. Bunun sonucunda ben onu severim. Bir kere onu sevdim mi ben onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum. Eğer benden bir şey isterse onu veririm. Bana sığınırsa muhakkak onu korurum.*** [49]) Hadisin manasına bakarsan: Bütün kuvvelerin ve uzuvların, kulun aynı olduğunu görür ve kula izafeti dolayısıyla bunlara "halk" dersin. Hakkın da o kuvvelerin ve uzuvların aynı olduğunu görürsen bunlara "Hakk" dersin. Vahdetin (tekliğin) çokluğa oranını düşünürsen (çoğun bire bağlılığını göz önünde tutarsan) ***"İlah"*** dersin. Tek hakikatten ibaret olan gerçek varlığın dış görünüşünün, iç varlığın daima bir aynası olduğunu düşünürsen ***"O, tecelli eden ve tecelli edilmiş"*** dersin. Bu, en çok şaşılacak şeylerdendir ki bir tek hakikate bu kadar itibarlar girer. Ve hakkında bütün itibarlar da doğru olur. (Bir tek varlık bu kadar isim alır). O, hakikatiyle, ilelebet sonsuz suretlerde tecelli etmektedir. O tek hakikat, belirli bir surette tecelli ederse diğer bütün suretlerde görünenin de o olduğunu unutma. O görünüşüyle beraberdir. Her aynda (varlıkta) O vardır. Her varlıktan görünen O'dur. Bir şeyde görünüşü, mutlakiyetini bozmaz. O bir şeye hasderilemez. Herşeyin özü O'dur. Ama bu ayn (varlık) larda, eşyada, tecelli eden suretler, O'nun mutlak zatı değildir. Mutlak zatı, her suretten münezzehtir, O'nun zahiri, her aynda ve her ayn içindir. Bütün bunlar, O'nun mahiyeti ve itibar edenin itibarına göredir. (Mahiyeti mutlaktır, şekilsiz, zamansız ve mekânsızdır, ama taayyünü, yani görünüşü şekillere ve suretlere bağlıdır).

Bundan hayret et; iyice bunda yerleştin ve anladınsa hayret etme; Zira O, zatında kendinden başka varlık bulunmaktan münezzehtir. ***"O'ndan***

[48] (KILIÇ, 1995), s.136
[49] Buhârî. Rekaik, 38; İbn. Mâce. Fiten. 16.38

başka ilah yoktur. Her şey yok olucudur. Yalnız O'nun vechi bakidir. Hüküm O'nundur ve O'na döndürüleceksiniz." [50]

O halde ey veli, içinle Allah Teâlâ ile birleşmenin artmasına çalışırken, dışınla da ayrılığını bilmelisin. Yani içinle cem' tarafında, dışınla fark tarafında olmalısın. Vahdet ile kesretten; kesret ile de vahdetten perdelenmemeli, kullukta marifet arasını bulmalısın ki tehlikelerden kurtulasın.

Mutasavvıflar dilindeki cem' , tefrika ve cem'ul-cem'in manası şudur: Tefrika, sana nisbet edilendir. Cem' , senden soyulup alınandır. Bu, şu demektir: Yani kulun, kulluk vazifelerine, beşeriyet icaplarına göre yaptığı ameller tefrikadır. Hakk tarafından ona gelen manalar, lütuf ve ihsan ise Cem'dir. Her ikisi de kula lazımdır. ***Çünkü tefrikası olmayan kimsenin kulluğu olmaz; cem'i olmayan kimsenin de marifeti olmaz.*** Kulun ***"ancak sana ibadet ederiz"*** sözü, kulluğu göstermek suretiyle tefrikayı isbattır. ***"Ancak senden yardım dileriz"*** sözü de cem'i istemedir. Tefrika, iradenin başlangıcı, cem' sonudur. Cem'ul-cem' daha tam ve daha yüksek bir makamdır.

Cem', eşyayı Allah Teâlâ ile beraber görmek, kuvvet ve kudretin Allah Teâlâ'ya ait olduğunu bilmektir.

Cem'ul-cem' ise tamamen helak olmak ve Allah Teâlâ'dan başka her şeyden fena bulmaktır ki bu, Ahadiyyet mertebesidir.

Çalışıp mücadele etmelisin. Vücudunu gözünden kaybetmeli, Zat'a yönelmeli, hakikatle uğraşmalısın ki, bütün varlıklar, O'nun cemalinin cevlangahı ve bütün kâinat, O'nun kemalinin aynasıdır. Ruhunu bu mertebeye yükseltmeye ciddiyetle çalışmalı, mücahede etmelisin. Varlığını öylesine kaybetmelisin ki sana bakman O'na bakman olsun; senden bahsetmen, O'ndan bahsetmen olsun. Nerede ve ne zaman olursa olsun, yemede, içmede, konuşmada, susmada, gidip gelmede, hareket ve sükûnda her an O'ndan boş kalmamalısın.[51]

PANTEİZM VAHDET-İ VÜCUD MUDUR? [52]

Panteizm kelimesini etimolojik[53] yönden ele alırsak, kelime olarak kullanılışının çok yeni olduğunu görürüz. Oysa mahiyet itibari ile panteizm, antik çağdan beri vardır. André Lalande (1867-1963)'a göre *panteist* terimini, ilk defa 1705 yılında John Toland (1670-1722) kullanmış, *pantizm* terimini ise, Toland'ın hasmı Fay, 1709'da kullanmıştır. Panteizmi, iki ana

[50] Kasas, 88
[51] (ATEŞ, 1971) Kırk yedinci sofra
[52] KORLAELÇİ, Murtaza, Felsefe Dünyası, s. 44-50
[53] Kelimenin kökü, ilişkisi, geldiği yerle vb. ilgilenen bilim

tanımla ifade etmek istersek:

a — Tam anlamı ile: **Her şeyin Tanrı olduğunu, Tanrı ile kâinatın tek ve aynı cevher** olduğunu kabul eden doktrindir. Bundan da temel iki anlam ortaya çıkar:

1) Tanrı tek gerçek, kâinat sadece, ne devamlı gerçekliğe, ne de farklı bir cevhere sahip olmayan, görünümlerin veya sudurların bütünüdür. Tabiatı Tanrı'da, sonluyu sonsuzda eriten panteizmin bu türüne *idealist panteizm* denilir.

2) Kâinat tek gerçek, Tanrı sadece var olan her şeyin toplamıdır. Sonsuzu sonluda, Tanrı'yı tabiatta eriten panteizmin bu türüne *naturalist* veya *materyalist panteizm* denilir, sonunda ateizme varır.

b — Kapalı veya felsefî olmaktan daha ziyade edebî bir anlamda, tabiatı, bir çeşit tapılmanın öğretildiği canlı bir birlik olarak tasavvur etmektedir. Bu açıdan panteizm ilahlaştırılmış tabiattır.

Panteizm'e göre Tanrının âlemden ayrı ve müstakil bir şahsiyeti yoktur. O, bir kanundur, bir kuvvettir. Bundan dolayı panteizm, şahsiyet kavramını ve hürriyetin varlığını kabul etmez. Bu durumda insan, fizik âleminin bir parçası, ahlâk da tabiat düzenine zarurî ve pasif bir itaat olur. Ayrıca yaratanla, yaratılan arasındaki farkı kaldırdığı için bütün dinleri yıkar.

Görüldüğü gibi panteizmin birçok çeşitleri bulunmakta ve değişik tanımları yapılmaktadır. Bunların, hemen hemen hepsinde değişmeyen gerçek şudur:

Sonsuz varlıkla sonlu varlıkların, yani Tanrı ile tabiatın ezelden beri tek ve aynı şey olduğunun kabul edilmesidir. Bu bakımdan panteizmin çeşitleri, esas itibariyle birbirinin aynıdır. Bunların farklılıkları şöyle belirtilebilir: Bir açının kenarları uzadıkça aradaki mesafenin açılması gibi, panteizmin muhtelif çeşitleri tekâmüle doğru gittikçe aralarındaki uzaklık artar' .

Tanrı-âlem özdeşliğini kabul edip, savunan panteizmin, Arapça bir ifade ile vahdet-i mevcudun durumunu, kısmen de olsa, belirttikten sonra İslâm tasavvufunda yer alan *Vahdet-i Vücud* ilkesi hakkında bilgi vermenin yerinde olacağıdır.

Araştırmaların bugünkü durumuna göre Vahdet-i Vücud deyimi, ***"İlk defa Konevî'nin eserlerinde ve onun yaşadığı devirde ve kendisiyle Mısır'da görüşmüş olan İbn Seb'in'in*** (669/1270) ***eserlerinde kullanılmaya başlanmıştır"*** .[54] Bu gibi iddiaların yanında, İbn Arabî (560/1165 -638 /1240)'nin, Vahdet-i Vücud ifadesini *Fena Risalesi'nde* kullandığı görülmektedir. O, şöyle diyor:

[54] Ahmet Avni Konuk, *Fusus'l-Hikem Tercüme ve Şerhi,* Haz. Dr. Mustafa Tahralı ve Dr.Selçuk Eraydın, cilt I, İstanbul 1987, s. XLIX.

"Hikmet ehli olduğunu iddia eden ve hep aklî nazariyeler ileri süren biri, Vahdet-i Vücud ehlinden olan hakikat ehlinden birine gelip bir mesele sordu, ben de bulunuyordum (…) Oysaki Vahdet-i Vücud düşüncesine sahip olan kimse bildiği şeylerden ötürü son derece mutludur" .[55]

Vahdet-i Vücud ilkesine taraftar olanlar, bu düşünce tarzının Kur'an ve Hadislere dayandığını ileri sürüyorlar. Bu iddialarını delillendirmek için de birçok âyet ve hadisleri delil gösteriyorlar. Bu âyetlerden birkaç tanesini şöyle sıralayabiliriz:

"Biz ona (insana) şah damarından daha yakınız" .[56] ***"Göklerde olanlar da, yerde olanlar da Allah'ındır. Allah, her şeyi kuşatır" .***[57] ***"O, evvel, âhir, zahir ve bâtındır. O, her şeyi bilicidir"***. [58] Zikrettiğimiz bu son âyet-i kerîme şöyle tefsir ediliyor:

"Zahir, varlığı her şeyden aşikâr, çünkü her şey O'nun vücuduna delildir. Hiçbir şey yoktur ki vücutta zuhur ederken daha evvel O'nun vücudunu isbat etmiş olmasın. Mamafih her zahiri O, zannetmemelidir. Çünkü o, zahir olmakla bâtındır da, havass ile his, hayal ile tahayyül olunamayacağı gibi hakikati akılların idrak ve ihatasına sığmaktan münezzehtir. Binaenaleyh ne yalnız zâhir, ne de yalnız bâtın diye hükmetmemeli, hükmü atıftan sonra yaparak zâhr-ü bâtın demelidir. Evvel ve âhir de böyledir. (…) Mamafih hepsinde hüküm rabıttan sonra olmak daha evlâdır. Çünkü "Hüve" zamiri Allah ism-i Celîline râci'dir. Allah ismi ise bütün esma ve sıfatın mertebe-i cem'idir. Hâlbuki birçokları bundan gaflet ederek Vahdet-i Vücud namına hatalara düşmektedirler. Ve "O, her şeye âlimdir". Binaenaleyh kendini de bilir. Bâtın isminden, kendine nazaran da bâtın olduğu zannedilmemelidir" [59] .

İsmail Fennî Ertuğrul, tefsirini belirtmeye çalıştığımız bu Ayet-i Kerîme için şöyle diyor: "Âcizane görüşüme göre bu Ayet-i Kerîmede, Vahdet-i Vücud vardır, bu da Kur'an'a mahsus meziyetlerdendir" .

Vahdet-i Vücud ilkesi için, zikredeceğimiz şu görüşün en belirleyici ve kabul edilebilir olduğu inancındayız: "Tanrı ile âlemi bir ve aynı sayan monist mistisizmi, İslâmî açıdan savunmak mümkün değildir. Savunulabilecek olan ve asırlar boyunca da kabul edilegelmiş olan fikir şöyle özetlenebilir: İnsan Allah'ın da yardımı ile (ve vahyin öğrettiklerine dayanarak) kendisindeki ilâhî yanı keşfederek nazarî ve amelî kemali elde etmek için büyük bir mücadeleye koyulur. Nefsinin "âdî ve bayağı güçlerini" hâkimi-

---

[55] Ahmet Avni Konuk, *Fusus'l-Hikem Tercüme ve Şerhi,* Haz. Dr. Mustafa Tahralı ve Dr. Selçuk Eraydın, cilt I, İstanbul 1987, s. XLIX.

[56] Kaf, 16.

[57] Nisa, 126.

[58] Hadid, 3.

[59] Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili,* cilt 7,1st. Tarihsiz, s. 4731.

yeti altına alır. Manevî imkân ve kabiliyetlerinin idraki yolunda adım adım ilerler. Sonunda öyle bir kemal noktasına gelir ki, kendisinde ilâhî sıfatların, beşerî imkânların elverdiği seviyede gerçekleştiğini hisseder. O zaman her şeyle ve her şeyin yaratan ile bağlantılı, ilişkili olduğunu fark eder. Hangi kaynaktan geldiğini ve hangi kaynağa döneceğini bilir. Nereye baksa Allah'ın yüzünü" görür. O'nun daimî "huzuru" nda düşünür ve hareket eder. Beşerî irade ile ilâhî irade arasındaki gerilim yok olur. Birinci derecede kâmil insanın gönlü, ikinci derecede ise her şey, ilâhî tecellîye mazhar olur. Artık sûfî her zaman, her şeyde O'nunla olduğunu idrak eder" .

Kâinattaki, zerreden küreye her mevcud, Allah'ın varlığının ve birliğinin, kâinatla özdeş olmadığının açık bir delilidir. İyi düşünebilen zekâlar bilinenden bilinmeyeni; görülenden görülmeyeni; hissedilebilir kuvvetlerden ana kuvveti keşfedebilir. İnsana düşen, hâşâ Allah'la kâinatı özdeşleştirerek Allah'ı inkâr etmek değil, yaratılışın sırlarını inceleyerek yaratıklardan, Aşkın ve Mutlak Yaratan'ın varlık ve birliğini görmektir.

Böylece belirtilmeye çalışılan Vahdet-i Vücud ilkesi ile panteizm arasında birçok farkların olduğu kendiliğinden ortaya çıkıyor. Bu farkları eleştirel bir şekilde ortaya koymanın yararlı olacağı düşüncesindeyiz .

PANTEİZM İLE VAHDET-İ VÜCUD ARASINDAKİ FARKLAR

Panteizm her şeyden önce çelişmezlik ilkesini yıkıyor. Çünkü Allah'ı insanı ve dünyayı tek bir cevher kabul ediyor. Bu evrensel cevher aynı zamanda sonlu ve sonsuz, mükemmel ve gayri mükemmel, izafî ve mutlak olacaktır. Eğer bu hipotezde sonsuz varsa, yer kaplama ile düşüncenin, ruhla vücudun sadece bir karışımı olacaktır. Fakat yer kaplama ile düşünce, ruhla cisim birbirine indirgenemez ve biribirine muhalif özelliklere sahiptir.

Sonsuz ile sonlu arasındaki fark hiçbir zaman kapatılamayacaktır. Bir tarafta sonsuz var, diğer tarafta sonlular kolleksiyonu var. Bunların birleşme noktası nerede? Spinoza bunu bulamadı. Ne sonsuzdan sonluyu çıkarmayı, ne de sonluyu sonsuza bağlamayı isbat edemedi. Yaratma inkâr edilirse, Allah âlem ilişkisini açıklamak imkânsızlaşır gibi görünüyor.

"Panteizm, aşkınlık fikrini reddettiği için ateizme yardımcı olmaktadır ." Panteist, inkâr yolunun yarısını ateist için tesviye etmektedir" sözü, panteizm tenkid eden eserlerin pek çoğunda geçer.(…) Panteizm **"Tanrı her şeydir"** demekle varlık mertebeleri arasındaki ayırımı kaldırmakta, sözgelişi taşla insanı bir tutmaktadır.(…) Şuurlu fert kendi kendini bildiği, kendisini öteki fertlerden ayırabildiği, kendisini "başkası"ndan ayrı gördüğü takdirde fert olmaktadır. Penteizmde bu nasıl meydana gelecek? İradem, söz gelişi, benim iradem midir? Yoksa hem bana hem de "külli

olana"mı aittir? Semavî dinler, "kulun iradesinin, Tanrı'nın iradesine tabî olmasını" isterler. Fakat evvela bana ait bir irade olmalı ki, onu başkasının iradesine tabi kılmayı düşünebileyim"

Panteizm, cevherin mutlak birliğini doğrulayarak ferdiyat ve şahsiyeti yıkıyor. Şahsiyet yıkılınca, şuurlu şahsa ait olan gerçek ölümsüzlük de yıkılıyor. Ölümle, "ben"i oluşturan öğeler, yeni bir birleşim için büyük bütünde dağılacaktır. Yeniden dirilme, cennet ve cehennem panteizm için sözkonusu değildir

Panteizm, ahlâkî açıdan birtakım hususiyetleri yok ediyor. Bunlardan bazıları şunlardır: Sorumluluk: Hürriyet ve şahsiyeti kaldırdığı için, zorunlu olarak sorumluluğu da kaldırıyor. "Ben" olmadığı için, "ben"in cevap vermek mecburiyetinde olduğu fiiller de yok demektir.

İyi ile kötü, faziletle günah, değerlilikle değersizlik arasındaki farkı yok ediyor. Çünkü panteizme göre her şey, ilâhîleşmiştir. Oysaki her şeyi ilâhîleştirmek, her saçmayı doğrulamaktır.

"Panteizmde aşkın ulûhiyet anlayışı olmadığı için 'yaratma' fikri de yoktur. Teizmin en bariz vasfı, iradesi olan bir hür yarana fikrine yer vermesidir. Panteizmde her şey Tanrı'da olup bitmektedir. Ondan ayrı bir âlem yok ki yaratma olsun.

Panteizm dinî tecrübenin anlaşılmasını da oldukça güç duruma sokmaktadır. Eğer, Tanrı bir zat değilse, ibadetin, duanın ne anlamı vardır? Dinî tecrübe, Tanrı-insan münasebetine dayanmaktadır. Tanrı-insan ayniyetine değil .(…) Panteizm ile Vahdet-i Vücud fikrini savunanlar arasındaki en önemli farklardan biri burada karşımıza çıkıyor. Panteizm dinî tecrübenin değil, nazarî düşüncenin öne sürdüğü felsefi bir teoridir; oysa diğeri, yaşanan bir tecrübedir. Biri hayatın somut veçhesinden kopmuş bir sistem, öteki ise, birçok mutasavvıfa göre, bu somutluğun, bütün derinliği içinde, yansımasıdır" .

Panteistlere göre Allah için hiçbir zatî sıfat söz konusu değilken, Vahdet-i Vücud ilkesini kabul edenlerin tamamına göre Allah'ın ilim, irade, kudret, yaratma v.s. gibi zatî sıfatları mevcuttur. Bunların "hiçbirisi Cenab-ı Allah'a, düşünce ve yer kaplama gibi sıfatları isnat etmemiştir. Çünkü bunlar, mahlûkata mahsus sıfatlardır". Felsefi bir teori olan panteizmle, dinî bir tecrübe olan Vahdet-i Vücud arasında en az, "isim" ile "müsemma" arasındaki fark kadar ayrılık vardır.

Mesela dünya küresi üzerinde küçük bir nokta ile isim olarak gösterilen bir şehir, fiilen ziyaret edildiği zaman ismi ile o şehrin imar durumu arasındaki farkın ne kadar büyük olduğu görülür. "Fikir ve nazarla zevk ve şuhud da böyledir. Vahdet-i Vücud ile panteizm arasındaki manevi fark da böyledir. Bu manevi fark iman ile ilhad arasındaki farkın aynıdır. Felsefedeki tevhidi görüp de İslâm dininden yüz çevirmek ne ise, panteizm de-

nilen felsefî sistemi görüp de, Vahdet-i Vücuda kail olan evliyalardan yüz çevirmek odur" .

Spinoza'ya göre Tanrı'nın tezahürü zarurîdir. Onda irade ve ihtiyar yoktur. Tanrı hür olan iradesiyle ve dilediği gibi önceden takdir etmemiştir.

Mutasavvıflara göre Allah, âlemi kendi iradesi ile yaratmıştır. Kâinatın hepsi sonradan olma, muhdes ve mümkündür. İnsan cüzî iradeye sahiptir. Ceza ve mükâfat, cüzî iradeden mütevellid seçmeye dayanır.

Spinoza'ya göre din, Tanrı tasavvurundan yahut ilâhî aşktan doğan emel ve fiillerin bütünüdür. Dinin âyin ve şekle ihtiyacı yoktur. Onun din dediği şey sırf akla dayanan bir sistemdir. Dinî hükümlere itaat esarettir.

Mutasavvıflara göre din, Allah'ın vahyettiği ilâhî bir nizamdır. Orada durur, ondan ilerisi için nebilerin irşadına muhtaçtır. Hidayete, selâmete ve saadete ancak onlara tabî olmakla ulaşılır.

"Vahdet-i Vücud âyet ve hadislerle beraber, kalbî keşiflere dayanan dinî bir mezheptir. Panteizm ise sırf akla dayanan felsefî bir sistemdir"

Panteizm ile Vahdet-i Vücud arasında belirtmeye çalıştığımız farklar daha da artırılabilir. Bununla beraber Vahdet-i Vücudda, panteizmin birçok etkilerinin görüldüğü de bir gerçektir. Bütün bu etkileşimlere rağmen, bir müslüman panteist olamaz; dolayısıyla bir müslümana, müslüman olduğu sürece panteist demek, hiç te uygun düşmez gibi görünüyor. Aynı şekilde *Vahdet-i Vücud* deyimini, panteizm olarak ifade etmenin de İslâm kültürüne uygun düşmeyeceği görüşündeyiz. Görüldüğü gibi bu iki deyim, ihtiva ettikleri anlam itibariyle tamamen farklıdır. Bu durumda İslâm kültüründe, "panteist" ve "panteizm" terimlerini kullanırken çok dikkatli olup, cömertçe davranmamak gerekiyor. Bir Mevlânâ, bir Yunus söz konusu olduğu zaman bu durum daima göz önünde bulundurulmalıdır. Bunlar gibi velîlere panteist demek, bir bakıma, İslâmî açıdan, bu zatlara, "mü'min değildir" demek kadar yanılgıyı ihtiva eder gibi görünüyor.

Bir ilimdir ol ki kamu ilm-ü irfân andadır.

Bir ilimdir ki, bu bütün ilim ve irfân ondadır.

Bahsedilen ilim hakikat ilmidir. ehlinin kavuştuğu bu bilgi sayesinde marifet hasıl olur. Bunu tahsil etmek için kesbîlik şart olmasına rağmen büyük kısmı vehbî olup kavuşanlar az olmaktadır.

İbret ile şeş cihetten görünen eşyâya bak,

İbret ile altı yönden görünen eşyâya bak,

Burada eşya "şey" manasına kullanılmış, eşyanın hakikati olan Allah Teâlâ'nın eşyada zuhur edişini anla ve fark et denilmektedir. Allah Teâlâ'nın zuhuru, perdedir zuhuruna demektir. Eşya hem zuhura sebep hem de engel olmakla perdeleri insanın gözüne çekmektedir.

Cümle bir âyînedir kim vech-i Rahmân andadır.
Bütün eşya bir aynadır hepsinde Rahmân'ın yüzü ondadır.

Görmenin sırrına erişmek yine Allah Teâlâ'nın yardımı sayesindedir.

> "Sadece gökten gelen şeylerin hakkı ve otoritesi vardır; sadece onlar hakikatin göstergesini taşırlar: Bu yüzden hakikati kendi gözlerimizle görmeyiz, onu kendi yöntemlerimizle de yakalayamayız: Bu kutsal ve büyük ide[60], tanrı onu bu amaç, için hazırlamamış olsaydı, tanrı onu inayetiyle ve özel ve doğaüstü lütfuyla oluşturup güçlendirmeseydi, böyle sefil bir yerde asla barınamazdı."[61]

Söyleyen ol, söylenen ol, gören ol, görünen ol,
Söyleyen ol söylenen ol görünen ol gören ol
Bu mısra kader sırrını işaret eder. Meselâ Karagöz oyunu; hayal ve gölge dedikleri perdede zahir olan oyundur ki; herhangi bir suret ve türlü türlü sözler, şekiller ve hayaller zuhura gelip, onlara bakan insanların zan ile meşgul eder. Bu cünbüşün oynatıcısı olan zâtı perdenin engel olmasından görmezler.

> "… öte dünyayı bir çeşit rüya âlemi olarak anlamak mümkündür. Uyuduğumuzda duyu uyaranları İle bağlantı kesilir veya her halükarda bunların beyin merkezlerine olan etkileri engellenir. Fakat biz, yine de tecrübe etmeye devam ederiz. Artık duyu algılarının kesildiği doğrudur; fakat yeteri kadar buna benzeyen bir şey de devam etmektedir. Bizim, uyanıkken duyu uyaranlarının aralıksız bombardımanı altında geri çekilen hayal üreten güçlerimiz' (image-producing powers) uykuda bu engellerden kurtulur. Bundan sonra birçok şeyin farkına varır, onların üzerinde düşünür ve onlara karşı istek duyarız. Farkında olduğumuz bu şeyler öyle bir hareket-te bulunurlar ki, uyandığımızda bu durum bize çok tuhaf gelir. Onların davranış yasaları fiziğin yasaları değildir. Bununla birlikte bunların davranışları, ne kadar acayip olursa olsun, o sırada bizim düzenimizi bozmaz ve bizim kişisel kimliğimiz de kesintiye uğramaz. Başka türlü söylemek gerekirse, eğer öte dünya olacaksa, ben bunun bir zihinsel hayaller âlemi

[60] **ide(a):** idea fikir
[61] (Max HORKHEİMER, 2005), s. 410

(world of mental images) olacağı görüşündeyim....Doğrusu hayal âlemi onu yaşayanlar açısından , bu dünya kadar gerçek olacaktır; hatta buna o kadar benzeyecektir ki, insanlar orada, ölmüş olduklarının farkına varmakta son derece güçlük çekecekler.” [62]

Her ne var âlâ ve esfel bil ki cânân andadır.
Her ne var güzel ve kötü, bil ki cânân andadır.

“Göklerde, yerde ve ikisi arasında bulunan şeyler ile toprağın altında olanlar hep O'nundur.” [63]
İyilik kötülük bize göredir. Allah Teâlâ katında kötülük ve iyilik yoktur.

Mazhar-ı tammı veli Âdem yüzüdür şüphesiz,
Şüphesiz veli Âdem yüzü tam zuhurat yeridir.

Âdem yüzü demek, insanın kâinata hükmetme yetisine işarettir. Ancak insanın Allah Teâlâ'nın halifesi olması ve dünyada her şeyin ona itaat etmesi evliya kullarına verilmiştir. Sıradan insanlar için bu durumdan bahsetmek mümkün değildir. Allah Teâlâ buyurdu ki;

“Andolsun ki, birçok cini ve insanı cehennemlik olarak yarattık.
Onların kalpleri var. Fakat anlamazlar, gözleri var, fakat görmezler, kulakları var, fakat işitmezler.
ONLAR HAYVANLAR GİBİDİRLER. HATTA HAYVANLARDAN DA SAPIKTIRLAR.
Onlar gaflet içindedirler.” [64]

Künh-ü zâtı hem sıfâtı cümle yeksân andadır.
Her şeyin aslı, zâtı ve sıfâtı hep onunladır.

“Allah Teâlâ birdir, ortağı yoktur **cisim** değildir, zira cisim parçaların birleşmesiyle meydana gelir. **Cevher** değildir, çünkü cevher uzayda yer kaplayandır. Hâlbuki Allah Teâlâ yer kaplamaktan (bir yerde bulunmaktan) münezzehtir, aksine her yerin ve yer kaplayanın yaratıcısıdır. **Araz** değildir, zira araz iki zamanda bulunmaz (bir zaman diliminden fazla varlığını sürdüremez). Allah Teâlâ bâkiliği (sürekliliği) zorunlu olandır. Ne birleşir, ne ayrılır,

---

[62] (KOÇ, 1990); s.82; H.H.Price Personal Survival and the Idea of Anothers. 367.
[63] Taha, 6
[64] Araf, 179

ne de parçası vardır "[65]

<u>Haşr u neşr ile Sırât u dûzah u mâlik azab,</u>
Haşr, neşr ile Sırât ve cehennem ve azab bekçisi mâlik (ondadır)

Bu mısralarda vahdetin neşesini görmekteyiz. Her şey O'ndan ve O'ndadır. Bu sebeple ceza ve mükafât için yorum yapanlar yanılmaktadır.

<u>Hem dahi Rıdvân u cennet hûr u gılmân andadır.</u>
Rıdvân, cennet, hûri ve gılmân ondadır.

<u>Görünen sanma Niyâzî' nin heman sen mülkünü,</u>
Şu an sen Niyâzî' nin görünen varlığını sanma

Niyâzî-i Mısrî, kendine varlık veren aldanmıştır. Varlık denen şeyin vehimden ibaret olduğunu bilirsen ne kazandığına ne de kaybettiğine üzülürsün denilmektedir.

<u>Gönlü bir virânedir genc-i pinhân andadır.</u>
Virâne görünen gönlünde gizli definesi vardır.

TAHMİS-İ AZBÎ

"Mutû kalbe en temûtû"n âb-ı hayvan[66] andadır
Pertevi [67] nurî ilâhî vechi insan ondadır
Mebde-i sırrı maadı fehm et ol kân[68] andadır
Her neye baksa gözün bil sırr-ı Sübhân andadır,
Her ne işitse kulağın mağz-ı Kur'ân andadır.
Kâ'be'ye varamaz o kes kim şâm'ı hoş görüp kalur
Yol eri kalmaz çün elbet haylice menzil alır
Salik tiz-ru[69] olan can zerre-i mürşid bilir
Her şeye mahlûk gözüyle baksan ol mahlûk olur,
Hak gözüyle bak ki bî-şek nûr-i Yezdân andadır.

---

[65] Ebu'n-Necib Suhreverdî, *Âdâbü'l-mürîdîn*, Kahire, ts. (Dâru'l-Vatani'l-Arabî), s. 15; (VASSAF, et al., 2006), s. 49
[66] Ab-ı hayvan: Hayat suyu
[67] **Pertev:** (Pertav) f. Ziya, ışık. Atılma, sıçrama, hız
[68] **Kân:** f. Bir şeyin menbaı. Kuyu. Kaynak. Mâden ocağı. Bir keyfiyetin. (niteliğin) bol olarak bulunduğu kimse.
[69] **Tiz-ru**: Tez olan

Arzuyu vaslı dilber her biri sevdâdır
Herkesin bir derdi var salikin mevladadır
Virdi hamranın[70] firakı bülbül şeydadadır
Kesret-i emvâca bakma cümle bir deryâ dürur,
Her ne mevci kim görürsün bahr-ı ummân andadır.

İzzeti sohbette bulmak sohbeti izzette hem
Firkati vuslatta bulmak vuslatı firkatte hem
Zilleti devlette bulmak devleti zillette hem
Vahdeti kesrette bulmak, kesreti vahdette hem,
Bir ilimdir ol ki kamu ilm-ü irfân andadır.

Ruyi dildârı görünce çehre-i a'daya[71] bak
Tâ müsemmaya erince ruz-u şeb esmaya bak
Yedi esmayı bilince gel yedi deryaya bak
İbret ile şeş cihetten görünen eşyâya bak,
Cümle bir âyînedir kim vech-i Rahmân andadır.

Nâ -murad [72]kalıp cihanda her murada eren ol
Ağlayan ağlatan oldur hem gülen güldüren ol
Alan oldur veren oldur hem bilen bildiren ol
Söyleyen ol, söylenen ol, gören ol, görünen ol,
Her ne var âlâ ve esfel bil ki cânân andadır.

Herkese kendiye öz özüdür şüphesiz
Hem etî'ullâh rumuzu pir özüdür şüphesiz
Her ne söz kim işitirsen Hakk sözüdür şüphesiz
Mazhar-ı tammı veli Âdem yüzüdür şüphesiz,
Künh-ü zâtı hem sıfâtı cümle yeksân andadır.

Vechi kâmilden ıyandır[73] kâmile levh u kalem
Yedi ayetle hakikat şerh eder Kur'ânı hem
Fehm eden bu remzi oldu hâcı –i beyt-ül haram
Haşr u neşr ile Sırât u dûzah u mâlik azab,
Hem dahi Rıdvân u cennet hûr u gılmân andadır.

Âşıkân bir zerre içre seyr eder cân mülkünü
Cân olan seyran eder elbette bütün mülkünü
Aradan kaldır yıkılsın Azbî sen ten mülkünü
Görünen sanma Niyâzî' nin heman sen mülkünü,
Gönlü bir virânedir genc-i pinhân andadır.

---

[70] **Hamra:** (Müennes) Çok kırmızı, kızıl renk. Şiddet ve meşakkatli geçen yıl. Şiddetle olan ölüm. Arap olmayan cinsten. Yüzü kızarmış kadın.
[71] **A'da:** En zâlim, en çok düşmanlık eden.
[72] **Na-murad:** f. Mahrum kalan, muradına eremeyen
[73] **Ayan:** (İyân) Aşikâr. Belli. Herkesin bilebileceği ve görebileceği.

46

5+5=10

Erimiz erdir Pîrimiz Pîrdir,
Karamız nûrdur yerimiz Tûr'dur.
İsteyen yâri izlesun Pîri,
Pîrden ayrılan Hakk'dan ayrıdır.
Pîrdir envârım Hakk'dır etvârım,
Düşmanım bî-şek Hakk'dan ol dûrdur.
Şol ki Süfyânî arttı tuğyânî,
Oldur şeytânî bir gözü kördür.
Azdırır halkı bezdirir Hakk'ı,
Kizbi çok sıdkı bindebir yokdur.
Hakk'a kul ol, kul olasın makbul,
Dil müslümanı şâhidi zordur.
Mısrî'nin dinde izzeti zinde,
Cümle millette Hamzavî hordur. [74]

Erimiz erdir Pîrimiz Pîrdir,
Karamız nûrdur yerimiz Tûr'dur.
Erimiz erdir Pîrimiz Pîrdir,
Karanlığımız ışıktır yerimiz Tûr Dağıdır.

Hazreti Mûsa aleyhisselâm Tûr dağında Cenab-ı Hakk'la konuştuğu gibi, ayni muvahhid olan tevhid ehli de her yerde Hakk'la konuşur. Bu durumda her bir tevhid ehli bir Tûr'dur.

İsteyen yâri izlesun Pîri,
Pîrden ayrılan Hakk'dan ayrıdır.
Yâri isteyen izlesin Pîri,
Pîrden ayrılan Hakk'dan ayrıdır.

Pir Allah Teâlâ'nın tecelli ettiği makamdır. Pir'e ittiba etmek dolayısıyla Hakk'ı bulmaktır.

Pîrdir envârım Hakk'dır etvârım,
Düşmanım bî-şek Hakk'dan ol dûrdur.

---

[74] ***Mısrî'nin bunda izzeti zinde,***
Dinler içinde Hamzavî hordur.
Bu beyiti Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l azîz daha sonra el yazısıyla varak kenarına yazmıştır. (Abdulbaki Gölpınarlı, ***Niyâzî-i Mısrî, Şarkiyat Mecmuası***, c. VII, s.216)

Nurlarım Pîrdir, hallerim tavırlarım Hakk'dır,
Şüphesiz Hakk'dan uzak olan düşmanımdır.

Şol ki Süfyânî arttı tuğyânî,
Oldur şeytânî bir gözü kördür.
Şu Süfyânînin[75] arttı azgınlığı,
O bir gözü kör olan şeytândır.

Vanî Mehmed Efendinin verdiği sıkıntıları ile deccâlın zuhuru ile eşleştirilmiştir.

Azdırır halkı bezdirir Hakk'ı,
Kizbi çok sıdkı bindebir yokdur.
Halkı azdırır Hakk'ı bezdirir,
Yalanı çok bindebir doğruluğu yoktur.

Burada vaizlere sitem vardır. Çünkü vaizler kürsüden hitap ederken gönüle hitap etmeyi unutup, Allah Teâlâ'nın yerine unutup din bezirgânı olunca halkı bezdirir. Din sahibi Allah Teâlâ yerine hükümler irad ederken birçok kişiyi dinden çıkarır.

Hakk'a kul ol, kul olasın makbul,
Dil müslümanı şâhidi zordur.
Kul ol Hakk'a, makbul kul olursun,
Müslümanlığı dilde olanın şâhidi zordur.

Dilde müslüman olmak nifak alametidir. Onun dinini ispat etmesi için zorluk yani kuvveti kullanır. Vanî efendi gibi devleti arkasına alır. Bu tür insanların dini hakkında yorum yapmak şöyle dursun canı emniyette değildir. Onun için Niyâzî-i Mısrî hakkında sürekli sürgün ve gurbet kader olmuştur.

Mısrî'nin dinde izzeti zinde,
Cümle millette Hamzavî hordur.
Mısrî'nin izzeti dinde sağlamdır,
Bütün inançlar içinde Hamzavî hordur.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz buyurdu ki;

---

[75] **Süfyanî:** Süfyan'dan olan, Süfyan'a mensub, Süfyan'a müteallik. Zübdet-ül Buharî Tercemesine göre, Süfyanî: Müslümanlara kötülük eden, sefil, kötü, alçak olan kimse demektir.

"Mü'minlere cennet hak münafıklara ve hamziyyelere cehennem hak. [76] ***Hamziyye kefere ve feceresine rağmen. Ve yazdım ki cemî enbiyâ ve evliya cümle mahlukat ile sulh olurlar amma hamziyye ile zıddiyetleri zatiyye olmak ile ebedî onlar ile sulh olmazlar dedim dahi söz çok hele fehva bu idi.*** [77] ***hem câhilim hem fâsıkuim hem müfsidim hem ahmak ve ebterim hem merkeb hem köpek hem kedi hem domuzum her ne olursam olayım ancak hamziyye olmakdan Allah Teâlâ'ya sığınırım."*** [78]

İnsan hayatı boyunca fikirlerinde devamlı olarak değişim gösterebilir. Bu durum o kişinin bugün doğru diyebildiğine yarın yanlış demesi gibi olabilir. Bu nedenle müslüman kişi düşüncelerinin temelini dini kıstaslar ile oluşturduğu için sonunda hakikatı muhakkak görür bilir ve hatalarından vaz geçer. Bu durum Allah Teâlâ'nın ikramlarındandır. Çünkü Allah Teâlâ kulların her zaman velisidir.

"Allah Teâlâ imân edenlerin velîsidir. Onları zulmetlerden nûra çıkarır. Kâfir olanların velîleri ise tağuttur. Onları nûrdan zulmetlere çıkarırlar. İşte onlar cehennem ehlidirler. Onlar o ateşte ebedî olarak kalan kimselerdir." [79]

Mesela:

Hikmet İlaydın'a göre Adulbâki Gölpınarlı, bir **"maneviyat yolcusu"** olarak, yaşamının uzunca bir bölümünde zikzaklar yapmaktan kurtulamamıştır. **Mevlevilik** gibi, **Bektaşîlik** gibi apayrı târikatların dervişi olmuş, sonraları **Melâmîliğe** ilgi duymuştur. Hatta bir zamanlar **Atheisme**'e saptığını bile söylemiştir. Fikir ve sanat alanlarındaki çalkantılara da, uzunca bir süre karşı koyamamıştır. Kopmadığı eksen, Mevlânâ Celâleddin kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin coşkusu ve onun büyük temsilcisi saydığı Yunus Emre kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz sevgisidir. Dört beş ay önce, ömrünün seksen ikinci (kendi hesabıyla) seksen üçüncü yılında, şimdiki huzuruna, ancak bu çelişkileri yaşamak suretiyle erdiğini söylemiş ve hamdetmiştir.[80]

XVI. Yüzyılda Hamza Bâlî'nin çevresinde toplanan ve ondan sonra da "Hamzevî" adıyla anılan Bayramî melâmîleri, melâmeti tam mânâsı ile temsil eden kişilerdi. Bunlar târikat erbabının tekke, esma ile sülük, evrad, husûsi kisve ve kendilerine âit âyinlerle, törelerle halktan ve diğer târikatlerden

[76] (MISRÎ, 1223), s. 2b; (ÇEÇEN, 2006), s. 34
[77] (MISRÎ, 1223), s. 9a; (ÇEÇEN, 2006), s. 43
[78] (MISRÎ, 1223), s. 48b; (ÇEÇEN, 2006), s. 79
[79] Bakara, 257, bkz.
[80] (ÇİFÇİ, 2003), s.45

uzaklaşmış, vakıfla geçim esaslarını kabul etmemiş, tasavvuf ehlinden ayrılmışlardır. Vahdeti, bir zevk, bir şuhûd ve tahakkuk olarak kabul etmişler; her zaman bir kişiyi muktedâ tanıyıp ona bağlılıkla, aşk ve cezbe ile yol alınacağını, târikatin, şerîatle hakîkat arasında bir berzah olduğu kanâatini gütmüşlerdir. Târikatlere, bu inançla **"Turuku berzahiyye"** demişler, geçim hususunda da çalışmayı esas tutmuşlardır, (bk. A. Gölpınarlı *Mevlânâ Celâleddîn,* üçüncü baskı, istanbul, 1959, s. 140-152).

Târikatlere bile ehemmiyet vermeyen Hamzevîler, elbette Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîzi hoş göremezlerdi. Ancak Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîzin bir aralık Hamzevîlerle müsbet münâsebeti olduğunu da biliyoruz. Meselâ en yakını olan ve Limni'de kendisiyle beraber bulunan Kavala şeyhi Mustafa'nın elyazısıyla yazılmış fatiha tefsirinin sonunda şöyle bir fetvası var:

"Bu fetvayı müftüye götürsünler, sahih ise imza edüp sultan Muhammed'e versünler; ziyâde ihsana mazhar olmak mukarrerdir.

Suâl: Mısrî'yi Sultan Muhammed Hamzevîlere cebren tasarruf ettirirse cemi-i dâvası bâtıl olur mu, olmaz mı? Zira Allahu Teâlâ'nın rûh-i kudsîsi ile koydum derken tasarruf olunursa Lâhût-i İsâ'ya nâsut olabilir mi?

el-Cevâb: Tasarrufa kadir olurlarsa bâtıldır; Hamzevîler mezhebi haktır."

Burada adı geçen Sultan Mehmed, IV. Sultan Mehmed (1058-1099 1848-1687)'tir. Şu hâlde bu yazı da, saltanatı sırasında yazılmıştır. Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz, mecmuasında

"bir taifenin ameline değil, ilmine kanarak" [81]arasına katıldığını sonra onlardan kurtulduğunu yazıyor. Sonradan iddialarını kabul etmeyen, belki de ruhî haletlerini anlayıp içlerinden atılan bu taifeye, yâni Hamzevîlere şiddetle düşman olmuştur. Onların dinsiz, imansız olduğunu söyleyerek, olmadık şeyleri onlara isnad edecek kadar da bu düşmanlıkta ileri gitmiş ve şiirinde

Cümle millette hamzevî hordur

şeyleri söylemiştir.

Hatta Lâlî-zâde Seyyid Abdülbâki (1159 h. 1746), *Sergüzeşt-i Melâmiyye'sinde,* **"emr-i garibdir ki ehl-i Hakk geçinen nadanlar, Hamzevîlerdir, dördüncü esmada kalmışlardır ve nakıs olmalarıyla ilhâda düşmüşlerdir,** deyü güne güne ifk u iftiraya cür'et ederler; Mısrî Efendi

[81] "Hatıralar" 105 b de bir taifenin ameline değil, ilmine kanarak **"Hak din sanup kabul etmiş idim; elhamdulillahi teâlâ inâyet-i ilâhiyye yetişip tarttı, bu fakiri ol çamurdan çıkardı... dokuz yıldır yanarım, dahi halâs umarım. Bin seksen üç tarihinden beri yanarım; bu şevvalin ihtidasında dokuz sene tamam oldu, onuncuya geçti. Canım da berk imiş, ölüp kurtulamadım"** diyor. (Abdulbaki Gölpınarlı, *Niyâzî-i Mısrî, Şarkiyat Mecmuası*, c. VII, s.216; Halil Çeçen, *Niyâzî-i Mısrî'nin Hatıraları,* İst. 2006, s.158)

"cümle millette hamzevî hordur" deyu ilâhi söyler; bilen bilmeyen, tâife-i aliyye mezemmetinde kîl u kale mübtelâlardır" diye Hamzevîlere dahl edenleri ve bilhassa Mısrî'yi anmaktadır.[82]

Yine; Ve dahi Merhum Şeyh Yûsuf Sinan Ummî Efendi hazretleri kendilerinin, veled-i necâbet eserleri ile Mısrî Efendiyi şerefyâb-ı hizmet-i (49b) aliyyeleri iken mean berây-ı maslahat mahrüsa-i İslâmbola irsal eyleyüb anlar dahi bi'l-yemn ve'sseâdet ba'del-vusül ol vakitde İslâmbolda şöhret-i şi'ârr olub Oğlan Şeyhi dinmekle maruf şeyhi ne bil-isâle ve ne bi't-teb'i ziyaret ü mülâkâtdan Mısrî Efendi ictinâb-ı tâm ile ibâ ve bu hâl üzre musırr ba'del-itmâmi'l-mesâlih yine Hazret-i Sinan Ummî Efendi hâkipâylarına rûmâl olduklarında Mısrî merhumun şeyh-i mezbûrı adem-i ziyareti Sinan Ümmi Efendi Hazretlerinin mesmü-i şerifleri oldukda ber-vech-i ğâyet istihsân buyurmuşlar. [83]

1253 (1827/l828)'te İstanbul'da vefat eden ve hâtıralarını, gördüklerini, duyduklarını birkaç mecmuada kaydeden mevlevî ve Hamzevî Süleyman Faik Efendi, aynı *Hediyyetul-ihvân'ın* aynı sayfasının kenarına,

"Malum ola ki bu mahalde dâhi, sâhib-i risale Mehmed Nazmî Efendi merhum hakk-ı tarîka riâyet buyurmamışlar; bilmem niçün böyle Hazret-i Mısrî hakkında nâ-becâ kelâm tahrir buyurmuşlar?

Zannolunan budur ki hasbel-beşeriyye miyânelerinde bir şîve vukuu ola. Hazret-i Mısrî, mazhar-i hüsn-i zan ve icmâ-i müteahhirîn ile esrâr-ı velayete mazhar ve nice nice hârika ve keramete masdar bir zât-ı âlîkadr; caiz ki bir muktezâ-yı neş'e-i ezelî bu makale hâlâtı ve kelimâtı me'muren ola ve Nazmî Efendi merhum sırrına vâkıf olamamış ola. Yoksa Hazret-i Mısrî kemâlâtı manevîye sahibi idüğünde sûfiyyenin sâhib kemâl olanları müttefiklerdir ve icmâ-i sûfiyye bunun üzerinedir; fe'fhem. Faik" satırlarını yazmış.

İdrîs-i Muhtefî bahsinde *Hediyyetu'l-ihvân* ın ifâdelerini haklı olarak cerh eden haşiyeler yazmış bulunan Faik Efendi merhum, Mısrî'nin, hamzevîye hakkındaki yazılarını görseydi, bilmem ki gene ''me'muren" yazmış der miydi? Ancak Mısrî'yi incelemeyen son zaman hamzevîlerinin *Cümle millette*

---

[82] Abdulbaki Gölpınarlı, ***Niyâzî-i Mısrî, Şarkiyat Mecmuası***, c. VII, s.220

[83] (İbrahim RAKIM, 1750), v. 50a

Niyazî-i Mısrî, ziyaret etmekten vazgeçtikleri bu şeyhin kim olduğu hususunda hiç bir bilgi vermemekle beraber, İbrahim Rakım Vakıât-ı Mısrîsinde Niyazî-i Mısrînin şeyhin oğlu ile birlikte ziyaretten vazgeçtikleri bu şeyhi, *"oğlan Şeyhi demekle ma'ruf"* ifadesiyle ipucu verir ki bu o dönemde İstanbul'da yaşayan döneminin meşhurlarından Olan Şeyhi İbrahim Efendi (hyt.1065/1655) olabilir. Çünkü bu şeyh o tarihlerde İstanbul'da yaşamakta ve hemen herkesten hürmet görmektedir. (Bkz. B. Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri,* c. I, s. 26-27; Fevziye Abdullah Tansel, *"Olanlar şeyhi İbrahim Efendi ve Devriyesi",* AÜİF Dergisi, Ankara 1971, c. XVII, ss. 185-190), (AŞKAR, 1997), s.62

hamzevî hordur mısraını, bütün milletleri yâni inanç sahiplerini cennete, hamzevîleri de o cennet içinde hurilere benzettiğini zannederek Misrî'yi müdâfaa ettiklerini de biliyoruz. [84]

TAHMİS-İ AZBÎ

Yezid [85]mezid[86] doğar bir vasi' yerdir
Bu dünya dedikleri zeyb[87] bî ferdir[88]
Münkir ezelden köreltmiş kördür
Erimiz erdir Pîrimiz Pîrdir,
Karamız nûrdur yerimiz Tûr'dur.

Her yerde zahir görmeyin piri
Zan eder başkadır şeytan piri
Kimine özünden yoksa haberi
İsteyen yâri izlesun Pîri,
Pîrden ayrılan Hakk'dan ayrıdır.

Mest u hayranım eğlenmez kârım
Sırsız bilmez zahid esrârım
Hakk'tan söylerim Hakk'tır güftarım[89]
Pîrdir envârım Hakk'dır etvârım,
Düşmanım bî-şek Hakk'dan ol dûrdur.

Taşradan ister dilde mihmânı
Kâmil geçinir gör şu seyranı
Kaplamış anı küfrün ısyanı
Şol ki Süfyânî arttı tuğyânî,
Oldur şeytânî bir gözü kördür.

---

[84] Abdulbaki Gölpınarlı, ***Niyâzî-i Mısrî, Şarkiyat Mecmuası***, c. VII, s.223

[85] **YEZİD:** (H: 26-64) Hz. Muaviye radiyallâhü anhın oğlu ve Emeviye Devletinin ikinci halifesi. Şam'da doğdu. Zamanında Kerbelâ hâdise-i elîmesin meydana gelmesine sebeb olandır.

[86] **Mezid:** yezidin tekrarıdır.

İlâveli tekrarlar, bir kelimenin başına ilâve ses veya bir hece getirilerek yapılır: *adam madam, ev mev; apaçık, büsbütün, dümdüz, kapkara, mosmor, yemyeşil* vb.

[87] **Zeyb:** (Zîb): Zinet, süs. Düzgün, iyi elbise.

[88] **Fer:** f. Işık, parlaklık, zinet, süs. Fazl ve vakar. İktidar; şevket, kuvvet. bir aslın neticesi, uzantısı.

[89] **Güftar:** f. Sözler, lâkırdılar

Yerde gökte yok gözedir Hakk'ı
Zi-ruh bî-ruhsuz[90] durur Hakk'ı
Şeytana dönmüş ere, der Hakkı[91]
Azdırır halkı bezdirir Hakk'ı,
Kizbi çok sıdkı bindebir yokdur.

Hubbu sivâyı at er ol sende
Olma sa'[92] et yek-dil [93] efgende[94]
Azbî meyli koy dehri[95] ferzende[96]
Mısrî'nin dinde izzeti zinde,
Cümle millette Hamzavî hordur.

---

[90] **Zi-ruh, bî-ruh**: ruh sahibi, ruhsuz
[91] **Hakkı:** Hakk'a mensup kişi
[92] **Sa** (-Sây) f. Sürücü, süren. f. Benzetme edâtı olan "âsâ" nın hafifletilmişidir. Meselâ: Anber-sâ Anber gibi.
[93] **Yek-dil:**f. Bir, münferid gönül
[94] **Efgende:** f. Yere atılmış, düşürülmüş. Yıkılmış, yıkık. Bozulmuş, tahrib edilmiş. Biçare, zavallı, düşkün.
[95] **Dehri:** zamana bağlı olarak devre âit, zamanla ilgili
[96] **Ferzend:** (C.: Ferzendân) f. Yavru. Çocuk. Veled

47

7+7=14

Ey târikat erleri ey hakîkat Pîrleri,
Bir haber verin ol bî-nişân kandedir.
Kandedir dostun ili kande açılur gülü,
Dost bahçesi bülbülü gül-i handân kandedir.
Aradım bahr-u berri bulmadım ben bu sırrı,
Cism ü candan içeri gizli sultân kandedir.
Mademki can tendedir ten canla zindedir,
Amma nidem bilmedim câna cânân kandedir.
Niyâzî' ye can olan sırrında sultân olan,
Din-ü hem imân olan ol bî-mekân kandedir.

Ey târikat erleri ey hakîkat Pîrleri,
Bir haber verin ol bî-nişân kandedir.
Ey târikat erleri ey hakîkat Pîrleri,
Bir haber verin o işaretsiz şey nerdedir?

Niyâzî-i Mısrî "haber verin" demekle kasdı bildiğini bilen var mı diye meydan okumaktır. Çünkü soran kişi bilmediği şeyi soramaz. Tarikatta soru sormak tehlikeli yerilen şeylerdendir.

Nakledilmiştir ki: Bir gün Mevlânâ Şemseddin Tebrizi buyurdu ki: Bistamî mahcuptu. Altmış sene kavun yemedi. *"Niçin yemiyorsun"* diye sordular. O da

"Mustafa hazretlerinin, onu nasıl kestiğini bilmiyorum" dedi.

O halde onun nasıl kavun kestiğini bilmeyen kimse, bundan daha gizli ve müşkül olan ilimlerden nasıl haber verebilir.

Yine Şems buyurdu ki:

"Ben yüz yıllık bir kâfire sövsem mümin olur. Mümine sövsem veli olup Cennete gider." Yine buyurdu ki: Biri bana:

"İblis kimdir?" diye sordu. Ben de:

"Sensin, çünkü biz bu saatte İdris'te gark olmuşuz. Eğer sen İblis değilsen niçin İdris'te gark olmadın. Eğer sende İdris'ten bir eser varsa İblis'ten ne korkun olabilir? Eğer sen: ***"Cebrail kimdir?"*** *diye sorsaydın, ben de:* ***"Sensin"*** *derdim.* [97]

Bu sözlerden anlaşılan soranın yüceliği sorusu kadardır. Bilenlerin konuşmadığı, konuşanların ise bilmediği bu yolun sırlı tarafı çoktur.

[97] (EFLÂKÎ & trc:Tahsin YAZICI, 1995), s. 204, b: (22)

Kandedir dostun ili kande açılur gülü,
Dost bahçesi bülbülü gül-i handân kandedir.
Nerdedir dostun ili nerde açılur gülü,
Dost bahçesi bülbülü açılmış gülü nerdedir?

Dostun ili gönül, bülbülü kalp, gülü ise kalbin üzerindeki Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin bahsettiği noktadır. Gönül ve kalp çok zaman aynı manada kullanılsada aralarında fark bulunur. Gönül kalbi kapsar, kalp gönülü ihata edemez olarak bilmek uygundur.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Âdemoğullarının kalplerinin hepsi Rahman'ın parmaklarından iki parmağın arasında bir kalp gibidir. Onu dilediği gibi çevirir." [98]Bu nedenle, Efendimiz sallallahu aleyhi ve sellem çokça şöyle derdi:

"Ey kalpleri çeviren! Kalbimi dinin üzerine sabit kıl.[99]

Niyâzî-i Mısrî'nin arayış içinde olması kalbin durumlarından dolayıdır. Çünkü kalbin dönekliği her zaman için bulunmaktadır. Gönül ise dönekliği hiçbir zaman talep etmez. Sevdiğine ve meylettiğine her zaman sadıktır. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdular ki;

"Ademoğlunun kalbi kaynadığı zaman tencereden daha çok altüst olur." [100] ***"Kalp, ancak*** (takallubu) ***dönmesi dolayısıyla kalp olarak isimlendirilmiştir. Kalp, bir ağaç gövdesindeki tüy gibidir. Rüzgâr onun altını üstüne getirir."*** [101]

Aradım bahr-u berri bulmadım ben bu sırrı,
Cism ü candan içeri gizli sultân kandedir.
Ben aradım yeri göğü bu sırrı bulamadım,
Cisim ve candan içeri olan gizli sultân nerdedir?

Yukarıda belirttiğimiz özelliklerden dolayı kalp kendine hükmeden sulatanından kendini kaybeder. Arayıp bulmak için gayret eden yine gönüldür.

Mademki can tendedir ten canla zindedir,
Amma nidem bilmedim câna cânân kandedir.
Mademki can tendedir ten canla hayattadır.

---

[98] İmam Ahmed ve Müslim, İbni Ömer'den merfu olarak rivayet eder. Bkz. Nevevi'nin Müslim Şerhi (16/204)
[99] Tirmizi, Enes'ten merfu olarak rivayet eder. Bkz. Tuhfetu'l-Ahvezi (6/349), Sahihu'l-Cami' (7864)
[100] Ahmed; Müsned (6/4), Hakim; Müstedrek (2/289) Bkz. es-Silsiletu's-Sahiha (1772)
[101] Ahmed; Müsned (4/408) Bkz. Sahihu'l-Cami' (2361)

Amma nidem bilmedim câna cânân nerdedir?

İlâhinin açmazına bu beyitle izah ediliyor. Tecâhül-i ârifâne [102] sanatı ile bildiğinide söylüyor.

Niyâzî' ye can olan sırrında sultân olan,
Din-ü hem imân olan ol bî-mekân kandedir.
Niyâzî' ye can olan sırrında sultân olan,
Din ve hem imânımız olan mekânsız nerdedir?

Bu ilâhide sorulan soruların cevaplarıda bir sonraki ilahide açıklanmaktadır.

TAHMİS-İ AZBÎ

Bu sözümü cana yaz ehli dilin perveri
Büsbütün âlem geçer aşk yolunda kemteri
Ey şeriât rehberi ve mağfiret serveri
Ey târikat erleri ey hakîkat Pîrleri,
Bir haber verin ol bî-nişân kandedir.

Kandedir Hakk'ın ile kim dedi Hakk' bil
Kandedir yârin gülü kandedir âşk bülbülü
Kandedir sırrı Ali kandedir vechi veli
Kandedir dostun ili kande açılur gülü,
Dost bahçesi bülbülü gül-i handân kandedir.

Ey Hakkı birdir kimden aldın haberi
Kimdir olan Âdemin aklı ile rehberi
Kandedir sırrın nuru kandedir nurun feri[103]
Aradım bahr-u berri bulmadım ben bu sırrı,
Cism ü candan içeri gizli sultân kandedir.

---

[102] **Tecâhül-i ârifâne:** Edb: Bildiği bir şeyi bilmiyormuş gibi gösterme. Bilen bir kimsenin, bilmez gibi davranması.
[103] **Fer:** bir aslın neticesi, uzantısı.

Bende niçin bendeye bende olur bendedir
Küfrü ile sıdkın yeri söyle bana kandedir
Süret-i ahsen[104] niçin erde değil zindedir
Mademki can tendedir ten canla zindedir,
Amma nidem bilmedim câna cânân kandedir.

Azbi'ye mihmân olan sîne sîne can olan
Mümine ihsan olan kâfire tuğyan olan
Bâis-i [105]hicran olan dertlere derman olan
Niyâzî' ye can olan sırrında sultân olan,
Din-ü hem imân olan ol bî-mekân kandedir.

---

[104] **Ahsen:** En güzel. Çok güzel

[105] **Bais:** (Ba's. dan) Gönderen. Sebeb olan. İcab ettiren. Yeniden yaratan. Ölüleri tekrar dirilten.

48

7+7=14

Ey gönül gel ağlama zâri zâri inleme,
Pîrden aldım haberi ol bî-nişân sendedir.
Sendedir dostun ili sende açılır gülü,
Söyler bu can bülbülü gül-i handân sendedir.
Gezme gel bahr-u berrî kendinden iste sırrı,
Cism-ü câna hükmeden gizli sultân sendedir.
Anladınsa sen seni, bildin ise cân u teni,
Gayri ne var ey gönül cân u canân sendedir.
Ten tahtıdır bu cânın, can tahtıdır cânânın,
Ey Niyâzî şüphesiz ol bî-mekân sendedir.

Ey gönül gel ağlama zâri zâri inleme,
Pîrden aldım haberi ol bî-nişân sendedir.
Ey gönül gel ağlama zayıf ve dermansız inleme,
Pîrden aldım haberi ol nişânı olmayan sendedir.

İnsana yardım yine insanın kendindendir. Buna işaret eden Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de

" Ve dediler ki: "Bu Resûl için ne var ki, yemek yiyor ve çarşılarda yürüyor ona bir melek indirilmeli değil mi idi ki, artık O'nunla beraber bir korkutucu olsa idi!" [106] söyleyenlere buyurdu ki;

"Ve senden evvel de rasüllerden göndermedik ki, illâ onlar da elbette taam yerlerdi ve çarşılarda gezerlerdi ve sizin bazınızı bazısı için bir fitne kıldık. Sabredecek misiniz? Ve Rabbin (her şeyi kemaliyle) görücü bulunmaktadır." [107]

İnsan olana insandan fayda gelir. Allah Teâlâ insana bir iyilik murad etse yine insan ile yardım edecektir.

"De ki: "Eğer yeryüzünde mutmainler olarak yürür melekler olsa idi elbette onlara gökten resûl olan bir melek indirirdik." [108]

Bazıları tasavvufa girerken bekledikleri insanüstü beklentilerin olmayacağı yine insana insandan menfaat olacağıdır.

" Ve eğer O'nu (peygamberi) bir melek kılsaydık, elbette O'nu yine bir erkek (suretinde) kılardık ve onları yine düşmüş oldukları şüpheye düşürürdük." [109]

---

[106] Furkan, 7
[107] Furkan, 20
[108] İsrâ, 95

Saliklerin düştüğü hataların en başında olan hallerin başında gelen, teslim olduğu pirini nebilerden üstün görme halidir. İnsan düştüğü bu seyr yolunda bulacağı Allah Teâlâ'nın ihsan kıldığı meziyettir. Onun için aradığını kendinde aramayan ve bulamayan bu yolda bir şey bulacağını zannetmemelidir.

Sendedir dostun ili sende açılır gülü,
Söyler bu can bülbülü gül-i handân sendedir.
Sendedir dostun ili sende açılır gülü,
Söyler bu can bülbülü iç açan gül sendedir

Gezme gel bahr-u berrî kendinden iste sırrı,
Cism-ü câna hükmeden gizli sultân sendedir.
Gezme gel yeri göğü kendinden iste sırrı,
Cisim ve câna hükmeden gizli sultân sendedir.

Anladınsa sen seni, bildin ise cân u teni,
Gayri ne var ey gönül cân u canân sendedir.
Anladınsa sen seni, bildin ise cân ve teni,
Gayri ne var ey gönül cân ve canân sendedir.

Ten tahtıdır bu cânın, can tahtıdır cânânın,
Ey Niyâzî şüphesiz ol bî-mekân sendedir.
Ten tahtıdır bu cânın, can tahtıdır cânânın,
Ey Niyâzî şüphesiz ol mekânsız sendedir.

Allah Teâlâ'yı kendinden uzak gören için vuslat yoktur. Vuslat yolu hakikatte senden sanadır. Çünkü âlemde Allah Teâlâ'dan ayrı ve gayrı bir şey yoktur.

Futuhat-i Mekkiyye'nin başında İbn'ül Ârabî kaddese'llâhü sırrah'ül azîzin şöyle bir beyti vardır:

"Rab Hakk'tır, kul Hakk'tır. Ah bilseydim, kimdir mükellef.
Kuldur dersen, o ölüdür. Rab'dır dersen o halde O nasıl mükellef olur?"

---
[109] En'âm, 9

TAHMİS-İ AZBÎ

Aşk haberin cahile söyleme küfr eyleme
Sen özüne hidmet et el kapısın bekleme
İkrarını muhkem kıl her bir sözü dinleme
Ey gönül gel ağlama zâri zâri inleme,
Pîrden aldım haberi ol bî-nişân sendedir.

> *Sendedir Hakk'ın ili Hakk demiş Hakk'a beli*
> *Sendedir canın gülü sendedir aşk bülbülü*
> *Sendedir sırrı Ali sendedir vechi veli*
> ***Sendedir dostun ili sende açılır gülü,***
> ***Söyler bu can bülbülü gül-i handân sendedir.***

Nefsi her kimin aklı ola rehberi
Nefs ile aklı nider Hakk'tan olan haberi
Sendedir Hakk'ın nuru sendedir nurun feri
Gezme gel bahr-u berrî kendinden iste sırrı,
Cism-ü câna hükmeden gizli sultân sendedir.

> *İkilikten geçüpte bir bildinse meskeni*
> *Kaldın ise aşkla can gibi bakîyetini*
> *Mahvettinse özünden gittiyse mâ-i meni*[110]
> ***Anladınsa sen seni, bildin ise cân u teni,***
> ***Gayri ne var ey gönül cân u canân sendedir.***

Canla kim dinledi şiirini ben hayrânın
Ol dahî nûş eyledi katresini vicdânın
Azbî yüzünden oku manasını Ku'ânın
Ten tahtıdır bu cânın, can tahtıdır cânânın,
Ey Niyâzî şüphesiz ol bî-mekân sendedir.

---

[110] **Mâ-i meni:** Erlik suyu

49

Vezin: Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün

Nice bir mekr-ü hiyel nikbet-i Deccâl nice bir,
Nice bir ey dini yok mezhebi yok dâl nice bir.
Nice bir adlü katl fitne-i ihyâ edesin,
Beni öldür sunayım boynumu gel çâl nice bir.
Hükmü şer-i dahi kendine uydurdun ise,
Hâkimin hükmü yeter fitne ile âl nice bir.
Hâzırım ben hünerin var ise gel görüşelim,
İlm-i Ledün okunu gürzünü gel sâl nice bir.
Şerr-i Deccâli def-i mümkün ola mı söz ile,
Mısrıyâ var ise hâlin o yeter kâl nice bir.

Nice bir mekr-ü hiyel nikbet-i Deccâl nice bir,
Nice bir ey dini yok mezhebi yok dâl nice bir.
Ne zamandır Deccâl felaketi bir tuzaktır, hilesi hangisidir,
Dini yok, mezhebi yok, azgın ve sapkın, nasıl biridir.

Fitneye sebep olan herkes Deccâldır. Niyâzî-i Mısrî, Deccâl olarak gördüğü kişilerin artışından bizâr olarak kendince bir sorgulama içine düşmüş ve Deccâlın şahsı maneviye olacağını düşünmeye başladığınını görmekteyiz.

Nice bir adlü katl fitne-i ihyâ edesin,
Beni öldür sunayım boynumu gel çâl nice bir.
Nice bir mani ve katil fitneyi ihyâ edersin,
Sunayım boynumu gel kes ne türlü beni bir öldür.

Hükmü şer-i dahi kendine uydurdun ise,
Hâkimin hükmü yeter fitne ile âl nice bir.
Şer-i Hükmü dahi kendine uydurdun ise,
Fitneli bir hile olarak hâkimin hükmü yeter.

Hâzırım ben hünerin var ise gel görüşelim,
İlm-i Ledün okunu gürzünü gel sâl nice bir.
Hâzırım ben hünerin var ise gel görüşelim,
İlm-i Ledün okunu gürzünü gel nasıl sâlarsın.

Niyâzî-i Mısrî kaddese’llâhü sırrahu’l azîzin yirmi senelik sürgün hayatının sebebinin temelinde bu meydan okuyuşlar vardır. Zamanında ona karşı söz söylemekte ekâbir takımı aciz kaldıkları ve ilm-i ledün, cifr ve gizli ilimlere vukufiyetini bildiklerinden bir yandan da çekinmeleri bu tedirginlikleri ya-

ratmıştır. Devlet erkânı dahi sürgün olayları ve zehirleme gibi çareler ile Niyâzî-i Mısrî'yi bertaraf etmek istemişlerdir.

Hayatının büyük bir kısmı sürgün ile geçtiği halde silinmeyen bir şahsiyet oluşu, kanaatimizce birçok olay ve durumlarda Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîzin haklılık yönünden başka bir şey değildir.

Şerr-i Deccâli def-i mümkün ola mı söz ile,
Mısrıyâ var ise hâlin o yeter kâl nice bir.
Deccâlin şerr-i söz ile def-i mümkün olur mu?
Mısrıyâ hâlin var ise o yeter, söz ne diye.

TAHMİS-İ AZBÎ

Nice bir yahşi yaman söyleye bu il nice bir
Nice bir olmaya sen bendeliği al nice bir
Nice bir eyleyesin hayr işe ihmal nice bir
Nice bir mekr-ü hiyel nikbet-i Deccâl nice bir,
Nice bir ey dini yok mezhebi yok dâl nice bir.

Nice bir putun ola dinde bu hal ile nice bir
Nice bir şayi'[111] ola halka bu ahval nice bir
Nice bir kârın n'ola haltla [112] ef'âl nice bir
Nice bir adlü katl fitne-i ihyâ edesin,
Beni öldür sunayım boynumu gel çâl nice bir.

Âlemin halkına kalk nevale doldur dense
Köhne-i dünyayı alıp dinini öldür dense
Zülümle ahireti cenneti kaldır dense
Hükmü şer-i dahi kendine uydurdun ise,
Hâkimin hükmü yeter fitne ile âl nice bir.

Terk edip fıskı bugün taatıyla alışalım
Gel şeriatla seninle biricik buluşalım
Arsa-i Hakk'ta salât gürzünü gel salışalım
Hâzırım ben hünerin var ise gel görüşelim,
İlm-i Ledün okunu gürzünü gel sâl nice bir.

Zahida oldu cihanın şerefi gündüz ile

---

[111] Şayi': (Şüyu'. dan) Duyulmuş, işitilmiş, şüyu' bulmuş, herkesçe bilinmiş.

[112] **Halt:** Karıştırmak. Münasebetsiz söz söylemek. Bir şeyi bir şeye karıştırmak. Hatâ etmek

Görmüşem Hakk'ı bugün Hakk gözüyüm Hakk gözüyle
Azbî ya hemdem ola kimki netice öz ile
Şerr-i Deccâli def-i mümkün ola mı söz ile
Mısrıyâ var ise hâlin o yeter kâl nice bir.

50

Vezin: Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün

Ey garib bülbül diyârın kândedir,
Bir haber ver gülizârın kândedir,
Sen bu ilde kimseye yâr olmadın,
Var senin elbette yârin kândedir.
Arttı günden güne feryâdın senin,
Âh-u efgân oldu mu’tâdın senin,
Aşk içinde kimdir üstâdın senin,
Bu senin sabr-u karârın kândedir.
Bir enisin yok aceb hasrettesin,
Rahatı terk eyledin mihnettesin,
Gece gündüz bilmeyüp hayrettesin,
Yâ senin leyl-ü nehârın kândedir.
Ne göründü güle karşı gözüne,
Ne büründü baktığınca özüne,
Kimse mahrem olmadı hiç râzına,
Bilmediler şeh-süvârın kândedir.
Gökte uçarken seni indirdiler,
Çâr-ı unsur bendlerine urdular,
Nûr iken adın Niyâzî dediler,
Şol ezelki itibârın kândedir.

Ey garib bülbül diyârın kândedir,
Bir haber ver gülizârın kândedir,
Ey garib bülbül diyârın nerdedir?,
Bir haber ver gül bahçesi nerdedir?

Bu ilâhide bahse konu olan bülbül Niyâzî-i Mısrî kaddese’llâhü sırrahu’l azîzin kendisidir.

Sen bu ilde kimseye yâr olmadın,
Var senin elbette yârin kândedir.
Sen bu ilde kimseye yâr olmadın,
Var senin elbette yârin nerdedir?

Arttı günden güne feryâdın senin,
Âh-u efgân oldu mu’tâdın senin,
Arttı günden güne feryâdın senin,
Âdetin âh ve efgân oldu senin,

Aşk içinde kimdir üstâdın senin,
Bu senin sabr-u karârın kândedir.
Aşk içinde kimdir üstâdın senin,
Bu senin sabır ve karârın nerdedir?

Bir enisin yok aceb hasrettesin,
Rahatı terk eyledin mihnettesin,
Bir dostun mu yok aceb hasrettesin,
Rahatı terk eyledin mihnettesin,

Gece gündüz bilmeyüp hayrettesin,
Yâ senin leyl-ü nehârın kândedir.
Gece gündüz bilmeyip hayrettesin,
Yâ senin gece ve gündüzün nerdedir?.

Şöyle ki: Allah Teâlâ mahlûkatı yaratmış, her şeyi tam yerli yerince koymuştur. Bir kul, Allah Teâlâ'nın fiillerinden kendi ilmine, zevkine ve tab'ına aykırı olan bir şeyi sormak isterse Allah Teâlâ onun basiret gözünü açar ve kul Allah Teâlâ'nın o şeydeki hikmetini görür. Bu suretle kul, zaruri olarak kalbinden niçin, nasıl sorularını çıkarır ve artık ondan hayret etmez. Onu yerine layık görür. Artık hiç bir şeyin sinek kanadı kadar fazla yahut eksik tarafını dahi Rabbına sormayı kendine yakıştıramaz. Elbette bir hastalığın, bir kusurun, bir eksikliğin, bir fakirliğin, bir zararın, bir cehlin, bir küfrün kaldırılmasını doğru bulmaz. Allah Teâlâ'nın insanlara ezelde taksim ettiği rızkı, eceli, kudreti, aczi, taati ve masiyeti değiştirmeyi istemez. Eşyayı olduğu gibi görür. Bunların hepsini, içinde hiç zulüm olmayan, sırf adalet ve eksiksiz sırf kemal, hiç bozukluğu, eğriliği büğrülüğü olmayan tam doğru kabul eder. Her şer sandığının altında bir hayır vardır ve her zarar sandığı şeyin sonunda bir fayda vardır. Bir zaman zulmetin kapladığı bir şeyi, başka bir zaman nur kaplar. Allah Teâlâ cömert, kerim ve merhametlidir. Yaratıklarına asla cimrilik etmez. Onların yararına olan bir şeyi kendine alıkoymaz. İşte bu, ikinci bir soru daha meydana çıkarır ki keşf erbabı bunu sormaktan ve buna cevap vermekten menedilmişler, bilginler bunda hayrete düşmüşlerdir.

"Bizi buna ileten Allah'a hamdolsun. Allah bize hidayet etmeseydi, biz hidayete eremezdik." [113]- [114]

[113] A'raf, 43
[114] (ATEŞ, 1971) Onuncu sofra

Ne göründü güle karşı gözüne,
Ne büründü baktığınca özüne,
Ne göründü güle karşı gözüne,
Ne büründü baktığınca özüne,

Eflatun **Devlet** isimli eserinde, ideler âlemi ile madde âleminin ayrılışından bahseder, ideler âlemi en yüksek noktasında "iyiye" sahiptir. Bu iyi tüm gerçek bilginin kaynağıdır. Devamlı değişen madde âlemine güvenilemez. İnsanın iyiye ulaşabilmesi için, maddeden alâkasını kesmelidir. Bu da ancak, gerçek bilgiye geçişi temin edecek olan "Diyalektik metodu"[115] kullanarak maddeyi aşmakla mümkün olabilir. Diyalektik, "madde" ile "ide"yi[116] birbirinden ayıran çizgiyi geçebilir. Bu metot, madde âleminde beyni, dili ve elleri kullanarak başlar; hakîkatı keşfetmekle ideler âleminde son bulur.

Meşhur **"Mağara Benzetmesinde Eflatun, karanlıklar âleminde zincire vurulmuş mahkûmlar, mağaranın uzaktaki duvarında gördükleri gölgeleri gerçek zannedeceklerdir.**

Mahkûmlardan biri, zincirden kurtulup dışarı çıkınca, gerçek ışık kaynağının güneş olduğunu anlayacaktır.

Gerçek bilgiye ulaştığından mutlu olacak ve dışarıdaki gerçek dünyayı arkadaşlarına anlatmak için dönecektir.

Onlar gölgeden teşekkül etmiş bilgilerine zıt bilgiler vereni dinlemeyeceklerdir.

Hatta mahkûmları serbest bıraksalar, onu öldüreceklerdir.

Plato'nun Mağara Benzetmesi'nin anlamı şudur: **Biz bir gölgeler mağarasında cehalet ve ilgisizlik zincirine vurulmuş olarak yaşıyoruz; zincirlerden kurtuluşumuz gerçek eğitimimizin başlangıcı olacaktır.**

Gerçek bilgi âlemine yükselmiş olan filozof, arkadaşlarına aydınlık

---

[115] Diyalektik Eski Yunan dilindeki, **konuşmak, tartışmak anlamına gelen dialego** sözcüğünden çıkmıştır. Eski zamanlarda diyalektik, muhaatabın tezindeki çelişkileri ortaya koyup bu çelişkilerin üstesinden gelmek yoluyla gerçeğe ulaşma sanatı demekti. Eski zamanlarda, düşüncedeki çelişkileri ortaya çıkarmanın ve karşıt görüşlerin çatışmasının, gerçeğe ulaşmada en iyi yöntem olduğunu kabul eden filozoflar vardı. Düşüncenin bu diyalektik yöntemi, sonraları tabiat olaylarını da kapsadı; tabiattaki olayları sürekli bir hareket ve değişme içinde gören, tabiattaki gelişmeleri, tabiattaki çelişkilerin gelişmesi sonucu olarak ve tabiattaki karşıt güçlerin birbirlerini karşılıklı etkilemeleri sonucu kabul eden, tabiatın diyalektik kavranması biçiminde gelişti.
Diyalektik, özünde metafiziğin tam karşıtıdır.

[116] **İdea:** düşünce, fikir; tasarı, plan, öneri; kani, görüş, kanaat

getirmek için mağaraya dönmelidir.[117]

Kimse mahrem olmadı hiç râzına,
Bilmediler şeh-süvârın kândedir.
Kimse aşina olmadı hiç gizli sırrına,
Bilmediler baş binicin nerdedir?.

Doğduğumuzda hiçbir şey bilmediğimizi bildiren Nahl Sûresi'nin 78. âyet-i kerîmesinin mânâsına göre hüküm yürüten İslâm filozofu Fârâbî'ye göre, her fikir duyulardan elde edilir. Başlangıçta zihin, hiçbir şey yazılmamış boş bir levha gibidir. Onun üzerine her şeyi yazan duyulardır. Duyu organları, görme, işitme, koklama, tatma ve dokunmadan ibarettir. Bunlardan her biri kendi objeleri için mükemmel duyma özelliğine sahiptir. Her duyumda duyu organı, duyulabilecek nesnelerin şekli veya türlerini, madde olmaksızın alır; tıpkı maddesi olmadan mühürün şeklini alan balmumu gibi..[118]

Gökte uçarken seni indirdiler,
Çâr-ı unsur bendlerine urdular,
Gökte uçarken seni indirdiler,
Dört unsur hükmüne vurdular,

İlâhi âlemin bireyi iken dünyevî âlemin unsurları ile sıkıntıya düşüldüğü anlatılıyor.

Eflatun'a göre, insan bilgi yaratamaz. **Bir zamanlar o gerçek bilgiye sahipti. Bilgiyi mahveden maddî bedene yerleşince, onu kaybetti. Böylece, insanın en büyük görevi, bir zamanlar bildiğini hatırlamasıdır.**

Sokrates, kendisini, insanların bilgiye gebe olduklarını tesbit eden bir ebe olarak tanıtıyor. Asla bilgiye sahip olduklarını bilmeyen insanlarla, bilgiyi doğurmalarında yardım etmek için tartışmalar yaparak "Hatırlama Doktrini"ni ortaya koydu. Bilgi, öğrencinin zihnine "Akıtılmaz = Poured into", ama "Söküp = Wrung out" alınır.

Aynı görüş, dînî kisveye bürünmüş haliyle, M.S. IV. asırda yaşamış Augustine'de görülür. İnsan bilgi yaratamaz, bilgiyi Allah Teâlâ yaratır. İnsan Allah Teâlâ'yı bulmaya çalışırken, onu keşfeder. Augustine, ruhumuzun içinde var olan gerçek bilgiyi aramamız gerektiğine inanıyor. Böylece o, eğitimde sezgici bir yaklaşımı yüceltmiş oluyor. Kendimizi fizikî âlem

[117] (BAYRAKLI, 2002), s. 23
[118] (BAYRAKLI, 2002), s. 26

üzerine teksîf etmemizin, bizi gerçek bilgiden uzaklaştıracağı görüşünü Eflatun ile paylaşıyor[29].

Nûr iken adın Niyâzî dediler,
Şol ezelki itibârın kândedir.
Adın Nûr iken Niyâzî dediler,
Şu ezelki itibârın nerdedir?

Muhyiddîn İbnu'l-Arabî kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz âlemin yapı taşlarını izah ederken dört rüknün [119]*(erkân-ı erbaa)* aslı olan bir **"beşinci mevcûd"**dan[120] *(Mevcûd-ı hâmis)* bahseder ve bunun Hakîm'in ***Ustukussât*** [121] isimli eserinde geçtiğini söyler.[122] Fakat bunu, söz konusu

---

[119] **Ateş, su, hava** ve **toprak** olarak düşündüğümüz şeyi **en, boy, genişlik ve zaman** olarak muteala etmek daha uydundur.

[120] *"Sonra bu erkân'ın aslı olan bir beşinci mevcûd oluştu. Yalnız bu konu üzerinde tabiat âlimleri arasında görüş farklılıkları vardır. Hakîm Ustukussât'ında bunu anlatmış ama bunu okuyana doyurucu bir açıklama getirememiş. Biz bunu tabiat ilimlerini bir üstaddan okurken falan öğrenmiş değiliz. Tıb ilmiyle megul olan bir dostum elinde bu kitapla bana geldi. Ve bu eşyanın hakkında bizim sahip olduğumuz ilmimiz yani kıraat ve nazar dışında olan bizim keşfimiz açısından durumlarını sordu. Söz konusu bu kitabın ilgili yerini bana okudu ve merak ettiği bu noktada durdu. Bu konuda o kitaptaki bilgiler bizim ilmimizin tersine idi. İşte ben de bu konuda bize muhalifler de varmıymış yokmuymuş ancak o zaman anladım. Eğer bu arkadaşım bana bundan bahsetmeseydi benim bu ihtilâflardan haberim asla olmayacaktı. Oysaki bizim indimizde hiç bir hilaflı şey yoktur, bizde her şey doğrudur* (Bkz.el-Fütûhât (Thk.), I/250). Beşinci mevcûd'u ise şöyle açıklar: *"Eflâk'ın tabiatları yani "beşinci tabiat" hakkındaki ilmimiz dört ana* (Ümmuhâtü'l-erbaa) *hakkındaki bilgimiz olmasaydı olmayacaktı. Feleklerin bu tabiatların hâricinde yani bu dört ana'da olmayan bir hükme de tâbi olduklarını anlayınca gerek hava ve esirde olan atmosferik hareketlerden* (el-Harekâtu'l-ulviyye) *ve gerekse su ve toprakta olan arzî hareketlerden* (el-Harekâtu's-sufliyye) *bu "beşinci tabiat'ın var olduğu bize malum oldu* (Bkz. el-Fütûhât,II/86).

Fiziki âlemin dört rüknüne dair altı farklı görüş olduğunu anlatırken antik filozofların görüşlerini özetlemektedir aslında. Kimisi ateş asıldır der. Kimisi hava asıldır der. Kimisi su ve kimisi de toprak. O ise en doğru görüşün kendilerinde *(indenâ)* bulunduğunu şöyle açıklar:

"Âlem-i tabiattan olan erkân dörttür. Bu dört erkân âlem-i ulvî ile birleşince doğumlar olur. Asıl; *bu dördünden olmayan bir beşincisidir. Bu melek-i yemîn mesabesindedir ve onlarla birleşir. Bizim şeriatımızın açıklamaları en tamam görüştür ve aslında diğer bütün görüşleri içinde barındırır."* (Bkz. el-Fütûhât, II/309-310). (KILIÇ, 1995), s.91

[121] *Ustukuss:* Grekçe aslında ***'asıl'*** manasına gelen bu kelime Arapçaya da girmiştir ve asıl, rükün, esas manalarına gelir. Cisimlere ustukusslar denilmesi mürekkeblerin

kitabı bizzat okuyarak değil de onu okumuş ve tıp tahsil eden bir arkadaşının, "bu *"beşinci mevcût"* hakkında keşfiniz açısından ne derseniz?" şeklindeki bir sorusuna muhatap kalması üzerine söyler. Zâten İbnu'l-Arabî'nin genelde bu çeşit metafizik [123] meseleleri evrensel konular olarak görüp muayyen bir kişiye atfetmekten ziyâde esas dikkati konu üzerine çeken bir tavrı dikkat çeker. Tabiî ki bu, bizzat kendi "ayn"ları "bilgi" olan nebiler ve velîler söz konusu olduğunda böyle olmamakta, onların isimleri de o bilgiyle özdeş ve merbut olmak hasebiyle önem arz etmektedir.[124]

Konu ile ilgili olması açısından şu bilgileri hatırlamak uygun olacaktır.

Tüm bilim tarihinin en büyük simalarından olan Dr. Albert Einstein, uzayın en, boy ve yükseklikte **(x, y, z)** belirtilen özelliklerine dördüncü bir boyut olarak ZAMAN'ı da ekleyerek uzay fiziğinde yepyeni bir çığır açmıştı. Ondan sonra gelen bilimciler, **bir beşinci boyutu** da uzaya dâhil ederek Evren'in karakteristiklerine olağanüstü bir yorum daha getirdiler. **Bu beşinci boyuta BİLİNÇ diyoruz.**

---

onlardan meydana geldiğinden dolayıdır. Yerine göre asl-ı evvel, mahall-i evvel, anâsır-ı erbâa manalarında kulanılır.

[122] Bu bir beşinci *soma* veya *ousia*'nın varlığı meselesi genelde Aristo'e atfedilmekle beraber İshak b. Süleyman el-İsrâîlî'nin aynı adla bir eseri *(Kitâbu'l-ustukussât)* ve Huneyn b. İshak'ın da *fi'1-Ustukısât alâ re'y-i İbukrât* (GAL, 1/369) adında bir tercümesinin bulunduğu bilinmektedir. Dolayısıyla burada geçen "Hakim" ile tam olarak kimin kasdedildiği belli değilse de sonuncu ihtimâl daha kuvvetlidir. (KILIÇ, 1995), s.91

[123] **Metafizik**, insanların 'felsefe' kelimesi ile karşılaştıklarında hemen akıllarına gelen bir kelimedir. 'Metafizik' teriminin kökeni, Aristoteles'in tabiat (*fizik*)hakkındaki kitabından sonra (*meta*) yazdığı bir eserine onu isim olarak vermesine dayanır.

Bununla beraber metafizik kavramı; deneye dayalı, olumsal (*contingent*)dünyayı aşan ya da bu dünyanın temelini oluşturan şeyi, evrensel ve nihaî olan şeyi ve bütün şeylerin zorunlu temeli olan şeyi anlamak için yapılan teşebbüslerin ortak adı olagelmiştir. Metafizik sahasında filozoflar, temel realiteyi, kendinde varlığı belirlemeye ve onun mahiyetinin, bütün şeylerin yapısını, amacını ve anlamını nasıl belirlediğini kavramaya çalışırlar. Metafizik hakkında Tillich,"her şeyde ortak olarak bulunan varlığın, ilkelerini, yapısını ve mahiyetini keşfetmektir"der. Whitehead ise metafiziği, "ilk ilkeleri kavrama teşebbüsü" olarak tanımlar. "Bu ilk ilkeler, var olan ve günün birinde var olacak olan her bir şeyden çıkartılabilirdirler ve böylece tutarlı, mantıksal ve zorunlu bir genel düşünceler sistemi oluştururlar ki onun terimleri aracılığıyla tecrübelerimizin her bir parçasını yorumlayabiliriz." (PALİN, et al., 2005/1-2, cilt: IV, sayı: 7-8), s.143)

[124] (KILIÇ, 1995), s.90

Zamanın madde ile birlikte aynı anda yaratılması, maddenin özellikleri ile zamanın özelliklerinin uyuşabilir olmasının en belirgin özelliğidir. Zamanın, maddenin içine "nüfuz ederek sinmesi, maddenin zamandan ayrılamaz olması demektir. Başka bir anlatımla madde ile zaman birdir, birliktedir, birbirinden soyutlanamaz, ayrı ayrı düşünülemez.

Zamanın kâinâttın maddesi gibi 15 milyar yıl önceden yaratılması demek, zamanın planlanması anlamını taşır. Bu planlamanın bir başka ve "ses getiren" bir ismi daha vardır. Buna KADER denir. Buna göre çevremizdeki tüm madde ile olaylar, önceden belirlenmiş bir kaderin (planın), "şu anda" yürürlükte olan görüntüsünün bize göre nisbî (izafî, relatif) ve sübjektif bir değerinden başka bir şey değildir.

Zaman, en küçük ölçek olan hücre ve molekül gruplarından; en geniş ölçek olan yıldızlar ve galaksiler boyutlarına kadar uzanıp yayılan ve DAİMA geçmişten geleceğe doğru "akan" bir özelliğe sahiptir.

Zamanının nehirde akan bir su kütlesi gibi sürekli olarak akması, son derecede ilgi çekici bir özelliktir. Çevremizdeki mekânı görür; dokunur, ölçer biçer ve "içinde" bizzat yaşarız. Ancak zamanı nasıl görüp neyle dokunup algılayalım? Ama bir gerçek var ki asla gözardı edemeyiz. Mekân gibi zamanın da bizzat içinde yaşamaktayız. Mekânın hareketsiz ve statik olmasına karşı, zamanın "akıcı", hareketli ve "görünmez" bir özelliğe sahip olması; onun çabucak idrak edilmesini engellemiş olmalıdır.

Bilimin en son eriştiği gerçeklere göre, zamanı artık dördüncü bir boyut olarak tanımlıyoruz.

Bilimciler, zamanı böyle tarif ettikten sonra akıllarına hep takılan soruyu tekrar gündeme getirdiler. Acaba en küçük bir zaman parçası ne kadar süre kaplıyordu? Evrende artık öyle küçücük bir zaman aralığı olsun ki, bu zaman aralığından daha küçük bir aralık olmasın. Artık daha fazla bölünemeyen, parçalanamayan en ufak bir zaman dilimi ne kadar olmalıdır?

Bunun için yine evrendeki şu meşhur 3 sabiteyi ele alıp onlarla uygun bir denklem serisi oluşturdular. Sonuçlar ortaya çıktığında hepsinin gözleri fal taşı gibi açıldı.

Evrende en küçük zaman dilimi 10^{-43} saniye idi.

Evren için en büyük sayı onun yaşıydı. Evrenimizin 15 milyar yıl yaşında olması demek, onun 10^{-17} saniyelik bir ömür tüketmiş olması ile eş anlama geliyordu. Evrendeki en küçük sayı ise, 10^{-43} saniyeyi gösteriyordu. Bu kadar küçük bir saniye aralığı, bizim zihnimizin daracık molekül kalıpları içinde nasıl anlaşılacaktı?

10^{-43} saniye demek, 1 sayısını, 1 sayısının yanına 43 tane sıfır koyduktan sonra elde edilen sayıya bölmek demektir. Bu cümlenin anlamı, aşağıdaki sayı ile verilir:

0.00000000000000000000000000000000000000000000001. Bu değer, BİR SANİYENİN milyonda birinin, milyonda birinin, milyonda birinin, milyonda birinin, milyonda birinin, milyonda birinin, milyonda birinin, onda biridir.

Tüm kâinat işte bu zaman aralığında yaratılmıştır![125]

Matematikçi olmayan biri, **"dört boyutlu,"** şeylerden söz edildiğini duyduğu zaman doğaüstü düşüncelere kapılmış gibi titrer. Ama yine de üstünde yaşadığımız dünyanın dört boyutlu süreklisi olduğunu belirtmekten daha doğal bir cümle olamaz.

Uzay, üç boyutlu bir süreklidir. Bununla; bir noktanın (durağan) durumunu üç sayı (koordinatlar) **x, y, z** ile tarif edebilmenin mümkün olduğunu ve bu noktanın yakınında durumları **x, y, z,** gibi koordinatlarla tariflenen ve birinci noktanın koordinatları olan **x, y, z** değerlerine istediğimiz kadar yakın olabilen sonsuz sayıda nokta vardır demek istiyoruz. Bu özellik sayesinde bir **"sürekli"** den ve üç koordinat olmasından dolayı da bunun **"üç boyutlu,"** olmasından söz edebiliyoruz.

Kısaca "dünya," diye adlandırılan fiziksel olaylar dünyası, uzay - zaman anlamında doğal olarak dört boyutludur. Çünkü her biri dört sayı yani uzay koordinatları **x, y, z** ve bir de zaman koordinatı **t** zaman değeri ile tariflenen olaylardan oluşmaktadır. Bu anlamda **"dünya"** da bir süreklidir. Çünkü buradaki her olayın yakınında koordinatları **x1, y1, z1**, ve **t1,** olan ve başta sözü edilen **x, y, z, t** olayından sonsuz küçük uzaklıkta bulunan birçok sayıda (gerçek, ya da en azından düşünülebilen) olayla doludur. Dünyada bu anlamda dört boyutlu bir sürekli gözüyle bakmaya alışık olmamızın nedeni, **ilişkinlik** (izafiyet teorisi) kuramının ortaya çıkmasından önce fizikte zamanın uzay koordinatlarıyla karşılaştırıldığında değişik ve daha bağımsız bir rol oynamasıdır. Yine bu nedenden dolayı zamanı bağımsız bir sürekli olarak kabul etmekteydi. Aslında klâsik mekaniğe göre zaman mutlaktır. Yani koordinat sisteminin hareket koşulundan ve durumundan bağımsızdır.

"Dünya"yı dört boyutlu olarak görme biçimi, **ilişkinlik kuramına** özgüdür. Çünkü bu kurama göre zaman bağımsızlığından uzaklaştırılmıştır.[126]

[125] (TUNA, 1995), s. 28-29

[126] (EİNSTEİN, 1976), s.69

TAHMİS-İ AZBÎ

Ey gönül namusu arın kandedir
Şadumansın[127] âh u zarın kandedir
Vaslı yarsın elde varın kandedir
Ey garib bülbül diyârın kândedir,
Bir haber ver gülizârın kândedir,

Çünkü sen âşk ile berdâr [128] olmadın
Yok iline varuben vâr olmadın
Mâil yâri vefâdar olmadın
Sen bu ilde kimseye yâr olmadın,
Var senin elbette yârin kândedir.

Bilmedi hiç kimse hoş adın senin
Arttı günden güne feryadın senin
Âh u efgânın oldu mu'tadın senin
Aşk içinde kimdir üstâdın senin,
Bu senin sabr-u karârın kândedir.

Vahdet-i fehm eyleyip halvettesin
Bir enisin yok aceb hasrettesin,
Rahatı terk eyledin mihnettesin,
Gece gündüz bilmeyüp hayrettesin,
Yâ senin leyl-ü nehârın kândedir.

Cümle âlem mâil olmuş sözüne
Ne göründü güle karşı gözüne,
Ne büründü baktığınca özüne,
Kimse mahrem olmadı hiç râzına,
Bilmediler şeh-süvârın kândedir.

Azbî'i ağlar iken güldür diler
Gökte uçarken seni indirdiler,
Çâr-ı unsur bendlerine urdular,
Nûr iken adın Niyâzî dediler,
Şol ezelki itibârın kândedir.

---

[127] **Şadüman:** (şâd-mân) f. Mesruriyet, sevinçlilik. Mesrur, bahtiyar.
[128] **Berdar:** f. Asılmış, yukarı kaldırılmış. Tutucu. İtaat edici ve ettirici. Meyveli. Meyve verici olan.

51

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Kus-i rihlet çaldı mevt ammâ henüz cân bî-haber,
Asker-i a'zâya lerze düştü Sultan bî-haber.
Günde bir taşı binâ-yı ömrümün düştü yere,
Can yatur gâfil binâsı oldu virân bî-haber.
Dil bekâsın, dost fenâsın istedi mülk-i tenin,
Bir devâsız derde düştüm ah ki Lokmân bî-haber.
Bir ticaret kılmadın ben nakd-i ömr oldu hebâ,
Yola geldim lîk göçmüş cümle karbân bî-haber.
Çün "gel" oldu yalnız girdim yola tenhâ garîb,
Dîde giryân sine büryân akıl hayrân bî-haber.
Azığım yok, yazığım çok yolda türlü korku var,
Yolum alırsa n'ola ger div vu şeytân bî-haber.
Yol eri yolda gerektirir çağ ve çıplak aç u tok,
Mısrıyâ gel dedi sana çünkü canân bî-haber.

Kus[129]-i rihlet çaldı mevt ammâ henüz cân bî-haber,
Asker-i a'zâya lerze düştü Sultan bî-haber.
Sefer davulu çaldı ölüm[130] fakat henüz cân habersiz,
Titreme düştü aza askerlerine Sultan habersiz.

Sultan murad bedende ruhtur. Ruh dünyaya gelince bedene aşık olmuş, asıl vatanını unutma haline düşmüştür. Fakat ölüm düşüncesi ise bu unutkanlığı ayıklığa çevirmiştir. Ruh vatanî aslîyi arzu eder hale gelmiştir.

Günde bir taşı binâ-yı ömrümün düştü yere,
Can yatur gâfil binâsı oldu virân bî-haber.
Günde ömür binamın bir taşı yere düştü,
Canın binası harab oldu gâfil yatar habersiz.

Dil bekâsın, dost fenâsın istedi mülk-i tenin,
Bir devâsız derde düştüm ah ki Lokmân bî-haber.
Ten mülk-i gönül bekâsını, dost fenâsın istedi,
Ah devâsız bir derde düştüm ki Lokman Hekim habersiz.

---

[129] **Kûs:** f. Kös. Eskiden muharebelerde deve veya araba üstünde taşınarak çalınan büyük davul

[130] **Mevt:** Ölüm. Âhirete göç. Dünyadan gitmek. * Mevt, mü'minler için dünya vazifelerinden ve imtihanından bir paydostur.

Manevi hastalıkların doktoru mürşid-i kâmillerdir.

Bir ticaret kılmadın ben nakd-i ömr oldu hebâ,
Yola geldim lîk göçmüş cümle karbân bî-haber.
Ben bir ticaret kılmadım ömür sermayesi oldu hebâ,
Yola çıktım lakin bütün arkadaşlar göçmüş habersiz.

Mecliste oturan kişiler birbirlerin ruhî hallerinden çok zaman haberi olmaz. Herkes Kâbe'yi tavaf ederken, kimisi tavafın sayısıyla meşgul olurken kimiside hakikatine nazar eder. Tavaf ederken Allah Teâlâ'yı tavaf ederde yanındakilerin haberi olmaz.

Dil Kâ'besini ey dost diller tavaf ederken,
Nâgâh ol gamzelerin canı şikâre çıkmış.
Dost kande deyû gözler her-dem nigâh ederken,
Canlar meğer seninle şol bir kenara çıkmış.
Kim hergîz bilmemişler sayd ettiğini ânlar,
Bezm-i ezelde çeşmin meğer bu kâre çıkmış.
Hulk ü huyunu gören cümle melek demişler,
Dil saydına vahdetten bunda karâra çıkmış.
Mülk-i feragat içre sultân iken vücûdun,
Bu âlem-i şühûdu geşt ü güzâra çıkmış.
Diyâr-ı âdemde hâk-i pâyin iken HULÛSÎ,
Sen bezirgân-ı Hakk'a canı pâzâra çıkmış.

Seyyid Osman Hulusi Darendevî
kaddese'llâhü sırrah'ül azîz

Çün "gel" oldu yalnız girdim yola tenhâ garîb,
Dîde giryân sine büryân akıl hayrân bî-haber.
Ne zaman "gel" oldu yalnız girdim yola tenhâ garîb,
Gözyaşlı göğsüm kebap akıl hayrân habersiz.

اِرْجِعِى اِلٰى رَبِّكِ "dön Rabbine, sen" [131] hitabı ile karşılaşınca hayretler içinde kaldım. Çünkü günlerce çekilen zahmetlerin karşılığı verilecek, fakat ben ne yapacağımı bilemiyorum.

[131] Fecr, 28

<u>Azığım yok, yazığım çok yolda türlü korku var,</u>
<u>Yolum alırsa n'ola ger div vu şeytân bî-haber.</u>
Azığım yok, üzüntüm çok yolda türlü korku var,
Yolum alırsa n'ola şayet dev ve şeytan habersiz.

Kur'an-ı Kerim'de korku **psikolojisine** Hz. Mûsa aleyhisselâmın hayatı ile işaret edilmekte ve bu psikolojisi nedeniyle Allah Teâlâ tarafından korkmaması noktasında uyarılmaktadır. Kur'an-ı Kerim onun bu korkularına işaret ettiği gibi, onun kaçma eyleminin de korku psikolojisi nedeniyle ortaya çıkardığı bir tepki olduğunu işaret etmektedir.

Korku ve endişe, canlı organizmaların duygusal nitelikleridir ve gerçek bir tehlike veya tehlike düşüncesi karşısında insandan oluşan kaygı duygusuna işaret ederler. Korku ve endişenin ileri düzeyde oluşu, davranış bozukluklarına işaret eder ki bu bozukluklar psikiyatri biliminin inceleme ve iyileştirme alanında kabul edilmektedir. Bununla birlikte, korku duygusu tehlikeden uzaklaşarak güvenli alana kaçma eylemini oluşturur ki bu her insanda var olan savunma mekanizmalarından biridir.

İnsanda korku ve endişeyi oluşturan nedenler, nesne ve olayların tehlike ve zararları konusunda bilgi sahibi olmasıdır. Hz. Mûsa aleyhisselâm, Firavun'un kendi otoritesine kaşı çıkanların ve otoritesini sarsanlara karşı zulmü konusunda ve asa mucizesinde asanın dönüştüğü yılanın insana zararı konusunda bilgi sahibidir.

Kur'an-ı Kerim Hz. Mûsa aleyhisselâmın **psikolojik bir niteliği olarak korku ve endişesine** vurgu yapmaktadır. Şöyle ki;

İlk olarak; Allah Teâlâ, Mûsa'yı Firavun'a dinsel ilkeleri tebliğ etmek için gönderdiği zaman, onda korku ve endişe duygusunun var olduğu görülmektedir. Bu duygusu nedeniyle o, ailesinden kendine bir de yardımcı vermesini Allah Teâlâ'dan istemekte ve her ikisi de Firavun'a giderken korku ve endişelerini açıkça ifade etmektedirler.[132]

İkincisi; Hz. Mûsa aleyhisselâm, sihirbazlar büyülerini yaptıkları zaman, onların büyüleri karşısında bir korkuya kapılmıştır. Bunun üzerine Allah, üstün gelecek olanın kendisi olduğunu ona bildirmiştir.[133] Onun, sihirbazların büyülerini gördüğü anda korkuya ve endişeye kapılması, kendi elinde gerçekleşecek büyüleri yutan nitelikteki gücün bilgisine sahip olmadığını ima etmektedir.

Üçüncüsü; Hz. Mûsa aleyhisselâmın asası bir yılan haline geldiği zaman Mûsa'nın ondan korkması ve bunun üzerine Allah Teâlâ'nın ondan

---

[132] Tâhâ,24-36, 42-46; Kasas, 33-35.
[133] Tâhâ, 65-70.

korkmadan asasını almasını istemesinde[134] görülmektedir. Gerçekte korku duygusu, kişinin mahiyet ve işlevi hakkında bilgi sahibi olduğu bir nesnenin başka bir nesneye dönüşmesi karşısında her insanda olabilecek bir duygudur.

Dördüncüsü; Mûsa aleyhisselâmın asa mucizesinin anlatıldığı başka bir bağlamda, asasının yılana dönüştüğünü gördüğünde arkasına bakmadan kaçtığı ve bunun üzerinde de Allah Teâlâ'nın kendisine ***"korkma; çünkü benim katımda peygamberler korkmaz"*** [135] dediği anlatılmaktadır.[136]

Korkuyu yenebilmenin en büyük yardımcısı başka bir korkunun yerleşmesine bağlıdır. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Nerede olursan ol, Allah'tan kork!" [137] bu şekilde diğer korkulardan insan kendini emniyete alır.

Yol eri yolda gerektirir çağ ve çıplak aç u tok,
Mısrıyâ gel dedi sana çünkü canân bî-haber.
Bu zaman yol eri çıplak aç ve tok olsun yolda gerektirir,
Yâ Mısrî sana gel dedi çünkü canân habersiz.

"Yol eri yolda gerektir..." de yol eri gibi sülûk ehlinin sülûklerinin seyri esnasında açlık, tokluk, çıplaklık gibi düşünceleri olmamalıdır. Mal zenginliğini veren Cenâb-ı Hakk'tır. Yine insanların nafaka ve kisvelerini (giysilerini) de veren O dur.

"Habersiz canan"dan maksat ruhun aşık olduğu bedendir. Beden manevi âlemlere olan seyirden çok zaman habersizdir.

---

[134] Tâhâ, 17-21; Kasas, 31.
[135] Neml, 10
[136] (YAR, 4 : 2 -2006)
[137] Dârimî, Rikâk, 74; Hâkim, el-Müstedrek, I, 54. (UYSAL, 23 Bahar 2007)

TAHMİS-İ AZBÎ

Bahr-i nefesinde senâverlik [138] *eden can bî-haber*
Lutfu kahrından Hüdâ'nın ehl-i tüğyân[139] *bi-haber*[140]
Fî'l-meseli[141] *sırrı Hüdâdan ruhu hayvan bi-haber*
Kus-i rihlet çaldı mevt ammâ henüz cân bî-haber,
Asker-i a'zâya lerze düştü Sultan bî-haber.

> *Bunda her ne gördün ise onda da onu göre*
> *Hayrı şerri yârin suâlin soralar bir bir vere*
> *Taş toprak arasına bu vücud âhir gire*
> ***Günde bir taşı binâ-yı ömrümün düştü yere,***
> ***Can yatur gâfil binâsı oldu virân bî-haber.***

Kim olursa kuş ibretle misafir bülbüle
Çün vücudu şehri içre düşe elbet galğale
Bunda her ne işledinse başına yarın gele
Dil bekâsın, dost fenâsın istedi mülk-i tenin,
Bir devâsız derde düştüm ah ki Lokmân bî-haber.

> *"Ente mevlâna ilâhî a'tağnâ ya rabbenâ"*[142]
> *Sen inâyet kıl bana "Rabbî zalemna nefsena"* [143]
> *Onun için oldu virdim "Rabbenâ ve'ğfirlena"* [144]
> ***Bir ticaret kılmadın ben nakd-i ömr oldu hebâ,***
> ***Yola geldim lîk göçmüş cümle karbân bî-haber.***

---

[138] **Senâverî:** f. Medheden, öven
"Oradan **senaverlik** ederek uryan huzuri padsahiye geldi. Zemini bus ederek ***"Padişahım, İsa Nebi sana selam etti"*** diye şakaya basladı. Bir kise akça ihsan olunup yetmiş akça ile sipahi yazıldı. Sonra Kırım'da Selamet Giray Han'a gidüp orada merhum oldu. Rahmetli yar-i gaar-i sadıkımız idi. Rahmet ullahi aleyh" (Evliya çelebi)
[139] **Ehl-i tuğyan:** Allah Teâlâ'ya isyan eden, azgın ve sapkın kişiler.
[140] **Bî-haber:** Habersiz
[141] **Mesel:** Bir umumi kaideye delâlet eden meşhur söz. Ata sözü. İbretli ve küçük hikâye. Dokunaklı ve mânalı söz. Benzer. Misil. Delil. Hüccet.
[142] "Ey Rabbimiz! sen bizim mevlamızsın, Yâ İlâhî ikrâm et"
[143] قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا اَنْفُسَنَا وَاِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ***"Rabbena, dediler, nefsilerimize zulmettik, eğer sen bize mağfiret etmez, merhamet buyurmazsan şüphe yok ki husrâna düşenlerden oluruz"*** (Araf, 23)
[144] رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَاغْفِرْ لَنَا رَبَّنَا اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ***"Rabbimiz! Bizi, inkar edenlerle deneme; bizi bağışla, doğrusu Sen, güçlü olan, Hakim olansın."*** (Mümtehine, 5)

Ya Mücîbe'ssâilin [145]Allah kerimdir Ya Habib
Çünkü sensin her devasız müşküle hâze't [146]-tabib
Çün ümidim oldu vaslın "Rabbena" ile nasip
Çün "gel" oldu yalnız girdim yola tenhâ garîb,
Dîde giryân sine büryân akıl hayrân bî-haber.

Ömür ise gayet vefasız nefsim ise hilekâr
Vechi vardır âh u efgân eylesem leyl ü nehar
Bu sebebten akl u fikrim oldu cümle târ ü mar[147]
Azığım yok, yazığım çok yolda türlü korku var,
Yolum alırsa n'ola ger div vu şeytân bî-haber.

İnkıyadım[148] zerrece yok Azbiya cürmümse çok
Bana Hakk'tan ola imdad ıssı [149] vermez kara ak
Düşmüşüm bir derde onun haddi payanı yok
Yol eri yolda gerektirir çağ ve çıplak aç u tok,
Mısrıyâ gel dedi sana çünkü canân bî-haber.

---

[145] **Mücib:** İcabet eden. Cevap veren. Sebeb kabul eden. İstenileni kabul eden, duâya cevap veren (Allah Teâlâ)
Sail(E): (Sual. den) Dilenci. Fakir. Soran. İsteyen. Akan, seyelan eden
[146] **Haza:** Bu. Şu. O. Gr: İşaret zamiri
[147] **Tar ü mar:** f. Dağınık, karmakarışık, perişan
[148] **İnkıyad:** Boyun eğme. Muti olma. Teslim olma. İtaat etme. İmtisal
[149] **Issı/**ısı/isi(t):Sahip

52

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Kandedir cehl ile zulmet nefs-i su'bânındadır,
Kandedir ilmiyle hikmet bil anı cânındadır.
Zûlmet-i cehli bırak sen iste nûr-i hikmeti,
Cennetin zevkin dilersen cümle irfânındadır.
Sûreta bu harman-ı âlemde sen bir dânesin,
Mâ'na yüzünde ne kim var cümle harmânındadır.
Zâhirâ ahkâm-ı eflâkin velî mahkûmusun,
Bâtınâ ây gün felekler cümle fermânındadır.
Al ele çevkân-ı zikri hem süvâr ol nefsine,
Kapa gör tevhid topunu çünkü meydânındadır.
Saykal ur mir'ât-ı kalbe taşraya bakmağı ko,
Sen sana bak cümle âlem halkı divânındadır.
Bil ki vech-i Hakk'a mir'âttır özün bir hoş gözet,
Men aref sırrındaki ma'den senin kânındadır.
"Küntü kenzen" remzini buldunsa sen Mısrîyâ,
"Külle yevmin hû" yu anla kim senin şânındadır.

Kandedir cehl ile zulmet nefs-i su'bânındadır,
Kandedir ilmiyle hikmet bil anı cânındadır.
Her nerede cehalet ile karanlık büyük yılan nefsindedir,
Her nerede ilmiyle hikmet bil onu cânındadır.

Nefsin yılan ile anılması nefsi küçüklemek için değil ondaki kuvveti beyan içindir. Nefsin kudretinin anlaşılması için bu şekilde ifade edilmiştir.

[Yılanın dinler tarihindeki rolü ise oldukça farklı mahiyettedir. Nitekim olumsuzlukların kaynağı yılan, Cennet'in ortasındaki bilgi yüklü ağaçtaki meyvelerin yenmesi yasak edilmesine rağmen, Havva'yı kandırmış; Havva da Âdem aleyhisselâmı, ***"bunda kötü bir şey olmadığına inandırarak yasak meyveleri yemişlerdir***.

Mısır Kralı Firavunu Allah Teâlâ'dan başka tanrı olmadığına inandırmak istediğinde, onu ***"sihirbaz olarak nitelendirip, ülkenin en ünlü sihirbazlarıyla yarışması"*** istenir. Beklenen gün geldiğinde Hz. Musa aleyhisselâmın, âsâsı, yılan kılığına girerek bütün hileleri yutar. Taberî'nin rivayet ettiği bir hadise göre de, Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem cinleri üçe ayırır ve bir kısmını yılan olarak nitelendirir. Ayrıca Hz. Osman radiyallâhu anhın ve Hz. Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellemin kılıçlarının kabzasının yılan

şeklinde olduğu bilinmektedir. Hz. Cafer'i Haydar'ın kılıcında da görülen bu "yılanlı baş" motifi, Hz. Muhammed'in kullanması sebebiyle sünnet sayılmıştır.

İslâm dünyasında dervişlerin ellerinde bir ***"mucize simgesi"*** haline gelmiştir. Yılan Orta Asya Türkleri tarafından **saadet sembolü** olarak telâkki edilmiş; ***"On iki hayvanlı Türk Takvimi"***nde de yerini almıştır. Çin, Uygur Türklerinin kâinata has görüşlerini izah eden ve Selçuklularda da rastlanan yılan motifinin çeşitli yapılarımızdaki varlığı ise, herkesçe bilinmektedir. Yurdumuzdaki yılanlı mağara ve yılanlı kuyuların varlığı yanında, üstüne söylenen atasözü ve deyimlerin bolluğuyla da göze çarpan "yılan", halk hekimliğinde pek çok hastalığın tedavisinde halen kullanılmaktadır.

"Yılan" ile ilgili bilgilerin, ilkel ve eski kültürlerden günümüze kadar gelişi ise insan zihniyetini, ona bağlı olarak da totemistik[150] ve animistik[151] dönemlerden Hz. Musa, Davut ve İsa (aleyhimüsselâm) rasüllerle İslâmiyet'in, yani bugüne doğru uzanan çizginin tekâmülünü göstermesi bakımından, büyük bir önemi haizdir.][152]

Zûlmet-i cehli bırak sen iste nûr-i hikmeti,
Cennetin zevkin dilersen cümle irfânındadır.
Cehaletin karanlığını bırak sen iste hikmetin nûrunu,
Cennet zevkini dilersen cümle irfânındadır

Sûreta bu harman-ı âlemde sen bir dânesin,
Mâ'na yüzünde ne kim var cümle harmânındadır.
Sûreta bu âlem harmanında sen bir tanesin,
Mâ'na yüzünde ne kim var hepsi harmânındadır.

---

[150] **Totem:** Bireyin ya da bir grubun eski çağlarda boy göstermeye başladığı kendini koruduğuna inanılan; mistik, büyüsel duygularla bağlı bulunduğu hayvan, eşya, herhangi bir madde ve görülmeyene duyulan inanç.

[151] **Animizm:** Psikolojik olaylarda olduğu gibi hayatla ilgili olayları da düşünen bir ruhun yönettiğine inanan sistem (Stahl doktrini).Stahl'ın animizmi hem mekanizme hem de vitalizme karşıdır; mekanizm,hayat olaylarını yalnız fizik-kimya olgularından ibaret sayar;vitalizm ise hayat olaylarını yarı maddi yarı manevi olan,hem fizik-kimya olaylarından hem d e düşünen ruhtan ayrı bir hayat ilkesiyle açıklar.Şuur ve bitkisel hayat gibi iki ayrı ilkeyi varsayan vitalistlerin çifte dinamizminin (düodinamizm) aksine animistler hem hayatla ilgili olayları hem de psikolojik olayları tek bir sebebe,düşünen veya "akıllı" bir ruha bağlarlar.(*Canlıcılık*)

[152] KÖSE, Nerin; Seyfülmülük Hikâyeleri Ve Çocuksuzluk; *turkoloji.cu.edu.tr*

İbnü'l-Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz insan ve **insan-âlem benzerliği** hususundaki görüşlerini diğer birçok eserinin yanı sıra özellikle *Et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye fî Islâhı Memleketi'l-İnsâniyye* de etraflıca ortaya koyar ve **"âlem-i ekber"** diye isimlendirdiği kâinâtta, diğer bir ifadeyle **"makrokozmoz"**da bulunan bütün unsur ve özelliklerin **"âlem-i insânî"**de, yâni **"mikrokozmoz"**da bulunduğunu söyler. [153]

İbn'ül Arabî *Tedbîrât'*da insan-âlem benzerliği hususundaki görüşlerini etraflıca ortaya koyarken âlemde sürekli gelişen şeylere karşılık insandaki kıl ve tırnağı, tuzlu, tatlı, acı ve kokmuş suya mukabil insanın gözlerinde tuzlu, burun deliklerinde kokmuş, kulaklarında acı ve ağzında ise tatlı su vardır, demektedir. [154]

Yine, *Tedbîrât'*da ruh ve nefs ile güneş ve ay arasındaki sıfat benzerliği ve tekâbüliyeti hususunda söyledikleri kayda değerdir:

"Meselâ; güneşe ve aya bakarsın, ***"güneş"****i insanın* ***"ruh"****una, "ay"ı da "nefs"ine benzetirsin. Çünkü nefsin hem mükemmellik ve hem de eksiklik yönü vardır. Mükemmelliği akıl ve ilim, eksikliği ise cehalet ve şehvet iledir. Ruh ise mükemmel ve sürekli aydınlıktır. Ay ise aslında sürekli güneşe mukabil olup ondan sürekli aydınlanır. Fakat yeryüzü ikisi arasına girmesinden dolayı ayın aydınlığını eksiltir. Ay tutulması esnasında ise bu eksilme hat safhaya ulaşmıştır. Çünkü yeryüzü âlemlerin en aşağısıdır."*[155]

Görüldüğü gibi burada insan ile kâinât arasında oldukça ince bir benzetme yapılmıştır. Bu benzetmede Ruh, mükemmelliğine ve sürekli aydınlığına işâret etmek için güneşe benzetilmiş, nefs ise aydınlık ve mükemmelliğin yanı sıra eksikliği ve karanlığı da kendisinde barındırdığı için aya benzetilmiş. Eğer nefs, sürekli aydınlık olan ruha yönelirse onun ışığından istifadeyle mükemmellik derecesine ulaşır. Eğer karanlık olan maddî âleme, maddî haz ve lezzetlere yönelirse eksik olan yönü ortaya çıkar ve kemâlini gerçekleştiremez.[156]

Âlem ile insan arasındaki benzerliği ifade eden bu şekildeki birçok ifadesi ile birlikte İbnü'l-Arabî, bu benzerlik ve tekâbüliyetin her yönden bir ayniyet olmadığını *Fütûhât'*da vurgular ve insanın kuşatıcı olan bu yönünü, bünyesinde her bir mahlûkâttan bir veçhe barındırmasıyla açıklar. Söz gelimi **insanda semâdan, arzdan, arşdan ya da anâsır-ı erbaa'dan bir yön vardır.** Bir yönden semâya, bir yönden yere, bir yönden ateş, hava, su ya da toprağa benzer. Yoksa bu kuşatıcı yönüne binaen insan;

---

[153] (ÇAKMAKLIOĞLU, 7 -2006)
[154] İbnü'l-Arabî, *Tedbîrât ,* s. 108 ve devamı, ayrıca bkz., s. 123 ve devamı, s. 132, 138, 178, 185-189, 194, 210-213. (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 203
[155] İbnü'l-Arabî, *Tedbîrât,* s. 110, 111.
[156] (ÇAKMAKLIOĞLU, 7 -2006)

semâdır, arzdır vs. denilemez. Zîrâ nihâî tahlilde o da mahlûkât cinsindendir.[157]

Aslında insan ile âlem arasında görülen bu paralellik Şeyhü'l-Ekber'in ***"vücûd"*** ve ***"vahdet"*** tasavvuruna dayanmaktadır.

Vücûd, asıl ve mahiyet îtibârıyla tek olup makam ve mertebe îtibârıyla farklı görünümlere sâhip olduğu için, âlemin farklı her bir mertebesi arasındaki hakikatteki teklik ve buna bağlı olan benzerlik ve paralellik; insan, hayvan ya da bütünüyle kâinâta ait sıfatların bir biri yerine kullanılmasına imkân sağlar. [158]

Muhyiddin ibn'ül Arabi kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz **insan-âlem benzerliği** hususundaki *Et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye fî Islâhı Memleketi'l-İnsâniyye* deki görüşlerin şematik çözümü şu şekildedir.

[157] İbnü'l-Arabî, *Fütûhât (tahk.),* c. III, s. 328.
[158] (ÇAKMAKLIOĞLU, 7 -2006)

<table>
<tr><td colspan="3">Hükümdar/Sultan
Halife /Ruh/İmâm-ı Mübîn</td></tr>
<tr><td colspan="3">Ülke
Beden/Cisim: Devlet ricali ve vatandaşların meskeni</td></tr>
<tr><td colspan="3">Saray
Kalp/Arş: Halifenin Makamı</td></tr>
<tr><td colspan="3">Danışman/Kontrolör/Denetleyici/Müfettiş
Dimağ: Beyin: Ülkenin yüksek, yüce bir mekânında (baş) iskân eden denetleyici. Hükümdarın, bu yüce mekândaki mülküne nazar ettiği pencereler, kapılar: Kulak, göz, burun, ağız.Üç ayrı hazinesi vardır.</td></tr>
<tr><td>1. Hazine
Hayal Bu yüce makamın ön kısmında Vâliler / duyumlardan gelen gelirler (duyumların suretleri) bu hazinede toplanır.</td><td>2. Hazine
Fikir Ortasında Tahayyülât bu hazinede toplanır. Tahayyülâtın sahihini fasidinden ayırır</td><td>3. Hazine
Hafıza Arka kısmında Vezîr/aklın meskeni</td></tr>
<tr><td colspan="3">Halifenin Hür Eşi
İnsânî nefis/nefs-i nâtıka.</td></tr>
<tr><td colspan="3">Komutan/Emir/Halifenin eşine âşık olan kudretli düşman
Hevâ/Arzu ve istekler
Kuvvetli veziri/danışmanı, birçok askeri ve teçhizatı olduğu için halife ile tartışıp ona muhalefet edebiliyor.
Veziri: Şehvet</td></tr>
<tr><td colspan="3">Savaş
Hükümdarın veziri/akıl ile hevâ arasındaki amansız mücadele.</td></tr>
</table>

Bu şema ile âlem ve insanda bulunan hayat mücadelesi ve benzerlik ile ***"vücûd"*** ve ***"vahdet"*** görüşü tekrar açıklanmış olmaktadır. İşte İbnü'l-Arabî'nin bu şekilde tasvir ettiği insan ülkesinde sürekli bir savaş vuku bulmaktadır.

Şemada anlatılmak istenen manaya göre bu ülkenin kudretli hükümdârının karşısında ona muhalefet edebilme gücüne sahip bir düşman vardır. Dahası bu düşman hükümdârın eşine âşıktır ve bütün gücüyle halifenin bu değerli eşine meyletmekte, onun gönlünü almak için türlü türlü hîlelere başvurmakta ve ona en değerli hazînelerini sunmaktadır. Hükümdâr bundan habersiz olmakla birlikte vezîri/ akıl bu durumun far-

kındadır. Akıl belki halifenin haberi olmadan bu kuvvetli komutan/hevâ isteklerinden vazgeçer diye durumu hükümdardan gizler ve durumu kendi idare etmeye çalışır. Bu durumda ülkenin yönetimi vezîr/aklın elindedir. Hükümdârın değerli eşi/insânî nefis ise iki amansız gücün, akıl ile hevânın otoritesi altında kalmıştır. Her iki otorite de ona sürekli seslenmektedir. Bu sebeple o, ayette (İsrâ, 20) ifade edildiği üzere, hem fücûrun hem de takvânın mahallidir. Şehvetin de etkisiyle hevâya cevap verirse aslından uzaklaşır, değişir *(tağyîr)*, fücûr hasıl olur ve kötülüğü emreden *(emâre)* nefis diye isimlendirilir. Vezîr/akla cevap vererek kudretli eşine yönelirse temizlik, saflık, takvâ hasıl olur ve huzura ermiş *(mutmainne)* nefis diye isimlendirilir.[159]

Bu pasajların devamında İbn'ül Arabî, hükümdârın ülkesinin böylesi bir düşmanla karşı karşıya olup çetîn bir savaşa mâruz kalmasını ve bundan kendisinin habersiz oluşunun sebebini açıklar: Kemâl üzere yaratılan hükümdarın acziyetini idrak etmesi ve mutlak güç ve kuvvet sahibi Rabbi karşısındaki fakirlik ve zilletinin farkına varması, bir ülkeye sultan olmakla birlikte kulluğunu/köleliğini ikrâr etmesi. Ruh/sultan çağırır kendi eşi/nefis ona icâbet etmez. İşte bu acziyet üzere ruh kulluğunu ikrâr ederek Rabbine münâcaatta bulunur. Zîra sürekli nîmet, ihsan, kolaylık ve hayırlar içerisinde ömür süren kendi mertebesinin ve acziyetinin farkına varamaz.. Ancak zorlukla imtihân edilirse kendi mertebesini ve kendisine sonsuz ihsanda bulunan Efendisinin kadrini bilir.[160]

Zâhirâ ahkâm-ı eflâkin velî mahkûmusun,
Bâtınâ ây gün felekler cümle fermânındadır.
Veli zâhirde yıldızların hükmünde mahkûmsun,
Bâtındâ ây ve gün felekler hepsi fermânındadır.

Al ele çevkân-ı[161] ***zikri hem süvâr ol nefsine,***
Kapa gör tevhid topunu çünkü meydânındadır.
Ele al zikir değneğini hemde nefsine bin,
Tevhid topunu tutmaya bak, çünkü meydânındadır.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;
"Küçük cihattan büyük cihada dönmüş bulunuyoruz" sözüne karşılık

---

[159] İbnü'l-Arabî, *Tedbîrât,* s 134, 135. (ÇAKMAKLIOĞLU, 7 -2006)
[160] İbnü'l-Arabî, *Tedbîrât,* s. 135, 136. (ÇAKMAKLIOĞLU, 7 -2006)
[161] **Çevgân:** f. Cirit oyunlarında atlıların birbirlerine attıkları değnek. * Baston, ucu eğri değnek.

büyük cihadın ne olduğu sorulunca; Dikkat edin o, nefis mücadelesidir" buyurdu.[162]

Mevlâna kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz de buyurdu ki;

Onun yüzünden bu güzel dünya sana dar geliyor. Onun yüzünden Allah Teâlâ ile de savaşıyorsun, halkla da. Nefsini öldürürsen özür serdetmeden kurtulursun, ülkede hiçbir düşmanın olmaz[163]

Saykal ur mir'ât-ı kalbe taşraya bakmağı ko,
Sen sana bak cümle âlem halkı divânındadır.
Cila aletini kalb aynasını dışarıya bakmağı bırak,
Sen sana bak bütün âlem halkı divânındadır.

"Benlikten geçersen yüzlerce rahmet görürsün. Kendine gelince de binlerce zahmet çekersin. Hep Firavun gibi sakalını tarayıp durma. Bir şey taramak istiyorsan bıyığına yaraşacak bir tarak bulmaya bak." [164]

Bil ki vech-i Hakk'a mir'âttır özün bir hoş gözet,
Men aref sırrındaki ma'den senin kânındadır.
Hoş gözet ve bil ki özün Hakk yüzüne aynadır,
Men aref sırrındaki ma'den senin içindeki ocaktadır.

AYNA

Farsça bir kelime olan âyîne, karşısındaki şekli ve renkleri aksettiren madenî levha veya arkası sırlı düz cam olan süslenme eşyasının adıdır. Arapçası mir'ât, Türkçesi ayna ve gözgüdür. Âyîne ve diğer karşılıkları, mecâzen, bir nesneyi veya bir hali aksettiren ve göz önünde canlandıran şey, kavram ve hal manasına da kullanılmıştır.

Tasavvuf şiirinde, tecellî, varlık, gibi tasavvufî kavramlar, dervişin halet-i ruhiyesi, hayal, heyecan, hayret gibi duyguları, yani soyut kavramlar olan hal ve durumlar, somut unsurlarla birleştirilmiş; soyut kavramlar somut eşyalar ile biçimlendirilerek zihinde canlandırılmıştır. Böylece ayna da bazı kavram ve unsurların sembolü olmuştur. Sadece şiirde değil, tasavvufun nazariyatında da vahdet-i vücûd, eşyanın ve insanın mahiyeti, yaratılış ve tecellî gibi kavramlar izah edilirken ayna sembolü kullanılmıştır.

---

[162] Suyûtî. Câmi'us-Sagîr. II/253: İbn. Hacer. İbn. Aliyenin sözü olarak rivayet ederken. Irâkî ve Beyhakî zayıf bir senedle Cabirden rivayet etmişlerdir.; bkz. Aclunî. I/424. 425

[163] Mesnevi, C. II.b. 784-785.

[164] Mevlânâ Rubailer, Çev. Nuri Gençosman, M.E.B. Yay., İstanbul. 1974, C. II, s. 306. R. 1477.

"Mistisizmin özünü ifade etmeye en uygunu ve aynı zamanda temelinde irfânî (gnostik) veya aklî özelliğe sahip olanı ayna simgesidir. Ayna manevi tefekkürün en dolaysız simgesidir; çünkü öznenin ve nesnenin birliğini temsil eder."

Tasavvufî şiirde ayna **"tecellî-gâh"**tır. Sevgilinin göründüğü, kendini gösterdiği yerdir. Tüm âlem, âlemdeki eşyanın, yaratılmışın her biri, insan, insan-ı kâmil, mümin, insanın gönlü, kalbi Allah Teâlâ'nın mazharıdır; göründüğü yerdir; yani aynadır. Ayna bütün bunların benzetilenidir; sembolüdür.

"Anlam çokluğu bir simgenin özündedir ve akılcı (rasyonel) tanımlamalardan üstün olduğu yön budur. Çünkü akılcı tanımlama bir kavramı akılcı bağlantılarına göre düzenlerken aynı zamanda onu belli bir düzeyle sınırlarken, simge nitelik ve açıklığından zerre kadar kaybetmeden "yukarıya (üst düzeylere) açık" kalır. Hepsinden öte, simge akıl ötesi gerçekliklerin anahtarıdır." [165]

"Ayna simgeciliğinin bu kadar açıklayıcı olmasının nedeni, aynanın bir anlamda simgenin simgesi olmasıdır. Aslında simgecilik en iyi, salt kavramsal terimlerle tamamıyla ifade edilemeyen fikirlerin veya prototiplerin görünen yansıması olarak tanımlanabilir." Tasavvuf inanışında, âlem tecellî ile meydana gelmiştir. Mutlak ve gerçek güzelliğe, iyiliğe, kudrete, ululuğa sahip olan **Allah Teâlâ kendini görmek ve göstermek istemiş, bu aşk-ı zâtî ile cihanı yaratmıştır. İnsan nasıl kendini görmek için aynaya bakarsa, Allah Teâlâ da kendi güzelliğini görmek ve göstermek için, ayna durumunda, âlemi meydana getirmiştir.**

Âlem, Allah Teâlâ'nın kendini gösterdiği aynadır. Öyle bir ayna ki içinde âlem var, her şey var, ama bu varlık yokluktan ibaret, sadece bir görüntü; gerçek gibi görünüyor, fakat gerçekliği yok. Allah Teâlâ'dan başka mevcut yoktur. Tek ve gerçek varlık Allah'tır. Kâinatta gördüğümüz ve var zannettiğimiz eşyanın, aynadaki görüntünün bir cisminin bulunmaması gibi, gerçek ve kendine mahsus bir varlığı yoktur; Allah Teâlâ'nın birer şekilde görüntüsünden ibarettir. Allah Teâlâ âlemde isim ve sıfatlarıyla tecellî etmiştir. İsim ve sıfatlarını âlemde belirtmiş, göstermiştir. Vahdet (birlik), kesret (çokluk) halinde belirmiştir. Allah Teâlâ'nın isim ve sıfatlarıyla onların zıtları âlem aynasında birlikte görünürler. Her şey zıddıyla belli olur. Çirkin olmadan güzel; yokluk olmadan varlık; açlık hissi, yeme ihtiyacı olmadan rızk vericilik; affedilecek günahkâr olmadan rahm edicilik; verilecek muhtaçlar olmadan cömertlik kavramlarının belirmesi mümkün değildir. Birincileri kesretin, ikincileri vahdetin sıfatlarıdır. **Vah-**

[165] (Burckhard, Titus, 1997, Aklın Aynası (Geleneksel Bilim ve Kutsal Üzerine Denemeler), trc. Volkan Ersoy, İnsan Yay. İstanbul. 127)

det kesreti meydana getirir; kesret vahdeti gösterir, belli eder; karşılıklı aynalardır, birbirini aksettirirler. Bu nesneler âleminin çokluk, zıtlık ve çelişmeler şeklinde belirmesi, vahdetin kavranması ve anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu duruma Hz. Mevlânâ kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz, Mesnevi'de bir ayna temsiliyle örnek verir.

Birisinin, Hz. Yusuf'u ziyarete giderken ona, hediye olarak ayna götürdüğü ve ***"Senin güzelliğine layık bir şey bulamadım; aynaya bakıp kendi güzelliğini gördükçe beni de hatırlarsın"*** dediği anlatıldıktan sonra Mevlânâ şunları söylüyor.

"Varlığın aynası nedir? Yokluk.

Varlık yoklukta görülebilir; zenginler yoksula cömertlikte bulunabilirler. Bir yerde yokluk, noksan var mı, orası, bütün sanatların hünerlerin aynasıdır.

Elbise biçilmiş dikilmiş olursa terzinin hüneri nasıl görünür?

Marangoz ağaçları yontup birleştirmeli ki bir iş yapmış olsun. Bakırın horluğu, bayağılığı meydanda olmazsa kimya nasıl görünür?

Noksanlar olgunluğun aynasıdır; o horluk üstünlüğün, ululuğun aynasıdır. Gerçekten de zıddı meydana çıkaran onun zıddı olan şeydir. Kendi noksanını gören olgunlaşmaya on atla koşar." [166]

Mesnevi'de, temiz, saf, parlak aynanın gerçeği aksettirdiğine, her şeyi, güzeli-çirkini, iyiyi-kötüyü, noksanı-olgunu, olduğu gibi gösterdiğine dair başka hikâyeler de vardır. Bunlardan ikisi şöyledir.

"Güzeli çirkinleştirebilir miyim?

Rab değilim ya; çirkine de bir aynayım ben, güzele de. Hintli, bu, adamı kara yüzlü gösteriyor diye dertlere düştü de aynayı kırdı. Ayna dedi ki: Suç benim değil, benim yüzümü cilalayana kabahat bul." [167]

"***Düşte çirkin şeyler görüyor, onlardan ürküp kaçıyordun; oysa ki gördüklerin senin halindi, senin yaptıklarındı.***

Hani kendi yüzünü aynada çirkin görüp aynaya tüküren zenci gibi. Sen demişti, ne de çirkinmişsin, layığın budur ancak.

Ayna da, a kör aşağılık kişi demişti, bende gördüğün çirkinlik senin çirkinliğin.

Sen kendi çirkin yüzünü kirletmektesin; bu pislik bana bulaşmaz; çünkü apaydınım ben"[168]

Her tarafı aynadan yapılmış bir eve benzeyen bu âlemde misafir, yani

---

[166] (Gölpınarlı, Abdulbaki, 1989, Mesnevi ve Şerhi, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara.,c.I:533-535)

[167] (Gölpınarlı, Abdulbaki, 1989, Mesnevi ve Şerhi, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara.,c.II: 386)

[168] (Gölpınarlı, Abdulbaki, 1989, Mesnevi ve Şerhi, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara., c.I: 551)

bu aynada geçici bir görüntü olan insan, hangi yöne baksa sevgilinin, Allah'ın tecellîlerini görecektir. Sevgilinin güzelliğini bütün yönleriyle görmenin zevki kişiyi hayrete düşürür; ondan başka bir şey göremez ve konuşamaz.

Tasavvufî şiirde ayna "tecellî-gâh" dır.

Allah Teâlâ'nın delili olduğu düşünülen her şey, ayna sembolüyle gösterilmiştir. Allah Teâlâ'nın göründüğü yerler:

a) Âlem, halk, Allah Teâlâ'nın tecellîsiyle meydana gelmiş; Allah Teâlâ, âlemde isim ve sıfatlarıyla kendini göstermiştir. O kendi isim ve sıfatlarının bilinmesi için zıtlarını da halk etmiş; teklik, çokluk halinde belirmiştir. Çokluk birliği, yokluk varlığı işaret eder.

b) Allah Teâlâ'nın göründüğü, kendini gösterdiği bir ayna da "insan ve insan-ı kâmil"dir. İnsan Allah Teâlâ'nın halifesidir. Allah Teâlâ, zat, sıfat ve fiilleriyle en mükemmel şekliyle insanda tecelli etmiştir. Dolayısıyla insan Allah Teâlâ'yı gösteren en mükemmel aynadır. "Allah âdemi kendi suretinde yarattı" hadisi de bunu anlatır. Âlemde bulunan her şeyin insanda bir örneği vardır. Allah Teâlâ kendisinde bulunan bütün isimlerden bir pay da insana vermiştir. O, isimlerini insanda göstererek insan vasıtasıyla âlemde görünmüştür. Yani toptan âlem, Allah Teâlâ'nın isim ve sıfatlarının tümü olduğu gibi, insan da kâinatın bir küçük nüshası olarak Allah'ın bütün isim ve sıfatlarının yekûnudur. İnsan âlem-i ekberdir; âlemin özü ve âlemlerin göz bebeğidir. İnsan ezelde, âlem-i ervahta Allah Teâlâ ile bir ve beraber iken, bedeni yaratıldığında vahdetten ayrılıp, kesrete düşmüştür. Yeniden aşk ile vecd ile bedeninden, kesretten kurtulup vahdete erebilir.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz en üst derecede insan-ı kâmildir. Hz. Âdem aleyhisselâmdan başlayarak bütün nebiler de insan-ı kâmildirler.

c) Ayna sembolüyle ifade edilen bir kavram da mümindir. Mümin sözüyle inanan insan ve insan-ı kâmil kastedilir. Aynı zamanda mümin, Allah Teâlâ'nın ismidir de. ***"Mü'min mü'minin aynasıdır"*** [169] hadisi tasavvufi düşünceye uyarlanmış ve Yârın âyînesi dildir dilin âyînesi yâr mısraında gönül ile Allah Teâlâ'nın mukabil ayna oldukları hayaline ulaşılmış; böylece ayna Allah Teâlâ'nın sembolü olmuştur.

Mürşit aynadır. Bu aynadan müritlerinin gönlüne nur yansır. Müridin gönlü aynadır; o ayna da mürşitten gelen feyzi görüntü gibi içine

---

[169] Taberâni ve Bezzâr Enes'ten: Ebu Davud da Ebu Hureyreden nakletmişlerdir. Ebû Dâvûd, Edeb (35), 57, hd. no: 4918. Hadisin diğer rivayetleri için bak: Tirmizi, Birr: 18. Câmiu-s Sagîr, 4, 338. Durer, 155. İbn-i Mübarek Hasan-ı Basri'nin sözü olduğunu söyler; bkz. Acluni. II/294

alır. Mümin müminin mürşidi olarak da düşünülmüştür. Müminlerin gönülleri karşılıklı aynadır; birbirlerine irşat, feyiz ve İlahî sır aksettirirler.

d) Allah'ın göründüğü en geniş ayna gönüldür. Gönül Allah Teâlâ'nın evidir. Allah Teâlâ müminin, insan-ı kâmilin gönlünde tecellî eder. Böyle bir gönül bütün âlemleri kapsayan bir açıklığa sahiptir.

Gönül insandır yahut insan gönüldür. İnsan, insan-ı kâmil, mümin, gönül birbiriyle çok ilgili, zaman zaman biri diğerinin yerine geçen kavramlardır.

Tasavvufî hayatın merkezi kalptir. İç duyulara bağlı bütün faaliyetler gönülde meydana gelir. Gönül, tasavvufî bilginin, marifet ve irfanın kaynağı; keşif ve ilhamın meydana geldiği yerdir. Kalp tecellî aynasıdır. Allah Teâlâ isim ve sıfatlarıyla gönülde tecellî eder. Âlemlere sığmayan Allah Teâlâ, insanın gönlüne sığmıştır. Böyle olunca da insanın gönlü âlemlere sığmaz. Gönül aşk ile aşk ıstırabı ile saflaştırılan bir aynadır. Allah Teâlâ bu aynada tecellî ederse, gayb âleminin, Cebrail'in dahi bilmediği sırları gönülde belirir. [170]

<u>"Küntü kenzen" remzini buldunsa sen Mısrîyâ,</u>
<u>"Külle yevmin hû" yu anla kim senin şânındadır.</u>

Mısrî sen, "Küntü kenzen" remzini buldunsa
"Külle yevmin hû" yu anla kim senin şânındadır.

Zaman konusu, felsefenin tartışmalı birçok konusuyla doğrudan ya da dolaylı ilişkili olması sebebiyle, filozofların uzun ve derin tartışmalarına neden olmuştur. Bunun nedeni ise *"zamanın var olup olmadığının varlık doktriniyle, harekete bağlı olup olmadığının hareket teziyle, '**an**'lardan meydana gelip gelmediğinin atomculukla, ezeli olup olmadığının yaratma doktriniyle ve kozmolojiyle çok sıkı ilişki içerisinde olmasından kaynaklanmaktadır."*[171]

Sadrettin Konevi kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz Fatiha Tefsirinde diyor ki:

"Günlerin, devirlerin aslı, merkezi ve ruhu Cenabı Hakk'ın "O, her an başka bir şandadır." [172] Sözüyle işaret buyurduğu (An) günüdür. Bölünemeyen tek zamandan ibaret olan An'a itibar et. Çünkü o, gerçek varlıktır, Rahmani nefestir, Ama-ı gaybdir. Ondan başkası, ister mazi ister istikbal farz edilsin, yoktur. Varlığın An'ı vardır. Bir tek an vardır. Mutlak Ama

---

[170] (GÜLER, 2004)

[171] (ÜLGER, 2007), s. 218; Hasan Akkanat, Kadı Siraceddin el-*Urmevî ve Metâliu'l-Envâr* –Tahkik, Çeviri, İnceleme-Basılmamış doktora tezi- Ankara 2006 C. III, s.202-203

[172] Rahman, 29

mertebesinden Rahmani nefese Mutlak An doğmuştur. An sırrıyla nefes, bütün oluşlara ve zamanlara yayılmıştır. Devrin, tabii çokluk hükümleri vardır. An'dan dakikalar meydana gelir. An genişleyince gün adını alır. Gün genişleyince haftalar, aylar, seneler ve devirler doğar. O halde An üzerine eklenen her şey zaiddir. Hakiki varlık, zamanın sari, külli burçları ve mertebeleri hep Allah Teâlâ'ya aid olan bu **An**'dan ibaret kalır ki "O, her an bir şandadır" ayetiyle buna işaret edilmiştir. İşte Kudsi Hadiste Zat'ın isimlerinden olan Dehr'i meydana getiren zamanın hakikati budur;

"Dehre (zamana) sövmeyiniz, çünkü dehr Allah'tır."

"Âdemoğlu dehre söver. Hâlbuki ben dehr (in yaratanıy)ım. Gece ve gündüz benim elimdedir" [173]

Kamil, âlim, fazıl, müteehhir âlimlerin hatemi, ariflerin feneri, şeyhimiz Fusus Şerhinde şöyle diyor:

"**Mütekellimlere göre zaman**" kendisiyle başka bir müteceddidin ölçüldüğü bir müteceddidden ibarettir. Yani "ne zaman" sorusunun cevabında bir olayı başka bir olayla kıyaslamaktır. Mukarenet (kıyaslamak), izafi bir şeydir. Birbiriyle karşılaştırılan iki müteceddidin (tazelenen olayın) bir durumuna bağlıdır.

"Filozoflara göre zaman" Atlas Feleğinin hareketinden ibarettir. Bize göre Atlas Feleği, Arştır. Demek ki filozoflara göre zaman, mevhum bir süredir. Bunu büyük feleğin hareketleri meydana getirir. Güneş, devrinin kemalinde bir alamettir. En yüksek kuşatıcı feleğin, bir devresi gündür.

"Muhakkiklerden bazı şeyhlere göre zaman" Allah Teâlâ'nın isimlerinden biri olan ***"An-ı Daim"*** in görünüşünden ibarettir. Nitekim Hadiste: ***"Zamana söğmeyiniz, zaman (dehr) yüce Allah Teâlâ'dır."*** denilmiştir. Şöyleki:

[Zamanın varlığı yoktur, çünkü gelecek henüz gelmemiştir, geçmişin artık varlığı kalmamıştır, şimdiki zaman da ortalıkta değildir. Oysa bizler zamandan sanki varmış gibi söz ederiz: Gelecekteki şeylerin ileride olacaklarını, geçmişteki şeylerin eskiden var olduklarını, şimdiki şeylerin ise geçmekte olduklarını söyleriz. Geçmek bile bir hiç değildir. Var olmama savına direnişi geçici olarak destekleyenin, dilin kullanımı olduğunu görmek de dikkate değer bir özelliktir. Zamandan söz ediyoruz, hem de akla yatkın bir biçimde söz ediyoruz; bu da zamanın varlığı konusundaki bir sava temel oluşturur: "Zamandan söz edince, onu anlıyoruz kesinlikle; bir başkasının ondan söz ettiğini duyunca da yine anlıyoruz" (Augustinus, İTİRAFLAR 24,17[6]).

"Nedir gerçekten zaman? Eğer hiç kimse bana sormazsa ne olduğunu

---

[173] Müslim. Elfâz. 5; İbn. Hanbel. II/237.272

biliyorum; ama bir soran olur da açıklamaya kalkarsam, bilmiyorum" (Augustinus, İTİRAFLAR 14, 17). Böylece ontolojik paradoks, dili yalnızca *o* kuşkucu kanıtla karşı karşıya getirmekle kalmaz, dili de kendi kendisiyle karşıt duruma sokar: "geçmiş olmak", "birdenbire meydana gelmek", "olmak" gibi fiilerin olumluluğu, "... artık yok", "... henüz olmamış", "... hep ... değil" gibi belirteçlerin olumsuzluğuyla nasıl bağdaştırılabilir? Demek ki sorunun sınırları bellidir: "Eğer geçmiş artık yoksa, gelecek henüz olmamışsa, şimdi de hep şimdi değilse, bu durumda zaman *nasıl* var olabilir ki?

Bu başlangıç paradoksu üstünde *distentio* tema'sının doğacağı ana paradoks yükselir. *Olmayan bir şey* nasıl ölçülebilir? Ölçme paradoksu doğrudan doğruya zamanın var olma ve var olmama paradoksu tarafından üretilmiştir. Burada da dil görece olarak güvenilir bir rehberdir. Uzun zaman ve kısa zaman *diyoruz,* bir biçimde uzunluğu *gözlemliyor* ve ölçümler *yapıyoruz* (bkz. İTİRAFLAR 15, 19'da ruhun kendi kendine seslenişi: "Sana zamanın yavaş ve ağır ilerleyişini algılama ve ölçme yeteneği verilmiştir. Ne yanıt vereceksin bana?"). Üstelik yalnızca geçmiş ve gelecekle ilgili olarak uzun ya da kısa olduklarını söyleyebiliriz. Aporinin "çözüm"ünü öne almak için şöyle diyebiliriz: İnsanlar geleceğin kısaldığını, geçmişin ise uzadığını dile getirirler. Ama dil, ölçme işini doğrulamakla sınırlar kendini; *nasıl* olduğuna ise, yine yanıt veremez; "nasıl oluyor da...", "hangi sıfatla" (*sed quo pacto*, 15, 18) diye sorar yalnızca.] [174]

Bu anlatı ile zamanın Allah Teâlâ ile açıklanması nedenine biraz ışık tutuldu.

*Zamanın iki ucu birer **an**dır.*[175] **An** ise iki zaman arasında bilkuvve[176] bulunur ve ancak vehimi tasavvurla idrak edilebilir. Zamanı meydana getiren hareket dairevidir.

İbn-ül Arabî Allah Teâlâ'nın mutlak zaman (Dehr) olarak isimlendirebileceğini, Ancak buradan bilinen zamanın düşünülemeyeceğini de söylemektedir. [177]

Hz. Ali kerremâ'llâhü veche bir duasında:

"Ya Dehre Daim: Ey Dehr-i Daim" demiştir. An-i daim ilahi Hazretin

---

[174] (Paul RICŒUR, 2007), s. 33

[175] İbn-i Sina, İşarat, s.149;

[176] **Bilkuvve:** daha fiiliyâta geçmemiş, kâbiliyet ve potansiyel halinde; fiil mertebesine varmadan, niyet olarak.

[177] (KEKLİK, 1980)s.389

(mertebenin) imdadı (yardımı, yayılması) dır. An'da ezel ebede girer ve tececdüd eder. Bu an, zamanın aslı, batını ve ruhudur. Zamanın bütün anları, dereceleri, dakikaları bu ruhun bedeni durumundadır. Nasıl ruh bedenin bütün uzuvlarına girerse, daimi, mücerred An da öyle bütün zamanlara sirayet eder. Bu an, daima hali üzeredir. Aslı değişmez. Zamanların, AN-i Daime nisbeti, Küllün, cüzlerine nisbeti gibidir. Soyutluğu cihetinden AN-i Daim, indiyyet mertebesine izafe edilir. Yani Ana İnde denir. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz ***"Rabbın indinde sabah akşam yoktur"*** sözü gibi. Buradaki zaman AN-i Daim günüdür ki Cenabı Hakk'ın şu sözüyle buna işaret edilmiştir: ***"O, her an başka bir şandadır."*** Artık sen anla. Allah daha iyi bilir.

Bil ki: Zamanın hakikati, kâinattaki hakikatlerin en büyüğüdür. Buna ilahi filozofa HAKİKATLERİN HAKİKATİ, her şeyi içine alan ilahi, külli heyula denilir. Bundan kâinatta bulunan A'yan-i Sabite (ideler) nin kabilityelerine göre asırlar, devirler, tavırlar meydana gelir. Her âlemin bir anı, şanı, günü vardır. Şehadet (dünya) ehlinin kesif bir günü vardır. Dar, sıkışık bir mekânı vardır. Aynı yerde iki cisim bir anda beraber bulunamaz. Bir de latif bir zamanı ve bunun latif bir mekânı vardır. Orada izdiham ve sıkışıklık, darlık yoktur. Onun, kesif zamanın hükümlerinden tamamen ayrı hükümleri vardır. O zamanda Tayy (bir anda bir yerden diğer bir yere gitmek), Kabz (darlık), bast (açılmak, genişlemek) vardır. Yani orada aynı anda bütün zıd şeyler beraber bulunabilir.

Bil ki: Zamanın mertebeleri olduğu gibi mekânın da mertebeleri vardır. Bunlardan kimi kesif, kimi daha kesiftir. Kimi latif, kimi daha latifdir. Zamanın bir de berzahiyyet (ara) mertebesi vardır ki cinlerin ve şeytanların ve bazı ruhların mertebesidir. Soyut (ruhların), manaların ve tecellilerin soyut bir günü vardır. İşte bu gün, ŞE'N'ın mazharı olan AN'dır. Bir de mütehayyiz (yer kaplayan cisim) lere mahsus mukayyed gün vardır. Demek zaman, soyutla soyut; mütehayyiz (yer kaplayan, mürekkep) le mütehayyizdir. Soyut gün, ruhlara, mütehayyiz gün cisimlere mahsustur. Kime zamanın sırrı açılırsa, Kur'an-ı Kerim'in ruhu açılmış olur. Ve o zat, ***"Kulle yavmin Huve fi şen: O, her an başka bir şandır."*** ayetinin sırrına erer.

Ezeli ve zamanı anlamakta filozofların ayakları kaymıştır da bilgileri olmadığından ve şer'i burhanlara eremediklerinden âlemin kıdemine (ezeliliğine) hükmetmişlerdir. Zamanın hakikatleri hakkında daha fazla tafsilat almak istiyen, Şeyh-i Ekber'in (Kitabu'ş-Şe'n, Kitabu'l-Ezel ve Kitabu'd-Durrati'l-Bayza') sını okumalıdır. Arifler katında zaman ve mekân bilgisi, bilgilerin en yüksek ve parlaklarındandır. Zamanın ve mekânın sırrına vakıf olan kimseye Zat ve Sıfat Tevhidinin sırrı açılır. Bil ve bunu yaşa, Allah Teâlâ başarıya ulaştırıcı ve feyiz vericidir.

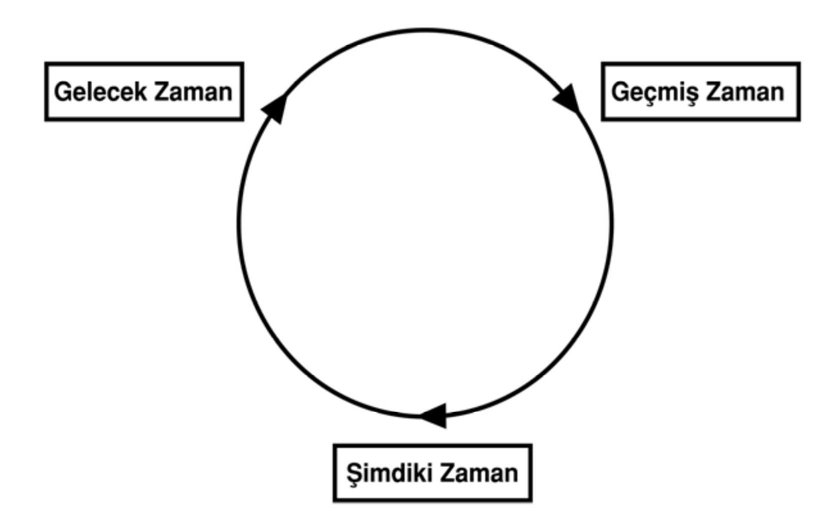
Ben derim ki: Şeyh-i Ekber kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz Fütuhat-i Mekkiyye'sinde zamana ayrı bir bap ayırmıştır. Elli dokuzuncu bap, buna aittir. Orada mevcut, mukadder, mevhum zamanlar ve günler hakkında mütalaasını beyan etmiştir. Diyor ki:

"Günler çoktur. Kimi büyük, kimi küçüktür. En küçüğü Zemen-i Ferd (tek zaman) dır. Bu, ***"Kulle Yevmin Huve fi şe'n: O, her an başka bir şe'ndedır."*** ayetinde ifade edilmiştir. Zemen-i Ferd'e gün de denir. Çünkü ŞE'N onda meydana gelir. Bu, zamanların en küçüğü ve en incesidir. Büyüğünün bir sınırı yoktur. Bunlardan kimi elli bin yıl, kimi Şe'n-e ve sonsuzluğa varan bir senedir. Küçük gün ile büyük gün arasında aracı günler vardır ki bunların başı örfen (insanlarca) bilinen gündür. Bu günü saatler ayırır. Saatler, derecelere, dereceler dakikalara ayrılır. Böylece sonsuza gider. Bu suretle zaman tek görülür ki bunun ne önü ne sonu, ne ezeli, ne ebedi yoktur. Bu makamı gören der ki: "Âdem zamanından bu zamana kadar gelenler, biz ve kıyamete kadar gelecek olanlar hepimiz biziz. "Biz, sonrakiler ve öncekileriz. " Hatta bu Âdem aleyhisselâm zamanı, bu Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellem zamanı demeğe de şaşar. Çünkü önceliğin ve sonluğun kalktığını görür. Zaman değişmez. Hepsi bir tek AN'dan ibarettir. Yine bu zat, şu velidir (dosttur), şu düşmandır, bu zehirdir, şu panzehirdir, bu karanlıktır, şu aydınlıktır (nurdur) demeğe de şaşar.

Bütün mekânlar için de durum aynıdır. Hâsılı o makamda isimlerin ve sıfatların tekabülü yoktur. Çünkü o, A'ma'dır. (Hakikatlerin hakikati) dir. Ne üstünde ne altında heva yoktur. O, yer, gök yaratılmazdan önce öyle idi, şimdi de öyledir. Daima da öyle olacaktır. Zamanın değişmesiyle AN değişmez. Mekânların değişmesiyle de MEKÂN değişmez. [178]

Geometride, gerçekte paralel çizgiler olmadığını biliyoruz. Çünkü mekânın küresel eğimi nedeniyle, her çizgi, bu çizgiyi sonsuza doğru uzattığımız takdirde, bir daireye tamamlanır (Riemann Geometrisi). Böylece her düz çizgi gerçekte bir daire yayının kesitidir. Bu bilgiyi yukarıda yer alan zaman eksenine oturtursak, geçmiş ve geleceğin bir daire yaparak buluştuğunu görürüz. Bunun anlamı şudur: Bizler daima geçmişimize doğru yaşarız, dolayısıyla geçmişimiz geleceğimiz tarafından belirlenir. Bu model üzerinde nedensellik düşüncemizi kullanırsak, girişte tartışılan problem açıklık kazanacaktır: Nedensellik de aynı şekilde her noktada iki yöne akar, tıpkı zamanın yaptığı gibi. Bu düşünce alışılmadık gelebilir, ama ***"başlangıç noktamızdan devamlı uzaklaştığımız halde, dünya çevresinde uçarak tekrar çıkış noktamıza ulaşmamız"*** gerçeğinden daha zor değildir.[179]

[178] (ATEŞ, 1971) Elli dördüncü sofra
[179] (DAHLKE, 2002), s.74

Werner Heisenberg şöyle diyor: *"Çok küçük zaman-mekân alanlarında olduğu gibi, temel parçacıkların düzeninde da zaman ve mekân garip bir biçimde kaybolur, öyle ki,* ***daha önce ve daha sonra*** *kavramları, çok küçük zaman dilimlerinde doğru olarak tanımlanamaz. Büyüklük arttığında, zaman-mekânın yapısında bir değişiklik olmaması gerekir, ama çok küçük zaman-mekân alanlarında yapılan deneyler, belli olayların, nedensel sıralamalarının aksine, zamanda tersine aktığını gösterebilir."*

Heisenberg, bir fizikçi olarak, gözlemlerini açık ama dikkatli bir şekilde ifade ediyor. Oysa bu gözlemler, bu dünyadaki tüm bilgeler tarafından eskiden beri öğretilen her dünya görüşüne uymaktadır. Temel parçacıkların gözlemlenmesi, zaman ve mekânın sınırında bir alanda mümkün olabilir. Burası ***"maddenin doğum yeridir"***. Heisenberg'in dediği gibi, burada zaman ve mekân kaybolmaktadır. Ancak maddenin daha büyük ve daha kaba yapılarına doğru girdikçe, ***"daha önce"*** ve ***"daha sonra",*** gittikçe netleşir. Ters yöne doğru gidersek, Zaman ve Mekân, Önce ve Sonra arasındaki net ayrım tamamen yok olur. İşte bu aşamada birlik ve farksızlığın hâkim olduğu yere ulaşmış oluruz. Burada ne zaman ne mekân kalır, burada ***"Sonsuz Burada"*** ve ***"Şimdi"*** vardır. Bu, her şeyi içine alan ve buna rağmen ***"Hiçlik"*** olan noktadır. [180]

"Kâinatta geçmiş ve geleceğin birlikte var olduğu hipotezini öne sürebiliriz. İşte bu nokta da, şu sorular ortaya çıkabilir:

Geçmiş ve gelecek birlikte varsa, şimdiki zaman var mıdır?

---

[180] (DAHLKE, 2002), s.77

Geçmiş ve gelecek bir eksenin iki uçlarıysa, şimdiki zaman denilen şeyi nereye koymak gerektir?

Acaba şimdiki zaman dediğimiz şey, durmaksızın değişen, tek tek anlardan mı oluşmaktadır?

Acaba biz insanların zaman gerçeği; hep şimdi, şu anda yaşadığımız kısa kısa anlardan mı meydana çıkıyor?

Kuantum fiziğine göre evet! Kuantum fiziği ile tanışmadan önce sorduğumuz bu sorunun karşılığını, bu kuramda zaman kavramı yerine ***"an"*** kavramı kullanıldığını görerek alıyoruz!

Kuantum Kuramına göre evrende süreksiz bir bütünlük vardır ve her nesne diğer her nesne ile anında etkileşir.

Demek ki ehl-i tasavvufun da ısrarla, şimdinin üzerine dikkatlerimizi çekmek istemekle bize vermek istedikleri mesaj bu olmalıdır!

Mevlâna kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz:

Yok, olanın yolu, başka yoldur; çünkü aklı başında olmak da başka bir günahtır. Aklı başında oluş, geçmişleri hatırlamaktan ileri gelir. Geçmişin de Allah Teâlâ'ya perdedir, geleceğin de. Her ikisini de ateşe vur. [181]

Demek ki bunca zamandır, geçmiş ve gelecek konusunda gereksiz yere zihnimizin oyunları ile boşuna mı oyalanmış olabiliriz! Ömer Hayyam ise diyor ki:

Geçmiş, geleceğe; suyun suya benzediği kadar benzer!

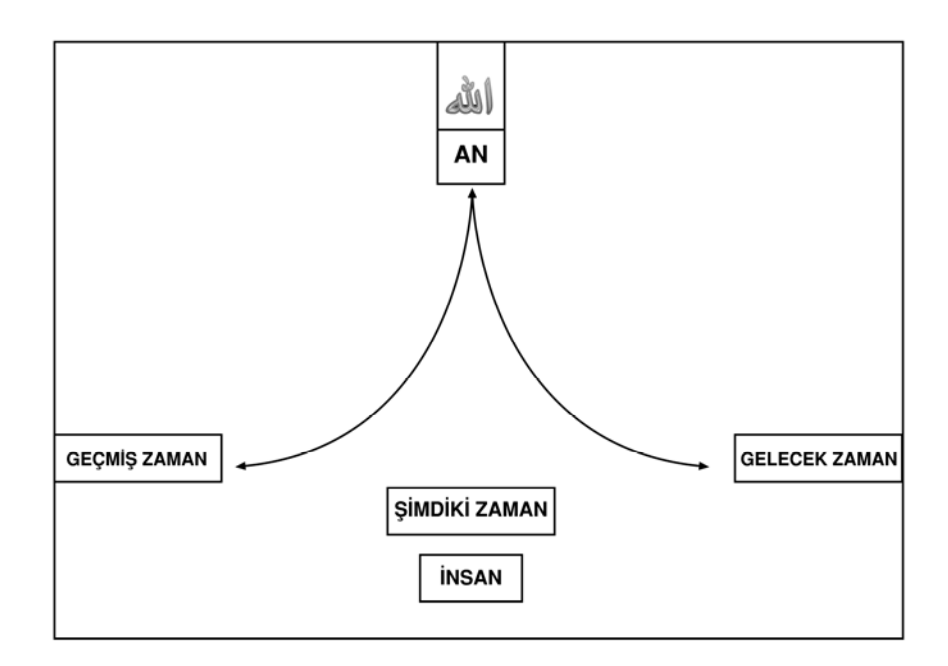
(Hep aynı yollardan tekrar tekrar geçiyor olmamız, bu sebepten olmasın?)

'Şimdiki an' içinde yaşayan biz insanlar için zaman, hem geçmişten hem de gelecekten etkilenen bir yapıya sahiptir. Sadece tek yönlü akan bir zaman kavramı, bizim için sadece pratik önemi olan bir yaklaşımdan ibarettir. Gerçekte zaman, süreksiz anlardan oluşmaktadır. Her an kendi içinde bir bütündür ve bir an ile diğer an arasında sürekli bir ilişkinin bulunması zorunlu değildir. An adını verdiğimiz zaman süresi son derece kısa, adeta sıfıra yakın olmakla birlikte tamamen sıfır da değildir. Bu çok kısa süre Kuantum kuramındaki Planck sabiti ile orantılı olup Planck zamanı olarak tanımlanmıştır. Tüm evren bu Planck süreleri arasında bir var olmakta, bir yok olmaktadır." [182]

---

[181] Mesnevi, c.I, b.2200

[182] (ÖZDER, 2006), s.153-155

Sadreddin Konevî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz şöyle demektedir: ***"Kâmiller, tecellîsi tekrar etmeksizin Hakkın dilediği kullarına sürekli tecellî ettiğinde ittifak etmişlerdir. Hakk, ister bir kişiye, isterse de birden fazla kişiye tecellî etsin, tecellîsi tekrar etmez." ; "Kâmil keşif, varlıkta asla tekrar olmadığını ifâde etmiştir."*** [183]

Her şey bir "Nokta"da toplanmış,
Zamanın devri, günler, aylar ve yıllar...
Ezel ile Ebed aynıdır;
İsâ'nın inişi ile Âdem'in yaratılışı aynı anda olmuştur.[184]

Hülasa: Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-aziz zaman konusunda buyuruyor ki:

Hadîs-i kudsîde Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin gizli haberlerinden biri budur. Rasûlullah'tan Hz. Şah-ı Merdan ondan İmâm-ı Caferi Sâdık aleyhisselâm, ondan İmam-ı Ali Rıza aleyhisselâm, ondan İmam Mûsa Kâzım aleyhisselâm nakl ederler ki Allah Teâlâ buyurmuştur: ***"Dehre (zamana) sövmeyiniz, çünkü dehr Allah'tır." "Âdemoğlu dehre söver. Hâlbuki ben dehr (in yaratanıy)ım. Gece ve gündüz benim elim-***

[183] (DEMİRLİ, 2003), s. 254
[184] (Şeyh Mahmûd Şebüsterî), b. 154-155

dedir" [185]

Ey benim azizim! Böyle olunca mademki Hakka fena yoktur, zamana dahi fena yoktur. Zira zamanın fani olmasından Hakk'ın fani olması icap edeceği manası çıkar. (Burasın iyi anla) Çünkü burası ayakların kayacağı bir noktadır.[186]

TAHMİS-İ AZBÎ

Sure-i seb-ul mesânî [187] *vechinin şanındadır*
Her ne var âlî ve esfel sırrı iz'ânındadır
Suret-i mahşer görürsün cümle seyranındadır
Kandedir cehl ile zulmet nefs-i su'bânındadır,
Kandedir ilmiyle hikmet bil anı cânındadır.

> *Bir bilir âşık olan can rahatı ile zilleti*
> *Her işin bite özünden kutba etme minneti*
> *Dersini gel Hakk'tan öğren at bu zahir hücceti*
> ***Zûlmet-i cehli bırak sen iste nûr-i hikmeti,***
> ***Cennetin zevkin dilersen cümle irfânındadır.***

Yâr ile yardır özün sen ben dedin beyana sen
Çün şarabı sırrı içtin aşkla mestane sen
Mazharı Nur-i Hüdâ'sın şemine pervane sen
Sûreta bu harman-ı âlemde sen bir dânesin,
Mâ'na yüzünde ne kim var cümle harmânındadır.

> *Ölmedinse olmadın sen rahmetin mahrumusun*
> *Alleme'l esma-i öğren fâninin kamusun*
> *Kabri tende çünkü oldun rahmetin mahrumusun*
> ***Zâhirâ ahkâm-ı eflâkin velî mahkûmusun,***
> ***Bâtınâ ây gün felekler cümle fermânındadır.***

Gel şeriattan kuşan tığın kibar [188]*ol nefsine*
Her ne emreylese aksin ile var ol nefsine
Çâr anasır kalasında hem karar ol nefsine
Al ele çevkân-ı zikri hem süvâr ol nefsine,
Kapa gör tevhid topunu çünkü meydânındadır.

---

[185] Müslim. Elfâz. 5; İbn. Hanbel. II/237.272
[186] (Niyâzî-i Mısrî, 2003), s. 28
[187] Fatiha Suresi
[188] **Kibar:** (ara.) ka. 1. duygu, davranış ve hareket bakımından ince, zarif, nazik, çelebi. 2. büyük cömert, asil, zengin. 3. şık, seçkin. 4. büyükler, ulular. 5. kibirli.

Sen siva deryasına ceyhun[189] gibi akmayı ko
Kimseyi kimseden alıp kimseye çıkmayı ko
Kendi özün idrake gel sen hem ili yıkmayı ko
Saykal ur mir'ât-ı kalbe taşraya bakmağı ko,
Sen sana bak cümle âlem halkı divânındadır.

Şeyhin izin bırakma Hakk izin bir hoş gözet
Dilberi görmek dilersen yüzün bir hoş gözet
Söylme halt [190]kelâmı her sözün bir hoş gözet
Bil ki vech-i Hakk'a mir'âttır özün bir hoş gözet,
Men aref sırrındaki ma'den senin kânındadır.

Çün sana "nahnü kasemna"[191] remzi oldu rehnüma[192]
Dilberin cevri hakikat ehline ayn-ı vefa
Arif isen sırrını nadan verme Azbî'ya
"Küntü kenzen" remzini buldunsa sen Mısrîyâ,
"Külle yevmin hû" yu anla kim senin şânındadır.

---

[189] **Ceyhun:** (tür.) er. 1. orta asya'da Amu-derya'ya arap ve farslıların vermiş olduğu ad. 2. Tevrat'a göre cennetin 4 nehrinden biri.

[190] **Halt:**1. Bir şeyi başka bir şeyle karıştırma. 2 . Teklifsiz konuşmada Uygunsuz söz söyleme, uygunsuz iş yapma. 3. teklifsiz konuşmada Uygun olmayan, beğenilmeyen şey: **Atasözü, deyim ve birleşik fiiller: halt** etmek; halt karıştırmak: halt yemek

[191] اَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَةَ رَبِّكَ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِى الْحَيَوةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا سُخْرِيًّا وَرَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ***"Rabbinin rahmetini onlar mı taksim edip paylaştırıyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında Biz taksim ettik; birbirlerine iş gördürmeleri için kimini kimine derecelerle üstün kıldık; Rabbinin rahmeti, onların biriktirdikleri şeylerden daha iyidir."*** (Zuhruf, 32)

[192] **Rehnüma:** f. Yol gösteren. Kılavuz.

53

Vezin: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün

Hakk'ın kullarını bâzı kul eyler,
Anı kul eylemez yine ol eyler.
Alan veren O dur bâzâr içinde,
Kimin bây ve kimini yoksul eyler.
Kiminin bakırını eder altun,
Kiminin altunun kara pul eyler.
Kimini güldürür dâim cihânda,
Kiminin âh u efgânın bol eyler.
Kiminin sevdiğin alur elinden,
Kiminin erini alır dul eyler.
Kimine istemezken verir evlad,
Kimi ister ona yâd oğul eyler.
Kimi bulmaz giye culdan abayı,
Kiminin atına atlas çul eyler.
Kiminin tatlı balın eder acı,
Kiminin acısın tatlı bal eyler.
Eder ak güneşin geh kara balçık,
Kara bakçığı açar gâh göl eyler.
Kimine kimya ilmini öğretir,
Ne varsa bakırlarını altın yapar.
Kimin bülbül eder güle kılur zâr,
Kimin pervâne-veş yakıp kül eyler.
Kimi İsâ nefestir eder ihyâ,
Kimi Deccâl olup sağa öl eyler.
Çürüğü sâğ edip sâğı çürük hem,
Solu sâğ ve sâğı gâhı sol eyler.
Ayağı baş eder, başı geh ayak,
Dili kulak, kulağı hem dil eyler.
Fili gâhî karınca kursağına,
Koyup karıncayı gâhî fil eyler.
Çıkarır gâhî yoldan nice yolcu,
Gehî yolcuyu göstermez yol eyler.
Gâh ıssız harâbı şenlik edüp,
Gâhî şenliği dağıtıp yel eyler.
Anâsır ipliğin tab iğnesinden,
Geçirüp onu bu bunu şol eyler.
Yeli gâhî letâfetle eder od,
Odu gâhî kesâfetle yel eyler.
Suyu dondurup eder taş u toprak,

Taşı toprağı akıtır sel eyler.
Seli deryâ çıkar tatlı su ondan
Suyu yel yeli dahi vabil eyler
Hurûf-ı carre gibi cümle eşyâ,
Birbirine uzanıp el eyler.
Eder âkilleri çok işde âciz,
Eder öyle bir iş san âkil eyler.
Bu sözün Yunus'u Mısrî değildir,
Lûgaz bunda muammâsın ol eyler.

<u>Hakk'ın kullarını bâzı kul eyler,</u>
<u>Anı kul eylemez yine ol eyler.</u>
Hakk'ın kullarını bâzı kul eyler,
Onu kul eylemez yine ol eyler.

Doğru, çünkü varlığı, sureti bakımındandır, görünüşe göre vardır. Fakat sıfatları, Allah Teâlâ sıfatında yok olmuştur. O, güneşe karşı yanmakta olan muma benzer. Mumun alevi de var sayılır ama güneşin önünde yoktur. Fakat muma bir pamuk tuttun mu yanar… şu halde vardır. Öyle ama sana bir aydınlık vermez ki; güneş, onu yok etmiştir. Bu bakımdan da yoktur. İki yüz batman bala bir okka sirke koydun mu, sirke balın içinde erir gider. Tattın mı sirke lezzeti olmadığından yoktur. Fakat tarttın mı balın okkası artmıştır, vardır. [193]

Bir gün Mecnûn hasta olup yatağa düşer. Tedâvî için bir doktor çağırırlar. Doktor:

"Damardan kan almak gerek!" diyerek Mecnûn'un kolunu bağlar. Tam iğneyi batıracağı sırada Mecnûn bağırır:

"Ey doktor, bırak!. Ücretini al ve git!. Bu hastalıktan öleyim, zararı yok. Vazgeç kan almaktan.."

Doktor Mecnûn'a:

"Sen çöllerde kükremiş arslanlardan korkmuyorsun da koluna bir iğne batmasından mı korkuyorsun?" diye sorar. Mecnûn'un cevabı şu olur:

"Ben neşterden korkmuyorum. Benim vücûdum, varlığım Leylâ ile doludur. Korkarım ki benim kolumu yararken Leylâ'yı incitirsin, işte ben bundan korkuyorum..."

Bir sevgili aşkını sınamak istedi de bir seher çağı dedi ki: Ey falan oğlu falan, Ey dertlere uğramış âşık, beni mi daha çok seversin kendini mi?

[193] Mesnevi, c. III, b. 3570-3575

doğru söyle. Âşık dedi ki: Ben, sende öyle bir fani olmuşum ki tepeden tırnağa kadar seninle doluyum. Varlığımdan bir addan başka bir şey kalmadı. Ey güzelim, vücudumda senden başka bir varlık yok. Bu sebeple sirke bal denizinde nasıl yok olursa ben de sende öyle yok oldum. Hani taş halis lâal (yakut) ***haline gelir, güneşin sıfatları ile dolar ya, Artık onda taşlık kalmaz. Onun önü de güneşin sıfatıyla dolar, ardı da. Ondan sonra kendini severse o güneşi sevmektir civanım. O, canla başla güneşi sever yine şüphe yok ki kendisini sevmiş olur. Halis lâal, ister kendisini sevsin, ister güneşi.***[194]

Allah Teâlâ rahmet etsin, esenlikler versin, Mustafâ sallallâhü aleyhi ve sellem, parmağındaki yüzüğü döndürdüğünden seni oyalanmak.-oynamak için yaratmadık diye paylandı. Var, bundan kıyasla da günün, suçla mı geçiyor, ibâdetle mi, bir düşün. Mûsâ aleyhisselâmı halkla oyalandırdı, bu da Allah Teâlâ emriyleydi, aynı zamanda Allah Teâlâ ile de meşguldü; fakat bir yandan da öyle gerektiğinden halkla oyalandırmıştı onu. Hızır'ıyla tümden kendisiyle meşgul etmişti. Allah Teâlâ rahmet etsin, esenlikler versin, Mustafâ aleyhisselâmı önce tümden kendisiyle meşgul etti; ondan sonra halkı çağır, halka öğüt ver, onları düzene sok diye emretti. Allah Teâlâ rahmet etsin, esenlikler versin, Mustafâ aleyhisselâm, ah, ne suç işledim de beni tapından sürüyorsun? Ben halkı istemem diye ağlayıp inlemeye de beni tapından sürüyorsun? Ben halkı istemem diye ağlayıp inlemeye koyuldu. Ulu Allah Teâlâ,

"Ey Muhammed dedi, gam yeme, seni halkla oyalanmaya koymam ben; onlarla oyalanır, uğraşırken de benimle meşgul olursun; şimdi neysen halkla uğraşırken de benimle meşgul olursun; şimdi neysen halkla uğraşırken de bu halinden bir kıl kadar eksik bir hale düşmezsin; ne işle meşgul olursan ol, vuslatın ta kendisindesin, benimlesin sen." [195]

<u>Alan veren O dur bâzâr içinde,</u>
<u>Kimin bây ve kimini yoksul eyler.</u>
Alan veren O dur pazar içinde,
Kimin bey ve kimini yoksul eyler.

Ömer Nesefî şöyle der: *"Bir kişi halkın sıfatıyla Hakk'ın sıfatını fark etmezse, o kişi sapmıştır; saptırmıştır."* Yani bir kimse halkın sıfatı ile Hakk'ın sıfatını fark edip ayıramazsa, o kimse azmıştır; halkı da azdırır. Halkın sıfatı demek unsurların tabiatı demektir. Nefis dedikleri budur.

[194]Mesnevi, c. VI, b.2020-2030
[195] Mevlâna, Fîhi Ma Fîh, 15. Bölüm

Hakk'ın sıfatı dedikleri övülen huylardır. Yani rûhaniyettir. Çünkü ruhlar, çirkin görülen bütün sıfatlardan uzaktır. Allah korusun zina ve livâta edip, içki içip ben arada yoğum, bunu Hak yaptı, diye nefsin isteklerini ve çirkin işlerini Hakk'a isnat etmek değildir. Eğer senden bir noksan zuhur ederse, kendi kusurun bilerek Hak'tan bunun affını iste. Nitekim Âdem-i safî günah işledi. Eksikliği kendinden bildi; bağışlandı. Şeytan, Hakk'ın emrini tutmadı. Kendinin dalâletini Hak'tan bildi; kovuldu.

Gerçi hidâyetin ve dalâletin hakikatte faili Hak'tır. Fakat edep gözetmek lâzımdır." Yâ Rab! Bu noksanlık bendendir, benim unsurlarımın hidâyete kabiliyeti olmadığından dalâlete kullandım" diyerek noksanlığı kendinde bil. Ama kendine zerre miktarı hareket ve kudret isnat etme ki, şirk olmasın. Gerek cüz'î ve gerek küllî hepsi Hakk'ındır. Görünüşe aldananların cüz'î irade isnat etmeleri Hakk'ın kudretini bilmediklerindendir. Böyle desen, onların aklına ters geldiğinden cebriyye sanırlar. Zorlama ile isteği anlayıp ayırt edemezler.

Şimdi, bunu bildikten sonra şunu da bil: Nebilerin gönderilerek emir ve nehiylerin bildirilmesinden maksat, Hakkın rızâsına uymaktır. Hakk'ın rızâsı, dalâleti bırakıp hidâyet hareketiyle hareket etmektir. Çünkü Hakk'ın bu halk yüzünden zuhuru Hâdî (hidâyet verici) ve Mudil (dalâlete düşürücü) ismiyledir. Evliyâullah, Hâdî isminin mazharıdır. Sıradan insanlar, Mudili isminin mazharıdır. Bunları fark et. Gerçi hidâyet ve dalâlet hakîkatte Hakk'ın vücudundan meydana gelir. Fakat dalâlete rızâsı olmadığından peygamberler ve mürşidler gönderip halkı hidâyete davet etmiştir. Bunları fark edip hidâyet hareketiyle hareket eden ve şeriata riâyet edip dört kapıdan baş gösteren âşığa aşk olsun! [196]

İrade Hürriyeti

İrade hürriyeti meselesi ile ilgili kesin ve genel bir sonuca varmanın güçlüğü açıktır. Bu güçlük kısmen terminoloji probleminden ileri gelmekte, kısmen de iradî karar ve davranış konusundaki ilmî araştırmaların henüz doyurucu bir yeterliğe ulaşmamasından doğmaktadır.

İrade hürriyeti meselesi, zorunlu olarak sebeb, düşünme, karar, seçim, illiyet ve benzeri çeşitli terimlerin açık seçik tanımını gerektirmektedir. Bu konuda ise düşünürler arasında bir birlik bulunduğu kolaylıkla söylenemez. Bunun yanında, determinizm[197] ilkesinin geçerliği, mesele ile ilgili

---

[196] (Çeltik, 2004), s. 130

[197] **Determinizm: (Gerekircilik):** Tabii ve içtimai bütün varlıklar arasındaki bağlılığı ve zorunluluğunu savunan öğretilerin genel adı. Her olayın başka olayları gerekli ve kaçınılmaz olduğunu ileri süren doktrin. Her olayın bir nedeni olduğunu ileri süren bir görüş. Aynı şartlarda aynı sebebler aynı sonuçları verir, bundan da olayların zorunlu ve tabii kanunlara göre meydana geldiği anlaşılır.

tartışmaları etkilemektedir.

İradî davranışların belli sebeblerin zorunlu sonuçları olduğu kabul edildiği zaman bile, psikolojik alandaki illiyetin tabiatta var olan illiyetten farklı bulunduğu bir gerçektir. Bu farklılığı doğuran sebebler çeşitlidir. İrade meselesinde seçim ile karşılaşılmaktadır. Hâlbuki genel olarak tabiatta **"seçim"** den söz edilmemektedir. İnsanın ancak belli bir iradî hareketi yapmaya başlamasından sonra hareket diğer insanların duyu organlarıyla bilebileceği bir özellik kazanmaktadır, öte yandan, muhtemel olarak neyin doğru olduğu veya ödevimizin ne olduğu düşüncesi de davranışlarımıza tesir edebilmektedir.

İradenin hürriyeti esası kabul edildiği takdirde dahi davranışlarımızın belli ölçüde de olsa iç ve dış şartlar tarafından belirlendiği bir gerçektir. İnsanın fizyolojik ve psikolojik yapısının ve içinde yetiştiği içtimâi ortamın karakterin belirmesinde ve karakterin de davranışların yöneltilmesinde rol oynadığı kabul edilmelidir.

Ayrıca, karakteri belirmiş ve duygu hayatı eğitilmiş, olgun bir kişinin davranışının nasıl olacağını önceden tahmin etmenin çoğunlukla mümkün olacağı söylenebilir. Ancak bu tahminin kesin bir gerçekliği ifade etmediği açıktır. Mesela:

Bir insanın karakter özelliğini belirtmek için onun cesur olduğunu günlük konuşma dilinde zaman zaman söyleriz. Acaba cesur olarak nitelendirdiğimiz kişinin belli bir durumda davranışının ne olacağını kesinlikle tayin etmemiz mümkün olur mu? Bu soruya kesin ve olumlu bir cevap veremeyiz. Çünkü çoğu zaman cesaretle hareket eden bir kişinin bazan cesaretle bağdaşmayacak bir davranışta bulunması mümkündür. Bu davranışı doğuran sebebin ne olduğunu bilemeyebiliriz. Tuzun suda eridiğini söylediğimiz zaman cümlemizde bir kesinlik vardır. Fakat davranışlarla ilgili tahminlerimiz hiçbir zaman bu kesinlik derecesine yaklaşamaz.[198] Bununla beraber davranışları, kişinin karakterini ve ona tesir eden faktörleri bilmek şartıyla çoğunlukla tahmin etmeye muktedir olabilmemiz, determinist görüşün kuvvetli yanını göstermektedir.

İnsanın iradî davranışının sebepsiz olmadığını bu vesile ile söylemekte fayda vardır. Eğer irade hürriyeti Sebebsiz hareket etmek yeteneği olarak anlaşılırsa, irade hürriyeti görüşünü savunanların o kadar üzerinde durdukları sorumluluğu belirtmek imkânsızlaşmaktadır. Çünkü Sebebsiz bir hareket, zorunlu bir sebebin tesiri altında yapılan bir hareket ölçüsünde ve hatta daha fazla, sorumluluğu göstermek hususunda yetersiz bulunmaktadır. Tartışılması gereken nokta insanın kendisine tesir eden sebep-

---

[198] **Belirsizlik:** Heisenberg tarafından sürülen ilke; mikrofizikte belli bir anda, bir parçacığın konumunu ve hareketini belirlemek mümkün değildir.

ler arasında bir seçim yapıp yapmadığıdır.

İradenin hür olduğu tezine inananların en büyük dayanağı, irade hürriyeti olmadan ahlâki ve hukukî sorumluluktan söz edilemeyeceği noktasında belirmektedir. Bunun irade hürriyeti görüşü için önemli bir delil olduğu şüphenin dışındadır. Ancak irade hürriyeti problemini, sorumluluktan ayrı olarak tartışmak mümkün olduğu gibi, insanın ahlâki benliğinin ve karakterinin zorunlu sonucu olan hareketler dolayısıyla sorumlu sayılmasının gerekli olduğunu söylemek de mümkündür.

İrade hürriyeti meselesi, aklın beden üzerinde hâkim olup olmadığı hususuyla ilgili değildir. Çünkü hem deterministler hem de irade hürriyeti taraftarları, akıl ve beden arasındaki karşılıklı tesirleşmede, belirli bir determinizmin varlığını reddetmemektedirler. Önemli olan husus, davranıştan önce gelen ve akıl tarafından yapılan düşünme ve tartışma işinin ve özellikle insanın davranışta bulunmasını sağlayan kararın belli sebeplerin zorunlu ve kaçınılmaz sonucu olup olmadığıdır. Psikoloji alanında gözlem yapan bilim adamı, gözlediği kişinin kesin bir illete göre mi, yoksa sebepleri hür şekilde değerlendirerek mi davrandığını bulmaya muktedir olamamaktadır.

Bazı psikologlar, kişinin iki türlü illetin etkisi altında bulunduğunu söylemektedirler. Bu illetlerden birisi kişinin karakterini etkilemekte, diğeri ise belli bir davranışı düzenleyen illet olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer bir psikolojik görüş ise, insanın karar verirken yalnızca karakterin ve dış sebeplerin değil, daha başka unsurların da etkisi altında kaldığını savunmaktadır. Eğer bu görüş doğru sayılırsa, henüz bilinmeyen ve iradî hareketlerde rol oynayan bu unsurların faaliyeti, iradî karar mekanizmasının işleyişini aydınlatmakta rol oynayabilir ve irade hürriyeti sorununa ışık tutucu neticeler doğurabilir.

Determinizm ilkesinin olaylar arasındaki ilişkileri düzenleyen bir kesinlik taşımadığı yolundaki itiraz bugün de ileri sürülmektedir. Determinizmin hiç olmazsa makroskopik alan bakımından geçerliğinin tartışma konusu olmaması gerektiğini söylemekte fayda vardır. Zaten genellikle, determinizm ilkesinin mikroskopik alan bakımından doğruluğu görüşü tenkidlere sebeb olmaktadır. Ancak mikroskopik alanda kesin kanunların henüz bulunmamasının, ölçme ve araştırma hususundaki yetersizlikten ileri gelmesi kuvvetle muhtemeldir. Determinizm olmadan bilimden söz edilemiyeceğî açık bir gerçektir.

İrade hürriyeti meselesi, Malebranche'in dediği gibi bir **“sır”** olmakta devam etmektedir. Bu sırrı açıklayacak ve insanın iradı davranışını bütün ayrıntılarıyla belirterek, problemi, kökünden çözecek bir psikoloji teorisi

henüz ortaya konulmuş değildir.[199]

Kiminin bakırını eder altun,
Kiminin altunun kara pul eyler.
Kiminin bakırını eder altın,
Kiminin altının kara pul eyler.

Kimini güldürür dâim cihânda,
Kiminin âh u efgânın bol eyler.
Kimini güldürür dâima cihânda,
Kiminin âh ve efgânını bol eyler.

Keder insanlar için bir değerde olmayıp çeşitlilik gösterir. Birinin üzüldüğüne başkası çok sevinebilir. Aslında Allah Teâlâ insanı gördüğünden geri bırakmamasıdır.

> ***Allah Teâlâ çok büyük mutluluklar verir,***
> ***İnsanların iyi niyetinden mi, hayır,***
> ***Ellerinden alınınca nasıl mutsuz olacaklarını göstermek için.*** [200]

Kiminin sevdiğin alur elinden,
Kiminin erini alır dul eyler.
Kiminin sevdiğin alır elinden,
Kiminin erini alır dul eyler.

Kimine istemezken verir evlad,
Kimi ister ona yâd oğul eyler.
Kimine istemezken verir evlat,
Kimi ister ona evlatlık eyler.

Allah Teâlâ şöyle buyuruyor.

"Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır. Dilediğini yaratır, dilediğine kız çocuk, dilediğine de erkek çocuk verir. Yahut hem kız hem erkek çocuk verir, dilediğini de kısır kılar. O, bilendir, her şeye Kadir'dir." [201]

Kimi bulmaz giye culdan abayı,
Kiminin atına atlas çul eyler.

---

[199] (GÜRİZ), s. 217-219
[200] (ARİSTOTELES, 2006), s. 151
[201] Şura, 49-50

Kimi bulmaz giye çuldan abayı,
Kiminin atına atlas çul eyler.

Kiminin tatlı balın eder acı,
Kiminin acısın tatlı bal eyler.
Kiminin tatlı balın eder acı,
Kiminin acısın tatlı bal eyler.

Eder ak güneşin geh kara balçık,
Kara bakçığı açar gâh göl eyler.
Ak güneşin eder bazan kara balçık,
Kara bakçığı açar bazan göl eyler.

Kimine kimya ilmini öğretir,
Ne varsa bakırlarını altın yapar.
Kimine kimya ilmini öğretir,
Ne varsa bakırlarını altın yapar.

Kimin bülbül eder güle kılur zâr,
Kimin pervâne-veş yakıp kül eyler.
Kimin bülbül eder güle kılur zâr,
Kimin pervâne gibi yakıp kül eyler.

Pervâne âşık olduğu için kendisini ateşe atar dedikleri doğru değildir. Pervâne ve kelebek gibi hayvanların gözlerinde kirpik olmadığından görüşlerinde yanılırlar, gözlerinde kirpik olanlar ise yanılmazlar. Pervâne de günün nuruna alışır, gece olup karanlık basınca nerede bir ışık görse, bir mum görse, onu nûrlu bir kapı sanır, geçmek ister, ateşte kavrulup kül olur.

Kimi İsâ nefestir eder ihyâ,
Kimi Deccâl olup sağa öl eyler.
Bazısı İsâ nefestir eder ihyâ,
Bazı Deccâl olup yalandan sağa öl eyler.

Hazreti İsâ aleyhisselâmın mu'cizesi ölüleri diriltmedir, bir kızla iki erkek diriltmiştir. Vefat etmiş bir kızın cenâzesini götürürlerken, ardınca ana ve babası çok gözyaşı dökmekte idiler. Ana ve baba Hazreti İsâ aleyhisselâmı görünce;

"Rica ederiz, evladımız yalnız bu kız idi. o da öldü, ne olur duâ et dirilsin." Hazreti İsâ aleyhisselâm duâ etti, kız tabut içinden kalktı ve konuşmağa başladı.

Biri de yeni ölmüş bir erkek mezarına götürdüler, duâ etti, o da dirildi. Sonra dediler ki, *"bunlar yeni ölülerdi, eski bir ölüyü dirilt de görelim."* Hazreti İsâ aleyhisselâm

"kimi isterseniz dirilteyim" dedi. Nûh aleyhisselâmın oğlu Sâm aleyhisselâmı diriltmesini istediler. Şam'ın bir kasabasında gömülü bulunan Hazreti Sâm'ın mezarına gidildi. Hazreti İsâ: **"Kum bi-iznillâh"**, ***"Allah Teâlâ'nın izniyle kalk"*** deyince Sâm mezarından doğruldu, sakalı ağarmıştı. Hazreti İsâ aleyhisselâm Sâm'a

"Niçin sakalın beyazlamış, sizin zamanınızda bu hal yoktu, zira sakal ağarması hazreti İbrâhim aleyhisselâm zamanından beridir," ona ikrâm olmak üzere Cenâb-ı Hak kullarına bunu tecellî ettirir. Hazreti Sâm:

"Kalk" *sadâsı kulağıma geldi, zannettim ki, kıyâmet koptu zannettim. Anın için sakalım ağardı".* Sonra hazreti İsâ aleyhisselâm tekrar ***"yat"*** dedi, ve yattı.

İkici beyitte "sağâ" demek yalancı demektir, çünkü Deccâl yalancıdır; maiyetinde cinler bulunur. Birini çağırıp, senin ananı ve babanı dirilteceğim ve tutar cinleri o kimsenin ana ve babası kıyâfetine koyar. İşte o bu gibi yalancılık ile âlemi aldatır.

Çürüğü sâğ edip sâğı çürük hem,
Solu sâğ ve sâğı gâhı sol eyler.
Çürüğü sâğ edip sâğı çürük hem,
Solu sâğ ve bazen sâğı sol eyler.

"Çürüğü sâğ" demek, işte Hazreti İsâ aleyhisselâmın Nûhun oğlunu çürümüş iken sağ etti. Yani diriltti demektir. Cenâb-ı Hak cisimler çürüyüp toprak olsa ve madenlere karışıp meselâ demir olsa, kıyâmet gününde o insanın herbir organını toplayıp diriltir. "Sağı çürük" demek, işte insan sağ iken ölür.

İkinci beyitte "solu sağ, sağı sol" demek ise, meselâ bir memur küçük bir mertebede iken yüksek bir mertebeye, terfi ettirilir, kezâ büyük bir mertebede iken işlediği bir hatadan dolayı rütbesi aşağıya indirilir. Gerçekte bütün mertebeleri veren Hakk'tır.

Ayağı baş eder, başı geh ayak,
Dili kulak, kulağı hem dil eyler.
Ayağı baş eder, bazen başı ayak,
Dili kulak, kulağı hem dil eyler.

"Ayağı baş, başı ayak" demek fakiri Sultan, Sultanı fakir eder. Buna

misal olarak; işte İbrâhim bin Edhem kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin hikâyesinde olduğu gibi o bir beldenin Sultânı iken, tahtını ve tâcını terkedib fakir oldu.

Diğer bir misal de, Hazreti Mûsa aleyhisselâm zamanında olmuştur: Mûsa aleyhisselâm Allah Teâlâ ile görüşmeye giderken yolda büyük bir taşın üstüne bir adamın oturmuş dâima orada yatıp kalkdığını görür. Ne zaman oradan geçse fakir ona:

"Yâ Mûsa, Allah Teâlâ ile görüşürken beni hatırla ve benim için rica et, bana mal versin". Hazreti Mûsa aleyhisselâm görüşmenin sonunda, fakirin hali için rica etti. Cenâb-ı Hakk:

"Onun hakkında fakirlik hayırlıdır" demiş ise de Hazreti Mûsa:

"Aman yâ Rabbî buna mal ver" deyince, İlâhî hitap vâki oldu:

"O fakir üstünde yattığı taşı kaldırsın, altında define var, alsın". Dönüşte Hazreti Mûsa aleyhisselâm bunu fakire bildirdi. Fakirde taşı kaldırıp defineyi alıp şehre gitti ve kendisine mükellef bir konak yaptırdı ve çevresinin en zengini oldu. Bu sırada orası hükümdârsız kalır, halk da çok zengin olan bu adamı başlarına hükümdâr yaptı.

Birgün Hazreti Mûsa aleyhisselâm onun sarayının önünden geçerken fakir adamı ziyâret etmek ister. Yeni hükümdâr olan adam vekil vükelâsıyla oturmuş görüşme yapıyor. Sarayın merdivenlerini çıkmakta olan Mûsa aleyhisselâmı gören adam hizmetkârlarına:

"Bir dilenci geliyor, ona vurun ve saraydan kovun" diye emir verir. Derhal hizmetkârlar Hazreti Mûsa aleyhisselâmı hakaretler ederek saraydan uzaklaştırırlar.

Hazreti Mûsa aleyhisselâm tekrar Allah Teâlâ ile görüşmesinde:

"Yâ Rab, o fakir adam bana şöyle şöyle yaptı onun malını geri al" diye rica etti. Sonra Cenâb-ı Hak o memleket halkına adamın hükümdâr olmasından dolayı pişmanlık verir, onu azlederler, malını, mülkünü yağma edip, adamı eski haline getirirler. Adam gelip tekrar o eski taşın üstünde yatıp kalkar, Hazreti Mûsa aleyhisselâm görür, bu defa Hazreti Mûsa ona:

"Allâh buyurmuştu, fakirlik senin için hayırlıdır". İşte "ayağı baş, başı gâhı ayak eyler" buyurduğu budur.

<u>Fili gâhî karınca kursağına,</u>
<u>Koyup karıncayı gâhî fil eyler.</u>
Fili dâhî karınca kursağına,
Koyup karıncayı dâhî fil eyler.

<u>Çıkarır gâhî yoldan nice yolcu,</u>
<u>Gehî yolcuyu göstermez yol eyler.</u>
Ara sıra yoldan çıkarır nice yolcuyu,

Zaman zaman yolcuyu göstermez yol eyler.

"Herhangi bir kimse, insanları hidayete çağırır da ona tâbi olunursa, ona tâbi olanların mükâfatlarından bir şey eksilmeksizin davet edene de aynı mükâfat verilir. Buna karşılık dalalete davet eden bir kimse de sapıklığa çağırır da, kendisine tabi olunursa, ona tabi olanların günahlarından bir şey eksilmeksizin aynı günah peşinden gidilen kimseye de yazılır." [202]

Geh ıssız harâbı şenlik edüp,
Gehî şenliği dağıtıp yel eyler.
Bazan ıssız harâb yeri şenlik edip,
Bazan şenliği dağıtıp yel eyler.

"Anâsır ipliğin tab iğnesinden,
Geçirüp onu bu bunu şol eyler.
"Unsurlar ipliğin iğne deliğinden,
Geçirip onu bu, bunu o eyler.

Anâsır da dörttür: Ateş, su, toprak, havadır. İşte tabiatın yaradılışı olan ısılık, soğukluk, katılık ve nemlilik bu dört unsurdan ikisinin birleşmesiyle meydana gelir.

Yeli gâhî letâfetle eder od,
Odu gâhî kesâfetle yel eyler.
Yeli bazan letâfetle eder ateş,
Ateşi dâhî yoğunlaştırıp hava eyler.

Suyu dondurup eder taş u toprak,
Taşı toprağı akıtır sel eyler.
Suyu dondurup eder taş ve toprak,
Taşı toprağı akıtır sel eyler.

Tuz ve diğer madenlerin katılaşmasından dolayıdır, çünkü su taşlaşır.

Seli deryâ çıkar tatlı su ondan
Suyu yel yeli dahi vabil eyler
Tatlı su ondan Seli deryâ çıkar
Suyu rüzgâr rüzgârı dahi yağmur eyler

---

[202] İmam Nevevî, *Şerhu Müslim*, I-XVIII, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1411, İlim, 15.

<u>Hurûf-ı carre gibi cümle eşyâ,</u>
<u>Birbirine uzanıp el eyler.</u>
Cer Harfleri [203] gibi cümle eşyâ,
Birbirine uzanıp el sallar.

Eşyâ da harfi cerler gibi birbirlerine bağlıdırlar.

<u>Eder âkilleri çok işde âciz,</u>
<u>Eder öyle bir iş san âkil eyler.</u>
Eder akıllıları çok işde âciz,
Eder öyle bir iş aziz âkil eyler.

Her işde âkil-i danâ olanları âciz bırakır, çünkü iş akıl ve tedbir işle olmaz, Hakk'ın tesiriyle olur. Hakk'ın tesiri olmadıkça akıl ve liyâkat ve tedbir fayda vermez. Akıl âciz kalır. Cenâb-ı Hak öyle bir iş ederki, sanırsın onu akıl etti, hâlbuki tesir eden yalnızca O'dur. Öyleki yaratılışın hikmetinde dahi kendi sırrından aciz kalır. Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-aziz Vahdet-i Vücut Risalesi'nde anlattı.

Tefsirlerde buyururlar ki, Süleyman aleyhisselâm bir gün eyitti[204]:

"Ey Bârî-i Hudâ, şeytanı niçin Âdemoğullarına musallat eyledin ki dâima günah işlerler? Senden dilerim ki onu hapseyle. Yani artık Âdem evladına vesvese vermeyip azdırmaya."

Hakk'tan izin olup şeytanı tutup bir mahfaza içine koyup denizin dibine attırdı. Bunun üzerine herkesin basireti açılıp gördüler ki bu cihanda bakî değillerdir. Bu oğul ve kız, emlâk ve erzak[205] dedikleri hep oyuncak ve hevâ imiş.

Nitekim Kur'an'da buyurulur:

اِعْلَمُوا اَنَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِى الْاَمْوَالِ وَالْاَوْلَادِ كَمَثَلِ غَيْثٍ اَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرٰيهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًا وَفِى الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانٌ وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا اِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ

"Bilin ki, dünya hayatı oyun, oyalanma, süslenme, aranızda övünme ve daha çok mal ve çocuk sahibi olmaktan ibarettir. Bu, yağmurun bi-

---

[203] **Harf-i Cerr:** Gramer: Kelimenin sonunu esre ile (i diye) okutan harf. Bunlar Arapçada şu şekil altında toplanmıştır. (Vav-ı kasem), (Ta-yı kasem)
[204] Söyledi
[205] Rızıklar

tirdiği, ekicilerin de hoşuna giden bir bitkiye benzer; sonra kurur, sapsarı olduğu görülür, sonra çerçöp olur. Ahirette çetin azap da vardır. Allah'ın hoşnutluğu ve bağışlaması da vardır; dünya hayatı ise sadece aldatıcı bir geçinmedir."[206]

Dahi bildiler ki avrad ve oğul ve kız ve mal düşman imiş. Nitekim Kur'an'da buyurulur:

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِنَّ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ وَاَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ فَاحْذَرُوهُمْ وَاِنْ تَعْفُوا وَتَصْفَحُوا وَتَغْفِرُوا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

"Ey inananlar! Eşleriniz ve çocuklarınızdan size düşmanlık edenler olur, onlardan sakının; ama siz affeder, suçlarını örter ve bağışlarsanız bilin ki Allah da bağışlar ve acır." [207]

Pes bunların kalblerine ölüm gussası[208] musallat olup dağa ve sahralara dağılıp mağaralara girdiler. Bütün âlem ve bu hoş tavır nefsi nefsi olup anası evlâdını, koyun kuzusunu terk ve her biri ibâdat-ı Hakk'a yapıştılar. Nizam ve intizam kalktı. Süleyman aleyhisselâm gördü ki nübüvvet ve sultanlık ve cümle saadetler ki kendine verilmiştir, hepsi şeytanın sayesinde imiş.

Süleyman aleyhisselâmın san'atı zembil örüp satmak idi, kimseler almaz oldu. Böyle olunca Süleyman aleyhisselâm yüzünü secde-i Rahman'a koyup itti:

"Ey Bâri-i hüdâ senin her işin bir hikmete mebnî (dayanmakta) imiş, ben kusur eyledim. Senden sana niyazım budur ki şeytanı salıver. Herkes umuru[209] ile meşgul olsun." deyüp Hak teâlâ da izin verip hemen şeytan kurtulup serbest bırakıldıkta herkes acaba evimizden bir şeyimiz gaip oldu mu? dediler.

Divân-ı saltanat ve nübüvvet yine kuvvet buldu. Pes şeytan ve hayvan cümle mahlûkat insanın maslahatı görülsün içindir. İnsan dahi her hâli bilip her ne teklife düşerse gerek lütuf gerek, kahır onu işlese gerektir:
Beyit meali:

Bana bu çimende kim der ki kendi reyinle[210] bittin,
Zira nice bitirirlerse öyle biterim.[211]

---

[206] Hadid, 20
[207] Teğabun, 14
[208] Gam, keder, üzüntü,
[209] İşi ile
[210] Görüşünle
[211] (Niyâzî-i Mısrî, 2003), s. 49-50

Bu sözün Yunus'u Mısrî değildir,
Lûgaz bunda muammâsın[212] ol eyler.
Bu sözün Yunus'u Mısrî değildir,
Bilmeceyi [213] bunda anlaşılmaz şey eyler.

Yunus harfleri **(Yi-nun-sin)** Yasin kelimesine de işaret ediyor olmalıdır. Bu Sure bilindiği gibi- mutasavvıflarca kâmil insana veya Muhammedî nura işaret eder.

Lugâz sözü, zâhir mânâsından bir şey anlaşılmayacak derecede söylemektir. Meselâ, Fakîhler, tuzu çok yersen oruç bozulur, kefâret lâzım gelmez. Az yersen oruç bozulur, kefâret dahi lâzım gelir, çünkü kefârette tad duyma şarttır. Hâlbuki tuzun çoğu ile tad alınmaz, ancak az yenirse tad alınır, bu sebepten kefâret lâzım gelir derler. İşte lugâz budur.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrah'ül azîz, bu beyitlerde belittiği paradoksların hepsinde ***"her işi eden eyleyen Allah Teâlâ olduğunu, kuvvet ve kudretin kendinde baki ve kimseye tevdi edilmediğini"*** beyan etmektedir.

TAHMİS-İ AZBÎ

Kimi hiç gelmeyip mekri âl eyler[214]
Kimisin güldürüp sâhibi mâl eder
Kiminin gözü yaşını sel eyler
Hakk'ın kullarını bâzı kul eyler,
Anı kul eylemez yine ol eyler.

---

[212] **Muamma:** Divan şiirinde, başta Esma ül Hüsna (Allah Teâlâ'nın doksan dokuz güzel ismi) olmak üzere konusu insan ismi olan manzum bilmeceler. Kelime "gizli, örtülü, anlaşılması güç veya işaret remiz yoluyla söylenmiş söz" anlamlarına gelir. Muammalar lügazlardan farklıdır. Muammalar Allah'ın isimlerinden biri veya insan ismi için düzenlenirken lügazlar her şey hakkında düzenlenirler. Yalnız muammaların bazen lügaz, hatta âşık edebiyatında bir çeşit bilmece (âşkı -muamma) karşılığı olarak da kullanıldığı görülür. Muamma alanında en çok eser veren şairimiz Emri (Edirneli Emrullah Çelebi) olmuştur. Muammanın düzenlenmesinde ebced hesabı kullanılır.

[213] **Lügaz:** Edebiyat: Manzum bilmecelere denir. Lügaz çözülürse insan, hayvan, eşya veya başka bir mânâ çıkar. Meselâ: (Hikmetullah şehrinin bir tânesi Oğlunun karnında yatar annesi.) Bu manzum çözülürse cevap olarak "İpek böceği" çıkar.

[214] **Âl:** Sülâle, soy, hânedan. Akrabâ ve taallukat. Yaz sıcaklarında su gibi görünen serap. Hile, tuzak

Görenler yârini ağyar içinde
Olurlar şaduman[215] efkâr içinde
Bu remzi fehmeden deyyâr [216] içinde
Alan veren O dur bâzâr içinde,
Kimin bây ve kimini yoksul eyler.

Kimini aşkla kılmış o mecnun
Kiminin gözlerinden akıtır hûn[217]
Kimini eylemiş bin derde meftun
Kiminin bakırını eder altun,
Kiminin altunun kara pul eyler.

Kimin kılmış durur küfr ü gümanda
Kimin ikrar ile ahd ü imanda
Kimini rûz u şeb âh u figanda
Kimini güldürür dâim cihânda,
Kiminin âh u efgânın bol eyler.

Kiminin akıtır sükker [218] dilinden
Kiminin hep cihan aciz elinden
Kiminin hiç kaza gitmez yolundan
Kiminin sevdiğin alur elinden,
Kiminin erini alır dul eyler.

Kimisi dâima kılmakta feryad
Kimisi bendeye bend olmaz azad
Kimini eylemiş izzetle dîl-şâd [219]
Kimine istemezken verir evlad,
Kimi ister ona yâd oğul eyler.

Kimini eylemiş derd ile şeyda[220]
Kimin bir habbe için halka rüsvâ
Kimini akılla kılmış tüvana[221]
Kimi bulmaz giye culdan abayı,
Kiminin atına atlas çul eyler.

Kimi muhtaç iken verir haracı
Kiminin derdi yok a'la mizacı
Kiminin derdi var bulamaz ilacı

---

[215] **Şadüman:** (şâd-mân) f. Mesruriyet, sevinçlilik. Mesrur, bahtiyar
[216] **Deyyar:** Bir kimse. Ehad. Yurt sahibi birisi. Manastır sahibi.
[217] **Hun:** f. Kan, dem. Öç, intikam, öldürme
[218] **Sükker:** şeker.
[219] **Dil-şad:** f. Sevinmiş. Kalbi hoş olmuş
[220] **Şeyda:** f. Tutkun. Divane. Çok sevgiden hâsıl olan hal.
[221] **Tüvana:** f. Güçlü, kuvvetli.

Kiminin tatlı balın eder acı,
Kiminin acısın tatlı bal eyler.
Kimi mihnet bucağında eder razı
Kimi yar ile hem dem "leyse fî-d'dârı"[222]
Kimi mâlın gamma[223] *kimisi dinara*
Kimin bülbül eder güle kılur zâr,
Kimin pervâne-veş yakıp kül eyler.
Gönül bahr-i maânîye[224] *talip çık*
Cevâhir bul çıkarma alma boncuk
Hakikat katresin bul ona gir çık
Eder ak güneşin gâh kara balçık,
Kara bakçığı açar gâh göl eyler.
Kimisi zabtu rabtı eyler icra
Kimisi bende olmuş halka dâna
Kiminin yok elinde nesne asla
Kimi İsâ nefestir eder ihyâ,
Kimi Deccâl olup sağa öl eyler.
Kiminin hem demidir derd ü matem
Kimini eylemiştir reşâd [225] *u hürrem*[226]
Kimine sükkeri helvâ olur sem[227]
Çürüğü sâğ edip sâğı çürük hem,
Solu sâğ ve sâğı gâhı sol eyler
Gâhî âdem eder gâhî devi kerdem[228]
Gâhî iyi kem[229] *olur kâhi olur cim*[230]
Gedâyı cem[231] *eder gâhî gedâ hem*[232]
Ayağı baş eder, başı gâh ayak,
Dili kulak, kulağı hem dil eyler.
Ayırır bülbülü gâhî gülünden
Sular gülü gâhî bu can bülbülünden

---

[222] Dünyada (şey) yok
[223] **Gamm:** Keder, tasa, dert, elem, kaygı
[224] **Bahr-i maânî:** Manalar Denizi
[225] **Reşad:** Hak yolda yürümek. Doğru yolda olmak. Doğru yolu bulup ondan sapmamak. Aklın kuvvetli olması.
[226] **Hurrem:** f. Sevinçli. Mesrur. Şen. Ferahlık veren. Taze ve hoş. Güler yüzlü.
[227] **Semm:** Zehir, ağu
[228] **Kerdem:** Şişman ve kısa boylu olan adam.
[229] **Kem:** f. Az, noksan, eksik. Kötü. Fenâ. Ayarı bozuk. Fakir, hakir.
[230] **Cim:** Gulamperest olan kimse.
[231] **Cem:** toplama
[232] **Hem:** f. Birlikte, beraber olmak mânasını ifade eder.

Kimin malını alır elinden
Çıkarır gâhî yoldan nice yolcu,
Gâhî yolcuyu göstermez yol eyler.

Biliriz münkeri bize inse senden
Bezer [233] *olduk sofinin hevesinden*
Göründüm şeş cihâtın haymesinden[234]
Anâsır ipliğin tab iğnesinden,
Geçirüp onu bu bunu şol eyler.

Cefâsı dilberin oddan beter od
Bu remzi bil yine yine oddan beter od [235]
Cehennemde meğer bulunmazmış od
Yeli gâhî letâfetle eder od,
Odu gâhî kesâfetle yel eyler.

Sana esma görünmezse müsemma
İki âlemde kaldın gitti a'ma [236]
Çi- fâyda [237] *sonra kalsın âh u efzâ* [238]
Hurûf-ı carre gibi cümle eşyâ,
Birbirine uzanıp el eyler.

Hüner maksuduna Azbî vusuldür
Hicab olan kişide bu gönüldür
Bu cennet dediğim kalbe duhuldür[239]
Bu sözün Yunus'u Mısrî değildir,
Lûgaz bunda muammâsın ol eyler.

[233] **Bezer:** Gevezelik, boşboğazlık, çok konuşmaklık.
[234] **Hayme:** Çadır.
[235] **Od:** t. Ateş, nar
[236] **A'ma:** Kör. Gözü görmeyen. Manevi körlük, cahillik, bilgisizlik. Yağmur bulutları.
[237] **Çi:** (Çe) f. Ne? Nasıl? (Soru edatı) Taaccüb ve hayret yerinde de kullanılır
[238] **Efza:** f. (Sonlarına eklenen kelimelere) Artıran, çoğaltan mânasını verir. Meselâ: Hayret-efzâ: Hayret verici, hayret artıran
[239] **Duhul:** İçeri girme. İçeri dahil oluş.

54

Vezin: Mef'ûlü Mefâ'îlün Mef'ûlü Mefâ'îlün

Yâ Rab bize ihsân et vuslat yolunu göster,
Sûrette koma cân et uzlet yolunu göster.
Eyledi hevâ gâret oldu işimiz âdet,
Dergâhın ulu gâyet kudret yolunu göster.
Nefsimi hevâdan kes, kalbimi riyâdan kes,
Meylimi sivâdan kes halvet yolunu göster.
Candan sana tâlip kıl her tâate râğıp kıl
Bir Pîre musâhib kıl hizmet yolunu göster.
Tâ'lim edip esmâyı bildir bize eşyâyı,
Duymaya "Ev ednâ" yı hikmet yolunu göster.
Hâr içre biter gülzâr, zâr içre doğar envâr,
Her şeyde tecellîn var rü'yet yolunu göster.
Şu kim ola vuslatta, halvet bula celvette,
Bu Mısrî'ye kesrette vahdet yolunu göster.

Yâ Rab bize ihsân et vuslat yolunu göster,
Sûrette koma cân et uzlet yolunu göster.
Yâ Rabbi! Bize ihsân et vuslat yolunu göster,
Sûrette koma cân et uzlet yolunu göster.

Uzlet, "yalnızlık, insanlardan ayrılarak bir tarafa çekilip yalnız kalmak" manalarına gelmektedir. Zahirde bunun yapılması kolay işlerdendir. Ancak gönlün uzleti hem zor ve güçtür. Manevi uzlet ise çeşitli isimlerde anılmaktadır. [240]

Eyledi hevâ gâret oldu işimiz âdet,
Dergâhın ulu gâyet kudret yolunu göster.
Hevâmıza uyduk yağmacılık âdet işimiz oldu
Dergâhın ulu gâyet kudret yolunu göster.

Bir ayakkabıcı vardı. Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem için güzel bir pabuç dikti. Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin ho-

[240] (ÜNAL, 2006), s. 30 **Halvet,** [**Sürekli murakabe**, Nakşbendiyenin esaslarından önemli bir esastır. (Risâle-i Behâiye, 164.) Mevlevîlerde diz üstü oturarak ve gözleri yumarak kalbe yönelmek, içe dönmek, buradan mâsivayı çıkarmaya çalışmak, şeyhin yüzünü göz önüne getirip ondan feyz beklemek (**rabıta**). Melâmî-Hamzevîlerde buna ***"gönül, beklemek"*** denir.]

şuna gitti,

Güzel dikmişsin, buyurdular. Usta susmadı, dedi ki:

Bundan daha iyisini de dikebilirim ey Allah Resulü! Dikmeyi başarabilirim. Buyurdular ki:

O halde onu kim için saklıyorsun? Bu daha iyi pabucu kime dikeceksin?

Mademki benim için dikmedin kimin için dikmek istiyorsun? [241]

Nefsimi hevâdan kes, kalbimi riyâdan kes,
Meylimi sivâdan kes halvet yolunu göster.

Nefsimi hevâdan kes, kalbimi riyâdan kes,
Meylimi dışardan kes halvet yolunu göster.

Halvet [242]

Kelime anlamı olarak bir kimse ile yalnız kalmak, ıssız yerde yalnız kalmak gibi manalara gelir. Tasavvufî manada ise, bir kenara çekilip, kimseye karışmadan zikir ve vird ile meşgul olmaktır.

Kaşânî, halveti kimsenin göremeyeceği yerde, gönlün Allah Teâlâ ile konuşması, O'na yalvarması, şeklinde tanımlar. Yani bu işin özü Allah Teâlâ ile beraber olmak ve yalnız olmak topluluklardan ve kalabalıklardan uzak kalmaktır.

Halvet, kişinin yalnız kalarak halktan uzaklaşıp Rab ile baş başa kalma ve kendini manevî yükselişe hazırlama olayıdır. Çeşitli riyâzatlarla açlık, susuzluk, zikir, fikir, tedebbür ve tefekkür gibi faaliyetler sonucu kulu Allah ile yakınlaşmaya hazırlayan bir ön hazırlık konumundadır.

Halvetin ortaya çıkışında bazı Kur'an-ı Kerim ayetleri ve hadislerin motive edici olduğunu görüyoruz. Sûfîler bu konuda Kur'ân-ı Kerim'deki bazı ayetleri kullanmışlardır. Meselâ:

"Musâ ile otuz gece (bana ibadet etmesi için) sözleştik ve buna on gece daha kattık. Böylece Rabb'inin tayin ettiği vakit, kırk geceye tamamlandı. Mûsâ, kardeşi Hârûn'a dedi: Kavminin içinde benim yerime geç, ıslâh et, bozguncuların yoluna uyma.' Mûsâ tayin ettiğimiz vakitte bizimle buluşmağa gelip de Rabb'i ona konuşunca:

'Rabbim bana (kendini) göster, sana bakayım! *Dedi. Rabb'i buyurdu ki:*

'Sen beni göremezsin, fakat dağa bak, eğer o yerinde durursa, sen de beni göreceksin!' *Rabb'i dağa görününce onu darmadağın etti. Mûsâ da baygın düştü. Ayılınca:*

[241] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.236), s.323
[242] (SOYSALDI, yıl: 8 [2007], sayı: 19)

'Sen yücesin, sana tevbe ettim, ben inananların ilkiyim!' dedi." [243]

Bu ayet hakkında müfessirlerin izahları şöyledir: Elmalılı Hamdi Yazır erbaîn kelimesini Bakara Sûresi'nde geçen şekliyle izah eder:

Hz. Musâ aleyhisselâm Allah Teâlâ düşmanlarını yok ederse, Yahudilere bir kitap getireceğini vaat eder. Neticede Firavun helak olunca, Hz. Musâ aleyhisselâm Allah Teâlâ'dan kitabı ister, Allah Teâlâ da ona otuz gün oruç tutmasını emreder. O sırada zilkâdedir ve zilhicce ile beraber Hz. Musâ aleyhisselâm tam kırk gün oruç tutar. Elmalılı'ya göre bu ifadelerden, **Allah Teâlâ dostu olanların aydınlık tecellilere ermesi için, gece gibi karanlık çileler ve acılar çekmesi gerekir.** İlâhî tenezzüller gece olur ve ızdıraplı ve acılı geceleri bütün başarılı sabahlar takip eder. Bu çileli geceden sonra, Hz. Musâ aleyhisselâm, Allah Teâlâ ile konuşmaya nail olmuş ve şu tecelliye ulaşmıştır: Allah Teâlâ meleklerle olan konuşması gibi, Hz. Mûsa'ya da vasıtasız ama perde arkasından onunla konuştu. Hz. Mûsa aleyhisselâm Allah Teâlâ'nın kelâmını her yönden işitiyordu. Bu da gösteriyor ki, Allah Teâlâ'nın kelâmını işitmek yaratılmışların kelâmını işitmek gibi değildir. Allah Teâlâ'nın sözünü işittiğinde Hz. Mûsa aleyhisselâm da Allah Teâlâ'yı görme isteği uyandı. Böylece o, kendisine görünmesi için Rabbi'ne yalvardı. Rabbi kat'iyyen ***"Beni göremeyeceksin"*** dedi. ***"Lakin dağa bak, Eğer yerinde durursa sen de beni göreceksin."*** Bunun üzerine Rabbi, tecelli edince (bu izafî bir tecellidir.) Zatındaki mutlak kudret ve azametiyle olmaksızın dağ parçalandı dümdüz oldu. Hz. Mûsa aleyhisselâm, bu manzara karşısında dayanamayarak bayıldı. Allah Teâlâ'yı görmeye sadece o değil, bu dünyada hiç kimse dayanacak şekilde yaratılmamıştı. [244] ***"Beni göremezsin"*** ifadesinin hikmeti bu idi. Yoksa Allah Teâlâ'nın tecellisinden kaçınmak ya da lütufta cimrilik söz konusu değildi. Benzer ifadeler, Muhammed Ali es-Sabûnî'nin tefsirinde de mevcuttur. Çağdaş bilim adamları, tehannüsün kelime kökeni ve manası konusunda çeşitli fikirler ileri sürmüşlerdir. Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'de itikâf ve onun türevleriyle birlikte dokuz tane âyet mevcuttur. [245]

Halvetin sünnette delili ise, Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin kendisine nübüvvet gelmeden önce daha ziyade Ramazan ayında Hira Mağarasında ibadete çekilmesi ve yiyeceği bitene kadar burada kalıp gecelemesidir.[246]

---

[243] A'râf, 142-143.

[244] Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili,* Şûrâ Yay., İstanbul 1993, c. 4, ss. 45-47.

[245] Âraf, 138; Hâc, 25; Tahâ, 97; Bakara, 187; Enbiyâ, 25; Bakara, 125; Tahâ, 91; Şuârâ, 71; Fetih, 25, bkz. M. Fuad Abdulbâkî, *Mucem,* ss.595–596.

[246] Mansur Ali Nasıf, *et-Tâc,* İstanbul 1961, c. III, ss. 251–254.

Görünürde halvet insanlardan ayrılmak, gerçekte ise sıfatlardan, huylardan ayrılmaktır. Önemli olan yer değiştirmek, yalnız kalmak, tenha yerlerde bulunmak değil, huyları değiştirmek ve güzel huyları yerine ikâme ettirmektir. Ârif, görünürde halkla beraber, ama gizlide onlardan ayrı Hakk ile beraberdir. Kul, ihlâs ile yaptığı amel sonucunda bu amelin bereketiyle Allah Teâlâ'dan kendisini uzaklaştıran perdelerden, engellerden biri kalkarak kırk gece sonunda kırk perde, engel ortadan kalkar. Bu erbâin sonunda, bir hikmetin kula verilmesi, onun dünyadan ve içindekilerden uzak durması, ebediyet yurduna yönelmesi ile olmaktadır. Dünyadan ve onun sevgisinden uzaklaşamayan kimse, erbâinin şartlarına uymamış, kendisini Allah Teâlâ'ya tam olarak vermemiştir. Bunu yapmayanda ibadetinde ve Allah Teâlâ'ya yönelişinde ihlâslı sayılamaz. Çünkü Allah Teâlâ:

"Dini yalnız Allah'a özgü kılarak O'na kulluk etmeleri kendilerine emredilmiştir." [247] Buyurmuştur. Bu ayette de anlatıldığı gibi kul ibadetinde yaşayışında her hâlinde Allah Teâlâ rızasına ulaşmayı gaye edinmelidir. Ve ihsan mertebesine ulaşmaya gayret etmelidir. Riyâ ve gösterişten uzak, ihlâs içerinde ibadetini yerine getirmek en büyük hedef olmalıdır.

"Ama bunca yıl kalıp boş elle dönmek yakışık almaz bize"[248]

Halvete Giriş

Halvete girmek isteyen kimse, gönlünü mal, mülk sevgisinden arındırmalıdır. Namaz kıldığı yerin ve elbisesinin temiz olmasına dikkat etmelidir. Girmeden önce abdest alır, iki rek'at namaz kılar ve günahlarından tevbe eder. İçindeki kötü duygu ve hislerden arınmaya çalışır, bu esnada yalnız Cuma namazı için dışarı çıkar ve namazdan sonra tekrar halvete devam eder. Sâlik halvet esnasında vaktini yalnız Allah Teâlâ'ya tahsis eder. Yalnız O'nun rızasını kazanacak işleri yapmaya çalışır. Kur'an-ı Kerim okur, Allah Teâlâ'yı zikreder, namaz kılar ya da murakabe ile meşgul olur. Bunun dışında yorulduğunda uyur ve dinlenir.

Erbaîn halvetine giren sâlik yeme içme konusunda ölçülü davranmalı ve aşırı yemekten kaçınmalıdır. Midesini fazla lüzumsuz şeylerle doldurmamalı ki, gece rahat ibadet edebilsin. Halvete giren kişinin yemesine ve içmesine dikkat etmesi tavsiye edilmiştir. Mideyi doldurmaktan sakınılması vücudu idare edecek seviyede bir gıda alımına müsaade edilmiştir. Başlangıçta daha fazla bir yemekle başlayan kişi daha sonra tedricen yemesini azaltmalıdır. Sûfîler Rabbi ile beraber olan o ferahlık ve sevinç içerisinde açlığı hissetmez demişlerdir. Yine mutasavvıflar nefsi açlıkla terbiye etmenin kişiye çeşitli faziletleri kazandıracağını belirtmektedirler. Halvet esnasında bazı sûfîler

---

[247] Beyyine, 5.

[248] İlyada, ii 298; (ARİSTOTELES, 2006), s. 55

şaşkınlık yaşamışlar ve yanlış ifadelerde bulunmuşlardır. Burada dikkatli olmanın gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Bazı kimselerin daha önceki meşayıh ve mutasavvıfların bazı vakıa ve keşiflere mazhar olduklarını işitmeleri neticesinde halvete girmeyi istedikleri görülmektedir. Bu da niyetleri ihlâslı olmayan kişilerin böyle manevi bir olayı istismara gitmelerine neden olmuştur. Sadık mürid halvetten gayenin zamanını değerlendirmek ve uzuvlarını mekruh şeylerden uzak tutarak Allah Teâlâ'ya yaklaşmak olduğunu bilmelidir. Halvet esnasındaki evrad ve zikir konusunda sûfî gurupları farklı görüşlerde bulunmuşlardır. Mürid halvet esnasında bütün zamanını, kendisini Allah Teâlâ'ya yaklaştıracak amellere tahsis eder. Bu işler Kur'an-ı Kerim okuma, Allah Teâlâ'yı zikir, nafile namaz, murakabe gibi ibadetlerdir. Bu fiilleri dönüşümlü olarak yerine getirir ki kendisinde bir bıkkınlık söz konusu olmasın. Halvette dikkat edilmesi gereken bir başka hususta Allah Teâlâ'nın ilâhî mevhibeleri nefsi aç bırakmaya münhasır değildir. Her yiyip içen bir insan yemeği azaltan aç kalandan daha üstün olabilir. Ebû Ya'kûb Sûsî'nin halvet hakkındaki görüşü de dikkat çekicidir.

Yalnızlığa (halvete) ancak ricâlden güçlü kişiler dayanabilir. Bizim gibilere birbirinden görüp amel etmek için toplum içinde kalmak, halvetten daha yararlıdır. Burada da görüldüğü üzere halvet olayı belli bir manevî ağırlığa sahip bir hadise olarak herkesin üstesinden geleceği bir iş değildir. Bazı maddî ihtiyaçları azaltma gibi görülse de bu işin dış tarafıdır. Esas iş manayı ilgilendiren yönüdür. Halvet uygulanması özel kuralları olması nedeniyle zor bir iş olduğu muhakkaktır. Kendisini buna hazırlamayan gerekli yeterliliği olmayan kişilerin yapabileceği bir fiil değildir.

İbrahim Havvâs kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz çölde güzel bir edep ve kalp huzuru içerisinde bir zatı görür ve o kişiye bu durumunu sorar o zatın cevabı ise şöyledir:

"Ben halkın içinde ve tanıdıklarımın yanında tevekkül, rıza, tefvîz-ı umûr ile amel ediyordum. Ne zaman ki tanıdıklardan ayrıldım. Bende bunların zerresi bile kalmadı. Buraya geldim ki bildik ve tanıdıklardan uzak olduğum zaman da, nefsimden iddia ede geldiği şeyleri isteyebileyim."

Burada dikkat çekici husus kişi toplum içerisinde tanıdıkları yanındaki hali ve davranışlarıyla yalnız olduğundaki durumunun kıyaslanmasıdır. Her zaman aynı halde kalabiliyor mu? Yoksa farklı görünümlere girebiliyor mu? Yaptığı işlerde riya ve gösteriş, kendini beğendirme ve başkalarının övgüsünü kazanma isteği mi var. Süfyan es-Sevrî de halveti ilgilendiren şu sözlerinde konuya ışık tutmaktadır:

"Kim halka karışırsa, onları idareye (onlarla güzel geçinmeye) çalışır. Onları idareye çalışan; onların hal ve hatırını görüp gözetmeye mecbur kalır. Onlara göre hareket eden de, onların düştükleri hata ve tehlikelere düşer. Sonuçta, onlar gibi helak olur." Burada çok dikkatli olunması gereken

bazı hususlar da kendiliğinden gündeme gelmektedir.[249] Bir kişi toplum hayatında nasıl insanlardan uzak ve onlarla ilişki içersinde olmadan yaşayacak bu mümkün gözükmemektedir. Fakat önemli olan husus ölçülü olmak ve insanlardan kötü etkilenmenin önüne geçebilmektir.

Candan sana tâlip kıl her tâate râğıp kıl
Bir Pîre musâhib kıl hizmet yolunu göster.
Candan sana tâlip kıl her tâate râğbet kıl
Bir Pîrle sohbet kıl hizmet yolunu göster.

"Pîr" den murad edilen "Mürşid-i Kâmil" dir. Hakk'ı bulmak pek kolaydır, velâkin Hakk'ı bulduran Kâmil insanı bulmak güçtür. Bunlar kimyâ gibidir, velâkin bulunması kimyâdan güçtür.

Tâ'lim edip esmâyı bildir bize eşyâyı,
Duymaya "Ev ednâ" yı hikmet yolunu göster.
İsimleri tâ'lim edip bildir bize eşyâyı,
"Ev ednâ" yı duymaya hikmet yolunu göster.

Esmâ, yani isimlerden murad edilen taayyânattır (insanın görünen vücûdu), "Kulum Muhammed bana yaklaştı, daha fazla yaklaştı, tâ ki benimle arası iki yay boyumu kadar".[250] Âyetlerin bâtını manâları ise: "Denâ" Seyr-i illallâh-tır (Allah Teâlâ'ya yaklaşma), yani tevhid mertebelerinde Fenâ-i ef'âl, Fenâ-i sıfat ve Fenâ-i zâttır.

Bunlar tevhidde urûc (yükselme) makâmlarıdır. "Tedellâ" ise nuzûl, yani rücû (avdet edici, geri dönme) makâmları ki, Cem, Hazret-ül Cem makâmlarıdır. "Kaab-e kavseyn" ise Cem-ül Cem makâmıdır. "Ev ednâ" da son makâm olan Ahadiyyet makâmına işârettir. Çünkü Fenâ-i ef'âl, Fenâ-i Sıfât, Fenâ-i Vücûd makâmları, Bekâ-i Zât, Bekâ-i Sıfât, Bekâ-i Ef'âl olarak bekâ makamlarıdır. Esasen fenâ (yok olma) ve bekâ (tekrar kavuşma) iki kavistir. Bu iki kavis (yükselme makâmı) Cem-ül Cem makâmında birleşirler. Ev-ednâ ise son makâm olan Ahadiyyet makâmıdır.

Beyitte geçen ***"Hikmet yolu"*** tasavvuf yoludur. İnsanları Allah Teâlâ'ya vâsıl eden iki yoldan biridir. Diğer yol da şer'î yoldur. Kur'an-ı Kerim'de

"Bir kimseye de hikmet verilirse ona da birçok hayır verilir"[251] buyurulmuştur. Burada hikmet sâhibi kimse tasavvuf ehli olan kimselerdir ve onlara birçok hayır verilir. Esasen tasavvuf demek hikmet sahibi olmak

[249] (SOYSALDI, yıl: 8 [2007], sayı: 19)
[250] Necm, 8-9
[251] Bakara, 269

demektir, bunlar hakkı hak olduğu için ve iyiyi iyi olduğu için yaparlar.

Hz. Ali kerreme'llâhü veche ***"Derinlerdeki hikmet akıl ile akıl da hikmet ile çıkarılır. Hüsn-i siyasetle salih edep zuhur eder. Tefekkür ise kalbin hayatıdır"*** [252] demek suretiyle, akıl, hikmet ve tefekkürün icra ettiği fonksiyonun önemini belirtmiştir. Ancak bu hikmet anlayışı daha sonra değişmiştir. Olan şeyler ve hadiselerdeki Allah Teâlâ ve kullar nezdinde olması gereken ve gerekmeyen hallerdeki hikmetin durumun halli için Mutezile ve Eşarîler arasındaki kelamî tartışmalara başlamış ve Eşarî anlayışın İslâm dünyasına hâkim olması ve bu durumdan ehl-i tasavvufun da aşırı şekilde etkilenmesine, müridlerin şeyhleri ve işleri hakkında tek taraflı bir hikmet çizgisi ile vahdet-i vücud öğretisinin getirisi olan bir şekilde aklî yönü tamamen ber-taraf eden bir sonuca ulaşmıştır. Hz. Ali kerreme'llâhü vechenin buyurduğu kelâmın dışına çıkılmış tefekkür hayatı inkıraza uğramış İslam Medeniyeti istenilen seviyeye ulaşamayıp tabir-i caizse yerinde saymıştır. Belki ***"hikmeti vardır"*** birçok sorunun çözümünü sağladığı gibi nakıs olan kişi ve hallerinde istismarına sebebiyet vermiştir ki neticelerinde noksan haller husule gelmiştir.

Bu durumu Süleyman Uludağ şu şekilde izah etmektedir.

"Allah Teâlâ'nın fiillerinde belli bir garaz ve illet bulunmadığını savunan ve irade sıfatını ön plana çıkardıkları için iradeciler diye adlandırılan ashâb-ı meşiyet'i bu şekilde düşünmeye sevk eden âmil, Allah Teâlâ'nın meşiyet ve iradesini sonsuz genişlikte görüp hikmet sıfatıyla bile tehdit etmeye yanaşmamalarıdır. Tabbiidir ki, ilahi irade mutlak ve bu derece kapsamlı bir şekilde ele alınırsa, sebep, illet ve hikmet telakkisini, neticede de aklı ve düşünceyi silip süpürür. Geriye ancak tesadüfler, gelişigüzel vukua gelen, maksat ve gayesi bilinmeyen ve hikmete dayanmayan bir takım hadiseler kalır. Bunun sonucunda da kâinat bir kaos şeklini alır. Allah Teâlâ'nın iradesini ve dilemesini insan aklı veya maddî illetlerle sınırlandırmak Allah Teâlâ'yı zaruret ve mecburiyet prensibinin altında şeklen faaliyet gösteren irade sahibi bir varlık olarak görmek caiz değildir. Ancak Allah Teâlâ'nın irade sıfatını yine O'nun bir sıfatı olan hikmet prensibiyle sınırlı ve uyumlu görmekte hiçbir mahzur yoktur. Zira Kur'an-ı Kerim'in birçok yerinde kendisinin hakîm olduğunu haber veren bizzat Allah Teâlâ'dır. Bundan dolayı irade sıfatının, hikmet sıfatının red ve inkâr edilmesini gerektirecek bir genişlikte anlaşılması doğru değildir".[253]

"Mutezile'nin, insanın menfaatine ve maslahatına en uygun olan şey ne

---

[252] Küleynî, Sikatü'l-İslâm Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kûb, *Usûlü'l-Kâfî* (thk. Muhammed Cevâd el-Fakîh), Beyrut 1413/1992,I, 76. (GÜLER)

[253] ULUDAĞ, Süleyman, *Emir ve Yasakların Hikmeti,* Ankara, 1988, s.31

ise, Allah Teâlâ'nın onu yaratması lazım gelir, demesi Eşârîleri böyle bir çıkmaza itmiş, meseleyi köklü ama tek taraflı derinleştirmelerine yol açmıştır. Eşârîler ilahi iradeyi herhangi bir mecburiyet, zaruret ve illet altında görmemek için, hikmeti de hiç olmayacak şekilde tevil edip reddetmek ihtiyacını duymuşlar veya böyle hareket etmeye hasımları tarafından zorlanmışlardır. Sonradan illiyeti esas alan felsefenin güçlenmesi de Eşârîleri bu konuda zor durumda bırakmış, ötesi aydınlık olmayan ve gittikçe de karanlıklaşan bir sahaya sürüklemiştir. Diğer taraftan Mutezile'nin ortadan kalkması ve felsefenin de Eşârî bir kelamcı olan Gazzâlî tarafından çökertilmesi, İslâm âleminde baştanbaşa Eşârîliğin hükümran olmasına ve rakipsiz bir düşünce tarzı olarak istediği gibi faaliyet göstermesine yol açmıştır. Sebep ve illet fikrinin bu kadar çok zayıflaması ancak mutasavvıfların işine yaramış, kerametler ve olağanüstü hallere ait menkıbeler alabildiğine artmıştır. Artık ***ermişlerin hikmetleri ve iradeleri dahi tabiat kuvvetlerinden ve kanunlarından daha tesirlidir,*** *daha kolay ve çabuk netice alır,* diye inanılmaya başlanmıştı. Aslında Gazzâlî, ***var olan âlemden daha eşsiz (bediî) bir âlemin yaratılması imkânsızdır*** demek suretiyle bu yolda Mutezile'yi ve felsefeyi bile geri gerilerde bırakan bir illiyet, nizam ve hikmet anlayışına ulaşmıştı. Ama ondan sonra İslâm fikir hayatında onun bu telakkisi değil, illiyet ve hikmet fikrine karşı olan telakkiler tesirli olmuştur".[254]

Hâr içre biter gülzâr, zâr içre doğar envâr,
Her şeyde tecellîn var rü'yet yolunu göster.
Diken içinde biter gül bahçesi, nurlar perde içinde doğar,
Her şeyde tecellin var bakma yolunu göster

Hz. Mevlâna kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz buyurdu ki;

Göklerin, akılların hazineleri bile nebinin gözüne bir çöp kadar ehemmiyetsiz görünürse. Artık Mekke, Şam ve Irak ne oluyor ki onlar için savaşsın, onlara iştiyak çeksin! Ancak gönlü kötü olan, onun işlerini kendi bilgisizliğine, kendi hırsına göre mukayese eden kişi onun hakkında böyle bir şüpheye düşer. Sarı camdan bakarsan güneşin nurunu sapsarı görürsün. O gök ve sarı camı kır da eri ve tozu gör! Atlı bir er, atını koştururken tozu dumana katar, etrafta bir tozdur kalkar. Sen, tozu Allah Teâlâ eri sanırsın. İblis de tozu gördü, "Bu toprağın fer'idir. Benim gibi ateş alınlı birisinden nasıl üstün olur?" dedi. Sen azizleri insan gördükçe bil ki bu görüş İblis'in mirasıdır. Be inatçı, İblis'in oğlu olmasan o köpeğin mirası nasıl olur da sana düşer? Ben köpek değilim, Allah Teâlâ aslanıyım. Allah Teâlâ aslanı

[254] ULUDAĞ, Süleyman, *Emir ve Yasakların Hikmeti,* Ankara, 1988, s. 31-32. (KAHRAMAN, 2002), s. 77-78

suretten kurtulandır. [255]

Şu kim ola vuslatta, halvet bula celvette,
Bu Mısrî'ye kesrette vahdet yolunu göster.
Şu kimsedir vuslatta ola, celvette halvet bula,
Bu Mısrî'ye çoklukta vahdet yolunu göster.

TAHMİS-İ AZBÎ
İhsânı feravân et cennet yolunu göster
Hem sohbetim irfan et zillet yolunu göster
Gel derd ile derman et rahat yolunu göster
Yâ Rab bize ihsân et vuslat yolunu göster,
Sûrette koma cân et uzlet yolunu göster.

> *Ey Mâliki kudret sen kıl bendene kim şefkat*
> *Feth ola bana hikmet ihsanına yok gayet*
> *Lutfunla edip himmet halime ola rahmet*
> ***Eyledi hevâ gâret oldu işimiz âdet,***
> ***Dergâhın ulu gâyet kudret yolunu göster.***

Meylimi safâdan kes yârimi cefâdan kes
Gönlümü nizadan kes hırsımı beladan kes
Kalbimi devadan kes zevk ile sefadan kes
Nefsimi hevâdan kes, kalbimi riyâdan kes,
Meylimi sivâdan kes halvet yolunu göster.

> *Lutfunla münasip kıl yolunda mücazip*[256] *kıl*
> *Nâili merâtib*[257] *kıl sırrına sahip kıl*
> *İhsanına vacip kıl aşkım dahi galip kıl*
> ***Candan sana tâlip kıl her tâate râğıp kıl***
> ***Bir Pîre musâhib kıl hizmet yolunu göster.***

Bahşet dem-i İsâ'yı der görmeğe mevtayı[258]
Arzet bana câyı[259] *göster tene Mûsâ'yı*
Arz ile müsemmâyı geldim sana ağlayı
Tâ'lim edip esmâyı bildir bize eşyâyı,
Duymaya "Ev ednâ" yı hikmet yolunu göster.

---

[255] Mesnevi, c.I, b. 3955-3964
[256] Cezbeli
[257] **Meratib:** Mertebeler. Basamaklar. Kademeler. Dereceler
[258] **Mevta:** Ölüler. Ölmüşler. Cenâzeler
[259] **Cây:** f. Yer, makam, mevki.

Kimde görüne deyyâr[260] derviş olur ahir-kâr
Zevk olur ona efkâr yâr olur ona ağyar
Göründü ona her var kim oldu ülü'l ebsar[261]
Hâr içre biter gülzâr, zâr içre doğar envâr,
Her şeyde tecellîn var rü'yet yolunu göster.

Yârin bula gurbette sahip-kadem ülfette
Âlim ede sohbette arif olan elbette
Azbî gam mihnette rahat bula zillette
Şu kim ola vuslatta, halvet bula celvette,
Bu Mısrî'ye kesrette vahdet yolunu göster.

[260] **Deyyar:** Bir kimse. Ehad. Yurt sahibi birisi. Manastır sahibi.
[261] Basiret sahipleri

55

Vezin: Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün

Şunlar ki görüp yüzünü bu dâra gelirler,
Ol ahde vefâ eyleyüp ikrâra gelirler.
Anlar ki ezel gözleri saçında kaluptur,
Bunda seni hiç bilmeyüp inkâra gelürler.
Çeşmin kadehin nûş eden abdâl-ı ilâhî,
Ol aşk ile bu âlemi devvâre gelirler.
Zülfün teline anda kimin gönlü dolaştı,
Mansûr gibi meydâna girüp dâra gelirler.
Şol dâneleri gör biter eşçâr olur,
Sırrıyle içinden yine esmâra gelirler
Her tohumu neden aldın ise eksen anı bil,
Her cinsi yine bittiği eşçâre gelirler.
Hiçbiri izinden çıkıp âher yola gitmez,
Her birisi bir yol ile bazâra giderler.
Yoları ne var ayrı ise hep sana âşık,
Cümle seni ister sana didâre gelirler.
Elbette bu bağ içine kim girse Niyâzî,
Hârın gezüp evvel sonu gülzâre gelirler.

Şunlar ki görüp yüzünü bu dâra gelirler,
Ol ahde vefâ eyleyüp ikrâra gelirler.
Şunlar ki görüp yüzünü bu dâra [262] gelirler,
Ol ahde vefâ eyleyüp ikrâra gelirler.

Niyâzî-i Mısrî, bu ilâhide devir nazariyesini ağaç ve meyve istiaresi ile işlemiştir. Tasavvufî bir tabir olarak devir, varlıkların Allah Teâlâ'dan gelip yine Allah Teâlâ'ya dönüşünü açıklayan bir nazariyedir. Bu nazariyeye göre mutlak varlıktan ayrılan ilâhî nur, iniş (kavs-i nüzûl) ve yükseliş (kavs-i urûc) olarak adlandırılan birtakım mertebelerden geçerek yine aslına dönüştür.

Devriyyeler işledikleri konu bakımından iki kısma ayrılır.

Vücûd-ı mutlaktan ayrılan nur-ı ilâhînin âlem-i süflî olan dünyaya, toprağa intikaline kadar geçen süreyi anlatan devriyyelere ***devr-i ferşiyye***;

İlâhî nurun sırasıyla toprağa, madene, bitkiye, hayvana, insana ve nihayetinde kâmil insana intikal ederek ilk zuhur ettiği asıl kaynağa (Allah Teâlâ'ya) dönmesi sürecini işleyen devriyyelere ise ***devriyye-i arşiyye*** adı verilir.

---

[262] **Dâr:** Dünya, ev; **Dâra:** Eski Fars hükümdarlarından dokuzuncusu Keykubat'ın bir ismi. Hükümdar. Cenab-ı Hakk'ın bir ismi

Ferşiyyelerde mutlak varlıktan ayrıldıktan sonra dünyaya inişe kadar katedilen yolculuk, arşiyyelerde ise dünyadan tekrar yüce âleme, huzûr-ı ilâhîye kadar yükseliş, fenâ fillâha eriş konu edilmiştir.

Anlar ki ezel gözleri saçında kaluptur,
Bunda seni hiç bilmeyüp inkâra gelürler.
Onlar ezelde gözleri saçında kalmıştır,
Bu dünyada seni hiç bilmeyip inkâra gelirler.

İnkâr edenler aslında inkâr ederken ezelde gördükleri Allah Teâlâ'yı aradılar. O gördükleri şekilde anlatanı bulamayınca anlattıkları ilâhı inkâr ettiler. Buna engüzel örneği Muhyiddin Ârabî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz Fusus'ul Hikem'de Nuh Fass'ında onun tebliğini anlatırken buyurdu ki;

Yalnızca tenzih[263] edecek olursan, kayıtlayıcı olursun;
Yalnızca teşbih[264] edecek olursan, sınırlayıcı olursun.
Hem tenzih hem de teşbih edecek olursan,
Dosdoğru yolda olursun ve bilgide imam ve seyyid olursun.
İmdi iki varlıktan söz eden, ortak kılıcı oldu
Ve (çokluğun ötesinde) tek olandan söz eden, bir'leyici oldu.
Eğer ikileyici isen, teşbihten sakın!
Ve eğer bir'leyici isen, tenzihten sakın!
İmdi, sen O değilsin ve sen O'sun;
Ve sen O'nu şeylerin ayn'ında
Kayıtlanmamış ve kayıtlanmış olarak görürsün.

Eğer Nuh aleyhisselâm, kavmi için bu iki daveti birleştirseydi, elbette kavmi kendisine icabet olurdu.

Bir rivayette ise, Allah Teâlâ, kıyamet günü zâtında bulunduğu hal üzere kullarına tecellî eder. Fakat hiç kimse Allah Teâlâ'yı kabul etmez ve ***"Sen bizim Rabbimiz değilsin"*** diye kaçışırlar. Bunun üzerine Allah Teâlâ, herkese herkesin zâtı hakkındaki tasavvuruna göre tecellî eder. Böylece herkes, kendi inancına göre gördüğü Allah Teâlâ'yı kabul eder. Ve O'nu ikrar ederler. Ancak Allah Teâlâ'yı hakkıyla bilmekten aciz kalmışlardır. Sadreddin Konevî kaddese'llâhü sırrah'ül azîz, bunu şöyle ifade etmiştir:

"Hakk, kıyamet günü müminlere tecellî eder, onlar da Hakk ile kendileri arasındaki alâmeti görmedikleri sürece, Hakkı inkâr ederler ve ondan kaçı-

---

[263] **Tenzih:** Allah Teâlâ'yı her çeşit kusur, noksan ve ortaktan uzak bilip söylemek, eksik ve kusurdan uzak sayma.
[264] **Teşbih:** (C.: Teşbihât) Benzetmek, benzetilmek. Benzetiş. Bir vasıfta vehmetmek.

nırlar. Söz konusu bu alâmet, Hakka dâir 'o şöyledir, şöyle değildir' şeklindeki inançlarıdır. Hakk, onlar için suretlerde başkalaşır (tahavvül) ve her birisi, kendi alâmeti ile O'nu tanır." [265]

Herkes ***"kendisi bakımından"*** bir inanca sahip olur ve böylece kendinin gördüğü persfektiften Rabbine nazar eder.

Çeşmin kadehin nûş eden abdâl-ı ilâhî,
Ol aşk ile bu âlemi devvâre gelirler.
Gözün kadehini tadan Allah'ın abdâl kulları [266]
O aşk ile bu âlemi dönmeye gelirler.

"Abdal-ı ilâhî " Hakk deryasına dalmış kişi, anlamına gelmektedir. Onlar beden kılıflarına girmezden önce de Hakk deryası içinde oldukları halde o deryayı görebilen kişilerdir. Bundan ötürü onlar, o âlemde de mânâ gözü ile (her taraftan kendilerini kuşatmış olan) Hakk nurunu gördükleri için, bu âlem-i devvara (devreden, dönen bu âleme yani kâinata) gelirken de bu aşkla doludurlar.

Kadehten murad ise; Hak talibine yaptığı ism-i Celal telkinidir. Ya da dilinden dökülen marifet-i ilahiye'ye dair sözlerdir.

Salik onları dinledikçe verdikleri, zevkle mest olup, aklı bir şeye ermez olur…[267]

Zülfün teline anda kimin gönlü dolaştı,
Mansûr gibi meydâna girüp dâra gelirler.
Kimin gönlü saçının teline onda dolaştı,
Mansûr gibi meydâna girip dâr ağacına gelirler.

Eski edebiyatımızda âşıkı bağlayan yârin saçının ona dolanan teli olduğu sık sık dile getirildiği için âşık kulu her taraftan çevreleyen Hakk nuru deryasını fark edenlerin bu âlemde de Mansur gibi darağacında olduklarını, yani

---

[265] bkz. Suad el-Hakim, *el-Mu'cem*, 87 vd; Ebu'l-Ala Afifi, *Fusûsu'l-Hikem Okumaları İçin Anahtar* (trc. Ekrem Demirli, İz Yay. 2000), s. 54 vd. Vahdet-i vücûd ve ilâh-ı mutekâd hakkında bkz. Abdülganî en- Nablûsî, *Gerçek Varlık*, 76 vd; Konevî'de İlâh-ı mutekâd ve "sübjektif Tanrı" tasavvuru için bkz. Nihat Keklik, *Sadreddin Konevî'nin Felsefesinde Allah-Kainat ve İnsan,* s. 51 vd.; Ekrem Demirli, *Sadreddin Konevî'de Mârifet ve Vücûd*, s. 145 (doktora tezi, M. Ü. S. B. E., 2003)

[266] **Ebdal:** Evliyâdan, ziyâde nuraniyyet kazanmış olanlar. Evliyâ zümresinden bir cemaat. Arapçada halkın lüzumlu işlerinin tasarrufuna memur bir cemaata denir. (Mâsivâ alâkasından mücerret ve Cenab-ı Hakk'ın muhabbetinde fâni ve müstağrak olan zâtlar. O.S.)

[267] Niyâzî-i Mısrî, Risale-i Esile ve evcibe-i Mutasavvıfâne, ONUNCU SUAL VE CEVABI

kendi varlıklarının da Hakk nurundan ibaret olduğunu anlayarak yokluk idrakine ulaştıklarını belirtmiştir.

Şol dâneleri gör biter eşçâr olur,
Sırrıyle içinden yine esmâra gelirler
Şu tâneleri gör biter ağaçlar olur,
Sırrıyle içinden yine meyvelerle gelirler

Mutasavvıflar tarafından da âlem-ağaç ve insan-meyve münasebeti söz konusu edilmiştir. Burada, aslında ağacın kendisi değil, bu ağaçtan hâsıl olan meyve, yani yaratılışın en üstün ve en son noktası olan insandır.

Âlemin bir ağaç olarak düşünülmesi tasavvuru, meyvenin aslı çekirdek, çekirdeğin aslı meyvedir ve devir emrinin varlığı bu duruma bağlıdır. Bir ağaçtan maksadın meyvesi olması gibi, âlemin yaratılısından maksat da insandır.

Meyvenin kendisine vücut veren ağacın bütün varlığını ve özelliklerini ihtiva etmesi gibi, insan da kâinatın tüm özelliklerini şahsında barındırır. Bir baska ifadeyle âlem âdemdir, âdem âlemdir. Niyâzî-i Mısrî ise, her ağacın asıl kaynağı olan çekirdeğinin özelliklerini taşıyacağını, o ağaçtan meydana gelen çekirdeğin yine aynı cins ağacı meydana getireceğini bu beyitte dile getirmiştir.

Mürşid dervişine karşı kanaatkâr olarak hareket etmesi yanında hizmet ederek ve yetiştirerek rızkını Allah Teâlâ'dan alıp kula ihsan ederek ferşten arşa seyrini tamamlaması için yardım eder.

Ehlullah "Onlara verdiğimiz rızıktan (Allah yolunda) harcarlar." [268] Sırrınca esirgeme ve korkudan emin olarak hareket ederler.

> Bil ki rızık üç kısımdır.
>
> **Birincisi,** cisim rızkıdır ki o, yenilen, içilendir. Onunla beden taat üzere kuvvetlendirilir.
>
> **İkincisi,** nefs rızkıdır ki o. kurallar ve hükümlerdir.
>
> **Üçüncüsü,** ruh rızkıdır ki o da, hakikatler ve sırlardır.
>
> Birincisi pazarlardan talep edilir; ikincisi okullardan üçüncüsü ise tekkelerden talep edilir.[269]

Her tohumu neden aldın ise eksen anı bil,
Her cinsi yine bittiği eşçâre gelirler.
Her tohumu nerden aldın ise eksen bil onu,
Her cinsi yine bittiği ağaca gelirler.

---

[268] Bakara, 3
[269] (ÇETİN, 1999), s.135; (BURSEVİ), v.123a, 89. Varidat

İmam Şebüsterî kaddese'llâhü sırrah'ül azîz, Allah Teâlâ dostunu bir tohuma benzetmekte ve devri arşiye ve ferşiyenin sürekliliğinde insan-ı kâmili merkeze alrak ifade eder ki;

Tohum gibidir Allah dostu.
Su ve toprakla, öyle gürbüz bir ağaç olur ki,
yedinci kat göğü bile aşar.
Aynı tohum yeniden düşer toprağa.
Allah Teâlâ'ın izniyle yüzlerce ağaç olur, Meyve verir.
Bir nokta olan tohum, olgunlaşınca
Çizgiye benzeyen ağaç haline gelir.
Noktayken çizgi olur,
Çizgiyken tekrar küçülür ve noktalaşır.
Bu seyahat yenilenir, yenilenir de
Yolcu kemâle erince, artık son noktaya varır.[270]

Hiçbiri izinden çıkıp âher yola gitmez,
Her birisi bir yol ile bazâra giderler.
Hiçbiri izinden çıkıp başka yola gitmez,
Her birisi bir yol ile pazara giderler.

Her sıfattan sürekli olarak devredenin Allah Teâlâ'ın zâtıdır. Zâtı bazen azizlerden bazen de eşkıyalardan tecelli eder.

Yoları ne var ayrı ise hep sana âşık,
Cümle seni ister sana didâre gelirler.
Ne varsa yoları ayrı ise hep sana âşık,
Hepsi seni ister sana yüze gelirler.

İnsanların yolları birbirinden farklı olsada hepsi birer meyvedir. Yani hepsi olgun ya da ham meyvedir. Ham meyve suretinde olanlar eşkıya, olgun meyve suretinde olanlar ise evliya olarak Hakk'a gelirler.

Elbette bu bağ içine kim girse Niyâzî,
Hârın gezüp evvel sonu gülzâre gelirler.
Elbette Niyâzî bu bağ içine kim girse,
Önce dikenliği gezip sonra gül bahçesine gelirler.

---

[270] Sebüsterî, Gulsen-i Raz, (Haz. Sadık Yalsızuçanlar), İstanbul 1999, s. 99.

"(…)Tecellîyi insanda devir tamam oldu, durdu; (Rahman) istivâ etti! İnsanın vücudu "arş"tır. (Allah Teâlâ) Kelâm, akıl ve idrak, kemâliyle insanda göründü ve zuhûr etti.

Binaenaleyh kenz-i mahfî (gizli hazine) âşikâr olmuş oldu. Yani kendini idrak edip bilmek isteyen tabiat-ı külliye, terkib-i kuva (kuvvetli melekelerle yaratınca) ederek, insanı vücuda getirince, insan akıl ve idraki sayesinde kendini de bilmiş, tanımış oldu demektir.

Kuva-yı tabiîyenin böyle bir insan vücuda getirecek surette toplanması "haşr"dır. Mevt-i zâhirî ile fenâ-pezîr (ölünce) olup da eczâ-yı bedenin yine tabiat-ı câmideye rücûu da (cansız varlıklara dönüşü, toprak oluşu) "neşr"dir.

O halde insan sahihen hilkatte maksûd-ı yegânedir; maksûd-ı aslîdir, âdeta ağacın meyvesi gibidir; meyve nasıl bütün bir ağacın kabiliyâtını câmi ise **'nüsha-i kübrâ'** ve **'berzâh-ı câmi'** olan insan dahi bütün şu kâinat-ı maddiyenin zübdesidir, özüdür. Akıl ve idraki itibariyle de kulağıdır, gözüdür.

Âdî ve şakî adamlar ham yemişe (meyve) benzer, kâmiller olgun yemiştir. Ondan tekrar bir ağaç vücuda gelebilir ve binlerce yemişler verir. **İnsandan bir koca kâinat çıkar.** Cennet, cehennem, arş ve kürsî hep ondadır. Tabii çekirdekten ağacın ağaçtan çekirdeğin peydâ olması da **"devir"** demektir.

Tabiatta bütün bu **"kevn ü fesâd" (dünya âlemi)** bir insan-ı kâmil yetiştirmek içindir."[271]

TAHMİS-İ AZBÎ

Kimisi güle bülbül olup zâre gelirler
Pervâne gibi aşka düşüp yâne gelirler
Azâde iken âlem efkâra gelirler
Şunlar ki görüp yüzünü bu dâra gelirler,
Ol ahde vefâ eyleyüp ikrâra gelirler.

Kiminin özünü bunda bilirler onda buluptur
Bunda seni fehm eylese göz anda buluptur
Aşkın haberin anlamayan münkir [272] oluptur
Anlar ki ezel gözleri saçında kaluptur,
Bunda seni hiç bilmeyüp inkâra gelürler.

Zahid sana çün kısmet imiş kâl-i ilâhî [273]
Abdala[274] dahi kısmet imiş şâl-ı ilâhî

[271] UÇMAN, Abdullah, Rıza Tevfik'in Halk Edebiyatı İle İlgili Makaleleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.,Ankara 1982. s. 202-203.
[272] **Münkir:** inkâr eden, kabul etmeyen, inkârcı, görmezden gelen.
[273] **kâl-i ilâhî**: İlâhî söz

Her kime nasip oldu ise hâl-ı ilâhî
Çeşmin kadehin nûş eden abdâl-ı ilâhî,
Ol aşk ile bu âlemi devvâre gelirler.

Derdine senin kim ki bugün uydu sataştı
Deryâ-yı muhît [275] *oldu özü âlemde taştı*
Bir hane[276] *ki aşkın haberi geldi ulaştı*
Zülfün teline anda kimin gönlü dolaştı,
Mansûr gibi meydâna girüp dâra gelirler.

Kamil yine bu âleme kâmil gelir evvel
Bunda seni bildi ise eğer ol bilir evvel
İcrayı emir eylemede ol kılır evvel
Şol dâneleri gör biter eşçâr olur,
Sırrıyle içinden yine esmâra gelirler

Bu eğer remzi arif isen can ile bil-kıl
Bülbülü niçin râz u efgân ettire hoş-kıl
Vaktında neden çuşa gelir çağlayuben Nil
Her tohumu neden aldın ise eksen anı bil,
Her cinsi yine bittiği eşçâre gelirler.

Zahid sana bu pend-i hakikat eser etmez
Mevcut yine mevcut görünür kahr ile yetmez
Nar tohumunu niçin nar verir eyvanına [277] *yetmez*
Hiçbiri izinden çıkıp âher yola gitmez,
Her birisi bir yol ile bazâra giderler.

Her biri niçin sırrı Hakk'a olmadı layık
Münkerine münkirdir olur çünkü münafık
Sadık yine çün sadık olur aşkla sadıka
Yoları ne var ayrı ise hep sana âşık,
Cümle seni ister sana didâre gelirler.

Gel muhtasar et Azbî yeter tûl [278]*tırâzi* [279]
Zâr etmede hâl ehli göz etmede nâzı
Dûr eyleyüben gezse gönül Şam Hicâzı
Elbette bu bağ içine kim girse Niyâzî,
Hârın gezüp evvel sonu gülzâre gelirler.

---

[274] **Abdal:** evliyâdan ziyâde nûraniyet kazanmış ve bir anda bir kaç yerde görünebilen zatlar, dünyai alâkasını kesen ve Allah'ın sevgisiyle yoğrulmuş kişiler.
[275] **Derya-yı Muhit:** ihâta eden, her şeyi kuşatan ve her şeyi içerisine alan; etraf, çevre; büyük deniz, okyanus.
[276] **Hane:** Meyhane.
[277] **Eyvan:** f. Köşk. Büyük salon. Büyük sofa. Divanhâne
[278] **Tûl:** Uzatma
[279] **Tıraz:** f. " Süsleyen, donatan" anlamlarına gelir ve birleşik kelimeler yapılır.

56

Vezin: Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün

Halk içre bir âyineyim herkes bakar bir an görür,
Her ne görür kendi yüzün ger yahşi ger yaman görür.
Dedi ulular "levn-i mâe levn-i inâ" dır şüphesiz,
Kana boyanmış göz hemin Nîl ü Fırât-ı kan görür.
Şol câhil-ü nâdânı gör örter Hakk'ı inkâr eder,
Kâmil olanlar kâmilin herbir sözü bürhân görür.
Medh ile zemmi âlemin kıymette bir hardal değil,
Hâr o durur harmanda ol buğdayı kor saman görür.
Tuttu rikâbın ârifin nice salâtin-i ulu,
Kâmil olan sultânı gör dervişi ol sultân görür.
Dervişi Hakk yakmış iken anı yakan sultâna bak,
Hamam içinde dilberi görmez gözü külhân görür.
Ol dilberin Mehdî adı sükker durur halka tadı,
Mısrî çeker bu mihneti ol râhatı Rahmân görür.

Halk içre bir âyineyim herkes bakar bir an görür,
Her ne görür kendi yüzün ger yahşi ger yaman görür.
Halk içre bir aynayım herkes bakar bir an görür,
Her ne görür kendi özün ger yahşi ger yaman görür.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;
"Mü'min mü'minin aynasıdır" [280]

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin bu beyitten muradı kendilerinin makâm-ı cem içinde olup mertebe-i irşâdda olduklarını beyândır." ***Halk içre bir âyîneyim"*** buyurdukları yani nefsânî mertebelerde olan kötü ahlâkının hepsini güzel ahlâka tebdil edip zahiren ve bâtınen cilalanmış bir ayna oldum. Herkes hakikî ve manevî kendi sıfatını mertebeleri miktarınca benden müşahede eder ve ondan maksûd كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ ***".. O her ân yaratma halindedir."*** [281] âyeti kerîmesine mazhar olduğunu ifâde eder.

Meselâ ***"bir âyîneyim her ân"*** ki; baksalar bir surette akislerini görürler Hangi mertebede ise o sıfat ile zuhur eder. Eğer bakanın nefsinde kötü ahlak var ise yaman (kötü-korkunç) görür. Eğer nefsin kötü ahlakı düzelmişse yahşi

[280] Taberâni ve Bezzâr Enes'ten: Ebu Davud da Ebu Hureyreden nakletmislerdir. Ebu Davud. Edeb. 29: İbn. Mübarek Hasan-ı Basri'nin sözü olduğunu söyler; bkz. Acluni. II/294
[281] Rahman, 29

(iyi-güzel) görür. Ben bir aynayım ki; kâmil kemâli, nakıs noksanın görür. Bu beyitten anlaşılan budur. Yine *"benim vücûdum âlem-i kübrâdır."* Bu onsekizbin âlem içimde tecelli eder. Benden bana bakarlar. Mükemmel kabiliyeti olan kemâlimi görür noksân olan ise noksanımı görür, demektir.

Bu beyit istekli olanlara bir uyarıdır ki; kemâl sahibi kemâle bak ve her halini kemâle tatbik eyleye ki; kemâl sahibi olup ve eksik görmeden kurtulup kendi eksiklerini düzeltmene sebep olur.

Allah Teâlâ bütün yaratılmışları ihata etmiştir. Fakat bunu herkes göremez. Cahil Hakk'ı görmemekle beraber inkâra dahi gidebilir. Mesela bunun inkârı şunun gibidir. Bir devlet reisi ki tebdili kıyafet ederek çarşı pazar gezer. Bunu herkes görür. Fakat kimse bilmez. Ancak anı yakınen tanıyanlar bilir. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Ruhlar toplu cemaatlardır. (Ruhlar âleminde) birbirleriyle tanışırlar, ülfet ederler. Tanışmayanlar ise birbirlerinden ayrılırlar" [282]

İşte Allah Teâlâ'da böyledir. Hakkı ilk yaratılışta tanıyan hem görür hem bilir. Tanımayan cahilde görür amma bilmez. Şimdi o tebdili kıyafet etmiş olan devlet reisini cahile söylesen şöyle der:

"Haydi, yahu böyle devlet reisi olur mu" der. Bu devlet reisi değildir diye inkâr eder. Ehli zahirde aynı bunun gibidir. Hakk'ı elinle tutsan göstersen ben böyle Hakk tanımam der. Çünkü onların zevkine göre Allah Teâlâ mükemmel şekillidir. Tevhid ehli zevkinde ise Allah Teâlâ şekilden münezzehtir.

<u>Dedi ulular "levn-i mâe levn-i inâ" dır şüphesiz,</u>
<u>Kana boyanmış göz hemin Nîl ü Fırât-ı kan görür.</u>
Ulu kişiler şüphesiz, "Suyun rengi kabın rengidir" dediler
Kanlanmış göz Nil ve Fırât nehrini kan görür.

Cüneydî Bağdadî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz Hazretlerine "Hakk nasıldır diye sual etmişler. Şöyle buyurmuş: ***"levn-i mâe levn-i inâ"*** Yani: "Suyun rengi yoktur. Suyun rengi kabın rengidir." Mesela bardak mavi ise su mavi görünür, kırmızı ise kırmız, yeşil ise yeşil görünür. Bir insanın gözü ki kana boyanmışsa her bir nehrin suyunu kan görür. Hâlbuki nehirler kan değildir. Onun gözü kan gördüğü için kan görünür.

"Levn-i mâ, levn-i inâdır." buyurdukları buna işarettir ki: Nûr-i Hakk mutlak olup renkten ârîdir. Renk ancak eşyada bulunur. Bundan dolayı Hz. Mûsa aleyhisselâm ümmeti Nil'den su alıp içerlerdi ve Firavun milleti suyu aldıklarında gözlerine kan görünüyordu. Hz. Mûsa aleyhisselâmın ümmetinin kalpleri pâk ve basiretleri sâf olduğundan suyu safî gördüler. Firavunun

---

[282] Buhâri. Enbiya. 2: Müslim. Birr. 159. 160; Ebu Davud. Edeb. 16: İbn. Hanbel. II/ 237. 295. 527

milletinin kalpleri şirk- ve görüşleri bâtıl ve beyinleri küfür karanlığı ile dolduğundan suyu, kan görürdüler.

Şol câhil-ü nâdânı gör örter Hakk'ı inkâr eder,
Kâmil olanlar kâmilin herbir sözü bürhân görür.
câhil ve haddini bilmez Hakk'ı inkâr eder ve örter,
Kâmil olanlar ise kâmilin herbir sözü işaret ve delil görür.

"Şol câhil-i nâdân" buyurdukları nefs-i emmâre ve dünyevi aklın sıfatıdır ki; dâima sahibini Hakk'dan men edip masiva sevgisine rağbet edendir. Bütün manalar gönülden zuhur eder, onu gizler ve kendi tarafına çeker. Hattâ kendi gibi kötü edince gayret eder." Kâmil"den murat ahireti arzulayan akıl sahibi ve safî nefistir. Bu dâima gönülden zuhur eden ilâhî sırları kabul ve hakikatlerine yol bulmağa gayret edip her zaman gönül kapısından ayrılmazlar. Belki kendilerini yok yere koyup gönül hanesinden bir adım dışarı çıkmazlar. Öyle olur ki gönüle ilham olur onu Allah Teâlâ tarafından bilip her ne zuhur ederse "mağz-ı Kur'an'dır" (Kur'ân-ı Kerim'in özü) diye kabul ederler. Cahil kördür, Hakk'ı görmez. Meselâ;

Hâmile kadın zindan olduğu halde taşıdığı bebek masum olsa da, o anasından ve rahminden başkasını bilmez. Padişah ve diğer mahlûkatı ve bâğ ve bahçeleri teklif etsen inkâr eder. Çünkü doğana kadar anası ve rahmini gördü. Bu nedenle vücud zindanında hapis olmuş olan câhil dahi bu dünya âleminden başkasını bilmez. Mutlak âlemden söylesen sesi soluğu kesilir ve hayran olup hayrette kalır, belki kâmil insan, câhilde dahi Hakkı müşahede eder ve her bir sözünü Hakk'ın sözüdür diye kulak kabartır.

Gönül, nefsini Hakk görür, amma nefsine kendini bildirmek gayet zor işitir. Hidâyet ediciye muhtaçtır.

Medh ile zemmi âlemin kıymette bir hardal değil,
Hâr o durur harmanda ol buğdayı kor saman görür.
Âlemin övmesi ve kötülemesi kıymette bir hardal kadar değeri yok,
Diken gibi haliyle harmanda olan buğdayı saman görür.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin bu beyitten muratları kemâl sahiblerini yanında medh ve kötülemek hardal mikdarı değildir. Çünkü onlar ***"Tehallakû bi-ahlâkillah"*** (Allah Teâlâ'nın ahlakı ile ahlaklanmışlar) dırlar. Bu zât Allah Teâlâ'ya aynadır. Sıkıntı ve genişilik, noksanlık ve kemâl, medh ve kötülemek, sevinç ve gam onların yanında birdir. Çünkü birlik makâmına kavuşmuş olan zâtın kemâlini inkâr ve ikrardan zerre kadar kalbine üzüntü gelmez, mir'ât-ı Hakk olmuştur. Medh ve kötülemek konuşanın kendi sıfatıdır bilir. Kemâl sahibi kemâli ve nakıs noksanı gördüğünü

bilir. Bundan medh ve âlemin kötülemesi onun yanında hardal mikdarı kadar değeri kalmamıştır, ayn-ı Hakk olmuştur. Medh ve kötülemeden artık hiç üzülmez.

"Har odur" dediği nefs-i emmâre ile vasıflı olan zâttır. (Eşek)

"Harman"dan murat bu dünya âlemidir.

"Buğday"dan murat hakikat mücevherleridir.

"Saman"dan murat hakikate ulaşamamış mecazî sıfattır. Bu dünya âleminde varlık sıfatımı tevhid rüzgarı ile savurup ve aslî cevherim olan kendimi -yani buğdayı-pâk edip şerîat ölçeği ile ölçüp hakîkat anbârı olan kalbe koyup takva mührü ile mühürleki; ***"Dünyâ ahiretin tarlasıdır"*** buyurulmuş-tur.

"Dünyada garip gibi veya yolcu gibi ol." [283] Sözünü tut. Dâima niyetin hakîkî gevher olup eşek gibi samana bakan gibi mecazî sûrete iltifat etmeyip ve eşek sıfatlarından kurtulmaya çalış. Çünkü har'ın buğdaya iltifatı ölümdür. Hakîkatan eşek buğday yese kendisini helak eder. Ancak samanı hazmedebilir.

Tuttu rikâbın ârifin nice salâtin-i ulu,
Kâmil olan sultânı gör dervişi ol sultân görür.
Yüce büyükler ârifin eteğini tuttu,
Kâmil olan sultânı gör, dervişide sultân görür.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin bu beyitten muratları hakiki olmayan saltanatta bulunup mânâya kavuşamamış, tozlanmış kalb ile gözü çapaklanmışsa bir ârif-i billahın eteğini tutup yani yoluna bağlanıp ve marifetine tabi olmakla fena-fillâha talip ol demiştir.

Dervişi Hakk yakmış iken anı yakan sultâna bak,
Hamam içinde dilberi görmez gözü külhân görür.
Dervişi Hakk yakmış, sen onu yakan sultâna bak,
Hamam içinde dilberi görmeyenin gözü külhân görür.

"Dervişi Hakk yakmış iken" demek Hakk'ın tecellîsi bütün eşyada zahir olup dervişin vücûd-i mecazisini mahv edip makâm-ı cem'de olmakla Hakk'dan kendini fark edemeyip belki kendinden başkasını bulmaz.

İkinci mısrada ***"Hamâm içinde dilberi görmez gözü külhan görür"*** buyurdukları ***"Hamâm"***dan murat dervişin kendi vücûdudur.

"Dilber"den murat hakîkî sevgilidir.

"Külhân"dan murat gönüldür. Meselâ gönül surette vücûd içinde gizli-

[283] Buhari, *Rikak,* 3; Tirmizi, *Zühd,* 25; İbn Mâce, *Zühd* 3; İbn Hanbel, II, 24, 41, 131; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ,* II, 134 vd,

dir. Ancak hakikatte vücûtta tasarruf eden gönüldür. Külhana benzetmek gayet ince teşbihtir. Çünkü hamâm külhandan ısınır.

Ancak sâlik henüz gönlü külhanında Hakk aşkının âteşi ile varlık odununu yakmış ve kalbî zikre kavuşmuş, fakat vücûdî zikrine nail olmamakla vücut hamâmında hakîkî sevgiliye tecellî ettiğini fark edemeyip ancak gönül külhanında şahidi müşahede eyler. Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz ***"külhanı görür"*** buyurdukları budur.

Ol dilberin Mehdî adı sükker durur halka tadı,
Mısrî çeker bu mihneti ol râhatı Rahmân görür.
Ol dilberin Mehdî adı şekerdir halka tadı,
Mısrî mihneti çeker onda olan Rahmân güzelliğini görür

Adı mehdî olan dilber, mukaddes ruhtur ki ol mazhar-ı hidâyettir. Herkes o sevgilinin vuslat-ı şekerine kavuşmak isterler. Çünkü onun tadı bütün eşyayı mest etmiştir. Ancak şeker yemekle nefsin şeklini papağana değiştirir.

"Mısrî çeker bu mihneti" buyurdukları nefs-i mihnette ağlamaktadır." ***Ol râhat-ı Rahman görür"*** buyurdukları mukaddes ruhdur ki; dâima vuslatta ve rahattadır ve her ân ayrılığı yoktur. Çünkü zerre güneşin aynıdır ve güneşten ayrılığı yoktur. Varlığı güneşledir. Güneş durdukça ona dahî fena yoktur. Bakâsı yine güneşledir.

TAHMİS-İ AZBÎ

Kimi inkâr eder beni kimi Yezdân görür
Kimi puthâne der beni kimi zıllı [284] *rahman görür*
Münkerlere put kendiyim ârif olan kur'ân görür
Halk içre bir âyineyim herkes bakar bir an görür,
Her ne görür kendi yüzün ger yahşi ger yaman görür.

Bu dilberi kân u kerem bu san'atı her bâr [285] *eder*
Hiç suçu yok bir kimsenin sorsak ona deyyar [286] *eder*
Görse beni bir ehli hal Hakk'tır bana ikrar eyler
Şol câhil-ü nâdânı gör örter Hakk'ı inkâr eder,
Kâmil olanlar kâmilin herbir sözü bürhân görür.

---

[284] **Zıllî:** Gölge ile alâkalı.
[285] **Her-bar:** f. Her defa, her kere
[286] **Deyyar:** Bir kimse. Ehad. Yurt sahibi birisi. Manastır sahibi.

Nefsimledir cenkim gönül münkirlerle cidal [287]*değil*
Her ne ceza kılsın bana kimdir bana mahal değil
Ne zem olsam zarar değil ne medh olsam efdal değil
Medh ile zemmi âlemin kıymette bir hardal değil,
Hâr o durur harmanda ol buğdayı kor saman görür.

Umura [288] *nazar eylersen Hakk'tan onu anla dolu*
Can u gönülden zerrenin bekle kapısın ol kulu
Bir pirin tut dâmenini hizmet eyle anla yolu
Tuttu rikâbın ârifin nice salâtin-i ulu
Kâmil olan sultânı gör dervişi ol sultân görür.

Hayvanı görse bu gözün hayvanı ko insana bak
Olmak dilersen ehl-i aşk âşk ehline bir tane bak
Her gördüğün kemter kula arif isen merdane bak
Dervişi Hakk yakmış iken anı yakan sultâna bak,
Hamam içinde dilberi görmez gözü külhân görür.

Kuşdilini fehm eyledi ki âşık kitabın okudu
Çünkü eminim âdemim Mevla sırrı bende
Azbî cevlân ederdin sen kevn u mekân hiç yoktu
Ol dilberin Mehdî adı sükker durur halka tadı,
Mısrî çeker bu mihneti ol râhatı Rahmân görür.

---

[287] **Cidâl:** sözle mücâdele, ateşli konuşma; muhârebe; cenk; kavga, mücadele, çarpışma, çekişme.
[288] **Umura:** (Emir. C.) Emirler. İşler. Hususlar. Maddeler.

57

Vezin: Mefâ'ilün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

Soyup bin pâre eden şişe-i kalbi celâlindir,
Yine her pâresinden görünen rûy-ı cemâlindir.
Anınçün tığını çeşmin demâdem eksik etmez kim,
Yorulup yolda kalmaya o kim azm-i visâlindir.
Nicesi baksun etrâfa ya ahkâfa yahut Kâf'a,
Şu Anka kim anın gönlü nazargâh-ı hayâlindir.
Bulunmaz lâ-mekânîdir bilinmez bî-nişânîdir
Hemin ancak sana kuldur senin ehl-i iyâlindir.
Dağıldı "mim" ü "sad" ü "ra" (Mısrî) bozuldu nispet-i suğrâ,
Benim bu nispetim şimdi ne mâhındır, ne sâlindir.

Soyup bin pâre eden şişe-i kalbi celâlindir,
Yine her pâresinden görünen rûy-ı cemâlindir.
Kalb şişesini soyup bin parça eden celâlindir,
Yine her pârçasından görünen cemâl yüzündür.

"Soyup bin pâre eden şişe-i kalbi celâlindir", yani celâl tecellilerinin kalbe gelişi Allah Teâlâ'nın sonu gelmeyen bir lûtfudur. Yine her tecellîde onun cemâlinin yüzü görülür. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Mü minin kalbi Allah Teâlâ'nın iki parmağı arasındadır. Allah Teâlâ dilediği gibi tasarruf eder" [289]

"Müminin kalbi Rahmanın iki parmağı arasındadır" [290]

Anınçün tığını çeşmin demâdem eksik etmez kim,
Yorulup yolda kalmaya o kim azm-i visâlindir.
Onun için zaman zaman eksik etmez gözün oklarını,
Yorulup yolda kalmaya ona kavuşma azmimdir.

Onun ok gibi delen bakışları benim hızımdır. Yorulup yolda kalmayıp azmimi artırır, demektir. Sevgilinin cevr-ü cefası aşıka muhabbet çoşkunluğunu artırmaktan başka bir şeye sebep olmaz.

Nicesi baksun etrâfa ya ahkâfa yahut Kâf'a,
Şu Anka kim anın gönlü nazargâh-ı hayâlindir.

---

[289] Müslim. Kader. 17; Tirmîzî. Daavat. 90: İbn. Mâce. Dua. 2: Hâkim. Müstedrek. IV/321
[290] İbn. Hanbel.. 11/173. IV/419;

Ya kum tepelerine yahut Kâf dağından başka ne taraflara baksın,
Şu Anka Kuşu ki anın gönlü nazargâh-ı hayâlindir.

Anka

Anka kelimesi İbranice anak kelimesinden türemiştir. Anak, isim olarak gerdanlık, uzun boyunlu dev anlamlarına, fiil olarak ise gerdanlık takmak, boğmak, boğazı sıkmak anlamlarına gelir.

Anka; uzun boyunlu, ismi olup cismi olmayan büyük bir kuştur. Simurg, Zümrüdü anka adlarıyla da bilinir. Cennet kuşuna benzer yeşil bir kuş olduğu için bu ad verilmiştir. Bu adların dışında Anka, Semender, Devlet Kuşu, Phoenix, Tuğrul, Hümâ adlarıyla da bilinir. Bulunduğu yerdeki kuşları avlayarak batıya doğru uçtuğundan Anka-yı muġrib de denir. İslâm tasavvuf ve edebiyatlarında **Anka'**ya verilen, bazı kaynaklarda ***"yutucu, yok edici"*** şeklinde de yorumlanan **muğrib** ***"gurub eden, uzaklaşan, gözden kaybolan"*** sıfatı bu efsanevî kuşun gözle görülmeyişiyle ilgilidir. Çok yüksekten uçtuğu yolundaki inanç da bundan kaynaklanmaktadır. Bu özellikleriyle Anka'nın dünyanın en iri, en yüksekten uçan ve havada en fazla kalabilen (200 gün) kuşu "albatros" arasında bir benzerlik aramak mümkündür. Anka Hint mitolojisindeki Garuda gibi "kuşlar padişahı"dır. Bazı efsanelerde de yine onun gibi Kaf dağından başka denizin ortasında ulu bir ağacın tepesinde de oturur. Yüzü insan yüzüne benzer, boynu uzun, tüyleri renk renktir. Kendisinde her hayvandan bir alâmet bulunduğu ya da vücudunda otuz kuşun renk ve alâmeti olduğu, bu nedenle İranlıların Anka'ya Sirenk, Simurg dedikleri söylenir. Kırmızı ve altın renkli, uzun tüylü, güzel sesli ve erkektir. Bir rivayete göre dişidir. Tanrı sonra buna bir erkek yaratmıştır. Mûsa aleyhisselâm zamanında meydana gelen bu kuş, çoğalıp Necid ve Hicaz taraflarına yayılmıştır. Mısırlıların efsane olarak anlattıklarına göre Anka, kartal büyüklüğünde bir hayvan olup boynunun tüyleri altın gibi sarı ve kuyruğu beyaz ile karışık pembe renkli ve güzel gözlüdür. Gözle görülmeyecek kadar yüksekte uçan ve Kaf dağının tepesinde yatan Anka'- nın ölümü ve doğumuyla ilgili çeşitli rivayetler vardır. İran destanlarında Simurg adıyla anılan Anka, Firdevsî'nin *Şehnâme*- sinde Zâl'i yetiştiren ve oğlu Rüstem'e yardım eden kuş olarak bilinir. Ayrıca İran mitolojisinde Anka, Rüstem'in cerrahı, babası Zâl'in dadısı olarak da anlatılır.

İslâm mitolojisinde ise, Anka kuşların padişahı olarak anılır. Hz. Mûsa aleyhisselâm zamanında yaratılmış, Hicaz'a gitmiş, Hz. Süleyman aleyhisselâmın meclisince bulunmuştur. Kısas-ı Enbiya'nın Hz. Süleyman'-la ilgili bölümünde de *"Anka Kuşunun Öyküsü"* adlı bir öykü yer almakta olup bu öyküde Anka ile Hz. Süleyman aleyhisselâm arasında geçen olaylar anlatılmaktadır. Ayrıca rivayetlere göre Anka Hz. Zülkarneyn ile Kaf

dağında görüşmüştür. Hz. Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellemden önce bir nebinin bedduasıyla yok olmuştur.

Arapçada Anka, Farsçada Simurg adı verilen; Türkçede ise, bu iki isimle ya da bu iki ismin birleşmesinden meydana gelen Zümrüdü Anka (Simurg u Anka) adıyla anılan, İslâm tasavvuf ve sanatında da önemli yer tutan efsanevî kuş, benzer nitelikteki başka kuşlarla karıştırılmıştır. Ön Asya efsanelerinde Anka pek çok kaynakta birlikte ele alındığı Batıdaki eski Mısır kökenli Phoenix ve İslamî çevrelerdeki Hümâ devlet kuşundan tamamen, Hint mitolojisindeki çift başlı kartaldan ise kısmen farklı özelliklere sahip tasvir edilir. Boynunun çok uzun olduğuna ve boynunda beyaz tüylerden bir halka taşıdığına inanılan Anka ile Anadolu Selçuklu sanatında bazı çift başlı kartal tasvirlerinin boynunda bir halka bulunması nedeniyle bu iki efsanevî kuşun birleştirildiği ve çift başlı kartalın Anka sayıldığı söylenir. Araplar arasında Anka hikâyesi semender ile karıştırılmış, semender de bazen kuş olarak tasvir edilmiştir. Çeşitli efsanelere göre Anka, insanlar gibi düşünür ve konuşur. Çok geniş bilgi ve hünerlere sahiptir, kendisine başvuran hükümdar ve kahramanlara akıl hocalığı yapar. Tüyleriyle sıvazlayıp yaraları iyi eder. Kaf dağını aşabilmek ve göğe yükselebilmek için Anka'ya binmek gerekir. Nitekim Zülkarneyn de Anka'yla göğe çıkıp yıldızlara ulaşmıştır. Çeşitli dinsel, büyüsel etkileri olduğuna inanılan Anka ile ilgili inançlar, kaynağını eski Mısır inançlarından almakla birlikte, Çin'den İran mitolojisine ve Müslümanlıktan Hristiyanlığa kadar geniş bir inanç alanına yayılmıştır. Hıristiyanlar Phoenix adını verdikleri bu kuş mitinin yorumunu yaparak onu öldükten sonra yeniden dirilmenin simgesi yaparlar. Çinliler ise Anka'yı raks ve müziğin mucidi olarak kabul ederler. Yahudi inançlarına göre ise Anka, çocukları kapıp boğduğu için Hz. Mûsa aleyhisselâmın bedduasıyla yok edilmiş ve soyu kurutulmuştur. O günden beri yeryüzünde görünmez. Bir efsaneye göre beş yüz yıl yaşar. Dünyada her dönemde yalnız bir tane Anka kuşu olduğuna inanılır. Anka’nın ünlü Arap masallarından Bin Bir Gece Masalları'nda da sözü edilmiş, Anka ortaçağ Arap ve Fars bilim kitaplarına da girmiştir. Yüzyıllarca yaşadığına ve hep yüksekten uçtuğuna inanılan Anka, divan şiirinin dışında halk hikâyelerinde, halk edebiyatının çeşitli ürünlerinde ve çağdaş edebiyatımızın değişik edebî türlerinde de çeşitli özellikleriyle karşımıza çıkar. Halk hikâyelerinde ve masallarda da önemli bir yer tutan Anka, masallarda daha çok Kafdağı ile birlikte anılır.

Tasavvufta da Anka değişik anlamlarda kullanılmış, efsanevî özelliklerinden yararlanılarak bazı tasavvufî görüşlerin anlatılmasında sembol görevi üstlenmiştir. İlk sufîlerde rastlanmayan Anka adı Ruzbihân-ı Bakli gibi şair ve âşık mutasavvıflarca teşbih ve temsil unsuru olarak kullanılmıştır. Anka kavramının tasavvufa iyice yerleşmesinde Attar'ın *Mantıku't-tayr*

adlı eserinde bu kuşu ayrıntılı bir şekilde ele alması etkili olmuştur. Dünya edebiyatında ve bizim edebiyatımızda özellikle didaktik, ahlakî hikâyelerde hayvan motifleri sıklıkla kullanılır. Fikir ve düşüncelerin hayvanların ağzından aktarılmasının sağladığı kimi yararlar bu yolun tercih edilmesinde rol oynamıştır. Özellikle dinî-tasavvufî içerikli eserlerde anlatımın daha açık ve anlaşılır olmasını sağlamak için kuş motifinden yararlanılmıştır. Bazı felsefî manaları anlatmak, soyut kavramları somutlaştırmak için çeşitli kuş isimlerini sembol olarak kullanan İbn'ül Arabî'den sonra efsanevî bir kuş olan Anka'nın özellikleri çeşitli tasavvufî manaların sembolü olarak kullanılmıştır.[291]

Beyitte geçen etrâf (taraflar) ahkâf da dağ tepeleri, Kâf da Kâf dağıdır. Şimdi zâhir ehlinin indinde bu âlemin vücûdu başka, Hakk'ın vücûdu başka olarak kabul edilir. Yani âlemin dahi Hakk'ın vücûdundan başka müstakil vücûdu vardır. Tarîkat ehlinin indinde ise bu âlemin vücûdu vücûd-u zillî ve hayalîdir. Vücûd Allahın vücûdudur. Bu halkın vücûdu Hakk'ın vücûdunun zillî, yani gölgesidir. Meselâ, bir adamın güneşin nûrundan gölgesi yere yansır. İşte o yere düşen gölgeden adamın nasıl bir kimse olduğu anlaşılır. İşte bu âlem de Hakk'ın vücûdunun gölgesidir ve müstakil olarak vücûdları yoktur. Mısrî efendinin "Nazargâh-ı hayâlindir" demesi bu söze göredir.

İbn'ül Arabî hayâli, *"eşyanın hem en geniş ve hem de en dar olanı; ne vardır, ne yok; ne bilinendir, ne bilinmeyen; ne ispat edilendir, ne de reddedilen"* şeklinde paradoksal (çelişkili) ifadelerle açıklamaktadır. Hayâl, eşyanın en geniş olanıdır, çünkü o aklen imkânsız olanı bile tasavvur edebilir. Daha önce de bahsedildiği gibi zıtlıkları birleştirir ve mâdûmu tasavvur edebilir. Yine hayâl eşyanın en dar, fakat kapsamlı olanıdır.[292]

Hayalin zıtlıkları birleştirmesi hakikatine binaen azın çok, çoğun da az gösterilmesi ancak hayal ile mümkündür. Burada İbn'ül Arabî, *"Karşılaştığınızda onları sizin gözlerinizde az gösteriyor, sizi de onların gözünde azaltıyordu..."* [293] Ayetini ve *"Bunların gözüne ötekiler iki misli görünüyordu..."* [294] ayetini zikreder. Bu durumu ancak hayal takdir edebilir. Çünkü hissi âlemde azın çok, çoğun da az gösterilmesi gerçek dışı, hayalde ise hakikattir. [295]

---

[291] (BATÎSLAM, 2002), s. 195-198
[292] (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 130
[293] Enfal, 44
[294] Âl-i İmrân, 13
[295] İbnü'l-Arabî, *Fütûhât,* c. VI, s. 307.

İbn'ul-Arabî, hayâl ilmine dâhil olan konuları önce ana başlıklar altında ele almış, daha sonra bu konuların ortaya koyduğu problemleri çözmek üzere hayâl kavramı etrafında şu terimleri kullanmıştır:

Hayâl ilmi (ilmu'l-hayâl),
hayâl mertebesi (hazretu'l-hayâl),
hayâl makamı (makâmu'lhayâl),
muttasıl hayâl (el-hayâlu'l-muttasıl),
munfasıl hayâl (el-hayâlu'l-munfasıl),
tasavvur gücü (el-kuvvetu'l-musavvire),
tahayyül gücü (el-kuvvetu'l-mutehayyile),
hayâlgücü (kuvvetu'l-hayâl),
mutlak hayâl (el-hayâlu'l-mutlak),
gerçekleştirici hayâl (elhayâlu'l-muhakkik),
nefes (en-nefes),
Rahmân'ın nefesi (nefesu'r-Rahmân),
amâ,kendisiyle her şeyin yaratıldığı Hakk (el-hakku'l-mahlûku bîhî kullu şey),
berzah, halâ(el-Halâ),
hakîkî varoluş (el-vucüdu'l-muhakkak),
hayalî varoluş (el-vucûdu'l-hayâlî),
varlığı mümkün olmayan adem (ademun lâ yumkin vucûduhû),
sabit ayınlar (el-a'yânu's-sâbite),
yokluğun yokluğu (ademu'l-adem) ve ilk yokluk (el-ademu'l-evvel).

Muhyiddin İbnu'l-Arabî'nin hayâl ilmi ve hayâl'in muttasıl ve munfasıl âlemleri
hakkında en geniş açıklaması şöyledir:

"Marifetullah'a dâir ilimlerin altıncısı, hayâl ilmidir (ilmu'l-hayâl). Ve aynı zamanda hayâl'in muttasıl ve munfasıl âlemlerini bilmektir (ilmu âlemi'l-muttasıl ve'l-munfasıl). [296]

İbn'ül Arabî 'nin bu şekilde melekûtî, rûhâni ya da hayalî sûretlerle karşılaşma tecrübesi çoktur. Nitekim o, tavaf esnasında Kâbe'nin ya da Kur'an-ı Kerim'in hakikatini bir genç *(fetâ)* sûretinde müşahede eder. Kendinden önce yaşamış evliya ya da nebilerin ruhâni sûretleriyle karşılaşır.[297]

Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-aziz İbn'ül Arabî'nin Ankâ-i Muğrib Kitabı-

---

[296] (ATAÇ, 1993), s. 479; Hayâl ilmine Hayalî keşif bilgisi (ma'rifelu'l-keşfi'l-hayâlî) de denilmektedir. Bak: Futûhât, I, 34, II, 299.
[297] (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 426

na değer verir ve ondan istihraçlarda bulundu. Hasaneyn Risalesinde ve Kelimatı Kudsiyesinde birçok alıntılar yapmıştır. Süleymaniye Kütüphânesinde[298] bulunan nüsha kendi elinde bulundurduğu anlaşılmaktadır. Yaptığımız incelemede kapağın ilk sayfasında (H: 1071- M: 1660) [299] kayıt düşülmüştür. İç sayfalarda hemen hemen hepsinde sırrı açılmış ayetlerin, günlerin vukua gelen olayların kitabın gösterdiği işaretler ile uygunluğu ile kenar notları ile belirtilmiştir.

Mesela: 12a da **"Yusuf'un hapse girişi 1087"**

16a da **"1086 da hapisten çıktığım gün"** Bu türlü birçok kayıt bulunmaktadır.

Bulunmaz lâ-mekânîdir bilinmez bî-nişânîdir
Hemin ancak sana kuldur senin ehl-i iyâlindir.
Bulunamaz mekânsızdır bilinemez işareti yoktur
Ancak senin ailendendir ve sana kuldur.

Hakikat ehli katında vücûd ancak Allah Teâlâ'nın vücûdudur. İlâhî vücûddan başka vücûd yoktur. Ondan dolayıdır ki, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem efendimiz Ahadiyyet makâmının asâleten bizzat sâhibi olduğundan gölgesi yok idi, yani gölgesi yere düşmezdi.

"Senin ehl-ü iyâlindir" demek o kendi kendine hizmet eder, kendi kendine söyler. Yani rubûbiyyetle rubûbiyyetine hizmet eder, çünkü Cenâb-ı Hak ve gayb-ı Mutlak zâhir oldu, yani Cenâb-ı Hak hicâb-ı rubûbiyyetle zâhirdir.

Dağıldı "mim" ü "sad" ü "ra" (Mısrî) bozuldu nispet-i suğrâ,
Benim bu nispetim şimdi ne mâhındır, ne sâlindir.
Küçük isim (Mısrî) bozuldu "mim" ve "sad" ve "ra" diye dağıldı
Benim bu nispetim şimdi ne aydır, ne yıldır.

Mısrî'nin vücûdu dağıldı, yani vücûd Hakk'ın vücûdudur. Mısrîlik kalktı. Şimdi o Mısrîlik nispeti ne ayındır ne de yıllarındır.

> Nitekim Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Beytullah'a girmeğe engel olan müşriklerle anlaşma yapacağı zaman böyle yapmıştır. Bu esnada müşriklerden Süheyl b. Amr adında biri, anlaşmayı yapmak üzere geldiğinde, Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem

---

[298] Ankau Muğrib fi Ma'rifeti Hatmi'l-Evliya ve Şemsi'l-Mağrib / Muhyiddin Muhammed b. Ali et-Tai el-Endelüsi İbn Arabi 297.7Süleymaniye - Pertev Paşa (Selimiye) - 000314

[299] Muhammed Mısrı El-Malatî, El-Halvetî, El-Uşşâkî

"Şimdi işiniz kolaylaştı." deyerek, bunu bir uğur saydı. Nitekim Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin uğur sayarak sevindiği gibi, problem Sehl'in elinde çözülmüş oldu. [300] Hâlbuki babası ona bu ismi taktığında, başkalarından ayırt edilmesi için bir âlem olarak vermiş veyahut da, hayırdan başka bir gaye olmaksızın ona bu ismi vermiştir.[301]

TAHMİS-İ AZBÎ

Eğer zahir eğer batın gönül hak haseb[302] *halindir*
Kemalin hem zevalindir zevalin hem kemalindir
Celâlin ile cemâlin hep bilindi ber-kemalindir. [303]
Soyup bin pâre eden şişe-i kalbi celâlindir,
Yine her pâresinden görünen rûy-ı cemâlindir.

Zebun [304] *etti beni derdi* ***elif lâm*** *ile bu hem* ***mim*** (الم)
Onun için aşıka oldum veya ey dilber ***mim cim*** (جم)
Uzaktır bana sultanım hakikat vacibu't-tekrim
Anınçün tığını çeşmin demâdem eksik etmez kim,
Yorulup yolda kalmaya o kim azm-i visâlindir.

Meded ey pür- cefâ dilber yeter oldu gel insaf
İnayet eyle insaf et ve dâim ayn'l-iltâfa[305]
Özüm mehri [306] *cihânbânıdır* [307]*zıyasın salmıştır etrafa*
Nicesi baksun etrâfa ya ahkâfa yahut Kâf'a,
Şu Anka kim onun gönlü nazargâh-ı hayâlindir.

---

[300] Hudeybiye barış anlaşmasına atıf yapılan bu uzun rivayet için bak: **Buhârî,** Şurût (54), 15.
[301] (ATAÇ, 1993), s. 414
[302] **Haseb:** dolayı, cihetince, gereğince.
[303] **Ber-kemal:** f. Mükemmel.
[304] **Zebun:** f. Zayıf, güçsüz, âciz. Alışverişte aldanan.
[305] **Ayn:** tıpkısı, tâ kendisi ; **Lütuf:** Rıfk ve nevâziş. İltifatla mülâyemet üzere muâmele eylemek.
[306] **Mehr:** Aşk, şefkat, muhabbet. Güneş.
[307] **Cihan-bân:** f. Cihanın bekçisi, dünyanın koruyucusu olan. Allah TeâlâHükümdar

Yüzün münkirlere dostum ıyân olmaz kemâyindir [308]
İşitildin yüzün vasfın, gözüm yaşı revâyındır[309]
Yüzün aşk ehline kıble özün canın imânıdır
Bulunmaz lâ-mekânîdir bilinmez bî-nişânîdir
Hemin ancak sana kuldur senin ehl-i iyâlindir.

Oluptur dersimiz "küllün aleyhâ hâfiz"[310] *eşya*
Bize feyz ehlinden beyandır "sırrı mâ evhâ"[311]
Ayn ya bâ ile zâ (Azbi)dan olupdur âlemi kübra
Dağıldı "mim" ü "sad" ü "ra" (Mısrî) bozuldu nispet-i suğrâ,
Benim bu nispetim şimdi ne mâhındır, ne sâlindir.

---

[308] Kemâyin: yay gibi eğri (gizli)

[309] **Reva:** f. Lâyık, uygun. Meydana gelmek.   Gidici

[310] اِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ ***"Hiçbir kimse yoktur ki, üzerinde bir gözetleyici olmasın."*** (Tarik, 4)

[311] فَاَوْحَى اِلَى عَبْدِهِ مَا اَوْحَى ***"Allah o anda kuluna vahyedeceğini etti."*** (Necm, 10)

58

Vezin: Mef'ûlü Mefâ'ilün Fe'ülün

Esmâ-i ilâhiyyede bî-had hünerim var,
Her demde semâvat-ı hurûfa seferim var.
Gönlüm göğünün yıldızıdır hiç adedi yok,
Her burçta benim bin güneş bin kamerim var.
Âlimler ebced hacesi olmak olur âr,
Alçak görünen ebced'e âlî nazarım var.
Arş u semâvatı ulûmun budur el-hak,
Hem dahi zemininde tükenmez güherim var.
Bununla bir oldu dem-i Îsâ ile Mısrî,
Gönlüme dahi ne gelirim ne giderim var.

Esmâ-i ilâhiyyede bî-had hünerim var,
Her demde semâvat-ı hurûfa seferim var.
İlâhi isimlerde sonsuz hünerim var,
Her zaman harflerin semasına seferim var.

[Esmâ-i Hüsnâ Zikri ve Adâbında A'râf sûresi 180. âyette, "*O'na (Allâh'a) o isimlerle duâ edin.* " buyrulduğunu, bir hadîs-i şerîfde de ***"Allah Teâlâ'nın güzel isimlerini ezberleyip sonuna kadar sayanların cennetle müjdelendiği"*** ni belirtmiştir. İşte bu Allah Teâlâ buyruğu ve Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem müjdesi, Esmâ-i Hüsnâ'nın tarîkat mensûbu olan veya olmayan bütün müslümanların dilinden düşürmedikleri zikri, yani virdi olmuştur. Bu husus tarikatlarca daha sistemli ve tertipli hâle getirilmiştir. Allah Teâlâ'yı zikretmek Kur'an-ı Kerim'de çeşitli yerlerde emredilmiştir. Bu âyetlerden birisi şöyledir : ***"Ey mü'minler! Allâh'ı çok zikredin. O'nu sabah akşam tesbîh edin. "***[312]

İşte Kur'an-ı Kerim'deki bu âyetler, müslümanlar arasında Allah Teâlâ'yı zikretmenin, bir ibâdet olarak müslümanlar arasında yaygınlaşmasına vesîle olmuştur. Esmâ-i Hüsnâ zikri âyetlerin de işâretiyle zikir ibâdetin ayrılmaz bir unsurudur. Zikri tarîkatlar bir sisteme bağlamışlardır. Her tarîkatın kendi mensuplarına tavsiye ettiği bir zikir âdabı, usûlü ve sayısı vardır. Bu, o tarîkatın virdi, yani belli zamanlarda, belli mikdarda tekrar edilerek okunan şeyler olarak kabul edilir. Esmâ-i Hüsnâ zikri de bazı tarîkatların virdleri (evrâdı) arasındadır. Mesela, Halvetiyye tarîkatında şu yedi Esmâ asıl kabul edilmiştir:

Kelime-i tevhîd, Allâh, Hû, Hak, Hayy, Kayyûm, Kahhâr.

---

[312] Ahzâb, 41, 42.

Şu beş isim de fürû' (ek, ilave) kabul edilmiştir:

Fettâh, Vâhid, Ehad, Samed, Allâh.

Bu son beş isim, asıl kabul edilenlere ilâve edilir.[313]

Esma-i Hüsnâ hakkında birçok eserler telif edilmiş ve yazılmıştır. Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîzin **Şerhu'l-Esmâi'l-Hüsnâ Risâlesi** de bulunmaktadır. Bu eserlere örnek olarak İbn-i Îsâ'nın[314] Esmâ-i Hüsnâ Şerhi isimli eserinde [315] esmâ zikrine başlamadan önce şartların bulunduğu ve bunlar için şartların olduğu ve yerine getirilmesini tavsiye etmektedir. Ondan sonra zikre başlanabilecektir. O, eserinde her ismin hangi vakitte ve kaç adet zikredilmesi gerektiğini de, genellikle son beyitte belirtmiştir. Buna göre her ismin zikredileceği vakit ve adet bellidir.

İbn-i Îsâ'nın belirttiği bu vakitler yedi tânedir:

1. Güneş,
2. Müşteri (Jüpiter, Mars),
3. Zühre (Venüs, Çobanyıldızı),
4. Mirrîh (Merih),
5. Kamer (Ay).
6. Utârid (Merkür),
7. Zuhal (Satürn).

Görüldüğü gibi, Allah Teâlâ'nın isimlerinin zikredileceği vakitler bazı gezegenlerin isimleriyle anılmaktadır. İbn-i Îsâ, eserinde [316], şema hâlinde, bu vakitlerin hangi günün hangi kısmına isâbet ettiğini takdîm etmiştir. Günün bu kısımları da şunlardır:

1. Sabah,
2. Kuşluk,
3, Zevâl (Güneşin tam tepe noktaya ulaştığı ân),
4. Öğle, 5. Mâ-beyn (Öğle ile ikindei arası),
6. İkindi,
7. Akşam.

İsimlerin zikredileceği vakitler, her günün bu kısımlarından farklı birine

---

[313] M. Sâdık Vicdânî, **Tomar-ı Turuk-ı Aliyye** (**Halvetiyye Silsilenâmesi**), s. 29.

[314] İbn-i İsâ'nun asıl adı İlyas'tır. Ancak babası Necdüddin İsâ'yı Akhisâsî'ye izafeten "İbn-i İsâ" (İsâoğlu) diye tanınmıştır. 902/1496'da Akhisar (Manisa)'da doğmuştur. Akhisar, o sırada livâ olan Saruhan'a bağlı bir kasaba olduğu uçun "Sarûhânî" nisbetiyle anılır. Doğduğu yer ve memleketi olan Akhisar'a nisbet edilerek "Akhisârı" diye de anılır.

[315] (Saruhânî)

[316] Bkz. **Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ**, A, vr. 42b; C, vr. 30; H, vr. 27b; K, vr. 1a.

isâbet etmektedir. Onların isâbet ettiği, günün bu kısımları da şunlardır:

ESMÂ-ÜL HÜSNÂ

Rahman	298	**Semi'**	180	**Hakk**	108	**Bâtın**	62
Rahîm	258	**Basîr**	302	**Vekîl**	66	**Vâli**	47
Melik	90	**Hakem**	68	**Kavîy**	116	**Müta'âlî**	551
Kuddûs	170	**Adl**	104	**Metin**	500	**Berr**	202
Selâm	131	**Latif**	129	**Veli**	46	**Tevvâb**	409
Mu'min	137	**Habîr**	812	**Hamîd**	62	**Muntakim**	630
Muheymin	145	**Halîm**	88	**Muhsî**	148	**Afuv**	156
Aziz	94	**Azîm**	1020	**Mubdî'**	56	**Ra'ûf**	287
Cebbar	206	**Gafûr**	1286	**Mu'îd**	124	**Maliku'l-Mülk**	212
Mutekebbir	662	**Şekûr**	526	**Muhyî**	68	**Zu'l-Celâli ve'l-İkram**	1100
Hâlik	731	**Aliy**	110	**Mumît**	490	**Muksit**	209
Bâri'	214	**Kebîr**	232	**Hayy**	18	**Câmi'**	114
Mûsavvir	336	**Hafîz**	998	**Kayyûm**	156	**Gani**	1060
Gaffâr	1281	**Mukît**	550	**Vâcid**	14	**Muğni**	1100
Kahhâr	306	**Hasîb**	80	**Mâcid**	48	**Mâni'**	161
Vehhâb	14	**Celîl**	73	**Vâhid**	19	**Dârr**	1001
Rezzâk	308	**Kerîm**	270	**Ahad**	13	**Nâfi'**	201
Fettâh	489	**Rakîb**	312	**Samed**	134	**Nûr**	256
Alîm	150	**Mucîb**	55	**Kâdir**	305	**Hâdi**	20
Kâbız	903	**Vâsi'**	137	**Muktedir**	744	**Bedî'**	86
Bâsıt	72	**Hakîm**	78	**Mukaddim**	184	**Bâkî**	113
Hâfız	1481	**Vedûd**	20	**Mu'ahhir**	847	**Vâris**	707
Râfi'	351	**Mecîd**	57	**Evvel**	37	**Reşîd**	514
Mu'izz	117	**Bâ'is**	573	**Ahir**	801	**Sabûr**	298
Muzill	770	**Şehîd**	319	**Zâhir**	1106		

Güneş : **Pazartesi,** mâ-beyn ; **Salı,** kuşluk ;**Çarşamba,** ikindi ; **Perşembe,** zevâl ; **Cuma,** akşam ; **Cumartesi,** öğle ;**Pazar,** sabah.

Müşteri : **Pazartesi,** zevâl ; **Salı,** akşam ; **Çarşamba,** öğle ; **Perşembe,** sabah ; **Cuma,** mâ-beyn ; **Cumartesi,** kuşluk ; **Pazar,** ikindi.

Zühre : **Pazartesi,** ikindi ; **Salı,** zevâl ; **Çarşamba,** akşam ; **Perşembe,** öğle; **Cuma,** sabah ; **Cumartesi,** mâ-beyn ; **Pazar,** kuşluk.

Mirrîh : **Pazartesi,** öğle ; **Salı,** sabah ; **Çarşamba,** mâ-beyn ; **Perşembe,** kuşluk ; **Cuma,** ikindi ; **Cumartesi,** zevâl ; **Pazar,** akşam.

Kamer : **Pazartesi,** sabah ; **Salı,** mâ-beyn ; **Çarşamba,** kuşluk ; **Perşembe,** ikindi ; **Cuma,** zevâl ; **Cumartesi,** akşam ; **Pazar,** öğle.

Utârid : **Pazartesi,** akşam ; **Salı,** öğle ; **Çarşamba,** sabah ; **Perşembe,** mâ-beyn ; **Cuma,** kuşluk ; **Cumartesi,** ikindi ; **Pazar,** zevâl.

Zuhal : **Pazartesi,** kuşluk ; **Salı,** ikindi ; **Çarşamba,** zevâl ; **Perşembe,** akşam ; **Cuma,** öğle ; **Cumartesi,** sabah ; **Pazar,** mâ-beyn.

Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ'da belirtilen üsûle göre bu vakitlerde okunacak isimler ve adetleri şunlardır :

Güneş : 1. Allâh (66), 2. er-Rahmân (298), 3. er-Rahîm (386), 4. el-Melik (90), 5. es-Selâm (131), 6. el-Hâlık (731), 7. el-Bârî (204), 8. el-Bâsıt (72). 9. er-Râfi' (351), 10. el-Muizz (117), 11. el-Basîr (300), 12. el-Hakem (68), 13. el-Adl (104), 14. el-Gafûr (1286), 15. el-Aliyy (110), 16. el-Hafîz (998), 17. el-Mukît (550), 18. el-Celîl (73), 19. el-Bâis (573). 20. el-Muhsî (148), 21. el-Hayy (18), 22. el-Kâdir (305), 23. el- Muktedir (744), 24. el-Evvel (37), 25. el-Vâlî (47), 26. el-Afüvv (156), 27. Zü'l-Celâli ve'l-İkrâm (1100), 28. el-Ganî (1060), 29. el-Mâni' (161), 30. en-Nûr (256), 31. el-Hâdî (20), 32. el-Bâkî (113), 33. er-Reşîd (514), 34. es-Sabûr (298).

Müşterî : 1. el-Kuddûs (170), 2. el-Müheymin (145), 3. el-Mütekebbir (662), 4. el-Kahhâr (306), 5. el-Alîm (150), 6. el-Kâbız (903), 7. es-Semî' (180), 8. el-Kebîr (231), 9. el-Müşterî (55), 10. eş-Şehîd (319), 11. el-Hamîd (62), 12. el-Mübdî (56), 13. el-Kayyûm (156), 14. es-Samed (134), 15. et-Tevvâb (409), 16. el- Muksıt (219), 17. el-Câmi' (114), 18. el-Bedî' (86).

Zühre : 1. el-Mü'min (136), 2. el-Gaffâr (1281), 3. el-Vehhâb (14), 4. er-Rezzâk (308), 5. el-Latîf (129), 6. eş-Şekûr (526), 7. el-Hasîb (80), 8. el-Kerîm (270), 9. er-Rakîb (312), 10. el-Mecîd (57), 11. el- Vekîl (66), 12. el-Metîn (500), 13. el-Muhyî (68), 14. el-Mâcid (48), 15. el-Birr (202), 16. el-Muğnî (1100), 17. el-Vâris (707).

Mirrîh : 1. el-Azîz (94), 2. el-Cebbâr (206), 3. el-Müzill (770), 4. el-Kavî (110), 5. el-Velî (46), 6. el- Mümît (490), 7. el-Vâhid (19), 8. el-Ehad (13), 9. el-Âhir (801), 9. el-Müntakim (630), 10. ed-Dârr (1001).

Kamer : 1. el-Mûsavvir (336), 2. el-Habîr (812), 3. el-Vâsi' (137), 4. el-Hakîm (78), 5. el-Vedûd (20), 6. el-Bâtın (62).

Utârid : 1. el-Fettâh (489), 2. el-Azîm (1020), 3. el-Muîd (124), 4. er-Raûf (286), 5. Mâlikü'l-Mülk (212).

Zuhal : 1. el-Hâfız (1481), 2. el-Halîm (88), 3. el-Vâcid (14), 4. el-Mukaddim (184), 5. el-Muahhir (184), 6. ez-Zâhir (1106), 7. el-Müteâl (551), 8. el-Nâfi' (201).] [317]

Gönlüm göğünün yıldızıdır hiç adedi yok,
Her burçta benim bin güneş bin kamerim var.
Gönlüm göğünün sayısı yok yıldızlarıdır,
Her burçta benim bin güneş bin ayım var.

Gönül göğünden murad kalptir. Yıldızdan ise hatıra gelen düşüncelerdir. Hatıra gelenlerin hiç sonu yoktur. Bin güneş ve bin kamerden maksat o hatıra gelenlerden açılan ilâhî zevklerdir.

Âlimler ebced hacesi olmak olur âr,
Alçak görünen ebced'e âlî nazarım var.
Âlimlere ebced hocası olmak ar olur,
Alçak görünen ebced'e âlî nazarım var.

Âlimler ebced hocası olmağa utanırlar. Hâlbuki Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz diyor: ***Ebced'e âlî nazarım var,*** zirâ Ebced Benî İsrâil zamanında bir Melîk idi, onun mazharından nice bu kadar âlem nizam ve intizam bulmuş ve o zamanın nebisi tarafından dâvet olunmuş ve onunla

[317] (Saruhânî) (YILMAZ)

nice vak'alar olmuştur.

Siz beni habs idüp Boğazhisar'a gelince bir hal galebesiyle kitâbları yırtmış atmışum. kuşlukdan vakt 'asr[318] olınca 'aklum başuma gelince gördüm. boğazumda yine zencir ayağumda bukağı bu hâlde iken esmâ'-i hurûf ve kavâ'id-i[319] cifrün bazısı feth oldı. El-hamdu lillahi te'âlâ ol günden bu güne gelince yevmen fe-yevmen[320] ziyâde olmakdadur. hattâ ba'zı ıstılâh-ı cifre Allah sübhânehu ve te'âlâ vâzı'-ı evvel kıldı.[321]

Ve dahi ğarâib-i vârîdâtdan olmak üzre menkûldür ki Hazret-i merhum bendelerinden birisi kendi dâiresinden birine iktizâ itmiş iken Hazret-i şeyhden istişfâ güne olub bir macûn terkibi Merhum Hazretleri istişvâb buyurub var imdi bu eczayı mektübetül-esâmîyi sûk u attârândan bitemâmihâ iştira idüb inşâ Allâhu Teâlâ bade'l-istiğmâl âsâr-ı şifâ bedidâr olarak defi keder ve kaf-ı ilel ve men-i eşkâl olur, misilli buyurub ol dahi mütevekkilen "ala'r-rabbül-hakım mubâye'ia-i merkuma semtine şitâbân ve eczâ-yı devayı tedarik niyyeti ile revân oldukda ekserin iştira lâkin birine bir tarîkle zaferyâb olamayub mânend-i kimya ve anka mevcûdül-ism ve madûmü'l-cism kaldıkda yine Hazret-i şeyhe arz-ı hacet ve sebıl-i tekmîl-i istifsar idince anlar dahi şeyi matlubun aded-i ebcedisini hisâb buyurub devâ-yı mezbûra ilhakı kabil kesırü'lvücüd olanlardan adedi aded-i sabıka mutâbık birisini ihtiyar ve madüm-ı merkuma bedel-i şahîh olmak üzre tekmiline işaret ve istimâline (34a) tenbihlerinden sonra ol dahi bir minval meşrü amil olub hulâsatü'l-âmâl olan murâdları dahi bî-kudretihî aze ve celle hasıl olmuşdur.[322]

Yukarıda bahsi geçen konuda birisi şifa için Niyâzî-i Mısrî kaddese'lâhü sırrahu'l azîzden şifa için bir macun istemiş. Niyâzî-i Mısrî Efendi, macun müfredatını yazmış. Ancak birisi atarlarda bulunamamış. O'da "Ebced hesabıyla onun adına uyan başka bir ecza yani bitki veya maddeyi bulup, koyuverin" demiş. Öyle yapmışlar; macunu yiyen iyileşmiştir. Bu mevzudan işaretle maddelerin isimleri ve müsemmaları arasındaki mükemmel birlikteliğe işaret olduğu bunun yüksek bir ilim mertebesinin beyanıdır.

[318] İkindi vakti
[319] Kaideleri
[320] Günden güne
[321] (MISRÎ, 1223), v. 35b
[322] (İbrahim RAKIM, 1750), v. 34a

EBCED TABLOSU[323]

Harfler	Küçük (Asıl) Ebced	En Küçük Ebced	Büyük Ebced	En Büyük Ebced
Elif ا	1	1	111	13
Be, Pe ب	2	2	3	611
Cim, Çim ج	3	3	53	1035
Dal د	4	4	35	278
He ه	5	5	6	705
Vav و	6	6	13	465
Ze, Je ز	7	7	8	137
Ha ح	8	8	9	606
Tı ط	9	9	10	535
Ye ى	10	10	11	575
Kef, Gef ك	20	8	101	630
Lam ل	30	6	71	1090
Mim م	40	4	90	333
Nun ن	50	2	106	760
Sin س	60	-	120	520
Ayn ع	70	10	130	192
Fe ف	80	8	81	651
Sad ص	90	6	95	590
Kaf ق	100	10	181	651
Re ر	200	8	201	502
Şın ش	300	6	360	1077
Te ت	400	4	401	320
Se ث	500	2	501	747
Hı خ	600	-	601	512
Zal ذ	700	10	701	179
Dad ض	800	8	805	653
Zı ظ	900	6	901	577
Gayn غ	1000	10	1060	111

[324]

[323] Kaynak: Türk-İslâm Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme, Doç. Dr. İsmail Yakıt, Ötüken, İstanbul, 1992.

Cefr ve Ebced- Harfler ve Rakamlar Metafiziği [325]

Cefr ve ebced, harflerin rakamsal değerleriyle tarih düşürmede kullanılan yönteme adını veren kelimelerdir. Cefr ve ebced, bir söz sanatı olduğu gibi aynı zamanda ilâhî metinleri yorumlamada kendisine başvurulan bir metot olarak görülür. Bu yöntem, farklı milletler tarafından değişik dönemlerde apayrı amaçlar için kullanılmıştır. Müslüman topluluklar tarafından da bu yönteme başvurulmuş ve İslâm kültür zemininde geniş bir uygulama alanı bulmuştur. Epistemolojisini *bâtınî te'vil* üzerine kurgulayan mukassıdların kullandıkları *cefr ve ebced*, *harf ve rakam metafiziği* bağlamında değerlendirilmelidir. Bunu, bir anlamda *harf ve sayı gizemciliği* olarak da niteleyebiliriz. İlâhî mesajın muhatabı olan insan, metinleri anlamaya yönelik olarak her dönemde farklı yorum yöntemleri geliştirmiştir. Bu çabanın amacı, ilâhî muradı anlamaya yöneliktir. Yaşamını ilâhî kasıtlara uyarlamak için çaba gösteren insanın, aynı zamanda *kutsal*ı, farklı yorum yöntemleriyle, yaşamına/duruşuna uydurmayı hedeflediği de olmuştur. Bunu, rahat yaşamak, tatmin olmak ve daha farklı sebeplerle yaptığı görülür. İlâhî metni kendi duruşuna uyarlama çabası, dinde *ifsad* edici bir ameliye olarak kabul edilir. Bu yaklaşımlar farklı fırkalar tarafından yaşanılır/savunulur olmuşsa da asıl tahribatı Kur'an-ı Kerim'in zâhirini hiçe sayarak bâtınî yorumu merkeze alanlar, aşırı yorumlarını *asıl* kabul edenler oluşturur. İlâhî metinlerin cefr ve ebcede başvurularak yorumlanmasını savunanlar, bunu, bâtınî kasıtları anlama çabası olarak meşru hatta gerekli görmektedirler. Bu yönelimin kutsalın sınırlarını zor-

---

[324] İbn'ül Arabî 'ye göre bu harflerin bazı sayı değeri şu şekildedir.

"gayn" harfinin sayısal değeri hakkında, bize ve sır ehline göre 900, nur ehline göre ise 1000'dir der.

"dâd" harfinin sayısal değeri hakkında, bize göre 90, nur ehline göre ise 800'dür der.

"şın" harfinin sayısal değeri hakkında bize göre 1000, nur ehline göre 300'dür der.

"yâ" harfinin sayısal değeri hakkında on ikinci felek için 10, yedinci felek için ise 1'dir der.

"lam" harfinin sayısal değeri hakkında on ikinci felek için 30, yedinci felek için ise 3'tür der.

"ra" harfinin sayısal değeri hakkında on ikinci felek için 200, yedinci felek içinse 2'dir der.

"sâd" harfinin sayısal değeri hakkında bize göre 60, nur ehline göre 90'dır der.

*"sin"*harfinin sayısal değeri hakkında nur ehline göre 60, bize göre ise; büyük ebcette 300, küçükte 3'tür der.

"zı" harfinin sayısal değeri hakkında nur ehline göre 900, bize göre büyük ebcette 800, küçük ebcette 8'dir der. (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 208-209

[325] (YAZÇİÇEK, yıl 2 sayı 1 Aralık 2004)

lar boyutta; hatta bizatihi ilâhî mesaja aykırı olması dahi onları engelleyememiştir. Zira onlara göre yapılan, değerlerin tabiatı gereğidir dolayısıyla meşru hatta lüzûmludur.

Terim Olarak Cefr ve Ebced

Arapça bir kelime olan cefr, sözlükte, sütten kesilmiş dört aylık kuzu, oğlak, içi taşla örülmemiş yuvarlak geniş kuyu, hizmetçi çocuk, altı ayını doldurmuş küçük deve, küçük buzağı anlamlarına gelir. Terim olarak *cefr/cifr*, değişik metotlarla gelecekten haber verdiği iddia edilen ilim veya bu ilmi kapsayan eserleri ifade eden bir terim olarak anılır. Harflere verilen sayı değeri ile geleceğe veya geçen hâdiselere ibarelerden tarih veya isme dair işaretler çıkarma ilmine de *cefr* denilmektedir. *Ebced* kelimesi ise Arab alfabesindeki harflerin kolaylıkla ezberlenebilmesi için harflerin birleştirilmesiyle meydana getirilmiş sekiz manasız kelimenin ilki olan bir terimdir. Ebced, bu sıralamada ilk kelimenin adı olduğu gibi aynı zamanda diğer kelimelerin tümüne de ad olmuştur. Bir başka ifadeyle ebced, eski alfabeye verilen isimdir. Buna, **"abcad, ebicad, ebiced, abucad"**da denmektedir ancak tutunmuş şekli 'ebced'dir. Ebced, Arapça, Eski Sâmî Alfabesindeki harf sırasının sayı değerine göre tertiplenmiştir. Bu dizginin İbrânî ve Süryânî Alfabesindeki harfleri içine aldığı ve dizgide yer alan kelimelerin aynı zamanda birer manaya da geldiği kabul edilir. Bu formülde yer alan kelimeler şunlardır: ebced, hevvez, huttî, kelemen, sa'fas, karaşet, sehaz, dazağ (zazığlen). Bu kelimelerin gerçekte Arapça köklere dayanmayışı ve bu suretle kelimelerin belli bir anlamının da olmayışı, Arapların bunları başka kavimlerden almış olduklarının açık bir delilidir. Kaynaklar da bu görüşü desteklemektedir zira bu çeşit bir sıralamanın Fenike Alfabesi'nde görüldüğü tespit edilmiştir. Esas itibariyle cefr ve ebced, mahiyet ve sonuç açısından aynı içeriğe sahiptirler. Kelime ve tasnif bakımından farklı değerlendirilmelerine rağmen aslında bu kelimeler için biri birinin nev'îdir de denilebilir. Harflerin sayısal değerleriyle tarih düşürmede kullanılan bu yöntem, aslında söz-harf ve sayı bütünlüğünden doğan bir sanattır. Ancak İlâhî metinlerin yorumu ve gayb haberlerini bildirmek için kullanımı, tarih düşürme metodu ve söz sanatı oluşunu gölgelemiştir. Cefr yöntemini kullananlara cefrî veya *ceffâr* denilmektedir.

Cefr ve Ebced Batınî Yorumun Tarihine Toplu Bakış

Ebced'in menşeine dair yapıla gelen rivayet ve yorumlar, konuya dair söylenegelen efsaneleri göstermesi bakımından dikkate şayandır. Ebced diziminde geçen kelimelerin, Şuayb aleyhisselâmın kavminden olan altı kişinin adı, Medyen ülkesinin şahları, ilk altısı altı şeytanın adı, haftanın günlerinin adları, Hz. Âdem aleyhisselâmın yaratılış ve cennetten ayrılış

hikayesinin evrelerini gösterdiğine inanıldığı gibi, insanı meydana getiren "anasır-ı erba'a" (dört unsur)'nın da ebcedin karşılığı olduğu kabul edilmektedir. Yine ebced'in ilâhî isimlerin altı anahtarı; ilâhî isimlerin karşılığı olan kelimelerin baş harflerinin bir araya getirilmesiyle ortaya çıkan bir düzen olduğuna da inanılmaktadır. Bir başka inanışta bunun, Tanrı'nın ilâhî kitaplarında yer alan emir ve yasaklarını açıklayan kelimeler olduğu kabul edilir. Yine ebced düzenindeki sekiz anlamsız kelimenin, kimler olduğu bilinmeyen sekiz filozofun adı olduğuna da inanılır. Yunanlıların sayıları zaptetmek için koydukları kelimeler olduğuna dair rivayete rastlandığı gibi, bu sekiz kelimenin Pers hükümdarı Sâbûr'un çocuklarının adları olduğuna da inanılmaktadır. Bu inanışlar tarihte kalmış yaklaşımlardan ibaret değildir. Örneğin René Guénon, ebced'in sayısal değerleriyle alfabedeki harflerin toplamına karşılık gelen sekiz ismin, sekiz meleğin adı olduğunu söylemekte ve benzeri yaklaşımlar gelenek eğilimince geniş kabul görmektedir. Ebced düzenini oluşturan kelimelerin ne olduğuna dair efsanevî rivayetleri daha da uzatmak mümkündür. "Şia'da beklenen Mehdî inancına uyarlanan cifir girişimi ilk kez Cafer-i Sadık'a ilâhlık atfeden ve İmam Cafer tarafından tekfir edilip kovulan, Gulât-ı Şia'dan Hattabîler tarafından İslâm dünyasına sokulmuştur. Cifir hakkındaki rivayetler Ehl-i Sünnet'çe güvenilir sayılmamaktadır. Çünkü bunların senetleri muteber olmadığı gibi Cafer-i Sadık radiyallâhü anhın yakınlarından olan Malik b. Enes, Süfyan b. Uyeyne gibi âlimler tarafından da benimsenmemiştir. Bu rivayetlerin kaynağı Kuleynî'dir. Kuleynî "El-Kâfi" isimli hadis kitabında bugünkü Kur'an-ı Kerim'in tahrif olduğunu, Cafer'i Sadık'ın Hz. Mûsa aleyhisselâmdan daha bilgili olduğunu iddia edecek kadar tutarsız görüşler benimseyen bir kişidir." Günümüz mutedil Şia âlimleri cifiri kullanmamakta, Kur'an-ı Kerim'in şifre kitabı gibi algılamanın yanlış olduğunu vurgulayarak; el-Kâfi'nin şüpheli senetlere dayandığını ve muteber olmadığını söylemektedirler. Cefr ile ilgili sözlerin İmam Cafer-i Sadık radiyallâhü anha nisbet edilmesi ve cefrin sıhhatiyle ilgili olarak Muhammed Ebu Zehra şunları söylemektedir: ***"Biz cefr ile ilgili sözlerin İmam-ı Cafer Sadık'a nispetini kabul etmiyoruz. Çünkü cefr, gayb ilmi ile alakalı bir şeydir. Gayb ilmini ise Allah kendi zatına hasretmiştir. İmam Ca'fer'e nisbet edilen cefr ile ilgili rivayetlerin çoğu el-Kuleyni yoluyla gelmektedir. Bu el-Kuleyni, aynı zamanda İmam Cafer'in Kur'an'da eksiklik bulunduğunu söylediğini de rivayet etmiştir. el-Kuleyni'nin Kur'an ile ilgili bu rivayetinin yalan olduğunu, İmam el-Mardi ve öğrencisi et- Tusi gibi Isna-Aşeriyye'nin büyük imamları ortaya koymuş ve İmam Cafer'den bu rivayetin tam aksini nakletmişlerdir. Asılsız bir şeyi böyle bir imama nisbet eden kimsenin hiçbir rivayeti hakikat araştırıcıları nazarında kabul edilmeye layık değildir. Bana göre cefr fikrini, Isna-Aşeriyye mezhe-***

bine sokanlar Hattâbîlerdir." [326]

Ebced Hesabı

Harflerin rakam değerleriyle *tarih düşürme* eski dönemlerden beri yapıla gelmiştir. Bunun bir zevk halini alması insanların ilgisini çektiği gibi zamanla adeta tutku halini almış ve bu yöntem nerdeyse akla gelebilecek her alana uygulanmıştır. Yeryüzündeki hemen hemen her alfabedeki harflerin aynı zamanda birer rakam olarak kullanıldığı veya her harfin bir sayıya karşılık olduğu bilinen bir gerçektir. Örneğin Lâtin, Fransız, Yunan, İbrânî ve Süryânî alfabelerinde de bu böyledir. Şu kadarını söylemek gerekir ki, eğer "ebced mefhumu, harflerin rakam karşılığı olarak kullanılmasıdır" şeklinde değerlendirilirse, bu durumda Lâtin, Fransız ve Yunan ebcedlerinden bahsetmek mümkün hatta zorunlu olacaktır. Ne varki farklı alfabelerde harflerin rakam değerleri değiştiği gibi "ebced"in kendi içinde de hesaplama şekilleri vardır ve bunlarda da rakam değerleri değişmektedir. Bunlar, Asıl ebced hesabı (cümel-i sağir), en küçük ebced hesabı (cümel-i asğar), büyük ebced hesabı (cümel-i kebir) ve en büyük ebced hesabı (cümel-i ekber)dir.

'Tarih düşürme' e*bced*in en yoğun kullanıldığı alandır. Tarih düşürme, padişahların tahta çıkmalarından tanınmış kişilerin mühim mevkilere tayinlerine, doğum tarihlerinden, önemli kabul edilen hemen akla gelebilecek sayısız olayın tarihlerinin belirlenmesine kadar; fetihler, hastalıklar, yangınlar gibi geniş bir alana yayılmaktadır. Bunların yanında ebced, günlük ihtiyaç ve haberleşmeler, isim sembolü olarak, çocuğa isim verilirken, kitap ve makalelerin sayfa nolarında, ay ve sene kayıtlarında, yazı bölümlerinde, madde başlıklarında, resmi devlet kayıtlarında; vak'anüvis kayıtlarında, vakıf kayıtlarında, sayımlar ve envanter hesaplarında, fizik, matematik, mimarlık ve astronomide kullanılmıştır. Yine ebced, cifr ve vefk ilimlerinde, büyü ve muskalarda, burçları öğrenmede, define aramada, Tasavvufî yorumlarda, zikir sayılarının belirlenmesinde, Bâtınî Tefsir'lerde, kadir gecesinin tespitinde kullanılmıştır. Hatta ebced, musikîde, 'ebced notası' olarak da kullanılmıştır. Ebced alfabe düzeninin her harfinin bir rakama tekabül etmesi özelliğinden faydalananlar, bu yöntemi çeşitli sahalarda kullanmışlardır. İşte Cefr ilmi bu yöntemlerden birisidir. Bu hesap yöntemi henüz Kur'an indirilmeden önce de kullanılmaktaydı ve eskiden beri çok yaygın olan bir yazım şeklidir. Arap tarihinde geçen tüm olaylar, harflere rakam değeri verilerek yazılır, böylece her olayın tarihi

---

[326] Muhammed Ebu Zehra, *İslâm'da Fıkhi Mezhepler Tarihi,* Çev.: Abdulkadir Şener, Hisar Yayınları, İstanbul (Tarihsiz), s. 178-179.

de kayda geçirilmiş olurdu. Bu tarihler, her kullanılan harfin özel rakam değerlerinin toplanmasıyla elde ediliyordu. Müslümanlar da bu yöntemden farklı alanlarda faydalanmışlardır. Buna göre sembolik şekiller ve harflerin ebced sayı karşılıkları üzerinde yapılan yorumlar, bu sahayla meşgul olanların başvurdukları yollardan biridir. Ebced ile cefr arasında en önemli fark: *ebced* gerçekleşmiş olanın, *cefr* ise gerçekleşmesi muhtemel olanın ilmi olarak görülmesindedir. Tasavvufta "fizyognomoni" denilen bilimin bir dalı olarak görülen "Kef ilmi" de "İlmü'l-firâse"ye karşılık gelir ki bununla ilâhî isimler ilminin karşılandığına inanılır. Bununla el, avuç, parmaklar, bilek ve yüz şekillerine farklı anlamlar yüklenilerek sınırsız manalar çıkartılır. Bunların içerisinde dini tanımlamalardan tutun da müstehcen çıkartımlara kadar hezeyanlar vardır. Bütün bunlar; Tasavvufun, '*Bâtınî Yorum*' yöntemiyle başvurduğu, metafizik atmosferde yapılan yöntem denemeleridir. Tasavvufî eğilim bunları meşru görür ve sonuçlarını kendi mantık örgüsü içerisinde "kesin teolojik çıkarımlar" olarak da "islâmîdir" diye tesciller. Nitekim bu aşırı yorumların delili *kendinden menkul* olup sahipleri delil sunmaya dahi gerek görmemişlerdir. Buna karşılık farklı ilim ehli ve disiplinler ise bu yöntemi çoğu kez dikkate dahi almamışlardır. Arap edebiyatında bir söz sanatı olarak kullanılan ebced sistemleri, ilâhî metinlerde geçen ibarelerin harflerine sayısal değerler vermek ve çıkan sayılardan geleceğe ait yorumlar yapmak olarak gelişmiştir. Zaten işin en dikkat çekici yanı da bir edebi sanat ve kolaylık olarak geliştirilen bu metodun tamamen insan ürünü olması, dolayısıyla birden fazla, farklı harf sayısal değer sistemlerin mevcudiyeti ortadayken ilâhî metinlerin yorumunda tescilleyici olarak kullanılmaya kalkışılmasıdır. Allah Teâlâ'nın gaybı Resulullah'a ve O'nun vekili olarak seçtiği evliya sınıfına bildireceğini savunan Şia ve tasavvufî gruplar, cifrin de bunun dolaylı yolu olduğunu iddia etmişlerdir. Muhyiddin İbn'ül Arabî Futuhat-ı Mekkiye adlı eserinde cefr üzerine müstakil bir bölüm ayırmıştır.

Niyâz-i Mısrî de cefr metoduyla Hz. Hüseyin ve Hz. Hasan aleyhisselâmın "nübüvvet" sahibi olduklarını isbatlamaktadır.

Rakamlar ve Harfler Metafiziği

Rakam ve harflerde gizem aramanın tarihi eski kadîm dönemlere kadar gider. Hindistan'da Caynizm ve Budizm, Çin'de Taoculuk ve Konfüçyanizm gibi Uzakdoğu dinlerinin yanı sıra Mısır, Yakındoğu ve Yunan uygarlıkları ile Yahudi ve Hıristiyan çevrelerde bu inancın çeşitli varyantlarına rastlamak mümkündür. Yahudi, Hıristiyan ve İslâm kültüründe sayılara ve sayıların özelliklerine gösterilen ilginin fikrî temelleri Pisagorcu felsefeye dayanır. Rakamlar ve harfler ile ilgili ilk felsefî telakkilerin, Pitagoros (Pisagor)'la başladığı bilinmektedir. Pisagorcular, âlemin esası-

nın sayı ve sesten ibaret olduğunu söyleyerek düalist bir anlayışı savunmuşlardır. Pisagorcuların asıl düşüncelerinin temeli felsefî olmaktan ziyade matematik, musikî ve astronomi ile ilgilidir. Bir başka ifade ile onlara göre sayıların ilmi, felsefî bilginin esas anahtarı olup; ontolojik düzlemdeki her fenomende içkin olduğuna inanılan bir düzen fikri hâkimdir. Bu fikirden hareketle kutsal metinlerin yorumu, geleceğe yönelik kehanetler, yöntemin kullanımında cazibe merkezi olmuştur. Hermenötik sistemde sayı spekülasyonlarıyla önemli bir yer tutan Philo, Eski Ahit'ten mülhem fikirlerle Pisagorcu geleneği birleştirmiş; böylece, ortaçağın ağılıklı olarak sayı gizemciliğine dayanan İncil yorumlarının temelini attığı bildirilmiştir. Harflerin ve rakamların mukaddes sayılması ve onların ilâhî bir mahiyete haiz oldukları görüşü, felsefî telakkilerden de öte eski kabile kültürlerinde yer aldığına ilişkin pek çok şey söylenmiştir. Özellikle Akad, Samî ve Turan kavimlerinde sayılar, âlemin ve varlıkların yaratılışı ve mukadderatıyla ilgili hususları belirtmekteydi ." Geleceği keşfetme merakı, İslâm öncesinde yaşayan eski milletlere kadar uzanır. Keldânîler, Asurlular, Babilliler, Mısırlılar ve daha sonra Yahudilerle Hıristiyanlar arasında yaşayan kâhinler, müneccimler ve bazı mistiklerin kâinatın sonu ve devletlerin âkibeti gibi konularda çeşitli haberler verdikleri bilinmektedir. Bunun yanında, Tevrat'ın bâtınî yorumlarında ve Aziz Agustinus gibi Kilise Babalarının yazılarında da çok sayıda cefr örneklerine rastlanır. Yahudi mistik hareketi Kabala'nın temel eseri olan ve Tevrat'ın bâtınî yo- rumunu ihtiva eden *Zohar'*da da harflerin sırlarına dayanan bir ilimden söz edilir." İslâm düşüncesi, tarihi seyri içinde kendine has bir gelişim izleyerek, rakamlar ve harfler metafiziğini bilinenlerin fevkinde çok daha değişik bir üslûpla açıklar. Özellikle harfler, sözlerin ve seslerin sembolik işaretleri olarak görüldüğü tasavvufî yorumların odak ve ağırlık noktasını teşkil eder. Nitekim İslâm tasavvuf anlayışında harflere önem atfedilmesi ve "İlm-i Hurûf", "Kitabü'l-Hurûf" gibi yüzlerce eserin meydana gelmesini sağlayan âmil, harflerin ve varlıkların meydana gelişine izafe edilen sırrî ve tasavvufî yorumların neticesidir. İslâm Tasavvuf dünyasında "şeyh-i ekber" (en büyük şeyh) unvanıyla tanınan Muhyiddin İbnü'l-Arabî, el-Fütuhât el- Mekkiyye adlı ünlü eserinde konuyla ilgili bir "bab"da, harfleri mertebelere ayırmıştır. Bununla harflerin, *yaş*lık, *kuru*luk, *sıcak*lık ve *soğuk*luk gibi dört temel tabiata işaret ettiğini söyler. Ayrıca harfleri kendi başlarına ayrı bir millet olarak telakki eden İbnü'l-Arabî, "onların içinde kendi cinslerinden nebileri, âlemleri vs. vardır" diyerek her bir harf hakkında derin yorum ve tevillere girişir. Ardından bu tevilleri de ancak ehl-i keşf olanların anlayabileceğini söyleyerek uçları açık bir alan oluşturur. Aşırı yorumlarının Kur'an-ı Kerim'e muhalif olduğunun söylenmesi durumunda ise "sufiler, delil ikame etmekten münezzehtir" söyleyerek yorumlarını savunmuştur.

327

Arş u semâvatı ulûmun budur el-hak,
Hem dahi zemininde tükenmez güherim var.
Muhakkak Arş ve gökler ilimleri budur,
Hem dahi yeryüzünde tükenmez cevherim var.

Bununla bir oldu dem-i Îsâ ile Mısrî,
Gönlüme dahi ne gelirim ne giderim var.
Mısrî İsâ nefesi ile bununla bir oldu,
Gönlüme dahi ne geliş ne de gidişim var.

Niyâzî-i Mısrî'nin Hz. İsa aleyhisselâm ile benzeşmeleri sürekli ilâhilerinde gelmesi zamanında hidayete vesile bir gönüle sahip olmasındandır. Genellikle düşmanlarını Deccâle benzetmesi de bu sebepten dolayıdır.

Onun bu şekildeki hallerin meydana gelmesi Allah Teâlâ2nın zâtındaki tecellilerinin şiddetinden dolayı olmasıdır.

"Gönlüme dahi ne gelirim ne giderim var" demesi ise hakikatte ne İsa aleyhisselâm benimle oldu, gelmesi ve gitmeside bizim devrimizde olmadı, ben İsâ aleyhisselâmın kendisiyim demektir. Onun İsâ aleyhisselâm olması, velayetteki kademine, makamının durumuna işaret eder.

Hz. İsâ aleyhisselâm hakkında Allah Teâlâ buyurdu ki;

"O, İsrailoğullarına bir elçi olacak (ve onlara şöyle diyecek:) Size Rabbinizden bir mucize getirdim: Size çamurdan bir kuş sureti yapar, ona üflerim ve Allah'ın izni ile o kuş oluverir. Yine Allah'ın izni ile körü ve alacalıyı iyileştirir, ölüleri diriltirim. Ayrıca evlerinizde ne yeyip ne biriktirdiğinizi size haber veririm. Eğer inanan kimseler iseniz, bunda sizin için bir ibret vardır." [328]

Bu ayetin işareti ile Niyâzî-i Mısrî'nin de İsevî kerametlere haiz olduğudur.

> ***"Cuma gecesi gecenin yarısından sonra uyutmadılar. Gâh kıyıdan gezdirdiler çanı. Çanı elleri ile çalarlar uyumasın diye. Birazdan uyandım sonra kuvvetli bir mum yakmışlar sabah sandım. İndim sabah olmaya yazdı. Üst dudağımı böbreğe dönmüş buldum.***
>
> ***Bursa'da dahi ederlerdi va'za zayıf düşsün diye. Velâkin onda yılan yok idi. bir gece uyandım. Cesedim kurumuş ölmüşüm. Ve yine kendimi anladım, (tanıdım) ve evin dört duvarı açılmış sahra olmuş. Ruhum uçsuz bucaksız bir nur imiş. Benden ayrılmış. Her taraftan çekilip göklere***

[327] (YAZÇİÇEK, yıl 2 sayı 1 Aralık 2004)
[328] Al-i İmran, 49

doğru giderken, geri döndü, geldi, beni kuşattı içinde kaldım. Birden uyandım, gözüm açdım ki, cümle ceset ve azâlarım yine hareket eder gördüm. N'olaydı o zaman geri dönmemiş olsaydı. Ve şu kadar rahatta imişim ki tabir olunmazdı.

Bir kere de Uşak'da iken bir top (mermisi) dokundu beni zerrelere çevirdi. Her zerremi dünyaya dağıttı. Ve yine kendimi anlar imişim ve bundan bana bir elem gelmez imiş. Dahi durmayıp dağılıp giderken zerrelerim geri döndüler. Cümlesi bir yere cem' olunca (toplanınca) kendimi yine Mısri buldum.

İşte Allah Teâlâ öldürüp öldürüp diriltir bilmem muradı nedir." [329]

Ayrıca bedeninin Limni adasında kalması Hıristiyanlara bir lutfu inayetidir.

TAHMİS-İ AZBÎ

Gönlümde benim nefsle hayli kederim var
Dünyada dahi hırsla [330]*yer yer eserim var*
Bidim feleğin devrini ondan haberim var
Esmâ-i ilâhiyyede bî-had hünerim var,
Her demde semâvat-ı hurûfa seferim var.

Mevlâyı o kim bilmedi dini ebedi yok
Bir duzaha[331] *düşmüş ki halasa percedi yok*
Her kim ki Hakk'ı bilmedi onun ahadi [332] *yok*
Gönlüm göğünün yıldızıdır hiç adedi yok,
Her burçta benim bin güneş bin kamerim var.

Âşık olana hak nazarın vermese iz'an [333]
Devri feleği anlamayan devr ile hayvan
Derc oldu kamu âleme bu ilmile irfan
Âlimler ebced hacesi olmak olur âr,
Alçak görünen ebced'e âlî nazarım var.

---

[329] (Niyazî-i MISRÎ, 1223), 104a
[330] **Hırs:** Saklamak, Aç gözlülük. Tamahkârlık. Kızgınlık. Şiddetli istek, arzu.
[331] **Duzah:** f. Cehennem. Tamu. Mc: Keder. Külfet.
[332] **Ahadî:** Tek, yalnız. Birlere âid, birlere mensub.
[333] **İz'an:** Basiret. Anlayış. Teslim olup itaat etmek. Akıl. Zekâ. İnanç. İdrak. Bilmek

Âdem yüzüne can gözünü açtı gelip bak
Hep bildiğini ârif isen cümle bırak yak
Mestane olan elbet eder keşfi “enel hakk”
Arş u semâvatı ulûmun budur el-hak,
Hem dahi zemininde tükenmez güherim var.

Fehm eyleyemez âşık olan zülümle kesri
Taş yağsa ne eder fehm edemez mucib zecri [334]
Her can bu dili anlayamaz epsem[335] *ol Azbî*
Bununla bir oldu dem-i Îsâ ile Mısrî,
Gönlüme dahi ne gelirim ne giderim var.

---

[334] **Zecrî:** Cebren, zorlayıcı olarak.
[335] **Epsem**/epsera:Suskunç

59

Vezin: Müstef'ilün Fâ'ilün Müstef'ilün Fâ'ilün

Aşkın kime yâr olur dâim işi zâr olur,
Dinmez gözünün yaşı yanar içi nâr olur.
Sevdâ-yı zülfün kimin takılsa gerdânına,
Mansûr gibi âkibet yolunda ber-dâr olur.
Leylâ-yı aşkın senin her kimi mecnûn eder,
Firkât oduna yanup her gice bîmâr olur.
Varlık cibâlin kesüp dost iline yol eder,
Ferhatleyin gözünün yaşları pınâr olur.
Şol İbrahim Edhem'i derviş eden aşkındır,
Derdine düşen şâhın tahtı târümâr olur.
Ben de ârı terkedip girdim bu dervişliğe,
Her kim senin aşkına düştüyse bi-âr olur.
Bu yolda cânın veren cânân alur yerine,
Aşk dükkânında anın canıyla bazâr olur.
Ey dilber-i rûhânî al koma işbu cânı,
Sevdâna düşeliden dünyâ bana dâr olur.
Terk et Niyâzî seni, bul anda o Sultanı,
Her kim canından geçer ol vâsıl-ı yâr olur.

Aşkın kime yâr olur dâim işi zâr olur,
Dinmez gözünün yaşı yanar içi nâr olur.
Aşkın kime yâr olur dâim işi ağlamak olur,
Dinmez gözünün yaşı yanar içi ateş olur.

Aşkın üç mertebesi vardır: Bunlardan muhabbet, yani sevgi istikrar eder, yerleşir ve her bir kuvvet ve organlarıyla, hatta vücûdunun her bir kılıyla maşûkuna (Sevgilisine) teveccüh ederse buna aşk denilir. İşte bir insan aşk yolunda tam bir bütün halinde sevgilisine bağlı olarak kendisini kaybederse muztarib, mükedder (acı çeken acılı) derler. Yine kemâliyle mâşûkuna dönük ve kendisini bu yolda yok edecek derecede aynı mâşûkunu kendisinde müşâhede ederse, ona heymân (mecnûn) denilir. Meselâ, Müheymiyun melekleri gibi. Hatta Âdem aleyhisselâma melekler secde ile emrolundukları vakit Müheymiyun melekleri bu İlâhî hitâbı işitmeyerek secde etmediler. İşte aşktaki bu mertebeye heymân (cünûn) mertebesi denir ki, İbrâhim aleyhisselâmın makâmıdır.

İkinci beyitte geçen nârdan murad, burada bildiğimiz ateş değildir. İlk önce yaratılan "Nûr-i Muhammedî" dir. Bunun Rûh-i Muhammedî, Akl-i kül ve Kalem-i Alâ gibi sâir isimleri de vardır.

Rûh rihten müştaktır. Çünkü rih rüzgâr demektir, yani havadır. İşte havayı solunumla içine aldığın vakit ona nefesi dâhil (içri alınan solunum) denir ki hayatın mayasıdır. Nefes-i (dışarıya verilen solunum) soğuktur. Nemlilik ve kuruluk bundan meydana gelir. Arşı ve Kürsî ve Felek-i Atlas vesâir bütün yaratıkların hepsi bu Ruh-i Muhammedîden halk olundu. Isı fazla olursa ateş, soğukluk fazla olursa yel, kuruluk fazla olursa toprak ve nemlilik fazla olursa su denilir. İşte insan nefsini içeri atıpta dışarıya veremezse, yani içinde kalırsa o nefes ısınır ve bunun sonucu adam ölür.

Sevdâ-yı zülfün kimin takılsa gerdânına,
Mansûr gibi âkibet yolunda ber-dâr olur.
Zülfün[336] sevdâsı kimin boynuna takılsa,
Mansûr gibi âkibet yolunda idam olur.

Berdârın manası asılarak idâm demektir. Mansûr kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin şehid edilmesi hakkında doğru olanı onun kılıçla katledilmiş olmasıdır. Çünkü Mansûr aşkın fazlalığından "Enel-Hak" dedi. Sonra önce onu hapsettiler ve tevbe etmesini teklif ettiler ve Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem bunu yasak ettiğini kendisine anlattılar, ikna olmadı. Dayısı "Cüneyd-i Bağdadî" ve Şeyhi "Hazreti Şiblî" kaddese'llâhü sırrahume'l-azizân şer'an ve hakikaten katli lâzım geldiğine fetvâ verdiler. Abbasîler devrinde zamanın Melîkinin emriyle ve Ebul-Hârisin kılıcıyla katledildi. Çünkü asılmak cezası yol kesicilerin cezasıdır. Yol kesici insanların parasını da alır eli kesilir, hem de asılır, yalnız parasını alırsa eli kesilir, asılmaz parasını da almaz, yalnız korkutursa memleketten dışarı çıkarılır. Hallâc-ı Mansûr kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz ise diliyle yol kesmiş sayıldı ve bu cezaya müstehak oldu.

> Muhyiddîn İbnu'l-Arabî kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz Hallâc'ın sözlerine *el-Fütûhât*'ında epeyce yer vermiştir.
>
> *"Şiblî dedi ki: 'Ben ve Hallâc, aynı kâseden içtik. Ben ayık kaldım ama o sarhoş oldu. Bunun üzerine hapsedildi, dövüldü ve nihayet vefat etti'. Şiblî'nin bu sözü ölmezden önce Hallâc'a ulaşınca demiş ki 'Şiblî öyle sansın. Şayet o da benim içtiğimi içseydi, o da benim oturduğum yerde otururdu [hapiste] ve benim sözümü söylerdi'. Biz Şiblî'nin ayık kalmasını Hallac'ın sarhoşluğuna ve Şiblî'nin sözünü Hallâc'ınkine tercih ederiz".* (I/169,219, II/15.122, 126,165, 337, 364, 370, 413, 445, 478, 720, III/17, 22. 40. 51, 52, 117,155, 626, IV/84, 105,156, 194, 241, 309,328, 332, 367) [337]

---

[336] **Zülf:**(Zülüf). Farsça. Yüzün iki yanından sarkan saç lülesi
[337] (KILIÇ, 1995), s.108

Leylâ-yı aşkın senin her kimi mecnûn eder,
Firkât oduna yanup her gice bîmâr olur.
Leylâ-yı aşkın senin her kimi deli eder,
Ayrılık ateşine yanıp her gece kalbi huzursuz olur.

Klâsik Türk edebiyatında bir tür olan mesneviler, yazılı uzun manzum hikâyelerdir. Bu mesnevilerden birisi de Türk edebiyatının klâsikleri arasında anılan ve konusu değişik şairler tarafından da işlenen Fuzûlî'nin Leylâ ve Mecnun adlı eseridir. Fuzûlî tarafından yeniden kaleme alınan hikâye artık onunla beraber anılmaktadır. Hikâyenin konusu kısaca şöyledir.

Mecnûn **(Kays),** '*her türlü dünya varlığına sahip olduğu halde, cihanda varisi olmayan*' bir Arap beyinin duaları sonunda dünyaya gelen oğludur. On yaşına gelen çocuk büyük bir törenle sünnet ettirilir ve bilim öğrenmesi için gönderildiği mektebe süs verir.

Kays okuldaki kızlardan biriyle **(Leylâ)** muhabbete başlar. Bir süre sonra '*Kays Leylâ'nın esiri olmuş; Leylâ dahi ona mail olmuş!*' dedikodularının çıkması üzerine Leylâ, annesinin isteğiyle okuldan ayrılır. Bu durum karşısındaki *âh u zâr*ları nedeniyle *Kays* artık ***Mecnun*** olarak anılmaya başlar.

Bir nevruz günü karşılaşan iki sevgili birbirlerini görünce kendilerinden geçerler. Ayıldığında arkadaşlarının Leylâ'yı götürdüklerini öğrenen Mecnûn, babasına özür beyan eden bir haber gönderdikten sonra çölün yolunu tutar, insanlardan uzaklaşır. Babası, Leylâ'dan vazgeçmesi yönünde yaptığı nasihatler kâr etmeyince oğluna Leylâ'yı istemeye karar verir. Leylâ'nın babası ise, mîzâcını değiştirmesi şartıyla kızını Mecnûn'a vereceğini söyler ki, bu Mecnûn'un ihtiyarının ötesinde bir tekliftir. Derdine çare aramak için Kâbe'ye dahi götürülen Mecnûn gittikçe insanlardan uzaklaşır, derdini tabiattaki varlıklara (dağa, çeşmeye, ceylana, güvercine) anlatır, onlarla hasbihâl etmeye başlar.

Durumu Mecnûn'unkinden pek farklı olmayan Leylâ ise bazen muma, bazen aya, bazen sabah rüzgârına içini döker. İtibarlı, halkın sevdiği, kavrayışı üstün İbni Selâm'ın Leylâ'yı istetmesi üzerine, Mecnûn gibi aşk yolunda çok koşmuş olan, savaşlarda hiç yenilmeyen Nevfel, Mecnûn'a yardım edeceğine dair ümit verir. Lâkin Mecnûn için Leylâ'nın kabilesiyle iki defa savaşan Nevfel, Mecnûn'un muradına erişmesini sağlayamadığı için yalancı duruma düşer. Ümidi azalan ve kendisini zincire vuran Mecnûn, değişik bahanelerle sevgilisine *mukaabil* olmak suretiyle halini arz eder. Ancak İbni Selâm Leylâ'yı alır. Leylâ uydurduğu bir yalanla (Leylâ, kendisine mektepten beri peri soylu bir cinlinin musallat olduğunu ve bu cinlinin yanına âdemoğlu almasını istemediğini, aksi halde ikisini de yok edeceğini söylediğini belirtir) İbni Selâm'ın kendisine sahip olmasını engeller.

Kendisi de aşk derdi çekmiş olan Zeyd, Leylâ'nın macerasını Mecnûn'a anlatınca Mecnûn sevgilisine sitem dolu bir mektup gönderir. Leylâ ise özür dileyen ve işin aslını anlatan bir cevap verir. Bu arada oğlunu çölde tekrar bulan Mecnûn'un babası onun ıslâhının mümkün olmadığını anlar. Oğluyla vedalaşan baba bir süre sonra ölür.

Babasının kabrini ziyaret eden Mecnûn yüzünü güldüremediği babasından affını diler. Bütün hayvanların dilinden anlamaya başlayan Mecnûn, dert mülkünün şahı olmuştur. Vahşi ve evcil hayvanlar onun askerleridir. Leylâ'ya olan aşkını artırması için Allah Teâlâ'ya yalvaran Mecnûn'a sevgilisinden haber getiren Zeyd, onun Mecnûn'a olan vefasını bildirir. Leylâ'ya, ayrılığın gamını ortadan kaldırmayı teklif eden Mecnûn, eğer İbni Selâm buna engel olursa, bir ah ile onun tahtını târ u mâr edeceğini söyler. Derken İbni Selâm ölür.

Çölde karşılaşan iki sevgili ancak maceralarını anlattıktan sonra birbirlerini tanıyabilirler. Leylâ'ya, ***'kötülük arayanların ağzını açma, benim gibi aşk yolunu elden tutma, namusunu eksiklikten sakın'*** diye nasihatler eden Mecnûn, Leylâ'nın kavuşma talebini geri çevirir, ona aşkın mahiyetine dair, kendi durumunu da anlatan bir şiir okur. Bu durum karşısında Leylâ,

'aferin sana, tertemiz bir kişiymişsin; topraktan yaratılmış hâlis bir varlık imişsin. İnsâf, kanâat dediğin bu kadar olur. Hevâ ve hevesi susturmaya kabiliyet bu kadar olur' sözleriyle sevgilisini takdir eder. Mecnûn'un faziletleri gittikçe artar. Nihayet dost yâdıyla ölen Leylâ'nın ardından Mecnûn da hasretle dünyayı terk eder.

Zeyd onları rüyasında, Rıdvan'da görür. Zeyd'in anlattıklarını dinleyen halk, iki sevgilinin mezarını ziyaret etmeyi âdet haline getirir. Leylâ ve Mecnûn mesnevîsinde, anlatılanların genel çerçevesi öykü boyutu itibariyle bu şekildedir.[338]

Varlık cibâlin kesüp dost iline yol eder,
Ferhatleyin gözünün yaşları pınâr olur.
Varlık dağlarını kesip dost iline yol eder,
Ferhat gibi gözünün yaşları pınâr olur.

Şol İbrahim Edhem'i derviş eden aşkındır,
Derdine düşen şâhın tahtı târümâr olur.
Şol İbrahim Edhem'i derviş eden aşkındır,
Derdine düşen şâhın tahtı darmadağın olur.

---

[338] (YILDIZ, Bahar / 2004)

İBRÂHİM BİN EDHEM kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz

Tâbiînin meşhûr âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. 714 (H.96) te Belh şehrinde doğup, 779 (H.162)da Şam'da Hakk'a yürüdü.

İsmi, İbrâhim bin Edhem bin Mansûr, künyesi Ebû İshâk'tır.

Nesebi hazret-i Ömer'e dayanır. Fudayl bin İyâd, İmrân bin Mûsâ bin Zeyd Râi ve Şeyh Mansûr Selâmi'nin sohbetinde bulunup, Veysel Karânî radiyallâhü anh hazretlerinin rûhâniyetinden istifâde etmiştir.

Bağdât, Şâm ve Hicaz'da meşhûr oldu. Üç kıtanın âlimlerinin çoğundan ilim öğrendi. İmâm-ı A'zam radiyallâhü anh hazretlerinin sohbetleriyle olgunlaştı. Dinde fakih ve müctehid oldu. Rumlarla yapılan cihadlara katıldı. Arap lisânını çok fasîh konuşurdu.

Babası Edhem, Belh şehri pâdişâhıydı. Kendisi şehzâde olup, tahtta otu-rur, avlanmayı severdi. Her türlü imkâna sâhip, her istediğini yer, her istediğini giyer, her emri hemen yapılırdı. Bir yola çıktığı zaman, kırk altın kalkanlı asker önünden, kırk altın gürzlü asker arkasından yürürdü. O bütün bunları terk etmiş ve Allah Teâlâ'ya gönül vermiştir. Mübârek sözleri ve kerâmetleri dilden dile dolaşmış, muhabbeti hep gönüllerde yaşamıştır. Dünyâ sultânları unutulmuş, fakat O unutulmamıştır.

Ben de ârı terkedip girdim bu dervişliğe,
Her kim senin aşkına düştüyse bi-âr olur.
Ben de kibri terkedip girdim bu dervişliğe,
Her kim senin aşkına düştüyse utanmaz olur.

İmdi, utanç, saygısızlığın sonuçlarından değil de, kendisinden ürktüğümüz, çekindiğimiz ruhsal bir ayıp tablosu olduğuna ve bizim hakkımızda neler düşünüldüğünü yalnızca bunu düşünecek kimselerden dolayı önemsediğimize göre, karşısında utanç duyduğumuz kimselerin, düşüncelerine önem verdiğimiz kimseler olduğu sonucu çıkar ortaya. Bu gibi kimseler: bize hayranlık duyanlar, bizim hayranlık duyduğumuz, kendileriyle yarıştığımız, hakkımızdaki düşüncelerine saygı duyduğumuz kimselerdir. Herkesin saygıyla karşıladığı bir şeye sahip olanlara, ya da bize verebilecekleri şeyi elde etmeyi çok istediğimiz kimselere hayranlık duyarız ya da bize hayranlık duymalarını isteriz - bir âşığın duyduğu gibi. Bize denk kimselerle yarışırız. Büyüklerimiz ya da iyi eğitim görmüş kimseler gibi akıllı insanların görüşlerine, gerçek diye, saygı duyarız. Herkesin gözünün önünde, açıkça yapılmış bir şeyden daha çok utanç duyarız. **'Utanç gözlerde oturur'** deyimi buradan gelir. Bu nedenle, her zaman bizimle birlikte olacakların ve bizim ne yaptığımıza önem verenlerin önünde çok büyük utanç duyarız, çünkü her iki durumda da gözler üzerimizdedir. Bizimle aynı suçlama altında olmayan kişilerin karşısında da böyle hissede-

riz: çünkü onların bu davranış karşısındaki düşüncelerinin bizimkinin aynı olmayacağı açık bir şeydir. [339]

Âr dan murad kibirlenmedir. Kişi kibri terketmesi ile etrafın ilgisini hissedemez. Aynı suyun içindeki balığın suyu fark edemediği gibi; tevhid âlem içinde onu gözden artık saklamıştır.

Bu yolda cânın veren cânân alur yerine,
Aşk dükkânında anın canıyla bazâr olur.
Bu yolda cânın veren cânân alır yerine,
Aşk dükkânında onun canıyla alışveriş olur.

Beyitte geçen cânân ki, yani mahbub ki (sevilen), bundan murad Hakktır, onu alır.

Bu yolda can vermek şöyledir: İnsan önce fiillerini, sıfâtını ve vücûdunu ifnâ eder. İşte canını vermiş olur, çünkü onda bir şey kalmaz. Sonra ef'âline karşılık İlâhî ef'âl gelir, sıfatlarına karşılık İlâhî sıfât gelir, vücûduna karşılık İlâhî vücûd gelir demek olur.

"Ebedi olanından başka gerçek aşk yoktur."[340]

Ey dilber-i rûhânî al koma işbu cânı,
Sevdâna düşeliden dünyâ bana dâr olur.
Ey rûhânî dilber al koma iş bu cânı,
Sevdâna düştükten beri dünyâ bana dar olur.

Niyâzî-i Mısrî, hayatı boyunca sıkıntılar, sürgünler ve acılar içinde kalmasının sebebi olarak, Allah Teâlâ'ya olan aşkı olduğunu itiraf etmektedir.

Terk et Niyâzî seni, bul anda o Sultanı,
Her kim canından geçer ol vâsıl-ı yâr olur.
Niyâzî terk et seni, bul anda o Sultanı,
Her kim canından geçer ol yâra kavuşmuş olur.

---

[339] (ARİSTOTELES, 2006), s. 113
[340] Euripides, Troades, 1051; (ARİSTOTELES, 2006), s . 137

TAHMİS-İ AZBÎ

Kime ki sırrın gele yoktan ona var olur
İki cihandan geçer düşman ona yar olur
Meh [341] yüzünün şulesi[342] her kime izhar [343] olur
Aşkın kime yâr olur dâim işi zâr olur,
Dinmez gözünün yaşı yanar içi nâr olur.

Çünkü keremdir senin layık olan şanına
Maksudu hasıl olur kimin ki kıyar canına
Kellesini [344]top eder aşkla meydanına
Sevdâ-yı zülfün kimin takılsa gerdânına,
Mansûr gibi âkibet yolunda ber-dâr olur.

Yüzünü her kim görür canını meftûn eder
Bağrını püryan [345] edip didesini hun [346] eder
Zâr-ı zebun eyleyip halini diger-gun [347]eder
Leylâ-yı aşkın senin her kimi mecnûn eder,
Firkât oduna yanup her gice bîmâr olur.

Solunu hem sağ eder sağını hem sol eder
Bende olur şeyhına şeyhini ona yol eder
Kendi özün kendiye sanma ki ol kul eder
Varlık cibâlin kesüp dost iline yol eder,
Ferhatleyin gözünün yaşları pınâr olur.

Aşıkı kâmil eden nokta yazan müşkindir[348]
Hem beni mest eyleyen şevkile zevkindir
Yere göğe sığmayan zevkıyla şevkindir
Şol İbrahim Edhem'i derviş eden aşkındır,
Derdine düşen şâhın tahtı târümâr olur.

Koymamışım gönlümü şüphe ve teşvişliğe[349]
Canla ben talibim derviş diler yeşilliğe
Sanma ki ben mâilim[350] abâ[351] puşluğa[352]

---

[341] **Meh:** f. Ay. Kamer. (Bak: Mah) Senenin onikide biri. Ay.
[342] **Şule:** alev, hiddet, parlaklık, alev kırmızısı, sevgili, göz ağrısı
[343] **Izhar:** açığa çıkarma, ortaya koyma, gösterme, belirtme.
[344] **Kelle:** f. Kafa, baş. Ekinlerde başak. Baş gibi yuvarlak olan nesne
[345] **Püryan:** f. (Bak: Biryan) **Biryan** f. Kebabın bir nev'i. Piran. Pürân
[346] **Hun:** f. Kan, dem. Öç, intikam, öldürme
[347] **Diger-gun:** f. Değişmiş, başkalaşmış, bozuk.
[348] **MÜŞK:** (Müşg) f. Misk. Misk kokulu
[349] **Teşviş:** Karıştırma. Karma karışık etme. Bulandırma

Bende ârı terkedip girdim bu dervişliğe,
Her kim senin aşkına düştüyse bi-âr olur.
Lutf u vefa isteyen hicran olur yerine
Dertler talip olan derman alır yerine
Kahr ile ülfet çeken ihsan alır yerine
Bu yolda cânın veren cânân alur yerine,
Aşk dükkânında onun canıyla bazâr olur.
Ey gönül at şevk ile her gümanı[353]
Zerreden vechin ayan eylemişim seyrânı
Adet edindi gönül aşk ile devranı
Ey dilber-i rûhânî al koma işbu cânı,
Sevdâna düşeliden dünyâ bana dâr olur.
Kande ki baksa gözüm yüzün olur seyranı
Nâ'ra-i [354]*âhım kamu kapladı her meydanı*
Azbî kılur ruz-u şeb aşkıyla devranı
Terk et Niyâzî seni, bul anda o Sultanı,
Her kim canından geçer ol vâsıl-ı yâr olur.

---

[350] **Mâil:** Eğik. Bir tarafa eğilmiş. Eğri. Meyilli. Hevesli. İstekli. Düşkün. Benzer
[351] **Abâ:** Ekseriyetle yünden yapılmış, bol giyimli bir libas.
[352] **Puşt:** (isim, kaba konuşmada Farsça puşt)1 . Eş cinsel erkeklerin cinsel zevklerine hizmet eden sapık erkek çocuk. 2 . Ağır ve kaba sövgü sözü.
[353] **Güman:** f. Zan. Tahmin. Sanmak. şüphe
[354] **Na'ra:** (C.: Na'rât) Yüksek sesle uzun uzun bağırma.

60

5+5=10

Ey sanem n'oldun cana kasdin var,
Bağrımı deldin kana kasdin var.
Başım önünde cevkân elinde,
Çelmeden gayri ya ne kasdin var.
Beni gör n'oldum sararup soldum,
Vaslın umarken hicrana kasdın var.
Bu vücûdumu odlara yakdın,
Ben de bildim biryana kasdin var.
Tiğ-i gamzenle doğradın bağrım,
Cism-u cânı kurbâna kasdin var.
Onmadık başım kavgâya saldın,
Pâdişâhım seyrâna kasdin var.
Bu Niyâzî'yi ağlattığından,
Anlanur kim ihsâna kasdin var.

Ey sanem n'oldun cana kasdin var,
Bağrımı deldin kana kasdin var.
Ey sanem[355] n'oldun cana kasdın var,
Bağrımı deldin kana kastın var.

Beyitte geçen sanem ise dünyâdır. Putperestlik bir günahtır. Putperestlik tahta ve taştan yapılmış sanemlere, putlara tapmaktır. Taş ve tahta Allah Teâlâ'nın birer cüz'ü olduğuna nazaran putperestlik Allah Teâlâ'nın cüzlerine tapmaktır. [356] Putperestlik daha âdemoğullarından kalmadır. Çünkü o zamanlarda da insanlar Hazreti Âdem aleyhisselâmın Ved, Sugar, Yegus ve Nasr adlarındaki dört oğlunun sûretleriyle ayrıca bir kuş sûreti yaptılar, gerdanlarına birer çan astılar ve kilise gibi yerlere koydular, kapısının yanına da büyük bir çan astılar. Bir kimse bunlara ibâdet ve duâ etmek için buraya geldiğinde önce kapıdaki büyük çanı çalar, güyâ içerideki putları uykuda ise onları uyandırır, sonra içeriye girip, baştakinin gerdanında asılı çanı sallayarak duâ ederdi. Sonra bu mihval üzere diğer üç putun da yanına giderek duâlarını yaparlardı. En önceki bid'at budur. Sonraları câhiliyyet devrinde bunların yerine Evsân denilen taşlar put ittihaz edildi. Evsân sûret olmayıp, mezar taşları gibidir. Şimdiki Beyt-i Şerifin çevresinde anların yerlerinde direkler var, kandiller asarlar, işte Evsân denilen bu taşlar oralarda dikili idi-

[355] **Sanem:** Kâfirlerin, önünde ibadet ettikleri heykel, put. Mecaz: Çok güzel olan. Putperestlerin İlâhı
[356] (CHURCWARD, 1934), s.33

ler. Her bir kavim gelir, önce Beyti şerifi tavaf eder ve sonra mensup olduğu taşın yanına geldiği vakit ona secde ederdi.

Başım önünde cevkân elinde,
Çelmeden gayri ya ne kasdin var.
Başım önünde cevkân[357] elinde,
Düşürmekten başka ne kastın var.

Kulun elinde bir kudret yoktur. Top gibi oynuyorsun, diyerek Allah Teâlâ'ya naz makamında niyaz edilmektedir.

Beni gör n'oldum sararup soldum,
Vaslın umarken hicrana kasdın var.
Beni gör n'oldum sararup soldum,
Vaslın umarken hicrana kasdın var.

Bu vücûdumu odlara yakdın,
Ben de bildim biryana kasdin var.
Bu vücûdumu ateşlere yaktın,
Ben de bildim kepab yapmaya kastın var.

Tiğ-i gamzenle doğradın bağrım,
Cism-u cânı kurbâna kasdin var.
Bakış oklarınla doğradın bağrımı,
cânım ve bedenimi kurbâna kastın var.

Onmadık başım kavgâya saldın,
Pâdişâhım seyrâna kasdin var.
Talihsiz başım kavgâya saldın,
Pâdişâhım seyretmeye kastın var.

Bu Niyâzî'yi ağlattığından,
Anlanur kim ihsâna kasdin var.
Bu Niyâzî'yi ağlattığından,
Anlanır ki ihsâna kastın var.

Niyâzî-i Mısrî, Allah Teâlâ'ya bunca çekilen eziyetlerimizden haberin olduğu halde, niçin vaz geçmediğini ve muradının ne olduğunu sorgulamakta-

---

[357] **Çevgan:** Farsça. Cirit oyunlarında atlıların birbirlerine attıkları değnek. Baston, ucu eğri değnek.

dır. Bu durum seven ve sevilen arasında olan durumdur. Olmasının sebebi olarak aşkın gerçeklik dercesinin tebarüz etmesinden başka bir şey değildir. Âşıkların cevr-ü cefadan geçmesi Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin ümmilik vasfının tecellisidir. Çünkü efendimiz sallallâhü aleyhi ve sellemde çile ile olgunlaştığı görülünce âşıklara bu hallerin zevkinden başka bir şey olmadığı düşünülmektedir.

EY NEBİ

Hicranla yandı gönlüm hâlimi sormaz mısın?
Dil ucuyla olsun melâlimi sormaz mısın?
Bilmem ki yoksa, dost vefâsından şüphen mi var..!
Lütfedip bir kere hayâlimi sormaz mısın?

Dostlara ülfet yağdı, bizlere iltifat yok mu?
Kebap oldu sînem âhıma itimat yok mu?
Yüzüm izinde seni beklediğim günden beri!
Yoksa bende Senin sevgine istidat yok mu..?

Gözlerim yolunu sînemdeki tepelerde,
Gönlümde belirdin de daldım kaldığım yerde;
Hayalin ağarırken rûhumda perde perde,
Gözlerim yolunu sînemdeki tepelerde...

Sen, o ışıktan ikliminle en tatlı rüyâ,
Sen, mor, pembe renklerle rûhumu saran hülyâ..
Kararır, Seni duyup Seni görmezsem dünyâ,
Dostlarınla elele gezdiğin tepelerde...

Fethullah Gülen [358]

[358] Fethullah Hoca Efendinin gurbet diyarlarında vatan hasreti ile yanıp tutuşması da örnek verilebilir.

Hz. Ali kerremallâhü veche mektebinde tedris gören bütün evliyalar gurbetlerde, mezarları da kayıp şekildedir. Beni en çok üzen olaylardan biride Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin kızı Fatıma aleyhisselâmın kabrinin dahi nerede olduğunu bilememektir. Vefasızlık örneği olan bu türlü durumlar aslında Allah Teâlâ'nın sevdiği kullarını kıskanarak, insanlardan saklamasıdır.

Sevilenin aşığını kıskanması aşkın en yüksek mertebelerindendir.

TAHMİS-İ AZBÎ

Yine bildim yemâne [359] *kasdın var*
Bi-gümanım[360] *zamane kasdın var*
Lutf etmek için şana kasdın var
Ey sanem n'oldun cana kasdin var,
Bağrımı deldin kana kasdin var.

Sultan sultanı sultan elinde
Bildim kahr ile ihsan elinde
Ben bir âşıkım ferman elinde
Başım önünde cevkân elinde,
Çelmeden gayri ya ne kasdin var.

Esteğfirullâh cürmümü bildim
Âşıkım âşık olmağa geldim
Hicr ateşiyle yandım kül oldum
Beni gör n'oldum sararup soldum,
Vaslın umarken hicrana kasdın var.

Dertli uşşakı [361] *ferdâya*[362] *saldın*
Akıbet beni divane kıldın
Namus şisesin taşlara çaldın
Bu vücûdumu odlara yakdın,
Ben de bildim biryana kasdin var.

Hubbu masivâ hep gitti varım
Bâğ-ı vücudumda bir gül ararım
Senden oldu bil bu ağrım
Tiğ-i gamzenle doğradın bağrım,
Cism-u cânı kurbâna kasdin var.

Fenâda ey dil ne bir yâr buldun
Hiç kimse demez ya bana ne oldun
Aşkınla beni divâne kıldın
Onmadık başım kavgâya saldın,
Pâdişâhım seyrâna kasdin var.

Azbî bendeni bağlattığından
Sinem-i aşkın dağlattığından
Gözüm yaşın çağlattığından
Bu Niyâzî'yi ağlattığından,
Anlanur kim ihsâna kasdin var.

---

[359] **Yaman:** 1.(güç, etki veya beceri) Alışılmışın üzerinde olan: 2. Kötü, korkulan:
[360] **Bîgüman:** Şüphesiz, doğru
[361] **Uşşak:** (Âşık. C.) Âşıklar
[362] **Ferda:** (far.) ka. 1. yarın. 2. gelecek zaman, ati. 3. ahiret, öbür dünya.

61

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Hazreti İsâ inüp gökten tamam etti zuhûr,
Ger sen idrâk eylemezsen belki sendendir kusûr.
Dirilüp acb-i zenebden hem cümle mevtâ ser-te-ser,
Na'ra-i İsrâfil oldu cümleye çalındı sûr.
Bir kabirden bin Muhammed her birisi Yüzbine,
Baş olup gitti önünce "zâlik-e yevmün-nüşûr"
Enbiyânın âsmân-ı Hakk gibidir sözleri,
Evliyânın sözleri tezyindürür etme gurûr.
Mısrıyâ her sözünü Hakk'dan işit hak söyle kim,
Ric'at ile baksalar da görmeye kimse futûr

Hazreti İsâ inüp gökten tamam etti zuhûr,
Ger sen idrâk eylemezsen belki sendendir kusûr.
Hazreti İsâ inip gökten tamamen meydana çıktı,
Eğer sen anlayamıyorsan belki noksanlık sendendir.

Bu beyitlerde Niyâzî-i Mısrî kaddese'lâhü sırrahu'l azîz bahsederken kendinin manevî halindeki tasarrufun ve halin *Hazreti İsâ aleyhisselâm* ile özdeştirmesidir.

> İsâ aleyhisselâm bir dahi nüzul eylemez. Sen onu anlayup bildügünden bu ezayı idersin. Peygamberlerin, beddu'âsı yerde kalmaz dirler. Bana bu beddu'âyı etdüren Allah Teâlâ'dur. Bu du'anun icabeti mukarrerdür bi-ihtiyarum. Ben du'âyı sana *derûn-ı dilden*[363] etdüm. kabûlı kendine müfevvezdür.[364] Ey dînsüz benden sana şimden gerü hayır yokdur. [365]

Bu türlü hallerin bütün evliyaullahta birebir tezahürü bulunur. Bazıları makamlarda karar kılarak ilerleyemez. Fakat Niyâzî-i Mısrî Efendimiz son döneminde bu gibi iddiaları kalmamıştır. Çünkü onun inziva hayatı olarak geçen son dönemleri bu gibi tevilleri söylemediğini göstermektedir. Çünkü artık içine kapanmış ve ahret hazırlığı içindedir.

"Hazreti İsâ inip gökten" de, Hazreti İsâ aleyhisselâm teşbihe dâvet ederdi (Cem makâmına), Hazreti Mûsa aleyhisselâm ise tenzihe (Hazret-il Cem makâmına) davet ederdi. Çünkü Hazreti Mûsa'nın kavmi teşbih ehli

---

[363] Gönülden
[364] **Müfevvez:** (Tefviz. den) Sipariş ve ihâle olunmuş.
[365] (MISRÎ, 1223), v. 53b

idi. İşte her vakitte her peygamberin meşreb ve meşhedinde (gidiş ve ve tutumlarında ve geldikleri zamanlarında) çeşitli insanlar vardı. Beyite geçen hazreti İsâ'dan murad edilen Cem makâmı sâhipleridir.

Tevhîd, Tenzih, Teşbih

Kur'an-ı Kerim, bizi sürekli olarak basiretli ve keskin görüşlü olmaya davet ediyor:

"Başınızı kaldırıp göklere bir bakınız: Yıldızlar nasıl doğuyor ve batıyor, bu seyir ve hareketlerinde hiçbirisi yollarından şaşmıyor! Yere bir bakınız: Yağmurlar nasıl kurumuş toprakları diriltip içinden çeşit çeşit otlar ve ağaçlar bitiriyor! Canlı olan şeylere bir bakınız: Bir damla nutfe nasıl önce kan pıhtısına, sonra ete ve kemiğe dönüşüp nihayet son derece güzel bir biçimde insan oluyor! Ey gafil insanlar! Bulunduğunuz yerden biraz Uzaklara seyahat ediniz: Şimdi içinde insan ve cin kalmamış hâlde gördüğünüz yüksek sütunlu, son derece sağlam ve muazzam binaların sizden çok daha kuvvetli sakinleri ne olmuş? Bunlara bakıp düşününüz!"

Bizi âfâk ve enfüsteki (dışımızdaki ve içimizdeki) delillerle âyetleri araştırarak düşünmeye ve bu sayede hakikate ulaşmaya teşvik eden Yüce Rabbimiz'in şu yüce fermanına uyarak Muhyiddin ibn-i Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz de, Allah Teâlâ'yı görmek için eşyaya bakmayı tavsiye ediyor. Meşşâî (gezimcilik -Aristo- okulu) filozofu ve Şeyhü'r-Reîs **İbni Sina** ile Hüccetü'l-İslâm **Ebû Hâmid Gazâlî'yi,** yaratıklara nazar etmeksizin Allah Teâlâ'nın aklen bilineceğini iddia ettikleri için beğenmiyor.

Bu düşünceler **İbn'ul Arabî**'ye göre yanlıştır. Zira ulûhiyyeti bilmek onun gerektirdiği varlığı bilmeğe bağlıdır. Mademki ulûhiyyet bütün ilâhi isimleri ve Rabbânî sıfatları kendinde toplayıcıdır onların görünme ve görülme sahası olan ekvânı (varlıkları) bilmeyince nasıl bilinebilir?

Fakat şefkatli **İbn'ul Arabî**'ye, kendisini okuyanlara sevgi ve acıma gözüyle baktığını göstererek:

"Bârî Teâlâ'ya ortak olduğunu kabul edenlere önem vermeyiniz, onlara Allah Teâlâ'nın birliğini isbat için delil getirmeğe kalkışmayınız! Zira müşrik olan (Allah Teâlâ'ya ortak koşan) *kimse sizinle beraber Yüce Yaratıcı'nın varlığını kabul ediyor, fakat sizden fazla olarak bir de o Yüce Yaratıcı'nın ortağı olduğunu iddia ediyor. O hâlde bu bâtıl* (geçersiz) *iddiasını isbat etmek ona düşer,"* buyuruyorlar.

Ne ince bîr düşünce!..

İbni Arabî, Allah'ın **tevhidi** ile **tenzih**'i de tavsiye ediyor. Tenzihten kasdettiği, hiçbir şeyin Hakk'a benzemediğine inanmaktır. Yahut âlem görünüş, sahasına çıkmadan önce Allah Teâlâ her ne hâlde ise âlemin varlığından sonra da O'nun yine o hâlde bulunduğunu kabul ve teslim etmek-

tir.

Teşbîh'e gelince, bu hususta âyet ve hadîslerde veya geçmiş nebilerin sözlerinde tesadüf olunan kelimelerin anlamlarını Allah Teâlâ'nın ilmine havale ederek hepsine inanmak gerektir.

Kısaca İbn'ul Arabî'ye göre tenzih ile teşbih arasını birleştirmek, ariflerin (Allah'ı kesin bilgi, görüş ve oluşla tanıyan kimselerin) sânıdır.

"O hâlde eğer sen tenzih edersen bağlayıcı olursun,
Eğer teşbihine inanırsan Onu sınırlandırmış olursun,
Eğer her ikisine birden inanırsan doğru yola götüren olursun,
Allah Teâlâ'yı tanıma yolunda kendisine uyulan imam ve efendi olursun."
(Füsûsu'l-Hikem, Nuh Kelimesindeki Subbuhî Hikmet fassından) [366]

Bu hususta İbn'ül Arabî, bir beytinde şöyle der:

Hakk, bu cihetle halktır, düşününüz! Şu cihetten de halk değildir, anlayınız!

.....

İster birleştir, ister tefrik et! Zîrâ asıl (ayn) birdir. Aynı zamanda çokluktur da; bu hali üzere durup bakî kalmaz.[367]

<u>Dirilüp acb-i zenebden hem cümle mevtâ ser-te-ser,</u>
<u>Na'ra-i İsrâfil oldu cümleye çalındı sûr.</u>
Bütün ölüler acb-i zenebden[368] baştanbaşa dirilir,
Her şeye İsrâfil Sesi ulaştı sûr çalındı.

<u>Bir kabirden bin Muhammed her birisi Yüzbine,</u>
<u>Baş olup gitti önünce "zâlik-e yevmün-nüşûr"</u>
Bir kabirden bin Muhammed çıkıp her birisi yüzbine
Önünde baş olup gitti "zâlik-e yevmün-nüşûr"

كَذَٰلِكَ النُّشُورُ ***"İşte ölüleri diriltmek de böyledir."*** [369]

"zâlik-e yevmün-nüşûr" **"Bu dirilme günü bu şekilde olur."**

"Bir kabirden Bin Muhammed" demek Muhammedî olanlardan Bin kişi

[366] (AYNİ, 1995), s. 86-88
[367] İbnü'l-Arabî, *Fusûs,* s. 79.
[368] **Acbüz zeneb:** İnsanın kuyruk sokumunda bulunan ve ikinci yaratılışa çekirdek hükmünde olacak küçük kemik.
[369] Fatır, 9

zâhir olur demektir. Çünkü İsâ meşrebinde olanlara Îsevî derler, Mûsa meşrebinde olanlara Mûsevî derler. İşte Muhammed meşrebinde olanlara da Muhammedî derler.

Enbiyânın sözlerini Evliyâ tezyin eder, yani enbiyanın sözlerini Velîler kendilerinden herhangi bir katkıda bulunmadan noksansız olarak süsleyerek bildirirler.

Enbiyânın âsmân-ı Hakk gibidir sözleri,
Evliyânın sözleri tezyindürür etme gurûr.
Nebilerin seması Hakk gibidir sözleri,
Evliyânın sözleri süsleyicidir etme gurûr.

Ediplerin sultanı ve arkadaşların bilginlerinden olan Mevlânâ Fahreddin-i Dîvdesî'den nakledilmiştir ki: Bir gün Mevlânâ hazretleri: "Bizim makbulümüz olan her söz bizim sözümüzdür. Nitekim yüce Allah Teâlâ mecid olan Kelâmında:

"Ben sizin yüce rabbinizim" [370] buyurmuştur. Her ne kadar bu söz Firavun'dan naklen söylenmiş ve bir mahlûkun sözü olması bakımından namazı bozması lazım gelirse de. Yüce Allah Teâlâ onu zikretmiş ve Kur'an-Mecid'de söylemiş olduğu için bu söz namazı bozmaz. Çünkü o, Allah Teâlâ'ya bağlıdır. Binaenaleyh bundan açıkça anlaşılıyor ki, ulu Allah Teâlâ hazretlerinin beğendiği, hoş ve makbul gördüğü her şey ona mütealliktir. Böylece mahlûkun Allah Teâlâ tarafından nakledilen sözü, namazı bozmaz, Allah Teâlâ'ya ait olan bir sözü peygamberlerden veya velilerden beşerî bir mahlûk söylemiş olsa, o söz yine Allah Teâlâ'nın sözü sayılır" dedi. Nitekim buyurmuştur:

Kur'an nebi'in dudağından çıkmışsa da, her kim onu Allah Teâlâ söylemedi derse kâfirdir. [371]

"Abdullah'ın boğazından çıkmış olsa da o ses Allah Teâlâ'dandır." [372]

Mısrıyâ her sözünü Hakk'dan işit hak söyle kim,
Ric'at ile baksalar da görmeye kimse futûr
Yâ Mısrı her sözünü Hakk'dan işit Hakk söyle ki,
Dönüp dönüp ile baksalar da kimse noksanlık görmeye

Hakk'a vasıl olan kulların her sözü hak ve burhan olunca kimse itiraz edemez. Çünkü onlar hevalarından konuşmazlar.

[370] Naziat, 29
[371] Mesnevi. c.IV. b. 2122
[372] (Ahm95), s. 700-(442)

Kur'ân-ı Kerim'in bakışına göre Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin konuşması Allah Teâlâ'ya ait yani ilâhî kaynaklıdır.

"O, kendiliğinden konuşmamaktadır. Onun konuşması ancak, bildirilen bir vahy iledir." [373]

Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme birçok bilginin, haberlerin vahiy yoluyla verildiği bildirildiği Kur'ân-ı Kerim'de yer almıştır [374]. Ona gönderilen gayr-i metlüv vahiyler Kur'ân-ı Kerim'de yer almadığı [375], bir kısmını da çeşitli şekillerde bildirmiştir.

---

[373] Necm, 3-4

[374] Nûr: 24/11-16; Muhammed: 47/16; el-Haşr: 59/11-12; et-Tahrîm: 66/3.

[375] **Gayr-ı Metlüv Vahiy**

Oryantalistlerin başlattığı ve bazı müslümanlarca da kabul gören *"Kur'ân-ı Kerim dışında vahiy olmadığı ve sünnetin vahiy olmadığı"* belli bir mesafe kat etmiş ve müslümanların düşüncelerini bulandırmıştır. Sünneti hafife alan veya inkâr eden bu kimselerin itirazlarına bakacak olursak, bütün meselenin çözüm noktasının *"Kur'ân-ı Kerim'den başka vahyin"* Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme inip inmediğidir. Bunu Kur'ân-ı Kerim şu şekilde açıklar.

"Nebi, eşlerinden birine gizlice bir söz söylemişti. O bunu nebinin diğer bir eşine haber verince, Allah da bu durumu nebiye bildirmişti, o da bir kısmını yüzüne vurmuş bir kısmını da yüzüne vurmadı. Nebi bunu ona haber verince eşi "Bunu sana kim söyledi?" dedi. Nebi, "Bilen, her şeyden haberi olan Allah Teâlâ bana söyledi" dedi." (Tahrim, 3)

Tefsirlerde beyan edildiğine göre Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem gizli tutmak kaydıyla eşi Hafsa'ya bir söz söylemiş; ancak o, bu sözü saklayamayıp Hz. Aişe'ye söylemiştir. Bunun üzerine Allah Teâlâ durumu Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem bildirmiş, o da Hafsa'ya anlatmıştır. Hafsa, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme bunu kimin haber verdiğini sormuş, O da Allah Teâlâ'nın bildirdiğini söylemiştir. Ancak Kur'ân'da bu bildirimin kendisi yer almıyor. Demek ki bu bildirim Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme gayr-i metlüv vahiyle bildirilmiştir.

Kur'ân-ı Kerim'de buna benzer birçok ayette (Ahzab, 37; Bakara, 144; Haşr, 5; Fetih, 15; Şura, 21; Hakka 44,47; Yunus; 15; Enfal, 5; Nur, 62; Enfal, 9) gayr-i metlüv vahyin olduğuna işaretler mevcuttur. İşte bu hakikati ifade ederek Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem şöyle buyuruyor: ***"Dikkat edin bana Kur-an ve benzeri verildi."*** (Ebu Davut, 6) Bu nedenle Resul, bu iki kaynağı insanlara ulaştırmakla mesuldür. (Maide, 67)

62

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Katre katre dökülenler dürr müdür bârân mıdır?
Zerre zerre görünenler hat mıdur reyhan mıdır?
Karâr etmez bu cânum kalmadı hîç dermanım
Cemâlimi göresim geldi dîvânında durasım geldi
Taze taze açılan gül mü cemâlin mi senin
Yane yane inleyen bülbül mü yahud cân mıdır?
Halka halka salınan kâkül mü yâ hablü'l-metîn
Sûre sûre yazılanlar hat mıdur Kur'ân mıdır?
Pare pare eyleyüp bağrum kızıl kan edeli
Kana kana içdigim sahbâ mıdır yâ kan mıdır?
Dâne dâne görünen hâl mi yâ vahdet sırrı mı?
Lâle lâle kızaran haddün mi yâ mercan mıdır?
Döne döne yanmadan derman umardım derdime
Gûne gûne mihnetin derd mi yâ derman mıdır?
Ata ata kirpik okun bu Niyâzînin dilin
Şerha şerha eyleyen cânum mı yâ cânan mıdır?

Katre katre dökülenler dürr müdür bârân mıdır?
Zerre zerre görünenler hat mıdur reyhan mıdır?
Katre katre dökülenler inci midir yağmur mudur?
Zerre zerre görünenler çizgi midir hoş koku mudur?

Niyâzî-i Mısrî, taklid ve tahkikin hükmüne dem vurarak vahdetten haber vermektedir. Varlığın aslını görmenin gerekliliğine işaret ediyor.

Şeyhülislam Ahmed en-Nâmekî el-Câmî (1049-1141) kaddese'llâhü sırrahu'l azîz hazretlerinin huzuruna bir gün Herât'ın büyük âlimleri geldiler ve aralarında tevhîd ve ma'rifet-i ilâhîye dâir bahs açtılar. Şeyhü'l-İslâm hazretleri buyurdu:
"Siz bu sözleri taklîd ile söylersiniz." Âlimler bu sözden canları sıkıldı. Dediler ki:
"Bizim her birimizin elinde vücûd-ı Hakk'ın isbâtına dâir bin delîl vardır. Bize nasıl mukallid diyorsun?"
Şeyhü'l-İslâm:
"Eğer her birinizin elinde on bin delil olsa yine mukallidsiniz." Âlimler;
"Bize bu sözünüzü ispat etmeniz icap eder."
Şeyh hazretleri hizmetçisine: ***"Üç inci ve bir de tas getir"*** diye emr etti. Hizmetçi de getirdi. Hz. Şeyh ulemaya hitaben dedi:

"Bu incinin aslı ne idi?"

Âlimler:

"Sadefîn ağzına düşen nisan yağmuru katreleridir ki, onun havsalasında Hakk'ın kudretiyle inci oldu."

Hz. Şeyh o incileri tas içindeki suya attı. Dedi ki:

"Her kim tahkik yüzünden bu tas üzerine besmele çekebilirse çeksin. Bu üç inci su olsun ve birbirine karışsınlar."

Âlimler:

"Bu acayibidir. Siz söyleyiniz!" Hz.

Şeyh:

"Evvelâ siz deyiniz! Nöbet bana gelince ben de derim."

Âlimler nöbetle besmele çektiler. İncilerde bir hareket olmadı. Sıra şeyhe geldiği vakit, onun üzerinde bir hâl zahir oldu ve tastan tarafa teveccüh etti ve besmele çekti. O inci su olup birbirine karıştı ve fakat tas içinde devr etti. Sonra Cenâb-ı şeyh:

"Allah'ın izni ile dur!" dedi. Hemen bir delinmemiş inci oldu ve ulemanın hepsi hayrette kaldılar. Hz. Mevlana buyurdu ki;

Aklı en üstün, anlayışı en keskin olan, kokudan anlar. Öbürüyse ancak dudağına, dişine değince fark eder.[376]

<u>Karâr etmez bu cânum kalmadı hîç dermanım</u>
<u>Cemâlimi göresim geldi dîvânında durasım geldi</u>
Karâr etmez bu cânım kalmadı hiç dermanım
Cemâlimi göresim geldi huzurunda durasım geldi

<u>Taze taze açılan gül mü cemâlin mi senin</u>
<u>Yane yane inleyen bülbül mü yahud cân mıdır?</u>
Taze taze açılan gül, cemâlin mi senin?
Yana yana inleyen bülbül mü yoksa cân mıdır?

Ağlayan ve ağlatan kimdir? Bunu fark eden kimdir? Bu soruların cevabı bilinmektedir. Yani Allah Teâlâ'dır. Önemli olan sebepleri ne olacağıdır.

<u>Halka halka salınan kâkül mü yâ hablü'l-metîn</u>
<u>Sûre sûre yazılanlar hat mıdur Kur'ân mıdır?</u>
Halka halka salınan kâkül mü yâ sağlam ip midir?
Sûre sûre yazılanlar hat mıdır Kur'ân mıdır?

---

[376] Mesnevi, c.I, 2585

Pare pare eyleyüp bağrum kızıl kan edeli
Kana kana içdigim sahbâ mıdır yâ kan mıdır?
Parça parça eyleyip bağrımı kan kızılı edeli
Kana kana içdigim kırmızı şarap mıdır yoksa kan mıdır?

Dâne dâne görünen hâl mi yâ vahdet sırrı mı?
Lâle lâle kızaran haddün mi yâ mercan mıdır?
Dâne[377] dâne görünen hâl mi yâ vahdet sırrı mı?
Lâle lâle kızaran haddin[378] mi yâ mercan[379] mıdır?

Ben'in felsefî açıdan ele alındığı beyitte ben, vahdet sırrı olarak nitelendirilirken somut bir abartma yerine, yorumlama yoluna gidilmiş. Tasavvuf felsefesinde hâl (ben), zât-ı ilahî; hâl-i siyâh, âlem-i gayb olarak kabul edilir. Gayb âlemi de, zât-ı İlahî de "vahdet kuramıyla" ilgili olup ancak duyu organları ve akılla kavranamayacak varlıkları sırla izah edilebilecek sezgileri temsil etmektedir. Benin açılımında sonsuzluğa yayılacak bir genişletme söz konusudur. Zira, gayb âlemi denilen dokuzuncu felek, duyular âleminin bittiği yerde başlayan atlas felektir, Burası metafizik âlem olduğu için bilinmeyen, ulaşılamayan özelliğinden dolayı "sır" olarak tanımlanır.

Sonuçta bir noktadan ibaret olan ben, edebiyatımızda birçok şekilde yorumlanmıştır. Geometride "eni, boyu olmayan en küçük geometrik birim" olarak tanımlanan nokta, diğer şekil, yazı ve rakamların çekirdeğini yanı atomunu oluşturmaktadır. Tasavvufta "vahdet sırrı" anlamı yüklenen noktanın yorumu da Ayvazoğlu'na göre şöyledir: "Nokta, bir'in farklı bir ifadesidir ve soyut bir mekân unsuru olarak karşımıza çıkar. Bir ve nokta, aynı zamanda eskilerin "cüz'ün la-yetecezza" (bölünmez cüz)ya yani atoma ve âna tekâbül etmektedir." [380]

Döne döne yanmadan derman umardım derdime
Gûne gûne mihnetin derd mi yâ derman mıdır?

---

[377] **Dane:**(Diyn. den) "İtaat etti. İtaatli oldu, boyun eğdi, aziz oldu" mânasında fiil. Tohum, çekirdek. Kurşun, gülle, tâne, Kuş yemi.

[378] **Hadd:** Hudut. Çizgi. Sınır. Cürüm. Salahiyyet. Şeriatça verilen ceza. Derece. Son derece. Münteha. İnsana ârız olan şiddet ve titizlik. Def etme. Men etmek. Keskin. Sivri. Sert. Gergin. (Mantık) Üç tasavvurdan ibaret olan kıyas. Ekşi. Tesirli, müessir.

[379] **Mercan:** Denizde geniş resif meydana getiren ve mercanlar takımının örneği olan hayvan ve bunun kalkerli yatağından çıkarılan çoğu kırmızı renkte ve ince dal şeklinde bir madde. Bu madde boncuk gibi süs eşyası olarak kullanılır. Mercanlar ancak 40 metre kadar derinlikte yaşayabilirler.

[380] AYVAZOĞLU, Beşir, ***Aşk Estetiği, Ötüken,*** İst. 2002.s, 106

Döne döne yanmadan derdime derman umardım
Çeşitli çeşitli mihnetin derd mi yâ derman mıdır?

Ata ata kirpik okun bu Niyâzînin dilin
Şerha şerha eyleyen cânum mı yâ cânan mıdır?
Bu Niyâzînin dilinden ata ata kirpik okun
Dilim dilim eyleyen cânım mı yâ cânan mıdır?

Tasavvufta göz ve kirpik kara ve çok olmalarıyla kesret, yani çokluk; dudak ve ağız ise küçük ve ince olmalarıyla yokluk, yani fenâfillâhtır. İstenen çokluktan kurtulup birliğe, vahdete ermektir. Vahdet olan dudak konuşmaya, yani söz sahibi olmaya başlayınca, kirpikler sihirle onu susturup fenâfîllaha engel oluyorlar.[381]

TAHMİS-İ AZBÎ

Şerha şerha yareler bu sinemde hicrânımdır
Başka başka kan mıdır bu damlayan mercân mıdır?
Katre katre dökülenler dürr müdür bârân mıdır?
Zerre zerre görünenler hat mıdur reyhan mıdır?
Karâr etmez bu cânım kalmadı hîç dermanım
Cemâlimi göresim geldi dîvânında durasım geldi
Kana kana kan mı içmek hâlin senin
Yare yare bu vücudum oldu çün derman mıdır?
Taze taze açılan gül mü cemâlin mi senin
Yane yane inleyen bülbül mü yahud cân mıdır?
Karâr etmez bu cânım kalmadı hîç dermanım
Cemâlimi göresim geldi dîvânında durasım geldi
Sîğe sîğe yâre varmak yâr olmak hemnişin[382]
Sîne sine girmek ister koynuna yaşan mıdır?
Halka halka salınan kâkül mü yâ hablü'l-metîn
Sûre sûre yazılanlar hat mıdur Kur'ân mıdır?
Karâr etmez bu cânım kalmadı hîç dermanım
Cemâlimi göresim geldi dîvânında durasım geldi
Çeke çeke cevrini kadîmi gümân eyledin
Sala sala bendeni ferdâya bu ihsan mıdır?
Pare pare eyleyüp bağrum kızıl kan edeli
Kana kana içdigim sahbâ mıdır yâ kan mıdır?

[381] (İPEKTEN, 1986)
[382] **Nişin:** f. "Oturan, oturmuş" gibi mânâya gelir ve başka kelimelerle birleşir

Karâr etmez bu cânım kalmadı hîç dermanım
Cemâlimi göresim geldi dîvânında durasım geldi

Ura ura [383] taşlara şişe-i nâmusu
Güle güle hâlime hâz eyleyen insan mıdır?
Dâne dâne görünen hâl mi yâ vahdet sırrı mı?
Lâle lâle kızaran haddün mi yâ mercan mıdır?

Karâr etmez bu cânım kalmadı hîç dermanım
Cemâlimi göresim geldi dîvânında durasım geldi

Geze geze buldum bir yâr mahrem sırrıma
Dolu dolu içtiğim sır bâdesi ya can mıdır?
Döne döne yanmadan derman umardım derdime
Gûne gûne mihnetin derd mi yâ derman mıdır?

Karâr etmez bu cânım kalmadı hîç dermanım
Cemâlimi göresim geldi dîvânında durasım geldi

Dile dile bağrını çün Azbî'ya giryan[384] senin
Yâne yâne bâliş[385] mihnet bana denmi ya pister [386]midir?
Ata ata kirpik okun bu Niyâzînin dilin
Şerha şerha eyleyen cânum mı yâ cânan mıdır?

Karâr etmez bu cânım kalmadı hîç dermanım
Cemâlimi göresim geldi dîvânında durasım geldi

---

[383] Vura vura
[384] **Giryan:** f. Gözyaşı döken. Ağlayan.
[385] **Baliş:** f. Yastık. Altın. Nakit.
[386] **Pister:** f. Yatak, döşek.

63

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

İnile ey derdli gönül inile,
Ehl-i derdin inleyecek çağıdır.
Gel timâr et yareni sen aşk ile
Yarelerin onulacak çağıdır.
Şol ki gafletle yatup etmez talep,
Gövdesinde yok mu ola canı aceb.
İşte vahdet gülleri açıldı hep,
Bülbülün efgân edecek çağıdır.
Sen nedîm idin ezel ol şâh ile
İmtihân için gelip sen bu il'e.
İnlemek sana yaraşur derd ile
Hem gözün kan ağlayacak çağıdır.
Yok kararı gönlümün bilmem neden,
Kasd eder bin pâre ola bu beden,
Var ise gitmek gerek bu areden,
Aslına azmeyleyecek çağıdır.
Ey Niyâzî dünyâda etmez huzûr,
Şol kişi kim olmaya ehl-i gurûr,
Hakk'ı anla etmeden bundan ubûr,
Mevtin elçisi gelecek çağıdır.

<u>İnile ey derdli gönül inile,</u>
<u>Ehl-i derdin inleyecek çağıdır.</u>
İnile ey derdli gönül inile,
Ehl-i derdin inleyecek çağıdır.

<u>Gel timâr et yareni sen aşk ile</u>
<u>Yarelerin onulacak çağıdır.</u>
Gel sen yaranı aşk ile tedavi et
Yaralerin şifa bulacağı zamandır.

"Gel yaranı aşkla tedavi et" Câhil kimse hastadır. Muvahhid olan ise sağlıklıdır. Cehâlet hastalığına ilaç nedir? Aşktır.

<u>Şol ki gafletle yatup etmez talep,</u>
<u>Gövdesinde yok mu ola canı aceb.</u>
Şu ki gafletle yatıp talep etmez,
Acaba gövdesinde yok mu ola can.

Şol kimse ki gafletle yatıp kalkar ve hiç derd etmez, merak etmez. Anın gövdesinde canı yok mudur diye şaşılır. Çünkü âyeti celîlede Cenâb-ı Hak:
" O'na yedi gök ve yer ve onlarda olanlar tesbihte bulunurlar ve hiçbir şey yoktur ki, illâ O'na hamd ile tesbihte bulunur. Fakat siz onların tesbihlerini anlayamazsınız. Şüphe yok ki, O halîmdir, gafûrdur, anlayamazsınız." [387]

Gerek cemâdât denlen cansız sanılan taşlar vesâire ve gerek hayvanlar ve gerek sâir her ne kim var hepsi Hakk'ı anar. Bak vücûdun bile anar. İşte nabzın zikr-i zâtî ile ***"ALLAL ALLAH"*** der, zirâ herşeyin zâti zikri vardır. İmdi nice insandır ol insan ki, vücûdunun zikrinden haberi olmayan insana taaccüp olunur, yani hayret edilir, şaşılır.

İşte vahdet gülleri açıldı hep,
Bülbülün efgân edecek çağıdır.
İşte vahdet gülleri açıldı hep,
Bülbülün feryat edecek zamanıdır.

Sen nedîm idin ezel ol şâh ile
İmtihân için gelip sen bu il'e.
O şâh ile sen sobet arkadaşı idin ezelde
Sen bu dünyaya imtihân için geldin.

Nedîm, dost ve sadık kimse demektir. İki dost bir vücûd olursa ona nedim derler. İşte sen de Cenâb-ı Hak ile ezelde bir vücûd idin.

İnlemek sana yaraşur derd ile
Hem gözün kan ağlayacak çağıdır.
Derd ile inlemek sana yaraşır
Hem gözün kan ağlayacak zamanıdır.

Yok kararı gönlümün bilmem neden,
Kasd eder bin pâre ola bu beden,
Bilmem nedendir gönlümün kararı yok,
Bu bedenin bin parça olmasını ister,

Var ise gitmek gerek bu areden,
Aslına azmeyleyecek çağıdır.
Var ise gitmek gerek buradan,

---

[387] İsra, 44

Aslına azmeyleyecek[388] zamanıdır.

Arkadaşlığı gerektiren şey aynı cinsten olmak ve tabii münasebettir. Nitekim denilmiştir ki:

Allah Teâlâ'nın yeryüzünde ehli ehle sevk eden melekleri vardır. Tab'ında nebilerin ve velilerin tabiatında bulunan kemallerden bir parça mevcut olan kimse, onları görüp işittiği zaman hemen onlara meyleder. Onların bilfiil mevcut kemalleri, kendisindeki bilkuvve kemali çeker. Bunun kemalinin onlara kapılması (incizabı) âşık ve maşuk misali gibidir. Mayasına bu kemalden katılmamış kimse, onların gördüğü zaman yarasa güneşten nasıl kaçarsa o şekilde onlardan kaçar. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Habis kadınlar, habis erkekler içindir; habis erkekler de habis kadınlar içindir. İyi kadınlar iyi erkekler içindir, iyi erkekler de iyi kadınlar içindir." [389]

Bir temsil vardır: Kuyuya atılmış olan Yusuf aleyhisselâm ancak kuyuya kova salanın ipine yapışarak çıktı. Nebiler ve veliler, Allah Teâlâ'dan gelip Allah Teâlâ'ya giden kervanlar ve kafilelerdir. Kendisinde Rabbani bilgiler ve bilkuvve ilahi insanlık kemalleri bulunan Yusuf aleyhisselâmda tabiat zindanında hapsedilmiştir. Dünya ahiret konaklarından bir konaktır. Kova, insanlara inen Allah Teâlâ'nın kitabıdır. Kervancıların (yani nebilerin) kovayı sarkıtmaları, insanları Allah Teâlâ'nın kitabına davet etmeleridir. Ona yapışmak, o kitabı getiren kimseye inanıp onu kabul etmektir. Ama kuyuda olan; kurbağa, çiyan, akrep, yılan ve daha kuyuda yaşayan diğer haşerelerden biri ise o, sarkıtılan ipe asılmaz, ona yapışıp kuyudan çıkmak istemezse (kim ne yapsın?). Çünkü insanlardan bazılarının ruhları güzel, yüksek meşreplidir. Alçak kimselerle ünsiyyet etmez. Yüksek vatanına gitmesine aracılık yapacak sadık bir arkadaş arar. Bazılarının ruhları da habistir, alçak meşreplidir. Ancak kendi meşrebinde olanlarla ünsiyyet eder. Tabiat âleminde vatan tutar. Âlem-i A'la (yüksek âlem) ya çıkan sefer ehlini ve seyyahları sevmez. Hiç davet kabul etmez. Yüce Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Biz insanı en güzel bir surette yarattık, sonra onu aşağıların aşağısına attık. Ancak iman edip salih ameller işleyenler müstesna." [390]

Ey Niyâzî dünyâda etmez huzûr,

---

[388] **Azmetmek:** ***(-e durum ekiyle kullanılan fiil) Arapça azm + Türkçe etmek*** Bir işteki engelleri yenmeye karar vermiş olmak:

[389] Nur, 26

[390] Tin, 1-6

Şol kişi kim olmaya ehl-i gurûr,
Ey Niyâzî dünyâda etmez huzûr,
Gurur eden kişi olmaya,

Niyâzî-i Mısrî, dünyada huzuru bozanın gurur ehli olacağını belirtirken, bunun dünya ile kısıtlı olacağını beyan ediyor. Mevlana buyurdu ki;

"Farz edelim ki, Hz. Ali kerremallâhü vecheden Zülfikar adlı kılıcı miras olarak aldın, "Allah Teâlâ'nın Arslanı'nın kolu sende varsa göster." [391]
Bu söz dünyada gurur sebebinin ancak sebebinin hakikatle ilgili olduğu geçici hallerde bir değer olmadığını açıklar. Yaratılışı şeytanî olanın melekliği mümkün olmadığına göre varlığının hakikatine ermek ile gurur edebilirsin. Niyâzî-i Mısrî de dünyada bize sıkıntı veren kendine varlık verendir, demesi ile Hakkın varlığını kabul edebiliriz. Ancak Hakkı bulmayanın gurur etmesi yaraşmaz. Çünkü kulluk makamındaki gurur aptallıktır. Kibriyalık ancak Allah Teâlâ'ya ait olup kulların bundaki payı ancak O'nunla olan yakınlığının artması iledir. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem kudsi hadiste buyurdu ki;

"Kibriya ridamdır, azamet de izarımdır." [392]

Kurtubî hadis hakkında dedi ki: *"Burada hislerle algılanan elbise kastedilmiyor. Ancak izar ve rida Arap muhataplar nazarında birbirinden ayrılmaz oldukları için, azamet ve kibriyayı bu ikisiyle ifade etti."*

İbnu Hacer dedi ki:

"Sadedinde olduğumuz hadisin manası, Allah Teâlâ'nın izzet ve istiğnasının muktezası hiç kimsenin onu görmemesi olduğu halde, Allah Teâlâ'nın mü'minlere karş rahmeti, nimetinin bir kemali olarak veçh-i İlahîsini onlara göstermesini gerektirmektedir. Mani zail olunca, insanlara, kibriyasının gereğiyle amel etmekte ve sanki Teâlâ hazretleri, onlarla aradaki engel olan perdeyi kaldırmaktadır."

Niyâzî-i Mısrî, bu hale ermemiş olup, bu makamdan dem vuranlardan huzursuz olduğunu anlatmak istemektedir.

Hakk'ı anla etmeden bundan ubûr,
Mevtin elçisi gelecek çağıdır.
Hakk'ı anla bundan vaz geçme,
Ölümün elçisi gelecek zamanıdır.
"Ölümün elçisi" hastalıktır.

---

[391] Mesnevi, c. 5, b. 2502
[392] "Büyüklük izarım (etek), kibriyalık ridam (cübbe) dır"

TAHMİS-İ AZBÎ

Âkil isen ey gönül bir teftiş eyle
Evvelince pirin dergâhını bekle
Nefs haklar isen bendimi dinle
İnile ey derdli gönül inile,
Ehl-i derdin inleyecek çağıdır.

Döne yaşınla değirmen aşkla
Sana külhan ola Gülşen aşkla
Bulmaya çünkü fenâ ten aşkla
Gel timâr et yareni sen aşk ile
Yarelerin onulacak çağıdır.

Kim şeriat içre ol bilmez edep
Şol ki gafletle yatup etmez talep,
Gövdesinde yok mu ola canı aceb.
İşte vahdet gülleri açıldı hep,
Bülbülün efgân edecek çağıdır.

Gel edin bülbül idin sen bülbüle
Sen nedîm idin ezel ol şâh ile
İmtihân için gelip sen bu il'e.
İnlemek sana yaraşur derd ile
Hem gözün kan ağlayacak çağıdır.

Vaslı yâri subhdem[393] *ister bu ten*
Yok kararı gönlümün bilmem neden,
Kasd eder bin pâre ola bu beden,
Var ise gitmek gerek bu areden,
Aslına azmeyleyecek çağıdır.

Oku azbî "ve hussile mâ fî's-sudur"[394]
Ey Niyâzî dünyâda etmez huzûr,
Şol kişi kim olmaya ehl-i gurûr,
Hakk'ı anla etmeden bundan ubûr,
Mevtin elçisi gelecek çağıdır.

---

[393] **Subhdem:** f. Sabah vakti.
[394] ***"Kalplerde olanlar ortaya konulduğu zaman."*** (Adiyat, 10)

64

Vezin: Müfteilün Fâ'ilün müfteilün Fâ'ilün

Derviş olan kişinin sözleri ümrân olur,
Sâlik-i Hakk olanın râhına bürhân olur.
İlm-i ledün dersini ârif olan kişiler,
Hasta dil olanların derdine Lokman olur.
Her seher efgân edüp bülbülü hayrân eder,
Dideyi giryân edüp sinesi büryân olur.
Beyt-i dili pâk olur zikr-i Hakk'ı işiten,
Sabr-u karârı gider işleri devrân olur.
Şem-i cemâle döner pervânedir âşıkûn,
Zanneder ol câhilün devriyle isyân olur.
Münkirleri dahl eder kim ki sözünüz demez,
Yine işi anlara lûtf ile ihsân olur.
Sanma Niyâzî özün derviş oluptur senin,
Derviş olan kişiler şöylece sultân olur.

Derviş olan kişinin sözleri ümrân olur,
Sâlik-i Hakk olanın râhına bürhân olur.
Derviş olan kişinin sözleri saadet olur,
Hakk yolcusu olanın yoluna delil olur.

Dervişler hakikati bulduğu için kelamları Hakk'a tercüman olduğu için âlemi imar eden olur. Zararlı bir durum onlar ile husule gelmediği gibi, belânın da önüne sed teşkil ederler.

İlm-i ledün dersini ârif olan kişiler,
Hasta dil olanların derdine Lokman olur.
İlm-i ledün dersini bilen kişiler,
Gönlü hasta olanların derdine Lokman Hekim olur.

Her seher efgân edüp bülbülü hayrân eder,
Dideyi giryân edüp sinesi büryân olur.
Her seher efgân edüp bülbülü hayrân eder,
Gözü ağlar edersen gönlü kebab olur.

Beyt-i dili pâk olur zikr-i Hakk'ı işiten,
Sabr-u karârı gider işleri devrân olur.
Beyt-i dili pâk olur zikr-i Hakk'ı işiten,
Sabr-ı karârı gider işleri devrân olur.

Şem-i cemâle döner pervânedir âşıkûn,
Zanneder ol câhilün devriyle isyân olur.
Cemâl güneşine döner âşıkların pervânedir,
Câhiller zannederki, halleriyle isyân ederler.

Pervanelerin mumun etrafında canlarını esirgemeden dönüşlerini, aşkı bilmeyenler yanlış yorumlar getirirler. Dönüşlerindeki manayı bilmeyenler isyan ettiklerini zannederler. İntihar ettiklerini düşünürler.

Münkirleri dahl eder kim ki sözünüz demez,
Yine işi anlara lûtf ile ihsân olur.
Münkirleri itiraz eder ve sözünüz demez,
Yine işi onlara lûtf ile ihsân olur.

Sanma Niyâzî özün derviş oluptur senin,
Derviş olan kişiler şöylece sultân olur.
Sanma Niyâzî özün derviş oluptur senin,
Derviş olan kişiler şöylece sultân olur.

Cihana padişah olmak kuru bir kavga imiş
Bir mürşide bend olmak cümleden evla imiş..[395]

TAHMİS-İ AZBÎ

Kal ile kıl [396]*ehlinin hali perişan olur*
Derdi hicre sabr eden malik derman olur
Pirine teslim olan kabil-i erkân olur
Derviş olan kişinin sözleri ümrân olur,
Sâlik-i Hakk olanın râhına bürhân olur.
Nefsine uyan kişi özünü şeytan eder
Yüzünü görsem diyen subhdem[397] *efgan eder*
Yokluğu her kim duyar özünü sultan eder
Her seher efgân edüp bülbülü hayrân eder,
Dideyi giryân edüp sinesi büryân olur.

---

[395] Yavuz Sultan Selim'e atfedilen bir söz.
[396] **Kal u kîl:** "Dedi denildi" şeklindeki nakiller. Dedikodu, boş konuşmalar
[397] **Subhdem:** f. Sabah vakti.

Çünkü tecelli eder dostunu anar iken
Onun işi âh olur hem demi hicri figan
Kande bakar yârini anda görür ol ıyan[398]
Şem-i cemâle döner pervânedir âşıkûn,
Zanneder ol câhilün devriyle isyân olur.

Hırs iline şah olan nefse uyan kişiler
Valih[399] *hayran olur âşkı tuğyan kişiler*
Yok ile varlık eder sırra dolan kişiler
İlm-i ledün dersini ârif olan kişiler,
Hasta dil olanların derdine Lokman olur.

Kâmil olur şüphesiz ahd ile kulu güden
Kendi özün bir eder pirin yoluna giden
Dilber imiş fark eden hayr ile şerri eden
Beyt-i dili pâk olur zikr-i Hakk'ı işiten,
Sabr-u karârı gider işleri devrân olur.

Azbî yüzün isteyen kande bulupdur senin
Kendi özün bilmeze kande kaluptur senin
İçi ile taşını[400] *aşkın oluptur senin*
Sanma Niyâzî özün derviş oluptur senin,
Derviş olan kişiler şöylece sultân olur.

---

[398] **Ayan:** (İyân) Aşikâr. Belli. Herkesin bilebileceği ve görebileceği.
[399] **Vâlih:** Keder ve hüzünle aklı gitmiş, şaşırmış, hayrette kalmış.
[400] **Taşı:** Dışı

65

Vezin: Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün

Bu halvete bakma güzâf zevk-u safâ halvettedir,
Halvetle kıl içini sâf nûr-i ziyâ halvettedir.
Nefsini sana bildirir ölmezden evvel öldürür,
Yokluk yolunu duygurur fakr-u fenâ halvettedir.
Deryâ olup durmaz coşar talazlanup baştan aşar,
Kendisini bilmez şaşar aşk-ü hevâ halvettedir.
Encüm ile şems-ü kamer âteşlere düşmüş yanar,
Yer oturup gökler döner arz-u semâ halvettedir.
Aç gözünü ibretle bak birdir kamu yakın ırak,
Deprenmez olur dil dudak vasl u likâ halvettedir.
Firkâtte vuslat isteyen mihnette rahat isteyen,
Vuslatta işret isteyen ayş-ü bekâ halvettedir.
Terket Niyâzî sen seni bir eyle gel cân-u teni,
Duysam diyen Hakk sırrını sırr-ı Hüdâ halvettedir.

Bu halvete bakma güzâf zevk-u safâ halvettedir,
Halvetle kıl içini sâf nûr-i ziyâ halvettedir.
Bu halvet için söylenen boş söze bakma güzâf zevk ve safâ halvettedir,
Halvetle kıl içini sâf nûr-i ziyâ halvettedir.

HALVETİYYE TARİKATI VE PİRLERİ A. PİR ŞEYH ÖMER EL-HALVETİ kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz

Zâhidiyye tarikatının bir kolu olan halvetiyye tarikatı, adını kurucusu Ebû Abdullah Sirâcüddîn Ömer el-Lahcî el-Halvetî (hyt.800/1397) den almaktadır. Bu zât Hazar Denizinin güneybatısında bulunan Geylan bölgesindeki Lâhîcân'da doğup büyümüş ve burada yetişmiştir. Tahsilini burada tamamladıktan sonra Harizm'e amcası Şeyh Ahî Muhammed b. Nûr el-Halvetî (hyt.717/1317)' nin yanına gelerek ona intisap etmiştir. Amcası Ahî Muhammed tasavvuf yolunda halvet zikrini çok sevdiği ve ömrünün çoğunu Halvet'te geçirdiği için insanlar arasında Halveti diye anılmıştır.

Silsile büyüklerinden Halvetî lakabını alan İlk zât budur. Ömer el-Halvetî amcasının vefatı üzerine onun en kâmil halîfesi olarak yerine geçmiştir (hyt. 717/1317). Olgun ve kabiliyetli olan Ömer el-Halvetî, Allah Teâlâ'ya kullukta gösterdiği büyük azim ve irâde sebebiyle yüksek makamlara ererek Halvetiyye tarikatının kurucusu ve ilk piri olmuştur. İrşâd makamına turduktan bir müddet sonra Ömer el-Halvetî, Karakoyunlu hakimiyyeti altında bulunan Tebriz civarında Hoy kasabasına giderek irşâd faaliyetini uzun bir

süre burada devam ettirmiş, daha sonra Mısır'a oradan Hicaz'a gidip haccını edâ etmiş ve Sultan Üveys'in daveti üzerine Herat'a gelmiş ve orada (hyt.750/1349) veya (hyt.800/1397) de vefat etmiştir.

Rivayet edilir ki, Ömer el-Halvetî tarîkat sulûkunu tamamlayıp kendisine halîfelik icâzesi verildiğinde, irşâd görevini kabul etmez ve dağlara çıkar. Orada bir ağaç kovuğuna yerleşir. Bu ağaç kovuğunda peşpeşe erbaîn çıkarır. Hatta kırk kere erbaini üst üste çıkararak (1600 gün) kendisine "Halveti" ismi verilir. Ömer el-Halvetî hayvânî gıdaları yemez, daima tevhid ve zikr üzere olur, tevhid zikrini yapmaya başlayınca dağlardaki kuşlar ve diğer hayvanlar ağaç kovuğundaki Ömer el-Halvetî'nin etrafını çevirip halka oluşturarak tevhid zikrini sonuna kadar dinlerlerdi.

Kıymetli sözlerinden:

"Derviş olanın dört türlü ölümü vardır. Sâlik, ölümü görüp ondan ders almazsa, dervişlik ona haramdır."

" Dervişin konuşmayanı ve idrâki yüksek olanı makbuldür. Zîra sükût her halden üstündür. Sonra halktan uzlet gelir. Bir nesne ki Hakk'dır, ibareye sığmaz, ondan gayri olanı söylemeye değmez"

Ömer el-Halvetî Mısır'da bulunduğu yıllarda yedi kere hacc etmiştir. Tebriz yakınında ***"Mîr Ali"*** türbesi civarında gömülüdür. Yerine Ahî Emre el-Halvetî (hyt.812/1409) postnişîn olmuştur.

Pîr Seyyid Yahya Şirvânî ve Halîfeleri Ömer el-Halvetî'nin vefatından sonra tarikatın silsilesi;

Ahî Emre (hyt.812/1409),

Hacı İzzeddin (hyt.828/1425),

Sadreddin-i Hıyavî (hyt.860/1455) şeklinde devam ederek tarikatın ikinci pîri, bir bakıma gerçek kurucusu olan Seyyid Yahya-ı Şirvânî'ye ulaşır. Halvetî'ye tarikatının kemâli bu zâtta toplanmış, İslâm âleminin çeşitli bölgelerine bu yolun feyzi onun vasıtasıyla yayılmış ve tarîkatin en büyük pîri sayılmıştır. Yahya Şirvânî Şirvan'ın merkezi olan Şemahî'de doğmuştur. İmam Mûsa Kâzım radiyallâhü anhın torunlarından olması hasebiyle kendisine Seyyid denilmiştir. Yahya Şirvânî küçük yaşta tahsile başlamış, bir müddet sonra Tebriz'e yerleşmiş ve burada tahsilini tamamlamıştır. Bir ara yine burada müderrislik de yapmıştır. İlmiyle, dînine bağlılığıyla ve takvâsıyla herkesin sevgi ve hürmetini kazanan Yahya Şirvânî'nin alınlarında seyyidlik ve velilik nuru parlar, yüzlerini görenler ister istemez kendilerine övgüler yağdırmak mecburiyetinde kalırlardı. Sadreddin Hayyâvî'den feyz ve tarîkat alarak hilâfet almış ve bu zâta damat olmuştur. Halîfe olduktan sonra doğduğu yere Şemahî'ye geri dönmüş, oradanda Bakü'ye geçerek ölümüne kadar burada irşâd faaliyetine devam etmiştir. Vefat tarihi ***"Canişîn-i Cennet"*** terkibinin gösterdiği (hyt.862/1472) dir. Kabri Bakü'dedir. Kırk kadar şube kurucusu yetiştiren Halvetîyye tarikatının bugünkü feyz ve tesiri, Yahya Şirvânî'nin

etrafa gönderdiği halîfeleri sayesinde olmuştur. Zahirî ve şer'î ilimlerde yüksek derecede bir âlim olduğundan pek çok eseri vardır. Halvetîyye şubelerinde zikir esnasında okunan ***"Vird-i Settâr"*** onun tertib ettiği bir eseridir. Diğer eserlerinin isimleri *Osmanlı Müelliflerinde* kayıtlıdır. Yahya Şirvânî'nin halîfelerinin en meşhurları şunlardır:

Dede Ömer Rûşenî, Ali Alâaddîn, Şükrullâh el-Ensarî, Habib Karamanı, Muhammed Erzincanî'dir. Hazretin vefatından sonra yerine Muhammed Erzincânî geçmiştir. Başka bir rivayete göre de Ömer Rûşenî geçmiştir. Halvetîyye tarikatı dört ana şubeye ayrılmıştır. Bunlar:

1-Rûşenîyye: Dede Ömer Rûşenî (hyt.892/148 7) tarafından kurulmuştur.

2-Cemâliyye: Cemal el-Bekrî (hyt. 899/1494) tarafından kurulmuştur.

3-Ahmediyye: Ahmed Şemseddin Marmaravî (hyt. 910/1504) tarafından kurulmuştur.

4-Şemsiyye: Şemsüddîn Ahmed es-Sivâsî (hyt. 1006/1597) tarafından kurulmuştur.

c. Halvetîyye Tarîkati Silsilesi ve Kolları Silsile:

1. Hz.Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellem (hyt. 632)
2. Hz.Ali b. Ebî Tâlib kerremâ'llâhü veche (hyt. 41/661)
3. Hasan Basrî (hyt. 111/728)
4. Habîb A'cemî (hyt. 150/767)
5. DâvudTâî (hyt. 184/800)
6. Ma'rûfKerhî (hyt.200/815)
7. Seriyyü's-Sakatî (hyt. 253/867)
8. Cüneyd Bağdadî (hyt.298/910)
9. Ahmed Mimşâd Dîneverî (hyt. 299/911)
10. Abdullah Muhammed Dîneverî (hyt. 370/980)
11. Muhammed Bekri (6.487/1094)
12. Vecîhüddin Ömer el-Kâdî el-Bekrî (0.503/1109)
13. Ebû'n-Necîb Abdulkâhir Sühreverdî
14. Kutbüddîn Ebherî
15. Rüknüddin Muhammed Ali es-Sencâsî
16. Şihâbüddîn Tebrizî
17. Cemâleddîn Tebrizî
18. İbrahim Zâhid Geylânî (hyt. 690/1291)
19. Sa'düddîn Fergânî
20. Ahî Muhammed Nûr el-Halvetî
21. Pîr Ömer el-Halvetî
22. Ahî Muhammed Halvetî
23. Hacı İzzüddîn Halvetî

24. Sadreddîn Hıyâvî el-Halvetî
25.Seyyid Yahya Şirvânî el-Halvetî
26. Pîr Muhammed Erzincânî el-Halvetî
27. Molla Pîrî Erzincanî
28.Tacuddin Kayseri
29.Alauddin Uşşâkî
30.Yiğitbaşı
31.Abdülvehhâb Elmalı Halvetî
32.Eroğlu
33.Ümmî Sinan Halveti[401]

Halvetîliğin Usûl ve Âdabı

Harîrizâde, *Tıbyan*'ında Halvetîyye tarîkatının esaslarını şöyle açıklamaktadır. Halvetîyyenin esasları, kelime-i tevhid, gizli ve açık "Esmâ-ı Seb'a" üzere zikre devam, rü'yâ ta'bîr ve te'vilî, olayların kalp ve nefs üzerindeki tesirlerini dikkate alarak gönlü mâsivâdan temizlemekdir.

"Esma-i Seb'a": ***Lâilâheillallâh, Allah, Hû, Hakk, Hayy, Kayyûm, Kahhâr***'dır.

Seyr ü sülük Allah'ın bu yedi ismiyle yapılır. Daha önce sadece kelime-i tevhid ile yapılan seyr ü sülük ilk olarak İbrahim Zâhid Geylanî kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz tarafından altı isim eklenerek yediye çıkarılmıştır" .

Bazı tarikat ileri gelenleri bu yedi ismi içtihatlarına göre azaltıp çoğaltmışlardır.

Halvetîyye tarikatında zikir usûlü şöyledir:

Mürîd kıbleye karşı oturur, kalbini her tür düşünceden boşaltarak zihni temiz bir şekilde önce kelime-i tevhid zikrini 33 veya 165 defa tekrar eder sonra Allah sonra sırayla Hû, Hakk, Hayy, Kayyûm, Kahhâr isimlerini şeyhin gösterdiği gibi zikreder.[402]

---

[401] Bu silsile Niyâzî-i Mısrî kaddese'lâhü sırrahu'l azîze doğru devam ededir.

[402] "Cenâb-ı Hak, insanı, ruhlar ve hakîkatler âleminde, yani lâhût âleminde önce ahsen-i takvîm üzere, mahbûb ve mahbûbe suretinde yarattı. Yani, önce, Habibi Hz. Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellemi ıtlâkiyet âleminde "Lâ ilahe illâ Hû" kelâmının nurundan yarattı.

Bu nuru bir kandile koydu. Sonra bu nura, zâtı diliyle evvela tevhîdi telkin eyledi. Hakîkat-i Muhammedi, o kandilde, tevhitle bin yıl meşgul oldu. Sonra, sırasıyla ikinci zât ismini **(Allah)**, üçüncü zat ismini **(Hû)**, dördüncü ismi **(Hakk)**, beşinci ismi **(Hay)**, altıncı ismi (Kayyûm) ve yedinci ismi (Kahhâr) telkin etti. Her isimle biner yıl meşgul oldu.

Hakikat ehli rehberler buna "Usûl-i Esma" demişlerdir.

Hakk teâlâ, bütün varlıkları, Hakîkat-i Muhammediyye'nin meşgul olduğu

Yeni bir mürîd için bu isimlerin hepsiyle birden meşgul olmak uygun görülmemiştir. Evvelâ kelime-i tevhid ile zikre başlanır. Bu zikrin sırlan ve te'sirleri görülmeye başlayınca lafza-i celâl olan Allah ismine geçilir. Bu sıra içerisinde müridin kabiliyetine ve şeyhin iznine göre yedi isim tamamlanır. Allah'ı zikretmeye istiğfar ile başlanır ve bu tam 100 kere tekrar edilir. Daha sonra 100 adet salavât getirilir. Sonra yedi ismin ilkinin esrarının keşfinden sonra diğerine geçmek suretiyle zikir tamamlanır. Bu tertip seyr ü sülûkun manevi kanunudur. Bu tamamlama işine "tekmîl-i merâtip" ve "kat-ı menâzil" denir. Bu şekilde manevi menzilleri aşıp, mertebeleri tamamlayan bir mürîd halifeliğe hak kazanmış olur. Bu müride icazet verilerek tarikat taç ve hırkası giydirilir. İcazetsiz irşada izin yoktur.

Şeyhinin yanında bulunamayan bir mürîde bu yedi ismin tamamı birden verilir. Oda bu zikirleri 100.000 âdete ulaştırır. Bunları eksiksiz olarak yerine getirebilirse hilâfet icazeti almaya hak kazanır. Toplu yapılan zikirlerde herkes zikre katılır. Mürşidin idaresinde zikir ayakta veya oturarak yapılır, ardından devrâna başlanır. Devrân, esmâhan bulunduğu halde sağa veya sola doğru topluca yürümektir. Kul ile Allah arasında 70.000 perde vardır. Bunlar yedi isme tekabül eder. Her bir ismin sonunda 10.000 perde kalkar. Esmâ-i seb'a ile mürîd yedi mertebeyi aşarak 70.000 perdenin kalkması sonucunda Allah Teâlâ'ya yakınlık kazanır. Bu zikredilen yedi mertebe nefse nispetle şunlardır:

1- Nefs-i Emmâre: Bu kalın ve karanlık zulmet perdeleriyle örtülü bulunan nefsin makamıdır.

2- **Nefs-i Levvâme: Hafif** zulmet perdeleriyle örtülü nefsin makamdır.

3- Nefs-i Mülhime: Nur ve zulmet arasındaki perdelerle örtülü nefsin makamdır.

4- Nefs-i Mutmainne: Nûrânîyete yükselen perdelerle örtülü nefsin makamıdır.

5- Nefs-i Râdiyye: Perdelerin devamlı incelmeye yüz tuttuğu nefsin makamdır.

6- Nefs-i Mardiyye: Hissedilir olan ve hissedilmeyen hiçbir perdenin kalmadığı nefs makamıdır.

7- **Nefs-i Kâmile: Nefislerin** nihayet bulduğu makamdır. Halvetiyye tarikatında müridin her gün tek başına okuduğu zikirler, dualar ve virdler vardır. Bunlar haftanın günlerine göre değişir. Yahya-yı Şirvânî'nin *"Virdi's-*

---

tevhîdin ve isimlerin nurundan yaratmıştır. Yani önce, Hakîkat-i Muhammediyye vasıtasıyla istiğrak âleminde "Lâ ilahe illâ Hû" kelâmının nurundan, enbiyâ-yı mürselînin hakikatlerini, onlar vasıtasıyla da, enbiyâ-yı gayr-ı mürselînin hakikatleri-ni yaratmıştır.

Bunların tamamı, birbirlerilerinin vasıtasıyla zât nurunun mazharıdırlar. (Ümmî Sinan, Antalya), s. 133

*Settâr"*ının okunmasına önem verilir. Ayrıca haftanın belli günlerinde tekkelerde cehrî (sesli) olarak topluca zikir yapılır. Buna yukarıda da geçtiği gibi devrân denir. Devrânda ilâhiler okunur.

Zikir yapılırken mûsikîye önem verilir ve başta ney, kudüm ve def olmak üzere çeşitli mûsikî aletleri kullanılır. Bundan dolayı kendilerine karşı çıkan bazı âlimlerin itirazlarını red etmek için halvetîler devrânı savunan eserler yazmışlardır. Halvetîyye tarikatında nefs tezkiyesi asıldır. Bunun yolu da dille, kalple, ruh ve sırla yapılan zikirdir. Bu sebeple az yeme, az konuşma, az uyuma, inziva, zikir, fikir ve şeyhe bağlılık ilkelerine halvetîlikte hassasiyetle uyulur. Mücâhede (vazifeleri îfa) müşahedeye (Allah Teâlâ'ya vuslat) ulaşmak için vazgeçilmez bir şarttır"[403]

Halvet üç kısımdır:

1- Şeriatte halvet.
2- Tarîkatte halvet.
3- Hakîkatte halvettir.

1- Şeriâtte halvet: Camide Ramazan-ı şerîfin son on gününde yapılan itikâftır (mukaddes bir yere kapanıp ibâdetle meşgul olmak). İtikâf yerinin dâima cemaatle namaz kılınan cami olması ve özürsüz dışarı çıkılmaması şarttır. Özrü meselâ, bir cenâzesi olur veya yiyeceğini tedârik için gibi şeyler olabilir ve o camide oturacağı yerin bir örtü ile sarılması lâzımdır. Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem hasır ile sarmıştı. Ziyâretine gelen erkek ve kadın olduklarını ayırt edebilmesi için kadınların tırnaklarına kına sürmelerini emir buyurmuştu. Fakat sonrada bir kadın bileğine kadar kına koyup elini öpmek isteyince bunu yasakladı. Sünnet olmak üzere eline kına koymanın aslı yoktur.

2-Tarikatte halvet: Bir insanın dört duvar arasında kırk gün kalarak orada ibâdet ve riyâzat ile meşgul olmasıdır. Bu camiye mahsus değildir, camide de tekkede de veya kendi evinde olur. Yalnız erbain vakti denilen (19 Aralıktan 17 Ocağa kadar süre) zamana münhasır değildir, sair zamanlarda da olur. Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem yiyecek ve içeceğini alarak Hira dağında bir mağara içinde 15-17 gün veya daha fazla kalarak halvet ederlerdi. Hatta Tarîkat ehlinin halvet yapmalarının istinâd ettikleri husus budur.

3-Hakîkatte halvet: Fenâ-i Ef'âl, Fenâ-i Sıfât ve Fenâ-i Vücûd etmektir. O zaman Hakk'dan gayrı kalır mı, kalmaz. Bu mevcûdatın vücûdu Hakk'ın vücûdudur. Bu âlemde Hak-tan gayrı mevcûd yoktur.

"Zevk-ü safâ halvettedir" sözlerinden maksadı, sen bu halvete hakaretle

---

[403] (OKUMUŞ, 1998), s. 21-28

bakma, içini saf kıl, yani kalbini halvetle şirkten tasfiye eyle, o zaman senin kalbinde Allahın nûru doğar demesidir.

Buraya "Mûtû kabl-e en temûtû" şerefli hadisine işaret olunmaktadır. Öyle ya halvet fakr-ü fenâyı icâ ettirir, çünkü halvet ehlinin ef'âl, sıfât ve zâtı Hakk'ın ef'âl, sıfât ve zâtında fânîdir.

<u>Nefsini sana bildirir ölmezden evvel öldürür,</u>
<u>Yokluk yolunu duygurur fakr-u fenâ halvettedir.</u>
Sana nefsini bildirir ölmezden evvel öldürür,
Yokluk yolunu duydurur fakr-u fenâ halvettedir.

"Kendini hiçe saymazsan hiçlikten kurtulamazsın"[404]

Birisi, kızgınlıkla anasını hançerleyerek, döverek öldürdü. Biri, ona "Huyunun kötülüğü yüzünden ana hakkını gözetmedin. Çirkin herif, ananı neden öldürdün! Niye söylemiyorsun, o sana ne yaptı ki?" dedi. Adam,

"Çok ayıp bir iş işledi, ben de onu öldürdüm. Ayıbını toprak örtsün" diye cevap verdi. Kınayan "Be adam, ananı öldüreceğine o kişiyi öldürseydin" deyince dedi ki: "Her gün başka birisini mi öldüreyim? Onu öldürdüm, halkın kanına girmekten kurtuldum; halkın boğazını keseceğime onun boğazladım, bu daha iyi!" O kötü huylu ana, fesadı her tarafta zahir olan nefsindir Her ana onun için bir azize kastedip duruyorsun; kendine gel, onu öldür!.[405]

Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin konu ile ilgili bir menkabesi şudur:

"Bir kimse Yiğitbaşı Efendi hazretlerine gelip inâbet rica etti. Ol dahi inâbet verip o gün halvete koydu. o gün ikindiden sonra içeriden bir sadâ gelip:

"Müslüman oldum, vaz geç!" demiş. Azîz demiş ki:

"Yalan söyler. Var, yine meşgul ol!" ikinci gün ikindiden sonra yine cevâb gelmiş ki:

"Vallahi ben müslümân oldum, vaz geç!" demiş. Azîz de:

"Buna yine inanma! Tâ öldüm, deyip ses kesilince kadar vaz geçme!" demişler. Üçüncü gün:

"Ben öldüm" deyu cevâb gelmiş;

"Şimden sonra kurtuldun" deyu cevâb eylemişler. O kimse azizin kuv-

---

[404] Mevlânâ Dîvân, c.V. b. 1118
[405] Mesnevi, c II. b.776-783.

vetiyle ***"Şeytan Hannâs"***[406]ın şerrinden kurtuldu.[407]

<u>Deryâ olup durmaz coşar talazlanup baştan aşar,</u>
<u>Kendisini bilmez şaşar aşk-ü hevâ halvettedir.</u>
Deryâ olup durmaz coşar dalgalanıp baştan aşar,
Şaşar kendisini bilmez aşk ve hevâ halvettedir.

<u>Encüm ile şems-ü kamer âteşlere düşmüş yanar,</u>
<u>Yer oturup gökler döner arz-u semâ halvettedir.</u>
Yıldızlar, güneş ve ay ateşlere düşmüş yanar,
Yer oturup gökler döner yer ve semâ halvettedir.

Yıldızlar, güneş, ay ateşlere dönüp yanarlar, yani dönerler. Yer oturup demesi de yerin döndüğü görülmediğinden dolayı söylemiş, yoksa yer dönmektedir, fakat yerin hareketi devrî, göklerin hareketi ufkîdir.

"Arz-u semâ halvettedir" demek, çünkü onlar da Hakk'tır, yakında da uzakta da olan Hakk'ın vücûdu değil midir?

Evet Hakk'ın vücûdudur.

---

[406] **"Vesvâsil Hannâs"** "Vesvas"ın anlamı, "tekrar tekrar vesvese veren"dir. Vesvesenin anlamı insanın kalbine ona hissettirmeden peşpeşe kötü düşünce sokmaktır. "Vesvese" kelimesinde yapılan fiilin sürekliliği, tekrarı söz konusudur.

"İnsan, Allah'ı zikrettiğinde şeytan siner. Allah Teâlâ'dan gafil olduğunda ise ona vesvese verir. Bu bakımdan şeytana "Sinsi ve gizlenen" manasına hannas denilmiştir. Abdullah b. Abbas radiyallâhü anha göre şeytan insanı Allah Teâlâ'ya isyan etmeye davet eder. Kendisine itaat edildiğinde siner. Yani şeytana ibadet eden kul, hesaba çekildiğinde şeytan ona sahip çıkmaz. Bilakis ondan kaçıp uzaklaşır.
Bu konuda Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulur: ***"Eğer şeytanın seni kışkırttığını hissedersen Allah Teâlâ'ya sığın!"*** (Araf, 200, Fussilet, 36),

"De ki: Şeytanın kışkırtmasından Sana sığınırım" **(Mu'minun, 97).** ***"Muttakilerin durumu, şeytandan kötü bir düşünce geldiğinde hemen Allah'ı hatırlayarak doğru yolu bulmalarıdır."*** (A'raf, 201)

Burada bir başka noktaya da dikkat edilmelidir. O da, insanın kalbine sadece dışarıdan cin ve şeytanlardan vesvese gelmediğidir. İnsanın kendi nefsi de vesvese verir. Yanlış düşünce ve sapmış aklın da vesvese vereceği ihtimal dışında değildir. İnsanın gayri meşru istek ve hevesleri, irade gücü ve muhakemesinin de onu saptırabileceği bilinmelidir. Bu konu Kur'an-ı Kerim'de şöyle açıklanmıştır: *"Biz onun nefsinin ne vesveseler verdiğini biliriz."* (Kaf, 16). Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem cuma namazı hutbesinde okunması sünnet olan duada şöyle buyurmuştur: ***"Nefsin şer ve fitnelerinden Allah'a sığınırız."*** (Neuzu billahi min şururi enfusina.) (Mevdudi-Tefhimu'l-Kur'an, İnsan Yayınları: 7/327-329.)
[407] (ÖGKE, 2000), s.76

Aç gözünü ibretle bak birdir kamu yakın ırak,
Deprenmez olur dil dudak vasl u likâ halvettedir.
Aç gözünü ibretle bak birdir hepsi yakın veya uzak,
Deprenmez olur dil dudak vasl ve kavuşmak halvettedir.

Firkâtte vuslat isteyen mihnette rahat isteyen,
Vuslatta işret isteyen ayş-ü bekâ halvettedir.
Ayrılıkta vuslat isteyen sıkıntıda rahat isteyen,
Vuslatta içmek isteyen zevk ve bekâ halvettedir.

Terket Niyâzî sen seni bir eyle gel cân-u teni,
Duysam diyen Hakk sırrını sırr-ı Hüdâ halvettedir.
Terket Niyâzî sen seni bir eyle gel cân-u teni,
Hakk sırrını duysam diyen Hüdâ'nın sırrı halvettedir.

Halvet yalnız kalmak değil, yalnızlıkta Allah Teâlâ'yı bulmak içindir. Bağları çok olan insanın bu buluşmayı kolaylaştırması içindir. Yoksa halvet bedeni zevk ve kuvvetlerin hapsedilerek eziyet çekmek için değildir.

TAHMİS-İ AZBÎ

Hakk ile Hak olmak için ayn-ı vefa halvettedir
Pes bil anâsır habbesi rengin kıba [408]halvettedir
Gel geç bu ak karadan terk-i siva halvettedir
Bu halvete bakma güzâf zevk-u safâ halvettedir,
Halvetle kıl içini sâf nûr-i ziyâ halvettedir.

Kaydı fenâ ve bâki çün aradan evvel kaldırır
Sana hakikat sazını teslim eder Hakk çaldırır
Evvel seni çok ağladır ammaki sonra ki güldürür
Nefsini sana bildirir ölmezden evvel öldürür,
Yokluk yolunu duygurur fakr-u fenâ halvettedir.

Ak ve karayı önünden alır mekânsız bî-eser
Bin yıl çağırsın bak divanda sana olmaz nazar
Bu manayı her kim duyar verir hakikatten haber
Deryâ olup durmaz coşar talazlanup baştan aşar,
Kendisini bilmez şaşar aşk-ü hevâ halvettedir.

[408] **Kiba:** Süprüntü.

Bu âb u ateş hâk-i bad [409]verilip vaslın arar
Hem dağ ve sahra içre Nil ü Fırat eder leyl ü Nehar
Bu ne felek ins ü melek aşkınla buldu karar
Encüm ile şems-ü kamer âteşlere düşmüş yanar,
Yer oturup gökler döner arz-u semâ halvettedir.

Nâm-u nişânın kalmasın bildiklerin cümle bırak
Gel giy fenânın câmesin[410] ola fenâ sana durak
Âşk ehlisin gel ey gönül meydana gel yalın ayak
Aç gözünü ibretle bak birdir kamu yakın ırak,
Deprenmez olur dil dudak vasl u likâ halvettedir.

Kâr eylesin derd u elem âlemde devlet isteyen
Canın verip vuslat alır hikmetle himmet isteyen
Meydana gel zilletle izzetle rif'ât isteyen
Firkâtte vuslat isteyen mihnette rahat isteyen,
Vuslatta işret isteyen ayş-ü bekâ halvettedir.

Gülşen bilirsen Azbi'ya âlemde zecr[411] külhanî[412]
Kulhanda kesret vahdetten eyle safây-ı gülşenî
Gafil yabanda gezme gel senden iste sen seni
Terket Niyâzî sen seni bir eyle gel cân-u teni,
Duysam diyen Hakk sırrını sırr-ı Hüdâ halvettedir.

---

[409] **Âb u ateş hâk-i bad:** Su, ateş, toprak ve hava

[410] **Came:** f. Evde giyilen bol elbise. Elbise, çamaşır. Sevb, libas

[411] **Zecr:** Menetme, engel olma. Nehyetme. Zorlama, zorla yaptırma. Önleme. Sıkma. Kovma. Eziyet etme. Angarya olarak çalıştırma. Köpek balığı. Çağırma. Sürme

[412] **Külhani:** f. Serseri, çapkın, âvâre **Külhan:** f. Hamam ocağı. Hamamda su ısıtmak için ateş yakılan yer.

66

Vezin: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

Bilenler vech-i cânânı bu cism ü cânı neylerler,
Görünse şemsin envârı meh-i tâbânı neylerler.
Bugünkü cennet-i irfâna dâhil olsalar uşşâk,
Yarınki va'd olan hûri veya gılmanı neylerler.
Bugün âmâ olan yarın dahi âmâ olur elbet,
Aça gör cân gözün kim bî-basar nâdânı neylerler.
Sülûk ehline insan sohbetin bulmak durur maksud,
O sohbet kim bulunsa sohbet-i hayvânı neylerler.
Gönül duymazsa vicdân ile Allah'ı hakîkatçe,
Mücerred dildeki ilmi veya irfânı neylerler.
Ne hâsıl şol ibâdetten riyâ ve ucb ola anda,
Gider şirki gönülden Hakk'a kim tuğyânı neylerler.
Salât-ı ehl-irfân kıblesidir "semme vech-ullâh"
O veche kul olanlar tâat-ı noksânı neylerler.
Niyâzî "küntü kenzen" sırrını kendinde buldunsa,
Süleymen tahtını, ya hikmet-i Lokmân'ı neylerler.

Bilenler vech-i cânânı bu cism ü cânı neylerler,
Görünse şemsin envârı meh-i tâbânı neylerler.
Bilenler cânânın yüzünü bu beden ve cânı neylerler,
Görünse güneşin nurları parlayan ayı neylerler.

Bir kimse bir mürşid-i kâmil elini tutup ve ihlâsla Allah Teâlâ'ya kavuşmak niyeti olan, sevgiliyi tanıdıkça bu cism ü canı neyler.

Bugünkü cennet-i irfâna dâhil olsalar uşşâk,
Yarınki va'd olan hûri veya gılmanı neylerler.
Bugünkü irfân cennetine giren âşıklar,
Yarınki va'd olan hûri veya gılmanı neylerler.

İslâm dininde ahirete iman şarttır. Ahirette Cennet ve Cehennemi bulmakta bu inancın gereğidir. Ceza yurdu olan ahiret iyilere verilecek olan mükâfat cennet ukûbat ise cehennem olarak tecelli eder.

Nasların, ahirete ait halleri tasvir ederken dünyadakilere benzeterek anlatması insanların idrak edebilmeleri içindir. Hiç şüphesiz ki ahiret halleri ve nimetleri, mahiyetleri ve temel özellikleri itibariyle dünyadakilerden çok

farklıdır ve dünya ölçüleri ile tarif edilemez. Secde süresinde bu hakikate işaret edilmiştir.[413]

Cennet nimetleri hakkında Kur'ân-ı Kerim'de

"Orada onlar için her çeşit meyve vardır. Bütün arzuları yerine getirilir." [414] bu genelleme yanında **Huri, Gılman ve Vildan** isimli varlıkların inananlara ikram ve hediye edilişinden bahsedilir. Bunlar hakkında çeşitli yorumlar yapılmıştır.

Gılman: Allah Teâlâ'nın cennet'tekilere hizmet için nûrdan yarattığı hizmetçiler.

"Etraflarında kendi hizmetlerine tahsis edilmiş, sedef içinde saklı inci gibi pırıl pırıl civanlar dolaşır." [415]

Huri: (Ahver ve Havrâ kelimelerinin C.) Ahu gözlüler. Gözlerinin akı karasından çok olan, pek güzel ve güzellikleri tarif ve tavsif edilemeyecek derecede güzel olan Cennet kızları.

"Oralarda gözlerini yalnız eşlerine çevirmiş dilberler var ki, bunlardan önce onlara ne insan ne de cin dokunmuştur." [416]

Vildan: (Velid. C.) Çocuklar. Kullar. Köleler. Mü'minlerin buluğa ermeden vefat eden evlâdları, kâfirlerin çocukları

"Onların üzerlerine daima aynı halde kalan genç hizmetçiler dolaşır." [417]

Kısaca bahse konu olan bu varlıkların erkek ve kadınlara nasıl verileceği konusunda birçok ihtilaf ve kapalı durumlar vardır. Teklifte eşit olan kadın erkek arasındaki taksimatın niceliği ve niteliği hakkında tam bilgi bir ve ikna edici bir beyan hala yok denilebilir.

"Orada (cennette) nefislerin arzu ettiği ve gözlerin hoşlandığı her şey vardır ve siz orada ebedi kalacaksınız." [418]

Dolayısıyla ayet, cennette cinsel hayatın da bulunduğuna işaret etmektedir. Cinsellik de nefislerin arzu ettiği şeylerdendir. Ancak dünya hayatındaki kıskançlık ve hukukun ahiret hayatında olabilirliği düşünülebilir mi? Sorusunun cevabını tam vermek mümkün değildir.

Ahiret hayatında dünya hukukundan bahsetmek yoktur. Ancak Allah Teâlâ ahiret hayatında insanın ruhî tahammülünün güç yetiremeyeceği şeyleri de mükâfat olarak vaad etmedi. Çünkü vaad edilenin akla tabi olan nefsin kabullenmesine zıt olması, davete icabet edecek nefsin tahammülü olmayacak şeydir. Muhakkak mükâfatın dünyevî bir temsili olması gereklidir. Çünkü

---

[413] Secde, 17
[414] Yasin, 57
[415] Tur, 24
[416] Rahman, 56
[417] Vakıa, 17, İnsan, 19
[418] Zuhruf, 71

Abdullah b. Abbas, *"Cennetin hiçbir nimeti dünyanınkine benzemez, yalnız bir isim benzerliği vardır"* şeklindeki bir ifadesi, cennetteki cinsellik nimeti için de geçerlidir.

Menkâbe: Zarîf arkadaşlar ve yakın dostlar rivayet ettiler ki:

Bir gün gönül sahibi, bilgin, fakir bir kadın, Çelebi hazretlerinin ziyaretine gelmiş ve bir hayli de nimet, hediye ve elbiseler getirmişti. Uzunca bir sohbet ve candan bağlılıktan sonra bu kadın:

"Kıyamet gününde biz zavallıların durumu nasıl olacak ve bizim akıbetimiz o dünyada ne olacak" diye sordu. Bunun üzerine Çelebi:

"Yüce Tanrı bir inayet buyurur, sen de Cennet-i Berin'e gidersin. Cennetin hurileri sizin hizmetçileriniz olacak" diye cevap verdi. Kadın:

"Lûtfu sayesinde bizi darü'l-makama sokan Allah Teâlâ'ya hamdolsun. Daha başka ne olacak" dedi. Arif Çelebi:

"Renk renk hülleler giyecek, kıymetli şaraplar içecek ve iyi bir hayat süreceksin" buyurdu. Kadın tekrar:

"Başka ne olacak" diye sordu. Arif Çelebi:

"her gün müminler, dervişler nebilerin ve velilerin, mesudların, şehidlerin ve sâlih dostların ziyaretine gidecekler. "Orada nefislerin istediği ve gözlerin lezzet aldığı her şey vardır" [419] ***âyetinde tavsif edilen Cennette işretlerde bulunacak çıkıp gezinecekler"*** dedi. Kadın yine:

"Başka ne olacak?" diye sordu. Arif Çelebi:

"Sonunda Allah Teâlâ'nın yüzünü müşahede edecekler, öyle ki " Allah Teâlâ'nın velileri için hazırladığı bir şarap vardır" sözünde geçen temiz şaraptan sonsuz seneler sarhoş olacaklar ve o ebedî hoşluk içinde kendilerinden geçeceklerdir" dedi. Kadın yine:

"Başka ne olacak?" diye sordu. Çelebi:

"Huld-i Berin'de bulunan son nimet kudretten yaratılmış minare boyunda tenasül âletleri olacak ve bunlarla dul ve işve ile dolu olan fakir kadınlar tatmin edilecekler.

"Orada kendileri için diledikleri her şey vardır. Katımızda daha fazlası vardır." [420] ***âyetinde buyurulan nimetle lezzet alacaklar ve rahat edecekler, bundan daha hoş bir iş ne olabilir"*** buyurdu. Bunun üzerine o samimî kadın hemen baş koydu ve giydiği ne varsa gûyendelere[421] bağışlayıp sevinerek gitti.[422]

---

[419] Zuhruf, 71
[420] Kâf, 34
[421] **Guyende:** f. Söyleyici. Söyleyen. Kail olan.
[422] (EFLÂKÎ & YAZICI, 1995), Menkâbe-97, s. 558 (Sultan Veled oğlu Ulu Arif Çelebi Menâkıplarında)

Kaynaklar itibarı ile bu konuda yeterli derece söz söylemekten insanlar kaçınmışlar, kapalı kelamlar ile konu geçiştirilmiştir. Ahiret hayatında verilecek mükâfatların erkek ve kadın için dünyevî teklifteki umûmilik gereğince orada da erkeğin ve kadının bulacağı karşılık eşit olması gerekir. Bu nedenle nasıl dünya hayatında yetiştirdiğimiz ve gözümüzden sakındığımız kızımız büyüyünce bir yabancı ile izdivaç kurmasındaki nefsânî tahammülümüz iktizâsıyla ahirette Allah Teâlâ'nın bir emridir, diyerek bu konuda kullarda birbirlerine karşı duygularda olumsuzluklar kalkacaktır.

Ahirette, Allah Teâlâ'nın, bir önemli ihsan ve lütfu da, cennet ehlinin kalplerinden kin ve haset (kıskançlık) duygusunu kökünden söküp çıkarmasıdır. Kur´ân-ı Kerim bu hakikati şu şekilde açıklıyor.

"(Cennette) onların altlarından ırmaklar akarken, kalplerinde kinden ne varsa hepsini çıkarıp atarız."[423]

Yaptığım araştırmalarda bu konuda bekârların ifadeleri çok rahat olmaktadır. Evli erkekler için bir sorun olmadığı, evli bayanlarda ise kocalarına düşkün olanların kendilerine tanınan haklarında dünyadaki kocalarını tercih ettikleri, çok nadir olarak belki başka eşleri düşünenler çıkmıştır.

Buradan çıkan sonuç dünyevî olgunlaşma ve hallerin ahiretteki talepler ile uygun olduğudur. Yunus Emre kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin

"Cennet cennet dedikleri birkaç köşkle birkaç huri
İsteyene ver anları bana seni gerek seni."

Beyitleri bu durumu açıklamaktadır. Kişi dünyada neyi arzuluyorsa ahirette göreceği karşılık odur.

<u>Bugün âmâ olan yarın dahi âmâ olur elbet,</u>
<u>Aça gör cân gözün kim bî-basar nâdânı neylerler.</u>
Muhakkak bugün kör olan yarın dahi kör olur,
Aça gör cân gözün kim basiretsiz cahili neylerler.

Aralarında sana bakan vardır. Sen körleri, görmezlerken doğru yola iletebilir misin?[424]

"Bu dünyada kör olan kimse ahirette de kördür..." [425] âyet-i kerime-

[423] A'raf, 43
[424] Yunus, 43
[425] İsra, 72

since bugün bu âlemde kör ve basiretsiz olan yarın ahirette dahi öylesine olur.

".. işte onlar hayvanlar gibidir; hatta daha da şaşkındırlar..." [426]

Cicero dedi ki; ***"Hepimize insan deniyor, ancak sadece insanî bilimler aracılığıyla uygarlaşmış olanlarımız, insandır."*** [427]

<u>Sülûk ehline insan sohbetin bulmak durur maksud,</u>
<u>O sohbet kim bulunsa sohbet-i hayvânı neylerler.</u>
Sülûk ehlinin gayesi insan sohbetinde bulmaktır.
Kim o sohbette bulunsa nefsin sohbetini neyler.

Yani sülük erbâbının gayesi kâmil insânın sohbetine nail olmaktadır. Çünkü onlar câmî olan bir kitapdır ki; ruhu ve aklı itibarından ona "ümmü'l-kitâb" kalbi haysiyyetinden ona "kitâbu'l-levhi'l-mahfûz", nefsi haysiyyetinden "kitâbu'l-mahv ve'l-isbât" denir.

Hudâvendigâr daima dostlara:

"Allah Teâlâ sizi görünen kazadan saklasın" diye dua ederdi. Dostlar bunun mânasını sordular. Mevlânâ kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz:

"Görünen kaza yalancılar ve sizden olmayanlarla sohbettir. Gerçekten sohbet azizdir. Kendi cinsinizden başkası ile sohbet etmeyiniz" buyurdu. [428]

<u>Gönül duymazsa vicdân ile Allah'ı hakîkatçe,</u>
<u>Mücerred dildeki ilmi veya irfânı neylerler.</u>
Gerçekten gönül iman ile duymazsa Allah'ı
Yalnız dildeki ilmi veya irfânı neylerler.

"... Onlar kalplerinde olmayanı dilleriyle söylerler..." [429] âyet-i kerîmesi vârid olmuştur.

Abdullah b. Mübârek kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin ***"Biz çok ilimden ziyade az edebe muhtacız."*** sözü manidardır.

<u>Ne hâsıl şol ibâdetten riyâ ve ucb ola anda,</u>
<u>Gider şirki gönülden Hakk'a kim tuğyânı neylerler.</u>
Riyâ ve beğenme olan ibâdetten ne hâsıl olur.

---

[426] A'raf, 179
[427] (DÜRÜŞKEN, 2001), s. 54
[428] (Ahm95), s. 481-(195)
[429] Fetih, 11

Şirki gönülden gider Hakk'a karşı taşkınlığa kimse sahip çıkmaz.

"Rabbimiz ancak sana kulluk ederiz ve yalnız senden medet umarız." [430] ***"... Artık her kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, iyi iş yapsın ve Rabbine ibâdette hiç bir şeyi ortak koşmasın."*** [431]

Salât-ı ehl-irfân kıblesidir "semme vech-ullâh"
O veche kul olanlar tâat-ı noksânı neylerler.
Ehl-irfânın namazda kıblesi "semme vech-ullâh"
O yüze kul olanlar eksik tâatı neylerler.

[Yakınlığa vâsıl olan ârif-i billâh, her neye teveccüh eylese kıblesi Allah Teâlâ'dır. Onun namazı o yakınlığa kavuşmasıdır. O hâle kavuştuğu takdirde, artık ona ayrılık ve kesilme yoktur. O kimse, hakîkî kıblede daima ve edeben müteveccih olup, dâimî salât-a müdâvim ve o dâimî salât-ı muhafazaya kâdir ve o salât ile makam sahibi olur. Çünkü Allah Teâlâ, ezelden ebede, varlığı ile her halde makamı ve zâtıyla vardır. Bu sebebten ulûhiyyeti sâbittir.

"Nerede olursanız olun, O, sizinle beraberdir." [432] buyurduğu buna delîldir.

"Nereye dönerseniz Allah Teâlâ'nın yüzü(zâtı) oradadır" [433] ile işâret olunan yüze kul olanlar, yani o yüzü talep ile kulluk edenler, tâat ve ibâdetlerinde kusur ve noksan etmezler. Ancak onların gayretleri hakîkî kıblede o yüze müteveccih olup, dâimî salâta müdâvim olmakla ol yakınlığa kavuşmaktır. (v. 117)] [434]

*"**Hangi yöne giderse, gitsin'** demek; O'nun razı ve hoşnut olacağı her ne şey varsa biz de ona rızâ gösteririz demektir. **'Benim dinim imânım orada'** demek; Muhabbet ve şevk üzerine bina edilmeyen din'den daha üstünü yoktur ve kim o din ile dinlenirse bütün gayba muttali olur. Bu da ancak Muhammedîlere mahsûstur. Çünkü diğer bütün nebiler içerisinde bütün kemâliyle bir muhabbet makamı ancak Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme verilmiştir. Allah Teâlâ onu, şâir nebilerde bulunan "safi", "neci", "halîl" v.b. gibi nübüvvet makamları sıfatlarına ilâveten **'Allah onu kendisine sevgili olarak aldı'** kavlinde olduğu gibi onu **'Seven ve Sevilen'** ve bu yolun vârisi yaptı"* (Bkz. İbnu'l-Arabî, Zehâirul-a'lâk fî şerhi Tercümânil-eşvâk,

[430] Fatiha, 5
[431] Kehf, 110
[432] Hadid,4
[433] Bakara,115
[434] (ÜNAL, 2006), s.9

40).[435]

Kurbiyet, sıddîkiyet mertebesi ile nübüvvet mertebesi arasında bir mertebedir ki; Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Hakk'a yürüdükten sonra Hz. Sıddîk-i Ekber Ebubekir radiyallâhü anh sıddîkiyyet mertebesinden kurbiyyet mertebesine kavuşurlar. Bu hilâfet mertebesi ve veraset makâmıdır. Bu mertebeye kavuşan mürşid-i kâmilin kıblesi "Nereye dönerseniz Allah Teâlâ'nın yüzü (zâtı) oradadır." [436] âyet-i kerimesince her neye teveccüh eylese onun kıblesi oldur ve onun namazı o yakınlığın vuslatıdır. Bu vuslat karar kılınca ona ayrılık ve kesilme yoktur. Ol kimse kıble-i hakîkîde dâima vech-i zâtullâha müteveccih olup salât-ı daimîye devam eder ve o Halide muhafazaya kadir olur." ***Nerede olursanız, O sizinle beraberdir..."*** [437] sırrı zahir olur." ***Doğu da Allah Teâlâ'nındır batı da. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü (zâtı) oradadır..."*** [438] âyet-i kerîmesiyle işaret olan Allah Teâlâ'nın vech-i zâtına kavuşan sâdıklar ibâdât ve tâatında asla noksanlık yapmazlar. Onların gayreti hakîkî kıbleye dâima müteveccih olmaktadır.

Niyâzî "küntü kenzen" sırrını kendinde buldunsa,
Süleymen tahtını, ya hikmet-i Lokmân'ı neylerler.
Niyâzî "künt-ü kenzen" sırrını kendinde buldunsa,
Süleyman tahtını, Lokmân'ın hikmet-ini neylerler.

"Ben bir gizli hazine idim. Bilinmemi sevdim, mahlûkatı bilinmem için yarattım." [439] hadîs-i kudsîsi gereğince ***"Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım."*** [440]

Muhyiddîn İbnu'l-Arabî kaddese'llâhü sırrahü'l-azîze göre Allah Teâlâ'nın her bir nebisi, avamın baktığı beşerî yönlerinin ötesinde aynı zamanda bâtını özellikleri açısından kâinatın metafizik ilkelerini, kozmik prensiplerini de meydana getiren ve Ulûhiyyet ile nâsûtiyyet arasında âdeta birer berzah olan hakikâtlerdir. Her bir nebiye "Kelime" *(logos)* adı verilen ve Vücûd'un en üst düzeyde tezahürünü veren bir "hakikat" tekabül eder, İşte bu "Kelimelerdeki ilâhî tecellîler olmasaydı Hakk'ın varlığının *(vücûdu'l- Hakk)* mâhiyyeti ebediyyen bilinemezdi. Bu ilâhî tecelliyâtın en âlâsı "Ademî Kelime" veya diğer bir ifâdeyle "İnsân-ı hakîki"dir. İşte bu *"insan"*ın varlığa gelişi

---

[435] (KILIÇ, 1995), s.126
[436] Bakara, 115
[437] Hadid, 14
[438] Bakara, 115
[439] Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, II, 132
[440] Zariyat, 56

de âlemin varoluşunun sebebi ve te'minâtı olacaktır. Her gerçekliğin kaynağı bulunan *Vücûd* aslında bölünmez, ezelî ve daimîdir. Muhyiddîn İbnu'l-Arabî bu Mutlak *Vücûdun* bilinemez, tavsîf edilemez, sır mertebesi olan *Ahadiyyet* veçhesiyle, bir Rabb, bir Hâlık ve bir Mâbûd olarak âlemle münâsebette olduğu Rubûbiyyet yâni *Vâhidiyyet* veçhesini ancak merâtib bakımından izah sadetinde ayn mütâlâa eder.

İlkinde, (yânî *Ahadiyyette)* ne kesret ne tezat ve ne de her hangi bir taayyün vardır ki bu cihetten O, sırf nûr, sırf iyi *(hayr-ı mahz)* ve gayblar gaybıdır *(gaybu'l-guyûb).*

İkincisinde ise (yânî *Vâhidiyyette)* Allah Teâlâ yaratıcı sıfatıyla *(el-Hâlık)* birçok şeyin yaratılmasının faili olunca ortaya bir "çokluk" *(kesret)* ve "farklılık" *(tefrik)* çıkmış olacak ve birlik *(vahdet)* bozulacaktır. Ancak görüleceği üzere bu merâtibte Hakk'ın tezahürü ve çokluğu *Zât'*ıyla değil ancak sıfatları vasıtasıyla olmaktadır. Bu durumda *Zât'*ı açısından bakıldığında aynı hakîkate o Hakk'tır ama sıfatlan açısından bakıldığında o *halk'*tır denebilir. Yaratma fiilinin *(halk)* aslı *(aynı)*[441] da zâten *"a'yân-ı sabite"* denilen o ilk ezelî arketipler serisi olarak ilm-i ilâhî'de mevcuttur. Bu gizli bir hazîne gibi kendi kendinde müstağrak halde bulunan **Hakk bilinmeyi arzulayınca, bilinmeyi sevince işte bu "sevgi" (Aşk) yaratılışın ilk esâsı oldu.** Böylece Muhyiddîn İbnu'l-Arabî kaddese'llâhü sırrahü'l-azîze göre "ulûhiyyet" ve "nâsutiyyet" Vücûd'un değişik mertebelerindeki iki tecellisinden başka bir şey değildir. Ulûhiyyet her varlığın gizli, iç *(bâtın)* yüzüne, beşeriyyet, nâsutiyyet ise onun görünen, dış *(zâhir)* yüzüne tekabül eder. Hakk'ın tecellîsi bütün merâtib içerisinde ancak mertebe-i insan'da kemâle ulaşır. Bu yüzden insan küçük bir âlem *(âlem-i sagîr)* ve bütün âlemin bir hülâsası olarak görülür ve işte bu hususiyetinden dolayı da ancak o Allah Teâlâ'nın halifesi olabilir. Mahlûkat içerisinde asaleten "insân-ı kâmil" rütbesi Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme ait iken diğer kâmillere ait olanı ise ona vekâletendir.[442]

---

[441] Muhyiddîn İbnu'l-Arabî ıstılâhâtında çok önemli bir anahtar terim olan bu *"ayn"* عين kelimesi Günlük Türkçe'de çok sık kullandığımız "aynı anda", "aynı zamanda", "aynısı", "aynen", aynı şekilde", "aynı şey" v.b.gibi "tıpkı, misli, benzeri" manasındaki "aynı" ile metafizik manadaki *"aynı"* arasında kelimenin etimolojik kökeninde beraberlik varsa da kullanım sahaları farklılaşmıştır.

Aslı Arapça olan bu kelimenin lügat mânâsı, "asıl, öz, kök, göz, nazar, kuyu, menbâ, ileri gelen kişiler *(ekâbir)"* v.b.gibi çok geniş manalara gelen bu terim Muhyiddîn İbnu'l-Arabî'de teknik bir ıstılah olmuş ve "öz, asıl, hakîkat, esas, kök, zat, ana kaynak, menbâ, köken, göz, gözbebeği" manalarında kullanılmaktadır.

Meselâ ***"O, âlemin "ayn'ıdır (ayn-ı âlem)"*** dediğimiz zaman ***"O, âlemin aslıdır, hakikatidir"*** demek istenilmektedir yoksa ***"O, âlemle aynıdır"*** manasında değildir.

[442] (KILIÇ, 1995), s.55

Öyle ki Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem bütün nebilerin makamlarını biliyordu. Ama onlar ise onun makamını bilmiyorlardı. Hatta onun makamının bundan dolayı ***"makamsızlık"*** olduğu söylenir. Dolayısıyla onun yolunu takip edenlerin bilgisi diğerlerinin yolunu takip edenlerin bilgilerinden daha şümullü ve daha geniştir. Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem bir münâcaâtında **"Rabbim bana eşyanın hakikatini göster"** diye dua etmişti. Binâenaleyh müstecâb bu duanın muhatabı olan Muhammedîler için **"zâtiyyun evliyası"** da denilir. Diğerleri ise en fazla "efâliyyûn" veya "sıfâtiyyûn evliyası" olabilirler.[443]

TAHMİS-İ AZBÎ

Ânın kim yoksa salâhı kuru meydânı neylerler
Acep nefsinden acizler gam-ı şeytanı neylerler
Selâmet menzili çün kim fenâdır şânı neylerler
Bilenler vech-i cânânı bu cism ü cânı neylerler,
Görünse şemsin envârı meh-i tâbânı neylerler.

Niçin gizlenmedi belli sıfatından münafıklar
Görür her yerde şerrin ehli Habibinden cüdalıklar[444]
Sülûk arsa-i aşkta vücudu gamla yanıklar
Bugünkü cennet-i irfâna dâhil olsalar uşşâk,
Yarınki va'd olan hûri veya gılmanı neylerler.

Ne sırdandır ki cinsi ile kişi eyler acep sohbet
Garibi vaslı dilberden beyandır âteşi garib
Kamu zerrat ile zâtın sıfatından ulu hikmet
Bugün âmâ olan yarın dahi âmâ olur elbet,
Aça gör cân gözün kim bî-basar nâdânı neylerler.

Neden içinde derc oldu ulûm-u hikmeti Mahmud
Niçin esma müsemmadır müsemma hücceti mevcûd
Niçin her yerde zahirdir hakikat cismi nâ-mevcud[445]
Sülûk ehline insan sohbetin bulmak durur maksud,
O sohbet kim bulunsa sohbet-i hayvânı neylerler.

---

[443] (KILIÇ, 1995), s.66
[444] **Cüda:** f. Ayrılık. Ayrılmış.
[445] **Na:** Farsçada nefy edatıdır. Müsbet mânâyı menfi yapar. Kelimenin başına getirilir. Meselâ: Nâ-ehil

Bulanlar merdi meydandır veli postun tarikçe
Veli der kim göründü ise hakikatten şeriatçe
Bulan ey dil tarikatte kemali sa'yi hizmette
Gönül duymazsa vicdân ile Allah'ı hakîkatçe,
Mücerred dildeki ilmi veya irfânı neylerler.

Elin çek böyle himmetten riya ve ucb ola onda
Kemal gösterse sohbetten riya ve ucb ola onda
N'olur bu arzı hikmetten riya ve ucb ola onda
Ne hâsıl şol ibâdetten riyâ ve ucb ola anda,
Gider şirki gönülden Hakk'a kim tuğyânı neylerler.

Özündür Mescid-i Aksa sözündür "Gul kefa bi'llâh"[446]
Eğer hemrenk oldunsa hakikat hoş rasülüllâh
Görünür sana her yüzden okursun "fî emâni'llâh"[447]
Salât-ı ehl-irfân kıblesidir "semme vech-ullâh"
O veche kul olanlar tâat-ı noksânı neylerler.

Eğer ahının mevlâyı duyup hem-sâza[448] *uydunsa*
Sivâyi cismi hakkanî edip düşmanı duydunsa
O rûyun sırrına Azbî sen mahrem oldunsa
Niyâzî "küntü kenzen" sırrını kendinde buldunsa,
Süleymen tahtını, ya hikmet-i Lokmân'ı neylerler.

---

[446] Allah Teâlâ sana kafidir.
[447] Allah Teâlâ'ya emanet olun
[448] **Hem-saz:** f. Uyan, uygun, muvafık, münâsib. Arkadaş, refik, arkadaşlık.

67

Vezin: Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün

Âteş-i hicrinle can durmaz figâna başlar,
Kaynayup akar ol âteşle gözümden yaşlar.
Zerresi zâhir olaydı ger beni yakan odun,
Âlemi uçtan uca yakaydı hep âteşler.
Harfe savte dokunaydı bu iniltim şemmesi,
İnler idi yer ü gök dağlar ile hep taşlar.
Âteşim yâşım iniltim cân içinde gizlidir,
Zâhirimde yok içimde hâsıl oldu yaşlar.
Bî-kesem bu âlem içre sırrıma yok mahrem,
Bilmedi derdim benim ne kavm u ne gardaşlar.
Hâlime haldâş olan hem sırrıma sırdâş olan,
Cümle dağıldı başımdan kalmadı haldaşlar.
Mahv-ı sırra düştü çün dil bunda ben oldum garib,
Yalnız kaldım tükendi kalmadı koldâşlar.
Vech-i mutlak günde yüzbin çehreden yüz gösterir,
Yerde gökte anı yazar cümleten nakkaşlar.
Nicesi tâkat getürsün ana karşı Mısrî kim,
Adın işitmekle düştü halka bu savaşlar.

Âteş-i hicrinle can durmaz figâna başlar,
Kaynayup akar ol âteşle gözümden yaşlar.
Hicran ateşiyle can durmaz figâna başlar,
Kaynayıp akar o âteşle gözümden yaşlar.

Zerresi zâhir olaydı ger beni yakan odun,
Âlemi uçtan uca yakaydı hep âteşler.
Zerresi zâhir olaydı ger beni yakan ateşin,
Âlemi uçtan uca yakaydı hep âteşler.

Harfe savte dokunaydı bu iniltim şemmesi,[449]
İnler idi yer ü gök dağlar ile hep taşlar.
Harfe sese dokunaydı bu iniltimin bir parçası,
İnler idi yer ve gök dağlar ile hep taşlar.

Âteşim yâşım iniltim cân içinde gizlidir,
Zâhirimde yok içimde hâsıl oldu yaşlar.
Âteşim yâşım iniltim cân içinde gizlidir,

[449] **Şemme:** Bir defa koklamak. * En küçük mikdar.

Zâhirimde yok içimde hâsıl oldu yaşlar.

Bî-kesem bu âlem içre sırrıma yok mahrem,
Bilmedi derdim benim ne kavm u ne gardaşlar.
Kimsesizim bu âlem içre sırrıma yok mahrem [450],
Bilmedi derdim benim ne kavm ve ne gardaşlar.

İşte ahrarın sırlarını ve hikmetli sözlerini herkese söylemek doğru değildir. Onları saklamak ve gizlemek vacip olan şeyler cümlesindendir. Çünkü:

"Ehli olmayana hikmeti vermeyiniz. Sonra o hikmete yazık etmiş olursunuz" denilir. O sırları saklayamayan ve Allah Teâlâ yüzünü görmeğe kabiliyeti olmayan kimseye hikmet göstermek ve namahremi bozmak doğru değildir.[451]

Hâlime haldâş olan hem sırrıma sırdâş olan,
Cümle dağıldı başımdan kalmadı haldaşlar.
Hâlime haldâş olan hem sırrıma sırdâş olan,
Cümle dağıldı başımdan kalmadı haldaşlar.

Yakınlık insan psikolojisnde ayrılığın temelini atabilir. Ünsiyet edebi kaldırınca perdeler incelir, hatalı hallerin meydana gelmesine sebep olur. Onun için yakınlığın fitnesinden emniyette olmak uzakta olmaktan daha zordur. Yabancılar ile oturunca insan genellikle tedirgin olduğu için dikkatli olur. Yakınlaştıkça bu tedirginlik ve saygı düzeyi düşer, değerlerin çoğu değersiz hale gelir. Bu nedenle insanlar birbirinden koparlar.

Mahv-ı sırra düştü çün dil bunda ben oldum garib,
Yalnız kaldım tükendi kalmadı koldâşlar.
Mahv-ı sırra düştü çün gönül bunda ben oldum garib,
Yalnız kaldım tükendi kalmadı arkadâşlar.

Vech-i mutlak günde yüzbin çehreden yüz gösterir,
Yerde gökte anı yazar cümleten nakkaşlar.
Allah Teâlâ'nın yüzü günde yüzbin çehreden yüz gösterir,

---

[450] **Mahrem:** Gizli. * Dince ve şer'an müsaade olunmayan. * Birisinin hususi hâllerine ait gizli sır. * Nikâh düşmeyen, evlenilmesi haram olan yakın akraba. (Baba, dede, anne, nine, erkek ve kız kardeş, amca, dayı, hala ve teyzeler arasında bir neseb yakınlığı, bir ebedî mahremiyet vardır. Bunlar arasında nikâh asla caiz değildir.) * Çok samimi ve içli-dışlı olan kimse.

[451] (Ahm95), s. 674-(408)

Yerde gökte onu yazar cümleten nakkaşlar.

Nicesi tâkat getürsün ana karşı Mısrî kim,
Adın işitmekle düştü halka bu savaşlar.
Nicesi tâkat getürsün ona karşı Mısrî kim,
Halk adın işitmekle bu savaşlara düştü.

"**Halk adın işitmekle"** deki mana Allah Teâlâ'nın isim sıfatları tecelli edince savaş ve hareketlilik meydana geldi. Hz. Mevlana kaddese'llâhü sırrahu'l azîz bunu şu şekilde açıklamaktadır.

"***Varlığı emriyle yaratan Allah Teâlâ'nın çevgânları önünde mekân âleminde de koşup duruyoruz. Lâmekân âleminde de.***

Renksizlik âlemi, renge esir olunca bir Musâ öbür Musâ ile savaşa düştü.

Renksizlik âlemine ulaşırsan Musâ ile Firavun'un karıştığı âleme erişirsin.

Bu nükte yüzünden hatırına "renk, nasıl olur da kıylü kalden kurtulur?

Şaşılacak şey... Bu renk, renksizlik âleminden zuhura geldiği halde, renksizlikle nasıl savaşa girişir?

Yağın aslı sudandır ve su ile artar. Sonunda nasıl olur da suya zıt olur?

Mademki yağı su ile yoğurdular; yağ sudan oldu; su ile yağ neden birbirine zıt oldu?

Gül dikenden meydana meydana gelmiştir, diken de gülden... böyle olduğu halde niçin savaşa, maceralara düşmüşlerdi?.. gibi bir sual hatıra gelirse (bil ki bu)

Ya hakikatta savaş değildir, bir hikmet içindir, eşek satanların kavgaları gibi bir hiledir. Bir sanattır;

Yahut ne savaş ne hikmet...

Hayretten ibarettir. Bu, viraneliktir, içinde define aramak gerek." [452]

---

[452] Mesnevi, c. I, b. 2466-2480

TAHMİS-İ AZBÎ

Bu "ene'l hakk" davasıdır bunda oynar başlar
Onun için göremez hurşid [453] yüzün huffaşlar [454]
Hak sözü etmez kabul münkir olan kallaşlar [455]
Âteş-i hicrinle can durmaz figâna başlar,
Kaynayup akar ol âteşle gözümden yaşlar.

Aslı fer'i kandedir gel sor beni yakan odun
Yerde gökte meskeni yok gör beni yakan odun
Âlemi ihrak [456] ederdi bil beni yakan odun
Zerresi zâhir olaydı ger beni yakan odun,
Âlemi uçtan uca yakaydı hep âteşler.

Herkesin halini beyan haktır kemâlin rütbesi
Yanında fânusu hayal içre hakikat şem'ası[457]
Âlemi kıldı ihata zât-ı Hakk'ın lem'âsi[458]
Harfe savte dokunaydı bu iniltim şemmesi,
İnler idi yer ü gök dağlar ile hep taşlar.

Âşıkın bir kârı var meydân içinde gizlidir
Hırka-i şalım gibi erkân içinde gizlidir
Küfrünle dinim benim iman içinde gizlidir
Âteşim yâşım iniltim cân içinde gizlidir,
Zâhirimde yok içimde hâsıl oldu yaşlar.

Nârıyım Nemrûd'un illâ Halîl'e zemzem
Bendedir sırrı Âdem Safî'den Ekrem
Yine sırrımdır benimle her demde hemdem
Bî-kesem bu âlem içre sırrıma yok mahrem,
Bilmedi derdim benim ne kavm u ne gardaşlar.

Fani dünyanın diriğa[459] handesine[460] aldanan
Âlem-i süflide kaldı devletine aldanan
Kimi ender fenâdır buldu ulvîde mekân
Hâlime haldâş olan hem sırrıma sırdâş olan,
Cümle dağıldı başımdan kalmadı haldaşlar.

Lâ ve illâ dan gönül geç bundadır sırrı aceb

---

[453] **Hurşîd:** f. Güneş. Afitab. Hur. Mihr. şems.
[454] **Huffaş:** Yarasa. Gece kuşu.
[455] **Kallaş:** Kalleş. Hileci, dönek.
[456] **İhrak:** yakmak, yandırmak, ateşe atmak
[457] **Şem'a:** Işık, çıra. Nur. Muma batmış fitil.
[458] **lem'a:** ışık, parıltı, parlama, parıldama.
[459] **Diriga:** f. Yazık, eyvahlar olsun!
[460] **Hande:** f. Gülme, gül

Ne kaçâr zahm-ı[461] habibden ne arar zahma[462] tabib [463]
Herkes bir güzele baksa yâr ayn-ı rakîb
Mahv-ı sırra düştü çün dil bunda ben oldum garib,
Yalnız kaldım tükendi kalmadı koldâşlar.

Nuru esrâr-ı hakikat zerreden yüz gösterir
Hak Süleymanı ararsın katreden yüz gösterir
Afitab-ı [464] tab-ı âlem [465] şem'adan yüz gösterir
Vech-i mutlak günde yüzbin çehreden yüz gösterir,
Yerde gökte anı yazar cümleten nakkaşlar.

Azbî'yi nefsinden alır lanet senin deyü racim
Bir elifle birbirine girdi cânâ ayn ve mim
Nâs-ı hâsın maksudu çün oldu lâm mim cim
Nicesi tâkat getürsün ona karşı Mısrî kim,
Adın işitmekle düştü halka bu savaşlar.

[461] **Zahm:** ehli ehlileşmiş, evcil 2. alışkın, munis 3. halim, mülayim, uysal, muti, yumuşak; boyun, eğmek
[462] **Zahm:** Yara, ceriha
[463] **TABİB:** (C.: Tabibân-Etibbâ) Doktor, hekim.
[464] **Afitab:** f. Güneş. Mc: Pek güzel. Çok güzel yüz.
[465] **Tab:** f. "Parıldayan, parlayan, parlatan, aydınlatan" anlamlarına gelir ve birleşik kelimeler yapılır. Meselâ: Âlem-tab: Dünyayı aydınlatan, âlemi ışıklandıran.

68

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Kim ki aşkın dârına ber-dâr olur,
Cümle uşşâk içre ol serdâr olur.
Bunda uşşâkı yakan od âkibet,
Nâr-ı İbrahim gibi gülzâr olur.
Bunda ağyâr kesretinden kurtulan,
Vahdet illerinde vâsl-ı yâr olur.
Korkma Tâmudan eğer âşık isen,
Bülbül olanın yeri gülzâr olur.
Cennet-i irfâna dâhil olanın,
Kande baksa gördüğü didâr olur.
Gözsüz olanlar o yüzü göremez,
Anı gören hep "ulül-ebsâr" olur.
Dünyânın lezzâtına aldanma kim,
Bir gün ola cümle zehr-i mâr olur.
Sen gerekse ol cihânda pâdişâh,
Bir beş on günde o târümâr olur.
Tâc-ü tahtı kulluğuna ol şehin,
Verir isen devletin tekrâr olur.
Ger kabul oldunsa şâh oldun ebed,
Kande böyle assılı bazâr olur.
İllâ tâc-u taht'a olmaz vasl-ı yâr,
Âdet oldur ana cân işâr olur.
Kim ki kendin yoğ ederse, Mısriyâ,
Yokluğun tâ gâyetinde vâr olur.

Kim ki aşkın dârına ber-dâr olur,
Cümle uşşâk içre ol serdâr olur.
Kim ki aşkın dârına asılmış olur,
Cümle âşıklar içinde o kumandan olur.

Her kim aşk yolunda can verirse, o kimse âşıklar içinde serdâr (Baş tacı) olur.

Bunda uşşâkı yakan od âkibet,
Nâr-ı İbrahim gibi gülzâr olur.
Bunda âşıkları yakan ateş sonunda,
İbrahim aleyhisselâmı yakmayan ateş gibi gül bahçesi olur.

Burada âşıkları yakan ateş İbrâhim aleyhisselâmın ateşi gibi sonunda gül bahçesi olur. Malumdur ki, Nemrûd, İbrahim aleyhisselâm için o kadar büyük bir ateş yaktırdı ki, bir mil mesâfeden yani dörtbin adımdan daha yakına kimse yaklaşamazdı. Sonra şeytanın öğretmesi üzerine onu mancınık ile ateşe attı. Bir de dürbünle bakıp gördü ki, Hazreti İbrahim aleyhisselâm ateşin içinde biriyle oturmuş muhabbet ediyor. Hazreti İbrahim aleyhisselâm bir sandık içinde ateşe atılmış, sandık yanmış İbrahim aleyhisselâm yanmamıştı. İşte âşıkı yakan ateş böyle gül bahçesi olur.

Bunda ağyâr kesretinden kurtulan,
Vahdet illerinde vâsl-ı yâr olur.
Bunda dışarının kargaşasından kurtulan,
Vahdet illerinde yâre vasıl olur.

Cenâb-ı Hakk şöyle buyurmuştur:
"Ey kullarım, beni çok zikr edin ki, felaha (kurtuluşa) eresiniz." [466]
Hakîkat ehline göre felahın üç mertebede üç manâsı vardır:
1-Şerîatta felah, sıfatlara karşı duyulan sevgiyi tevhitle yok edip Hakk'a yaklaşmak ve sırlarına vakıf olmaktır.
2-Tarîkatte felah, likâullah (Hakk'ın cemâlini) bulmaktır,
3-Hakîkatte felah, Hakk'ın zât deryasında yok olup hüve hüve olmaktır.[467]

Korkma Tâmudan eğer âşık isen,
Bülbül olanın yeri gülzâr olur.
Eğer âşık isen korkma cehennemden,
Bülbül olanın yeri gül bahçesi olur.

Bu beyitteki gibi cehennemi tezyif[468] eden ifadelerden maksat hakikatte olmayıp aşkın yüceliğini isbat etmektir.

353. Mes'ele Bir zaviyenin mescidinde eşhâs-i muhtelife ile müştehî oğlanlar muhtelit olup, envâ'-i teganniyât ile tevhîd ederlerken tevhidi tağyir edip gâh "dil-i men" gah "can-i men" deyip gâh beyt
"sen bir ulu sultansın canlar içinde cansın,
çün iyan gördüm seni pinhan kapısı değil" deyip, gâh beyt
"cennet cennet dedikleri bir ev ile birkaç huri,

[466] Cuma, 10
[467] (Eroğlu Nuri, 2007), s. 60
[468] **Tezyif:** çürütme, küçük düşürme, küçük görme, alaya alma.

İsteyene ver sen anı bana seni gerek seni" deyu göğüslerin döğüp evzâ'-i garibe ettiklerinde, ehâlî-i mahalleden ba'zı kimseler zâviye-i mezbûreye şeyh olan Zeyde "bu makûle evzâ' niçin ettirip razı olursun" dediklerinde Zeyd "ne lâzım gelir demekle cevap verse şer'an Zeyd-i mezbûra ne lâzım olur?

Elcevap: Evzâ' ve akvâl-i mezbûre kemal mertebe fuhş olduğundan gayri, cennet hakkında dedikleri kelime-i şenî'a küfr-i sarihtir, katilleri mubahtır, şeyhleri olan bîdin hikâyet olunan akvâl ü ef'âle "mübaşeret dahi ederse ne lâzım gelir" demekle kâfir olduğundan gayri, ol kabâyihi ibâdet kabilinden addedip âyet-i kerîmeyi ana delil getirmekle tekrar kâfir olur, bu i'tikat-tan rücû' etmezse katilleri vacip olur.[469]

Âhirette de “Sırat” cehennem üzerine kurulacaktır. Bir mü’min sırat üstünden geçerken, cehennem nidâ edecek. Çabuk geç yâ mü’min, zirâ senin nûrun benim ateşimi söndürdü.

<u>Cennet-i irfâna dâhil olanın,</u>
<u>Kande baksa gördüğü didâr olur.</u>
İrfân Cennetine dâhil olanın,
Nereye baksa gördüğü sevgili olur.

<u>Gözsüz olanlar o yüzü göremez,</u>
<u>Anı gören hep “ulül-ebsâr“ olur.</u>
Gözsüz olanlar o yüzü göremez,
Anı gören hep “görüş sahibi” olur.

Hakk’ın yüzünü gözsüz olanlar göremez. Ancak anı bâsiret sahipleri görür. Bu görüş anlayıştır. Allah Teâlâ’yı beşerin beşer haliyle görmesi düşünülmez.

<u>Dünyânın lezzâtına aldanma kim,</u>
<u>Bir gün ola cümle zehr-i mâr olur.</u>
Dünyânın lezzetlerine aldanma ki,
Bir gün ola cümle yılan zehri olur.

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَكُمْ وَعَسَى اَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَعَسَى اَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ
لَكُمْ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

[469] (DÜZDAĞ, 1972)

"Savaş, hoşunuza gitmediği halde size farz kılındı. İhtimal ki hoşlanmadığınız şey sizin iyiliğinizedir ve ihtimal ki sevdiğiniz bir şey sizin kötülüğünüzedir. Siz bilmezsiniz, Allah bilir. " [470]

Sen dünyânın geçici olan lezzetlerine aldanma. Birgün olur o lezzet duyduğun şeyler yılanın zehiri olur, zirâ dünyâ ehli gerek mezarda ve gerekse âhirette yılanların sûretleriyle azab göreceklerdir.

Sen gerekse ol cihânda pâdişâh,
Bir beş on günde o târümâr olur.
Sen, gerekse o cihânda pâdişâh,
Bir beş veya on günde o perişan olur.

Tâc-ü tahtı kulluğuna ol şehin,
Verir isen devletin tekrâr olur.
Tâc ve tahtı kulluğuna o padişaha,
Verir isen devletin tekrâr olur.

İbrahim Edhem kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz tâc ve tahtını terk edip sonsuz devlete kavuştu, çünkü bâtınî devletliğin yanında zâhir devleti onun yanında hiçbir şey değildir.

Ger kabul oldunsa şâh oldun ebed,
Kande böyle assılı bazâr olur.
Eğer kabul oldunsa şâh oldun ebed,
Nerde böyle bal satılan pazar olur.

İllâ tâc-u taht'a olmaz vasl-ı yâr,
Âdet oldur ana cân işâr olur.
İllâ tâç ve tahtla yâra kavuşmak olmaz,
Âdet oldur ona cân haberdar olur.

Kim ki kendin yoğ ederse, Mısriyâ,
Yokluğun tâ gâyetinde vâr olur.
Yâ Mısri! Kim ki kendin yok ederse,
Yokluğun tâ nihayetinde vâr olur.

İnsanın yok olması demek nefsin terbiye edilerek Hakk'a kavuşmasıdır. Bu çetin savaşın galibi olmakla Hakk'ın hükümranlığı açığa çıkar. Rasûlüllah

[470] Bakara, 216

sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Küçük cihattan büyük cihada dönmüş bulunuyoruz" sözüne karşılık büyük cihadın ne olduğu sorulunca; Dikkat edin o, nefis mücadelesidir" buyurdu.[471]

Nefsin isteklerden uzaklaşarak kazandığı kazanç ise yokluktur. **İstememeyi istemek en büyük erdemdir.** Bu yokluğun biati Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin huzurunda yapılmıştır. Avf İbnu Mâlik el-Eşca'î radiyallâhü anh anlatıyor:

"Biz Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin huzurunda 7 veya 8 veyahut da 9 kişiydik.

"Allah Resulü'ne biat etmiyor musunuz?" dedi. Ellerimizi uzatarak:

"Hangi şartlara uymak üzere biat edeceğiz ey Allah'ın Resûlü?" dedik. Şu cevabı verdi:

"Allah'a ibadet etmek ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmamak, beş vakit namazı kılmak (verilen emirlere) kulak verip itaat etmek -ve bu sırada gizli bir kelime fısıldayarak devamla- ***"Halktan hiçbir şey istemeyin"*** buyurdu.

Avf İbnu Malik ilâveten der ki, Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi benimle dinleyen o cemaatten öylelerini biliyorum ki, bineğinin üzerinde iken kazara kamçısı düşse kimseye

"Şunu bana verir misin?" diye talebde bulunmaz (iner kendisi alır)dı."[472]

Yine bu konuda Sevban radiyallâhü anh anlatıyor:

"Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem (bir gün):

"Cenneti garanti etmem mukabilinde, insanlardan hiçbir şey istememeyi kim garanti edecek?" buyurdular. Sevban radiyallâhü anh atılıp:

"Ben, (Ey Allah'ın Resulü!)" dedi.

Sevban (bundan böyle) hiç kimseden bir şey istemezdi." [473]

[***Kıyamet gününde merteben yüksek olmasını istersen kesesi boş ol. Çünkü sıfır boş olduğu için sayıların üstündedir***.][474]

---

[471] Suyûtî. Câmi'us-Sagîr. II/253: İbn. Hacer. İbn. Aliyenin sözü olarak rivayet ederken. Irâkî ve Beyhakî zayıf bir senedle Cabirden rivayet etmişlerdir.; bkz. Aclunî. I/424. 425

[472] Müslim, Zekat 108, (1043); Ebu Davud, Zekat 27, (1642); Nesâî, Salât, 5, (1, 229); İbnu Mâce, Cihâd 41, (2867).

[473] Ebu Davud, Zekat 27, (1643); Nesâî, Zekat 86, (5, 96)

[474] Fülkü'l-Ebhâr fi şerhi Lücceti'l-Esrâr; 6.lücce : (KARABULUT, 1984), s. 270

TAHMİS-İ AZBÎ

Dersi onun "leyse fî-'d-diyâr"i[475] *olur*
Hemdemi yâri onun dildâr olur
Kesret içre yârana ağyar olur
Kim ki aşkın dârına ber-dâr olur,
Cümle uşşâk içre ol serdâr olur.

Olmasa ehli şeriat ahret
Merhamet Hakk'tan yeter Hakk merhamet
Ehl-i aşk eyler rivayet sende et
Bunda uşşâkı yakan od âkibet,
Nâr-ı İbrahim gibi gülzâr olur.

Arife bu söz iyandır ârifan
Ben tevekkül bendesiyim Hakk beyan
İbn-i vaktim bilmezem ıssı ziyanı
Bunda ağyâr kesretinden kurtulan,
Vahdet illerinde vâsl-ı yâr olur.

Derdine em [476]*bilmedin hazık isen*
Ehl-i derd olmakla layık isen
Dinle dersim aşık-ı sâdık isen
Korkma Tâmudan eğer âşık isen,
Bülbül olanın yeri gülzâr olur.

Pirinin sözü ile amil olanın
Devlet-i irfana nail olanın
Sırrı yezdân ile kâmil olan
Cennet-i irfâna dâhil olanın,
Kande baksa gördüğü didâr olur.

Bilmeyen Hakk'tan cevabı veremez
Gitmeyen maksuda asla eremez
Ol hakikat güllerini deremez
Gözsüz olanlar o yüzü göremez,
Anı gören hep "ulül-ebsâr" olur.

Bed- endiş [477]*kimse ile hâllenme kim*
Aklın ile kavlini[478] *kullanma kim*

---

[475] Dünyada (şey) yok.
[476] **Em:**İlâç, merhem.
[477] **Bed-endiş:** f. Kötü fikir sahibi, fena düşünen.
[478] **Kavl:** Anlaşma. Sözleşme. Konuşulan söz. Söz cümlesi. İtikad, delâlet. Tarif. İlham

Tellili dibalar[479] giyip sallanma kim
Dünyânın lezzâtına aldanma kim,
Bir gün ola cümle zehr-i mâr olur.

Çün nasihat dinlemezmiş ru-siyah[480]
Hem demi yâri olur hicriyle âh
Akibet bu saltanat ola tabah [481]
Sen gerekse ol cihânda pâdişâh,
Bir beş on günde o târümâr olur.

Hızır ola daim refikin hem rehin
Subhdem[482] bekledim habibin dergehin
Yüzünü görmek dilersen o mehin[483]
Tâc-ü tahtı kulluğuna ol şehin,
Verir isen devletin tekrâr olur.

Masiva bendine olma kayd u bend
Gel necasetten taharet kıl Meded
Kim ola adın senin ferd ü vahid
Ger kabul oldunsa şâh oldun ebed,
Kande böyle assılı bazâr olur.

Bu sözümü arif olan okuryazar
Ehl-i hal yoklukta olmuş şehriyar
Cümle varlığın sen ile târumar [484]
İllâ tâc-u taht'a olmaz vasl-ı yâr,
Âdet oldur ona cân işâr olur.

Hayr ile şerri bilirsin mameza[485]
Ki tecelliden teselliden ola
Mısrî'den sana nasihat Azbî'ya
Kim ki kendin yoğ ederse, Mısriyâ,
Yokluğun tâ gâyetinde vâr olur.

---

[479] **Dîbâ:** f: ipekli kumaş.
[480] **Ru-siyah:** f. Kara yüzlü. Ayıbı olan
[481] **Tabah:** Kuvvet
[482] **Subhdem:** f. Sabah vakti.
[483] **Mah:** (Meh) f. Senenin onikide birisi. Yirmisekiz, yirmidokuz, otuz veya otuzbir günlük zaman. Gökteki ay. Kamer. sevgili
[484] **Târümâr:** dağınık, karmakarışık, perişan
[485] **Mameza:** Geçen veya geçmiş şey. Geçmiş zaman. Mazi

69

Vezin: Feilâtün feilâtün feilâtün feilün

Esecek bâd-ı sabâ aklıma san şâne değer,
Zirâ ol esrâr-ı dil zülf-ü perîşâne değer.
Zülf-ü müşkiyle muattar olur ol demde dimağ,
Geçer andan gönüle hem yetişir cânâ değer.
Leb-ü dendânı hevâsiyle akan gözyaşının,
Birisi mâ'nâda bin lü'lü ü mercâna değer.
Gam-ı hicrî ile âhı ana âşık olanın,
Çıkar eflâke iner tâ yedi nîrâna değer.
Yüzünün mihrine karşu dolaşan dürlerinin,
Birinin nûru nice mihr-i dirâhşâne değer.
Eşiğinde baş urup sıdk ayağın berk basanın,
Başı arşa ayağı kürsî-i Rahmâna değer.
"Limen-il mülk" nidâsın işiten can kulağı,
Anı cânından işitir yine cânâne değer.
Ol nidâyı işitir "men arefe" vâkıf olan,
Lîk ol mâ'rifeti sanma her insâna değer.
Sana bir cezbe Niyâzî ki o dosttan yetişe
Dükeli ins ile cinne olan ihsana değer.

Esecek bâd-ı sabâ aklıma san şâne değer,
Zirâ ol esrâr-ı dil zülf-ü perîşâne değer.
Esecek sabâ rüzgârı aklıma şöhret şâne değer,
Zirâ o dağılmış saçlarını görmek gönül sırlarına değer.

Bâdı sabâ, doğu ruzgârıdır. Bundan murad edilen mezâhir-i aliyyenin zuhûrudur, yani Cenâb-ı Hakk'ın mevcûdatta gürünmesidir.

Zülf-ü müşkiyle muattar olur ol demde dimağ,
Geçer andan gönüle hem yetişir cânâ değer.
Misk kokulu saçının perçemi kokusunu duyunca dimağ,
Geçer ondan gönüle hem yetişir cânâ değer.

Tasavvufta ağız ve dudak; yokluk, vahdet ve fenafillâhın sembolüdür. Vahdete ulaşma hevesinde olan kalbin yanışını, gözden akan kanlı yaşlar ifşa eder. Kanlı yaş, âşığın içinde bulunduğu gerilimi yansıtan en etkin ifadedir. Aynı zamanda maddi hayatın devamlılığını ifade eden kan, kesreti ifade etmektedir. Akan kanlı yaş, şairin kesretten kurtulmakta olduğunu belirtmektedir: Yüz (ruhsâr, ruh, ârız, yanak), boy (kâmet, serv) da vah-

det sembolüdür. Yanak veya yüz vahdetin sembolü olunca, bunların üzerini kapatan veya değişik nedenlerle dikkatleri üzerlerine çeken saç ve saçın değişik biçimleri (kâkül, turra), hat (ayvatüyleri), göz ve gözden çıkan bakış, gamze (yan bakış), tasavvufta küfr ve kesret sembolüdür. Kesret âlemindeki geçici güzellikler insanın başını döndürür. Fakat bunun yanında kesret perdesi altında göz kırpan vahdet de aşığı kendisine çağırır. Bu ikilem içerisindeki aşığın, çaresizlik halini yansıtmaya ağlama eylemi koşacaktır.[486]

Leb-ü dendânı hevâsiyle akan gözyaşının,
Birisi mâ'nâda bin lü'lü ü mercâna değer.
Dudakları ve dişlerin hevesiyle akan gözyaşının,
Birisi mânâda bin inci ve mercâna değer.

Dudak'ın Fizyolojik ve Psikolojik Tahlil

İnsanda doğumla birlikte bir içgüdü halinde bulunan ve kendisine bilim dilinde libido adı verilen cinsel arzu, susuzluk ve açlıktan sonra en şiddetli motivlerden biridir. Hatta Freud'un psikanalizine göre cinsellik motivi, insanın bütün faaliyetlerini tayin etmektedir. ilk tezahürünün çocuklarda parmak emme ve kulak memesini çekme şeklinde kendisini göstermekte olduğu, dudak mukozası ile ritmik emme temasının elde edildiği gibi, kulak memesi de, avuçlama hissinin tezahürü olarak kabul edilmektedir. Böylece ilk etapta gıda fonksiyonuna dayanan, bilâhare müstakil bir duygu haline dönüşen cinselliğin ilk kaynağı olarak dudaklar gösterilmekte, bunlar, ilk cinsî tembihin nahiyesi olduğu iddia edilmektedir. Bu duygunun yeterince bunlar vasıtasıyla tatmin edilmemesi halinde, ileride dudakların temasıyla alınacak olan sigara ve yemek hususunda tiryakilik ve oburluk gibi zararlı şeylere temel teşkil ettiği ileri sürülmektedir. Ana memesinden akan ılık süt akıntısının ise, doğrudan tembihin ilk sebebi olarak kabul edilmekte ve sütten ayrıldıktan sonra da bunun gelişerek müstakil bir şehvet halini aldığı savunulmaktadır. [487]

Cinselliğin, etki kaynaklarından birinin de, canlı varlıkların nesillerini devam ettirme arzusu olduğu da söylenilmektedir.

Bu duygunun ruhlar üzerindeki tesirini göstermek açısından şu âyet hayli önem arz etmektedir:

"Sizi bir tek candan (Âdem'den) yaratan, ondan da yanında huzur bulsun diye eşini (Havva'yı) yaratan O'dur." [488]

---

[486] (SELÇUK, Yıl:9 Sayı: 25 Güz 2005, s.233-246)
[487] Songar, Ayhan. Çeşitleme, Güryay Matbaası, İstanbul, 1981
[488] Rûm, 21

Cinsellik vücuda yönelik ve zaman zaman baş gösteren bir şey olmakla birlikte, sevgi ve aşk ise, kişiliğe yönelik olup etkisi bir ömür boyu süren, sürekli bir duygudur. Bundan dolayı aşk ve sevgi hususu, sırf insana has olan bir özellik olup, aynı zamanda insanı bu mevzuda hayvanlardan ayıran bir âlâmet-i farikadır (ayırdedici özelliktir).

İnsan gönlünde karşı cinse meyil o derece büyük olur ki, bazen bundan tapınma dahi meydana gelebilmektedir. Bu dereceye gelmiş olan bağlılığa teteyyüm denilmektedir, [489] Bu aşamada, insan gözünde sevilen kişi, tanrı gibi veya ondan daha fazla sevildiği için, şirk olarak kabul edilmiştir. [490] Çünkü bu aşamaya gelen bir insan, sevdiğinin rızasını tanrının rızasına tercih edebilmekte, onun isteklerini yerine getirmeyi Allah'a ibadetten daha ziyade ön planda tutabilmekte; böylece sevgi, bütün iç benliğine hâkim olabilmektedir. [491]

Dudak ile ifade edilen sevgi gerçekten cinselliği ne kadar çağrıştırıyorsa tersi olan aşkta olan kuvvetinde bir habercisidir. Onun için şairlerin bu sözle ifade ettiği mananın, karşısındaki insana verdiği duygu ile durumunu belirgenleştirmektedir. Dudak aşkın belki en güzel cismanî âlemdeki uyarıcısıdır.

Gam-ı hicrî ile âhı ana âşık olanın,
Çıkar eflâke iner tâ yedi nîrâna değer.
Ayrılık gamı ile âhı ona âşık olanın,
Çıkar yıldızlara iner tâ yedi cehenneme değer.

Sevgiliyle olan buluşmada cehennemi bile bulsa âşık gam yemez. Aşk bunların hepsine değer.

Yüzünün mihrine karşu dolaşan dürlerinin,
Birinin nûru nice mihr-i dirâhşâne değer.
Ay gibi yüzünün karşısında dolaşan incilerinin,
Birinin nûru nice parlayan aylara değer.

İçinde yaşadığı âlemin aynadaki yansıma olduğunu anlayan âşık için, her bir varlık zatıyla değil, sevgiliden haber vermesi cihetiyle değer ifade eder. Dolayısıyla ısı, ışık, hayat kaynağı olan güneş de aşığa vücûd-ı mut-

---

[489] İbn Kayyım el-Cevziyye Muhammed İbn Ebi Bekr, İgasetû Lehfan min Masayidi'ş-Şeytan, Darü'l-Ma'rife, Beyrut, 1975, II. 150
[490] İbn Kayyim el-Cevziyye, İgase, II. 150
[491] (AYDIN, 1999), Kadın Düşkünlüğü bölümü

lak olan Allah Teâlâ'nın cemalini hatırlatır.[492]

Eşiğinde baş urup sıdk ayağın berk basanın,
Başı arşa ayağı kürsî-i Rahmâna değer.
Eşiğine başvurup sıdk ayağın sert basanın,
Başı arşa ayağı Rahmân kürsîsine değer.

Bir tevhid ehli ki, tekmil fenâ makâmlarına erişince kendisinden eser kalmaz. Anın başı arşa, ayağı da Rahmân'ın kürsîsine değer. Kürsîden arşa kadar Beşbin yıllık yoldur.

"Limen-il mülk" nidâsın işiten can kulağı,
Anı cânından işitir yine cânâne değer.
"Bugün mülk kimin" nidâsın işiten can kulağı,
Onu cânından işitir yine cânâne değer.

Ârif olan kişi her an لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ yani ***"Bugün mülk kimindir?"*** (diye sorulur. Cevaben): ***"Tek ve kahhar olan Allah'ındır."*** [493] nidâsını işitir. "Cânından yine cânâne değer". Çünkü tevhid ehlinin vücûdu, sıfatı, ef'âli var mı, yoktur. Hakk tarafından yapılan "Limen-il mülk-ül yevm" nidâsı yine cânâne değer. Cânândan nidâ olunur, yine cânân işitir.

Ol nidâyı işitir "men arefe" vâkıf olan,
Lîk ol mâ'rifeti sanma her insâna değer.
Ol nidâyı işitir "Kim nefsini bildi" ye vâkıf olan,
Ancak sanma o mâ'rifete her insân değer.

Her insanda bu işitme ma'rifetinin bulunduğunu sanma, yoktur bulunmaz. Ancak aşağıda zikredilen makâmlara erişenler işitir. Bu makâmlara sülûk makâmları denir: Fenâ-i ef'al, Fenâ-i sıfât, Fenâ-i zâttır. Cezbe makâmları: Cem, Hazret-il cem, Cem-ül cem makamları ki bunlara aynı zamanda "Tedellâ makâmları" da denir.

Sana bir cezbe Niyâzî ki o dosttan yetişe
Dükeli[494] ins ile cinne olan ihsana değer.
Niyâzî sana bir cezbe o dosttan yetişirse

---

[492] (SELÇUK, Yıl:9 Sayı: 25 Güz 2005, s.233-246)
[493] Mümin, 16
[494] Dükeli(t):Bütün, hep, cümle, hepsi, herkes.

Bütün insan ile cinne olan ihsana değer.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;
"Hakk'in cezbelerinden biri bile bütün insan ve cinlerin ameline denk gelir." [495]

TAHMİS-İ AZBÎ

Âh dil düz çeker sanma ki kalakana[496] *değer*
Böyle karşı komadın aşıka ah yânedir
Çünkü can almaz vermez ya niçin kâne değer
Esecek bâd-ı sabâ aklıma san şâne değer,
Zirâ ol esrâr-ı dil zülf-ü perîşâne değer.

Hali ahvali beyan her kişinin er kişinin
Çünkü averesi oldu görünen cünbüşünün
Rehi aşkında senin derdinle dervişinin
Leb-ü dendânı hevâsiyle akan gözyaşının,
Birisi mâ'nâda bin lü'lü ü mercâna değer.

Rehi aşkında senin olmayı dava kılanın
Bellidir her kişinin gerçi varmı yalanın
Aşık hasta dilin derdli canın alanın
Gam-ı hicrî ile âhı ona âşık olanın,
Çıkar eflâke iner tâ yedi nîrâna değer.

Tâc ile tahtı dağladı nice peyk [497] *gurrelerinin*[498]
Ola mı cahil ile farkı bu dem terrelerin[499]
Arkası çün yere gelmez bilirem harrelerin[500]
Yüzünün mihrine karşu dolaşan dürlerinin,
Birinin nûru nice mihr-i dirâhşâne değer.

Yüce gör kadrini sen aşkla etmek basanın
Birliğe postu döşer adettir pek basanın
Yüzünü görmeğe gel aşkla sen basanın
Eşiğinde baş urup sıdk ayağın berk basanın,
Başı arşa ayağı kürsî-i Rahmâna değer.

---

[495] Keşfü'l-Hafâ,1069
[496] **Kalak:** Can sıkıntısı. Gönül darlığı. Kararsızlık. Zahmet. Meşakkat
[497] **Peyk:** f. Bir şeyin etrafında, ona tabi olarak dönen. Seyyare. Haber ve mektup getirip götüren
[498] **Gurre:** Parlaklık. Her şeyin başlangıcı.
[499] **terre (f) :**yeryüzü, toprak, kara, yer, dünya
[500] **Harre:** (C.: Hırâr-Hırârât-Harrun) Kara taşlı yer.

İşidir her ne desen fehm ile hayvan kulağı
Vardır âşıkta dilâ din ile iman kulağı
Kimde gem olsa şehâ hubbeli[501] irfan kulağı
"Limen-il mülk" nidâsın işiten can kulağı,
Anı cânından işitir yine cânâne değer.

Sırrı esrarı ilâhî bu dem dilde bulan
Eremez Kâbe'ye ol Şam'ı bulup yolda kalan
Bir olur aşıka çün hayr ile şer küfr ü iman
Ol nidâyı işitir "men arefe" vâkıf olan,
Lîk ol mâ'rifeti sanma her insâna değer.

Görüp ol yârini yârin göre yârin bilişe
Göre ol yârini ân dem ona yaran alışa
Azbî yarınden erer yârini yarın görüşe
Sana bir cezbe Niyâzî ki o dosttan yetişe
Dükeli ins ile cinne olan ihsana değer.

[501] **Hubbe:** Dostluk.

70

Vezin: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

Rumuz-u Enbiyâ-yı vâkıf esrâr olandan sor,
Enel-Hakk sırrını candan geçüp ber-dâr olandan sor.
Yürü var ehl-i tecridi alâik ehline sorma,
Anı cân u cihânı terk edüp deyyâr olandan sor.
Gehi kahr-ü gehi lutfun kemâlin bilmek istersen,
Fenâ ender fenâda yoğ olup hem var olandan sor.
Dilâ bu Mantık'ut-tayrı fesâhat ehli anlamaz,
Bunu ancak ya Attâr veyahut Tayyâr olandan sor.
Anadan doğma gözsüzler kemâhi görmez eşyâyı
Niyâzî vech-i dildârı ulül-ebsâr olandan sor.

Rumuz-u Enbiyâ-yı vâkıf esrâr olandan sor,
Enel-Hakk sırrını candan geçüp ber-dâr olandan sor.
Nebiler sırlarının işaretlerine vâkıf olandan sor,
Enel-Hakk sırrını candan geçüp asılmış olandan sor.

Hazreti Ömer radiyallâhü anh buyurmuştur:
"Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ile Ebubekir-is-Sıddık radiyallâhü anh birbirleriyle sohbet ederlerken aralarında Arapça konuştukları halde, sanki ben Arapça bilmiyormuşum gibi konuşulanları anlamazdım. Bunun sebebi Hazreti Ebûbekir radiyallâhü anhın ***"Sıddıkiyyet"*** makâmında olması idi. Hazreti Ömer radiyallâhü anh ve diğer sahâbe ise ancak Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin Hakk'a yürümesinden sonra Sıddıkiyyet makâmına vasıl oldular. Hazreti Ebûbekir'e Sıddıkiyyet makâmı Medine-i Münevvereye hicret etmek üzere Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ile Mekke-i Mükerreme'den gizlice çıkıp kırda bir mağarada gizlendikleri sırada verildi. Hazreti Ebûbekir'in çobanı her gün akşam sabah koyunlarını getirip sağar ve onlara ikram ederdi. Birgün beklenen koyunlar gelmediğinden Ebûbekir'in kalbine korku düştüğünü Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem efendimiz keşfetti. İşte bu sırada Tevbe sûresinin 49. âyeti nâzil oldu:

اِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللّٰهُ اِذْ اَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ اِذْ هُمَا فِي الْغَارِ اِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ اِنَّ اللّٰهَ مَعَنَا فَاَنْزَلَ اللّٰهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَاَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلٰى وَكَلِمَةُ اللّٰهِ هِيَ الْعُلْيَا وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

Eğer siz ona yardım etmezseniz, biliyorsunuz ya, o küfredenler onu çıkardıkları sırada mağarada bulunan ikinin bir iken Allah Teâlâ ona yardım etmişti ki, o, arkadaşına: "Üzülme, çünkü Allah Teâlâ bizimle beraberdir!" diyordu. Bunun üzerine Allah Teâlâ ona manevi güç ve huzur verdi, onu görmediğiniz ordularla destekledi ve küfredenlerin kelimesini en alçak etti. Allah'ın kelimesi ise en üstün olandır. Allah, güçlüdür, hikmet sahibidir." [502] İşte bu âyeti celîlenin nüzûlüyle Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem tarafından Ebûbekir-i Sıddık radiyallâhü anh hazretlerine Sıddıkiyyet makâmı telkin olundu.

"Velâyet makâmı" (velilik makâmı) halk ile olduğu vakit halk ile Hak ile olduğu vakit Hakk ile olmaktır. Sıddıkiyyet makâmı ise yalnız Hak ile olmak, halk ile olmamaktır.

"Kurbet makâmı" (yakınlık makâmı) ki, Sıddıkiyyet makâmından daha âlâdır, hem Hakk ile hem de halk ile olmaktır.

> Ebû Yezid-i Bistâmî kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz kurb makamına varınca kendisine:
>
> ***"Bize ne hediye getirdin"*** diye nida olundu. O da:
>
> ***"Ey Şah hazinende olmayan dört şey getirdim: Yokluk, ihtiyaç, özür, günah"*** diye cevap verdi. Ebû Yezid dedi ki, böyle deyince, bana:
>
> ***"Kapıdan gir, çünkü sen bize büyük bir hediye getirdin"*** denildi. içeri girince, bu makamda kendimden başkasını göremedim. Bunun sebebini sordum. Bana denildi ki:
>
> ***"Bu herkesin makamı değil, bilakis o, vücutlarını yok eden ve varlıkta nişanı kalmayan ferdlerin makamıdır."***

Ebû Yezid-i Bistâmî kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz daha sonra da buyurmuştur:

"Ben otuz yıl Hak ile konuştum, halk zannederdi ki, ben anlarla konuşuyorum". Bu da kendisinin Sıddıkiyyet makâmında bulunmasına bir delildir. Hazreti Ebûbekir radiyallâhü anh Kurbet makâmına Halifeliği zamanında nâil oldu. İşte Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz "Rumûz-u Enbiyâyı vâkıf-ı esrâr olandan sor" demesi budur. Bakınız meselâ iki tevhid ehli birbirleriyle tevhid üzerine muhabbet ederlerken avamdan (bu hususlara vâkıf olmayan bir kimse) biri gelse, muhabbetlerine vâkıf olabilir mi ve onların konuştuklarını anlayabilir mi? Şayet dinleyen âlim olsun anlayamaz.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Allah Teâlâ'nın öyle kulları vardır ki onlar ne nebidir ne de şehiddirler. Ancak Allah Teâlâ katındaki derecelerinden dolayı kıyamet gününde nebi-

[502] Tevbe, 40

ler ve şehidler onlara gıpta ederler. Onların kim olduğu sorusuna da;

"Onlar aralarında ne neseb ne de maddi bir bağ olmamasına rağmen birbirlerini Allah Teâlâ için sevenlerdir. Allah Teâlâ'ya yemin olsun ki onların yüzleri nurludur ve onlar nûr üzeredirler. İnsanlar korktuğu zaman onlar korkmazlar, insanlar üzüldüğü zaman onlar üzülmezler" [503]

Niyâzî-i Mısrî kaddese'lâhü sırrahu'l azîz;

"Avam halk ile tasavvuf ehli arasındaki fark nedir?. Şeklinde bir soru ile karşılaşırsak, şu cevabı veririz:"

"Avam halkın; yukarıda anlatılan altı erkâna imanları, taklidi bir imandır. Ama tasavvuf ehlinin imanı tahkikidir. Tıbkı büyük âlimlerin; ilmi istidilali bir şekilde elde ettikleri gibi." [504]

"Şayet bize: - Taklidi iman nedir? Denirse, şu cevabı veririz:

"Taklidi iman şuna derler: Bu imanı; babasından, mahalle imamından veya âlimlerin birinden öğrenmiş ve inanmış ola. Bu şekilde bir iman sahibi; neden o altı erkânı asılların aslı oldu bilmez yine bilmez ki; o altı erkâna iman; neden bir kurtuluş sebebidir veya inanmamak ebedi bir azaba sebeptir. Şu misal, taklidi iman sahibine göredir: Sokakta gezen biri, bir cevher bulur. Ama gel gör ki; nice dünya padişahları ve dünyayı bir uçtan bir uca zapt edenler ve her istediğini bulanlar, o kimsenin bulduğu cevherden mahrumdur. Çünkü o aramakla bulunmaz haddizatında o; öyle bir nura erişmiş ki, onun yanında güneş, gündüze kalan ay gibidir. Ve öyle bir kimyayı bulmuş ki; bin yıllık küfür bakırına çalınsa o anda altın eder. Ama hale bak ki; o adam bunu bilmez, boncuk sanır. İhtimal ki; günün birinde susayacak olursa; bir içim suya değişir… İşte, taklidi imana sahip olanın misali…[505]

<u>Yürü var ehl-i tecridi alâik ehline sorma,</u>
<u>Anı cân u cihânı terk edüp deyyâr olandan sor.</u>

Yürü var yalnız kalmış kişilerle olanlara sorma,
Onu cân ve cihânı terk edüp yer yurt sahibi olandan sor.

Hallac-ı Mansûr'un **"Enel-Hak"** dediği kitaplarda yazılıdır. Hâlbuki Mansûr kayıd ile bu sözü söyleyebilir mi? Mansûrun mazharından "Enel-Hakk" diyen Hakk değil midir? Bu sözün Mansûr'a isnâdı küfürdür. Şimdi

---

[503] Ebu Davud, Buyu'. 76; Ebu Davut Hz. Ömerden merfu olarak rivayet etmiştir. Bkz. İbn. Esir Camiu'l -Usul. VI/553

[504] Niyâzî-i Mısrî, Risale-i Esile ve evcibe-i Mutasavvıfâne, ÜÇÜNCÜ SUAL VE CEVABI

[505] Niyâzî-i Mısrî, Risale-i Esile ve evcibe-i Mutasavvıfâne, DÖRDÜNCÜ SUAL VE CEVABI

Mansûr sağ olsaydı ve kendisine de sorulsaydı, "Enel-Hak" kim dedi, o bilir ondan sor diyecektir.

Tecrid ehlini (Allah Teâlâ'ya gönülden bağlananlar), yani makâm sahibi bir kimseyi alâik ehli, yani makâm görmeyen diğer kimseler bilebilir mi, bilemezler. Yine onu ancak makâm sahipleri bilir.

Cân-u cihânı terki, cânını ve cihânı terkeden bilir. Cân ve cihânı terk etmeyi sen terk-i cân ve terk-i cihân edenden sor.

Gehi kahr-ü gehi lutfun kemâlin bilmek istersen,
Fenâ ender fenâda yoğ olup hem var olandan sor.
Bazan kahr ve bazan lutfun kemâlin bilmek istersen,
Fenâ ender fenâda yok olup hem var olandan sor.

Fenâyı bilen (Fenâ makâmlarını gören) fenâ olup bekâ (bekâ makamlarını gören) bulandır.

Dilâ bu Mantık'ut-tayrı fesâhat ehli anlamaz,
Bunu ancak ya Attâr veyahut Tayyâr olandan sor.
Ey dil, ey gönül bu kuşdilini güzel konuşanlar anlamaz,
Bunu ancak ya Attâr veya Tayyâr olandan sor.

Bu kuş lisânını fesâhat ehli bile anlamaz, onu sen Şeyh Attâr'dan sor. Bu zatın "Mantık-ut tayr" adlı tevhide dair yazdığı bir kitâbı vardır. İşte o kitabı Şeyh Attâr'dan sor sözü kinayeli (iki şeyden birini diğerinin yerine kullanma) bir sözdür. Bir de Mantık-ut tayr kuş lisanı olarak itibar olunursa, anı sen o uçandan, yani kuş olandan sor. Çünkü konuşulan sözler kuş lisanıdır, anı ancak kuş olan bilir.

Sufi mecaz anladı yâre mahabbetim
Âlemde kimse bilmedi gitti hakikatim
Edirneli Emiri

Anadan doğma gözsüzler kemâhi[506] ***görmez eşyâyı***
Niyâzî vech-i dildârı ulül-ebsâr olandan sor.
Anadan doğma gözsüzler olduğu gibi (tam manasıyla) görmez eşyâyı
Niyâzî sevgili yüzünü görebilecek olandan sor.

Bu ne gibidir? Meselâ, anadan gözsüz olarak doğan biri çevresindeki eşyâyı görebilir mi? Meselâ, şu kırmızıdır, bu karadır, bu filân renktedir

---

[506] **Kemâhi:** (Kemâ hüve) Onun gibi, nitekim olduğu gibi, tam manasıyla

diye sayar, ama bilmez. Anları ancak gözleri gören bilir. Bunun gibi gönül gözü kör olan sevgilisinin yüzünü görebilir mi, göremez. Onu ancak bâsiret sahibi (gönül gözü açık olan) olandan sor.

Nitekim **Hz. Muhyiddin-i Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz** buyururlar ki ***"ehlü'n-nâr bi'n-nâr"*** Yani cehennem ehli orada ateş ile oynarlar, hiç çekinmezler. Öyle ya! Fâsıkın fıskı ona âlem olduktan sonra senin kötü görmekliğinin ona ne ziyanı var? Hakkın binbir isminden biri **Mudili** dir. Yani azdırıcıdır. Senin bütün ef'âlinden (işlerinden) her biri Allah Teâlâ'nın bir isminin meydana çıktığı yerdir. O, kendi oyununu kendi oynar. Âmâ olan buğdayı kor samanı görür.[507]

TAHMİS-İ AZBÎ

Celâli kibriyayı vârına cebbâr olandan sor
Hüdânın ism-i settârın dahi settar olandan sor
Dil-i biçâre ki derdi dili bimar [508] olandan sor
Rumuz-u Enbiyâ-yı vâkıf esrâr olandan sor,
Enel-Hakk sırrını candan geçüp ber-dâr olandan sor.

Hazne-i hâceti doldur hedeften gözünü ayırma
Erince vaslı dildâre gece gündüz hemân[509] durma
Yapış dâmeni maksuda meded bi-ma'na[510] yorulma
Yürü var ehl-i tecridi alâik ehline sorma,
Anı cân u cihânı terk edüp deyyâr olandan sor.

Tariki aşkta ey çengi düdüğünü çalmak istersen
Heman bir özüne oyna dürüst kul salmak istersen
Vücudun kaydını çekme eğer var olmak istersen
Gâhî kahr-ü gâhî lutfun kemâlin bilmek istersen,
Fenâ ender fenâda yoğ olup hem var olandan sor.

Bu vechu'llâhı âdemden ihanet ehli anlamaz
Evi olsa sekiz cennet kasavet ehli anlamaz
Hakikat sırrını zâhit kabahat ehli anlamaz

---

[507] (Niyâzî-i Mısrî, 2003), s. 44
[508] **Bimar:** (C.: Bimârân) f. Mariz, hasta, alil.
[509] **Heman:** f. Derhâl, hemen, acele olarak, çarçabuk, o anda
[510] **Bi-ma'na**: Manasız

Dilâ bu Mantık'ut-tayrı fesâhat ehli anlamaz,
Bunu ancak ya Attâr veyahut Tayyâr olandan sor.

Eşeklik etme yüklenme riyayı zahid u takvayı
Feragat eyle kavgadan veli buldun müsemmayı
Çü gördün Azbî mevlâyı müsemma sorma esmayı
Anadan doğma gözsüzler kemâhi görmez eşyâyı
Niyâzî vech-i dildârı ulül-ebsâr olandan sor.

71

Vezin: Müstef'ilün Müstef'ilün Fâ'ilün

Oldu yüzün subh-i senin ey nigâr,

اِنْفَجَرَ يَنْفَجِرُ اِنْفِجَارٌ

Kalmadı bu dilde seni göreli,

اِضْطَبَرَ يَضْطَبِرُ اِضْطِبَارٌ

Lütfedüp etme beni bin cevr ile

اِخْتَبَرَ يَخْتَبِرُ اِخْتِبَارٌ

Sana atâlar yaraşur bendene,

اِفْتَخَرَ يَفْتَخِرُ اِفْتِخَارٌ

Sende çü cem oldu hüsün şivesi,

اِقْتَصَرَ يَقْتَصِرُ اِقْتِصَارٌ

Yetmişe vardı yaş eyledin,

اِخْتَيَرَ يَخْتَيِرُ اِخْتِيَارٌ

Yolunda nesi var ise olur Mısrî'nin

اِنْتَشَرَ يَنْتَشِرُ اِنْتِشَارٌ

İtme Niyâzî gedâyî meded,

اِنْتَظَرَ يَنْتَظِرُ اِنْتِظَارٌ

<u>Oldu yüzün subh-i senin ey nigâr,</u>

اِنْفَجَرَ يَنْفَجِرُ اِنْفِجَارٌ

Ey sevgili yüzün aydınlığı senin oldu,
Şafak attı, atıyor ve atacak

<u>Kalmadı bu dilde seni göreli,</u>

اِضْطَبَرَ يَضْطَبِرُ اِضْطِبَارٌ

Seni göreli bu gönülde kalmadı,
Sabır etti, ediyor ve edecek

Lütfedüp etme beni bin cevr ile

اِخْتَبَرَ يَخْتَبِرُ اِخْتِبَارٌ

Lutfunu artır etme bana bin cevr ile
Haber etti, eder ve edecek

Sana atâlar yaraşur bendene,

اِفْتَخَرَ يَفْتَخِرُ اِفْتِخَارٌ

Sana bendene ihsan etmek yakışır,
Sevindirdi, eder ve edecek

Sende çü cem oldu hüsün şivesi,

اِقْتَصَرَ يَقْتَصِرُ اِقْتِصَارٌ

Sende toplandığı için güzelliğin edası,
Sakladı, saklıyor ve saklayacak

Yetmişe vardı yaş eyledin,

اِخْتَيَرَ يَخْتَيِرُ اِخْتِيَارٌ

Yetmişe varacak yaş verdin,
İhtiyarladı, ihtiyarlıyor ve ihtiyarlıyacak

Tuhfat al-asri, Niyâzî-i Mısrî'nin ikinci defa Limni'ye sürülüşünde, cami minberinde, yüz günden fazla bir müddet bir şey yemeden halvet ettiğini, Kavala şeyhi Mustafa'dan naklen yazıyor ve gene ondan, Mısrî mahlasını kullanırken ömrünün ne kadar süreceğini keşfen anlayıp, Niyâzî mahlasını kullanmaya başladığını ve Niyâzî sözünün tutan olan yetmiş sekiz yaşında vefat ettiğini, bunu da

Yetmişsekize erdi yaşım eyledik
Ihtayara yahtayiru ihtiyar

beytiyle haber verdiğini yazıyor. -

İlk mısrada vezin bozuluyor. *“Yetmişe çün erdi yaşım eyledik”* gibi bir şey olsa gerek. Sonradan bu kerameti ispat için *“yetmişsekize”* çevrilmiş olma ihtimali söylenilmektedir.

Şeyhül Ekber Muhyiddin ibn-ül Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz hazretlerinin de Yetmişsekiz yaşlarında âlem-i dâr-ül bekâya intikâl ettiklerini bildirmektedir.

Yolunda nesi var ise olur Mısrî'nin

انْتَشَرَ يَنْتَشِرُ انْتِشَارٌ

Mısrî'nin nesi var ise yolunda olur
Açığa çıktı, çıkıyor ve çıkacak

İtme Niyâzî gedâyî meded,

انْتَظَرَ يَنْتَظِرُ انْتِظَارٌ

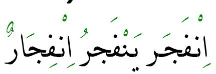
Dilenen Niyâzî atma meded kıl,
Kapını bekledi, bekliyor ve bekleyecek

Hadis-i kutside buyruldu ki;

"Kulumda benim zikrim ve taatımla meşgul olma hâli fazlalaştığı zaman; onun bütün gayret ve lezzetini zikrimde toplarım, bütün lezzet ve himmetini zikrimde toplayınca o bana âşık olur, ben de ona âşık olurum ve aramızdaki perdeyi kaldırırım. İnsanlar yanıldıkları zaman onlar yanılmazlar. Onlar, sözleri nebilerin sözleri gibi tesirli olan kimselerdir. Onlar Allah yolunda gerçek kahramanlardır. Yeryüzündekilere bir ceza ve azap vermek istedigim zaman, onları görürüm ve yeryüzündekilere azap etmekten vazgeçerim." [511]

TAHMİS-İ AZBÎ

Âşıkım eyler isem iftihar
Gördü gözüm çünkü yüzün âşikâr
Etme kerem eyle beni Şir [512] *mesar*[513]
Oldu yüzün subh-i senin ey nigâr,

---

[511] Ali el-Muttakî, Kenzu'l-ummâl, I, 433 (h. no: 1872)

[512] **Şir:** f. Aslan. Süt.

[513] **Mesarr:** (Meserret. C.) Sevinçler, meserretler. Sürurlar. Zevkler

Oldu gönül şerha gibi yareli
Ben sır ile sır evine gireli
San [514] ölüyüm sana gönül vereli
Kalmadı bu dilde seni göreli,

اِصْطَبَرَ يَصْطَبِرُ اِصْطِبَارٌ

Sana yakın oldu iman küfr ile
Seni arar her biri bir emr ile
Yakar tenim hicr ü gamı kahr ile
Lutfedüp etme beni bin cevr ile

اِخْتَبَرَ يَخْتَبِرُ اِخْتِبَارٌ

Kimse senin karışamaz vermene
Mâil imiş can ile dil handene [515]
Kılma cefâ bend u efgendene
Sana atâlar yaraşur bendene,

اِفْتَخَرَ يَفْتَخِرُ اِفْتِخَارٌ

Bab-ı tevekkülde durup bekledin
Gerçi gönül hayli zaman inledin
Bunca zaman oldu nedip neyledin
Yetmişe vardı yaş eyledin,

اِخْتَيَرَ يَخْتَيِرُ اِخْتِيَارٌ

Ferd ü ehad Azbî'ye birdir ehad
Zahir u batında ehad hem ebed
Lutfuna çün olmaya hadd ü ehad
İtme Niyâzî gedâyî meded,

اِنْتَظَرَ يَنْتَظِرُ اِنْتِظَارٌ

[514] **San:** f. "Benzer, andırır" mânâlarına gelerek birleşik kelimeler yapılır.
[515] **Hande:** f. Gülme, gül

72

Vezin: Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün

Hakk'ı seven âşıkların eğlencesi tevhid olur,
Aşk oduna yanıkların eğlencesi tevhid olur.
Durmaz isim sürer dili sorar müdâm doğru yolu.
Gerçek ere diyen belî eğlencesi tevhid olur.
İzinden ayırmaz gözünü canla tutar sözünü,
Görmeğe iver yüzünü eğlencesi tevhid olur.
Halkın arasından çıkar tevhidi görmeye can atar,
Bülbül gibi daim öter eğlencesi tevhid olur.
Mal ü menâlin terk eder ehl ü iyâlin terk eder,
Hâl ile kâlin terk eder eğlencesi tevhid olur.
Dünya u ukbâ perdesin ardına atar cümlesin,
Ko mâsivâ eğlencesin, eğlencesi tevhid olur.
Mısrî'ye uyan kişinin gider çürüğü işinin,
İçindeki can kuşunun eğlencesi tevhid olur.

Hakk'ı seven âşıkların eğlencesi tevhid olur,
Aşk oduna yanıkların eğlencesi tevhid olur.
Hakk'ı seven âşıkların eğlencesi tevhid olur,
Aşk ateşinde yanmışların eğlencesi tevhid olur.

Tevhid: Ef'al (yani insandan zuhur eden işler) ve sıfât (insandaki nitelikle-rin tümü) ve zât (vücûdun) Hakk'ın olduğuna vâkıf olmaktır.

Durmaz isim sürer dili sorar müdâm doğru yolu.
Gerçek ere diyen belî eğlencesi tevhid olur.
Durmaz dili isim zikreder, doğru yolu devamlı sorar.
Gerçek ere kavuşan muhakkak eğlencesi tevhid olur.

Beyitte "Durmadan hem sürer dili" demek zikr-i dâim (devamlı Allah Teâ-lâ'yı anma) dir. Çünkü Cenâb-ı Hakk kuluna zikri ihsân etti mi ve perdesini kaldırdı mı bir daha geri almaz.

"Sen âleme bakmamı yasaklıyor musun bana?
Bütünden ayırıp bir parçasıyla mı sınılıyorsun beni?
Ben âlemin başlangıcını araştırmayacak mıyım?
Nesnelere kim suret vermiştir?
Kim bir bütünde yüzüp duran o sakin maddeyi ayrıştırmıştır birbirin-den?

Bu dünyanın yaradanı kimdir, hiç sormayacak mıyım ben?
Böylesine koca bir kitle nasıl olup da bir kanuna, bir düzene sokuldu?
Bu darmadağınık maddeleri kim topladı?
Karmakarışık maddeleri kim ayıkladı birbirinden?
Tek bir ve sûretsiz bir toplulukta bulunanlara kim muayyen bir görünüş dağıttı?..
Nerden indiğimi bilmeyecek miyim?
Nereye gideceğim bu yeryüzünden?
Bütün bunları araştırıp soruşturmayacak mıyım ben?
Ben büyük yaratılmışım, bedenimin kölesi olmaktan daha büyük şeyler için doğmuşum..." [516]

<u>İzinden ayırmaz gözünü canla tutar sözünü,</u>
<u>Görmeğe iver yüzünü eğlencesi tevhid olur.</u>
Gözünü ayırmaz izinden, canla tutar sözünü,
Görmeğe döndürür yüzünü eğlencesi tevhid olur.

<u>Halkın arasından çıkar tevhidi görmeye can atar,</u>
<u>Bülbül gibi daim öter eğlencesi tevhid olur.</u>
Halkın arasından çıkar tevhidi görmeye can atar,
Bülbül gibi daim öter eğlencesi tevhid olur.

Halk arasından "Fenâ-i Ef'âl" (fiillerde yok olma), "Fenâ-i Sıfât" (sıfatlarda yok olma), "Fenâ-i Zât" ile (vücûdu ifnâ etmekle, yani Hakk'ın olduğunu bilmekle) çıkılır. Bu "Fenâ-fillâh" tır (Hakk'ta fâni olmaktır). Yoksa halktan ayrılıp bir kenara çekilmek demek değildir.

<u>Mal ü menâlin terk eder ehl ü iyâlin terk eder,</u>
<u>Hâl ile kâlin terk eder eğlencesi tevhid olur.</u>
Mal ve ele geçen şeyleri, karısını ve çocuklarını terk eder,
Hâl ile sözü terk eder eğlencesi tevhid olur.

Mal, mülk, âilesini, hal ve boş sözlerini terk etmekten maksad ise tevhiddir, yani bunların tümünün kendisinin olmadığını bilmektir.

<u>Dünya u ukbâ perdesin ardına atar cümlesin,</u>
<u>Ko mâsivâ eğlencesin, eğlencesi tevhid olur.</u>
Dünya ve ahiret perdesini arkasına atar cümlesin,
Bırak mâsivâ eğlencesin, eğlencesi tevhid olur.

---

[516] (KILIÇ, 1995), s.77 (Bkz. Senaca, Ahlâkî Mektuplar, trc. T. Uzel, 147).

Mısrî'ye uyan kişinin gider çürüğü işinin,
İçindeki can kuşunun eğlencesi tevhid olur.
Mısrî'ye uyan kişinin işinin bozukluğu gider,
İçindeki can kuşunun eğlencesi tevhid olur.

Beyitte geçen "Can kuşu" ndan murad ruhtur.

TAHMİS-İ AZBÎ

Her ahdine sadıkların eğlencesi tevhid olur
Vaslına dil yanıkların eğlencesi tevhid olur
İhsanına layıkların eğlencesi tevhid olur
Hakk'ı seven âşıkların eğlencesi tevhid olur,
Aşk oduna yanıkların eğlencesi tevhid olur.

Zâr etmede can bülbülü arz olmakta Hakk'ın gülü
Eser onun için aşk yeli akar gözümden gam seli
Şeyhin görür Hakk'tan veli candan olur onun kulu
Durmaz isim sürer dili sorar müdâm doğru yolu.
Gerçek ere diyen belî eğlencesi tevhid olur.

Bilen hakikat sözünü yârinden dönmez yüzünü
Bulan gönül yıldızını bayram eder gündüzünü
Hakk eyler onun yüzünü bulur yolun düzünü
İzinden ayırmaz gözünü canla tutar sözünü,
Görmeğe iver yüzünü eğlencesi tevhid olur.

Meydanı aşkta şehri yâr cân ile hem başı kıyar
Çevkanla topu kapar "enel hakk" dava kılar
Doğru yolu daim sorar yarasına merhem arar
Halkın arasından çıkar tevhidi görmeye can atar,
Bülbül gibi daim öter eğlencesi tevhid olur.

Mâh ile sâlı [517]*terk eder hayr u bali*[518] *terk eder*
Berr [519] *ile bahri terk eder ehli iyalı terk eder*
Mal ü menâlin terk eder ehl ü iyâlin terk eder,
Eldeki kali terk eder eğninde şalı terk eder
Hâl ile kâlin terk eder eğlencesi tevhid olur.

---

[517] **Mâh:** ay. **Sal:** Yıl, içinde bulunulan yıl.
[518] **Bali:** Eski, köhne.
[519] **Berr:** toprak, yeryüzü, yer

Veli kapısın beklesin Allah gülünden koklasın
Kalbinde yâri yoklasın sırrı gönülden saklasın
Derdin kime ya söylesin bilmez ne edip hem neylesin
Dünya u ukbâ perdesin ardına atar cümlesin,
Ko mâsivâ eğlencesin, eğlencesi tevhid olur.

Kulu olur yoldaşının hiç yâri olmaz nâşının
Kaydı gerekmez başının din ü iman teşvişinin
Azbî gibi dilrişinin[520] canla Hakk dervişinin
Mısrî'ye uyan kişinin gider çürüğü işinin,
İçindeki can kuşunun eğlencesi tevhid olur.

[520] **Dil-riş:** f. Dertli, kalbi yaralı, gönlü yaralı.

73

Vezin: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

Ey Allâhım seni sevmek ne güzeldir, ne güzeldir,
Yolunda baş ve cân vermek ne güzeldir ne güzeldir.
Şol ism-i zâtını sürmek visâlin gülün dirmek,
Cemâl-i pâkini görmek ne güzeldir ne güzeldir.
Sürüp dergâhına yüzler döküp yaşı yere gözler,
Bir olsa gice gündüzler ne güzeldir, ne güzeldir.
Visâlin derdine düşmek yanup aşk oduna pişmek,
Sonunda sana erişmek ne güzeldir, ne güzeldir.
Niyâzî yârini bulmak yanında eğlenüp kalmak,
Varup bir ile bir olmak ne güzeldir ne güzeldir.

Ey Allâhım seni sevmek ne güzeldir, ne güzeldir,
Yolunda baş ve cân vermek ne güzeldir ne güzeldir.
Ey Allâhım seni sevmek ne güzeldir, ne güzeldir,
Yolunda baş ve cân vermek ne güzeldir ne güzeldir.

Yolunda baş ve cân vermek, fenâ fi'llâh olmaktır.

Şol ism-i zâtını sürmek visâlin gülün dirmek,
Cemâl-i pâkini görmek ne güzeldir ne güzeldir.
Şol ism-i zâtını sürmek visâlin gülün toplamak,
Temiz Cemâlini görmek ne güzeldir ne güzeldir.

Şayet sen; o büyük velilerin bir başka halini görür:

Bunlar; biz Allah'ı görürüz, derler Böyle bir hal Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem efendimizden başkasına·nasip olması mümkün müdür?. Şeklinde bir sual tevcih edecek olursan; kısaca cevabımız şu olur:

"Mümkün değildir" Biz Allah'ı görürüz… Demeleri: Biz Allah'ı biliriz kudret alametlerini müşahede ederiz, manasına gelir. Yoksa dünyada Hakk'ın zatını görmek mümkün değildir; o böyle bir şeyden münezzehtir. Sonra

"Gözler onu idrak edemez; ama o, kudreti ve ilmi ile bütün gözleri ihata etmiştir" [521]Ayet-i Kerimesi de bu durumu gayet açık anlatır. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem efendimizin

"Allah Teâlâ'yı onu görürcesine ibâdet et." [522]

---

[521] En'am: 103

[522] Bu hadisi pek çok kimse rivayet etmiştir. Bkz. *El-Mevsûa, c.* II, 3

Hadis-i Şerifi de ayrıca sana bir cevaptır. Sonra, bu Hadis-i Şerifte anlatılan ibadet şekli, bir ihsan mertebesidir. Dolayısıyla demek istiyorlar ki:

"Biz Allah'a; ihsan mertebesinde kulluk ederiz" Hz. Ali kerremâ'llâhü veche tarafından buyrulan bir cümleyi de burada anlatmayı faydalı buluyoruz. Şöyle buyuruyor:

"Perde açılsaydı, yakin hali artıramazdım." Bu cümlenin biraz daha açık manası şudur:

"Ben, Allah-ü Teâlâ'yı bildim ve anladım; bu durumuma göre aradaki perde kalksa ve ben onu görsem, şu anda bildiğim ve anladığım gibi bulurdum. Bilip anladığımdan ayrı bir şey zuhur etmezdi." Hz. Ali'nin kerremâ'llâhü veche yukarıdaki cümlesinden de anlaşılıyor ki, Cenâb-ı Hak bu imkân âleminde bu gözlerle görülmez Bu kelamın sahibi; düşünün ki Hz. Ali kerremâ'llâhü veche dir Allah ondan razı olsun O böyle dedikten sonra, başkasına ne düşer?

Arif ol anla. [523]

Belki de, yukarıdaki cümle, garibine gelir; dersin:

"Bunların sözü yalan olmaz mı?" Bir şeyin asarını, izini, alametini, belirtisini görmek, aslını görmek olur mu? Buna cevabımız; hemen biz:

"Olur! Olur. Bir kimse güneşin ziyasını görse ve: "Ben güneşi gördüm" Dese caizdir. Hâlbuki güneşi görmemiştir. Sonra Şöyle bir misalle de durumu daha güzel anlatmak mümkündür. Şöyle ki:

"Eline bir ayna alırsın. İçinde suretini görürsün. Orada gördüğün suret; kendi yüzün olmadığı halde ve sen; bile bile:

Yüzümü gördüm, dersin… Bu sözün yalan değildir.[524]

Bu durumda görmek; Allah Teâlâ'nın kudret eserlerini görmek ise; bunu herkes görür. Hâlbuki bunlar:

"Yalnız biz görürüz, derler. Bu görüşü, başkalarına, yani sofiyeden olmaya'na layık bulmazlar. Selb ederler. Buna ne buyurulur?

Buna da cevabımız şudur:

"Doğru Herkes görür." Şu var ki o senin:

"Herkes görür. Dediğin zumre de gördü; ama ne olduğunu bilmedi… Görmek; aynı zamanda bilmek demektir. Bilmeyen; görmemiş sayılır. Şöyle bir misal var: Bir kimse her zaman helva yese, Yediğinin de helva olduğunu bilmese… Bir kimseden de öğrenmemiş olsa… Hali ne olur?

---

[523] Niyâzî-i Mısrî, Risale-i Esile ve evcibe-i Mutasavvıfâne, ONBİRİNCİ SUAL VE CEVABI

[524] Niyâzî-i Mısrî, Risale-i Esile ve evcibe-i Mutasavvıfâne, ON İKİNCİ SUAL VE CEVABI

Şöyle olur: Helvayı el övdükçe; helva yendikten sonra insanı nasıl yakarsa Helvaya karşı hasreti o adamı öylece yakar, kavurur.

Acaba ben onu nerede bulurum? Diye ister, gezer. [525]

Hakiki anlamda görmenin oluşabilmesi için batını gözle zahirî göz arasında sağlam bir irtibat kurulması gerekir ***"Gözünün gördüğünü kalbi yalanlamadı. "*** [526] Âyette sözü edilen görmeye konu teşkil eden Cebrail aleyhisselâmın sureti ise, bu göz ile meydana gelen bir görmedir. Görmenin konusu Allah Teâlâ'dır denirse, miraç gecesi Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin Rabbını batın gözüyle mi? Yoksa zahir gözüyle mi? Gördüğü meselesi ihtilaflıdır.

Görmenin kalple olduğunu söyleyenlere göre, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin gözü kalbine konulmuş, kalbiyle Allah'ı görmüştür. Bu düşünceye göre âyetin manâsı ***"kalp, kalbin gördüğünü yalanlamadı"*** olur. Bu gördüğün şeytanın aldatmasıdır, sen Rabbını göremezsin demedi. Kalbiyle gördüğünün gerçek olduğunu idrak etti. Bu fikre mukabil, görme olayının gözle gerçekleştiğini iddia edenler de vardır. Necm sûresinin ilk on âyetlik bölümünde Allah Teâlâ'nın konuşmasından sonra görme filini getirmesini göz ile görmeye delil sayarlar. [527]

"O'nu gözler idrak edemez. Fakat O, bütün gözleri ihata eder. " [528] Bursevî, burada rüyet ve idrakin farklı şeyler olduğunu söylemektedir. Bunların arasındaki farkı şöyle belirtir; idrak, bir şeyin hakikat ve künhüne vâkıf olmaktır. Rüyet ise gözle görmek demektir. îdrak olmaksızın rüyet meydana gelebilir. Şu halde idrak, niyetten daha hususi bir mana ifade etmektedir. Daha hususî bir manaya sahip olan idrakin Allah Teâlâ tarafından gözlerden nefyedilmesi, rüyetin nefyedilmesini gerektirmez, idrak olmadan Allah Teâlâ görülür. Nitekim dünyada iken kul ve Allah Teâlâ arasındaki irtibat sayesinde Allah Teâlâ'yı bilmek de (marifet) mümkündür. Zemahşerî bu âyetin tefsiriyle ilgili olarak gözlerin Allah Teâlâ'yı niçin idrak edemediğinin sebebini açıklamakla yetinmiştir. Ona göre gözlerin bir şeyi idrak edebilmesi için, o şeyin bir cihette mevcut olması veya cisim olması gerekir.

Beydâvî de tefsirinde idrak için ihata etmek manasını verdikten sonra idrakin, niyetten farklı olduğunu belirtmiştir. Ebü'l-Berekât en-Nesefî âyette zikri geçen idraki İzah babından şunları söyler:

---

[525] Niyâzî-i Mısrî, Risale-i Esile ve evcibe-i Mutasavvıfâne, ON ÜÇÜNCÜ SUAL VE CEVABI

[526] Necm, 11

[527] (ÇELİK, 1994), s. 38

[528] En'am, 103

"idrak, görülen nesnenin bütün yönlerine ve hududuna vakıf olmaktır. Buna göre cihet ve huduttan müstağni olan Zâtın görülmesi değil, idrak edilmesi imkânsızdır."

Müfessir Hâzin de buradaki idrake, bir şeyin hakikatini ve künhünü ihata etmek anlamını vermiştir. Hâzin'e göre gözler Allah Teâlâ'yı gördüğü halde, O'nu ihata edemezler. Nitekim kalpler de Allah Teâlâ'yı bildiği halde, O'nu ihata etmeleri mümkün değildir. Hâzin, tefsirinde "fasıl" adıyla başlık açarak konu hakkında detaylı bilgiler verir. Biz burada onları aktarmak istiyoruz;

"Ayetin zahirine yapışıp kalan bir kısım bid'at ehli ve Mutezile mezhebi mensupları, yaratıklardan hiçbirinin Allah Teâlâ'yı göremeyeceklerini ve aklen Allah'ın görülmesinin imkânsız olduğunu savunmuşlardır. Çünkü Allah âyette, gözlerin kendisini idrak edemeyeceğini belirtmiştir. Gözün rüyeti idrakten ibarettir ve bu ikisi arasında hiçbir fark yoktur, Ehl-i Sünnet âlimleri idrak ile niyetin ayrı şeyler olduğunu söyleyerek ***"O'nu gözler idrak edemez…"*** ifadesiyle Allah Teâlâ'nın kendini övdüğünü belirtmişlerdir. Eğer rüyet caiz olmasaydı, bu övünme vuku bulmazdı. Çünkü olmayan bir şeyle övünmek doğru değildir. Ayrıca söylemek gerekir ki, idrak olmaksızın rüyet olabilir. Nitekim Şuarâ sûresi âyet 61-62'de şöyle buyurulmaktadır:

" İki topluluk birbirini gördü. Mûsa aleyhisselâmın arkadaşları:

"Muhakkak yakalandık (idrak olunduk)" dediler. Mûsa aleyhisselâm:

''Hayır asla. Rabbım muhakkak benimledir. Bana yolunu gösterecektir." dedi. Firavun ve beraberindeki topluluk Hz. Mûsa ve İsrailoğullarını gördükleri halde henüz onları idrak etmemişlerdi. Hz. Mûsa aleyhisselâm ***"hayır, asla"*** sözüyle görme olayının sübut bulmasıyla beraber idraki reddetti. Allah Teâlâ, idrak ve ihata olmaksızın âhirette görülecektir. Çünkü idrak olabilmesi için görülenin sınırlı ve cihetlerinin olması gerekir.

Allah Teâlâ bundan münezzehtir. "[529]

Hakk'ın pâk cemâlini görmek mümkün değildir. Kul onu göremez. Nakşiyenin Hakk'ı gördükleri iddiâsı, Allâh, Allâh diyerek ziyâdesiyle zikre devam ederler. Sonra zikrin fazlalığından zâkire mezkür (yani zikredene zikredilen ***"Allâh"***) gâlip olur, fakat bu hal kabilindendir. Aynı Mecnunun Leylâ benim dediği gibi. Mecnun Leylâyı ziyâdesiyle tefekkür ettiğinden vücûdunda Leylâ gâlip gelip, Mecnun da Leylâ benim iddiâsında bulunmuştur. Hâlbuki o Leylâ mıdır, hayır Mecnûn'dur. İşte bu misalde görüldüğü

[529] (ÇELİK, 1994), s. 76-77

gibi bu bir haldir. Makâm ehline bu hal gelmez, çünkü Hakk'ı gören yine Hakk'tır. Zirâ bu göz ile Hakk'ı görmek mukâbele iktizâ eder, yani görünen, gözüne pek uzak, pek de yakın olmamalı. Hâlbuki bunların hepsi kayıddır. Hiç Hakk mukayyed olur mu? Hakk mutlaktır, mukayyed olarak görünen abiddir, yani kuldur. Ancak Hakk Rubûbiyyetle Rubûbiyyetini görür. Âhiret âleminde mahcupların Hakk'ı görmeleri yine mezâhir (zuhura gelenler) yüzündendi.

Sürüp dergâhına yüzler döküp yaşı yere gözler,
Bir olsa gice gündüzler ne güzeldir, ne güzeldir.
Sürüp dergâhına yüzler döküp yaşı yere gözler,
Bir olsa gice gündüzler ne güzeldir, ne güzeldir.

Dergâhtan murad Beyt-i şerif (Kâbe) dir, çünkü mazhar-ı zattır. İster mecâzî âşık olsun, isterse İlâhî âşık olsun her âşık geceyi sever.

Visâlin derdine düşmek yanup aşk oduna pişmek,
Sonunda sana erişmek ne güzeldir, ne güzeldir.
Visâlin derdine düşmek yanup aşk oduna pişmek,
Sonunda sana erişmek ne güzeldir, ne güzeldir.

Bağdatta bir âşık vardı. Akşam olunca sokağa çıkıp mâşûkunun (Sevgilisinin) evinin önüne gider, mâşûkası da pencereye gelir. Bunlar birbirleriyle konuşmağa doymazlardı. Müezzin ezan okumağa başlayınca mâşûkası âşıka derki: *"Yatsı ezanı okunuyor, şimdi babam namaz kılmağa camiye giderken seni burada evin önünde görürse ikimiz için de fena olur."* Hâlbuki az sonra ortalık ağarmağa başlar ve iki âşık okunan ezanın sabah ezanı olduğunu anlarlar.

Niyâzî yârini bulmak yanında eğlenüp kalmak,
Varup bir ile bir olmak ne güzeldir ne güzeldir.
Niyâzî yârini bulmak yanında eğlenip kalmak,
Varıp bir ile bir olmak ne güzeldir ne güzeldir.

TAHMİS-İ AZBÎ

Rasülün şerini gütmek ne güzeldir, ne güzeldir,
Netice ahdin gözetmek ne güzeldir, ne güzeldir,
Fenâ ve bekâyı terk etmek ne güzeldir, ne güzeldir,
Ey Allâhım seni sevmek ne güzeldir, ne güzeldir,
Yolunda baş ve cân vermek ne güzeldir ne güzeldir.

Dilî maksuda ermek gönülden ağlar iken gülmek
Ayağı izini görmek tozuna yüzünü sürmek
Visali dilbere ermek yoluna vârını vermek
Şol ism-i zâtını sürmek visâlin gülün dirmek,
Cemâl-i pâkini görmek ne güzeldir ne güzeldir.

Beyan olsa kamu sırlar bilinse cümle sözler
Eğer kışlar ve ger yazlar gönülse vaslını özler
Aradan kalksa bu nazlar murada erse dilbazlar [530]
Sürüp dergâhına yüzler döküp yaşı yere gözler,
Bir olsa gice gündüzler ne güzeldir, ne güzeldir.

Bu dehrin varına düşmek yoğu var ile değişmek
Dahî yar ile barışmak varıp menzile erişmek
Senin derdine sataşmak firakın narına düşmek
Visâlin derdine düşmek yanup aşk oduna pişmek,
Sonunda sana erişmek ne güzeldir, ne güzeldir.

Bu Azbî'ye cefa kılmak varıp bir gayrısın bulmak
Gözüm yaşını çağlatmak sinemi nâz ile dağlatmak
Var mı beni ağlatmak dahi ferdalara salmak
Niyâzî yârini bulmak yanında eğlenüp kalmak,
Varup bir ile bir olmak ne güzeldir ne güzeldir.

---

[530] **Baz:** f. Yeniden, tekrar oynatan, oynayan, geri ve arka tarafa doğru... gibi manalara gelir. Kelimenin sonuna veya baş tarafına getirilerek kullanılan bir "ek" dir. Meselâ: Ateşbâz: Ateşle oynayan

Dilbaz: Gönül ehli; 1. etkili ve güzel söz söyleyen. 2. etkili ve güzel (sözler, konusma tarzı)

74

Vezin: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

Çıkıp hüccâc ile gitmek ne güzeldir, ne güzeldir,
Yolunda cânı terketmek ne güzeldir, ne güzeldir.
O yolların riyâzâtı eritir hep hatî'âtı,
Visâlin haccı lezzâtı ne güzeldir, ne güzeldir.
O yolların mugeylânı âşıkların gülistânı,
Hicâzın yolu karbânı ne güzeldir, ne güzeldir.
Medine şehrine varsam Habîbin ravzasın görsem
Eşiğine yüz sürsem ne güzeldir, ne güzeldir.
Geçip ol yüce belleri çıkarsak başa yolları
Görünse Kâ'be illeri ne güzeldir, ne güzeldir.
Nebilerin nazargâhı, Velîlerin karargâhı,
Görürsem Kâbetullahı ne güzeldir, ne güzeldir.
Niyâzî'ye nasib olsa varup maksûdunu bulsa,
Safâ u zevk ile dolsa ne güzeldir, ne güzeldir.

Çıkıp hüccâc ile gitmek ne güzeldir, ne güzeldir,
Yolunda cânı terketmek ne güzeldir, ne güzeldir.
Çıkıp hacılar ile gitmek ne güzeldir, ne güzeldir,
Yolunda cânı terketmek ne güzeldir, ne güzeldir.

Bir adam hac yapmak niyetiyle evinden çıkıp yolda vefât etmiş olsa o kimse kıyâmete kadar bundan mahrum olarak bekler. Fakat Beyt-i Şerîfin cennete idhal olunacağı hakkında İlâhî emir bulunduğundan melekler gelip Beyt-i Şerîfe: ***" Yürü ey mübarek cennete"*** dediklerinde Beyt-i Şerif:

"Beni ziyâret etmek üzere benim yolumda vefât eden ve çevremde gömülü bulunanlar beraber olmadıkça ben cennete girmem" cevabını verir. Sonra yine İlâhî emir sâdir olur ve beraber cennete dâhil olsalar gerektir.

O yolların riyâzâtı eritir hep hatî'âtı,
Visâlin haccı lezzâtı ne güzeldir, ne güzeldir.
O yolların riyâzâtı eritir hep hataları,
Visâlin haccı lezzâtı ne güzeldir, ne güzeldir.

O yolların mugeylânı âşıkların gülistânı,
Hicâzın yolu karbânı ne güzeldir, ne güzeldir.
O yolların dikenleri âşıkların gülistânı,
Hicâz yolunun kervanı ne güzeldir, ne güzeldir.

Medine şehrine varsam Habîbin ravzasın görsem
Eşiğine yüz sürsem ne güzeldir, ne güzeldir.
Medine şehrine varsam Habîbin ravzasın görsem
Eşiğine yüz sürsem ne güzeldir, ne güzeldir.

MEDİNE-İ MÜNEVVERE

İlk İslâm devletinin kurulduğu ve içinde yeryüzünde ibadet kasdıyla yolculuk yapılabilecek üç mescidden biri olan Mescid-i Nebî'nin bulunduğu Arabistan'ın Hicaz bölgesinde yer alan kutsal şehir.

Şehrin eski adı Yesrib olup, Hicretten sonra Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem bu adı değiştirerek buraya Medine demiştir. Medine'nin kelime anlamı "şehir"dir. Ancak, bir yere nisbet edilmeksizin kullanıldığı zaman Medine şehri kastedilmiş olur. Medine kelimesi Kur'an-ı Kerim'de Mekkî ayetlerde "Medâin" şeklinde çoğul olarak geçen bir cins isimdir. Medenî âyetlerde ise, Yesrib'in yerine özel isim olarak kullanılmıştır.[531] Yesrib adı ise sadece bir yerde zikredilmektedir.[532]

Bu şehrin asıl adı Medine olmakla birlikte, yine İslâmî devirde ortaya çıkmış, diğer bir takım isimleri de vardır. Bunlardan bazıları şunlardır: Tâbe, Tayyibe, Daru'l-İman, Daru's-Sünne, Azra, Cabire, Mecbûre, Muhabbe, Mahbûbe, Kasime, Kasametul-Cabire, Yendede[533]

Medine Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemden sonra, Ebu Bekir, Ömer ve Osman radiyallâhü anhümün hilafetlerinde İslâm devletinin merkezi olma hüviyetini korumuştur. Hz. Osman radiyallâhü anhın hilafetinin sonlarına kadar müslümanların fitneden uzak bir hayat yaşadıkları, Medine, Hz. Osman radiyallâhü anhın şehid edilmesiyle çalkantılı günler yaşadı. Hz. Ali kerreme'llâhü vechenin halife seçilmesiyle İslâm devletinin başkenti Kûfe'ye nakledilmişti. Siyasî çekişmelerden uzak kalan Medine bundan sonra, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin şehrinin manevî havasını teneffüs etmek ve onun sünnetini bizzat kaynağında öğrenmek isteyen kimseler için bir sığınak olmuştur.

Geçip ol yüce belleri çıkarsak başa yolları
Görünse Kâ'be illeri ne güzeldir, ne güzeldir.
Geçip ol yüce dağları başa çıkarsak yolları
Görünse Kâ'be illeri ne güzeldir, ne güzeldir.

---

[531] Tevbe, 101, 120; Ahzâb, 60; Münafıkûn, 8
[532] Ahzâb, 13
[533] Abdullah el-Endelusî, Muc'emu Ma İste'ceme, Beyrut 1983, IV, 1201, 1202

KÂBE-İ MUAZZAMA

Mekke şehrinde Mescid-i Haram'ın ortasında yaklaşık 13 m. yüksekliğinde, 12 m. boyunda ve 11 m. genişliğinde taştan yapılmış dört köşe bir bina. Haccın sebebi ve bütün müslümanların kıblegâhı olan Kâbe, yeryüzünde yapılmış olan ilk mukaddes mabettir. Buna Beytullah ve Beyt-i Atik de denir Kur'an-ı Kerim'de; ***"İnsanlar için yeryüzünde kurulan ilk ev, Mekke'de bulunan mübarek ve âlemler için hidayet kaynağı olan Kâbe'dir"*** [534] buyurulur.

Hz. Peygamber, Ashab-a Kiramdan Ebu Zer radiyallâhü anhın sorularına cevap olarak yeryüzünde ilk inşa edilen mescidin "Mescid-i Haram", ikinci inşa edilenin "Mescid-i Aksa" olduğunu ve bu ikisi arasında kırk yıl süre bulunduğunu beyan buyurmuştur.[535]

Yukarıdaki ayet ve hadis-i şerif, yeryüzünde yapılan ilk mescidin Kâbe olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'de Kâbe'yi inşa edenin Hz. İbrahim aleyhisselâm ile oğlu İsmail aleyhisselâm olduğu bildirilir.

Nebilerin nazargâhı, Velîlerin karargâhı,
Görürsem Kâbetullahı ne güzeldir, ne güzeldir.

Nebilerin nazargâhı, Velîlerin karargâhı,
Görürsem Kâbetullahı ne güzeldir, ne güzeldir.

Nebîlerin her biri Beyt-i Şerîfi ziyâret etmiştir. Velîlerin de birçoğu orayı ziyâret eder ve orada bulunur. Hatta "Abdülkadir-i Geylânî" hazretleri Bâbız-ziyâde'de bulunan kırmızı direk dibinde yedi yıl oturmuştur. Bazı rivayetlerde Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz hac etmemiştir denilir.

"Arabistan'da cevlâne mânend-i âb Nîl-i mübarek mâil kılar-ı 'âlem-yân olan mahrusa-i Mısır Kâhîre'de…." [536]

Fakat bu ibareden anlaşılacağı üzere Mekke ve Medine'nin ziyaretini yapmış olması ve yanında hac vazifesini ifâ etmiş olabileceği düşünülür. Bu ilahînin doğuş zamanı belki hac ibadetinden önce olabilir.

> "şimdi Kâbe her sabah ve ahşam benüm topuklarımı tavaf ider ayağuma yüz sürer ey dinsüzler ey mürtedler benüm kâ'beye ihtiyâcum kalmadı siz her ne kadar zahirde beni tahkir etdürsüz ise ol kadar ma'nâ

---

[534] Al-i İmran, 96
[535] Buhârî, Enbiyâ. 10
[536] (İbrahim RAKIM, 1750), v. 4a (Arabistan'da gezdiği, eşsiz mübarek yayılmış Nîl-i, bütün âlemce bilinen Mısır'ın Büyük şehir Kâhîre'de…

'âleminde bana izzet virdi velâkin biriyle fahr etmem” [537]

Niyâzî’ye nasib olsa varup maksûdunu bulsa,
Safâ u zevk ile dolsa ne güzeldir, ne güzeldir.
Niyâzî’ye nasib olsa varıp maksûdunu bulsa,
Safâ ve zevk ile dolsa ne güzeldir, ne güzeldir.

Niyâzî-i Mısrî, bu övgülerden sonra asıl niyeti maksudunu bulmak istiyor. Maksat ise Hakk’ın kendisidir. Yoksa yapılan bu gidip gelmeler neticesinde Allah Teâlâ’yı bulamadıktan sonra yüz defa Hacca gitme gelmenin bir manası yoktur.

“Eğer denizi bir bardağa döksen, bardak ne alır? Ancak bir günlük kısmetini” [538]

TAHMİS-İ AZBÎ

Olanlar âşkla fâni olur elbette meydanı
Bu rahın mest u hayranı verir esrarı vicdanı
Kimin kim vardır irfanı ol kadri insanı
O yolların mugeylânı âşıkların gülistânı,
Hicâzın yolu karbânı ne güzeldir, ne güzeldir.

Ayağı tozunu görmek ne güzeldir, ne güzeldir,
Habibini can ile sevmek ne güzeldir, ne güzeldir,
Onun vaslına ermek ne güzeldir, ne güzeldir,
Çıkıp hüccâc ile gitmek ne güzeldir, ne güzeldir,
Yolunda cânı terketmek ne güzeldir, ne güzeldir.

---

[537] (MISRÎ, 1223), v.35a
“şimdi ka'be her sabah ve ahşam benüm topuklarımı tavaf ider ayağuma yüz sürer ey dinsizler ey mürtedler benüm ka’beye ihtiyâcım kalmadı siz her ne kadar zahirde beni tahkir ettirsiniz ise ol kadar ma'nâ 'âleminde bana izzet virdi velâkin biriyle fahr etmem”

[538] Mesnevi ,c. 1, b. 20

Eden arz-ı kemâlatı bulur gönlünde ol zatı
Bulanlar aşkta halâtı bilir fenni [539] *kerâmatı*[540]
Bilen sırrı Makâlat'ı[541] *talep eyler cehâlatı*
O yolların riyâzâtı eritir hep hatî'âtı,
Visâlin haccı lezzâtı ne güzeldir, ne güzeldir.

N'ola kim âşıkım dersem sivanın[542] *leşkerin*[543] *kırsam*
Cemâlin bağına girsem açılmış güllerin dersem
Hakikat menzile ersem yoluna can u baş versem
Medine şehrine varsam Habîbin ravzasın görsem
Eşiğine yüz sürsem ne güzeldir, ne güzeldir.

Cefâsı yaktı dilleri bana güldürdü elleri
Kokar hakikat gülleri ağlar bu can bülbülleri
Hüdâ'nın bazı kulları gelir mahlûka yalvarı[544]
Geçip ol yüce belleri çıkarsak başa yolları
Görünse Kâ'be illeri ne güzeldir, ne güzeldir.

Görenler nur-i siyah'ı olur âşıkların mâhı
Bulanlar doğruca râh-ı vücudunun olur şâhı
Figân u zâr edip gâhî nice ben etmem ahı
Nebilerin nazargâhı, Velîlerin karargâhı,
Görürsem Kâbetullahı ne güzeldir, ne güzeldir.

Gözüm ağlarken gülse her işi Azbî'nin bilse
Sivânın cündünü[545] *kırsa sinemde yâreler olsa*
Niyazî'ye nasip olsa varıp maksudunu bulsa
Bana yârim merhamet kılsa salınsa yanıma gelse
Safâ u zevk ile dolsa ne güzeldir, ne güzeldir.

---

[539] **Fenn:** Hüner. Mârifet. San'at. Tecrübe. İlim. Nevi, sınıf, çeşit, tabaka.
[540] **Keramat:** (Keramet. C.) Kerametler.
[541] **Makalat:** (Makale. C.) Makaleler. Söz ve yazılar. Bahisler. Burada bahsedilen belki Hacı Bektaş Veli ve Şems-i Tebrizi kaddese'llâhü sırrahume'l azîzlerin Makalatları olabilir.
[542] **Siva:** Başka, gayrı, diğer.
[543] **Leşker:** f. Asker.
[544] Yalvarmak
[545] **Cünd:** Er, asker. Ordu. Bir kimsenin yardımcıları. Şehir.

75

Vezin: Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

Ey gönül Mecnûn kimdir zahiren âkil nedir
Gâh habs u gâh ıtlak olmadan hâsıl nedir
Zülfi sevdasıyla âlem birbirine girdiler
Vade-i bezm-i visale kim erer vâsıl nedir
Bunca kavgalar ki oldu geldi geçdi gitdi hep
Bâ'is-i kavga nedür bildün mi hiç asıl nedir
Etdi binyüz birde bin bir hikmetin cümle tamâm
Oldı tekmîl-i fazilet seyr edün kâmil nedir
Meryem ü İsâ vü Mehdî Âdem ü Havva gibi
On iki yaşındadır Mısrî aceb hâmil nedir

Ey gönül Mecnûn kimdir zahiren âkil nedir
Gâh habs u gah ıtlak olmadan hâsıl nedir
Ey gönül Mecnûn kimdir zahiren akıllı nedir
Bazan hapishane ve bazan hür olmaktaki netice nedir

Zülfi sevdasıyla âlem birbirine girdiler
Vade-i bezm-i visale kim erer vâsıl nedir
Zülfi sevdasıyla âlem birbirine girdiler
Kim vuslat meclisine ne zaman erer kavuşan kimdir

Saçın karışıklığını nasıl tarak düzeltirse insanın dağınıklığını aşk demi düzeltir.

Bunca kavgalar ki oldu geldi geçdi gitdi hep
Bâ'iş-i kavga nedür bildün mi hiç asıl nedir
Bunca kavgalar ki oldu geldi geçdi gitdi hep
Kavuşma kavgası nedir hiç asıl nedir bildin mi?

Allah Teâlâ'nın cemal ve celal sıfatlarının cilvesidir. İkide O'ndandır. Fakat ayrı gibi dururlarken birbirleri ilen yakınlaşmaları ile âlemde şuunâtın artışına sebep olur. Bu şen'lerin çıkışına sebep olur.

Niyâzî-i Mısrî, her şeyin aslı Allah Teâlâ'dır, diye beyan etti.

Etdi binyüz birde bin bir hikmetin cümle tamâm
Oldı tekmîl-i fazilet seyr edün kâmil nedir
Etti binyüz birde bin bir hikmetin cümle tamâm

Fazilet tamam oldu kâmil nedir seyredin

Fazilet gayret neticesi ile bulunmadığı için Allah Teâlâ'nın bu yönde lütfu gözetilmelidir.

Meryem ü İsâ vü Mehdî Âdem ü Havva gibi
On iki yaşındadır Mısrî aceb hâmil nedir
Meryem ve İsâ, Mehdî, Âdem ve Havva gibi
On iki yaşındadır Mısrî aceb doğacak nedir

Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-azizin oniki yaş mevzusunda bahsettiği konunun içeriği ne olduğu tam olarak anlaşılmamaktadır. Fakat Hz. Meryem aleyhisselâmın İsâ aleyhisselâmı dünyaya getirdiği yaş olması nedeniyle, kendinde olmuş olan zuhuratın beyanını açıkladığı anlaşılmaktadır. Çünkü bazı yerlerde Mehdî ve İsâ olabilirliğinden bahsettiğini bildiğimiz Niyâzî-i Mısrî'nin bu yaş ve tecellilerinin sırrına vukufiyeti ile verdiği müjdeler bulunmaktadır.

HZ. MERYEM aleyhisselâm [546]

[" مريم Hz. Meryem" sözcüğü " مفعل mef'al " kalıbında bir sözcüktür. Sözcüğün **"bir yerden ayrılmak"**[547] anlamındaki " رام rame" fiilinden türemiş olması mümkündür. Ancak bu ismin Kitab-ı Mukaddes'te iki yerde Mûsa aleyhisselâmın kızkardeşinin adı olarak geçmesi, sözcüğün İbraniceden geldiğini göstermektedir. [548] Yeni Ahid [İncil]'de bu sözcük **Marim, Maria** ve **Mariamme** tarzında 53 kez yer alır. Bu sözcüklerin kesin anlamı net olarak bilinmemektedir. Yorumcular tarafından, **"Hz. Meryem"** sözcüğü ile ilgili, **"deniz damlası", "denizyıldızı", "tanrıya bağlı", "tanrıyı seven", "hanımefendi", "ışık veren", "şişman", "prenses", "mağrur", "güzel kimse", "kâmil kimse"** gibi anlamlar ileri sürülmüştür.[549]

---

[546] http://www.istekuran.com

Alıntı yaptığımız bu makaledeki görüşlerin bilinmesi ve ileride yapılacak tefsir faaliyetlerinde zenginlik vereceği düşünülmektedir. Bahsedilen görüşler zahiri planda içerik olarak uygunluğunun hakikat penceresindeki durumu için Allah Teâlâ bilir demek daha uygundur.

[547] (Lisanü'l-Arab c:4, s.325. rym mad.)

[548] (Çıkış:15/20 ve Sayılar: 26/59)

[549] (Prof. C. Tümer; Hz. Meryem, T.D.V. Yayınları; T.D.V. İslam Ansiklopedisi, Meryem mad.)

Hz. Ali kerreme'llâhü vecheden nakledilen bir rivayette Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem, semayı işaret ederek: ***"Hanımların en hayırlısı Meryem"*** yeryüzünü işaret ederek de: ***"Hanımların en hayırlısı Hatice'-dir"*** buyurmuştur.[550]

Yine Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem: ***"Erkeklerden bir çok tam olan vardır. Ancak kadınlardan sadece, Meryem bnt. İmran, Firavunun hanımı Âsiye ve Hatice bnt. Huveylid tamdır. Âişe'nin diğer kadınlara üstünlüğü ise Serîd'in diğer yemeklere olan üstünlüğü gibidir"*** buyurmuştur.[551]

"Hz. Meryem" sözcüğü Kur´ân-ı Kerim'de 34 kez isim şeklinde, 1 kez de "o" zamiriyle işaret edilmek suretiyle toplam 35 kez geçmektedir.

Hz. Meryem'in kimliği ve ailesi hakkında yazılıp çizilenlerin ekserisi hayal ürünü olup bu konuda Hıristiyan kaynaklarında da yeterli bilgi ve belge yoktur. Dolayısıyla, Hz. Meryem'in anasının adının **"Hanna"** olduğu, onun da Zekeriyya aleyhisselâmın baldızı olduğu, Zekeriyya aleyhisselâmın eşinin [yani Hz. Meryem'in teyzesinin] adının **"Elizabet"** olduğu yönündeki nakiller kesinlik arz etmemektedir. Çünkü Taberî Tarihi'nde de olduğu gibi, bu nakiller kesin olmayan Hıristiyan kaynaklarına dayanmaktadır:

Hıristiyanlar, Hz. Meryem'in İsâ'ya on üç yaşında gebe kaldığını, İsâ aleyhisselâm göğe kaldırılıncaya kadar otuz iki yıl ve birkaç gün dünyada kaldığını, Hz. Meryem'in İsâ aleyhisselâmın göğe kaldırılmasından sonra altı yıl daha yaşadığını iddia ederler. Buna göre Hz. Meryem elli küsur yaşında Hakk'a yürümüş demektir.[552]

Kur´ân-ı Kerim'de Hz. Meryem'in anası babası ile ilgili geniş bilgi verilmemekle birlikte, Âl-i Imran suresinin 35. ayetinden anlaşıldığı kadarıyla babasının adı Imran'dır.

Hz. Meryem'in doğumu ile ailesinden ayrılışı arasındaki yaşamına dair Kur´ân-ı Kerim'de herhangi bir bilgi verilmemiştir. Konumuz olan ayetlerde verilen bilgiler, Hz. Meryem'in yetişkinlik çağına ait bilgilerdir.

Kur´ân-ı Kerim'e göre Hz. Meryem, ehlinden [ailesinden ve yakınlarından] ayrılıp tek başına doğuda bir bölgeye gitmiştir. O dönemde Hz. Meryem'in kaç yaşında olduğu ve ehlinden hangi sebeple ayrıldığı konularında herhangi bir bilgi yoktur. Ayette geçen " إِنْتِبَاذ intibaz" sözcüğü **"eldeki**

[550] Buhâri, Menâkıbü'l-Ensâr, 19: Müslim, Fedâilü's-Sahâbe, 69; İbn Asâkir, Menâkıb, 88.

[551] Zübeyr b. Bekkâr, Müntehab, 37. (VAROL, 1990)

[552] (Kurtubi; Meryem/16 hakkında)

şeyi öne veya arkaya fırlatıp atmak, tek başına ayrılma, uzaklaşma, ilişik kesme" anlamındadır. [553] Nitekim bir kimsenin insanlardan uzak bir köşeye oturması da "intebeze" sözcüğüyle ifade edilir. Dolayısıyla Hz. Meryem'in kendi evinin doğu taraftaki odasına veya mabedin doğu köşesine çekildiği yolundaki yorumlar sözcüğün anlamına ve ayetin ruhuna aykırıdır. Sözcüğün ifade ettiği anlama göre Hz. Meryem yakın çevresinden kopmuş, onlardan ayrılıp uzaklara gitmiştir. **Kısacası Hz. Meryem evden kaçan kızdır**. Durumun böyle olduğu, Hz. Meryem 17. ayetteki **"ehliyle kendisi arasına bir perde edinmişti"** ifadesinden de anlaşılmaktadır. Çünkü bu ifade, onun kendisiyle ailesi arasına bildiğimiz bez perde çektiği anlamına değil, ailesinden mesafeleşip uzaklaştığı, ailesiyle irtibatı kestiği anlamına gelir. Bunun bir örneği de Sad suresinin 32. ayetindeki **"Ben, hayır [servet, çıkar] sevgisini, Rabbimin zikrinden dolayı sevdim. -Sonunda onlar perdenin arkasına girdiler.-"** ifadesinde görülmektedir.

Hz. Meryem'in ailesini terk etmesinin sebebi olarak *"hayız gördüğü için utanmıştı"* veya *"hamileliği bahanesiyle uzaklaşmıştı"* tarzında yapılan yakıştırmalar, ayetin orijinal anlamını bozmaktan başka bir şey değildir. Bizim kanaatimize göre Hz. Meryem sorunludur ve sorunları sebebiyle yakın çevresinden uzaklaşmıştır. Hz. Meryem'in sorununun ne olduğunu anlama konusunda Âl-i Imran suresinin 36, 37, 42 ve 43. ayetlerindeki bazı ifadeleri birer ipucu olarak değerlendirmek mümkündür:

"Bir zaman İmran'ın karısı: "Rabbim! Kesinlikle ben karnımdakini tam hür olarak Senin için adadım Sen de benden kabul et, şüphesiz Sen en iyi işitensin, en çok bilensin" demişti.

Onu doğurunca da: "Rabbim, onu kız doğurdum; -hâlbuki Allah onun doğurduğu şeyi daha iyi bilir- erkek, kız gibi değildir. Ve ona Hz. Meryem adını verdim. Ve ben onu ve soyunu şeytan-ı racimden Sana sığındırırım" dedi.

Bunun üzerine Rabbi onu güzel bir kabul ile kabul etti. Ve onu güzel bir bitki olarak bitirdi. Ve ona Zekeriyya kefil oldu. Zekeriyya ne zaman onun üzerine, mihraba girse, onun yanında bir rızk bulurdu. O [Zekeriyya]: "Ey Hz. Meryem! Bu sana nereden?" dedi. O [Hz. Meryem] da: "O, Allah katındandır" dedi. Şüphesiz Allah, dilediğine hesapsız rızk verir."[554]

" Ve hani melekler "Ey Hz. Meryem! Şüphesiz Allah seni seçti, seni tertemiz kıldı ve seni âlemlerin kadınlarına seçti. Ey Hz. Meryem! Rabbine gönülden kul ol, ona boyun eğ ve rükû edenlerle [rükû eden erkek-

---

[553] (Lisanü'l-Arab; c.8, s.429. nbz mad.)
[554] Âl-i İmran 35–37

lerle] beraber rükû et!" demişlerdi."[555]

Yukarıdaki ayetlerde yapılmış olan vurgulardan hareket edilerek olayların gelişimi ve Hz. Meryem'in sorunları hakkında bazı tahminler yürütülebilir:

Hz. Meryem, erkek çocuk isteyen ve bekleyen, çocuk kız olunca da pek sevinmeyen bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Imran'ın karısının **"Onu kız doğurdum"** ifadesinin hemen arkasından gelen Rabbimizin ***"-hâlbuki Allah onun doğurduğu şeyi daha iyi bilir-"*** şeklindeki ifadesi, Hz. Meryem'in İmran'ın karısının zannettiği ve ayette dile getirdiği gibi olmadığını göstermektedir.

Diğer taraftan Âl-i İmran suresinin 37. ayetindeki ***"Ve onu güzel bir bitki olarak bitirdi"*** ifadesi de, Hz. Meryem'in normal bir insan özelliğinden çok bir bitki özelliği taşıdığını düşündürmektedir. Bir insanın bitki özelliğinde olması Rabbimizin yaratılış kanunlarına ters değildir. Çünkü insanın yaratılış aşamalarından birisi de bitkilik evresidir:

"Ve Allah sizi yeryüzünde bitki olarak bitirdi." [556]

Hz. Meryem'in daha sonra erkeksiz hamile kaldığı da göz önüne alınırsa, bitki özelliğinde olması onun tıpkı çiçekli bitkilerin çoğunda görüldüğü gibi **"erselik"** [557] yapıda olduğu, yani vücudunda hem erkek hem dişi üreme organı bulunduğu ihtimalini ortaya çıkarır ki, bizim kanaatimiz de bu yöndedir.

Bir husus da Âl-i İmran suresinin 42. ayetindeki **"seni âlemlerin kadınlarına seçti"** ifadesidir. Çünkü bu ifade ile belirtilen seçkinlik, Hz. Meryem'in meziyetleri dolayısıyla diğer kadınlardan üstünlüğünü değil, onun biyolojik farklılığını, fazlalığını, fizikî bakımdan diğer kadınlarla aynı yapıda olmadığını anlatmaktadır.

Hz. Meryem'in erselik yapıda olması, ehlini terk edip uzak bir yerde tek başına yaşamaya gitmesinin sebebini de izah etmektedir. Yani Hz. Meryem, her problemli insanın yapabileceği gibi, bünyesindeki bu farklılığın meydana getirdiği psikolojik sıkıntı ile evini terk etmiştir.

Ayrıca Hz. Meryem'in (20. ayette görüleceği üzere) **"Bana bir beşer dokunmamıştır"** şeklindeki ifadesi de, onun erselik yapıda olmasına uygun bir ifadedir. Çünkü Hz. Meryem "Bana bir erkek dokunmamıştır" dememiş, hem erkek hem kadın için söz konusu edilebilecek bir ifade kullanmıştır.

---

[555] Âl-i Imran 42, 43:

[556] Nuh, 17

[557] **Erselik :** Erdişi. dişi ve erkek üreme organlarını birlikte taşıyan birey; **çiçekli bitkilerin çoğu, salyangozlar erseliktir;** dişi ve erkek üreme organlarının tek bireyde olmasıyla cinsel mücadelenin olmadığını gördüğümüz canlı çeşidi.

Bütün bunlardan başka, Hz. Meryem'den rükû eden erkekler ile beraber rükû etmesinin istenmesi de çok ilginçtir. Yani Hz. Meryem'e haniflik konusunda erkek olarak görev yapması bildirilmiştir. Ayetteki **"er-Rakiîn"** ifadesinin müzekker getirilmesi herhâlde sadece seci' [kafiye] olsun diye değildir.

Tamamen Kur'an ayetlerindeki ifadelere dayandırdığımız bu tahminler, bilimsel gerçeklerle de hiçbir çelişki göstermemektedir.]

TAHMİS-İ AZBÎ

Kimi İsâ der kimi Mûsa acep cahil nedir
Cümlemiz Allah bir der arada batıl nedir
Ehli hikmetten sual et âlemle gafil nedir
Ey gönül Mecnûn kimdir zahiren âkil nedir
Gâhî habs u gâh ıtlak olmadan hâsıl nedir

Kim ki Hakk'ı tanıdı Hak olmadı ehl-i acep
Kimdir Allah'ın rızasın etmeyen eya talep
Kimdedir Hakk'ın umuru kimdedir emri celp
Bunca kavgalar ki oldu geldi geçdi gitdi hep
Bâ'is-i kavga nedür bildün mi hiç asıl nedir

Terk edip cahilliğini irfana fetva verdiler
Ehli aşkı başka hâlet içre çünkü gördüler
Her biri kulu bulup bir yere dirildiler
Zülfi sevdasıyla âlem birbirine girdiler
Vade-i bezm-i visale kim erer vâsıl nedir

Çünkü ol ruhu revanım[558] *kıldı isbatı makam*
Kıldı kendi ehli vecde eyledi arz-ı kelam
Kondular bir gayrı devre eyleyüp birbir kıyam
Etdi binyüz birde bin bir hikmetin cümle tamâm
Oldı tekmîl-i fazilet seyr edün kâmil nedir

Ömrü Nuh ve sabrı Eyyüp ve şehidi Yahya gibi
Hükmü Yusuf zâr-ı Yakup muciz Musa gibi
Azbî her yüzden göründü çün yed-i beyza[559] *gibi*
Meryem ü İsâ vü Mehdî Âdem ü Havva gibi
On iki yaşındadır Mısrî aceb hâmil nedir

---

[558] **Revan:** f. Giden, akıcı. Derhal. Ruh, can. Nefs-i nâtıka. Edb: Su gibi akıp giden güzel söz

[559] **Yed-i beyzâ:** Musa Aleyhisselâmın mu'cize olarak gösterdiği beyaz ve parlak eli. Bu tabir mecaz olarak keramet ve hârikulâde haller ve meziyetler hakkında kullanılır

76

Vezin: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

Nazar kıldıkça insâna gönül hayrâna dolanur,
Acebdir kimi Hakk ister, kimi butlana dolanur.
Gel ey dertsiz kişi dervişliğe duruş sâ'y eyle gel bunda
Bu hâl ile olursan bil işin hüsrâna dolanur.
Nedendir kani olmuşsan murad-ı nefse dalmışsın,
İçine hırsı almışsan işin şeytâna dolanur.
Yeter çalındın ey hâce fenâ mülkün metâına,
Çok uzatma ki Azrâil gelür bu cânâ dolanur
Gönül verme bu dünyâya başını verme kavgâya,
Kazandığın amel bir gün gelür mîzâna dolanur.
Başı devletlû kul oldur Hakk'ı bulmuş ola seri,
Gözü gönlü dil u cânı kamu Subhâna dolanur.
Niyâzî kulunun yâ Râb vücûdu zenbini mahv et,
Mülâzimdır kapunda ol heman ihsâna dolanur

Nazar kıldıkça insâna gönül hayrâna dolanur,
Acebdir kimi Hakk ister, kimi butlana dolanur.
İnsâna baktıkça gönül hayrâna dolanır,
Aceba kimi Hakk'ı ister, kimi batıla dolanır.

Çünkü kimi Hakk'ı ister, kimi bâtıl ister. Zirâ mazhar-ı cemâl var, mazhar-ı celâl var. Cemâle mazhar olan Hakk ister. Celâle mazhar olan da bâtıl ister. Cenâb-ı Hakk yalnız cemâliyle tecellî etmiş olsa herkes mü'min olurdu. O zaman Cenâb-ı Hakk'ın cemâl ile mukayyed olması lâzım gelir, yalnız celâliyle tecelli etse herkes kâfir olup Hakk'ın celâl ile mukayyed olması iktizâ eder. Hâlbuki Hakk mutlak ve kayıddan münezzeh olmakla kimine cemâl ve kimine de celâl ile tecellî edip, kimi mü'min ve kimi kâfir olur, yani bir kısmı îmân, bir kısmı da küfrân yolunu tutar.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Senden sana sığınırım" [560] bunun manası celâlden cemâle sığınmaktır.

Gel ey dertsiz kişi dervişliğe duruş sâ'y eyle gel bunda
Bu hâl ile olursan bil işin hüsrâna dolanur.
Gel ey dertsiz kişi dervişliğe duruş sâ'y eyle gel bunda

[560] Müslim. Salât. 222: Ebu Davud. Talak. 148. Vitr. 5: Tirmîzî. Daavat. 112: Nesai., Taharet. 119, Sehv.89, İbn. Mâce, Dua, 3; İbn. Hanbel. 1/96. 118. 150. VI/58. 201

Bu hâl ile olursan bilki işin hüsrâna dolanır.

"Gel ey dertsiz kişi dervişliğe sa'y eyle" de geçen dervişlikten murad edilen burada tevhid yoludur.

<u>Nedendir kani olmuşsan murad-ı nefse dalmışsın,</u>
<u>İçine hırsı almışsan işin şeytâna dolanur.</u>
Nedendir kani olmuşsan murad-ı nefse dalmışsın,
İçine hırsı almışsan işin şeytâna dolanır.

Dünyanın derman görünen hoşlukları, gerçekte derttir; tatlısı acıdır; güzeli çirkindir, Dünya ateşe mensuptur, nura değil; sonunda da adamı, aslı olan cehenneme çeker. Çünkü ***"Herşey döner, aslına varır."*** Evliyanın durağı ne cehennemdir, ne cennet. Nitekim "Gerçeklik makamında, gücü yeten padişahın katında" buyurur. Bir kimse, padişahın yanına gitse, faydası için padişahtan bir beylik, bir mevki istese, bunun, padişahın değil, kendi faydası için ister. Bu, şunun aksinedir. Birisi, bir güzele âşık olsa, ondan mal istemez; belki ona malını feda eder. Güzelden isteği, kendi hayrı için değildir. Ancak dileği o güzeldir. Şu hâlde zahitler, cehennem korkusundan, cennete girmek sevdasından Allah Teâlâ'ya ibadet ederler. Evliya ise bunun aksine, Allah Teâlâ'ya, Allah Teâlâ için ibâdet ederler. Bedenini öldürmeyen, arıklaştırmayan, sonunda cehennem otu, cehennem gıdası olur, insan, gerçekte candır, ama kendini beden sanır. Nitekim Senâî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz buyurmuştur:

Sen cansın: kendini cisim sanıyorsun,
Sen ırmaksın; kendini testi sanıyorsun,

Asıl olan varlığını bırakmıştır da düşman olan yabancı bedene sarılmıştır; beden ondan ayrılmayı diler. Oysa gece - gündüz onu besler; kendisini aç - çıplak bırakır. [561]

<u>Yeter çalındın ey hâce fenâ mülkün metâına,</u>
<u>Çok uzatma ki Azrâil gelür bu cânâ dolanur</u>
Yeter çalındın ey hoca dünya mülkün metâına,
Çok uzatma ki Azrâil gelir bu cânâ dolanır

Hikâye:

İsraîloğulları'ndan **Azim**'in hikâyesini söylerler hani. O, günlerden birgün, bozgunculuk, kötülük yuvası olan evinden çıktı; ovaya doğru git-

---

[561] (VELED), başlık CX

meye koyuldu. Bir yere vardı; gördü ki bir topluluk ekin ekmiş, zahmet çekmişti; sonunda da o ekin boy atmış, sararmış, saplar tanelerle dolmuş, biçilecek, harmana götürülecek bir hale gelmişti. Derken o topluluk ateş getirdi, bütün o ekinleri yakıp yandırdı. Adam, kendi kendisine, böyle bir geliri yakmıya acımıyorlar mı ki dedi.

Oradan şaşkın bir halde geçip gitti. Başka bir yere vardı. Orada bir adam gördü; bir taşı kaldırmaya uğraşıyordu. Fakat bir türlü de kaldıramıyor, yerinden bile kımıldatamıyordu. Derken bir başka taş aldı, getirip o taşın yanına koydu. Bu sefer ikisini birden kaldırmaya uğraşıyor, yerinden kımıldatamıyordu. **Azim** der ki:

Ne tuhaf şey dedim; taş bir iken yerinden bile oynatamıyordu, şimdi iki oldu, daha da ağırlaştı; yerinden nasıl kımıldatacak? Derken adam gitti, üçüncü bir taş getirdi, ikisinin yanına koydu. Taş üç olunca üçünü de kaldırıverdi, yola düşüp gitti.

Azim bu şaşılacak şeyi de gördü; gene ovada yürümeye koyuldu. Bu sefer bir koyun gördü; beş kişi, koyunu korumadaydı. Birisi koyunun sırtına binmişti, biri koyunu sırtına almıştı. Birisi koyunun memesine yapışmıştı; memeyi sağıp duruyordu. Birisi koyunun boynuzunu tutmuştu; birisi de iki eliyle kuyruğunu yakalamıştı. **Azim'**e soru sormaya izin yoktu; oradan da yürüyüp gitmeye koyuldu.

Bir dişi köpek gördü ki karnında köpek enikleri havlamadaydı. **Azim,** ne de şaşılacak şeyler gördüm dedi. Gide-gide bir şehrin kapısına ulaştı. Orada bir ihtiyar gördü. Dedi ki:

"Şu geldiğim yolda şaşılacak şeyler gördüm." İhtiyar,

"ne gördün?" diye sorunca,

"Bir topluluk gördüm dedi ekin ekmişler; ekinleri de yetişmiş; hepsini ateşe verdiler." İhtiyar,

"O dedi, yüce Allah Teâlâ'nın sana göstermek istediği bir misal. Onlar, öylesine bir toplum ki kullukta bulunmuşlar, ibâdetler etmişlerdi. Sonunda bozgunculuklarla, kötülüklerle, suçlarla uğraşmışlardı. Yüce Allah Teâlâ'da **"Ne yaptılarsa hepsini ele aldık da zerreler haline getirip dağıttık"**[562] ***âyetinde duyurulduğu gibi onların kulluklarını, ibâdetlerini yok etti." Başka ne gördün*** dedi. Âzim,

"Bir adam gördüm" dedi; ***"bir taşı kaldırmak istiyordu; bir türlü kaldıramıyor, yerinden bile kımıldatamıyordu;"*** böylece gördüğünü sonuna dek anlatınca ihtiyar,

"Bu, şu adama benzer: Bir suç işler, o suç kendince pek büyüktür; ona tahammül edemeyeceğinden korkar; bu düşüncedeyken bir suç daha işler. Artık bu suç, ona daha kolay görünür; çünkü taş iki olmuştur;

---

[562] Furkan, 23

görür ki yerinden kımıldatabiliyor. Birinci taş tekti, onu yerinden kımıldatamıyordu. Bundan sonra üçüncü defa bir suç daha işler, başka bir günah daha yapar; artık bütün günahlar ona kolay görünür, hafif gelir." Azim

"Ey ihtiyar" dedi; ***"bir de bir koyun gördüm."*** Gördüğünü olduğu gibi anlattı. İhtiyar:

"O koyun" dedi, ***"dünyaya benzer. Üstüne binenler padişahlardır; koyunu sırtına alanlarsa yoksullardır; insanlardan bir şey isterler, bir şeyler dilerler. Kuyruğuna yapışan, işi sona varmış, eceli yaklaşmış, ömründen pek az bir zaman kalmış adama benzer."***

Niceye bir gömlek derdine düşeceksin?
Belki de o gömlek kefen olacaktır sana.

"Koyunun iki boynuzunu tutmuş olan, dünyada, ancak pek büyük sıkıntıyla, pek çok zahmetle yaşayabilendir; ama memesini yakalayıp sütünü sağanlar, zenginler, sermâye ıssı (sahibi) ***olanlar, kâr elde edenlerdir."*** Azim,

"Bir de dişi köpek gördüm; yavruları analarının karnında havlaşmadaydı" dedi. İhtiyar:

"Bu da vakitsiz söz söyleyenlere benzer" dedi; ***"onlar köpek yavrularına benzerler; daha ana karnındayken havlarlar."***

Başında aklın varsa, gözün görüyorsa
Sat dilini de başını kılıçtan satın al.
Balık, söyleyen dile tamah etmedi de
Bu yüzden balığın başını kesmezler.

Azim;

"Ey ihtiyar" dedi; ***"söylediklerini anladım" "şimdi bir de bana, parayla elde edilen, parayla kendini satan filân kadının evi nerde, hangi mahallede; onu göster; pek güzelmiş"*** diyorlar; ***"ben onu elde etmek için geldim."*** İhtiyar üç kere Azim'in yüzüne tükürdü de dedi ki:

"A bahtsız kişi, sana öğütler verdiler, kulağına bile girmedi. Misaller gösterdiler, aldırış bile etmedin. Ben ihtiyar değilim, ölüm meleğiyim, Azrail'im, sana bu şekilde göründüm. Şimdi de Allah Teâlâ'nın buyruğuyla senin canını alacağım; bir yudum su içmene bile vakit bırakmayacağım."

Azim hemencecik sararmaya, rengini atıp erimeye başladı. Ölüm me-

leği de o anda, âlemlerin Rabbinin buyruğuyla canını alıverdi.[563]

Gönül verme bu dünyâya başını verme kavgâya,
Kazandığın amel bir gün gelür mîzâna dolanur.
Gönül verme bu dünyâya başını verme kavgaya,
Kazandığın amel bir gün gelir mîzâna dolanır.

Amel manâdır. Nasıl tartılır? İşte bu âlemde manâ olan ameller âhirette sûret olacaktır. Meselâ, sâlih amel olarak yapılan güzel işler cennette göreceğimiz bildirilen hûri, gilmân, meyve, ırmak vesâire gibi çeşitli cennet nimetleri sûretlerle sûretlenip cennet ehline sunulacaktır. Kötü işler işleyenlerin işleri yılan, akrep, ateş vesâire sûretlerle sûretlenip cehennem ehline azap çekmeleri için sunulacaktır. Yani herkes bu âlemde manâ olan yaptığı işleri, o âlemde sûret bulup anınla nimetlenecek yahut azap olacaktır. Binaenaleyh ameller tartılır, çünkü orada bu âlemde yapılan işler birer sûret giyecektir.

Başı devletlû kul oldur Hakk'ı bulmuş ola seri,
Gözü gönlü dil u cânı kamu Subhâna dolanur.
Başı devletlû kul odur ki Hakk'ı bulmuş ola başı,
Gözü gönlü dil ve cânı hep birden Subhâna dolanur.

Niyâzî kulunun yâ Râb vücûdu zenbini mahv et,
Mülâzimdır kapunda ol heman ihsâna dolanur
Niyâzî kulunun yâ Râb günah vücûdunu mahv et,
Gerektir kapında o hemen ihsâna dolanur

[Seyyid Burhâneddin kaddese'llâhü sırrah'ül azîz Maarif kitabında dedi ki;

"Kalemi açıp yarmaz ve ucunu kesmezsen, yazı yazacak adam onu eline bile almaz. Mücâhede de buna benzer. Tamamlanıp kalem açıldı mı, kâtibin eline lâyık olur.

"İhsan tamamlanınca ihsan olur."

Mücâhede de tamamlandı mı insan, Rahman'ın parmaklarından iki kudret parmağının arasına girmiş olur, artık yazdığı şey, kâtibin dilediği şeydir. O kalemle yazan ise Allah Teâlâ'dır."] [564]

Hazreti Mûsa'ya Cenâb-ı Hak Sinâ dağı kenarında Tuvâ vâdisinde ateş

---

[563] (MEVLANA, et al., 1965), IV. Meclis
[564] (KARABULUT, 1984), s. 65

sûretiyle tecellî etti.

"Yâ Mûsa, sen Tuvâ adındaki mukaddes vâdidesin" [565] buyuruldu. Bu âyette Cenâb-ı Hakk:

"Yâ Mûsa sen beni nâr, yani ateş sûretiyle kaydetme". Çünkü Hakk nâr sûretiyle kayıtlı olur mu, olmaz. Sonra Hazreti Mûsa aleyhisselâm:

"Sübhân'allâh, Yâ Rabbî sen mutlaksın ve nâr ile kayıdlanmış olmaktan münezzehsin" dedi.

[565] Tâhâ, 13

77

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Hâhiş-i dünyâ olanlar dâima sekrândadur [566]
Münkir-i nimet olanlar bî-gümân hüsrândadır
Çün bu a'zâ-yı râiyyet olmaya sarf-ı vücûd
Fikrin icra etmemiştir hem-çünân küfrândadır
Bu denî ahvâl-i dünyâyı sabîler lübine
Benzedüp fânî görürse ol kişi irfândadır
Kim ki âşkın curasından çünkü nûş etdi ezel
Lâ-cerem ol şevk-i rûhâni ile ümrândadır
Bilmeyen ilm-i ledünnü şeb-pere mürği misâl
Ol ki zulmetde kalupdur dil ana bürhândadır
Zail olamam mukarrer nakşa meyl etme sakın
Âşık-ı nakkaşa sâdık ibretle ol, hayrândadır
Vasl-ı yâr bu tende dildar olmaz ise ger kişi
Hâ'ib-i hâsir kalır ol anda derd giryândadır
Şer-i Hakk'ı hıfz içün hısn eyleyüp şer'i gözet
Kim ede tahkîk-i şer'i mutlaka üryândadır
Bahr-ı aşkın gar'ına ğavvâs oluban dalmışam
Cümleten celb-i meta'um lü'lü vü mercândadır
Çün şifâ-yi feyz-i lutfun sadrına oldu nasib
Söylemez Mısrî hilafı kâri-i Kur'andadır.

Hâhiş-i dünyâ olanlar dâima sekrândadur
Münkir-i nimet olanlar bî-gümân hüsrândadır
Dünyâyı arzu edenler dâima sarhoşturlar
Nimete nankörlük edenler şüphesiz hüsrândadır

Çün bu a'zâ-yı râiyyet olmaya sarf-ı vücûd
Fikrin icra etmemiştir hem-çünân küfrândadır
Çünkü bu a'zâlarda bağlılık olmasa vücûdün istekleri
Fikrini icra edememiştir ve böylece küfürdedir

Bu denî ahvâl-i dünyâyı sabîler lübine
Benzedüp fânî görürse ol kişi irfândadır
Bu alçak dünyâ haleri bebeklik özüne
Benzedip fânî görürse o kişi irfândadır

[566] (ERDOĞAN, 1998) s.84

Kim ki âşkın curasından çünkü nûş etdi ezel
Lâ-cerem ol şevk-i rûhâni ile ümrândadır
Kim ki ezelde âşkın badesinden bir yudum içki içti
Şüphesiz o rûhâni arzu ile saadettedir

Gavs-ül Âzam İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak Efendi Hazretleri anlattı ki;

"Gardaşlarım! Şeyhimi ziyaret etmiştim. Şeyhim bana;

"Oğlum İsmail kadın ve erkek ihvanlarımıza selam götür" *dedi. O zamanlar birkaç erkek ihvan vardı. Kadın ihvan hiç yoktu. Biz bunu sonra anladık ki;*

"Gardaşlarım! Meğer onlar çekirdeğe baktıkları zaman, çekirdekten yetişecek ağacın meyvesini görürlermiş, meğer selam sizlere imiş.

Gardaşlarım! Zaten ezelde tanışmamış olsaydık burada buluşmamız mümkün olmazdı. Şeyhimin irtihalinden sonra bu mukaddes vazifemiz, bize buyurdukları cümleler içindeymiş."[567]

Bilmeyen ilm-i ledünnü şeb-pere mürği misâl
Ol ki zulmetde kalupdur dil ana bürhândadır
Bilmeyen ledünnü ilmi yarasa ve karınca misâli
O ki karanlıkta kalmıştır gönül ona bürhândadır

Yarasa/Huffâş

Arapçası huffâş, huffâşe ve vatvât Farsçası şeb-pere ve şebengiz olan gece kuşu veya yarasa olan bu hayvan, gözleri küçük ve zayıf olup geceleri gördüğünden bu namı almıstır. Hâfeş: Rüyeti zayıf, küçük gözlü, aydınlıkta göremeyip gece görür olmak manasınadır; huffâş bundan müştaktır. Yarasalar, yankıyla yönelme denilen, yansımayla ya da nesnelerin çınlamasıyla oluşan dalgaları algılayarak karanlıkta bir yere çarpmadan, yer değiştirir ve uçarken avlanırlar. Çok iyi uçucu olmalarına karşın yerde çok acemi olan yarasalar dinlenirken el başparmağının güçlü tırnağıyla bir desteğe baş aşağı tutunurlar. Murg-ı İsâ da denilen yarasanın kanatlarında tüy ve telek olmaz. Alaca karanlıkta ya da gece etkinlik gösteren bu uçan memelilerin en küçüğü fare ve en irisi de kedi büyüklüğündedir. Çok zaman meyve ve böceklerle beslenen yarasalar genellikle mağaralarda, üye sayısı bir milyonu bulabilen çok kalabalık topluluklar hâlinde yaşar

Kabir karanlık bir yerdir ve hadislerle bildirildiğine göre birtakım ibadetlerle orayı nurlandırmak mümkündür. Öyle ki karanlık kabirde hiçbir ışık göremeyen kötü talihliler küçücük bir ışık bile görmeye razıdırlar. İşte

---

[567] (ALTUNTAŞ, 2007), s.86

böyle bir karanlığın içindekilere gündüz göremeyen yarasanın gözü bile ışıklı gelir ve oradakiler onu yıldız kadar parlak sanarlar. [568]

Zail olamam mukarrer nakşa meyl etme sakın
Âşık-ı nakkaşa sâdık ibretle ol, hayrândadır
Gelip geçici değilim, kazılmış nakşa meyl etme sakın
Nakkaşa, âşık sâdıktır ibretle ve hayrândadır

Nakkaş, Hakktır; nakış olan aşık ise **nakkaşın ve kaleminin huzurunda ama karnındaki çocuk gibi âciz ve eli bağlıdır ve** ibretle hayranıdır.

> **"Kudret huzurunda bütün âlem mahlûkları, iğne önünde gergef gibi âcizdir.**
> **Kudret gergefe bazen şeytan resmi, bazen insan resmi işler; gâh neşe, gâh keder nakşeder.**
> **Gergefin eli yok ki onu def' için kımıldatsın; dili yok ki fayda, zarar hususunda ses çıkarsın."** [569]

Vasl-ı yâr bu tende dildar olmaz ise ger kişi
Hâ'ib-i hâsir kalır ol anda derd giryândadır
Eğer kişi, vasl-ı Yâr ile bu tende sevgili olmaz ise
Korkan husranda kalır ona kalan derd ağlamaktadır

Şer-i Hakk'ı hıfz içün hısn eyleyüp şer'i gözet
Kim ede tahkîk-i şer'i mutlaka üryândadır
Hakk'ın şeriatını korumak için muhafaza eyleyip şeriatı gözet
Kim ede şeriatı hakikatini dilerse mutlaka meydandadır

> Bu sıdk ve istikâmete ve hâl-i vahdete delâlet eder bir husus rivayet olunur ki; Sultânın bir dervîşi, makâm-ı istiğraka vâsıl olup namaz kılarken gâh kıyamda ve gâh rükû'da ve gâh sücûdda kalıp cemâat namazların tamam edip ol kendi hâlinde kalırdı. Gayriler bunun hâlini görüp iyi hal midir yoksa iyi değil midir diye ihtilâf ettiklerinde imamdan Seyyid Sâlih halîfe nâm bir ehl-i ilm onları ihtilâfdan men' edip
> ***"bunu etmen mü'mine sû-i zan caiz değildir. Bunun bu hâlin mazhar-i hidâyet olan mürşîd-i hâdisi Şa'bân Efendi bilirler"*** deyip anlar dahî Şa'bân Efendi hazretlerine buluşup bu hâli suâl etdiklerinde;

---

[568] (ESKİGÜN, 2006), bölüm, 4.10.
[569] Mesnevi, c.I, b. 612-614

"Gardaşlar, bu husus sizin anlayacağınız hal değildir. Ol kimsenin hâlini Allah Teâlâ bilir" deyip ba'dehû ol dervîş hazret-i sultâna buluşdukda

"***tecellî haliyle istiğrakın vardır ol hal ile derviş nicesin"*** deyip dervîş dahî surûr-î safa ile

"elhamdülillah sultânım sırr-ı pâkiniz ve himmet-i âliyeniz berekâtiyle bu hâl müyesser oldu" dedikde dervîş namaz kılarken vâki' olan istiğrak hâlinden fark âlemîne geldikde

"ol namazı kılar mısın deyince ol dervîş dahî huzûr-ı şeriflerinde kemâl-i safa ile

Namâz-ı zahidâne ka'de sucûdest
Namâz-ı ârifân mahv-ı vücûdest

denilen ma'nânın sırrına ma'rûr olup

"Sultânım bu hal ile ve mahv-ı vücüdla kılınan namaz tekrar kılınır mı?" deyince ol kân-i şeriat ve ma'deni takva ol dervîşe ızdırap gösterüp

"Hay dervîş, ne söylersin? Hatâ söyledin. Erkân-ı ma'lûmasıyle tekrar kılınmak lâzımdır. Eğer kılmazsan ilhad ve küfürdür ve eğer dervîşdir ve eğer ehl-i tekmîldir dünyâda ve âhirette zahir ve batini ma'mûr ve mükemmel olmağa tarikat babında oldukça şer'i şerife riâyet etmek gerekdir" buyurdular. Ve ol dervişi tekrar irşâd edip Hakk yolunun ukubâtından (bir musibetten) bir ukbeden geçirdiler. Zîra dervîşde şeyhine sıdk ve teslîm ve mürşidinde sıdk ve kemâl olacak, yol yanılmayıp ve yolda kalmayıp kemâlin bulur. Ve bu husus kendi nefsimizde ve gayrîde nice kere tecrübe olunmuştur. Hak Teâlâ cümlemizi şer'i Muhammedîden ve ehl-i sünnet ve cemâat i'tikâdından ayırmaya.[570]

<u>Bahr-ı aşkın gar'ına ğavvâs oluban dalmışam</u>
<u>Cümleten celb-i meta'um lü'lü vü mercândadır</u>
Aşkın denizinin derinliklerine dalgıç olup dalmışsam
Cümleten topladığı mallar inci ve mercândadır

Kıymet zorluk ve azlıktadır. Bunlara kolay ulaşılmadığı için değerleri artar.

<u>Çün şifâ-yi feyz-i lutfun sadrına oldu nasib</u>
<u>Söylemez Mısrî hilafı kâri-i Kur'andadır.</u>
Çünkü lutfun şifâ ve feyzi göğsüne nasib olduğu için
Mısrî yanlış söz söylemez hepsi Kur'an-ı Kerim'dedir.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ve izinde yürüyenler için boş ve nefsâni söz söylemek yoktur. Onlar vahiyle konuşurlar. Konuştukları da

---

[570] (FUADÎ), v. 39b-40a

Kur'ân-ı Kerim'in sırrından bir sırrı ayan etmek içindir.

"O, kendiliğinden konuşmamaktadır. Onun konuşması ancak, bildirilen bir vahy iledir." [571]

[571] Necm, 3-4

78

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Sırrını nâdâna izhâr itme cânân elden gider [572]
Bülbül-i şûrîde olma gülsitân elden gider
Hüsnüne mağrur olup cevr eyleme âşıklara
Payidâr olmaz güzellik nâgehân elden gider
İlâhî tevbeler olsun bir dahi mey içmeyem
Mey içüp mahbûb olunca ihtiyar elden gider
Dâ'imâ aşk ehliyile aşinalık eyle kim
Yâd ile biliş olunca âşinâ elden gider
Yûsufı gör kim Mısır'a pâdişahdı bir zaman
Gör neler geldi seyr it bu zaman elden gider
Ey Niyâzî dünya içün zerrece gam çekme kim
Cidd-i cehd etmek lâzım çünki canan elden gider

Sırrını nâdâna izhâr itme cânân elden gider
Bülbül-i şûrîde olma gülsitân elden gider
Haddini bilmezlere sırrını açıklama cânân elden gider
Yanık bülbül olma gülsitân elden gider

Hikâye:

Zamanın padişahı dervişlerin arasına istihbarat için görevli gönderdiği kişinin içine aşkın sinmesi gibi. Oysa görevlinin gayesi istihbarattır. Fakat aşkın bulaşıcılığı onu da kendine çekmiş ve sinesine ateşini düşürmüştür.

O kişi, dergâhta yedi sene kalmış, kâmil bir derviş olmuştur. Fakat padişaha rapor götürmek için söz vermiştir. Yedi sene sonra dergâhtan çıkıp kendisine görev veren padişahın huzuruna çıkmıştır.

"*Sultanım, bu kulunuzu yedi sene evvel bir kese altınla şu dergâha görevli gönderdiniz. Orada ne oluyor, ne geliyor? Bana rapor getirin, demiştiniz. Bu kulunuz, raporunu getirdi ve görevini yaptı,"* demiş. Hünkâr:

"*Söyle bakalım"* deyince

"*Hünkârım, onu sonra alırsınız. Rapor dilimin altında yazılıdır. Fakat size daha önce daha başka bir şey söylemek istiyorum"* demiş.

"*Nedir o?"*

"*Böyle süslü püslü, bin bir türlü tecessüsün, hasetlerin bulunduğu dünya çarkının içindeki üç beş günlük dünya sultanlığı size gurur vermesin. Eğer gerçekten padişah olmak istiyorsanız siz oraya gidin, derviş olun. Oradakiler sultan. Onların sultanlıklarının dokunulmazlığı var. Öyle üç beş günlük babadan intikal eden bir hükümdarlık bir padişahlık değil. Oradakilerin hepsi sul-*

[572] (ERDOĞAN, 1998) s.85

tan. Lütfen oraya gidin ve derviş olun," demiş. Padişah;

"*Cellât!"* diye cellâdı çağırır. Derviş olan görevli;

"*Tamam, ben gönüllü geldim. Cellâda başımı teslim edeceğim. Ne olur hünkârım, gelin bu üç günlük yaldızlı elbiselerin altından, binlerce etrafınızda sizden bir şeyler bekleyen mürâî insanların içinde kendinizi sultan zannetmeyin. Oraya gidin. Sultanlık orada,"* demiş.

Cellât, bu arada mübarek başını gövdesinden ayırır. Ağzını açarlar ve dilinin altından bir kâğıt çıkar. Kâğıdın üzerinde şu yazılıdır:

"Seri (Baş) **verdi, sırrı vermedi Server Baba"** [573]

Sırra sahip olmak ile başın emniyeti kalkmıştır. Bilmek ve bilmemek sır sahibini emniyetten uzaklaşmasına sebep olmuştur. Bazılarının talebi sır sahibi olmaktır. Ancak saklasa içine dert, söylese başına dert olmaktadır. sırrı olan kamışa, söyletmek için kaç tane delik açıldı.

<u>Hüsnüne mağrur olup cevr eyleme âşıklara</u>
<u>Payidâr olmaz güzellik nâgehân elden gider</u>
Güzelliğine mağrur olup eziyet etme âşıklara
Payidâr olmaz güzellik ansızın elden gider

Hikâye:

Bir gün sahipleri tarafından deve ile merkep zayıfladıklarından dolayı sahraya terk edildiler. Bu iki hayvan azatlığın verdiği fırsatla semirdiler. Fakat merkep devamlı surette zevkten anırmak istiyordu. Deve de mani olmaya çalışıyordu. Deve;

"Yapma ne olur, eski hayatımıza döneriz" demişse de merkep anırmıştır.

Oradan geçenler bunları tutup yeniden yüke vurmuşlar. Sonunda merkep vurulan yükün ağırlığı ve hamlığı ile bir uçuruma yuvarlamıştır.

<u>İlâhî tevbeler olsun bir dahi mey içmeyem</u>
<u>Mey içüp mahbûb olunca ihtiyar elden gider</u>
İlâhî tevbeler olsun bir dahi şarap içmeyim
Şarap içip sevilen olunca seçicilik elden gider

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Günahtan tevbe eden kişi günahı olmayan kişi gibidir" [574]

---

[573] SIR, Ayşe Nur; Batmayan Güneş Devam Eden Gölgeler**,** İstanbul, 2005, s. 583

[574] Taberânî, Süleyman b. Ahmed, el-Mu'cemü'l-kebîr, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî, Dâru ihyâi'ttürâs el-Arabî, Beyrut, ty. X, 150 (10281), XXII, 306 (775); Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Huseyin, Şu'abü'l-îmân, 1. bsk. thk. Muhammed Sa'îd

Pişmanlık, insanın kendi tanımında duyduğu rahatsızlıktır. Tövbe insanın bir önceki tanımını reddetmesi, kendisini yeniden tanımlamasıdır. Eğer davranışları insanı pişmanlığa ve tövbeye değil, hoşnutluğa götürüyorsa, insan kendi tanımına sahip çıkıyor demektir. İnsanın doğru yaptığına inanması, kendi hakkındaki tasavvurun doğruluğuna inanmasına eşittir. İnsanın kendi hakkındaki tasavvuru bir zan da olabilir, bir gerçek de.[575]

Hazreti Ali Kerremallâhü veche buyurmuş ki:

"Yeryüzünde iki büyük yardım eden var idi, biri gitti ve biri kaldı. Evvelki gitti; bu Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem dir. Yeryüzünde kalan ve bize yardım edebilecek tek şey ise istiğfardır." [576]

Nasuh Tövbesi

Kur´ân-ı Kerim'de, ***"Ey iman edenler! Allah'a Nasuh Tövbesi ile tövbe edin,"*** [577] buyrulmuştur. Bazıları bu **Nasuh** sözünün yorumlanmasında **nefse dönmeyen şey** demişlerdir. Bu hoş bir deyimdir. Bazıları da Nasuh, yüzü kadın yüzüne benzeyen bir adammış, ama tam bir erkekmiş, erkekten hiçbir eksik tarafı yokmuş derler.

Kadınlar hamamında tellâklık edermiş. Tam otuz yıl bu işte çalışmış. Bir gün sultanın kızı hamama gelmiş, kulağındaki büyük yakut küpe kaybolmuş. Farkına varınca bunun hamamda kaldığını anlamışlar, çavuşlara emir verilmiş hemen gidin hamamda hiçbir delik deşik kalmamak şartı ile araştırın! denilmiş. Çavuşlar hamamın kubbesini ve içini, her tarafını sarmışlar.

Her işin tam vakti gelmedikçe
Sana dostun dostluğu fayda vermez.

Nasuh halvete girer korkudan titremeye başlar. Şimdi araştırma sırası bana gelecek diye sızlanıyor, arka arkaya secdeye kapanıyor, Allah Teâlâ'ya söz veriyor eğer bu defa kendimi kurtarırsam bundan sonra bütün ömrüm boyunca böyle bir iş yapmam, Allah'ım bundan sonra bir daha kadın tellâklığı etmeyeceğim, senin tanrılığına sığınarak söz veriyorum. Eğer şu yükü benim sırtımdan kaldırırsan, bundan böyle Nasuh kulun bir daha bu günahı işlemez, diyor.

Nasuh, bu yalvarış halinde iken içeriden bir ses geldi. Herkesi aradık

---

Besyûnî, Zağlûl, Beyrut, "410, V, 388 (7040),436 (7178), 439 (7196); a. mlf, es-Sünenü'l-kübrâ, X, 154 (20348, 20349, 20350). Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh el-Isfahânî, Hılyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ, Beyrut, 1967, IV, 210, 318, VIII, 78,X, 398. (UYSAL, 23 Bahar 2007)

[575] (ÖZEL, 2006), s.120

[576] (Kuddûsî, Tarihsiz), s. 164

[577] Tahrim,8

yalnız Nasuh kaldı onu da arayın. Tam bu sırada bir ses daha geldi, küpe bulundu dediler. Arayanlar bir Lahavle çekti. Nasuh'un hakkında kötü düşüncelere saptık dediler. Bari gelsin eliyle sultanın kızını okşasın kız da onun kendisini okşamasını istiyor. Nasuh'u çağırdılar. Nasuh şu cevabı verdi:

Benim elim bugün işlemiyor, yolda sancılandı. [578]

Dâ'imâ aşk ehliyile aşinalık eyle kim
Yâd ile biliş olunca âşinâ elden gider
Dâimâ aşk ehli ile yakınlık eyle ki
Zikir ile biliş olunca bildiğin elden gider

Âşıklarda din diyanet kaygusu kalmış, yüze nazar eder ve hayran olmuşlardır. Hayranlıklarında sarhoşların hali vardır. Sarhoşa teklif dahi kalmamıştır. Çünkü akıl olmayanca kulluk teklifi ve sorumluluğu düşer. Günah diye içkinin haram kılınışı maddî ve manevî cihetdendir. Aşk şarabından nuş edenlerin Allah Teâlâ katındaki derecesi çok yüksektir.

Yûsufı gör kim Mısır'a pâdişahdı bir zaman
Gör neler geldi seyr et bu zaman elden gider
Yûsuf aleyhisselâmı gör ki Mısır'a pâdişahdı bir zaman
Gör neler geldi seyret bu zaman elden gider

Ey Niyâzî dünya içün zerrece gam çekme kim
Cidd-i cehd etmek lâzım çünki canan elden gider
Ey Niyâzî dünya için zerrece gam çekme ki
Ciddi gayret etmek gerek çünkü canan elden gider

---

[578] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.359) s.444

79

Vezin: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün

Gelen kuldan eğerki kim hatâdır [579]
Efendimin velî işi atâdur
Ciğerden dil n'ola çekerse âhı
Anınçün kim bilür yüzü karadır
Çıkar âh eylediğince semâya
Başumın menzili mihnet-serâdır
Ne denlü eylesem pend ü nasîhat
Bükülmez neyleyüm gönlüm balâdır
Niyâzî kesme rahmetden ümîdin
Şefaatçi Muhammed Mustafâdır

Gelen kuldan eğerki kim hatâdır
Efendimin velî işi atâdur
Eğer kuldan gelen ki hatâdır
Sahibim Efendimin işi ihsandır

"Sana ne iyilik gelirse Allah Teâlâ'dandır, sana ne kötülük dokunursa kendindendir." [580]

Ciğerden dil n'ola çekerse âhı
Anınçün kim bilür yüzü karadır
Ciğerden dil n'ola çekerse âhı
Onun için bilir ki yüzü karadır

Çıkar âh eylediğince semâya
Başumın menzili mihnet-serâdır
Âh eylediğince çıkar semâya
Başımın menzili sıkıntı-yeri olan yerdir.

Her insanın afiyeti aynı makamda değildir. Niyâzî-i Mısrî'nin ise bütün hayatı bela afiyetinde istikrar olmuştur. Bu onun kötü olmasından değil, diğer insanlara Allah Teâlâ'nın verdiği nimetlerin kadrini ölçmede kullanacakları miyar [581] olması içindir.

---

[579] (ERDOĞAN, 1998) s.86
[580] Nisa,79
[581] **Miyar:** 1 . Değerli madenlerde yasanın istediği ağırlık, saflık ve değer derecesini gösteren ölçü. 2 . mecaz Ölçüt, ölçü:

Ne denlü eylesem pend ü nasîhat
Bükülmez neyleyüm gönlüm balâdır
Ne denli eylesem vaaz ve nasîhat
Neyleyim gönlüm bükülmez, yüksekleri arzu etmektedir.

Allah Teâlâ'nın sevdiği bir kulu olupta dünya zahmetinden âzade birini bulmak mümkün değildir. Onun yanında rütbelerin yükseğine kavuşmak isteyen belaya razı olması gerekir.

"En çok belalara düşenler nebilerdir. Sonra onlara en fazla benzeyenler, sonra onlara benzeyenlere benzeyenlerdir"[582]

Niyâzî kesme rahmetden ümîdin
Şefaatçi Muhammed Mustafâdır
Niyâzî kesme rahmetten ümîdin
Şefaatçi Muhammed Mustafâdır

> Ve dahi hatm merâtib üzerinedür. Cümleden a'lâ ve evlâ Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemdir ki cemi' kemâlât-ı insâniyye onda hatm olmışdur. [583]

Allah Teâlâ katında şefaat edebilmek akrabiyyetin îmasıdır. Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz şefaat makamına layık olanın ancak Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem olduğunu bildirir.

[582] Tirmizi Hasen Sahih kabul etmiştir. İbn. Mâce. ibn. Hibban ve Hâkim Sa'd b. Ebi Vakkas'lan rivayet etmişlerdir. Nesaî. Darimî. îbn. Mâce. Malik vd. sahih kabul etmişlerdir. Değişik varyanttan için bkz. Aclûnî. I/130:
[583] (MISRÎ, 1223), v. 32b

80

Vezin: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

Hatâya alleme'l-esmâ rumûz-ı sırr-ı vahdetdir [584]
Nişana ilm-i esrarın o kim fehm eylemez remzin
Kitâb-ı nokta-i evvel hakikat ehl-i irfândır
Görünür sûretâ insân velî siretde hayvândır
Olar kim der-i dildârı temâşâ eden her nurdan
Kaçan kim ol kemân-ebrû girer seyrân-ı aşk içre
Çeker el ğayr-ı Hakk'dan ol bu manâ özge seyrândır
Ser-i 'uşşâkı top eyler anın kim raksı çevgândır
Diler bir demde kati eyler serâ-ser âlemün halkın
Niyâzî dest-i kudretdir yıkılmaz bilmiş ol nakşın
Yazılmaz pür-fakr cürmi rızâ-yı hükm-i sultândır
Libâsın tazeler ancak akıllar bunda hayrândır

Hatâya alleme'l-esmâ rumûz-ı sırr-ı vahdetdir
Nişana ilm-i esrarın o kim fehm eylemez remzin
Yanılmalar alleme'l-esmâda vahdet sırrında ince işaretler vardır.
O kimseki ilminin sırlarının işaretlerini anlayamaz

Allah subhanehu, Âdem'e esma'yı ta'limden murad-i şerifi odur ki ilm-i esma ile hâsıl olan mana dahi muradullah ola. [585]

"Âdem'e isimleri öğretti" ayetinden murat, Esmau'd din ilmidir. Hepsi mücerred isimlerdir. Din her şeyin aslı olduğu gibi esma ilmi de bütün eşyadır. "Âdem'e bütün isimleri öğretti." ayeti bunu teyid etmektedir. Din harflerinin isimlerini bilen, her harfin Baiyye, Elifiyye, Hemziyye ilh'den olduğunu bilendir. Yine bunların içtima'ından ve ayrılmasından ne lazım geldiğini de bilir. Çünkü gerçek Hacı, Haccın menasikini sonuna kadar bir, bir bilendir. Din isimlerinin ilmi, bütün isimlerin ma'denidir. Anka'da şöyle bir beyit var:

"Derim ki Ruhu'l-Kudüs, nefse üfler ki Hak'kın beş adedindedir." Çünkü ed-din beş harftir. Din bilgisi bütün esma ilminin ma'denidir."

Bil ki: Maddeler ilminin sahibi, zühd ve takva ehlinden de olsa, dinde istikamet üzre de bulunsa o, Mûsa aleyhisselâm gibidir. İlm-i Esma sahibi ise sefine (gemi) yi delip çocuğu öldürse de, kendilerini misafir etmeyen bir kavmin duvarını yapsa da yine o Hıdır aleyhisselam gibidir. Her ikisi de dini ikame (ayakta tutma) ile me'murdurlar. Ama her biri kendi ilmine gö-

[584] (ERDOĞAN, 1998) s.87
[585] (ATEŞ, 1971) Altmış sekizinci sofra

re dini ikame eder. Çok defa birinin yaptığı diğerine aykırı görünür. Bu iki ilmi cemedip bir tek ilim haline getiren insan, kendilerini misafir etmekten imtina da etseler, şehirden şehire de sürülseler yine de muhaliflerin nefislerini çevirip düzeltmekte iksirdirler. Kehf Suresindeki Mûsa ile Hıdır aleyhimesselâm hikâyesinde kalblere şifa vardır. Hâsılı din evinin dört direği ve bir tavanı vardır. Sorulana cevap veren Âdem'dir. İtirafı kusur eden melektir. Mağrur münkir de iğva veren şeytandır. [586]

<u>Kitâb-ı nokta-i evvel hakikat ehl-i irfândır</u>
<u>Görünür sûretâ insân velî siretde hayvândır</u>
Nokta-i evvel Kitâbını hakikat ehl-i bilmektedir
Velî insân görünür surette aslında içi hayvândır

İbnü'l-Arabî'nin ifadeleriyle, meseleyi şöyle açıklayabiliriz:

*"Her düz çizgi bir noktadan, çizeninin bulunduğu bir dış çevreye[noktaya]doğru ya da o çevreden o noktaya doğru çizilir. Böyle yapılırken yani o noktadan dışarıya doğru çizgiler çizilirken o ilk nokta bizatihi çoğalıyor, artıyor değildir. Orada çizilen çizgi üzerindeki her bir nokta kendi zâtıyladır... Bir nokta bizatihi diğer bir noktayla karşılanamaz. Bölünemez. Eğer bölersen o böldüğün bir olmaz, hâlbuki o bir'dir... Kesret ise vâhid-i 'ayn'dan çıkar. O bizzat, yâni zâtiyle tekessür etmez. O zaman **"Birden ancak bir çıkar sözü"** bâtıl olmuş oldu"*[587]

"(Merkezdeki) Noktadan muhite çıkan her çizgi, failine nispetle eşittir ve çevredeki bir noktaya ulaşır. Nokta, özünde, kendisinden muhite çıkan çizgilerle ne çoğalmıştır ve ne de artmıştır. Merkezdeki nokta, muhitteki her noktaya kendi zatıyla mukabele eder. Çünkü merkezdeki nokta, çevredeki çizgilerden birisine tekabül ettiği şey ile başka bir çevreye tekabül ettiği şey farklı olsa idi, bu durumda merkezdeki nokta çoğalırdı ve tekliği sahih olmazdı; hâlbuki o, tektir. Şu halde, bütün noktalara onların çokluklarına rağmen kendi zatıyla mukabil olmuştur." [588] İbnü'l-Arabî'ye göre ***"merkezdeki noktadan muhitteki noktaya uzanan bu çizgi"***, her yaratığın Rabbi ile arasındaki özel irtibat yönüdür.[589] Bu sayede her varlık, Allah Teâlâ ile doğrudan irtibat hâlinde olduğu gibi, aynı zamanda doğrudan bilgi alma istidadını da bu yön temin eder.[590]

---

[586] (ATEŞ, 1971) Yetmiş birinci sofra
[587] (KILIÇ, 1995), s.92; (Bkz. **el-Fütûhât** (Thk.). IV/155.
[588] Bkz. İbnül-Arabî, *el-Fûtûhâtü'l-mekkiyye,* c. IV, 155
[589] Bkz. İbnü'l-Arabî, *el-Fûtûhâtü'l-mekkiyye,* c. IV, s. 156
[590] (DEMİRLİ, 2003), s. 112;

"Bir kimsenin eğer içindeki nazarı (görüşü) eğriyse hiç şüphe yok ki onun cevabı da eğri olur. Çünkü doğru cevap vermek için kendine hâkim olamaz. Meselâ bir insan kekeme olunca, ne kadar doğru konuşmak istese yine konuşamaz. Kuyumcunun altını mihenk taşına vurması altına yöneltilen bir sorudur ve altın da 'Ben buyum, halisim yahut katışığım! ' diye cevap verir"[591]

Olar kim der-i dildârı temâşâ eden her nurdan
Kaçan kim ol kemân-ebrû girer seyrân-ı aşk içre
Eğer sevgili kapısını temâşâ eden, her nurdan
Geçen kişi o kaşları yay olan sevgili ile aşkın seyrine düşer

Sevgiliye meftun âşık ancak sevgilisinin seyrine dalar ve her şeyi unutur. Sonunda canını feda kılar.

Çeker el ğayr-ı Hakk'dan ol bu manâ özge seyrândır
Ser-i 'uşşâkı top eyler anın kim raksı çevgândır
Hakk'dan başkasından el çeker bu manâda başka seyrândır
Raksı ki cirit oyunu gibi âşıkların başını top eyler.

> ["Müridin biri dedi ki:
> *"Ben her gün Allah Teâlâ'yı yetmiş kere açıkça görürüm."* Şeyhi ona şunu söyledi:
> *"Senin bir kere Bayezid-i Bistamî'yi görmen, Allah Teâlâ'yı yetmiş kere görmenden daha hayırlıdır."* Mürit meşelikten dışarı çıkıp da Bayezid-i görünce hemen düşüp öldü, çünkü âşık idi. Sevgiliyi arama yönünde öldü. Yani nefsinden ona da bir artık kalmıştı, o da temizlendi.
> Mürit, âciz görüşü ile eksik basiretiyle ancak kendi tasavvurunun suretini görür. Allah Teâlâ'yı Bayezid kuvvetiyle göremez. Şimdi yüz bin Bayezid de, Hz. Musa aleyhisselâmın pabucunun tozuna erişemez. Hem sen taklit yoluyla da diyorsun ki, binlerce veli, nebinin ayak tozuna erişemez." [592]

Diler bir demde kati eyler serâ-ser âlemün halkın
Niyâzî dest-i kudretdir yıkılmaz bilmiş ol nakşın
Dilerse bir anda geçer baştanbaşa âlemler halkının
Niyâzî kudret elidir, o yıkılmaz nakşı bilmiş

---

[591] Mevlânâ Celâieddin Rûmî, Fihi mâ Fîh**.** Çeviren: Meliha Ülker Anbarcıoğlu, MEB. İstanbul. 1990. s. 231
[592] Şems-i Tebrizi; (M. 134)

Yazılmaz pür-fakr cürmi rızâ-yı hükm-i sultândır
Libâsın tazeler ancak akıllar bunda hayrândır
Yazılmaz hatası çok ve yoksul sultânın hükmüne razıdır
Ancak elbisesini yeniler, akıllar bunda hayrândır

81

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Dertliyüm dermana geldüm dertli olan iniler [593]
Yanmışam aşkın odına oda yanan iniler
Vah bana 'ömr geçürdüm yok yere kıldum günâh
Hak katında suçlu oldum suçlu olan iniler
Ağla gözüm inle gönlüm aklı olan gülmesün
Kimi âh idüben ağlar kimi pinhân iniler
Yaz olur kuşlar çağırur hû deyu Allah deyu
Nâlesinden bâğ u bağçe bile bağbân iniler
Ey Niyazı ne yatursun aç gözüni uyhudan
Şol kıyamet günlerinde cümle âlemyân iniler

Dertliyüm dermana geldüm dertli olan iniler
Yanmışam aşkın odına oda yanan iniler
Dertliyim dermana geldim dertli olan iniler
Yanmışım aşkın ateşine ateşte yanan iniler

Sağlıklı olmak insanlar için doğaldır, hastalık ise doğal değildir. Sağlık; vücut sağlığı normal kabul eder, tıpkı akciğerlerinin havayı, gözlerinin ışığı doğal kabul ettiği gibi; yaşamın genel duygusu içinde birlikte sessizce yaşayarak büyür. Ama hastalık; hastalık birdenbire yabancı biri gibi içeri dalar, korkudan dehşete düşen ruha sanki saldırır ve onun içindeki sorular yumağını sarsarak uyandırır. O kötü düşman başka yerden geldiğine göre, onu kim göndermiş olabilir? Kalacak mı, gidecek mi?

Hastalık sert pençeleriyle karşıt duyguları kalpte sıkıştırır: korku, inanç, umut, yılgınlık, küfür, tevazu ve umutsuzluk. Hastaya sorgulamayı, düşünmeyi ve dua etmeyi öğretir, ürpermiş gözlerini boşluğa dikmeyi ve korkusunu götüreceği bir varlık bulmayı öğretir. İnsanoğlunun çektiği acılar, ilkin din duygusunu ve Allah Teâlâ düşüncesini yaratmasına vesile olmuştur.

Sağlık insanda doğal bir şekilde var olduğundan, insan onun niçin var olduğu konusunda bir açıklama yapma ihtiyacı duymaz ve açıklanmak da istemez. Ama ıstırap çeken her insan, acılarına her seferinde bir anlam vermeye çalışır. Çünkü hastalığın anlamsız bir şekilde sağlığın üzerine çökmesi, bedeninin bir kusuru olmadığı halde durup dururken birdenbire ateş içinde yanması ve sancının kızgın bıçak gibi iç organlarına kadar saplanması insanoğlu tek başına ahlaki dünya düzenini tahrip eden acının

---

[593] (ERDOĞAN, 1998) s. 88

tümüyle anlamsızlığı konusundaki bu korkunç düşünceye son vermeye hiçbir zaman cesaret edememiştir. Hastalık ona her seferinde birisi tarafından göndermiş gibi görünür ve onu gönderen anlaşılmaz varlığın, onu tam da bu dünyevi bedene zorla sokmak için bir sebebi olduğunu düşünür. Herhangi birinin insana garezi olması gerekir; ona öfke duyması, ondan nefret etmesi gerekir. Herhangi biri onu herhangi bir suçtan dolayı, işlediği bir günah sebebiyle, bir buyruğu çiğnediği için cezalandırmak istemektedir. Ve bunun da her şeyi yapmaya muktedir olan birinin olması gerekir; gökten yıldırım düşüren, tarlalara kırağı yağdıran, sıcağı gönderen ve yıldızları tutuşturan ya da üzerlerini örten varlığın olması gerekir. Her türlü gücü kendinde toplamış olan O, o her şeye kadir olan Allah Teâlâ. Bu nedenle başından beri hastalık vakası dini duyguyla sıkı sıkıya bağlanmıştır. Hastalığı Allah Teâlâ gönderir, onu geri alabilecek olan da yine sadece Allah Teâlâdır.[594]

Vah bana 'ömr geçürdüm yok yere kıldum günâh
Hak katında suçlu oldum suçlu olan iniler
Vah bana ömür geçirdim yok yere kıldım günâh
Hakk katında suçlu oldum suçlu olan iniler

Ağla gözüm inle gönlüm aklı olan gülmesün
Kimi âh idüben ağlar kimi pinhân iniler
Ağla gözüm inle gönlüm aklı olan gülmesin
Kimi âh ediben ağlar kimi gizlice iniler

Yaz olur kuşlar çağırur hû deyu Allah deyu
Nâlesinden bâğ u bağçe bile bağbân iniler
Yaz olur kuşlar çağırır hû deyu Allah deyu
Feryadından bâğ ve bağçe bile bahçıvan iniler

Ey Niyazı ne yatursun aç gözüni uyhudan
Şol kıyamet günlerinde cümle âlemyân iniler
Ey Niyazi ne yatarsın aç gözünü uykudan
Şu kıyamet günlerinde bütün dünya insanları iniler

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;
"İnsanlar uykudadırlar. Öldüklerinde uyanırlar." [595]

---

[594] (ZWEIG, et al., 2005), s. 9
[595] Hz. Ali kerreme'llâhü vechenin sözü olarak rivayet edilmektedir. Bak: Şerhu Nehci'l-Belâğa. 20, 226. Durer, 167. Mevduat, 368. Fevâid, 231. Hafâ, 2, 312. Habe-

82

Vezin: Mef ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün

Dil derdini dildârına takrîr ideyin dir [596]
Hâl-i dili arz etmeğe tedbîr ideyin dir
Âyât-ı ruhundan okuyup bir nice âyet
Aşk ehline mazmununu tefsir ideyin dir
Tâ kaşları mihrabına kıldıkça nigâhı
Allah deyu aşk ile tekbîr ideyin dir
Dil şehrini dün hışm ile yıkdı Niyâzî
Lutf ile bu gün hâsılı tamîr ideyin dir

Dil derdini dildârına takrîr ideyin dir
Hâl-i dili arz etmeğe tedbîr ideyin dir
Gönül derdini sevgilisine ifade edenindir
Gönül hâlini arz etmeğe tedbir edenindir

Âyât-ı ruhundan okuyup bir nice âyet
Aşk ehline mazmununu tefsir ideyin dir
Ruhun ayetlerinden nice ayetleri okuyup
Aşk ehline saklı manalarını tefsir edenindir

Tâ kaşları mihrabına kıldıkça nigâhı
Allah deyu aşk ile tekbîr ideyin dir
Tâ kaşları mihrabına bakış kıldıkça
Allah diye aşk ile tekbîr edenindir

Dil şehrini dün hışm ile yıkdı Niyâzî
Lutf ile bu gün hasılı tamîr ideyin dir
Niyâzî gönül şehrini dün öfke ile yıktı
Lutf ile bugün hâsılı tamir edenindir

---

rin Nehcu'l-Balâğa'daki şekli şöyledir. ***"Dünya bir düş'tür. Âhiret ise, uyanıklıktır. Bizler de, dünya ile âhiret arasında, karmakarışık bir takım hayallerden ibaretiz."*** Bak: Şerhu Nehci'I-Belâğa, 20, 226.

[596] (ERDOĞAN, 1998) s.89

83

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Câmi-i Sultân Selîm Hân bin Muhammed Hân mıdur [597]
Yokla bu mısrâı târîh anladum çoğ olmasun
Hatmine bu câmi'in târihi mısradan çıkar (931) [598]
Hem çıkar târîhden giru esâsı kalmasun
Dikkat ister bu muammâ mislidür ğâfil mebâş(925)[599]
Kim hisâb itse bunu yanlış sanup yanılmasun
Câmi-i Sultân Selîm Hâna kılup bir tab-ı pâk
Bağlamış târihin anun hem dimiş anlanmasun
Bârekallâh hoş musanna' eylemiş tâ şöyle kim
Bir dahi asla bu târihin nazîri olmasun
Hatminün târihi bu mısra' mısralı esâs (931)
Bed'ine bu oldı târîh giru mısra' kalmasun (925)
Var kelâmında işaret me'hazine bunlarun
Kim ki ahzin duymıya yanlış sanup yanılmasun
Hatmi dokuzyüz otuz birde esâsı altı yıl
Evvel olmuş umarız tâ haşre dek yıkılmasun
Hadd-i zâtında muâmmâdur bu gûyâ her kişi
Ferz-i fikrin oynadurken aklı şeh-mât olmasın
İ'tizâr ile Niyâzî yazdı ol târihe şerh
Umarız nâs ekreminden özrümüzde kalmasun

Câmi-i Sultân Selîm Hân bin Muhammed Hân mıdur
Yokla bu mısrâı târîh anladum çoğ olmasun
Câmi-i Sultân Selîm Hân bin Muhammed Hân mıdır
Yokla bu mısrâı târîh anladım çok olmasın

Yavuz Sultan Selim Han (hyt: 22 Eylül 1520) zamanında başlayıp Kanununî Sultan Süleyman (hyt: 7 Eylül 1566) döneminde yapılmış bir camidir.

Hatmine bu câmi'in târihi mısradan çıkar (931)
Hem çıkar târîhden giru esâsı kalmasun
Bitişine bu câmi'in târihi mısradan çıkar (931)

---

[597] Bu târih kıtası, Niyâzî-i Mısrî kaddese'lâhü sırrahu'l azîzin, Sül. Ktp. Reşid Ef.1218 (v.139b) numaradaki elyazısı Mecmuasında yer almaktadır. Kıtanın ilk üç beyti Edirneli Emrî'ye aittir. Niyâzî sonraki beyitlerle bu tarihi şerli ederek yeniden lâfzî ve manevî tarih düşürmüştür. (ERDOĞAN, 1998) s.90
[598] Milâdî : 1524
[599] Milâdî : 1519

Hem çıkar târihden geri esâsı kalmasın

<u>Dikkat ister bu muammâ mislidür ğâfil mebâş (925)</u>
<u>Kim hisâb itse bunu yanlış sanup yanılmasun</u>
Dikkat ister bu muammâ[600] benzeridir gâfil varlığı(925)

---

[600] **Muammâ:** bilmece, anlaşılmaz iş, anlaşılması. Zor olan sır, bilinmeyen hâl, karışık şey.

EDİRNELİ EMRÎ

Hayatı

Emrî, Divan şiirinin kendini bulduğu, orijinal ürünler verdiği ve sonraki yüzyılları etkilediği 16. yüzyılda devrin kaynaklarında şiiri takdir edilen ve muamma ve tarih düşürme sahalarında üstâd olarak kabul edilen bir şâirdir.

Emrî'nin doğduğu Edirne, ilk önce devlet merkezi, daha sonra da Balkanlara yapılan fütuhâtın ve askerî harekâtların beşiği olarak Osmanlı devletinin son zamanlarına kadar önemini korumuş bir şehrimizdir. Edirne'den uzun bir müddet için, şiire önem veren hatta kendileri de şiir yazan padişah ve şehzâdeler şehri olarak da söz edilebilir.

Emrî'nin doğduğu ve hayatının büyük kısmını geçirdiği bu şehir, siyasî ve askerî bir merkez olması yanı sıra aynı zamânda bir ilim ve kültür merkezi olma özelliğine de sahiptir. Söz konusu dönemde Edirne'de şiir zevkinin ileri derecede olduğunu, şâirlerin tertip ettikleri meclislerde şiir okuyup değerlendirdiklerini kaynaklardan öğreniyoruz.

Aslında Edirneli, hatta Rumelili şâirlerin geleneğe dayalı divan şiirinde, fazla belirgin olmasa bile ayrı bir üslûp çizgilerinin olduğunu söylemek mümkündür. Asıl adı Emrullâh olan ve kaynaklarda çoğunlukla Emrî Çelebi, Emrullâh Çelebi olarak geçen Emrî'nin Edirneli olduğu bütün kaynaklarda ittifakla belirtilmektedir.

Ailesi hakkında bilgimiz olmayan Emrî'nin tahsil hayatı ile ilgili sadece Sehi Bey'in Heşt Behişt tezkiresinde yer alan "İlm-i zâhire sa'y iderken ferâğat itdi" cümlesinden tahsilini yarıda bıraktığını öğreniyoruz. Önceleri bazı imâretlerin kitâbet vazifesi ile meşgul olurken Hasan Çelebi'nin anlattığına göre Kemalzâde Ali Çelebi'nin Edirne kadısı olmasından sonra onun himayesi ile Yıldırım Bayezid Medresesi'nin tevliyet hizmetinde bulunmuş ve bu şekilde "dil-i mahzûnu şâdân ve gonca-i hâtırı gül gibi handân" olmuştur.

Yine aynı kaynağa göre Emrî, daha sonra düşmanlarının hasedine maruz kalarak bu vazifesinden azledilmiştir. Emrî tezkire sahiplerinin yakından tanıdığı bir şâirdir. Kendisi ile çok defa görüştüğünü ve hizmetlerinde bulunduğunu söyleyen Riyazî'den onun ömrünü İstanbul ve Edirne arasında tevliyet vazifesi ile geçirdiğini öğreniyoruz. Künhü'l-Ahbar sahibi Âli de aynı kanaattedir. Onu yakından tanıyan tezkirecilerden birisi de Âşık Çelebi'dir. Âşık Çelebi 950 senesinde taundan hasta olarak yatar iken Emrî'nin yanında bir arkadaşı olduğu halde kendisini ziyarete geldiğini, hatta ziyaretten sonra öldüğünün şayi olması üzerine Emrî'nin onun ölümüne "Gitdi Âşık Çelebi" diyerek tarih düşürdüğünü söyler.

Emrî'nin memurluk hayatında yükselememesinde onun Riyazî'nin tabiri ile -birçok Rumelili şâirde görülen- "kemâl-i istiğnâsı"nın ve Ahdî'nin de doğru tespiti ile

"kimse medhinde bir mısra dimemiş" olmasının büyük payı vardır. Gerçekten de onu bir "istiğnâ şâiri" olarak niteleyebiliriz. Herhangi bir devlet büyüğü için kaside yazmamış, kimseyi medh etmemiştir. Divanında onun bu yönünü gösteren pek çok şiir vardır. Onun bu kanaatkâr tutumu ve müstağnî tavrı memuriyet hayatında yükselmemesine ve kendisinin fakr u zarûret içinde ömrünü geçirmesine yol açmıştır.

Kaynaklarda esrâr içmekten ve hayallere aşırı derecede dalmasından dolayı ömrünün sonlarına doğru şuurunu kaybettiği belirtilen Emrî, 983 (1575) tarihinde Edirne'de vefat etmiştir. Hasan Çelebi ve Âlî ölüm tarihini 982 olarak verseler de ölümüne yazılan tarihlerden onun Hicri 982'de vefat ettiği ortaya çıkmaktadır.

Eserleri ve Edebî Kişiliği

Emrî'nin bugüne ulaşan eserleri Divanı ve muammalarıdır. Bazı divan nüshalarında kısmen kayıtlı olan muammaları ayrıca müstakil bir eser halinde bir araya da getirilmiştir. Bazı kaynaklarda kendisine atfen manzum bir Pend-i Attar tercümesinden ve bir mesneviden - bahsediliyorsa da Pend-i Attar tercümesinin bir başka şâire ait olduğu ortaya konmuştur.

Ayrıca şuarâ tezkirelerinde de böyle bir eserinden bahsedilmemektedir. Kendi devrinde bu kadar meşhur olan bir şâirin bu iki eserinden temel kaynaklarda bahsedilmemiş olmasından yola çıkılarak kendisinin divanıyla muammalarından başka eseri olmadığı söylenebilir. Divanındaki şiirlerin çoğu gazeldir. Divanında 581 gazel dışında iki kaside, bir murabba, bir muhammes, bir müsemmen, iki tahmis, bir müstezad ve dört yüzü aşkın mukattaâtı vardır.

Emrî muamma alanında Divan edebiyatının belki de en önde gelen ismidir. Muammaya genç yaşta ilgi duymuş, önce Kınalızâde Ali çelebi ile birlikte Mir Hüseyin Nisâbûrî'nin muamma risalesi üzerinde çalışmış ardından da bu sanatı ilerleterek muammanın önem kazanmasını ve kendisinden sonra devam ettirilmesini sağlamıştır. Tezkirelerde Emrî'nin birçok İranlı'yı muammada geçmiş olduğu belirtilir. Bu konuda "muammâ-gûy" ve "muammâ- küşâ" olarak nitelenmiştir. Sonraki devirlerde yazılan muamma risalelerinde verilen örnekler çoğunlukla Emrî'nin muammalarından seçilmiştir. Emrî'nin kaynaklarda üzerinde durulan diğer bir yönü de tarih düşürmedeki ustalığıdır. Kaynaklar onun bu sahadaki maharetinin benzersiz olduğunu ve bu alanda yenilik getirdiğini kaydederler. Bununla birlikte divanındaki tarihler azdır. Bunların da muammaları gibi ayrı bir mecmuada kayıtlı olduğu düşünülebilirse de Divan'ının dahi hayatında iken tertip edilmediği için tarihlerinin çoğunun zayi olduğu söylenebilir. Devrine ait kaynaklarda "sultanü'ş-şuarâ", "emirü'ş-şuarâ", "emlahu'ş-şuarâ" olarak adlandırılan ve şiirlerine geniş yer verilen Emrî'nin şiirinden çağdaşı tezkireciler övgü ile bahsetmektedirler.

Yine devrinde tertip edilen şiir mecmualarında onun şiirlerine geniş olarak yer verilmesi, döneminin şâirlerince takdir edilmesi onun kendi asrında ne kadar şöhret kazandığını göstermektedir. Kaynaklarda şiiri hakkında hüküm verilirken tahayyül gücü ve kullandığı teşbihlere dikkat çekilir. Daha önce hiçbir şâirin kullanmadığı mazmunlar ve ince fikirler ile şiirlerini ördüğü belirtilen Emrî'nin muamma ile fazla uğraşması şiirlerine de tesir etmiş, bir takım kelime oyunlarına yönelmesine yol açmış, bu ise şiirlerinde zaman zaman kapalılığı doğurmuştur.

Kim hesab etse bunu yanlış sanıp yanılmasın

Câmi-i Sultân Selîm Hâna kılup bir tab-ı pâk
Bağlamış târihin anun hem dimiş anlanmasun

Emrî'nin şiirleri umumiyetle beşerî aşkı konu almakta olup ilahî aşkı doğrudan konu alan tasavvufî şiir yazmamıştır. Şiirlerinde divan sevgili tipi ile ilgili klişeleşmiş ifadeleri kullandığı gibi, alışılmışın dışına çıkarak, mesela "sarı saçlı sevgili"den de bahsetmiştir. İfadeye canlılık katan, şiir dilinin günlük dil ile olan ilişkisini gösteren ve şahsî üslûbun belirlenmesinde faydalı olan deyimleri sıkça kullanmıştır. Sağlam bir üslûba ve veciz ifadelere sahip olan Emrî'nin önemli bir yönü de Divan şiiri geleneği içinde kalıplaşmış olan benzetme unsurlarını kendi hayal gücüyle farklı bir şekilde işleyerek sıradanlığı ortadan kaldırmasıdır. Kınalızâde bu hususa dikkat çekerek Emrî'nin teşbihlerinin "hayret-fezâ-yı fesâhat ve gayret-nümâ-yı belâgat" olduğunu söylemiştir.

Şiirleri teknik bakımdan sağlam olup aruzu genelde başarılı bir şekilde kullanmış, kafiye hususunda da kusurlardan uzak kalabilmiştir. Şiirlerinde devri ile alâkalı örf ve adetleri, günlük hayatın içinden birçok unsuru başarıyla yansıtan Emrî, divan şiiriyle sosyal hayat bağlantısını ispatlayan güzel örnekler sunmaktadır. Emrî'nin şiirlerinde diğer Rumelili şairlerin şiirlerinde de görülen hür ve âzâde söyleyiş tarzı güçlü bir istiğnâ duygusu ile de birleşmiş ve böylece farklı bir üslûp ortaya koymasına zemin sağlamıştır. Hasan çelebi, Emrî'yi kıskananların onun şiirinin mana ile mukayyet olduğunu, âşıkane şiirlerinin de bulunmadığı yolunda kendisini tenkit ettiklerini söyler. Hâlbuki Emrî'nin divanı incelendiğinde başarılı bir şekilde söylenmiş âşıkane gazellerinin de bulunduğu görülür. Fakat muamma ile fazlaca uğraşmasının şiirlerinde mana yönüne daha fazla önem vermesine yol açtığı da bir gerçektir. Tezkire yazarlarının Emrî'nin ince tahayyül ve bâkir manalara sahip, tarih düşürmede yetenekli ve muamma sahasında edebiyatımızda çığır açıcı bir şâir olduğu noktasında ittifak ettikleri görülür.

Devrinde gördüğü ilginin daha sonraki dönemlerde devam etmemesinin başlıca sebebi kanaatimizce, kendisinin güzel ve zarif pek çok şiiri olmasına rağmen daha ziyade muamma üstâdı ve muamma şâiri olarak tanınmasıdır. Bir nevi edebi moda olarak kabul edilebilecek alan muammaya gösterilen ilgi azalınca ismi nerede ise muamma ile aynileşen Emrî de unutulmaya terkedilmiştir. Böylece kendisinin ünlenmesinde müessir alan bir husus daha sonra şöhretinin eksilmesinde ve unutulmasında rol oynamıştır.

Özetle; Emrî'nin şiirlerinde bir sanatkâr titizliği ve itinası, kuvvetli bir hayal dünyasıyla beraber kıvrak bir zekâ ve yer yer bir lirizm görülür. Son dönem edebiyat tarihlerinde hak ettiği yeri alamasa da, muhayyile ve tasvir kudreti, bakir mazmun ve deyişleri, alışılagelen benzetmelerle orijinal alâkalar kurması, muammada Divan şiirinin üstâdı oluşu gibi hususlar dolayısıyla Emrî, 16. yüzyılın üst düzeyde kuvvetli, orijinal ve başarılı şâirlerindendir. **(Prof. Dr. Mehmet A. Yekta SARAÇ)**

Zamânumuz geçicek çok nişân zuhur eyler
Zamânumuzda eğerçi nişânumuz yokdur

Câmi-i Sultân Selîm Hâna kılıp bir noksansız bir güç
Bağlamış târihin onun hem demiş anlanmasın

Bârekallâh hoş musanna' eylemiş tâ şöyle kim
Bir dahi asla bu târihin nazîri olmasun
Bârekallâh hoş sanatkârane söylemiş tâ şöyle ki
Bir dahi asla bu târihin benzeri olmasın

Hatminün târihi bu mısra' mısralı esâs (931)
Bed'ine bu oldı târîh giru mısra' kalmasun (925)
Bitim târihi bu mısra' mısralı esâs (931)
başlayışına bu oldu târîh başka mısra' kalmasın (925)

Var kelâmında işaret me'hazine bunlarun
Kim ki ahzin duymıya yanlış sanup yanılmasun
Var kelâmında işaret çıktığı yere bunların
Kim ki alışını duymayıp yanlış sanıp yanılmasın

Hatmi dokuzyüz otuz birde esâsı altı yıl
Evvel olmuş umarız tâ haşre dek yıkılmasun
Bitişi dokuzyüz otuz birde (935) tamamı altı yıl
Evvel olmuş umarız tâ kıyamete kadar yıkılmasın

Hadd-i zâtında muâmmâdur bu gûyâ her kişi
Ferz-i fikrin oynadurken aklı şeh-mât olmasın
Hadd-i zâtında muâmmâdur bu sanki her kişi
(Santraçta gibi) Fikrin vezirini oynatırken aklı şeh-mât olmasın

İ'tizâr ile Niyâzî yazdı ol târihe şerh
Umarız nâs ekreminden özrümüzde kalmasun
Özür ile ile Niyâzî yazdı o târihe şerh
Umarız insanlar ekreminden özrümüzde kalmasın

ز Z

84

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Sırf içirdi bize vahdet câmını cânânımız,
Anın için bir nefes ayrılmadı mestânımız.
Küfr-ü imân gussasından kurtulup Yâr'in bugün,
Şol ruh-i zülfünde bulduk küfr ile imânımız.
Lutf ile dün gice geldi bize teşrif etti Yâr,
Adın işitirken il oldu şükür mihmânımız.
Nice geldi cânı teslim eyledik kurbanlığa,
Hamd-ü lillâh kabul oldu bugün kurbânımız.
Halk-ı âlem her dem okur "Küllü şey'in halikün",
Kendi okur dâimâ "İllâ vechehu" Subhânımız.
Bir aceb hatlar dürür geh yazılur, geh silinir,
Vech-i bâkî levhi üzre dâimâ â'yânımız.
Aşinâlık arttığınca ey Niyâzî dost ile
Arttı bezm-i vahdet içre günbegün seyranımız

Sırf içirdi bize vahdet câmını cânânımız,
Anın için bir nefes ayrılmadı mestânımız.
Yanlızca bize vahdet şisesini içirdi cânânımız,
onun için bir nefeslik zaman ayrılmadı sarhoşluğumuz.

"Vahdet sırf câmını içtik" demekten murad "Ahadiyyet" makâmıdır. Diğer makâmlar sırf vahdet değildir. Cem makâmında, halk bâtın, hak zâhir olduğundan hem Hakk var hem halk var. Hazret-ül cem makâmında Hakk bâtın, halk zâhir ki, şerîat makâmıdır, burada da hem Hakk var hem hallk var. Cem-ül cem makâmı vahdettir, iki kısma bölünür: Biri zâhir, diğeri bâtın. Cenâb-ı Hak هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ [601] "Evvel o'dur, âhir O'dur, zâhir O'dur, bâtın O'dur" buyurmuştur, yani zâhir de O'dur, bâtın da O'dur olunca, görüldüğü üzere zâhir, bâtın sözleri vardır. "Ahadiyyet" ise, orada bir şey yok, yani vahdet sırf orada var, ikilikten eser yoktur.

Küfr-ü imân gussasından kurtulup Yâr'in bugün,
Şol ruh-i zülfünde bulduk küfr ile imânımız.
Küfür ve imân tasasından kurtulup Yâr'in bugün,

---

[601] Hadid, 3

Şu ruhun perçeminde bulduk küfr ile imânımız.

<u>Lutf ile dün gice geldi bize teşrif etti Yâr,</u>
<u>Adın işitirken il oldu şükür mihmânımız.</u>
Lutf ile dün gece geldi bize teşrif etti Yâr,
Adın işitirken yurt oldu şükür misafirimiz.

"Dün gece Yâr bize lütfedip teşrif etti" sözleriyle o zaman Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîze öyle bir tecellî vakî oldu ki aynı Hazreti Mûsa aleyhisselâm ya Tûva vâdisinde Allah Teâlâ'nın ateş sûretiyle tecellî ettiği gibi, bize de Yâr teşrif etti demek istiyor.

<u>Nice geldi cânı teslim eyledik kurbanlığa,</u>
<u>Hamd-ü lillâh kabul oldu bugün kurbânımız.</u>
Nice geldi cânı teslim eyledik kurbanlığa,
Hamd-ü lillâh kabul oldu bugün kurbânımız.

Kurban

Çeşitli dinlerde bir Tanrı'ya ya da bir başka doğaüstü varlığa sunulan can; İslam'da Allah Teâlâ'ya yakınlaşmak amacıyla kesilen hayvan.

Hemen bütün dinlerde kurban, canlılığın kutlanması, onun ilâhî ve yok edilemez doğasının olumlanması anlamına gelir. Kurbanın doğaüstü varlığa adanarak kutsanan canı, kurbanı sunan ile doğaüstü varlık arasında **bağ kuran kutsal bir güce** dönüşür. Kurban aracılığıyla canlılık ilâhî kaynağına döner ve o kaynağın gücünü, yani canlılığını yenileyip tazeler; bir başka deyişle, yaşam yaşamla beslenir. Meselâ: kurban sunan bir Romalı kendi tanrısına, ***"Bu sunu seni çoğaltsın"*** biçiminde seslenir. Kurban sunan kişinin temel özlemi kutsal gücün çoğalmasından yararlanmaktır. Bir anlamda kurban, ilâhî yaşam gücünün, kaynağı ile görünümleri arasındaki karşılıklı akışının itici gücü ve güvencesidir. Kurban olarak sunulan canlıyı yakmak, kesmek ya da bir başka biçimde canını almak, kurban etme, yani o canı kutsama edimiyle genellikle özdeş değildir. Meselâ: bir hayvanın kesilmesi, onun önceden Tanrı'ya adanmış yaşamının "özgür kılınarak" Tanrı'ya verilmesidir. Gene canlı bir öğe içeren yiyecek sunularının sunak[602] ateşinde yakılması, sununun tütsü yoluyla Tanrı'ya ulaşmasını sağlar. Kurban ayinleri pek çok değişik biçim ve amaç taşımasına karşın hepsinin temel anlamı kutsal güçle zorunlu ve etkili bir ilişki kurmak, insanın ve dünyasının kutsal düzendeki yerini pekiştirmektir.

---

[602] **Sunak: altar:** (i.) kurban kesilen yahut buhur yakılan özel yüksek yer, kurban taşı, mezbaha

İnsanın kutsal gerçekliğe ilişkin deneyiminin bir görünümü olarak kurbanın dinsel bilinçte derin kökleri vardır. Bu nedenle kurban geleneğinin olası kökenleriyle ilgili her önerme, dinin kökenleriyle ilgili önermeler gibi büyük ölçüde kurguya dayanmak zorundadır. Özellikle E.B. Taylor, W. Robertson Smith ve J.G. Frazer'ın bu konudaki araştırmaları kurban geleneğinin anlaşılmasına büyük katkılarda bulunmuş, ama doyurucu sonuç vermemiştir.

İnsan kurban etme

Tanrı'yla bütünleşmek ve onun kutsal yaşamına katılmak amacıyla insan kurban edilmesi ya da insan yerine bir hayvan sunulması da dinler tarihinde rastlanan olgulardır. En değerli sunu olarak insan yaşamının kurban edilmesinde kefaret amacının da bulunduğu görülür. Savaşta kazanılan zaferin karşılığı olarak tanrılara kurban sunmak amacıyla savaş tutsaklarının kılıçtan geçirilmesi eski çağların yaygın geleneklerinden biridir. İnsan kurban etmenin toprağın verimliliğini artırma çabasıyla ilişkisi, bu geleneğin avcı ya da çoban halklara göre tarım topluluklarınca daha yaygın biçimde benimsenmesini açıklar. Meselâ bu topluluklarda bereket tanrılarını bedenleştirdiğine inanılan kutsal krallar güçten düştüklerinde, toprağın verimliliğini olumsuz yönde etkilememeleri için kurban edilirlerdi. Bazen de kralların yerine bir süre için başkaları kutsanır ve öldürülürdü.

Afrika'da insan kurban etmenin atalara tapınma ile bağlantılı olduğu çeşitli yerlerde, ölenlerin kölelerinden bazıları da onlarla birlikte canlı olarak gömülür ya da öldürülerek efendilerinin mezarında onların altına konurdu. Fonlar, krallarının ölümü dolayısıyla çok gösterişli insan kurban etme törenleri düzenlerlerdi. Asantiler de Taze Yam Şenliği'nde turfanda adağı olarak genellikle suçluları, bazen de köleleri kurban ederlerdi.

Bugün Meksika'nın bulunduğu bölgede Güneş'in insanlarla beslenmesi gerektiği yolundaki inanç nedeniyle Azteklerle Nahuaların mevsimlik mısır ayinlerinde her yıl binlerce kişi kurban edilirdi. İnkalarda ise bu tür toplu kurbanlar kralların tahta çıkışıyla sınırlıydı. Bugünkü Peru'da ve Kuzey Amerika'daki bazı Yerli kabileleri arasında da insan kurban edildiği olurdu.

Mısır'da ve Orta doğu'da yapılan kazılar, eski çağlarda kraliyet ailesinden biri öldüğünde öbür dünyadaki yaşamını maiyetiyle birlikte geçirmesi için bazen çok sayıda hizmetkârlarının da gömüldüğünü ortaya çıkarmıştır. Asur ve Kenan dinlerinde, bazen de İsrailoğulları arasında çocukların yakıldığı anlaşılmaktadır.

Vedalar dönemindeki Hindistan'da insan kurban etme geleneğini sürdüren Tanrıça Kali'nin müritleri her cuma akşamı bir erkek çocuk kurban ederlerdi. Japonya'da da insan kurban etme geleneği ortaçağların başlarına değin sürdü. Çin'de ise kralı maiyetiyle birlikte gömme uygulaması, 17. yüzyıla değin aralıklarla sürdürüldü.

Eski Yunanlılar ve Romalılar arasında hayvanların öldürüldüğü çeşitli

ayinlerde önceleri insanların da kurban edildiği sanılmaktadır. Sonraları Hıristiyanlar da gece şölenlerinde kurban edilmiş insanların etini yemekle suçlanmıştır. Ortaçağlardan başlayarak yakın geçmişe değin Yahudilerin, Pe-sah (Hamursuz) Bayramı'nda Hıristiyan çocuklarını kurban ettikleri söylenir.[603]

Halk-ı âlem her dem okur "Küllü şey'in halikün",
Kendi okur dâimâ "İllâ vechehu" Subhânımız.
Âlemin halkı her zaman okur "Küllü şey'in halikün",
Subhânımızın Kendi okur dâimâ "İllâ vechehu".

"Halk-ı âlem her dem okur" yani âlemlerde olan yaratılmış olanlar dâimâ şunu okur: ***"Her şey helâk olucudur, her şey helâk olucudur",*** her an da fânîdir, her bir tecellî de fânîdir (herşey yok olucu, mahvolucudur)

Hak sûbhânehû ve taalâ hazretleri de: ***"İllâ veche, illâ veche"*** yani herşey helâk olucudur, illâ veche, "Yalnız Hakk bâkîdir" (yalnız Allah Teâlâ bakîdir) buyuruyor. كُلُّ شَىْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

Bir gün "O'nun zâtından başka her şey helak olacaktır" [604] ayetine garip bir mana verdi: Bununla Allah Teâlâ kendisini övmüyor ve kullarına karşı da kıdem ve bekasından ötürü kendini medhedip:

"Ben daima kalırım, siz ise, yok olup gideceksiniz" *demek istemiyor, belki de kendi merhametine davet ediyor ve (bakı ve ebedî olmanız için) damlanın denizde kaybolması gibi siz de yok olmaktan* ***müstesna*** *olan zâtında tamamıyla yok olun"* diyor. Nasıl ki demiştir.

Şiir:

"Onun ***zâtından*** *başka her şey yok olur.*
Onun zâtında değilsen varlık bekleme.
"Bizini zâtımızda yok olan kimsenin ***cezası "Her şey yok olucudur"*** *âyetindeki yok oluculuk olmaz.*
Çünkü o, ***"lâ"*** *yi* ***geçti,*** *(şimdi) "İllâ"* ***dadır."*** *İllâ"* ***da*** *olan kimse yok olmadı.* ([605])[606]

Bir aceb hatlar dürür geh yazılur, geh silinir,
Vech-i bâkî levhi üzre dâimâ â'yânımız.
Bir aceb hatlar durur geh yazılır, geh silinir,
Bâkî olan yüzünün levhası üzere dâimâ gözlerimiz.

---

[603] Anabritannica, Kurban maddesi
[604] Kasas, 88
[605] Mesnevi, c. I, s. 3052-3054.
[606] (Ahm95), c. 2, s. 66-(484)

Hatlardan murad bu mahlûkattır. Her anda bu mahlûkat vücûda gelir, yok olur, vücûda gelir yok olur, velâkin vech-i bâkîde kalan sûretlerimiz dâimîdir.

<u>Aşinâlık arttığınca ey Niyâzî dost ile</u>
<u>Arttı bezm-i vahdet içre günbegün seyranımız</u>
Ey Niyâzî aşinâlık arttıkca dost ile
Vahdet meclisi içinde gündengüne seyranımız arttı

"Kişinin Hakk ile ma'rifeti terakkî buldukça", yani bir kimsenin Allah Teâlâ'yı bilme hususundaki bilgileri çoğaldıkça, ona olan âşinâlığı da o nisbette artar. Onun vahdet bezminde seyrânı terâkkî bulur, yani o kimsenin vahdet alanında ilerleyişi artar ve bu ilerleyiş ile artık ondan dünyâ ve âhiret kesilmez.

TAHMİS-İ AZBÎ

Cânımız kurbandır illâ tendedir cânânımız
Çünkü mihmân oldu dilde dilberi dermânımız
Bu sebepten fark olunmaz vâlih[607] ü hayranımız
Sırf içirdi bize vahdet câmını cânânımız,
Onun için bir nefes ayrılmadı mestânımız.

> *Düzahi [608]cennet kim anlar zevk gülzardan bugün*
> *Dilber-i rana [609] edenler nefs emmâreden bugün*
> *Yok ile ol kes değişti eldeki vârın bugün*
> ***Küfr-ü imân gussasından kurtulup Yâr'in bugün,***
> ***Şol ruh-i zülfünde bulduk küfr ile imânımız.***

Sanmaki senden ve ondan yok gönül var şey umar
Ki çeşmim hayr ile şerden eyleyip yokta karar
Hamdülillah oldu tekmil u figan ve âh u zar
Lutf ile dün gice geldi bize teşrif etti Yâr,
Adın işitirken il oldu şükür mihmânımız.

---

[607] **Vâlih:** Keder ve hüzünle aklı gitmiş, şaşırmış, hayrette kalmış.
[608] **Duzahî:** f. Cehennem'e mahsus, cehennemî, zebani.
[609] **Rânâ:** iyi, güzel, hoş, lâtif; pür ve revnak olan.

Canıma minnet bilüben gelmişim nâdanlığa[610]
İtibar kalmadı zahid fenâ sultanlığına
Hânemizi hâli [611] *buldu yâr mihmânlığına*
Nice geldi cânı teslim eyledik kurbanlığa,
Hamd-ü lillâh kabul oldu bugün kurbânımız.

Râdeti [612] *cüzî ise var elde zahid müşrik*
"tü'tî'l-mülke men teşâ" [613] *dersi olmuş malik*
Belenli [614] *âlidir hakikât menzili çün salik*
Halk-ı âlem her dem okur "Küllü şey'in halikün",
Kendi okur dâimâ "İllâ vechehu" Subhânımız.

Sanma kim sohbet eder gönlüm seninle anlanır
Bu sözüm deme cihanda koş tenle anlanır
Hakk derim Hakk'ı söylerim gönlüm benimle anlanır
Bir aceb hatlar dürur gâh yazılur, gâh silinir,
Vech-i bâkî levhi üzre dâimâ â'yânımız.

Olmaya hemdem fenâda âşık dil mest ile
Gönlümüz hoştur cihanda nist'le[615] *ve hesti ' le*[616]
Azbî hoştur gönlümüz bir dostla bir post ile
Aşinâlık arttığınca ey Niyâzî dost ile
Arttı bezm-i vahdet içre günbegün seyranımız

---

[610] **Nâdan:** câhil, haddini bilmez.
[611] **Hâli:** Tenhâ. Boş. Sahipsiz. Issız. İçinde bir şey olmama
[612] **Râde:** Faide, menfaat.
[613]

قُلِ ٱللَّهُمَّ مَالِكَ ٱلْمُلْكِ تُؤْتِي ٱلْمُلْكَ مَنْ تَشَآءُ وَتَنْزِعُ ٱلْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَآءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَآءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَآءُ بِيَدِكَ ٱلْخَيْرُ اِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ تُولِجُ ٱلَّيْلَ فِي ٱلنَّهَارِ وَتُولِجُ ٱلنَّهَارَ فِي ٱلَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَآءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ

"De ki: Ey mülkün sahibi olan Allah Teâlâ´m!
Sen mülkü dilediğine verirsin ve mülkü dilediğinden çeker alırsın ve dilediğini aziz edersin, dilediğini de zelil kılarsın.
Hayır, senin kudret elindedir. Şüphe yok ki, sen her şeye fazlasıyla kadirsin.
Geceyi gündüz içine tıkarsın, gündüzü de gece içine tıkarsın, diriyi ölüden, ölüyü de diriden çıkarırsın. Dilediğine hesapsız olarak rızık verirsin." (Âl-i İmran 26,27)
[614] **Belen:** iki tepe arasında geçit veren kısım, bel
[615] **Nist:** f. Değildir, yoktur.
[616] **Hestî:** f. Varlık. Var olma. Mevcudiyet.

85

Vezin: Mef'ûlü Fâ'ilâtün Mef'ûlü Fâ'ilâtün

Şeriatin sözleri hakîkatsiz bilinmez,
Hakîkatin sözleri tarîkatsiz bulunmaz.
Savm u salâtu zekât, günâh kirin mahveder,
Darb-ı zikir olmasa gönül pası silinmez.
Sil gözünü dön andan bak göresin kendi özünü,
Hakîkatin güneşi doğmuş durur dolanmaz.
"Kavseyn"e erişince varır gelir gemiler,
"Ev-ednâ"nın bahrına hergiz gemi salınmaz.
O deryâya dalmağa can terkin urmak gerek,
Cânına kıymayınca o deryâya dalınmaz.
Bu sûretin libâsın ver gayriye Niyâzî,
Ol bahre dalar isen şâyet geri gelinmez.

Şeriatin sözleri hakîkatsiz bilinmez,
Hakîkatin sözleri tarîkatsiz bulunmaz.
Şeriatin sözleri hakîkatsiz bilinmez,
Hakîkatin sözleri tarîkatsiz bulunmaz.

"Şerîatin sözleri hakîkatsiz bilinmez", bu sebebten Cem makâmı Hazret-il Cem de şerîat makâmıdır. Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem: Buyurdu ki: ***"Kim Fatiha'yı okumadan bir rek'at namaz kılarsa, imamın arkasında bulunmadığı takdirde, namaz kılmış sayılmaz."*** [617] bu hadis doğrudur. İmâm-ı Âzâm hazretleri hakîkata âşinâ olduğundan: ***"İmam ve cemaatin vücûdları Cem makâmı üzere tek bir vücûddur"*** demişlerdir. Hakk'ın vücûdundan başka vücûd var mı, yoktur. İşte imamın okuması, cemaatın okumasıdır. Bu sebepten imam okur, cemaat sükût eder. Şimdi İmâm-ı Âzâm Ebû Hanife bu hakikatı bilmeseydi şerîati anlar mıydı, anlamazdı.

İmâm-ı Şafiî, İmâm-ı Âzam'ın sözleri doğrudur, fakat Hazret-ül cem makâmı üzere cemaatin dahi okuması lâzım gelir, çünkü bu makâmda Hakk bâtın, halk zâhir olduğundan dolayı Şafiî imamları Fâtihâ'yı okuduktan sonra bir süre sükût ederler, bu sırada cemaat da okur, sonra zammı sûre okunur ve rükûa varılır.

"Hakîkatin sözleri tarîkatsiz bulunmaz"

İlim üç kısımdır: "İlm'el-yakîn", "Ayn'el-yakîn", "Hakk'al-yakîn" dir.

"İlm'el-yakîn": Avâmın ve zâhir ehlinin ilmidir. İşte halkın vücûdu

---

[617] Muvatta, Salât 38, (1, 84); Tirmizî, Salât 283, (313).

Hakk'ın vücûduna delildir. Çünkü sâni' sanatından bilinir. Deve tezeğinden, adam izinden bulunur, yani bir adam izi görürsün, o izden gider, gider, sonunda aradığın adamı bulursun. Hâlbuki Cenâb-ı Hakk gâip değil ki, delil ile bilesin ve bulasın. İşte bu avâma, yani halka göre güzeldir.

"Ayn'el-yakîn": Bu halk Hakk'ın mazharıdır, müstakil vücûdları yoktur. Bu görüş, söyleyiş Hakk'ındır der, fakat vücûdu bir türlü Hakk'a veremez, vücûdunu kıymetli tutar, bu vücûd Hakk'ın sıfatlarına mazhardır der. İşte bu da tarîkat ehlinin ilimidir. Şimdi aynel-yakîne nisbetle ilmel-yakîn güzel mi? Hayır değildir.

"Hakk'al-yakîn": Bu hakîkat ehlinin ilmidir. Vücûd Hakk'ın vücûdudur, Hakk'ın vücûdundan başka vücûd yoktur. ***"Lâ mevcûde illâ Hû"*** buna delildir. Şimdi buna nisbetle ilm'el-yakîn ve ayn'el-yakîn güzel mi? Hayır değildir. Bir sâlik aynel-yakîne varmadan Hakk'al-yakîne varır mı, yani tarîkat ehlinin ilmini görmeden (bilmeden, öğrenmeden, zevk etmeden) Hakk ehli ilmini bilir mi, bilmez. İşte bu sûretle *"Hakîkatin sözleri tarîkatsiz bilinmez"* denilmesi Aynel-yakîne varmadan Hakk'al-yakîne varılamaz demektir.

Savm u salâtu zekât, günâh kirin mahveder,
Darb-ı zikir olmasa gönül pası silinmez.
Oruç, namaz ve zekât, günâh kirin mahveder,
Zikrin darbeleri olmasa gönül pası silinmez.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Kişi farz namaz için Allah'a yönelince kalbiyle, kulağıyla ve gözüyle yönelir. Bu şekilde namaza durur ve bu şekilde namazı bitirir ise, namazdan çıkarken anasından yeni doğmuş gibi olur" [618]

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz buyurdu ki:

"… şerî hayat ve erkânı doğru olmazsa demektir. Alâmeti odur ki sen namazı doğru kıldıkça namaz da seni doğrultur. Günden güne zühdi ve salâhı ziyâde ider. Hatta namaz dışında bile men eder. Sahibinin kalbine doğru namaz Allah Teâlâ korkusunu düşürür." [619]

Sil gözünü dön andan bak göresin kendi özünü,
Hakîkatin güneşi doğmuş durur dolanmaz.
Sil gözünü dön andan bak göresin kendi özünü,

---

[618] Makasıd-ı Hasene'de aslının olmadığı belirtilmesine rağmen İbn. Hacer. Buhârî şerhinde değişik lafızlarla Halebî'nin Ümmü Selemeden rivayet ettiğini belirtir. Ayrıca İbn. Hanberin de rivayet ettiği söylenir. Aclûnî müttefekun aleyh olduğunu söylerken. Sağânî'nin de rüyasında Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme sıhhatini doğrulattığını söyler, bkz. Aclûnî. I/87

[619] (ÇEÇEN, 2006), s.54; (MISRÎ, 1223), s. 16a

Hakîkatin güneşi doğmuş durur dolanmaz.

Evet, Zât-ı Hak doğmuş dolanmaz, fakat gözünü silmediğin için göremezsin. Bir kere gözünü sil de andan sonra bak, işte o zaman görürsün.

"Kavseyn"e erişince varır gelir gemiler,
"Ev-ednâ"nın bahrına hergiz gemi salınmaz.
"Kavseyn"e erişince varır gelir gemiler,
"Ev-ednâ"nın denizine hiçbir zaman gemi salınmaz.

Beyitte geçen "Kavseyn" den murad tevhidde "Cem-ül cem" makâmıdır. Oraya kadar isneyniyet, yani ikilik var. "Ev-ednâ" ise "Ahadiyyet" makâmıdır.

O deryâya dalmağa can terkin urmak gerek,
Cânına kıymayınca o deryâya dalınmaz.
O deryâya dalmağa canı terketmek gerek,
Cânına kıymayınca o deryâya dalınmaz.

Vahdet deryâsına canı terk etmeden ve cana kıymadan oraya gemi salınmaz ve o deryâya dalınmaz.

Bu sûretin libâsın ver gayriye Niyâzî,
Ol bahre dalar isen şâyet geri gelinmez.
Niyâzî bu sûretin elbisesini ver başkasına,
O deryaya dalar isen şâyet geri gelinmez.

Ey Niyâzî, şâyet o deryâya dalarsan bu sûret giysilerini terk et. Bir daha sûrete itibar kalmaz, demektir.

TAHMİS-İ AZBÎ

Esrar sözü cahile kâmil gibi dinlemez
Hakikatin aslına masivadan ayrılmaz
Marifetin hak yüzü tarikatsiz görünmez
Şeriatin sözleri hakîkatsiz bilinmez,
Hakîkatin sözleri tarîkatsiz bulunmaz.

Oku gönül dersini ola veli muteber
Uyma sakın aklına gelmeye ruhuna hatar [620]
"Nahnü kasemna"[621] *dır aldın ise Hakk haberi*
Savm u salâtu zekât, günâh kirin mahveder,
Darb-ı zikir olmasa gönül pası silinmez.

Mürşide bel bağlayan izledi Hakk'tan izi
Tuttu cihan yüzünü zâhir gönül yıldızı
Bendesiyim veche var kim ki anlar bu sözü
Sil gözünü dön ondan bak göresin kendi özünü,
Hakîkatin güneşi doğmuş durur dolanmaz.

Gözle muvafık hevâ gamda kalır kimiler
Menzili cehd eyle gitse bulur kimiler
Zahir icadı halas niyete bulur kimiler
"Kavseyn"e erişince varır gelir gemiler,
"Ev-ednâ"nın bahrına hergiz gemi salınmaz.

Sermayesi sâlikin sa' ile bin emektir
Ona kitâb-ı kadim ıbretle felektir
Sensin seni götüren sanmaki ol semektir[622]
O deryâya dalmağa can terkin urmak gerek,
Cânına kıymayınca o deryâya dalınmaz.

Âşıka dilber ne gam eylese ger bu nâzı
Nakş-ı hayal eyleyen dilde görür hicâzı
Hakikatin piridir Azbî edem mecâzi
Bu sûretin libâsın ver gayriye Niyâzî,
Ol bahre dalar isen şâyet geri gelinmez.

---

[620] **Hatar:** Tehlike. Uçurum, Emniyetsizlik. Korku.

[621] نَحْنُ قَسَمْنَا ***"Biz taksim ettik."*** (Zuhruf, 32)

[622] **Semek:** Balık.

86

5+5=10

Bulan özünü, gören yüzünü,
Bir yüzü dahi görmek dilemez.
Vuslatta olan, hayrette kalan,
Aklın diremez, kendin bulamaz.
Her şâm u seher odlara yanar,
Hem benzi solar ağlar gülemez.
Âşık olagör, sâdık olagör,
Cehd eylemeyen menzil alamaz.
Meftûn olalı, mecnûn olalı,
Bu Mısrî dahi akla gelemez.

Bulan özünü, gören yüzünü,
Bir yüzü dahi görmek dilemez.
Bulan özünü, gören yüzünü,
Bir yüzü dahi görmek dilemez.

"Bulan özünü, gören yüzünü" de Hakk'ın yüzünü gören başka yüz görmek dilemez. Tabii başka yüz yok ki görmek dilesin.

Vuslatta olan, hayrette kalan,
Aklın diremez, kendin bulamaz.
Vuslatta olan, hayrette kalan,
Aklın diremez, kendin bulamaz.

Her şâm u seher odlara yanar,
Hem benzi solar ağlar gülemez.
Her akaşam ve sabah ateşlere yanar,
Hem benzi solar ağlar gülemez.

Âşık olagör, sâdık olagör,
Cehd eylemeyen menzil alamaz.
Âşık olagör, sâdık olagör,
Gayret eylemeyen yol alamaz.

Meftûn olalı, mecnûn olalı,
Bu Mısrî dahi akla gelemez.
Âşık olalı, mecnûn olalı,
Bu Mısrî dahi akla gelemez.

Aşk makamında aklın hükümsüz olması yanında dönüşte pek talep edilmez.

TAHMİS-İ AZBÎ

Hakk bir imandır her nadan bilmez
Lutfunu gören ağlar gülemez
Bî-nişan olur zât ve sıfattan
Bulan özünü, gören yüzünü,
Bir yüzü dahi görmek dilemez.

Hayr ile şerden haberdâr olan
Fâş etmez sırrı gerçektir yalan
Kesrette gezer vahdette duran
Vuslatta olan, hayrette kalan,
Aklın diremez, kendin bulamaz.

Biçâre gönül bir çâre umar
Âh eyler iniler dermânın arar
Dâima ağlar derdi olanlar
Her şâm u seher odlara yanar,
Hem benzi solar ağlar gülemez.

Hakk ilmin öğren hâzık[623] *olagör*
Mestane gözün ayık olagör
Künhü esrâra layık olagör
Âşık olagör, sâdık olagör,
Cehd eylemeyen menzil alamaz.

Azbî özünde Hakk'ı bulalı
Özünde özün sakla bul onu
Çeşmin yaşı akar bulalı
Meftûn olalı, mecnûn olalı,
Bu Mısrî dahi akla gelemez.

---

[623] **Hâzık:** Mehâretli, işinin ehli, mütehassıs.

87

Vezin: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün

Eyâ Deccâl Hakk'ın takdîri bil hergiz bozulmaz,
Ezel levhindeki yazı silinmez hem yuyulmaz.
Ne denlü sâ'y edersen et sonunda hep hebâdır,
Çamurdur havzının içi bulandıkça durulmaz.
Gönül durulmadıkça âlem-i gaybin şumûsı,
İçini eylemez aydın karagusu sürülmez.
Ne denli gayriyi ağlatsa bir kimse anı da,
Mukallib ağlatır sonunda aslâ yüzü gülmez.
Durur kendisi yok gibi işin işler hafâda,
Alan veren odur, kendisi mahfîdir görülmez.
Niâm zâhir durur gözlülere, âmâya mahfî,
Anı zâhir gören işini bozmağa yorulmaz
"Zarâfetle bu Mısrî'den haber alsam deme hiç,
Hakk'ın sırrı emîn olmayana bil kim denilmez.

Eyâ[624] ***Deccâl Hakk'ın takdîri bil hergiz bozulmaz,***
Ezel levhindeki yazı silinmez hem yuyulmaz.
Ayık ol Deccâl Hakk'ın takdîri bil asla bozulmaz,
Ezel levhasındaki yazı silinmez hem yıkanmaz.

İmâm Alî kerremâ'llâhü vecheye Antakya ehli

sultânum sana şu kadar altın virelüm *fe*-ebev (فابو)deki *be* (ب)*yı* bir

nokta ziyâde it *fe 'etev* (فاتو) *eyle* dimişler [625]

"Ey ahmaklar ben degül dünyânun halkı cem' olsa Allâhun tertîbini bozamazlar varun ol fikirden fârığ olun" dimiş. [626]

---

[624] **Eya:** f. Acaba mânasına nidâdır."Hey, ey" gibi çağırma, nidâ, seslenme edatı olarak da kullanılır

[625] فَانْطَلَقَا حَتّٰى اِذَا اَتَيَا اَهْلَ قَرْيَةٍ اسْتَطْعَمَا اَهْلَهَا فَاَبَوْا اَنْ يُضَيِّفُوهُمَا فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ اَنْ يَنْقَضَّ فَاَقَامَهُ قَالَ لَوْ شِئْتَ لَتَّخَذْتَ عَلَيْهِ اَجْرًا

"Sonra yine gittiler, bir belde ahalisine varınca onun ahalisinden taam istediler. Onlar ise bunları misafir kabul etmekten kaçındılar. Derken orada bir duvar buldular ki, yıkılmak istemekte idi. Hemen doğrultuverdi. Dedi ki: "Eğer dileseydin bunun üzerine elbette bir ücret alıverirdin."

[626] (MISRÎ, 1223), v. 102a

“Takdîr tedbirle bozulmaz” denir. Takdîr şudur: Her fiilin icâdına bağlı olan, yani her işin meydana getirilip yapılmasına sebep Allah Teâlâ’nın kudretidir.

İkinci beyitte geçen ***“Ezel levhi”*** ise “Kazâ” demektir. Kazâ, Allah Teâlâ’nın en önce malumatla tecellîsine “Kazâ” denilir. Sonra bu âlemde herkes için kazâda olan fiilerin icâdına sebeb olan Allah Teâlâ’nın kudretine “Kader” denilir. İşte bu kazâ ve kader ne bozulur, ne silinir.

Ne denlü sâ’y edersen et sonunda hep hebâdır,
Çamurdur havzının içi bulandıkça durulmaz.
Ne denli gayret edersen et sonunda hep boşunadır,
Çamurdur havzının içi bulandıkça durulmaz.

Çünkü kazâ ve kader hakkında senin havuzun (içindeki suların) bulanıktır, bu sebepten kazâ ve kaderi bilemezsin. Esasen kimse de bilmez ve bilmeğe çalışanları Cenâb-ı Hak menetmiştir.

Gönül durulmadıkça âlem-i gaybin şumûsı,
İçini eylemez aydın karagusu sürülmez.
Gönül durulmadıkça gayb âleminin güneşleri,
İçini eylemez aydın karagusu sürülmez.

Şumus dan murad edilen de Allah Teâlâ’nın tecellîleridir. Hakk görülmez, ama baş gözüyle görülmez, yani bâtın gözü kör olan Hakk’ı görmez. Ancak Hak zâhirdir, yani görülmektedir. Ruhu saf ve basîret gözü (gönül gözü) açık olan Ârifler Hak-tan başka bir şey görmezler, çünkü vücûd, Hakk’ın vücûdu değil midir? Bu makâmda “İbn-i Fâriz” hazretleri Kaside-i Tâiyesinde: “beda bil-ihticâb ve ihtifâ-i bi-mezâhir”, yani “Hicabla zâhir oldu (örtüleriyle göründü), mazharlarla (görünenlerle) gizlendi” buyurmuştur.

İmâm Alî kerremâ’llâhü vecheye Antakya ehli

“sultânım sana şu kadar altın verelim *fe*-ebev (فابو) deki *be* (ب)*yı* bir nokta ziyâde et *fe 'etev* (فاتو) *eyle* dimişler

“Ey ahmaklar ben degül dünyânun halkı cem' olsa Allâhun tertîbini bozamazlar varun ol fikirden fârığ olun” demiş.

Ne denli gayriyi ağlatsa bir kimse anı da,
Mukallib[627] ***ağlatır sonunda aslâ yüzü gülmez.***
Ne denli başkasını ağlatsa bir kimse onu da,
Mukallib ağlatır sonunda aslâ yüzü gülmez.

Durur kendisi yok gibi işin işler hafâda,
Alan veren odur, kendisi mahfîdir görülmez.
Kendisi yok gibi durur işin işler gizlide,
Alan veren odur, kendisi gizlidir görülmez.

Anın için mahcub olan (Tevhid ehli olmayan) görmez, onu ancak hicâbı (gaflet örtülerini) kaldıran görür. Hakk'ı zâhir gören Ârifler, anın işini bozmağa çabalayıp yorulmazlar.

Niâm zâhir durur gözlülere, âmâya mahfî,
Anı zâhir gören işini bozmağa yorulmaz
Gözlülere nimetler açıkta durur, körlere gizlidir,
Onu zâhir gören işini bozmağa yorulmaz

"Zarâfetle bu Mısrî'den haber alsam deme hiç,
Hakk'ın sırrı emîn olmayana bil kim denilmez.
"Zarâfetle bu Mısrî'den haber alsam deme hiç,
Hakk'ın sırrı emîn olmayana bil ki denilmez.

Zerâfetle, nezâketle sakın Mısrî'den haber alacağını sanma, alınmaz. Çünkü Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Kerim'inde: اِنَّ اللّٰهَ يَاْمُرُكُمْ اَنْ تُؤَدُّوا الْاَمَانَاتِ اِلٰى اَهْلِهَا وَاِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ اَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ اِنَّ اللّٰهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا "Allâh sizlere emânetleri ehil olanlara verilmesini emreder"[628] buyurmuştur. Çünkü emâneti ehli olmayana vermek emânete zulümdür, zirâ o zaman verilen emânetin değeri bilinmez.

Yukarıdaki âyetin gelmesinin sebebi şu idi:

Mekke-i Mükerreme fethedilmişti. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz Ka'be'ye girmek istedi. Anahtar ise henüz daha Müslüman olmamış olan Osman bin Talha'da idi. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Hazreti Ali kerremâ'llâhü vecheyi anahtarı getirmesi için ona gönderdi.

---

[627] **Mukallib:** (Kalb. den) Başka tavra geçiren. Başka hâle değiştiren. Bir başka tarafa döndüren.
[628] Nisa, 58

Osman bin Talha:

“Ben Muhammed’in hakiki nebi olduğuna inanmıyorum ki, Ka’be’nin anahtarını teslim edeyim. Anahtar dedelerimden bana kalmıştır,” dedi.

Fakat Hazreti Ali kerremâ’llâhü veche, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin emrini yerine getirmek üzere anahtarı halen müşrik olan Osman bin Talha’nın elini sıkarak zorla aldı ve Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme getirdi.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ve ashap Ka’be’ye girip putlardan temizlediler ve içerde iki rek’at da şükür namazı kıldılar. Bu arada Hz. Abbas radiyallâhü anh, Ka’be’nin anahtarının kendisine verilmesi için ricada bulunmuştu. O esnada:

“Emâneti ehline verin…” âyeti celîlesi nazil oldu. Bunun üzerine Efendimiz anahtarı Hazreti Ali kerremâ’llâhü veche ile tekrar eski sahibi Osman bin Talha’ya gönderdi. Osman bin Talha:

“Ya Ali, biraz evvel anahtarı elimden zorla aldın, şimdi ise tekrar getirdin. Bunun sebebi nedir?” Diye sordu.

Hazreti Ali kerremâ’llâhü veche:

“Bu hususta âyet nazil oldu,” dedi ve emânet hakkında nazil olan âyeti sonuna kadar okudu.

O zamana kadar iman nasip olmayan Osman bin Talha radiyallâhü anh:

“Dininizin emânete verdiği ehemmiyete hayran kaldım” dedi ve Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin huzuruna götürülmesini istedi.

Hazreti Ali ile beraber Huzur-u Saadete geldiler ve Osman bin Talha, şehadet getirerek İslâm şerefiyle müşerref oldu. Anahtarları ebedi olarak Osman evlâdında kalması hakkında bir de vahiy geldi sonra Osman Mekkeden hicret edip anahtarı biraderi Şeybeye verdi ki hala Şeybe evlâdındadır.

Görüldüğü üzere âyetin nâzil oluş sebebi özeldir, velâkin anlam yönünden umûmîdir. Emânet yalnız Beyt-i Şerîf’in anahtarları değildir. Diğer emânetler de ne olursa olsun umûmîdir. Bilhassa “Tevhid” kadar değerli emânet olabilir mi? Çünkü Tevhid, Hakk’ın sırrıdır, emin olmayana (ehil olmayana) söylenmez, bildirilmez.

88

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Tâ ezelden biz bu aşk içinde rüsvâ olmuşuz,
İsmimizdir söylenen mâ'nada Ankâ olmuşuz.
Gerçi sûret âleminde sandılar kesretteyiz,
Kesret içre bilmediler ferd-i tenhâ olmuşuz.
Şol izâfât-u taayyün sofların giysek ne var,
Çünkü andan soyunup ma'nen muarrâ olmuşuz.
Mantık-at-tayr'ın lûgâtı muğlâkından söyleriz,
Herkes anlamaz bizi, bizler muammâ olmuşuz
Lafz u sûret cism ile anlamak isterler bizi,
Biz ne elfâzız ne sûret, cümle mâ'nâ olmuşuz.
Katreler ırmağa, ırmak erdi bahre, cem olup,
Karışup birbirine hâlâ o deryâ olmuşuz.
Zerreler şemse, güneş erişti vahdet kânına,
Kalmadı aslâ taaddüd ferd-ü yektâ olmuşuz.
Her kesâfet kim izâfet gösterir âyînede,
Ol kudûret tozunu silüp mücellâ olmuşuz.
Zâhidin zikrettiği şol harf-i savtın resmidir,
Zâkir-u mezkûr zikre biz müsemmâ olmuşuz.
Sofunun şol hûy-u hâyi narâsından almazız,
Vasl-ı deryâyız biz, ol sesden müberrâ olmuşuz.
"Alleme'l esmâ"ya mazhar istersen gel berû,
Âdem u hem ana ta'lim olan esmâ olmuşuz.
Ten gözüyle Mısrî'yi sûrette görsem deme kim,
Zirâ biz ol Kâf-ı sûret içre Ankâ olmuşuz.

<u>Tâ ezelden biz bu aşk içinde rüsvâ olmuşuz,</u>
<u>İsmimizdir söylenen mâ'nada Ankâ olmuşuz.</u>
Tâ ezelden biz bu aşk içinde rüsvâ omuşuz,
İsmimizdir söylenen mâ'nada Ankâ olmuşuz.

Aşk, Allahın sıfatlarından bir sıfat (bir özellik) olduğu için, aşk da ezelîdir. Bu durumda şöyle bir soru, aklımıza takılabilir: Ezeli tek varlık Allah olduğuna göre, ezeli aşk kime yöneltilmiş olacaktır?

Anka, ismi olup cismi olmayan kuş anlamına gelen bir kelimedir.

<u>Gerçi sûret âleminde sandılar kesretteyiz,</u>
<u>Kesret içre bilmediler ferd-i tenhâ olmuşuz.</u>
Gerçi sûret âleminde sandılar çokluk içindeyiz,
Çokluk içre bilmediler yalnız kişi olmuşuz.

Şol izâfât-u taayyün sofların giysek ne var,
Çünkü andan soyunup ma'nen muarrâ olmuşuz.
Şol meydana çıkan bağıntıların kumaşların ne var giysek,
Çünkü andan soyunup ma'nen çıplak olmuşuz.

Beyitte geçen soflardan murad edilen burada sûretlerdir. Daha önce arzedildiği vechile gerçek tevhidin husulü için:

1- İskât-ı izâfat, 2- İfnâ-i vücûdiyyât, 3- Ref-i taayyün den kurtulmanın şart olduğunu işâret eden Niyâzî hazretleri sûret olan bu soflardan (giyisilerden) soyunup manevî temizliğe kavuştur "beni" demek istiyorlar.

Mantık-at-tayr'ın lûğâtı muğlâkından söyleriz,
Herkes anlamaz bizi, bizler muammâ olmuşuz
Kuşdilinin anlaşılmaz lûgâtından söyleriz,
Herkes anlamaz bizi, bizler bilmece olmuşuz

"Mantık-at-tayr" adındaki kitap Şeyh "Attâr"ın "Hakâyık", yani hakîkatler hakkında yazdığı bir kitaptır, bu söz aynı zamanda "Kuş lisânı" demektir. İşte kelâmda cinâs (benzetme) var. Eğer söylenmek istenen Şeyh Atâr'ın kitabı ise, bunu yazan Şeyh Attâr'a sor, yok kuş lisânı ise, sen onu uçan kuşlara sor, onu kuşlardan başkası bilmez demek isteniyor.

Çünkü Cenâb-ı Hak lisân olarak konuşmaların lûgat manâlarını üç şeye vermiştir: İnsan, cin ve melekler. Geriye kalanların lisânları yoktur, sadâları vardır. Onlar çıkardıkları sadâlarından (meselâ kuşlar gibi) ilham yoluyla birbirlerinin merâmını anlarlar.

> Evliyâyı kirâm hazerâtı verese-i enbiyâyı fihâm olmakla kâh hâl-i istiğrâk ve ızdırarda, kâh kulûb-ı ârifîni ihtibâr ve ibtilâ için müteşâbih sözler söylerler.
>
> ***"Cenâb-ı Hak ve Rasûl-i Ekrem'den başkası için müteşâbih kelâm söylemek câiz değildir",*** diye suâl olunursa;
>
> Cenâb-ı Rabbü'l-izze ve rasûlünden kelimât-ı müteşâbihâtın sudûruyla berâber ümmet-i merhûmeyi bu misüllü söz söylemek hakkında bir men-i sarîh-i kat'î olmadığı cihetle ber vech-i muharrer vâris-i ulûm-ı enbiyâ ve'lmürselîn olan ulemâ-yı râsihûn için bir izin demek olduğunda aslâ iştibâh olunamaz. Ve bu kelâm-ı müteşâbihe için bir hadd-i mahsûs dahî ta'yîn olunmamıştır. İmam Gazâlî bazı kitaplarında müteşabih söz hakkında ***"Onlar, Kur'an-ı Kerîm ve sünnetteki sözlere benzemektedir"*** de-

miştir.[629]

Müteşâbih âyet ve hadislerin doğru te'vîlini ancak ilimde rusuh sâhibi olan zevât-ı kirâm fehm edip her âlimin anlayamadığı gibi evliyâ-ı kirâmdan sâdır olan müteşabih sözleri de ilm-i ledünnî de râsih olan büyük velîler anlayabilir. Müteşâbih söz söylemek hak olan mevâddan ise onu Müslümanlardan ketm u ihfâ etmeyip ibâre-i vâzıha ile ifâde etmek lâzım gelir idi, diye sorulursa işte bu süâl âyât ve ehâdis-i müteşâbihe için de gerekir. O konuda verilen cevap bu mevzuda da doğru cevap olur. Yani âyet ve hadislerde zikr olunan müteşabihattan murat, imtihân-ı kulûb-ı râsihîn olduğu gibi meşâyih-i ızâmdan sâdır olan müteşabihâttan murad da ibtilâ-yı kulûb-ı ârifîndir. ***"Kişinin mezhebi sözünden anlaşılır. Zira bir kimse mülhid ve zındık olduğunu lisânıyla ikrâr etmez"***, diye îrâd olunan soruya şöyle cevap verilir ki; Bu söz, doğru bir sözdür. Fakat o kimsenin sözünden murâdını tamamıyla anlayıp idrak etmek üzere mevkûftur. Birtakım cehele-i nâsın evliyâ-ı ızâmın rumûz-ı gayb-i ilâhî olan kelâm-ı hakâyık-ı ittisâmının mânâlarını anlamayarak kelamlarını teşnî ve kendilerini tekfîre cesâret etmek edepsizlikten doğan bir durumdur.[630]

Lafz u sûret cism ile anlamak isterler bizi,
Biz ne elfâzız ne sûret, cümle mâ'nâ olmuşuz.
Lafz ve sûret cism ile anlamak isterler bizi,
Biz ne sözüz ne sûret, cümle mâ'nâ olmuşuz.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz sözlerimizi anlamak isteyenler ve tevil edenler bizi anladık zannederler. Fakat bizi anlamak zordur, demek istemektedir. Hz. Mevlana kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz bu konuda şu açıklaması çok güzeldir.

"Tertemiz Kur'an-ı mecîd'i kendi hevânla tefsire yeltenmişsin. Sen önce kendini te'vîlet. Kur'an'a uydur. Yanlış iç dünyana ve hevesine göre Kur'an'ı anlamaya çalısıyorsun. O yüce mana senin bu hareketin yüzünden eğrileşiyor, âdileşiyor." [631]

"Aslı olmayan te'vil sahibi de sineğe benzer; onun vehmi eşek sidiğidir, düsüncesi de saman çöpü. Sinek kendi düsüncesine saplanıp te'vile kalkmışsa, bundan vazgeçse, baht o sineği devlet kuşu haline getirir. İbretle bakan kişi sinek olamaz; canı da şekle bağlanmaya layık değildir." [632]

[629] (Tevfîk), (YÜCER, yıl: 9 [2008], sayı: 21), s. 344
[630] (Tevfîk), (YÜCER, yıl: 9 [2008], sayı: 21), s. 345
[631] Mevlana, Mesnevi ve Şerhi, (trc. A.Gölpınarlı, İst. 1973) I, s.251, b: 1085-86
[632] Mevlana, Mesnevî ve Şerhi, (trc. A.Gölpınarlı, İst. 1973) I, s.251, b: 1093-95

İlâhilerde insânî kelam olsa da anlamak için manevî bilgiye ihtiyaç göstermektedir. Söz söyleme yönünden tasavvuf ehlinin dereceleri üçtür.

İlki tecellî-i ef'âl, ikincisi tecellî-i sıfât, üçüncüsü tecellî-i zâttır.

İşte bu makamlardan elfâz ile tâbîr mûtezir olmakla makâmât-ı mezkûreden söz söyleyen ârif-i billâh her bir makâmda fırak-ı dâlleden bir fırkanın kelâmına şebîh (benzer) söz söyler.

Tecelli-i ef'âl mertebesinde Cebriyye,

Tecelli-i sıfât mertebesinde Hulûliyye,

Tecelli-i zât mertebesinde İttihâdiyye mezhebine müşâbih söz söylerler.

Bu sâdât-ı sûfiye ile fırak-ı dâlle-i mezkûrenin arasını fark ve temyîz eden şer-i şerîf-i Ahmedîdir. Eğer bir kimseden bu türlü kelâm sâdır olursa o kimsenin ahvâl-i taabbüdiyesine (ibadet ve kulluk hallerine) nazar olunmalıdır. Eğer o kimse cemî-i ahvâl ve etvârını tamamıyla şer'i şerîfe tatbîk ile ferâiz-i ilâhiyeye ve sünen-i seniyye-i Ahmediye'ye tevfîk-i hareket edip dâire-i şerîatten ser-mû inhirâf etmezse (sapma yoksa o kimse sâdât-ı sûfiyeden ve kendinden sâdır olan kelimât-ı makâmât-ı mezkûredendir. Eğer ahvâl ve etvârında hilâf-ı şerîat bir şeye ısrâr ederse, o kimsenin fırakı dâlleden olduğunda şüphe olamaz.

(*Şerh-i Makâsıd*'da şöyle buyurulmuştur: Burada hulûl ve ittihâdı vehm eden iki mezhep vardır. Onlarda bir şey yoktur. Birincisi; sâlik Allah Teâlâ'ya ve Allah Teâlâ'da olan sülûkünde tevhîd ve irfan denizine dalar, zâtını Allah Teâlâ'nın zâtında, sıfatını Allah Teâlâ'nın sıfatında yok eder. Allah Teâlâ'dan başka her şey gözünden kaybolur. Varlıkta Allah Teâlâ'dan başka bir şey görmez. Bu hale Tevhid-i Fenâ derler. Şu hadîs-i Kudsî buna işaret eder. *"Kulum bana nâfile ibadetlerle yakınlaşır. Hatta onu severim. Sevince de benimle duyar, benimle görür."* [633] Hadis burada hulûlü andırır ibareler kullanmaktadır.[634]

<u>Katreler ırmağa ırmak erdi bahre cem olup,</u>
<u>Karışup birbirine hâlâ o deryâ olmuşuz.</u>
Katreler ırmağa, ırmak erdi deryaya, birleşip,
Karışıp birbirine hâlâ o deryâ olmuşuz.

Buradaki ***hâlâ*** kelimesi ile anlatılmak istenen husus, evvelce ruhlar âleminde nasıl Hakk deryasında buluşmuş idiyseler bu gün de aynı durumda oldukları hususudur.

---

[633] Buharî, Tevhid 15
[634] (Tevfîk), (YÜCER, yıl: 9 [2008], sayı: 21), s. 344

Âşıklar, Muhammediyet güneşinin ışınlarındaki zerreler gibidirler. Onlar, güneşten feyz aldılar ve güneş de (yani Muhammediyet nuru da) Vahdet kânından (bir'lik kaynağından) gelmiştir. Âşıkların hepsi de bu gerçeği anladıklarından ötürü, onlar için çokluk (yani bir'den fazla olma hali) söz konusu değildir. Bundan ötürü onların hepsi de ***ferd-i yekta*** (tek fert) olmuşlardır.

Zerreler şemse, güneş erişti vahdet kânına,
Kalmadı aslâ taaddüd ferd-ü yektâ olmuşuz.
Zerreler güneşe, güneş erişti vahdet menbâına,
Çoğalma aslâ kalmadı tek ferd olmuşuz.

Tevhid mertebelerinin neticesi anlatılmaktadır.

Her kesâfet kim izâfet gösterir âyînede,
Ol kudûret tozunu silüp mücellâ olmuşuz.
Her çokluk ki bağıntılar gösterir aynada,
O bulanıklık tozunu silip parlak olmuşuz.

Yani kirli cam hiç sırlanır mı, cam sırlanmayınca ayna olurmu? Ayna kir, pas, toz olursa kimseyi gösterir mi, göstermez. Ancak kir, pas olmazsa o mir'âta (aynaya) baktığın gibi içinde sûret görülür. İşte biz öyle bir mücellâ, yani tertemiz parlak bir aynayız, denilmektedir.

"...camı aynaya çeviren eczaya Türkçe'de 'sır' denmesinin bir rastlantı olamayacağını o an anlamıştım. Bu ilham anını bir köşe yazısında anlattıktan sonra demiştim ki: Okumak aynanın içine bakmaktır; aynanın arkasındaki 'sırrı' bilenler öteki tarafa geçerler, harflerin sırlarından haberdar olmayanlar ise bu dünya içinde kendi yüzlerinin yaranlığından başka bir şey bulamazlar" [635]

Zâhidin zikrettiği şol harf-i savtın resmidir,
Zâkir-u mezkûr zikre biz müsemmâ olmuşuz.
Zâhidin zikrettiği şu sesin harfçe resmidir,
Zâkir ve zikredilen zikre biz isim sahibi olmuşuz.

"(Mana-yı harfiyle ve mana-yı ismiyle mevcudata bakan) iki taifenin misali ellerinde bir ayine bulunan iki şahsın misaline benzer ki; birisi ayinenin şeffaf yüzüne bakar, içinde kendisini gördüğü gibi çok şeyleri de görebilir. Öteki adam ise, ayinenin renkli yüzüne bakar, bir şey anlamaz" [636]

---

[635] Pamuk, Orhan, *Kara Kitap*. İstanbul: Can Yayınları, s, 329
[636] Said Nursi, *İşârât'ül-İ'caz*, İstanbul: Envar Neşriyat, 1986 s. 162

Zâhid kimsenin zikrettiği lâfzîdir, yani harf ve sûrettir, ama zâkir ve mezkür ve zikre müsemmâdır. Bunlar birbirinden çok farklıdır.

Sofunun şol hû'yu hâyi narâsından almazız,
Vasl-ı deryâyız biz, ol sesden müberrâ olmuşuz.

Sofunun şu hû'yu hâyi narâsından almazız,
Biz deryâya vaslız, ol sesden beri olmuşuz.

Bir adam üç kere Hû dese Hû olur. Fakat onun Hû demesi lafzî değildir, çünkü Hû her bir mertebeden, yani Ulûhiyyet mertebesinden de, Ahadiyyet mertebesinden de daha yüksektir, zirâ "Hüviyyet-i Gayb-ı Mutlak" a delâlet eder. İşte bir adam önce bu mahsûsata bir kere Hû der, sonra malûmâta dahi Hû der, daha sonra her ikisine de birden Hû derse, o adam Hû olur. Çünkü mahsûsat ve malûmât (duygular ve bilgiler) yok olunca geriye "Hüviyyet" kalır.

"Alleme'l esmâ"ya mazhar istersen gel berû,
Âdem u hem ana ta'lim olan esmâ olmuşuz.

"Alleme'l esmâ"ya sahip olmak istersen gel beri,
Âdem ve hem ona öğretilen olan isimler olmuşuz.

İlk önce Nûr-i Muhammedî ve Esmâ, Âdem sûretiyle zâhir oldu. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Zâtın mazharıdır. Âdem aleyhisselâm ise isimlerin mazharıdır ve "Nûr-i Muhammedî" nin bu âleme ilk zuhûru Âdem sûretiyledir.

Ten gözüyle Mısrî'yi sûrette görsem deme kim,
Zirâ biz ol Kâf-ı sûret içre Ankâ olmuşuz.

Ten gözüyle Mısrî'yi sûrette görsem deme kim,
Zirâ biz ol Kâf-ı sûret içre Ankâ olmuşuz.

Beyitte geçen "Kâf" dan murad edilen sûretlerdir. "Ankâ" dan da murad, bu sûretlerin hakîkati olan "Zât-ı Aliyye", yani Allâhın zâtıdır.

O halde, Mısrî, her şey'dir. Çünkü o, kul olarak yokluğunu anlamış, yok olmuş, varlığını Hak varlığına vermiştir. Bundan ötürü bütün tenlerin içindeki can ile bir olduğu için ona ten diye bakmak, onu ten zannetmek hatadır. O, Kafdağı gibi olan teninin içinde ***ismi var cismi yok*** Anka kuşu (yani ruh varlığı) olarak ebedilik sırrına ulaşmıştır:

TAHMİS-İ AZBÎ

Geçmişiz Mecnunluğu sirette Leylâ olmuşuz
Vasılı esrâr-ı yâriz ayn-ı eşya olmuşuz
Okuyan esma okur bizler muamma olmuşuz
Tâ ezelden biz bu aşk içinde rüsvâ olmuşuz,
İsmimizdir söylenen mâ'nada Ankâ olmuşuz.

Kalmışız kesrette kavga içre cana sandılar
Sohbet-i hâsımdır [637] *ol meh zahid el-leylü ve Nehar*
Kande baksam sevgili yârim görünüyor âşikar
Şol izâfât-u taayyün sofların giysek ne var,
Çünkü ondan soyunup ma'nen muarrâ olmuşuz.

Genc-i istiğnaya saldık postumuz sır bekleriz
Vasl-ı hakk'al yakîniz vârı yoğu neyleriz
Hamdülillâh kande baksa yâri seyran eyleriz
Mantık-at-tayr'ın lûgâtı muğlâkından söyleriz,
Herkes anlamaz bizi, bizler muammâ olmuşuz

Çün sırat-ül müstekimdir salike şeyhin özü
Nola hizmet arz ederse şeyhine salik yüzü
Şüphesiz onda hakikat açılır Ruşen gözü
Lafz u sûret cism ile anlamak isterler bizi,
Biz ne elfâzız ne sûret, cümle mâ'nâ olmuşuz.

Aynı erkânı bilmez olmatıp satir [638] *uyup*
Emr u nehyi münkeri fark etmeyen paslı kalıp
Kendi kaynar kendi oynar çıktığı yerde kalır
Katreler ırmağa, ırmak erdi bahre, cem olup,
Karışup birbirine hâlâ o deryâ olmuşuz.

Yaraşır âşıkların feryad ederse şânına
Âşıkın çünkü bakılmaz küfrüne imanına
Her kimin kim pertevi [639] *canânı saldı cânına*
Zerreler şemse, güneş erişti vahdet kânına,
Kalmadı aslâ taaddüd ferd-ü yektâ olmuşuz.

Sureti sırrı tarîki bellidir âyinede
Sûziş [640] *cezbe Dilara hoş sâf sinede*

---

[637] **Has:** özel, hususi, mahsus.
[638] **Satir:** Setreden, örten, kapatan. Günahları, kusurları örten.
[639] **Pertev:** (Pertav) f. Ziya, ışık. Atılma, sıçrama, hız.

Bellidir künhü[641] kanaat çünkü hatta handede
Her kesâfet kim izâfet gösterir âyînede,
Ol kudûret tozunu silüp mücellâ olmuşuz.

Herkesin iblis yüzünün vardır isi nefsidir
Çün elifden yaya dek Tahir habibin ismidir
Zât-ı esmâda tecelli hem müsemma cismidir
Zâhidin zikrettiği şol harf-i savtın resmidir,
Zâkir-u mezkûr zikre biz müsemmâ olmuşuz.

Mazi-i müstakbeli geçti vücuda kalmazız
Ehl-i hale kurbanız biz münkere râm olmazız
Biz tecelli kendiyiz zahid teselli bilmeziz
Sofunun şol hûy-u hâyi narâsından almazız,
Vasl-ı deryâyız biz, ol sesden müberrâ olmuşuz.

Âlem-i muayyende bir bil padişah kemteri
Yine yek[642] sözdür hakikat ayn-i irşadın sırrı
Âlem surettedir yârin cemâli pertevi
"Alleme'l esmâ"ya mazhar istersen gel berû,
Âdem u hem ona ta'lim olan esmâ olmuşuz.

Azbî'nin katline fetva bende versem deme kim
Gel muhibbi hânedân ol âşkı bulsam deme kim
Küfre erme vuslat-ı dildâra ersem deme kim
Ten gözüyle Mısrî'yi sûrette görsem deme kim,
Zirâ biz ol Kâf-ı sûret içre Ankâ olmuşuz.

---

[640] **Suziş:** f. Yakma. Yanma. Dokunma, te'sir etme, etki yapma. Büyük acı. Yürek yanması

[641] **Künh:** Bir şeyin aslı, cevheri, mikdarı. Dip. Kök. Özü, nihâyeti, vechi. Vakit, zaman.

[642] **Yek:** f. Bir, münferid. Bir oluş, birlik.

S

89

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Vasl-ı Hakk olmağa eylersen heves,
Aşka ulaş gayriden gönlünü kes.
Gayri nesne sanma aşkı zâhidâ,
Kendi cennetten oluptur muktebes.
Kârıbândır bu halâik dâimâ,
Ehl-i aşk içinde olmuşlar ceres.
Cism-ü cânın ko yükün yükledi ver,
Râh-ı aşka gidemez merkeb feres.
Onsekizbin âlemi tutup duran,
Kâf-u nûnun terkibiyle yek nefes.
Tarfet-ül-ayn içre yakar cümlesin,
Ger dokunsa nâr-ı aşktan bir kubes.
Bağ-ı cennetde olursa oda yak,
Ey Niyâzî koma dilde hâr u has

Vasl-ı Hakk olmağa eylersen heves,
Aşka ulaş gayriden gönlünü kes.
Hakk'a vasıl olmağa heves eylersen,
Aşka ulaş başkasından gönlünü kes.

Gayri nesne sanma aşkı zâhidâ,
Kendi cennetten oluptur muktebes.
Zâhidâ aşkı başka nesne sanma,
Kendi cennetten iktibas edilmiştir.

Kârıbândır bu halâik dâimâ,
Ehl-i aşk içinde olmuşlar ceres.
Bu hizmetçiler dâimâ kervanındadır,
Ehl-i aşk içinde çanlar gibi olmuşlar.

"Kârıbân" kervân, yani kâfile demektir. Meselâ hac yolunda veya diğer yola giden kâfilelere kâribân derler. Bu kâfilelerde develerin boyunlarına çanlar asmalarının sebebi çan çaldıkça deve neşelenir. Ayrıca her çeşit çalgı çalınmasına müsaade olunmuştur, haram değildir. İşte deve hem açlık ve susuzluğa dayanıklı, hem de âşık bir hayvandır. Güzel sesli deveciler şarkı söylemeye başlayınca develer aşka gelip ağır ağır yollarına devam ederler.

İşte mahlûkat arasında aşk ehli de çan gibidir. (diğerlerini coştururlar).

Cism-ü cânın ko yükün yükledi ver,
Râh-ı aşka gidemez merkeb feres.
Cisim ve cânın koy yükün yükledi ver, (hafiflet)
Aşk yoluna gidemez merkeb ve at.

Aşk: kalple tam bir muhabbetle sevmek, sevgiliden başka her şeyden yüz çevirmektir. Nefsin kötü arzularına yâni şehvete aşk ve muhabbet denilmez.

> ***Siz şehvetin ismini aşk koymuşsunuz.***
> ***Eğer öyle olsaydı, eşek, insanların şahı sayılırdı."***
>
> Mevlana kuddise sırruhu'l-azîz

Onsekizbin âlemi tutup duran,
Kâf-u nûnun terkibiyle yek nefes.
Onsekizbin âlemi tutup duran,
Kâf ve nûn'un terkibiyle bir nefes.

Arap dilinde "kelâm", kesik, yara, yaralama anlamına gelen *"k.l.m."* kökünden türemiştir. Bu sebeple tıpkı yaranın bedende bir etki husûle getirmesi gibi "kelâm"da da müessir bir güç vardır. İşte mümkünât ilk olarak "kelâm"ın bu müessir gücünden etkilenmiş ve mümkün varlıkların ilk işittikleri hitap "kün" kelimesi olmuştur ve âlem bu şekilde İlâhî Kelâm sıfatından zuhûr etmiştir. Bu hitap ise Rahman'ın nefesinin *âyân-ı sâbite'*ye teveccühüdür. İbn'ül Arabî kelâmın bu varlık düzeyindeki etkin gücünü, **"kelâm olmasaydı biz bügün yokluk üzere olurduk, ne bir hüküm ne de haber olurdu"** sözüyle ifade etmeye çalışır. İşte bu sebeple bütün kâinât kelâm ile tâbir olunmuştur. Tıpkı insanın nefesinden harflerin ve kelimelerin zuhûr etmesi gibi. Kelâm, nihâî tahlilde Rahmân'ın nefesine dayanan müessir bir güç olduğu için himmeti tam ve kelâmı da ilâhî olan kimsenin sözü de aynı şekilde müessir olur.[643]

Arapçada, bizâtihi kendi başına yeterli olan anlamlı bir bütün, yâni cümle için "kelam", kendi başına anlamlı bir bütün oluşturmayan, kelamın her bir parçası için de "kavl" kelimeleri kullanılır. Bu îtibârla da meselâ Kur'an'a kelâmullah denilirken kavlullah denilmez. [644]

İbn'ül Arabî, Allah Teâlâ'nın sonsuz kelâmını ifade etmede kullanılan "kavl" ile "kelam" sıfatları arasında bir ayırıma gider ve "kelam"a nispet

[643] (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 200
[644] İbnü'l-Manzur, *Lisânü'l-Arab,* c. XII, s. 523

eder. *"Bir şeyin olmasını dilediğimiz zaman ona sözümüz (kavl) sadece "ol !" demektir. O da hemen oluverir."* [645] âyetinde ifade edildiği gibi "kavl" ile hitap "ma'duma" işittirilirken "kelâm" ile mevcûda işittirilir; bu da *"Allah Teâlâ Mûsâ ile gerçekten konuştu (kelam)"* [646] ayetinde ifade edilmiştir. Yukarıda ifade edildiği gibi "kelam" bazen beşer diline tercüme edilir ve bu îtibârla da "kelam" mütercime (Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme) nispet edilir. Dolayısıyla Kur'an-ı Kerîm'de ifade edilen "tahrif" (Bakara, 75) ve "tebdîl" (Fetih, 15) bizâtihi Hakk Teâlanın, taklid ve zâtî tavsif kabul etmeyen ezelî kavline değil bu beşerî dildeki tercümeye, yâni kelâma nispet edilir. Zîrâ beşerî dildeki tercüme tebdil ve tahrif kabul eder. Kısacası "kavl", yok olana vücûd verme gibi bir etkiye sahipken "kelam", var olana ilim verme gibi bir etkiye sahiptir. [647]

Burada İbn'ül Arabî, *"Allah Teâlâ bir şey murâd edince, sadece "ol!" demesiyle o şey hemen oluverir"*[648] ayetini Arap nahivcilerinin *"isti'mâlü's-sebep mekane'l-müsebbep"* dedikleri kural muvacehesinde yorumlamıştır. İbn'ül Arabî, bir sebep olarak *"kün:ol"* kelimesini müsebbep olan mahlûkât yerine kullanmak sûretiyle bütünüyle âleme "kelime" demiştir. [649]

Mevcûdâtın *âyân-ı sâbite*'leri zâtları îtibârıyla emr-i ilâhîyi işitme ve kabul etme istîdâdında olduğundan Allah Teâlâ onları ademî hallerinden vücûda çıkartmak istediğinde onlara *"kün: ol"* der, onlar da hemen olup zuhûr ederler. Âyân-ı sâbitenin ilk idrak ettiği şey bu kelâm-ı ilâhîdir. Diğer bir ifadeyle her bir mevcûdât asılları ilâhî *"kün: ol"* emrine dayanan birer kelimeden ibârettir.[650]

Zîrâ *"kun"* kelimesinin zâhir ve bâtın olmak üzere iki farklı veçhesi vardır: Zâhir îtibârıyla kelime iki harften **(kef ve nûn)** oluşmaktayken bâtın îtibârıyla üç harften **(kef, vâv ve nûn)** müteşekkildir. Zîrâ kelimenin etimolojik kökeni *"kevn"* olup, biri kısa (zamme), diğeri uzun (vâv) iki sesli harfin bir araya gelmemesi için "vâv" harfi hazfedilmiş ve kelime zâhiren iki harften müteşekkil olarak **(kef ve nûn)** yazılmıştır. Kelimenin bir zâhiri, bir de bâtını olması, onun bâtını ile gayb ve melekût âlemine; zâhiri ile de, mülk ve şehâdet âlemine tekâbül etmesi anlamına gelmektedir. Diğer taraftan mülk ve şehâdet âleminin de bir zâhiri ve bir de bâtını olduğuna göre *"kün"* kelimesinin zâhiri ayrıca bu iki boyutu yansıtmak durumundadır. Bu yöndeki bir paralellik ise İbn'ül Arabî 'nin **"kef"** ve **"nun"** harfleri-

[645] Nahl, 40
[646] Nisa, 164
[647] İbnü'l-Arabî, *Fütûhât*, c. IV, s. 43; c. V, s. 341; c. VII, s. 276.
[648] Âl-i İmran, 47
[649] Afifî, *Mystical Philosophy,* s. 73. (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 197
[650] (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 200

nin sesleriyle ilgili tahlillerinde görülmektedir. Nitekim **"kef"** harfi mahreci îtibârıyla damağın en iç kısımlarından çıkan harflerden olduğu için şehâdet âleminin bâtınına paralel düşmektedir. **"Nûn"** harfinin mahreci ise, ağzın dış kısmına yakın üst kesici dişlerin kökleri olduğu için bu harf de şehâdet âleminin zâhirini temsil etmektedir. Ayrıca **"nûn"** harfi yarım daire şeklindeki yazımı bakımından vücûdun zâhirini temsil ederken, yarım daire üstündeki nokta ile birlikte düşünüldüğünde ise dairenin diğer görünmeyen bâtınî yarısına dönüşmektedir. İbn'ül Arabî 'nin *"kün"* kelimesini tahlilinde "vâv" harfinin hazfi de varlığa ilişkin bazı anlamlar kazanır; zîrâ bu harf "kef" ile "nûn" harfi arasında bâtınî bir bağdır ve bu açıdan o, ister aslî varlık mertebelerinin zuhûrunda isterse de hitâbın, sözün zuhûrunda olsun her şeyin özündeki bâtınî, ilâhî tecellîyi temsil etmektedir. İşte "vâv" harfinin bu bâtınî konumu, İbn'ül Arabî 'nin her var olanın iki yönü bulunduğuna ilişkin görüşüyle paralellik arz etmektedir: İllete ve doğrudan sebebe dönük zâhirî yön ve fiilen varlık verene, yâni Allah'a dönük bâtınî yön.[651]

Kâinâttaki her bir söz Allah'ın kelâmıdır. Hattâ bu anlamda olmak üzere İbn'ül Arabî bazen, ehlullahtan **"mutlak işitenler"** diye isimlendirdiği bir zümreye atfettiği *"Vücûdda Allah'tan başka mütekellim yoktur: Mâ fi'l-vücûdi mütekellimün illallâh"* sözünü zikreder. Hattâ bu anlama gelebilecek şekilde *"Allah'tan başka söz söyleyen, Allah'tan başka konuşan yoktur"* diyen İbn'ül Arabî, bir adım daha ileri giderek âlemdeki her bir sözün hatâdan sâlim olduğunu, her bir sözün güzel olduğunu söyler. Zîrâ ona göre âlemdeki her bir kelâm, bir hikmete ya da en fasih nihâî söze *(faslu'l-hitâb)*dayanır. Dolayısıyla beşerî dil ya da ilâhî dil denildiğinde yapılan ayırım mutlak olmayıp sadece tek bir hakikatin iki farklı düzeyine işâret eder. [652]

Zîrâ insan-ı kâmil olarak Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin, Hakk ile halk arasında hem varlık hem de mârifet düzeyinde bir berzah olma konumu vardır. Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'i bizâtihî kendi lisanıyla söylemediğine göre, mahlûkât ile Allah Teâlâ arasında bir berzah olan Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem beşerî lisanıyla okudukları kelâmullah diye isimlendirilmektedir. İbn'ül Arabî sık sık şu âyeti zikretmek sûretiyle bu hususa istişhâdda bulunur: *"Eğer müşriklerden biri emân dileyerek sana sığınırsa ona emân verki Allah'ın kelâmını işitsin..."* [653] Âyette Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin kıraati kelâmullah olarak isimlendirilmiştir. Tercümânın kelâmı kendisinden tercüme edile-

[651] (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 201
[652] (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 180
[653] Tevbe, 6

nin kelâmının yerine geçmiştir. Çünkü insan-ı kâmil olarak Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem, vücûdî kelimelerin zuhûrunda Hakk'ın vekîli olduğu gibi sözleriyle de nutk bakımından Hakk'a niyâbet etmekte ve bizim için onları tercüme etmektedir.[654]

İbn'ül Arabî 'ye göre ilâhî hitâbın seslere ve sûretlere dönüştürülmesinde bir beşer olarak Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin bir dahli söz konusu değildir. O, Kur'an-ı Kerim'i insanlara, her hangi bir ilâve ve eksiltme söz konusu olmaksızın Allah Teâlâ'dan tahkiye yolu ile tebliğ eder. Kendisine inen sûretten ayrılmaksızın kendisine ne söyleniyorsa onu söyler. Zîrâ Kur'an harflerin terkibi, kelimelerinin terkibi âyetlerinin tanzimi ve sûrelerinin inşasıyla birlikte inmiştir. Burada harfler ve sûretler bir mütercim olarak Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin hayalinde şekilleniyordur, fakat mütercimi konuşturan Allah Teâlâ'dır, kendi nefsinden konuşmaz. Eğer bir kimse kendi nefsinde hasıl olan bir ilmi tercüme ediyorsa o kimse burada kastedilen mütercim değildir.[655]

Allah Teâlâ'nın sonsuz ilminde *değişmeyen özler (ayân-ı sâbite)* şeklinde bulunan varlıkları, imkân mertebelerinden zuhûr mertebesine çıkartan ezelî ilke, *ilâhî kelime* olmaktadır. İbn'ül Arabî 'nin öğretisinde yaratılış, mutlak yokluktan değil, izâfî yokluktandır. *Âyân-ı sâbite,* hariçte henüz zuhûr etmediği için varlık adını almaz, fakat ilm-i ezelîde sabit olduğu için mutlak yokluk anlamına da gelmez. Ayette geçen *"kün: ol!"* ve *"şey"* ibâreleri de Şeyh'in bu düşüncesini desteklemektedir. Zîrâ emre muhâtap olan bir "şey"dir, dolayısıyla mutlak yokluk söz konusu değildir. Yine bu "şey"e "ol!" emr-i ilâhîsi teveccüh etmiş olması da bu "şey"in, ilm-i ilâhîde sabit olsa da henüz hâricî varlık mertebesinde zuhûr etmediğine işâret etmektedir. İbn'ül Arabî 'ye göre bu şekilde zuhûr eden varlıklar, "ilâhî isimler" vasıtasıyla düzenlenip, her biri kendi yerine yerleştirilir. Burada "isimler", beşerî dilde kullandığımız şekliyle, spesifik terim anlamında (Rahman ya da Kadir gibi) alınmamalıdır. Daha doğrusu harflerin terkibinden oluşan ve beşerî lisânımızda dua ve niyâzda bulunduğumuz isimler, "ilâhî isimlerin" ismi *(esmâü'l-esmâ)*dir. Öyle ki Allah Teâlâ, bu isimlerin farklı şekilleri vasıtasıyla kâinâttaki varlığı sevk ve organize eder. Bu isimler, hem varlığa (being) varoluş (existence) kazandırma hususunda gerekli olan enerjiyi, hem de varlıklar arasındaki düzen ve uyumu tanzim eden genel yapıyı sağlamaktadır.

Bu şekilde Allah Teâlâ'nın sonsuz ilminden sürekli inkişâf eden her varlık, "büyük kozmik söylemin" kompozisyonundaki bir harfi teşkil eder. Harflerin potansiyel varoluş düzeyinden görülür âlemdeki belirlenmiş varlık düzeyine

[654] (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 183
[655] (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 184

geçişi feleklerin (spheres) dönme eylemi vasıtasıyla vuku' bulur. İbn'ül Arabî bu süreci açıkça konuşma eylemi ile eş tutar ve bu ilâhî hitap sadece sembolik bir ifade değildir. İlâhî yaratma ile insanın konuşması arasındaki bu benzerlik sürekli tekrarlanır. Allah Teâlâ, *"nefesü'r-Rahman"* olarak bilinen ve kâinâtın varlığını sürekli muhafaza eden **"ilâhî nefes alma"** vasıtasıyla mahlûkatı yaratır. İlâhî kelimelerin "telaffuzu"nu mümkün kılan işte bu "nefes"tir. Bu rahmânî nefes İbn'ül Arabî 'nin terminolojisinde *a'mâ* diye isimlendirir. Bu latîf ve metafizik bulut, Hakk'ın zuhûrunu *(keynûnet)* [656] kabul eden ilk mahaldir.

"Ashab-ı kiramdan Ebu Rezin el Ukaylî radiyallâhü anh bir keresinde Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme;

"Rabbimiz mahlûkatı yaratmazdan önce nerede idi? diye sorar. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemde;

"Fevkinde ve tahtında hava olmayan Â'ma da idi" diye buyurur." [657]

Cevabı İbn'ül Arabî 'nin bu konu hakkındaki görüşlerinin temel dayanağı olmaktadır. Bu metafizik *bulut,* bütün sûretleri kabul eder, aynı zamanda varlıklara şekillerini verir; hem aktif hem pasiftir, hem alıp, kabul edicidir hem de gerçekleştirici. Allah Teâlâ işte bu latîf â'mâda kendi dışındaki bütün âlemin sûretlerini açar.[658]

Önce **Onsekiz sayısı** üzerinde durmak gerekir. Mesela;

Mevlevîlerce kutsal bilinen 9 ve onun katı olan sayılar, mistik öğretinin âdeta temelini meydan getirmiştir. Bu inancın temeli, akl-ı küll ile nefs-i küll'ün 9 kat göğü meydana getirmesine dayanır. Bu göğün hareketiyle 4 unsur oluşmuş ve bütün bunlardan cansızlar, bitkiler ve canlılar doğmuş,

---

[656] Bu noktada İbnü'l-Arabî, Hakkın beş var oluş mertebesinden *(:keynûnet)* bahseder:

1- Hakkın *amâ*da var oluşu. Hakkın varlığını kabul eden bu ilk mertebeye yazımızda mutlak hayali incelerken değinmeye çalışacağız.

2- *"Rahman, Arş'a istivâ etti."* (Tâhâ, 5) ayetine istinaden Hakkın Arş'taki var oluşu.

3- *"Rabbimiz her gece dünya semasına iner"* hadisine istinâden dünya semasındaki var oluşu.

4- *"O, göklerde ve yerdeki tek Allah'tır"* (En'âm, 3) âyetine istinâden yeryüzündeki var oluşu.

5-*"Nerede olursanız olun O, sizinle beraberdir"* (Hadîd, 4) âyetine istinâden bizde olduğu gibi her varlıkta da kendi varlık mertebelerine göre var oluşu: *umûmî keynûnet.* Bütün bu açıklamalardan sonra İbnü'l-Arabî, Hakkın bu mertebelerdeki var oluşunun kendi celâline yakışır bir şekilde olduğunu, Zât'ının gerektirdiği gibi her hangi bir tasavvur, teşbih ve keyfiyet söz konusu olmadığını hemen vurgular. Bkz., İbnü'l-Arabî, *Fütûhât,*c. III, s. 465, 466.

[657] Timizi, Tefsir sure 11. 1; İbn. Mâce. Mukaddime. 13; İbn Hanbel. IV/11. 12

[658] (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 198

böylece hepsi birden 18 sayısıyla kodlanan kâinat tasavvurunu şekillendirmişlerdir. Bütün bunların dışında özellikle Mesnevî'nin ilk onsekiz beytinin Mevlânâ kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin elinden çıkmış olması, sayı sembolizminin manevî plandan, bütün maddî plana yön vermesine sebep olmuştur.

Mesnevî'nin ilk onsekiz beyti düşünülerek de, onsekiz rakamı üzerinde kutsal bir halka oluşturulmuş olabilir. Semâ'ya katılan semâ'zenlerin sayısı dokuz veya katları olmalıdır; kapıdan geçen derviş onsekiz gün hücresinde kapalı kalır; tarîkate yeni sülûk etmiş bir cân, ilk onsekiz gün üstünde getirdiği elbiseleriyle çalışır; hayderî cübbesinin yakasına, güğüs hizasına kadar inen ve istivâ denilen iki parmak eninde dokuz veya onsekiz sıra makine dikişi çekilir; tekbir edilen sikke, Hz. Mevlânâ kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin sandukası altında onsekiz gün kaldıktan sonra başa giyilir; cezalandırmada bile küstahın arkasına hafif darbelerle dokuz veya onsekiz değnek vurulurdu. Hulâsa, tarikat içinde sayının söz konusu olduğu her alanda, bunun dokuz[659], katları ve özellikle onsekiz olmasına özen gösterilirdi.[660]

Âlemler yirmisekizdir, kezâ ilâhî mertebeler de Yirmisekizdir. Bu beyitte Niyâzî-i Mısrî Efendi ne için Onsekizbin diye söyledi? Şunun için;

Bu mertebelerin en evvel: "Nur-i Muhammedî" olmak üzere Nefs-i Kül, Tabiat, Heyûlâ, Arş, Kürsîdir. Bu altı mertebe manevîdir. Yirmisekizden çıkarılırsa Yirmiiki kalır. Bunlardan Arş bütün âlemleri kaplamış bir kubbedir. Muhaddep; yani yumru olan kısmına arş, muka'ar, yani çukur olan kısmına Felek-i atlas ve Felek-il burûc denilir. Çukur olan kısmında hiçbir şey yoktur, sâdedir, düzdür. Bu iki kürsînin dahi muhaddebi ve maka'arı var. Bunlar ikişerden dört eder, kezâ yirmiikiden çıkarılınca onsekiz kalır. Anın için Mısrî Efendi onsekiz âlem dedi. Kürsînin çukur kısmına Felek-il menâzil ve Felek-i mükevkep dahi denilir. Felek-il menâzilde ise kamer (ay) bulunmaktadır. Semâda görülen yıldızların hepsi bu Felek-i mükevkeptedir. Çeşit cihetiyle onsekiz asıldır. İşte onsekizbin âlemi ki, bunlar ilâhî mertebelerdir. Bunları tutan nedir, Hakk'ın vücûdudur. "Kâf" ve "Nun" ilmi, yani "Kün" ile.

Kur'ânı Kerîmin Yâsin suresinin son âyetlerinden biri olan:

اِنَّمَا اَمْرُهُ اِذَا اَرَادَ شَيْئًا اَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ "O Allah Teâlâ bir şeyin olmasını irâde

---

[659] Dokuz sayısının İhramcızâde Hacı İsmail Hakkı Toprak Efendi Hazretlerinin (hyt: 1969) hayatında da önemli bir yer tuttuğu rivayetleri bu sayının ehli tasavvuf tarafından önemli olduğunu açıklamaktadır. (İsm07), s. 69

[660] DURU, Necip Fazıl; Mevlevî Şeyhi Ağa-zâde Mehmed Dede ve Mesnevî'nin İlk Onsekiz Beytini Şerhi Makale, Bu makale, *Tasavvuf* (yıl: 4, sayı: 11, Temmuz-Aralık 2003, ss. 151-175) dergisinde yayımlanmıştır.

ettimi, emri “ol” demektir, o da hemen olur” [661] buyurulmuştur.

Bu âlemi dört melek mazharından tutarlar. Bunlar: Cebrâil aleyhisselâm Mikâil aleyhisselâm, İsrâfil aleyhisselâm Azrâil aleyhisselâm dır. Çünkü melekler Allah Teâlâ’nın kuvvet isminin mazharıdırlar. Melekler mazharlarıyla bu âlemleri tutarlar ve bunlar âlemlerin rükünleridirler (destek, mesnetleri). Fekat bu mezâhirden zâhir olan kendisidir, mazharla olunca demek “kâf” ve “nun” ile “kün” emriyle olur demektir.

Tarfet-ül-ayn içre yakar cümlesin,
Ger dokunsa nâr-ı aşktan bir kubes.
Göz açıp kapayıncaya kadar yakar hepsini,
Ger dokunsa aşk ateşinden bir parça.

Kubes, ateş yanarken çıkan çıngı, kıvılcım demektir. Âşk bir parçası ile dahi insanı alt üst eder.

Bağ-ı cennetde olursa oda yak,
Ey Niyâzî koma dilde hâr u has
Cennet bağı olursa da ateşe yak,
Ey Niyâzî gönülde horluk ve güzellik bırakma

İyilik ve güzellik âşıkın yanında değerli olayıp, sevgilinin arzusudur. cennet arzusu ve cehennem korkusu aşıkta kaybolup gitmiştir.

> Bu sofilerin bazıları der ki!
>
> “Biz ne cehennemden korkarız, ne de cennet isteriz.” Halbuki bu söz küfürdür,. Ne buyurulur. Bu soruya da aşağıdaki cevabı veririz:
>
> Bu sözün küfür olması; cehennemden korkmamak ve cenneti beğenmemek yönünden söylenmiş olmasına bağlıdır. , Ama bunların kasdı öyle değildir, şudur:,
>
> “ Ya Rabbi, sen bizi yoktan var eyledin; vücuda getirdin. Bundan sana fayda yoktur. Bu durumda; bize düşen odur ki, sana kulluğu, kendimize ait sebep için etmeyelim. Ancak kulluğumuzu, senin rızan için yaparız. Seninle bir alış verişimiz yok ki, cennet veya başkası için ibadet edelim. Her nekadar sen:
>
> ***“Allah Teâlâ müminlerden nefislerini ve mallarını satın aldı; karşılığında onlara cennet verdi.”*** [662] Buyurmuş isen de; bu senin has kulların ile bir muamelendir…Nihayetsiz lutuflarını ve sonsuz, tam rahmetini on-

[661] Yasin, 82
[662] Tevbe: 111

lara bu yüzden bir izhardır Yoksa sen; alış veriş gibi şeylerden münezzehsin. Biz ibadeti halis muhlis senin için yaparız. Ara yerde cennet ve cehennem olmasa dahi, bize yakışan ibadettir. Cennete ve cehenneme koymak çıkarmak sana bağlı bir iştir, nasıl dilersen öyle yaparsın. Cennete koyarsan senin, fazlın sayılır; ibadetimizden değildir. Cehenneme koyarsan adlindir; hâşâ zulüm değildir Zulmün manası başkasının mülküne fuzuli tasarruftur Hâlbuki mülk senindir Durum böyle olunca o mülkte arzu ettiğin gibi tasarruf edersin ve zulüm olmaz İşte tasavvuf ehlinin o sözden muradları budur …

Başka değildir. [663]

TAHMİS-İ AZBÎ

Olmaz ankâ ile yek-dil mekes[664]
Cümlenin pâyinde âşık oldu pes
Subhdem Hakk'tan çağır Hakk ile ses
Vasl-ı Hakk olmağa eylersen heves,
Aşka ulaş gayriden gönlünü kes.

Âşkla çağlar idi derya dilâ
Âşkla yer gök durur kâim şehâ
Âşkla devran eder arz u semâ
Gayri nesne sanma aşkı zâhidâ,
Kendi cennetten oluptur muktebes.

Âşk yolunda varlığı ağyara ver
Cânını terk eyleyip cânane er
Kuşe-i hayrette sana kalma der
Cism-ü cânın ko yükün yükledi-ver,
Râh-ı aşka gidemez merkeb feres.

Ol ki âşktan gördü Hakk'ın zerresin
Tekye-i irfanda yaktı şem'asın
Kim ki bulduysa vücudun lem'asın
Tarfet-ül-ayn içre yakar cümlesin,
Ger dokunsa nâr-ı aşktan bir kubes.

---

[663] Niyâzî-i Mısrî, Risale-i Esile ve evcibe-i Mutasavvıfâne, ONDÖRDÜNCÜ SUAL VE CEVABI-

[664] **Meks:** Durma, eğlenme, bekleme.

Aşkla yansın dahi subh u mesâ [665]
Çün san âşkı Hüdâ'dır rehnümâ[666]
Zikr u fikrin ola Hakk'tan masiva
Kârıbândır bu halâik dâimâ,
Ehl-i aşk içinde olmuşlar ceres.

Hâbı gafletten gözün aç gel uyan
Tabiî ki sevdâ-i hâme[667] *yok uran*
Nokta-i sırrı ilâhide ıyan[668]
Onsekizbin âlemi tutup duran,
Kâf-u nûnun terkibiyle yek nefes.

Doldu Azbî'ye Hakk'tan iştiyak
Hakk yakîn oldubana sensin ırak
Mâsivadan yum gözün Mevlâya bak
Bağ-ı cennetde olursa oda yak,
Ey Niyâzî koma dilde hâr u has

---

[665] **Subh u mesa:** Sabah-akşam
[666] **Rehnüma:** f. Yol gösteren. Kılavuz
[667] **Hâme:** f. Yontulmuş kalem.
[668] **Ayan:** (İyân) Aşikâr. Belli. Herkesin bilebileceği ve görebileceği

ش Ş

90

Vezin: Müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün

Dermân arardım derdime derdim bana dermân imiş,
Bürhân sorardım aslıma aslım bana bürhân imiş.
Sağ u solum gözler idim dost yüzünü görsem deyü,
Ben taşrada arar idim ol cân içinde cân imiş.
Öyle sanırdım ayriyem dost gayrıdır ben gayriyem,
Benden görüp işiteni bildim ki ol cânân imiş.
Savm u sâlât u hac ile sanma biter zâhid işin,
İnsân-ı Kâmil olmaya lâzım olan irfân imiş
Kande gelir yolun senin ya kande varır menzilin,
Nerden gelip gittiğini anlamayan hayvân imiş.
Mürşid gerektir bildire Hakk'ı sana Hakk'al-yakîn,
Mürşidi olmayanların bildikleri gümân imiş.
Her mürşide dil verme kim yolun sarpa uğratır,
Mürşidi Kâmil olanın gâyet yolu âsân imiş
Anla hemen bir söz durur yokuş değildir düz durur,
Âlem kamû bir yüz dürür gören anı hayrân imiş.
İşit Niyâzî'nin sözün bir nesne örtmez Hakk yüzün,
Hakk'dan ayân bir nesne yok gözsüzlere pinhân imiş

Dermân arardım derdime derdim bana dermân imiş,
Bürhân[669] sorardım aslıma aslım bana bürhân imiş.
Dermân arardım derdime derdim bana dermân imiş,
Delil sorardım aslıma aslım bana delilmiş.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Kur'ân okuyan mü'min turunçgillere benzer; kokusu da güzeldir, tadı da güzeldir. Kur'ân okumayan mü'min ise, hurmaya benzer; kokusu yoktur, fakat tadı güzeldir. Kur'ân okumayan münafık reyhana benzer; kokusu güzeldir, tadı ise acıdır. Kur'ân okumayan münafık da Ebû Cehil karpuzuna

[669] **BÜRHAN:** Delil, hüccet, isbat vasıtası. * Mantık: Yakînî mukaddemelerden meydana gelen kıyas. * Red ve inkâr için itiraz kabul edilmeyecek surette isbat-ı hakikat eden kavi hüccet. (Bir bürhan ile elde edilen netice-i tevhidi bazı insanlar isti'zam ile dar zihinlerine sıkıştıramazlar. Veya bozuk hayalleri tahammül edemez. Bu hale karşı o kat'i, sahih bürhanı reddetmek üzere: "Bu neticeyi, bu kadar azametiyle şu bürhan (onu) intac edemez." diye bahaneler ile kabul etmez. O miskin bilmez mi ki, neticenin kayyûmu imandır.

benzer; kokusu olmadığı gibi, tadı da acıdır." [670]

Eskiden anne babalar, çocukların atlattıkları her hastalıktan sonra bir olgunlaşma ve gelişme evresi geçirdiklerini bilirlerdi Sadece çocuklar değil, yetişkinler de her hastalıktan daha olgunlaşmış olarak çıkarlar. Bütün büyük kültürler de büyük mücadeleler sonucu oluşmuşlardır. [671]

Sağ u solum gözler idim dost yüzünü görsem deyü,
Ben taşrada arar idim ol cân içinde cân imiş.

Sağ ve solumu gözler idim dost yüzünü görmek için,
Ben dışarıda arar idim ol cân içinde cân imiş.

Pervane, Mevlânâ kaddese'llâhü sırrahü'l-azîzden bir öğüt dinlemek için ısrarda bulundu. Mevlânâ:

"Emir Muineddin muktedirsen, hiç gevşeklik göstermeden dört kıbleye hizmet et ve dört kıbleye hizmet etmeği kendine gerekli bil" dedi. Pervane baş koydu ve:

"Biz bir kıble biliyoruz, diğer üçü hangileridir? Diye sordu. Mevlânâ:

"Bunlardan birincisi namaz kıblesidir ki günde beş defa yüzünü ona çevirirsin.

İkincisi dua kıblesi olan gökyüzüdür. İhtiyaç düştüğü vakit yüzünü dua kıblesine çevirir ve ağlayıp sızlayarak kendi arzunun yerine gelmesi için ricada bulunursun.

Üçüncüsü padişahlardır: Padişahlar, yoksulların ihtiyaçlarının kıblesi ve mazlumların sığınağıdırlar. Bir mazlum ve çaresiz kimse senin tarafına yüzünü çevirdiği vakit, onun ihtiyacını yerine getir ki, yüce Allah Teâlâ da senin din ve dünya ihtiyacını yerine getirsin.

Dördüncüsü Allah Teâlâ erlerinin kalbidir. Bu kalb, Allah Teâlâ'nın nazarının kıblesidir ve kâinattan da daha yüksek ve yücedir.[672]

Öyle sanırdım ayriyem dost gayrıdır ben gayriyem,
Benden görüp işiteni bildim ki ol cânân imiş.

Öyle sanırdım ayriyem dost başkadır ben başkayım,
Benden görüp işiteni bildim ki ol cânân imiş.

---

[670] Buhârî, Et'ıme, 30; Fedâilü'l-Kur'ân, 17, 36; Müslim, Müsâfirîn, 243; Ebû Ya'lâ el-Mevsılî, Müsned, XII, 168 (7237); Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebîr, IX, 136 (8670); Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, II, 337 (1973); Kudâ'î, Müsnedü'ş-şihâb, II, 289 (1381). Mesel için bkz. Hakîm et-Tirmizî, el-Emsâl, s. 44, 45; Râmhürmüzî, Kitâbü emsâli'l-hadîs, s. 85 (46); Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'l-emsâl, s. 215 (318); Abdülmecîd Katâmış, el-Emsâl el-Arabiyye, s. 163. (UYSAL, 23 Bahar 2007)

[671] (DAHLKE, 2002), s.111

[672] (Ahm95), s. 672-(407)

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz burada insanda bulunan kuvvetlerin aslında kendine verilen cevhereden yani üfürülen ruhun olduğunu beyan ediyor. Yoksa bakiyenin aciz ile vasıflandığını haber veriyor.

Ol lezzet-i ruhaniyye ile beden de kuvvet bulur.
Hikâye:
Bir kimse var imiş günde bir sığırı pişürür ve başında götürür imiş halk bunun haline ta'accüb iderler imiş. Bir gün ol şehre bir yeni Hâkim gelür. münâsebet ile ol kimseyi anarlar. Hâkim:
"Getürün göreyüm der. getürürler ta didükleri gibi bulur der ki;
"***Soyun",*** bunı soyarlar kemerinde **on dörd cevher** bulunur ki
pâdişâhların değmesi mâlik olamaz. Ol cevahiri alur var kebâbunı sat der. Bu kerre dizine dek kalduramaz etrafındakiler bunu görürler. Cevahiri yine verür bilâ taassüf yine başına alur gider. Hâkim der ki:
Bu kadar cevâhirdür ona bu takati viren.
Şimdi Mısrınün bu pirlükde bu kadar kahrı çekmesi takati bu iki ruhani lezzetler ve ol iki cismânî lezzetlerdür. İmdi bu dörd lezzetlerin bişincisi yokdur ya'ni bunlara benzer bir dahi yokdur bu sözi anlayabilen teslim olur. [673]

<u>Savm u sâlât u hac ile sanma biter zâhid işin,</u>
<u>İnsân-ı Kâmil olmaya lâzım olan irfân imiş</u>
Oruç, namaz ve hac ile sanma biter zâhid işin,
İnsân-ı Kâmil olmaya lâzım olan irfân imiş

Sûfî muhakkikler ibadet, riyazet ve halvet amellerinin kendilerinin bilgi alıcısı olmadığını buna aracılık ettiklerini ileri sürerler. Yani bu amellerin sonunda kişide bir **nûr** oluştuğunu ve ancak o nûr ile Hakk'ı tanıyabildiklerini söylerler. Yoksa bu amellerin tek başına yeterli olduğunu hiç bir sûfî söylememiştir.
Savm u sâlât u hac ile sanma biter zâhid işin,
İnsân-ı Kâmil olmaya lâzım olan irfân imiş
beyti tam bu mânâya işâret etmektedir. Sufiler bu yönleriyle Hâricîlerin, Selefîlerin ve bazı ehl-i hadîsin somut zühd anlayışlarından uzaklaşırlar. Bunlarda mutlak manada ibadetler esas iken sûfîlerde bu ibadetlerin kişide hâsıl edeceği hal ve makam önemlidir. Yoksa kul ile Rabbi arasındaki perdelerden bir perde de o ibadetler olabilmektedir. Hemen hemen bütün dînî pratiklerde yer aldığını gördüğümüz ve sûfîlere

[673] (MISRÎ, 1223), v. 51a

göre ilâhi bilgiyi elde etme yolunda atılacak ilk pratik adım olan “halvet” ve “inzivâ” uygulamasının aslında düşünce tarihinde de önemli bir yeri bulunduğu maalesef modernler tarafından unutulmuştur. Kadim ve ezoterik felsefe okullarında öğrencinin metafizik konulara olan temerküzünün sağlanmasında başvurulan yollardan en önemlisi budur. Pithagoras’ta, Platon’da karşılığı olan bir uygulamadır.

Mesela İslam filozoflarından İbn Miskeveyh felsefe ile meşgul olmak isteyenlere önce ***“kalblerin temizlenmesi”*** işiyle uğraşmalarını tavsiye eder zira ona göre ***“hikmet ilâhî vergilerin en büyüğü ve Allah’ın kendi dostlarına ikrâm ettiği en faziletli yüceliktir”.*** Bunun ardından halveti tavsiye eder. Der ki;

“Derin bir konu üzerinde düşündüğümüz zaman çevredeki şeylerin bizim nefsânî faaliyetimize mânî olmaması için onlara göz kapatırız. Eğer nefs (bil-kuvve akıl] zâtı îtibâriyle maddî olsaydı onun aktivasyonu, maddî dünyadan ilgisini kesmek zorunda kalmazdı”.

Sûfî muhakkikler bu tür uygulamalara niçin diğerlerinden fazla önem vermektedirler? Çünkü onlara göre ilâhi bilgi dışarıda (taşrada) aranacak bir şey değildir. Allah bütün isimlerini yalnızca en şerefli mahlûk olarak yarattığı “insana” talim ettiğini söyler. [674]

Hz. Kuddûsî kaddese’llâhü sırrahu’l-aziz bu beyit için buyurdu ki:

Sözlerinin anlatmak istediği irfân'ın kalpte belli bir usûle göre hâsıl olacağını biliyorum ve ihtiyarlık sebebiyle nafile amellerime gücüm kalmadığından dolayı gece ve gündüz farz amellerime çalışıyor, tevhide devam ediyorum.[675]

<u>Kande gelir yolun senin ya kande varır menzilin,</u>
<u>Nerden gelip gittiğini anlamayan hayvân imiş.</u>

Nereden gelir yolun senin ya nereye varır menzilin,
Nerden gelip gittiğini anlamayan hayvân imiş.

İnsan hayatının kendine ait geçmişi büyük sırlarla örülüdür. Bunun zahiri olarak bile tespitini yapmak mümkün değildir.

İnsan yeryüzünde ne zaman ortaya çıkmıştır?

Dinî-felsefî düşünce sistemlerinde birçok gnostik unsura yer veren Bâtınî-İsmâilî müellifler ile İmâmiyye Şiası’na mensup bazı âlimlere göre ise Kur’ân-ı Kerim’de sözü edilen Âdem aleyhisselâm, yeryüzündeki ilk in-

[674] (KILIÇ, 1 (2004))
[675] (Kuddûsî, Tarihsiz), s. 137

san olmayıp ondan önce nice Âdemler gelip geçmiştir.[676] Buna benzer bir görüş, tasavvufu felsefîleştirmesiyle tanınan Muhyiddîn İbn'ül Arabî (hyt. 638/1240) tarafından da dile getirilmiştir.[677]

Yerbilim ve insanbilim erbabı bu meseleyi çözememişlerdir. Herhalde insanın ortaya çıkış tarihi, Benî îsrail bilginlerinin haber verdikleri gibi yedi bin yıllık olamaz. Fakat ne faydası var ki, diğer İsrailiyât (İsrail oğulları kitaplarından alınıp aktarılan hurafeye yakın kıssa ve bilgiler) gibi bu rivayet de eski kitaplarımıza girmiştir.

Ancak şeyhimiz bu meseleyi, yerbilim uzmanlarını alkışlamaya mecbur edecek bir surette çözmüştür.

Şeyhimizin bir gün Mekke-i Mükerreme'de tavaf sırasında gözüne, şekil ve kıyafetiyle yabancı olduğu belli olan bir adam çarpar. Yanına yaklaşıp kim olduğunu sorar. O yabancı:

"Ben senin büyük atalarındanım" der.

Şeyh sorar:

"Hangi asırda yaşıyordunuz?"

Yabancı:

"Kırk bin sene önce vefat etmiştim."

Şeyh:

"Kitaplar Ebu'l-Beşer (İnsanlığın Babası) ***Âdem'in altı bin sene önce yaratıldığını haber veriyorlar."***

Yabancı:

"Sen hangi Âdem'den bahsediyorsun? Bil ki, Ebu'l-Beşer olan Âdem'den önce daha yüz bin Âdem geçmiştir." [678]

Şeyhimizin böyle bir ruhanî konuşmağa bağladığı tahminini çağdaş ilimlerin keşifleri ve tahminleri tamamen doğrulamaktadır. Gerçek şu ki, üçüncü devirde bile yaşamış ve hattâ kadîm fil **(Elephantus antiquus)** denilen şimdi nesli tükenmiş bir hayvanla çağdaş olduğunu gösteren kemiklere çeşitli araştırmalar sırasında tesadüf edildiğinden, insanın yeryüzünde herhalde yüz bin sene önce de var olduğuna inanmak gerekir. İşte bu keşf ve ayırım sebebiyle şeyhimiz insan için:

"Hadistir (sonradan olmadır), ***ama bir ezelî hadistir. Hâdisât ayn-ı***

---

[676] Ca'fer b. Mansûrü'l-Yemen, *Serâiru ve Esrâru'n-Nutekâ*, nşr. M. Gâlib, Beyrut 1984, s. 21. İmâmiyye kaynaklarından aktarılan muhtelif rivayetler için bkz. Süleyman Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul 1988, I. 142-143. (Öztürk, Mustafa, (2004). Âdem, Cennet ve Düşüş, Milel ve Nihal, 1 (2), 151-186.)

[677] Bkz. Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, *el-Futûhâtu'l-Mekkiyye*, Beyrut (Dâru Sâdır) trz., III. 348. (Öztürk, Mustafa, (2004). Âdem, Cennet ve Düşüş, Milel ve Nihal, 1 (2), 151-186.)

[678] Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, *el-Futûhâtu'l-Mekkiyye*, Beyrut (Dâru Sâdır) trz., III. 348.

kadim olamaz usulü'd-din ve ilm-i kelamın dâhi ulemasının ve hükema-ı İslamiyyenin" gördükleri ve hadsiz burhanlarla isbat ettikleri hudûs ve imkân hakikatlarıdır. Onlar demişler ki ***"madem âlemde ve herşeyde tegayyür ve tebeddül var elbette fânidir, hadistir, kadîm olamaz"*** (7.-Şua 1. Hakikat) hükmünü vermiştir. [679]

150-200 milyon yıl önce yaşamış olan dinozorların hemen her türlü fosilinin bulunmasının yanında dışkısı bile bulunabilirken birkaç yüz bin senelik insan fosilleri dahi bulunamaktadır. [680]

Mürşid gerektir bildire Hakk'ı sana Hakk'al-yakîn,
Mürşidi olmayanların bildikleri gümân imiş.
Mürşid gerektir bildire Hakk'ı sana Hakk'al-yakîn,
Mürşidi olmayanların bildikleri şüpheli imiş.

Bir Mürşid-i Kâmil gerektir ki sana Hakk'el-yakîni bildirsin. Çünkü ilm'el-yakîn şeriat ehlinin ilmidir. Ayn'el-yakîn ise tarîkat ehlinin ilmidir. Hakk'al-yakîn ise hakîkat ehlinin ilmidir. İşte Hakk'ı ancak Hakkal-yakîn bildiren Hakîkat Mürşididir, Mürşidi-i Kâmildir. Mürşidi olmayanların kitap mütalaasından ve muhabbetlerden (devam ettiği sohbetlerden) anladığı ve bellediği şeyler boş şeylerdir, zirâ tevhid sülûksüz anlaşılmaz.

Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin bildirdiğine göre "mürid-mürşid ilişkisinin ilk misali Allah Teâlâ ile ***Rûh-i Muhammedi"*** arasında gerçekleşmiştir. Gizli bir hazîne iken bilinip tanınmayı istemiş olan Yüce Allah Teâlâ, bu tanınma sevgisi neticesinde ilk önce ***Rûh-i Muhammedi'yi*** yaratarak onu mürid menzilesinde tutup halvet ettirmiş ve kendini de şeyh yerine koyup tevhidi telkîn etmiştir. Sonra *usûl-i esmâ'da* yer alan diğer isimleri sırayla ve teker teker telkîn eylemiştir.[681]

Ali Kemalî Efendi kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz (d.1853-hyt: 4 Ekim 1920), Piri Mehmet Paşa mahallesinde yaptırdığı evin alçak tavanlı bir hücresinde, devrin ileri gelen bilginlerini ve dostlarını toplar, sabahlara kadar sohbet ederler. Abdülaziz Mecdi kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz, bazen Ali Kemalî'yi evinden alır, kırlara götürür, yol boyunca tasavvufı sohbetlerde bulunurlar. Yine böyle bir gün Abdülaziz Mecdi Efendi ile Konya dışında kırlarda gezerlerken, bir çobana rastlarlar. Şakrak ve latifeci bir zât olan Ali Kemalî, çoba-

[679] (AYNİ, 1995), s. 62-64
[680] (MUSAOĞLU, 1999), s. 64
[681] (ÖGKE, 2000), s. 156; Yiğitbaşı Velî, *Risale-i Tevhid,* v.43a-43b

na okuma yazma bilip bilmediğini sorar. Okuma-yazma bilmediği cevabını alınca ona derki:

"Çoban hele şu etrafına bir bak ne görüyorsun?"

"Şu gördüğün ağaç, taş, toprak, hayvan ve insandan sence hangisi, olsa olsa Allah olabilir?"

Çoban bu garip sual karşısında biran duraklar, düşünür, düşünür de: "insan" diye cevap verir. Bu cevap üzerine Ali Kemalî Efendi'de: "Aferin çoban! Konya ulemasından daha akıllı imişsin" der.

Ali Kemalî ve Abdülaziz Mecdi Efendi'nin çobanla bu konuşmaları üzerine Osman Nuri Ergin, Abdülaziz Mecdi Tolun, adlı eserinde şu mütâlâayı beyan eder:

"Allah Teâlâ çobanların bile arayıp bulması lazım gelen bir hakikattir, bir varlıktır; hatta hakikat'ül hakayıktır. Çünkü o olmayınca ne bir vücut, ne de bir hakikat, hatta en ufak bir şey bile olamaz." [682]

> Üstatsız kalırsam inancım başkalaşır. O sağlam imanım başka bir şey olur. Ruhuna binlerce rahmet olsun, işte benim üstadım budur. Etrafına da toplanırlar. Şüphe ne oluyor! Ben kendim için feryat etmiyorum sizin için ağlıyorum. Şimdi o ölünün vasıflarını say ki, ona göre ağlayayım. [683]

<u>Her mürşide dil verme kim yolun sarpa uğratır,</u>
<u>Mürşidi Kâmil olanın gâyet yolu âsân imiş</u>

Her mürşide gönül verme kim yolun sarpa uğratır,
Mürşidi Kâmil olanın gâyet yolu kolay imiş

Mürşid-i Kâmil neden anlaşılır? Alâmeti nedir?

Bir Mürşid-i Kâmilin alâmeti şudur: Şayet kalbinde dünyâ sıkıntılı işi, felâketi olduğu halde yanına gittiği zaman, o gailen eksilir ve yok olup kalkarsa, işte o kimse Kâmildir. Yok gâilen eksilmeyip daha da çoğalır ve gâilene gâile katılırsa, o insan Kâmil değidir, bir yalancıdır, andan kaç. Zirâ o kimse senin yolunu daha sarpa uğratır. Mürşid-i Kâmil olanın yolu âsândır (bu gibi insan ancak rahatlık ve kolaylık verir).

Her mürşide dil verme kim yolun sarpa uğratır, gönül bağına sahip çık demektir.

> Şeyh-i Ekber'e göre birden fazla şeyhe bağlanmanın her hangi bir sakıncası yoktur. Hatta ona göre aksi tarzda bir kural cahiller tarafından icat edilmiştir.[684]

---

[682] (KARTALCI, 2004),s.15
[683] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.252), s.341
[684] (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s.18

Nikâhlar da dört türlüdür. Cismani nikâh, misali nikâh, ruhani nikâh, ilmi nikâh. Birincisi için kalpte eserler vardır; ikincisi için gizlide nurlar; üçüncüsü ruhta sırlar; dördüncüsü gözde mücerred külli hakikatler vardır. Bunların hepsi de manevi buluğ ve evlilikle ilgilidir. [685]

Bu evliliklerin neticesi doğacak evlat nesebin devamını sağlayacaktır.

Anla hemen bir söz durur yokuş değildir düz durur,
Âlem kamû bir yüz dürür gören anı hayrân imiş.
Anla hemen bir söz durur yokuş değildir düz durur,
Âlem hepsi bir yüz dürür gören anı hayrân imiş.

İşit Niyâzî'nin sözün bir nesne örtmez Hakk yüzün,
Hakk'dan ayân bir nesne yok gözsüzlere pinhân imiş
İşit Niyâzî'nin sözün bir nesne örtmez Hakk yüzün,
Hakk'dan ayân bir nesne yok gözsüzlere gizli imiş

Nitekim Ca'fer-i Sâdık aleyhisselâm buyurur Kur'ânun tecellisi vardur. Yani hakkun dostlarına Kur'ân içinden tecellisi vardur ehli olmayana tecelli etmez. ***" O'na temiz olanlar dokunabilir."***[686] buncılayın mahbûb yüzinden hak âşıklarına tecellî ider tessellî virür. mahbûbun haberi olmaz mahbûb ancak bir âyinedür görinen ğayrıdur gayrı degül aynıdur. ğayrı olduğı bir sanıdur. Siz âyineye bakarsız enbiya ve evliya âyine içindeki cemala bakarlar. İmdi bir göz ki ayineye baka ol göz içinde tecelli iden cemâl kanda görür. Füsûsda yazar ki

"âyineye bakan içindeki sureti göremez içindeki surete bakan ayineyi göremez, acebdür." Der. Gönül her neye kasd iderse gördügi odur. Gönlün maksûdı olmayan gözine de girse görmez. Bu mücerrebdür insan bir şeye ziyâde meşgul olsa gayrı ne görür ne işidir. Gâh olur bir gözden bir ahir kimse bir şeyi görür gözün, sahibinün haberi olmaz acebdür kudretullaha nihayet yokdur.[687]

---

[685] (ÇETİN, 1999), s.85; (BURSEVİ), v.39a, 32. Varidat
[686] Vâkıa, 79
[687] (MISRÎ, 1223), v. 64b

TAHMİS-İ AZBÎ

Buldum aradım geldim mürşid bana Kur'an imiş
Dostum diye çağırdığım benden yana seyranmış
Bu remzi ârif fehm eder puşide-i [688] *nâdanmış*[689]
Dermân arardım derdime derdim bana dermân imiş,
Bürhân sorardım aslıma aslım bana bürhân imiş.

Bir mürşide muhtaç idim yârdan haber sorsam deyü
Aklı hayal fikrimi dildârıma versem deyü
Sa'yi beliğ eyler idim ya vaslına ersem deyü
Sağ u solum gözler idim dost yüzünü görsem deyü,
Ben taşrada arar idim ol cân içinde cân imiş.

Hayli zamandır sevdiğim hicr u gamınla sayruyem[690]
Merğubiyem[691] *özcanımın halkın yanında horiyem*[692]
Zâhir u batında elhak Hakk özüme doğruyem
Öyle sanırdım ayriyem dost gayrıdır ben gayriyem,
Benden görüp işiteni bildim ki ol cânân imiş.

Oldu tevekkül hem rıza tesbihi âşık dervişin
Mahvi vücud etmen gerek batında zâhir teşvişin[693]
Hakk yoluna talip isen Hakk'tan ola her cünbüşün
Savm u sâlât u hac ile sanma biter zâhid işin,
İnsân-ı Kâmil olmaya lâzım olan irfân imiş

Her ne tâlip eyler isen olur senin Hakk ilmin
Acep riyayı terk edip at bu fenâda emelin
Gelmez ise idrâke hayf [694] *zâtınla aslın senin*
Kande gelir yolun senin ya kande varır menzilin,
Nerden gelip gittiğini anlamayan hayvân imiş.

Sanma olur vechi Hüdâ irfanla Hakk'al-yakîn
Bildi sülûk ile bilen nûru Hakk'ı ilm'el-yakîn
Kenz-i fenâ ola özün ola Hüdâ'ya hem nişîn[695]

---

[688] **Puşide:** (Puşe) f. Örtülmüş. Örtü. Örtülü, gizli.
[689] **Nâdan:** câhil, haddini bilmez.
[690] **Sayruret:** (Sayr. dan) Bir hâlden diğer hâle intikal etmek. Bir şeyin bir şeye dönmesi. Olmak, edilmek. Vücud, kevn.
[691] **Mergub:** rağbet edilen, istenen, aranan, arzu edilen; bütün mahlukatın kendisinin rızâsını istediği Allah.
[692] **Hor:** f. Kıymetsiz, ehemmiyetsiz. Adi.
[693] **Teşviş:** Karıştırma. Karma karışık etme. Bulandırma.
[694] **Hayf:** (Hayfâ) Emansızlık. Haksızlık. Zulüm. Cevr. (Vah vah, yazık, eyvah, yazıklar olsun meâlinde söylenir.)

Mürşid gerektir bildire Hakk'ı sana Hakk'al-yakîn,
Mürşidi olmayanların bildikleri gümân imiş.

Vaslı Habibe ermek ariflere devran budur
Cennette dîdâr isteyen zemzem bilir sohbet budur
İmâna gelmekliğin üzre Allah-ü a'lem [696]söz budur
Her mürşide dil verme kim yolun sarpa uğratır,
Mürşidi Kâmil olanın gâyet yolu âsân imiş

Herkes görüp işittiğini söyler sana bir bir durur
"hubbul vatan" [697]manzumunun şerh beyân-ı bu durur
Batın gözü görür onu sanma bu göz yüzü görür
Anla hemen bir söz durur yokuş değildir düz durur,
Âlem kamû bir yüz dürur gören anı hayrân imiş.

Terk etme irfân sohbetin göster bize gel Hakk yüzün
İki cihanda bil özün ârif ola hem ak yüzün
Azbî vücudun Mısrî'dir gördün ise gör bak yüzün
İşit Niyâzî'nin sözün bir nesne örtmez Hakk yüzün,
Hakk'dan ayân bir nesne yok gözsüzlere pinhân imiş

---

[695] **Nişin:** f. "Oturan, oturmuş" gibi mânâya gelir ve başka kelimelerle birleşir
[696] **Allah-ü a'lem**: Allah Teâlâ bilir ki:
[697] ***"Vatan sevgisi imandandır."*** Sehavî, Makasıd: s.183; Semhudî, Gammaz: s. 60; İbnü'd-Deyba\ Temyiz: s.77; Aliyyü'1-Karî, Kübra: s.189; Aclûnî, üTesf 1/413. Hadis hafızlarına göre bunun aslı yoktur.

91

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Her yeri hüsnün gülistân eylemiş,
Her tarafta bağ-u bostân eylemiş.
Ziynet etmiş zîr-ü pes evsâf ile
Her sıfattan zâtın ilân eylemiş.
Bunca evsaftan görünen bir cemâl,
Bir cemâli bunca elvân eylemiş.
Hep kitâb-ı Hakk'dır eşyâ sandığın,
Ol okur kim seyr-i evtân eylemiş.
Hüsnünü izhâr eder cümle sıfât,
Zâtına insânı bürhân eylemiş.
Hakk'ı istersen yürü insâna bak,
Şems-i zât yüzünde rahşân eylemiş.
Hakk yüzü insân yüzünden görünür,
Zât-ı Rahmân şeklin insân eylemiş.
Nice görsün şems-i vechin çün anın,
Zâhidi a'mâ ki tuğyân eylemiş.
İçini almış anın zerk ü riyâ,
Gönlünü şeytân perişân eylemiş.
Her nazarda gördüğü Hakk ârifin,
Her görüşte nice ihsân eylemiş.
Hakk'ı anlamak değil âsân ola,
Adetâ Hakk böyle erkân eylemiş.
Sâlik erince kemâle şöyle bil,
Yüreğin baş bağrını kan eylemiş.
Anlayınca Zât-ı Hakk'ı zevk ile
Bu Niyâzî nice seyrân eylemiş.

Her yeri hüsnün gülistân eylemiş,
Her tarafta bağ-u bostân eylemiş.
Her yeri güzelliğin gülistân eylemiş,
Her tarafta bağ ve bostân eylemiş.

Ziynet etmiş zîr-ü[698] pes[699] evsâf ile,
Her sıfattan zâtın ilân eylemiş.
Ziynet etmiş altını yeterli vasıflar ile

---

[698] **Zir:** f. Alt, aşağı.
[699] **Pes:**f. Arka, art, geri. * Öyle ise, imdi

Her sıfattan zâtın ilân eylemiş.

Bunca evsaftan görünen bir cemâl,
Bir cemâli bunca elvân eylemiş.
Bunca sıfatlardan görünen bir cemâl,
Bir cemâli bunca renkler eylemiş.

Hakk'ın zâtının ziyneti sıfatlarıdır. Cenâb-ı Hak her sıfattan zâtını ilân eder. Zirâ bu sıfatlardan görünen bir cemâl, Hakk'ın güzelliğidir. Bu bir cemâli bunca renklerde müzeyyen kılarak, yani süsleyerek sûretlerde gösteren O dur. Çünkü bütün ilâhî güzellikler mezâhirle görülür.

Hep kitâb-ı Hakk'dır eşyâ sandığın,
Ol okur kim seyr-i evtân eylemiş.
Kitâb-ı Hakk'dır hep eşyâ zannettiğin,
O okur kim seyr-i vatan eylemiş.

Bu eşyâ sandığın hep Hakkın kitâbıdır. Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı azîmde: وَالطُّورِ وَكِتَابٍ مَسْطُورٍ فِى رَقٍّ مَنْشُورٍ ***"O Tûr hakkı için ve yazılmış kitap hakkı için ki, bu yazılmış bir varaktadır"***[700] buyurmuştur. Tûr cümle dağların yücesidir. "Kitâb-ı mestûr" dan murad bu görünen sûretler, **"Fî rakkin menşûr"** ise bütün mahlûkattır. Bu kâinat bütün bir kitaptır. O kitabı ancak tevhid makâmlarını seyreden okur, başkası okuyamaz.

Hüsnünü izhâr eder cümle sıfât,
Zâtına insânı bürhân eylemiş.
Güzelliğini açığa çıkarır bütün sıfâtlar,
İnsânı ise zâtına delil eylemiş.

İnsan olarak bahsedilen Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin zâtıdır. Yoksa insan cesedine bürünmüş olan canlılar değildir.

Allah Teâlâ Davut aleyhisselâma
"Ya Davut! Muhammedi (sallallâhü aleyhi ve sellem)´i kendim için,
Âdemin çocuklarını Muhammed (sallallâhü aleyhi ve sellem) için,
Diğer yaratıklarımı Âdemin çocukları için yarattım.
Kim benimle meşgul olursa, onun için yaratıklarımın önüne geçer.
Kendisi için yarattıklarımla meşgul olanlardan ise kendimi saklarım." [701]

---

[700] Tur, 1-3
[701] (ALTUNTAŞ, 2004), s. 89

"Sen´in birliğinin toplayıcı kudreti ile Âdemi (yokluk) mihrabında, meleklerin ruhları O´na bakarak secde ettiler."

Allah Teâlâ meleklere Âdem aleyhisselâm için secdeyi emretti. Rahman´ın emrine itaat etmek farz olduğundan, hikmetini aramadan melekler secdeye kapandılar.

Allah Teâlâ´dan başkasına secde caiz değildir. Meleklerin Âdem aleyhisselâma karşı secdeyle emredilmesi, alnında Fahri Âlem Muhammed Mustafa (sallallâhü aleyhi ve sellem) Efendimizin nuru bulunduğu içindi.

Âdem aleyhisselâm yaratılınca Cebrail aleyhisselâm Resûlüllâh (sallallâhü aleyhi ve sellem)´in toprağını getirdi. Parlak bir inci gibiydi. Hiçbir şeyle ölçülmeyecek kadar nurluydu. O´nu Allah TeâlâÂdem aleyhisselâmın toprağına kattı.

İnsan yaratılış gereği meleklerden aşağı olduğu bilinse de bu emirdeki hikmet, kabuğun içinde saklanmış özün varlığından dolayıdır. Bu öz Hakikat-ı Muhammediye´ dir.

Âdem aleyhisselâmın isimleri meleklerden daha iyi bilmesi mayasında bulunan Nur-î Muhammedî (sallallâhü aleyhi ve sellem)´dir. Yoksa o bilgileri bilemez ve isimleri meleklere sayamazdı.

Eğer bu hal olmasa idi, melekler bu emre karşı, yatkınlık hissedemeyip **"Yeryüzünde fesat çıkaracak, kan dökecek insanı mı, halife kılıyorsun"** [702] sözünde ısrar edeceklerdi. Allah Teâlâ, yaratılışlarında cemal sıfatını asıl kıldığı meleklere; **"Sizin bilmediğinizi, Ben bilirim"** hikmetini hatırlatarak, insanda sakladığı sırların kaynağı Hakikat-ı Muhammediye´den haberdar etti. Bu sırdan şeytan habersiz kalınca celâl sıfatının tecellisinden dolayı isyanda sabit kalıp huzurdan kovuldu. Kıyamete kadar da Hakikat-ı Muhammediye´den habersiz kalacaktır.

Bizlere bildirilen Hakikat-ı Muhammediye´den nasıl o habersizdir, denilirse; bir şeyi duymak veya kabul etmek gerçekte kavuşmak değildir.

"İnandık, dediler. Siz iman etmediniz, ama İslam olduk, deyin. Henüz iman kalplerinize yerleşmedi" [703] hakikatince Allah Teâlâ´a şükrümüzü artırmak ve bizlere sahip olması için Efendimiz Muhammed Mustafa (sallallâhü aleyhi ve sellem)´in yardımını talep etmemiz üzerimize farzdır.

"Âdem suretimde yaratıldı" diye Efendimiz Muhammed Mustafa (sallallâhü aleyhi ve sellem) den bahsettin. Yoksa bizim gibiler için değil. Melekler, bu hakikatin sırrına şahittir.

Nefis terbiyesinden geçmeyen insan, hakikatte hayvanî mertebeler-

[702] Bakara, 30
[703] Hucurat, 14

den kurtulmuş değildir. İnsanın aşağılardan yukarılara doğru olan bir seyri vardır.

"Biz insanı en güzel biçimde yarattık. Sonra aşağıların aşağısına attık" [704] Bu alçaltılmadaki hezimetten Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz korunmuştur.

Diğer nebillerde (aleyhimüsselâm) O´nun yolunun hizmetçileri olduğundan dünyevî aşağılanmanın ağırlıklarından korunmuş oldular. Çünkü Hakikat-ı Muhammediye´nin nurunu taşımışlardır. Eğer bu nur onlarda bulunmasa idi, hiçbiri bu nübüvvet vazifesinin ağırlığını taşıyamazlardı.

"Biz Sen´i âlemlere rahmet olarak gönderdik" [705]

Ayetindeki âlemler, nebilerin vazifeli olarak geldiği yerlerdir. Çünkü yaratılan mahlûkattaki yaratılış hikmeti insana hizmet içindir. İnsan, Allah Teâlâ için yaratılmış; diğer yaratılan mahlûkatta insan içindir. İnsan için olmayan şeyin yaratılışı diye bir şey yoktur.

Kur´an-ı Kerim´de buyruldu ki;

"Görmediniz mi? Allah Teâlâ, sizin için göklerdekini ve yerdekini müsahhar kılmış" [706]

Yaratılışın mayası ise; **"Sen olmasaydın Âlemleri yaratmazdım"** hakikatinin sahibi Efendimiz Muhammed Mustafa sallallâhü aleyhi ve sellemdir.

Fakat O, her zaman Allah Teâlâ´a karşı itaatkâr ve kulluğun en büyük önderiydi.

"İnsanlardan hiçbir kimseye, Allah Teâlâ kendisine kitap, hüküm ve peygamberlik verdikten sonra, kalkıp insanlara: "Allah'ı bırakıp bana kul olun." demesi yakışmaz. Fakat onun: "Öğrettiğiniz ve okuduğunuz kitap gereğince Rabbe halis kullar olun" demesi uygundur." (Al-i İmran 79) [707]

Hakk'ı istersen yürü insâna bak,
Şems-i zât yüzünde rahşân eylemiş.

Hakk'ı istersen yürü insâna bak,
Zât güneşi yüzünde parlamış.

Hakk'ın zâtına insan delildir. Hakk'ı görmek istersen insana bak. Şems-i zât (zât güneşi) insanın yüzünde pırıldamaktadır. Melekler ve sâire noksandırlar. Meselâ melekler Hakk'ın yalnız kuvvet ismine mazhardırlar, insan ise

[704] Tin,3–4
[705] Enbiya, 107
[706] Lokman, 20
[707] (ALTUNTAŞ, 2004), s. 111-113

bütün isimleri kendisinde toplamıştır.

Hakk yüzü insân yüzünden görünür,
Zât-ı Rahmân şeklin insân eylemiş.
Hakk yüzü insân yüzünden görünür,
Rahmânın zâtı şeklini insân eylemiş.

Onun için Niyâzî-i Mısrî Efendi de "Hak yüzü insân yüzünden görünür" demiştir, zirâ insân Rahmânın zâtının şeklidir.

Nice görsün şems-i vechin çün anın,
Zâhidi a'mâ ki tuğyân eylemiş.
Nasıl görsün yüzün güneşi için anın,
Kör zâhid ki, taşkınlık eylemiş.

İçini almış anın zerk ü riyâ,
Gönlünü şeytân perişân eylemiş.
İçini almış anın çirkin söz ve riyâ,
Gönlünü şeytân perişân eylemiş.

Her nazarda gördüğü Hakk ârifin,
Her görüşte nice ihsân eylemiş.
Ârifin her nazarda gördüğü Hakk'tır,
Her görüşte nice ihsân eylemiş.

Hakk'ı anlamak değil âsân ola,
Adetâ Hakk böyle erkân eylemiş.
Hakk'ı anlamak kolay değil,
Adetâ Hakk böyle şartlı eylemiş.

Sâlik erince kemâle şöyle bil,
Yüreğin baş bağrını kan eylemiş.
Sâlik erince kemâle şöyle bil,
Yüreğini, baş ve bağrını kan eylemiş.

Anlayınca Zât-ı Hakk'ı zevk ile
Bu Niyâzî nice seyrân eylemiş.
Anlayınca Zât-ı Hakk'ı zevk ile
Bu Niyâzî nice seyrân eylemiş.

TAHMİS-İ AZBÎ

Her biri bir yüzde tayran [708] *eylemiş*
Hâl-i âşkı perişân eylemiş
Bülbülün kârını efgân eylemiş
Her yeri hüsnün gülistân eylemiş,
Her tarafta bağ-u bostân eylemiş.

Bağlamış her harfi nun kâf ile
Âlemi bir eylemiş eltâf ile
Herkese eyle nazar insaf ile
Ziynet etmiş zîr-ü pes evsâf ile
Her sıfattan zâtın ilân eylemiş.

Münkirin kârı oluptur ihtimal
Zahidin kârı imiş bâri hayal
Âşıka her dem olur zevk u visal
Bunca evsaftan görünen bir cemâl,
Bir cemâli bunca elvân eylemiş.

Sırrı esmâ-i müsemma sandığın
Masivadır hubbu Mevla sandığın
Sureti eşyayı mana sandığın
Hep kitâb-ı Hakk'dır eşyâ sandığın,
Ol okur kim seyr-i evtân eylemiş.

Varı batındır selamet aynı zat
Sûret-i zâhirde çoktur müşkülât
Keşf olur bir zerre içre mümkünat
Hüsnünü izhâr eder cümle sıfât,
Zâtına insânı bürhân eylemiş.

Gördüğün dervişe bakma câna bak
Onu idrak bahşeden sultana bak
Mürşidi kâmil görüp sübhâna bak
Hakk'ı istersen yürü insâna bak,
Şems-i zât yüzünde rahşân eylemiş.

Hakk'a vuslat pir yüzünden görünür
Ehl-i hâl hal izinden görünür
Ârife mevlâ sözünden görünür
Hakk yüzü insân yüzünden görünür,
Zât-ı Rahmân şeklin insân eylemiş.

---

[708] **Tayeran:** (Tayrân) Uçuş. Uçma.

Kıldı efkârı çeşmini pür-hun[709] onun
Âb-ı zemzemle vücudun yuğ onun
Aklı fikri aldı dehrî [710] dûn[711] onun
Nice görsün şems-i vechin çün onun,
Zâhidi a'mâ ki tuğyân eylemiş.

Cinsine arz etme takvayı şeha
İblis merdude [712] dönmüş kuyuya
Bilmez eyvallâh sözün cahil dilâ
İçini almış onun zerk ü riyâ,
Gönlünü şeytân perişân eylemiş.

Künhüne vasıl olucak arifin
Arif isen vechine bak ârifin
Hakk özüdür gördüğü yok arifin
Her nazarda gördüğü Hakk ârifin,
Her görüşte nice ihsân eylemiş.

Her kime pirden atâ ihsan ola
Feyzi Hakk ondan gelip mihman ola
Kendi rabbi nefs olup sultan ola
Hakk'ı anlamak değil âsân ola,
Adetâ Hakk böyle erkân eylemiş.

Hakk'a ulaş hile-i nefsden kesil
Ola eşki çeşmi misli aynı sebil
Yana âşk tennuru[713] içre akl u dil
Sâlik erince kemâle şöyle bil,
Yüreğin baş bağrını kan eylemiş.

Azbî'nin hâli yamandır zevk ile
Merd u meydan hünerdir şevk ile
Geldi bu meydan âşka aşkı ile
Anlayınca Zât-ı Hakk'ı zevk ile
Bu Niyâzî nice seyrân eylemiş.

---

[709] **Pür-hun:** Kan içinde. Kan dolu
[710] **Dehri:** zamana bağlı olarak devre âit, zamanla ilgili
[711] **Dûn:** Aşağı, alçak. Kolay. Zayıf. Gölgeli. Aşağılık. Altta, aşağıda.
[712] **Merdud:** Reddolunmuş. Kabul edilmemiş. Geri döndürülmüş. Kovulmuş.
[713] **Tennur:** (C.: Tenânir) Tandır. Fırın

92

Vezin: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'lün

Gözet sun-i kadîmi kim kimin halkın azîm etmiş,
Tamam halka olan, fiilin, dilin, gönlün kerîm etmiş.
Kimin bed nefsi bed ef'âl-u bed hûyu zamîr etmiş,
Kahr evsâfına mazhar kılup anı leîm etmiş.
Ne kim takdir edüptür Hakk olur elbette ol zâhir,
Ne tedbir edevüz ana ki takdîrin hakîm etmiş.
Velî ârif olan lutfa sevinmez kahre incinmez,
Eyü kim cümleten halka âtâsın ol amim etmiş.
İkisin bir bilüp doğru hakîkatle görür kim Hak,
Celâlî perdesin çekmiş cemâline harîm etmiş
İkisinden de lâzımdır kemâl-i hüsn zâtına,
Anınçün birini kahhar edip birini halîm etmiş.
Ne hâsıl ey Niyâzî Cennet-i irfâna girmezsen,
Tutalım Hakk yerin anda senin dâr-ı-naîm etmiş.

Gözet sun-i kadîmi kim kimin halkın azîm etmiş,
Tamam halka olan, fiilin, dilin, gönlün kerîm etmiş.
Gözet ilk yaratılışı ki kiminin yaratılışını büyük etmiş,
Tamam yaratılışta olan, fiilin, dilin, gönlün kerîm etmiş.

Ey Tevhidi ef'âl sâliki "Gözet sun'i kadîmi" diye Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz hazretleri Bu mahlûkat ve bu mevcûdat "Nûr-i Muhammedî" nin şerhi ve tafsîlidir demek istiyor.

Taftezanî (791/1389) ise "Şerh Hadis Erbain"de bu unsurları daha da çoğaltır:

"Allah Teâlâ'nın ilk yarattığı şey ilimdir "
"Allah Teâlâ'nın ilk yarattığı şey cevherdir"
" Allah Teâlâ'nın ilk yarattığı şey incidir"
" Allah Teâlâ'nın ilk yarattığı şey nûrudur
" Allah Teâlâ'nın ilk yarattığı şey ruhumdur"
" Allah Teâlâ'nın ilk yarattığı şey levh dir"
" Allah Teâlâ'nın ilk yarattığı şey akıldır"
" Allah Teâlâ'nın ilk yarattığı şey arş dır"
" Allah Teâlâ'nın ilk yarattığı şey melek dir"

Taftezanî (791/1389) yorumunda bütün bunların müsemmalarının, Hz. Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellemin ruhu olduğunu söyler. Hadiste özellikle bu ifadelerin kullanılmalarındaki hikmetleri de şöyle açık-

lar: "Hz. Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellem vücut sadefının incisi olduğu için inci, nûraniyetinden dolayı nûr, aklının çokluğundan ve üstünlüğünden dolayı akıl, işlerin tedbiri itibariyle kendisine uymada muvaffak olduğu için kalem, ilimlere vukufîyetinden dolayı levh; melekî sıfatların galebesinden dolayı melek denmiştir." [714]

Kimin bed nefsi bed ef'âl-u bed hûyu zamîr etmiş,
Kahr evsâfına mazhar kılup anı leîm etmiş.
Kimin çirkin nefsi kötü fiilini yaramaz hûyunu gizlemiş,
Kahr vasıflarına nail kılup onu adi etmiş.

Kimin ef'âlin ve gönlün kerîm etmiş, çünkü Allah Teâlâ'nın cemâline mazhar ve tevhid-i ef'âl sâhibi etmiştir. Kiminin nefsini, fiillerini, huyunu fena etmiş, çünkü mazhar-ı celâl olup muvahhid-ül ef'âl olmamış, leîym etmiştir (Allâh celâline mazhar ve tevhid-i ef'âl ile müşerref etmemiş, herkese zarar verici etmiştir).

Ne kim takdir edüptür Hakk olur elbette ol zâhir,
Ne tedbir edevüz ana ki takdîrin hakîm etmiş.
Hakk ne ki takdir ettiyse olur elbette o zâhir,
Ne tedbir edelim onu takdîrin hukmedici olmuş.

1 *Tedbîrini terk eyle, takdir Hudâ'nındır.*
Sen yoksun o benlikler hep vehm-ü gümânındır.
Birden bire bul aşkı bu tühfe bulanındır
Devrân olalı devrân Erbâb-ı safânındır.
Âşıkta keder neyler gam halk-ı cihânındır
Koyma kadehi elden söz Pir-i Mugân'ındır.

2 *Meyhâneyi seyrettim uşşâka mutâf olmuş*
Teklîfü tekellüften sükkân-ı muâf olmuş
Bir neş-e gelip meclis bî-havf-ı hilâf olmuş
Gam sohbeti yâd olmaz, meşrepleri sâf olmuş
Âşıkta keder neyler gam halk-ı cihânındır
Koyma kadehi elden söz Pir-i Mugân'ındır.

3 *Ey dil sen o dildâre layık mı değilsin ya*
Dâvâyı muhabbette sadık mı değilsin ya
Özr-ü Azrâ'nın Vamık mı değilsin ya
Bu gâm ne gezer sende âşık mı değilsin ya
Âşıkta keder neyler gam halk-ı cihânındır
Koyma kadehi elden söz Pir-i Mugân'ındır.

---
[714] (ŞEKER, 1998), s. 135

4 *Mahzun idi bir gün dil meyhâne-i mânâ'da*
İnkâra döşenmiştim efkâr düşüp yâda
Bir pir gelip nâgâh pend etti alel-âde
Al destine bir bâde derdi gamı ver yâde
Âşıkta keder neyler gam halk-ı cihânındır
Koyma kadehi elden söz Pir-i Mugân'ındır.

5 *Bir bâde çek, efzûn kalıp mecliste zeber-dest ol*
Atma ayağın taşra meyhânede pâ-best ol
Alçağa akarsular, pay-i hümâ düş mest ol
Pür çûş olayım dersen GÂLİB gibi ser-mest ol
Âşıkta keder neyler gam halk-ı cihânındır
Koyma kadehi elden söz Pir-i Mugân'ındır. [715]

Şeyh Galip kaddese'llâhü sırrah'ül azîz

---

[715] Açıklaması

PÎR-İ MUGAN: Mürşid-i kâmil

1-Tedbirini terk et; takdir Allah Teâlâ'nındır. Sen yoksun; o benlikler, hep vehmindir; zannındır. Birden bire aşkı bul, bu armağan, bulanındır. Devran, devran olalı, temiz kişilerin, ilâhî zevk sahiplerinindir.

Âşıkta keder neyler? Gam, dünya halkınındır; feyiz ve neşe kadehini elinden bırakma, söz pîr-i mugânındır.

2-Meyhaneyi seyrettim; âşıkların, çevresinde dönüp durdukları yer olmuş; orada oturanlar teklifsten de affedilmişler, tekellüften de. Bir neşe gelmiş; mecliste ne korku kalmış, ne aykırılık; gama dâir sohbet yapılmıyor, gamın bulanıklığı anılmıyor; hepsinin de meşrebi tertemiz bir hâle gelmiş.

Âşıkta keder neyler? Gam, dünya halkınındır; kadehi elden bırakma; söz pîr-i mugânındır.

3-Ey gönül, sen o gönül alana lâyık mı değilsin; yoksa sevgi dâvasında gerçek mi değilsin? Azrâ'nın özrü nedir; sen Vâmık mı değilsin. Sende bu gam ne gezer; yoksa âşık mı değilsin.

Âşıkta keder neyler? Gam, dünya halkınındır; kadehi elden bırakma; söz pîr-i mugânındır.

4-Bir gün gönül, mânâ meyhanesinde mahzundu; hatıra fikirler düşmüştü de inkâra döşenmiştim. Bir pîr, ansızın geldi de alelade Öğüt verdi; eline bir şarap kadehi al, derdi de yele ver gitsin, gamı da dedi.

Âşıkta keder neyler? Gam, dünya halkınındır; kadehi elden bırakma; söz pîr-i mugânındır.

5-Bir kadeh şarap çek, içtikçe iç; mecliste yücel; sözün üstün olsun, yürüsün. Ayağını dışarıya atma; meyhanede ayak dire. Sular alçağa akar; sen de küpün ayakucuna düş; alçal. Coşup köpüreyim dersen Galib gibi sarhoş ol.

Âşıkta keder neyler? Gam, dünya halkınındır; kadehi elden bırakma; söz pîr-i mugaanındır.

Velî ârif olan lutfa sevinmez kahre incinmez,
Eyü kim cümleten halka âtâsın ol amim etmiş.
Velî ârif olan lutfa sevinmez kahre incinmez,
İyi ki hepsini o halka ihsanlarını umumî etmiş.

Ehlu'llâh incinmez fakat sahibi olan Allah Teâlâ ise bu konuda onun hakkını savunur. ***"Kim benim velime eziyet ederse bana açıkça harb ilan etmiş olur…."*** [716]

Sultan Veled'in ifadeleri ile Belh'ten Mevlânâ kaddese'llâhü sırrahü'l-azîzin Cengiz Han'ın (617/1214) yılındaki istilasından önce olma sebebini şu şekilde açıklar. Sultan Veled ise göçü şöyle anlatmaktadır:

"O *padişahın gönlü Belh'lilere kırılınca Allah Teâlâ'dan ona "Ey kutupların ulu padişahı mademki bunlar seni incittiler, tertemiz gönlünü kırdılar, bu düşmanların arasından çık. Çünkü ben onlara azap ve bela göndereceğim. " diye nida geldi. Allah Teâlâ tarafından bu hitabı işitince öfke ipliğini eğirdi, Belh'ten Hicaz'a hareket etti. Daha yoldayken o sırrın eserinin zuhur ettiğine dair haber geldi. Tatarlar onlara saldırmış, İslâm ordusu bozulmuştu. Belh'i almışlar o kavimden sayısız adam öldürmüşlerdi."* [717]

Üftade kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz buyurdu ki;

Meşâyihda gazap kuvveti gayet güçlüdür. Kızdıkları zaman bu âlemi tahrip etmeden teselli olmazlar. Beldenin birinde bir şeyhin müridini katlettiler. Şeyh o beldeyi etrafındaki beldelerle birlikte tahrip etmeden teselli olmadı. Fakat kemâl, gazabı yenmektir. Zira bir cemaatin ihlakine kadir olan, ıslahına da kadir olur. İhlâk olmaları yerine ıslah olmaları için dua etseydi daha hayırlı olurdu. Müşrikler Nebî sallallâhü aleyhi ve sellemin başını yardıkları ve dişini kırdıkları hâlde o: ***"Allahım kavmime hidâyet et zîrâ onlar bilmiyorlar"*** [718] diye dua etti.[719]

"İsteyen Tanrısını bulur. Kim ki bir şeyi talep eder ve gayret ederse bulur." [720]

Hikâyetde gelmişdür ki meşâyıhdan birisi şerir bir kimse arkası üzre yatur yanına varur dikkat ile bakar görür ki hem solak hem muk'ad hem a'mâ hem meczumdur ki

sübhâna'llâh yâ Rabbî cemî' kahruna bunı mazhar mı itdün? diyince

[716] Ebu Nuaym, Hilye. VIII/318
[717] Sultan Veled, İbtidânâme, 4180
[718] Buhârî, Enbiyâ, 54
[719] (BAHADIROĞLU, 2003), s.105; (HÜDAYİ), c.I, v.20b
[720] (BAHADIROĞLU, 2003), s.132; (HÜDAYİ), c.I, v.11a

ol kimse işidür dir ki

“Ey battal benümle rabbüm arasına girme”

“Bu derdlerin benden ref’ini isteme. Bu derdin her birinün mukabelesinde bana bir ihsanı vardur rabbümün ki,

“afiyet ehli bin yıl ömri olsa sa'y itse eline girmez afiyet ü sıhhat gönül âfiyetidür sen beni kayırup yolundan kalma” diyü şeyhi ilzam itmiş. [721]

<u>İkisin bir bilüp doğru hakîkatle görür kim Hak,</u>
<u>Celâlî perdesin çekmiş cemâline harîm</u>[722] ***<u>etmiş</u>***

İkisin bir bilüp doğru hakîkatle görür kim Hak,
Celâlî perdesin çekmiş cemâline haram etmiş

Hakîkatte lutufla kahır birdir. Hak cemâlini celâliyle ihâta etmiş, yani kaplamıştır. Celâline uğramadan cemâlini göremezsin. Bu konuda bir temsil getirilmiştir:

Bir memleketin Sultan veya Pâdişâhı sarayının çevresinde tertibat aldırmış, herkim saraya gelir ve siz de o kimseyi tanımaz ve yanıma girmek isterse, içeriye almayın. Hatta karşılık verirse, ona sizler de karşılık verin diye emir eder. Diğer taraftan da nedimlerine (sevdiklerine) beni tenhada ve kimsenin bizi görmeyeceği bir zamanda gelip görünüz der. Nedimleri sarayın çevresindeki nöbetçilerin uykuya varmasını veya bir işle meşgul olmasını bekler ve bir fırsatını bulup içeri girerek didâr-ı pâdişâh ile müşerref olurlar.

İşte Hakk’ın cemâli de celâliyle çevrilidir. (Celâlinden cemâline ulaşılır.) Âhiret âleminde mahşer var, sorgu süâl var, sırat var, mizân var; işte bunlar hep celâldir. Mü’min bunlara uğramadan cennete giremez.

---

[721] (MISRÎ, 1223), v. 48a

Hikâyette gelmişdir ki meşâyıhdan birisi şerli bir kimse arkası üzre yatır yanına varır dikkat ile bakar görür ki hem solak hem kötürüm hem kötürüm hem cüzzamlıdır ki;

“Sübhâna'llâh yâ Rabbî bütün kahrına bunı mazhar mı ettin? Deyince ol kimse işidir dir ki

“Ey işsiz ve güçsüz benümle rabbüm arasına girme”

“Bu derdlerin benden kaldırılmasını isteme. Bu derdin her birinin karşılığında bana bir ihsanı vardır rabbümın ki,

“Afiyet ehli bin yıl ömrü olsa sa'y etse eline girmez afiyet ve sıhhat gönül âfiyetidir sen beni kayırıp yolundan kalma” deyü şeyhi delil getirerek susturmuş.

[722] **HARÎM:** Herkesin giremiyeceği, dokunmıyacağı şey. Haram dairesi. * Şerik. * Bir kişinin olup, başkasının duhul ve taarruzundan masun yer. * Hacıların Mekke-i Mükerreme'de giydikleri libas.

İkisinden de lâzımdır kemâl-i hüsn zâtına,
Anınçün birini kahhar edip birini halîm etmiş.
İkisinden de lâzımdır kemâl-i hüsn zâtına,
Onun birini kahhar edip birini halîm etmiş.

Anın için istidadı celâl ise kahhâr eder, cemâl ise hâkîm eder.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz kullardaki durumu şu şekilde açıklıyor.

"Bin altmış yedi senesi Rebiu'l-ahir sonlarında bir gün kulların çokluğunu, fakat abidlerin azlığını, zahidlerin nadir olduğunu, ariflerin de yani ariflerden Allah Teâlâ'ya yaklaştırılmış olanların azdan az olduğunu; çoğunluğu fasıkların, asilerin ve kâfirlerin teşkil ettiğini ve bana göre bunların Allah Teâlâ'nın rahmetinden uzak bulunduğunu düşünüyor ve kendi kendime diyordum ki:

"Acaba bu çoğunluğun hali ne olacak? Biz iyi biliyoruz ki Yüce Allah Erhamürrahimin'dir." Bunun sırrının, Allah Teâlâ tarafından açılması için kalbimin burçlarında dolaşıyordum. Birden bana iki kanatlı büyük bir kapı açıldı. Kanatlarından birine şöyle yazılmıştı:

"Bu, dünyanın sırrıdır." ötekine de: ***"Bu, ahiretin sırrıdır."*** yazılı idi. Kapının hemen ardında güzel yüzlü, mütenasip endamlı, yüzünün nurundan Güneşin utandığı bir genç gördüm. Bana dedi ki:

"Sana dünya ve ahiretin sırrı açıldı. Üzerindeki beşeri elbiseyi ve izafi varlığı (vücudu) ***at, kapıdan içeri gir. Tuhaf bir şey göreceksin ve sana ledünni ilimler açılacak, Yüce Allah'a yakın ve uzak olanı bilecek ve dertlerden kurtulacaksın."*** Çıkardım ve kapıdan içeri girdim. Bana nurani bir elbise giydirdi. Bir de baktım ki ilmim ve anlayışım, kulağım, gözüm bütün iç ve dış duyularım başka bir ilme, başka bir anlayışa, başka bir kulağa, göze ve yeteneklere değişti. Günüm, *"Arzın başka bir arza, göklerin başka göklere değişip herkesin tek kahredici Allah Teâlâ'nın huzurunda duracağı gün"* oldu. Ve: ***"O'nun vechinden başka her şey helak olacaktır."*** ayetinin manası meydana çıktı. Bildim ki Rabbımın bana giydirdiği elbise, Hakkani varlıktır. Sonra o halimle yaratılmışlara baktım. Gördüm ki benim zannımda abid, zahid, veliyyullah olanların çoğu Allah Teâlâ'dan ve O'nun rahmetinden uzaktır. Onunla Allah Teâlâ arasında gösterişten, işittirmeden, kendini beğendirmeden, nefsini temize çıkarmadan, böbürlenmeden, kendi nefsi yahut insanlar hakkında Allah Teâlâ'ya kötü zan taşımaktan, ya da zahiren kendinden aşağı olana hakaret gözüyle bakmaktan meydana gelen bir perde vardır. Hâlbuki kendisi iyi yaptığını sanıyor. Ve zannımda fasık, asi, riyakâr, sapkın, bid'atçi, mülhid, zındık olanların çoğunu da Allah Teâlâ'ya yakın, Allah Teâlâ'nın dostu, O'nun sevgilisi gördüm. Bunlar, kalblerinde bulunan üzüntü, zillet, hulus, Allah Teâlâ'yı

bilme kendi nefsi ve diğer kullar hakkında Allah Teâlâ'ya iyi zan besleme, herkese tevazu gösterme gibi sebeplerden bir sebeple Allah Teâlâ'ya yaklaşmışlardı. Ve gördüm ki uzaklaştırıcı sebeplerin en kuvvetlisi kibir ve şöhret; Allah Teâlâ'ya yaklaştırıcı sebeplerin en kuvvetlisi de tevazu ve mahviyettir. Aslında yakınlık ve uzaklık varlığı olmayan mevhum şeylerdir ya. Sonra bana:

"Benim velilerim, benim kubbelerim altındadır, onları benden başka kimse bilmez." Kudsi Hadisinin sırrı açıldı. Allah Teâlâ'nın örtüsüyle ayıp kubbelerinin altında gizli olan velileri kimse bilmez. Bunları, izafi varlığı atanlar bilirler. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz buyurmuştur:

"Varlığın öyle bir günahtır ki onunla hiçbir günah mukayese edilmez."

Sonra Hakkani vücudu giydim ve öylece ikinci defa halka baktım. Bu defa bütün mahlûkatı Yüce Allah Teâlâ'ya yakın gördüm. Gözüm önceki bakışında aldanmış olduğundan üzüntü içerisinde bana döndü. İmam Şatıbi bu görüş makamında bir beyit söylemiş:

"Bütün insanlar mevla sayılır; Çünkü Allah Teâlâ'nın kazasına göre bir iş yapıyorlar."

Sonra bana daha başka sırlar ve bilgiler de açıldı ki onları ifşa etmek helal değildir. İşte o vakitten beri o görüş ve o varlık benden hiç gitmedi. Evvel ve ahir Allah Teâlâ'ya hamdolsun. [723]

Ne hâsıl ey Niyâzî Cennet-i irfâna girmezsen,
Tutalım Hakk yerin anda senin dâr-ı-naîm etmiş.

Ne hâsıl ey Niyâzî Cennet-i irfâna girmezsen,
Tutalım Hakk yerin anda senin yurdunu cennet etmiş.

Ey Niyâzî yerin dârünnaîym olsun istersen, yine irfân cennetine giremezsin. Dârünnaîym âhiret âleminde Cennet-ül mücâzâttır (karşılık) . Bugünden daha burada iken irfân cennetine girmeli, yani zât cennetine girmeli ki işte asıl cennet budur. Tevhid ehli nice burada irfân cennetinde ise âhirette dahi öylece irfân cennetinde olacaktır. Arada hiçbir fark yoktur. Cennet-ül mücâzat ise ameller karşılığında verilir. Ehli yine hicabtan hâli değildir, mahcupturlar.

TAHMİS-İ AZBÎ

Ne sa'nat gösterir üstad onu haddin rahim etmiş
Tekebbür câmesin her kim gir onu racim etmiş

---

[723] (ATEŞ, 1971) On birinci sofra

Kimin cebbâr u bed efâl [724] kimin tab-ı selim[725] etmiş
Gözet sun-i kadîmi kim kimin halkın azîm etmiş,
Tamam halka olan, fiilin, dilin, gönlün kerîm etmiş.

Kimisin habbeye muhtaç kimin sahib-i serir[726] etmiş
Kimin pür akl-ı eflâtun kimin dehre emir etmiş
Kimini nefs-i gaddare eli bağlı esir etmiş
Kimin bed nefsi bed ef'âl-u bed hûyu zamîr etmiş,
Kahr evsâfına mazhar kılup anı leîm etmiş.

Veli ki hûr [727] sultandır bir âşık olsa ger şair
Mutahhar âşık ol epsem [728] tekellümden olur zahir
Hakikat arsası içre olan kahir olur kâfir
Ne kim takdir edüptür Hakk olur elbette ol zâhir,
Ne tedbir edevüz ana ki takdîrin hakîm etmiş.

Severler can ile yâri ederse cevr incinmez
Eder bin can ile hizmet ne olsa emre incinmez
Hakikat ehli cahil görürsün köre incinmez
Velî ârif olan lutfa sevinmez kahre incinmez,
Eyü kim cümleten halka âtâsın ol amim etmiş.

Nümâyan [729]oldu her yerde şeriâtle görür kim Hakk
Önünde rehnümâ [730]olmuş tarikatle görür kim Hakk
Cihânı pür ziya eden hidayetle görür kim Hakk
İkisin bir bilüp doğru hakîkatle görür kim Hak,
Anınçün birini kahhar edip birini halîm etmiş.

Sana Hakk'tan sual olsa cevâb-ı şâfii [731]bilmezsin
Rumuzu mâ-arafnâ'yı[732] özün tahtında görmezsin
Sen Azbî ***"lahmüke lahmî"*** *[733]sözün remzini bilmezsin*
Ne hâsıl ey Niyâzî Cennet-i irfâna girmezsen,
Tutalım Hakk yerin anda senin dâr-ı-naîm etmiş.

---

[724] **Bed efâl**: Kötü fiil
[725] **Tab-ı selim:** Salim tabiatlı
[726] **Serir:** Tahta karyola. Üzerinde oturulan yüksekçe yer. Taht
[727] **Hur:** f. Güneş, şems
[728] **Epsem**/epsera: Suskunç
[729] **Nümayan:** f. Görünen, aşikâr olan, gözükücü olan. Parlayan.
[730] **Rehnüma:** f. Yol gösteren. Kılavuz.
[731] **cevâb-ı şâfi:** Yeterli, ikna eden cevab
[732] Seni hakkıyla bilemedik
[733] Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Hz. Ali kerremallâhü veche hakkında "Etin etimdir" buyurduğu hadise işaret edilmektedir.

ص S

93

Vezin: Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün

Bu tabiat zulmetinden bulmak istersen halâs,
Gel riyâzetle arıt bu cism u cânı çün rasâs
Nice mecruh eylediyse rûhunu emmâre nefs,
Sen de gürz-i zikrile dön başına eyle kısâs.
Her ne vaktin gâlip olsa kes gıdâsın zâlimin,
Gece gündüz cünne-i tevhidi kıl sana menâs.
Uzlet-i halk ihtiyâr et sen sana gel ey gönül,
Tâ bulasın uzletiyle Hakk katında ihtisâs.
Ey Niyâzî bu riyâzât yoluna kim gittiyse,
Buldular şol zevki kim buldu anı ancak havâs

Bu tabiat zulmetinden bulmak istersen halâs,
Gel riyâzetle arıt bu cism u cânı çün rasâs
Bu tabiat karanlığından kurtuluş bulmak istersen,
Gel bu cisim ve cân kalaylamak için riyâzetle arıt

Niyazî-i Mısrî'nin mekruh şeyler konusunda da farklı iki yaklaşımı olduğunu görüyoruz.

Bursa'da cami kürsisinde veya makamlarındaki va'zları esnasında haziruna hitaben

“Ey talib-i rah-ı hakikat olanlar duhan isti'malinden sizi men' ü zecr-i şedid ile def iderim. Ekser 'ibadata mani'i kavidir. Bi hasebi'z-zahir kubhi bari ü hüveyda olduğundan ma'ada bi-hasebi'l-bâtın dahi ilhâm-ı Huda ni'met-i celilesinden dahi mü'min ve muvahhidi mahrum ider. Pes bu sebepten haramdır.” deyüp ***“Ku enfusekum”*** ayeti kerimesini okuyup nasihat ettiği ve bu sebeple sigarayı bırakan olduğu halde bunların bir kısmının sigarayı terkden dolayı rahatsızlanmaları üzerine def-i illet olacak' mikdar kullanılmasına müüsaade etmişlerdir. Bu sırada bir mikdar bendeleriyle Bursa dışında bir yere giderken yolları bir şehre uğrar ki pazarlarında rengi güzel rayihası pak duhanlar görmüşler. Bendelerinden biri bir tarik-i inbisat-ı mutayabe “Sultanım sizlerin haramdır deyu buyurdığmız da aya bu güzel ve matbu' u şirin duhanlar dahi dahil mi ola” dedikde ***“Sufı eya didik bu eyu duhanlar kavlimizden haricdir. Bunlara sözümüz yoktur*** şeklinde cevap buyurmuşlardır.[734]

---

[734] Ahmed Gazzi dergâhına gelen kişilere sigara içmesine kesinlikle izin verilmezdi.

Acaba buradan, tütün kokusu hafifletilmiş veya farklı kokular katılmış sigaraların içilmesinin, "ibadetlere mani ve ilham-ı Hûda'dan mü'mini mahrum etmediği düşüncesine ulaşılabilir mi? Bu anlamda Uftadezade İbrahim Efendi'nin de sigara içtiğini ancak satın alınan tütünün, ûd ve anber ile terbiye ve ta'biye olunduktan sonra içtiklerin haber veriliyor.[735]

"Herkesin yöneldiği bir yön vardır. Hayırlı işlerde birbirinizle yarışın. Nerede olursanız olun, Allah Teâlâ sizi bir araya toplar. Allah Teâlâ şüphesiz her şeye kadirdir." [736]

Nice mecruh eylediyse rûhunu emmâre nefs,
Sen de gürz-i zikrile dön başına eyle kısâs.
Çok kere kötülüğü emreden nefsin rûhunu yaralasada,
Sen de zikr tokmağı ile dön başına kısâs et.

Tabiat zulmetinden kurtulmak için yedi makâm vardır. Bunlar:

1) Tabiat, 2) Nefs, 3) Kalb, 4) Sır, 5) Hafi, 6) Ahfâ, 7) Nefsi Natıka dır.

Tabiat: Tabiat sâhibi kimse şerîat bilmez, haram bilmez, helal bilmez, zarar bilmez, fayda nedir bilmez. İşte tabiat makâmında olanlar bunlardır. Adetâ hayvan gibi, hayvandan bile aşağıdır. Hayvan yine bir dereceye kadar zarar ve faydayı hisseder. İşte bir insan, zamanında gelen bir Nebî veyahut bir Resûle tâbi olduğu vakit tabiât makâmından nefs makâmına terakki eder, yani yükselir.

Nefs de yedidir:

1 -Nefs-i emmâre, 2 -Nefs-i levvâme, 3 -Nefs-i mutmainne, 4 -Nefs-i mülheme, 5 -Nefs-i râziyye, 6 -Nefs-i mardıyye 7 -Nefs-i sâfiyyedir.

Eğer bir kimse nefsinin emriyle hareket eder ve nefsinin istediğini yaparsa, o kimse nefs-i emmâre sâhibidir. Şayet nefsin istediğini, yapıp da sonradan pişman olarak kendini paylarsa, o kimse nefs-i levvâme sâhibidir. Nefs ile ruhun farkı şudur: Kişi Hakk'la olursa rûh, Hakk'la olmazsa nefs denilir, fark bu kadardır, denilmektedir.

Her ne vaktin gâlip olsa kes gıdâsın zâlimin,
Gece gündüz cünne-i tevhidi kıl sana menâs.
Her ne vaktin gâlip olursa zâlim nefsin gıdâsını kes,

Şayet misafir bir derviş sigara içmek isterse komşulardan birinin evine gitmek suretiyle bu işi halleder ve dönerken de dişlerini misvakla temizlerdi. Ayrıca dergâha pekmezin de getirilmesine müsaade edilmezdi. Kahve içmeye gelince, kendileri günde bir veya iki fincan kahve içtikleri için cemaata da müsaade ederlerdi. (TEKELİ, 1991), s. 46

[735] Kerim KARA, Vâkıât-ı Niyâzî-i Mısrî, Ankara, 1997, Yüksek Lisans Tezi, s.XXVII

[736] Bakara, 148

Gece gündüz tevhid örtüsünü sana sığınacak yer kıl.

Riyâzat de iki kısımdır: Biri yemez, içmez, bu şerîatte yoktur. Bu riyâzeti kâfirler de yapar. Keşişler dağlarda gıdalarını riyâzetle bir hurmaya kadar indirirler. Esasen riyâzet perhiz yapmak demektir. Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem: ***“Dinde ruhbanlık*** (keşişlik, papazlık) ***yoktur”*** buyurmuştur. Öyle arpa ekmeğiyle filan şeyle riyâzat olmaz. Asıl riyâzat, yani şerîatteki riyâzat mü’minlerin orucudur. Bu ise bir ay Ramazanda oruç tutmakla olur.

İnsan aşkının eseri üzerine borç olmayanı vacip kılar. Bu bir psikolojik durumdur. Bu belki Allah Teâlâ’nın kuluna acıdığından dolayı başarılı olanda fazla olmaz. Çünkü fıtratın mükellifiyetinin en güzel biçimde tayin tesbiti zatına mahsus olduğu bilinmektedir.

Sehl İbnu Ebî Ümâme (radıyallahu anh)'nin anlattığına göre, Sehl ve babası beraberce Hz. Enes (radıyallahu anh)'in yanına girerler. Enes'i yolcu namazı kılıyormuşcasına çok hafif bir namaz kılıyor bulurlar. Selam verip namazdan çıkınca: *“Allah Teâlâ sana mağfiret buyursun bu kıldığın namaz farz mı yoksa nafile miydi?* dedik. *“Farz namazdı. Bu (eksiksiz). Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin namaz tarzıdır. Bilerek hiç bir değişiklik de yapmadım”* dedi ve ilave etti: Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki:

“(Yıl orucu, her gece teheccüt, kadınları terk gibi kararlarla) *kendinize zorluk çıkarmayın, zorluğa uğrarsınız. Zira* (geçmişte) *bir kavim* (bir kısım zahmetli işlere azmederek) *kendisini zora attı. Allah Teâlâ’da zorluklarını artırdı. Manastır ve kiliselerdekiler bunların bekâyasıdır.* ***“Onlar, üzerlerine, bizim farz kılmadığımız, fakat güya Allah Teâlâ'nın rızasını kazanmak için kendilerinin koydukları ruhbaniyete bile gereği gibi riâyet etmediler.”*** [737]

Muhyiddin ibn Arabî kaddese’llâhü sırrahu’l-aziz şu açıklamaları yapmaktadır: “Belirli bir emirle sınırlı olmayan mutlak korkuya gelince; bu, kulun ister ilâhî olarak meşru veya hükmen meşru bir hükmün hududuna uyamama korkusudur. Nitekim Allah Teâlâ ***“İcad ettikleri ruhbâniyet.”*** [738] buyurmaktadır. Yani, onlar kendileri için, başlangıçta bizim vacip kılmadığımız bir ruhbaniyet icat ettiler demektir. Cenâb-ı Hakk, onlara ruhbaniyeti vacip kılmadığı halde, bunu kabul ederek, hakkına riayet edemeyenleri cezalandırmıştır. Âyetin devamındaki; ***“Bunu Allah Teâlâ rızası niyetiyle icad ettiler.”*** ifadesi; iyi niyet ve kasıdları nedeniyle, hakkına riâyet edenleri övdüğünü göstermektedir. Bu âyette, takdim ve tehir vardır. Dolayısıyla, sanki ***“Allah rızası hariç, ona da hakkıyla riâyet edemediler”*** denilmektedir. Bu ruhbaniyetin bizim şerîatımızdaki bir benzeri;

[737] Ebu Dâvud, Edeb 52, (4904)
[738] Hadid, 27

"Kim iyi bir çığır açarsa," [739] hadisidir. Bu da, yeni bir şey icad etmenin aynısıdır. Nitekim Hz. Ömer radiyallâhü anh Ubeyy'i radiyallâhü anhı teravih namazı için görevlendirdiğinde; ***"Bu ne güzel bir bid'attır."*** demiştir.[740] Ve bunu bir bid'at olarak isimlendirmiştir. O günden bu güne sünnet, bu şekilde devam etmiştir. Fakat böyle bir icad, meşru olan amellere katıldığında, adak gibi, hakkını yerine getirmek vacip olur. Bu nedenle de mükellef korkmaya başlar ve içine bir korku düşer. Bu hal içerisinde hududa riayet ettiğinden, kendisine râhib denilir. Böyle bir şerîat'a da, ruhbâniyet denilir. Nitekim Cenâb-ı Hakk Kitabında, râhibleri övmektedir." (Futûhât, 2, 533. Ayrıca bak: Futûhât, 2, 562.)[741]

Uzlet-i halk ihtiyâr et sen sana gel ey gönül,
Tâ bulasın uzletiyle Hakk katında ihtisâs.
Ey gönül halktan uzleti ihtiyâr et sen sana gel,
Bu uzlet ile Hakk katında bulasın ihtisâs.

Birinci beyitte geçen "Uzlet-i halk ihtiyâr et" den maksat seyr-i sülûk ile bir insan "Tevhid-i zât" makâmına vâsıl olanın nazarında halk varmı, yoktur. İşte o kimsenin halk nazarında olmayınca elbette uzlettedir. (yani Hak iledir, Hakk katındadır, yoksa bir kenâra çekilip halktan ayrılmak demek değildir.

Ey Niyâzî bu riyâzât yoluna kim gittiyse,
Buldular şol zevki kim buldu anı ancak havâs
Ey Niyâzî bu riyâzât yoluna kim gittiyse,
Bu zevki bulmak istersen, bunu ancak havâs ehli buldu.

Yine bir gün Sultan Veled nakletti ki**:** Babam daima:

"Ben beş yaşında iken nefsim ölmüştü' derdi. Gençlik ve orta yaşlılık zamanında tam bir ciddiyetle riyazet eder, gece sabahlara kadar ibadetle meşgul olurdu ve riyazette çok mübalâğa ederdi." Ben kendisine:

"Siz bir gün bana böyle buyurmuştunuz. Bugün nasılsınız? Gece ve gündüz hiç durmuyor, hâlâ riyazete devam ediyorsunuz" dedim. Bunun üzerine Mevlânâ kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz ***"Bahaeddin! Nefis, kuvvetli bir hilekârdır. Allah Teâlâ etmesin birden bire onun yine dirilip akıl şücâeddin'ini*** (= din yiğidini) ***mağlup ve harabetmesinden korkuyorum"***

---

[739] *Müslim,* Zekât 69. İlim 15, 16; *Tirmizî,* İlim 15, (V, 43 no. 2675)
[740] Buhârî, Terâvîh (32), 1.
[741] (KURT, 1997), s. 564

buyurdu.[742]

“Buldular şol zevki kim buldu anı ancak havâs” da geçen havas makâmları beştir:

1-Havâs ki, Cem makâmıdır.

2-Havâs-ıl havâs ki Hazret-il cem makâmıdır.

3-Hülâset-i havâsıl havâs ki, Cem-ül cem makâmıdır.

4-Nihâyet Hülâseti havâssıl-havâs ki, Ahadiyyet makâmıdır.

5-En sonunda Velâyet makâmı ki, bu aynı zamanda Sıddıkiyyet makâmı ve Kurbet (yaklaşma) makâmıdır.

TAHMİS-İ AZBÎ

Kendini aşk ehline zahid niçin eyler çün has
Münkire derki ikrar ederken maazallah ne has
Razi olmuştur bu kavle cümleten nâs u havâs
Bu tabiat zulmetinden bulmak istersen halâs,
Gel riyâzetle arıt bu cism u cânı çün rasâs

Seni lâyık mı ede mağlup dilâ her bâr nefs
Fark eder senden diriğa[743]*yâr ile ağyar nefs*
Fil-hakikât çünkü birdir “leyse fi’d-diyâr-ı nefs”[744]
Nice mecruh eylediyse rûhunu emmâre nefs,
Sen de gürz-i zikrile dön başına eyle kısâs.

Hükmüne her kimin kâil oldu hakka hâlimin
Bende-i ednâsı oldu hamdülillâh âlemin
Kimse mahrum olmadı hayfa benim ahvâlimin
Her ne vaktin gâlip olsa kes gıdâsın zâlimin,
Gece gündüz cünne-i tevhidi kıl sana menâs.

Âteşi aşk ile âşka sen yâne gel ey gönül
Bâde-i feyz ezelden iç kanâ kıl ey gönül
Düşman ile dostuna iyi sana gel ey gönül
Uzlet-i halk ihtiyâr et sen sana gel ey gönül,
Tâ bulasın uzletiyle Hakk katında ihtisâs.

Zerre kadar kalmaya kalbin içinde hem keder
Çün budur âlem içinde zahir u batın haber
Hem duyar sırrı Hüdâ’dan Azbî bir mânendedir[745]
Ey Niyâzî bu riyâzât yoluna kim gittiyse,
Buldular şol zevki kim buldu anı ancak havâs

---

[742] (Ahm95), s. 301
[743] **Diriga:** f. Yazık, eyvahlar olsun!
[744] (Bu diyarda nefs yok)
[745] **Manende:** Benzeyen, mümâsil

ض **Z**

94

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Sen seni bilmektir ancak Pîr'e ülfetten garaz,
Noktayı fehm eylemektir ilm-ü irfândan garaz.
Halkı bunca Enbiyâ kim geldi dâvet eyledi,
Vahdedin sırrı bilinmektir o dâvetten garaz.
Sâni-i gör, günde yüzbin türlü sanat gösterir,
Kendini göstermek içindir o san'attan garaz.
Hep celâlin perdesidir küfr-ü isyândan murad,
Bahr-ı vücûdun katresidir fazl u rahmetten garaz.
Nefsini bilen erermiş bir tükenmez devlete,
"Fakru fahrî" dir Niyâzî bil o devletten garaz.

Sen seni bilmektir ancak Pîr'e ülfetten[746] ***garaz,***
Noktayı fehm eylemektir ilm-ü irfândan garaz.
Sen seni bilmektir ancak Pîr'e ülfetten maksat,
İlim ve irfândan gaye noktayı anlamaktır.

Pîr (Mürşid) den garaz, yani maksat sen seni bilmektir. Çünkü şeytan senin kendi yoluna rağbet göstermeni ister. Onun için Mürşid lâzımdır. Mürşidsiz olmaz.

"Noktayı fehm eylemektir ilm-ü irfândan garaz"

Yukarıdaki ikinci beyitte geçen ilim ve irfandan maksad da noktayı anlamaktır. Bir keresinde Eshâb-ı Kirâm Hazreti Ali kerreme'llâhü vecheye sordular.

"Yâ Emiril Mü'minîn, ilim nedir?". Cevâbında buyurdular:

"İlâhî kitaplarda olan Kur'an-ı Kerim'de, Kur'an-ı Kerim'de olan Fâtihâ-i şerîfede, Fâtihâ-i şerîfede olan Besmele'de, Besmele'de olan "ba" da (be harfinde), "ba" da olan altındaki noktada vardır. "Ba'nın altında olan nokta benim." Ve ilave ettiler. "İlim bir noktadır, câhiller anı çoğalttı" .

İlim bir noktadır. Bu tafsilât hep o noktayı anlatmak içindir. Bu kadar

---

[746] **Ülfet:** Alışma, alışkanlık. Birisiyle münasebette bulunmak. Ünsiyet. Ahbablık, dostluk. Huy etme. Görüşme, konuşma.(İnsanları fikren dalâlete atan sebeblerden biri; ülfeti, ilim telâkki etmeleridir. Yâni me'lufları olan şeyleri kendilerince mâlum bilirler. Hattâ ülfet dolayısıyla âdiyata teemmül edip ehemmiyet vermezler. Hâlbuki ülfetlerinden dolayı mâlum zannettikleri o âdi şeyler birer hârika ve birer mu'cize-i kudret oldukları halde, ülfet sâikasiyle onları teemmüle, dikkate almıyorlar; ta onların fevkinde olan

enbiya, bu kadar kitap ve bu kadar Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin vârisleri, hep anı, noktayı bildirmek içindir.

Halkı bunca Enbiyâ kim geldi dâvet eyledi,
Vahdedin sırrı bilinmektir o dâvetten garaz.
Halkı bunca Enbiyâ kim geldi dâvet eyledi,
O dâvetten niyet vahdetin sırrı bilinmesidir.

Rasüllerin gelip gitmelerindeki sır, Allah Teâlâ'yı birlemenin nasıl olacağını bilmek içindir. Allah Teâlâ buyurdu ki;

"Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım." [747]

Sâni-i gör, günde yüzbin türlü sanat gösterir,
Kendini göstermek içindir o san'attan garaz.
Yaratanı gör, günde yüzbin türlü sanat gösterir,
o san'attan maksat kendini göstermek içindir.

Ey Tevhid-i Ef'âl sâliki, Sâni-i gör, yani Hakk'ı gör günde yüz bin çeşit sanat gösterir. O sanattan garaz, yani maksad amaç kendisini göstermek ve bildirmek içindir.

Hep celâlin perdesidir küfr-ü isyândan murad,
Bahr-ı vücûdun katresidir fazl u rahmetten garaz.
Hep celâlin perdesidir küfür ve isyândan murad,
Fazilet ve rahmeti vücûd deryasının bir damlasındandır.

Nefsini bilen erermiş bir tükenmez devlete,
"Fakr-u fahrî" dir Niyâzî bil o devletten garaz.
Nefsini bilen erermiş bir tükenmez devlete,
Niyâzî bilki o devletten maksat "Fakr-u fahrî" dir.

Arifin sırrında vücuttan fakr (yoksunluk) tamam olmayınca perdesiz, doğrudan doğruya Hak'kın yüzüne bakması mümkün olmaz. Nitekim yüce Allah buyurmuştur:

"O gün bazı yüzler sevinçli, rablarına nazırdır." [748] Varlığı atmazsa, Allah Teâlâ'nın göklere ve yere arz ettiği, onların kabulden imtina, edip sadece insanın yüklendiği vücut emanetini ödememiş olur. Ve bu suretle büsbütün hiyanetten kurtulamaz. Allah Teâlâ'yı da sevmez olur. Çünkü

[747] Zariyat, 56
[748] Kıyamet, 32

Allah Teâlâ ***"Allah hainleri sevmez"*** [749]ayetiyle ifade ettiği üzere onu sevmez.

Onun gözünden perde nasıl kalksın ve nasıl Allah Teâlâ'yı görsün ki o, Hak'ın olan vücudu kendine mal etmektedir. Çünkü fakrın tamamı, Allah Teâlâ'dan başka her şeyden varlığı almaktır. Vücut kalkınca Hakk görünür. Ve hiç kaybolmaz. Dersen ki:

"Vücut görünürde ve gerçekte Allah Teâlâ'nın ise o halde arif kim, O'na bakan kim, O'nu gören kim?" Derim ki:

"Vücut birdir ama mertebeleri çoktur.
Bir mertebede muhiblikle, bir mertebede mahbuplukla görünür.
Bir mertebede gül olur, diğerinde bülbül."

Futuhat-i Mekkiyye'nin başında şöyle bir beyit vardır:

"Rab Hak'tır, kul Hak'tır.
Ah bilseydim, kimdir mükellef.
Kuldur dersen, o ölüdür.
Rab'dır dersen o halde O nasıl mükellef olur?"

Buradan anlaşıldı ki fakr: İki cihanda da vechin (yüzün) siyah olması (yok olması) dır. Yokluğa da siyah denilir. Yani dünya ve ahiret âdemdir (yoktur). Bunların varlığı yoktur. Çünkü varlık gerçekte Allah Teâlâ'nındır. Mahlûkata varlık vermek mecazidir.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin ***"Nefsini bilen rabbini bilir"*** [750] sözünün manası da budur. Çünkü nefsinin vücudu olmadığını bilirse, kendisinde olan vücudun Allah Teâlâ'ya ait olduğunu anlar. Yani kendisinin, mahiyyeti itibariyle Rab, görünüş itibariyle nefs olduğunu bilir. Yahut: o aynen (zat itibariyle) Rab, taayyünen (görünüş) itibariyle nefstir." diyebilirsin.

"Fakr, az kalsın küfür olayazdı." [751] Sözüne gelince bu, nafile ibadetlerle Allah Teâlâ'ya yaklaşmanın sonucudur. Ama benim söylediklerim, farz ibadetlerle Allah'a yaklaşmanın sonucudur. "Allah gerçeği söyler, O, yola iletir." [752] [753]

---

[749] Enfal, 58

[750] Muteber hadis kitaplarında bulunmadığı gibi bütün mevzuat kitaplarında mevzu olduğu belirtilir bkz. Aclûnî. 2/262; Aliyu'l Kari, 352: Sağanî, 35,36; Sehavî, 198

517 kişilik jüri tarafından îdama gönderilen Socrates da ***"kendini bil!"*** (gnosis ipse!) demiştir.

[751] Ebu Nuaym Hilye'de; İbn. Sikkîn "Mûsannaf'ında. Beyhâkî "Şuabu'l-İman'da: İbn. Adiy "el Kamil" de. Hasan-ı Basrî den rivayet etmişlerdir. Bazıları da. Senedinin zayıf olduğunu söylerler. Örneğin Taberânî Enesten zayıf bir senetle rivayet etmiştir. Bkz. Aclûnî. II /108

[752] Ahzab,4

[753] (ATEŞ, 1971), 1.sofra

TAHMİS-İ AZBÎ

Sûre-i seb'ul mesâni Hakk'tır ayetten garaz
Mebde-i sırrı maaddir kat'ı mihnetten garaz
Küfrüle iman oluptur Hakk'a illetten garaz
Sen seni bilmektir ancak Pîr'e ülfetten garaz,
Noktayı fehm eylemektir ilm-ü irfândan garaz.

Mekteb-i ilm-i ezelden arz-ı hikmet eyledi
Küfr-ü zülmet içre kaldı ola ki illet ede
Hayr ile şerre veli Hakk'a şehâdet eyledi
Halkı bunca Enbiyâ kim geldi dâvet eyledi,
Vahdedin sırrı bilinmektir o dâvetten garaz.

Lutf u Hakk'tan her nebi bürhanı hüccet gösterir
Sanma arz-ı nefs edip edip halka kerâmet göster
Her ne gösterse senâ kıl onu kudret göster
Sâni-i gör, günde yüzbin türlü sanat gösterir,
Kendini göstermek içindir o san'attan garaz.

Zâhid bir nokta oldu bunca elvândan [754] *murad*
Hakkı bilmektir netice cümle irfandan murad
Sen seni bilmektir ancak emr-i Kur'andan murad
Hep celâlin perdesidir küfr-ü isyândan murad,
Bahr-ı vücûdun katresidir fazl u rahmetten garaz.

Azbî'ya hicran ile yandın firâkı mihnete
Çünkü dostundan cüdâ düştün diyarı gurbete
Hakk'ı ikrar eyleyen eyler bakar mı hüccete
Nefsini bilen erermiş bir tükenmez devlete,
"Fakru fahrî" dir Niyâzî bil o devletten garaz.

[754] **Elvan:** (Levn. C.) Renkler. Muhtelif görünüşler

ط **T**

95

Vezin. Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Her denînin sözüne aldanıp etme ihtilât,
Her leîmi sırra mahrem sanma eyle ihtiyât.
Şol ki söz kadrin bilir cânın nisâr eyle ana
Ayağının altına döşe yüzünü çün bisât.
Arifin kadrin yine ol ârif olanlar bilir,
Ehl-i ulûvvun rütbesini bilmez ehl-i inhitât.
Güç getirme kendine geldikçe a'dâ tâ'nesi,
Sükkeri halvâdır andan hâsıl olur inbisât.
Ey Niyâzî fâriğ-u âzâde ol var çekme gam,
***Kahr u lütfu bir bilirsen gam olur sana neşât*.**

Her denînin sözüne aldanıp etme ihtilât,
Her leîmi sırra mahrem sanma eyle ihtiyât.
Her alçağın sözüne aldanıp etme aldanma,
Tedbirli ol, her basit kişiyi sırra mahrem sanma.

Her kim sana falan kişi seni övdü derse ona söyle ki beni öven sensin! Onu bahane ediyorsun, Her kim sana falan adam sövdü derse ona dersin ki, bana söven sensin, onu bahane ediyorsun.

"Sana söven, ancak o sövmeyi sana anlatandır," derler. Bu sözü o söylememiştir, belki de başka manada söylenmiştir dersin. O adam gelir de falan kişi senin için kıskanç dedi derse, şöyle ki:

Kıskançlığın iki mânası vardır. Biri insanı cennete götüren kıskançlıktır. Bu, hayır işte başkalarından geri kalmamak için gösterilen kıskançlıktır. Ben niçin fazilette ondan geri kalayım, der.

Allah Teâlâ velilerine karşı düşmanlık duygusu besleyenler sanırlar ki onlara kötülük ederler. Bu yanlıştır, belki iyilik ederler. Onların gönüllerini kendilerinden soğuturlar. Çünkü onlar âlemin gamını çekerler. Bir kimseye karşı bu sevgi ve koruma, bir yük gibidir ki, bu Kaf dağını onun boynuna ve omuzlarına yükletmek, onu daha da ağırlaştırmak demektir. Yani bir şey yaparlar ki sevgileri daha da artar, o onların daha çok dert ortağı olur. O zaman kendi sevgilerini ve düşüncelerini unuturlar. İşte bu onların canlarına rahatlık getirir.[755]

---

[755] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.366) s.450

وَمِنْهُمْ اُمِّيُّونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ اِلَّا اَمَانِيَّ وَاِنْ هُمْ اِلَّا يَظُنُّونَ

"Bunların bir de okuyup yazma bilmeyen kısmı vardır ki, kitabı, kitabeti bilmezler, ancak bir takım kuruntu yığını hayaller kurar ve sadece zan ardında dolaşırlar." [756]

<u>Şol ki söz kadrin bilir cânın nisâr eyle ana</u>
<u>Ayağının altına döşe yüzünü çün bisât.</u>
Şu kişi ki sözün kadrini bilir cânını serp ona
Yüzünü yere ser ayağının altına döşe.

<u>Arifin kadrin yine ol ârif olanlar bilir,</u>
<u>Ehl-i ulûvvun rütbesini bilmez ehl-i inhitât.</u>
Arifin kadrini yine o ârif olanlar bilir,
Aşağılık olanlar yücelik ehlinin rütbesini bilmez.

Ey zâlimler siz Mısriyi aramazsız eşek ararsız Mısriyi meleküt u ceberut u lâhütda arayan bulur mu ki sen nâsutda belki âhurda arar iken bulayum sanursın siz âdâmı tanımazsız âdâmı eşek sanursız imdi sizün zannunuzda eşek âdamdur yâ siz eşek ile âdâm farkını bilmeyince adamı âdâmdan nice fark idersiz biricik kendinüzi de görün ki mesh olmışsız belki nesh olmışsız belki fesh olmışsız dahı haberinüz yok, toğrıyı eğri görenün gözindedür egrilük yeter ey Mısri yeter yeter ey ebter yeter sen yazdukça onlar oldı dahi beter. [757]

<u>Güç getirme kendine geldikçe a'dâ tâ'nesi</u>[758]***<u>,</u>***
<u>Sükkeri halvâdır andan hâsıl olur inbisât.</u>

---

[756] Bakara, 78

[757] (MISRÎ, 1223), v. 61a

Ey zâlimler siz Mısriyi aramazsınız eşek ararsınız. Mısriyi melekût, ceberut ve lâhut âleminde arayan bulur mu ki, sen insanlık âleminde belki başka yerde arar iken bulayım sanırsın. Siz adamı tanımazsız âdâmı eşek sanırsız. Şimdi sizin zannınızda eşek âdamdır. yâ siz eşek ile âdâm farkını bilmeyince adamı âdâmdan nice fark edersiniz. Bir kere kendinizi de görün ki suretiniz değişmiş belki insanlıktan çıkmışsınız. Belki bozulmuşsunuz dahı haberiniz yok, doğruyu eğri görenin gözündedir egrilik yeter.

Ey Mısri yeter yeter. Ey soysuz yeter sen yazdıkça onlar oldu daha beter.

[758] **Ta'n:** Hoş görmemek. Kötülemek. Birisinin ayıp ve kusurlarını beyan etmek. * Küfretmek. * Muhalifin iddialarını çürütmek. * Vurmak. * Duhul etmek, dâhil olmak, girmek

Güç getirme kendine geldikçe düşmanın kötülemesi,
Şekeri helvâdır, ondan ferahlık hâsıl olur.

Ey Niyâzî fâriğ-u âzâde ol var çekme gam,
Kahr u lütfu bir bilirsen gam olur sana neşât.
Ey Niyâzî var çekme gam kurtul ve âzâde ol,
Sen kahır ve lütfu bir bilirsen üzüntü sevinç olur.

İmân-ı hâs odur ki ayne'l-yakîn elde edip gözü ile Allah Teâlâ'nın zâtını ve sıfatını göreler. Lâkin ruh ile nefsi bir bilmeyenler. Yani bir görmeyenler. Kahır ile lûtfun aslının bir olduğunu idrak etmekliğe şeriattan korkarlar. Nitekim denilmiştir ki:

Kahr u lûtfun illeti mânâda vahidtir velî
Bilmedi şeytan bu tevhidi ehadden düştü dûr [759]

TAHMİS-İ AZBÎ

Çün şerîattır hakikât ehline hâza [760] *sırat*
Emr u nehyi münkeri ârif gibi kıl irtibat
Sırrını fâş etmeye özün sırrını eyle sımat [761]
Her denînin sözüne aldanıp etme ihtilât,
Her leîmi sırra mahrem sanma eyle ihtiyât.

Bilme şeytandan günahı olma nefse âşina
Sonra yüzbin pişman oldunsa yok atâ
Hâb-ı gafletten uyar canın nasihattir sana
Şol ki söz kadrin bilir cânın nisâr eyle ana
Ayağının altına döşe yüzünü çün bisât.

Bu vücudu Hakk'a ikrar etmeğe bir senin bilir
Ehl-i la'bin[762] *halini çün yine ehli din bilir*
Ehl-i aşk mahbubunu bir çift bilir bir tekbilir
Arifin kadrin yine ol ârif olanlar bilir,
Ehl-i ulûvvun rütbesini bilmez ehl-i inhitât.

---

[759] (Niyâzî-i Mısrî, 2003), s. 15
[760] **Haza:** Bu. Şu. O. Gr: İşaret zamiri.
[761] **Samt:** Susma, sükût
[762] **La'b:** oyun ehli

Pür ferah olma sana geldikçe dünya ta'nesi [763]
Özünü aldatmasın fânide sevdâ ta'nesi
Dilberin lutfu sana hoştur ki halva [764] *ta'nesi*
Güç getirme kendine geldikçe a'dâ tâ'nesi,
Sükkeri halvâdır andan hâsıl olur inbisât.

Sana irfan ile düzah tâ ola bağ-ı irem
Yok yere çekme kasavet her işi bil muhterem
Hâtır-ı naşad-ı ki Azbî edersen pür-elem
Ey Niyâzî fâriğ-u âzâde ol var çekme gam,
Kahr u lütfu bir bilirsen gam olur sana neşât.

---

[763] **Ta'n:** Hoş görmemek. Kötülemek. Birisinin ayıp ve kusurlarını beyan etmek. Küfretmek. Muhalifin iddialarını çürütmek. Vurmak. Duhul etmek, dâhil olmak, girmek

[764] **HULV:** (Halva)Tatlı. Hoş ve güzel. İyi.

ظ Z

96

Vezin: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fâ'ilün

Bugün bir meclise vardım oturmuş pend eder vâiz,
Okur açmış kitâbını bu halkı ağladır vâiz.
İki bölmüş cihân halkın birini cennete salmış,
Eliyle kürsüden birin Tamû'ya sarkıdır vâiz.
Çıkar ağzından ateşler yakar şeytân-ı mel'ûnu,
Sanasın yedi Tamûnun azâbı kendidir vâiz.
Tamûya şöyle doldurmuş içinde yok duracak yer,
Ana yerleştirir halkı acep hizmettedir vâiz.
Yaraşur va'z ana hakkâ ki yanar yakılur her dem,
Niyâzî'nin hemen ancak cihanda adıdır vâiz.

Bugün bir meclise vardım oturmuş pend eder vâiz,
Okur açmış kitâbını bu halkı ağladır vâiz.
Bugün bir meclise vardım oturmuş vâiz nasihat eder,
Açmış kitâbını okur bu halkı ağlatır vâiz.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"İyiliği öğretip de onu yapmayan kişinin durumu, insanları aydınlatıp da kendini yakan kişinin durumuna benzer." [765]

Nasihat ediciler ister istemez büyük hatalara düşmektedirler. Kürsüler ders verme makamı değil irşad makamıdır.

Nasihat ediciler, mevzuların normal hayatın içinde oluşan değişimin farkını unutunca tehlikeli konuşmaları ile ayak kaymalarına sebep olmaktadırlar. Allah Teâlâ'ya bu konuda sığınmak gerekmektedir. Bu ilim sahiplerinin ayaklarının kaydığı yerdir.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"İyiliği öğretip de onu yapmayan kişinin durumu, insanları aydınlatıp da kendini yakan kişinin durumuna benzer." [766]

---

[765] Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebîr, II, 166 (1681), 167 (1685); Hatîb el-Bağdâdî, İktizâu'l-ilm el-amel, 4.bsk. thk. Muhammed Nâsıruddîn el-Elbânî, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1397, s. 70; Heysemî, Mecmau'z-zevâid, I, 184, 185.

[766] Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebîr, II, 166 (1681), 167 (1685); Hatîb el-Bağdâdî, İktizâu'l-ilm el-amel, 4.bsk. thk. Muhammed Nâsıruddîn el-Elbânî, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1397, s. 70; Heysemî, Mecmau'z-zevâid, I, 184, 185. (UYSAL, 23 Bahar 2007)

Ölüm vaizleri vardır: ve yeryüzü, kendilerine hayattan el çekmeleri vaaz edilmesi gereken kişilerle dolu.

Gereksiz kişilerle dolu yeryüzü, bu fazla kişilerle bozulmuştur hayat. "Ebedi Hayat'la ayartılıp çekilsinler bu hayattan!

"Sarılar" diyorlar ölüm vaizlerine, ya da "karalar". Ama ben onları başka renklerde de göstermek isterim sizlere.

İşte içlerinde yırtıcı hayvan taşıyan, şehvet ya da kendine eziyetten başka seçecekleri yol olmayan korkunç kişiler. Onların şehvetleri bile kendilerine eziyettir.

Henüz insan bile olamamışlardır, bu korkunç kişiler: hayattan el çekmeyi vaaz etsinler de, kendileri göçsünler!

İşte ruhu veremliler: daha doğmadan ölmeye başlarlar ve bezginlik ve vazgeçme öğretilerini özlerler.

Ölmeyi severek isterler, onların bu arzularını bizim de uygun bulmamız gerekir! Bu ölüleri uyandırmaktan ve bu canlı tabutları rahatsız etmekten sakınalım![767]

"Ey bilgelik taşı! Yükseğe atmışsın sen kendini, ama atılan her taş düşmeye mahkûmdur!

Ey bilgelik taşı, ey sapan taşı, ey yıldızları parçalayan! Kendini sen öylesine yükseğe atıyorsun, ama atılan her taş düşmeye mahkûmdur![768]

<u>İki bölmüş cihân halkın birini cennete salmış,</u>
<u>Eliyle kürsüden birin Tamû'ya sarkıdır vâiz.</u>
İkiye bölmüş cihân halkını birini cennete salmış,
Eliyle kürsüden birini cehenneme atar vâiz.

Allah Teâlâ, bu beyanı vaizler ve nasihat edicilerin nasihat ederken haddi aşmaları hakkında buyurdu ki;

"Bir adam;

"Allah'a yemin olsun ki, Allah filancayı bağışlamaz" dedi. Allah Teâlâ da (buna) şöyle cevap verdi:

"Benim falanı mağfiret etmeyeceğim üzerine yemin eden kimdir? O kimseyi bağışladım ve senin amelini de boşa çıkardım." [769]

Mesela bir kişinin birinin ibadeti hakkında karşılaşacağı durum hakkında Allah Teâlâ adına hüküm vermesi fitnenin meydana çıkmasına sebep teşkil eder. Bu nedenle hakkın kişiler tekeline intikali başka bir hakkın gaspını çağrıştırır. **Allah Teâlâ hakkını kulun tarafından kullanmasına razı değildir.**

---

[767] (NİETZSCHE, et al., 2006), s. 48-49
[768] (NİETZSCHE, et al., 2006), s. 185
[769] Müslim,2621

Allah Teâlâ kullarına tasarruf hakkını vermekten çok onların değerleri karşısında gönüllerini dileklerini kabul ederek ikramda bulunur. Bu ikram, tasarrufun gerçek manasıdır. Evliyaların ve nebilerin dilekleri ile oluşan haller Allah Teâlâ'nın onlara verdiği değerdendir.

İnsanın düşüncesi, inancına veya zannına göre doğru olduğu için başkalarını kabullenmekte zorlanmasıdır. Koyduğu sınırlar dahi diğer insanları öylesine kapsar ki, kendi dahi bir zaman sonra koyduğu sınırın içinde helak olur.

<u>Çıkar ağzından ateşler yakar şeytân-ı mel'ûnu,</u>
<u>Sanasın yedi Tamûnun azâbı kendidir vâiz.</u>
Saçar ağzından ateşler yakar mel'ûn şeytânı,
Sanarsın yedi cehennemin azâbının takdir edenidir vâiz.

<u>Tamûya şöyle doldurmuş içinde yok duracak yer,</u>
<u>Ana yerleştirir halkı acep hizmettedir vâiz.</u>
Cehennemi öyle doldurmuş ki içinde duracak yer yok,
Ana yerleştirir halkı acaba ne hizmettedir vâiz.

<u>Yaraşur va'z ana Hakkâ ki yanar yakılur her dem,</u>
<u>Niyâzî'nin hemen ancak cihanda adıdır, vâiz.</u>
Hakk için uygundur va'z ona yanar yakılır her zaman,
Niyâzî'nin hemen ancak cihanda adıdır, vâiz.

Niyâzî-i Mısrî, vaizlik ancak onundur. Çünkü Allah Teâlâ için yanar yıkılır, durur.

TAHMİS-İ AZBÎ

Bize ta'n eylese gam-ı özün bilmez meğer vâiz
Bu atıp tutmasın gördüm dedim bende nedir vâiz
Sana ehli dilin cümle duası hep budur vâiz
Bugün bir meclise vardım oturmuş pend eder vâiz,
Okur açmış kitâbını bu halkı ağladır vâiz.

Kimini âh ile derde kimini devlete salmış
Kimini semt-i fetvâya kimini hüccete salmış
Kiminin rahatın almış belâ ve mihnete salmış
İki bölmüş cihân halkın birini cennete salmış,
Eliyle kürsüden birin Tamû'ya sarkıdır vâiz.

Okudursun hakikatçe nice nâdan mağbunu [770]
Meded ağlatma şadânı ferahnâke [771] *etme mahzunu*
Yeter sattın yeter vallâh bize bu tarafa macunu
Sıçar ağzından ateşler yakar şeytân-ı mel'ûnu,
Sanasın yedi Tamûnun azâbı kendidir vâiz.

Satar bir pula cennet zevkini ol muteber yer yer
Temennâ [772]*duâ etsin tutturduğun semadan ber*[773]
Haberi ma'ni-i[774] *Kur'andan bilen câna heber söyler*
Tamûya şöyle doldurmuş içinde yok duracak yer,
Ana yerleştirir halkı acep hizmettedir vâiz.

Gâhî havf-i Hüdâ Azbî ediptir çeşmimi pür-nem
Gâhî va'di visaliyle oluptur hâtıra hürrem [775]
Demeyin yâr olur yârin edep üzre oluvar benem
Yaraşur va'z ana hakkâ ki yanar yakılur her dem,
Niyâzî'nin hemen ancak cihanda adıdır vâiz.

---

[770] **Mağbun:** (Gabn. dan) Alışverişte aldanmış olan. Şaşkın. Şaşırmı
[771] Sevindirmek
[772] **Temenna:** Eli alnına götürerek selâmlama işareti yapma. Minnettar olma
[773] **Berr:** toprak, yeryüzü, yer.
[774] **Ma'ni:** mana
[775] **Hurrem:** f. Sevinçli. Mesrur. Şen. Ferahlık veren. Taze ve hoş. Güler yüzlü.

ع A

97

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Sıdk ile girdünse yola ey şücâ
Bir kati gerekli söz var kıl sima
Cümleden evvel sana lâzım olan
Cümle yârânına eyle gel veda
Mâl u mülk ü kavm ü ihvanım dahi
Terk et anları sana virir sudâ
Bir gönül kalur arada anı da
Şeyhe tapşur ana eyle ittibâ
Böyle etsen bil hakikat sırrına
Az zamanda hâsıl olur ıttıla
Cism ü cânın dahi kurbân edegör
Ger kabul olursa buldun irtifa
Sırr-ı tevhidün Niyâzî hâsılı
Hakk ile ortada kalmaya niza

Sıdk ile girdünse yola ey şücâ
Bir kati gerekli söz var kıl sima
Ey cesaretli kişi sıdk ile girdinse yola
Bir kesin gerekli söz var, gel işit

Cümleden evvel sana lâzım olan
Cümle yârânına eyle gel veda
Her şeyden evvel sana lâzım olan
Bütün sevdiklerine gel eyle veda

Mâl u mülk ü kavm ü ihvanım dahi
Terk et anları sana verir sudâ
Mâl, mülk, kavm ve ihvanım dahi
Terk et anları sana sevdalar verir

Bir gönül kalur arada anı da
Şeyhe tapşur ana eyle ittibâ
Bir gönül kalır arada onu da
Şeyhe ulaştır ve ona ittibâ eyle

Böyle etsen bil hakikat sırrına

Az zamanda hâsıl olur ıttıla
Böyle edersen bilki hakikat sırrına
Az zamanda bigi sahibi olur

Cism ü cânın dahi kurbân edegör
Ger kabul olursa buldun irtifa
Cisim ve cânın dahi kurbân edegör
Eğer kabul olursa yükseklik bulursun

Sırr-ı tevhidün Niyâzî hâsılı
Hakk ile ortada kalmaya niza
Niyâzî neticede tevhidin sırrı
Hakk ile ortada çekişme kalmaya

TAHMİS-İ AZBÎ

Gel tevekkül abdi ol bî irtifâ
Kimse senden görmeye ruy-i fera'[776]
Hak sana ihsan ede ruzu ceza' [777]
Sıdk ile girdünse yola ey şücâ
Bir kati gerekli söz var kıl sima
Olmadan evvel olup bul izz u can
Sendedir can u cihan-ı canan u can
Zahir u batından el çek pehlivan
Cümleden evvel sana lâzım olan
Cümle yârânına eyle gel veda
Hakk yanında olmak istersen ulu
Özünü fehmetmede ol kaygılı
Sana yokluk illerinden gele bu[778]
Mâl u mülk ü kavm ü ihvanım dahi
Terk et anları sana virir sudâ
Mâlik ilmi ledün sultan ede
Tende kalmışken seni Hakk can ede
Cümle varlıktan geçip uryan ede
Bir gönül kalur arada anı da
Şeyhe tapşur ana eyle ittibâ
Göz kulakla gel şeriât sırrına
Eyle hizmet gel tarikat sırrına
Malik olunca vilâyet sırrına
Böyle etsen bil hakikat sırrına
Az zamanda hâsıl olur ıttıla
Cahili görme cihanda cahili
Kâmil görme bekâda kâmili
Dû cihanda [779]*budur Azbî fâdılı*
Sırr-ı tevhidün Niyâzî hâsılı
Hakk ile ortada kalmaya niza

---

[776] **Ferağ:** Vaz geçmek. Hiç bir şeyle meşgul olmayıp dinlenmek. Boşaltma.
[777] **Ruz:** Gün**;** **Ceza:** Karşılık, mukabil, ivaz. Cürüm veya günâh işleyenlere verilen azab. hüzünle, ümitsizlikle ağlayıp sızlanmak. Ahiret
[778] **Buy:** f. Koku. Ümit, umma. Sevgi, muhabbet. Tamah. Huy. Tabiat. Kısmet, pay, nasib
[779] İki cihanda

غ **Ğ**

98

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Her kimin kim derd-i Hakk-dan yüreğinde olsa dâğ,
Âkibet dermânına erip can gönlü ola sâğ.
Lik derdi olmayanın derdine hiç çâre yok,
Gönlü olmuştur anın yanından ol dâim ırağ.
Habsedip şehbâz-ı rûhu zâğ-ı nefsin besler ol,
Cifeden gayri ne sayd eder havâya ağsa zâğ.
Şol esir-i nefs olan dâim muazzeb Tamûda,
Nefs elinden kurtulana cennet olmuştur durağ.
Nefs odur kim cehli karanûsu kaplar gönlünü,
Rûh odur kim ilm nûru gönlüne yakar çerağ.
Tûtiyâ-yi ma'rifetle rûşen et cânın gözünü,
Göresin cânını her yüzden ola dâğ üzre bâğ.
Cân-ü gönlün şâd olup her gussâdan âzâd ol,
Bir ola dâim Niyâzî gözüne yakın irağ.

Her kimin kim derd-i Hakk-dan yüreğinde olsa dâğ,
Âkibet dermânına erip can gönlü ola sâğ.
Her kimin kim derd-i Hakk'dan yüreğinde olsa yara,
Âkibet dermânına kavuşup can gönlü ola sâğ.

"Eyüler meclisinde kemler eyü olur, kemler meclisinde eyüler kem olur." [780]

Lik derdi olmayanın derdine hiç çâre yok,
Gönlü olmuştur anın yanından ol dâim ırağ.
Fakat derdi olmayanın derdine hiç çâre yok,
Gönlü olmuştur onun yanından o dâim uzak.

"Ah min el- aşkı ve hâlatihi
Ahraka kalbî bi hararatihi
Ma-nazara aynî ilâ gayrikum
Uskimu billahi ve ayatihi" [781]

---

[780] (MISRÎ, 1223), v.31b
"İyiler meclisinde kötüler iyi olur kemler meclisinde iyiler kötü olur."

[781] Ah! Aşk ve hallerinden çektiklerime

Vücudum mübtelâyı derdi hicran oldu ser-tâ-pâ
Bana ağlayın ki, yârin asistanından cüdâyım ben
Acep mi gelse çeşmimden sirişkim böyle mahzundur
Ciğerde onulmaz bir derde mübtelâyım ben.[782]

Leylâ kuddise sırruhu'l-azîz Hanım[783]

Bir gün İhramcızâde İsmail Efendi Hazretleri, Tenekeci Rahmi Usta ile beraber hamama giderler. Tenekeci Rahmi Usta hamamda yıkanır ve erkenden elbisesini giyinir ve Efendi Hazretlerini beklemeye başlar. Fakat Efendi Hazretlerinin çıkışı gecikince dışarı çıkıp dolaşmaya çıkar. Bir müddet sonra döner ve Efendi Hazretlerinin çıktığını ve dinlendiğini görür. Yanına gelince Efendi Hazretleri buyurur ki;

"***Gardaşım Rahmi, bize karpuz almaya mı gittin?"*** diye sorunca Tenekeci Rahmi Usta halden hale girer. Bu olay üzerine yirmi sene gibi bir zaman geçer. Bu bir dert gibi sinesinde yerleşir kalır.

Yine günlerden bir gün Efendi Hazretleri hamama, Tenekeci Rahmi Usta ile giderler. Bu bir fırsattır. Tenekeci Rahmi Usta, Efendi Hazretleri yıkanırken dışarı çıkar. Karpuz arar. Fakat mevsim kış ve karpuz yoktur. Çaresizlik içinde çok düşünen Tenekeci Rahmi Usta birkaç kilo nar alır ve hamama döner. Efendi Hazretleri çıkmış dinlenmektedir.

"***Gardaşım Rahmi, nereye gittin?"*** Tenekeci Rahmi Usta;

"*Efendim seneler önce, yine böyle hamamdan çıkıp dışarı çıkmıştım. Bana karpuz mu almaya gittin diye sormuştunuz. Ben ise, böyle bir niyetle gitmemiştim. Fakat o gün bugün bu dert beni meşgul etti. Ne olur bu narları o karpuzun yerine kabul edin."* Efendi Hazretleri bu durumdan çok duygulanır.

Kalbim hararetleri ile yandı
Allah Teâlâ'ya ve O'nun ayetlerine yemin ederim ki,
Gözüm senden başkasına bakmadı.

[782] Vücudum mübtelâyı derdi hicran oldu baştan ayağa
Bana ağlayın ki, yârin kapsından ayrı düştüm
Acep mi dökülse gözümden gözyaşım, böyle mahzundur
Ciğerde onulmaz bir derde mübtelâyım ben.

[783] **Leylâ Hanım**

Bir kazasker kızı olan Leylâ Hanım, Keçecizâde İzzet Molla'nın yeğenidir. Çocuk denecek yaşta evlendiyse de bir hafta üzerine, daha ilk geceden kabalıklarına tanık olduğu eşinden ayrılmıştır. Saray kadınlarıyla yakın ilişkisi olduğu bilinen, iyi eğitimli ve çok kültürlü bir şairdir. Hazır cevaplığı ve nüktedanlığı ile de tanınmıştır.

Leylâ Hanım, Mevlevî tarîkatına mensup olup Mihrî Hatun kadar olmasa da kadın duygularını biraz olsun terennüm etmesiyle ve zamanına göre bir kadın için serbest sayılabilecek söyleyişleriyle dikkat çeker. Edebî bir çevrede yaşamış ve yazmaktan hiç uzak kalmamış olan Leylâ Hanım'ın şiir dili açık ve *sâdedir. Bir Divan'ı vardır. 1847 yılında ölmüştür.*

O hafta sohbetlerinde bu konu üzerinde çokça durur ve

"***Gardaşlarım! Biz Tenekeci Rahmi Usta'ya seneler önce bir şey söylemişiz. O ise, bunu bunca sene unutmamış. İşte ihvan böyle olmalı, bir derdi olmalı ve unutmamalıdır."*** [784]

Habsedip şehbâz-ı rûhu zâğ-ı nefsin besler ol,
Cifeden gayri ne sayd eder havâya ağsa zâğ.
Doğan kuşu rûhu habsedip fitneci nefsini besler,
Karga havâda uçsada pislikten başka ne avlar.

Şol esir-i nefs olan dâim muazzeb Tamûda,
Nefs elinden kurtulana cennet olmuştur durağ.
Şu nefis esiri olan dâima azap görür cehennemde,
Nefs elinden kurtulana cennet durak olmuştur.

Veliler balıklardır, Hakk'sa deniz; onların yerleri - yuvaları, dâima denizdir, Denizden başkası onlarca ***"La"*** dır, ***"La"*** dan sonra duraklarıysa ***"illâ"*** dır.

İstek ikidir, yol da iki, Allah Teâlâ ondan razı olsun, Seyyid Burhâneddîn-i Muhakkik'a, ***"yolun sonu var mıdır, yok mudur?"*** diye sordular, Buyurdu ki:

"Yola son vardır ama durağın sonu yoktur, Çünkü gidiş ikidir biri Allah Teâlâ 'ya gidiştir. Allah Teâlâ 'ya giden yolun sonu vardır. Çünkü bu, varlıktan, dünyâdan ve kendinden geçiştir. Bunların hepsinin de sonu, bitimi vardır. Ama Hakk'a eriştin mi, ondan sonraki gidiş, Allah Teâlâ 'yı tanımak hususunda, Allah Teâlâ bilgisinde o tanıyışın sırasında gidiştir ki buna son yoktur."

Bil ki yolun durağı Hakk'a ulaşmaktır; ama bundan sonra o ulaşmada sonsuz bir yol var, Yol iki çeşittir:

Biri kendinden, varlığından geçmektir; bu çeşit yolun sonu, sınırı vardır, Çünkü bedenin varlığı sınırlıdır; bu varlık dünyâsının sonu vardır.

Duraklar yolununsa sonu yoktur; gönül yolu, bil ki sonsuzdur. Kendinden geçmenin, şu yokluk âleminden sefer etmenin imkânı vardır. Ama ölümsüzlük yurdu olan o duraktan geçmeye imkân yoktur. Çünkü orası Allah Teâlâ 'ya ulaşmak durağıdır. Karada yol da meydandadır, yolun durağı da; ama denizdeki yolun belirtisi görünmez. Kavuştuktan sonraki gidiş, bir başka şekildedir; kavuşup buluşan kişinin gidişi gizlidir, neliksiz – niteliksizdir. [785]

[784] (ALTUNTAŞ, 2007), s. 115
[785] (VELED), başlık CXIV, b. 5060-..

Nefs odur kim cehli karanûsu kaplar gönlünü,
Rûh odur kim ilm nûru gönlüne yakar çerağ.
Nefis odur kim cehalet karanlığı kaplar gönlünü,
Rûh odur kim ilim nûru gönlüne kandil yakar.

Tûtiyâ-yi ma'rifetle rûşen et cânın gözünü,
Göresin cânını her yüzden ola dâğ üzre bâğ.
Dudu kuşunu ma'rifetle aydınlat et cânın gözünü,
Göresin cânını her yüzden ola dâğ üzerinde bâğ.

Cân-ü gönlün şâd olup her gussâdan âzâd ol,
Bir ola dâim Niyâzî gözüne yakın irağ.
Cân ve gönlün şâd olup her kederden âzâd ol,
Bir ola dâim Niyâzî gözüne yakın irağ.

TAHMİS-İ AZBÎ

Âşk-ı Hakk'a dûş olup kıl iki âlemde ferağ
Cilvegâhî cismidir onun muhakkak dâğ u dâğ
Çıkmadan fırsat elden geçti bu senden çağ
Her kimin kim derd-i Hakk-dan yüreğinde olsa dâğ,
Âkibet dermânına erip can gönlü ola sâğ.
Büsbütün dünya içinde ben gibi âvere yok
Bir yüzü kara günahkâr mücrim biçâre yok
Derdi gamla bağrı hun olmuş dîli bimâre[786] *yok*
Lik derdi olmayanın derdine hiç çâre yok,
Gönlü olmuştur anın yanından ol dâim ırağ.
Ol sırat-ı müstekimi doğru eğri anlar ol
Padişah mâsivadır nâsa[787] *hizmet eyler ol*
Bend-i zâhirde mukayyed seyri bâtın neyler ol
Habsedip şehbâz-ı rûhu zâğ-ı nefsin besler ol,
Cifeden gayri ne sayd eder havâya ağsa zâğ.
Olmaya çün kaydı iman din mezhep tâmuda
Fâide vermez pişman olduğun hep Tâmuda
Akl ile dostluk eden kaldı mertebe-i Tâmuda

---

[786] **Bimare:** f. Hasta, alil. Muharebeler veya akınlar esnasında ele geçirilen kadın esirlerin ayrıldıkları sınıflardan birinin adı.
[787] **Nas:** f. İnsanlar.

Şol esir-i nefs olan dâim muazzeb Tamûda,
Nefs elinden kurtulana cennet olmuştur durağ.

Dembedem ehl-i yakîn gönlünde yoklar gönlünü
Vasılı dil eylemiştir dîle çoklar gönlünü
Ehl-i nefsin lâcerem[788] nefsinden otlar gönlünü
Nefs odur kim cehli karanûsu kaplar gönlünü,
Rûh odur kim ilm nûru gönlüne yakar çerağ.

Dost isen gel dost ile dosta yetiştir özünü
Mantık-ı tayr'dan rumûzun noktadan gör yüzünü
Ayn-ı zât olmak için zât-ından ayırma izini
Tûtiyâ-yi ma'rifetle rûşen et cânın gözünü,
Göresin cânını her yüzden ola dâğ üzre dâğ.

Bir melek sîmâ habîbe Azbî ya üftâde[789] ol
Bâ-i bismillâh ki sensin ayn-i nokta bâ'da ol
Kendini birlikte fehmet cism ile eşyada ol
Cân-ü gönlün şâd olup her gussâdan âzâd ol,
Bir ola dâim Niyâzî gözüne yakın ırağ.

---

[788] **Lacerem:** şüphesiz, elbette, besbelli. Nâçar, zaruri.
[789] **Üftade:** f. Düşmüş. Fakir, biçare. Âşık, tutkun.

ف F

99

Vezin: Mefâilün Mefâilün feûlün.

Gel ey sofî çıkar sofu kıl insâf,
Ko sûret düzmeği kıl içini sâf.
Riyâ ile bu ömr-ü nâzenini,
Nice bir sarf edip edersin isrâf.
Kuru davâ mı sandın sen bu ilmi,
Bu yola böylemi gittiler eşraf.
Dahî kâmilliğin bu mu nişânı,
Sana derviş ola etrâf ü eknâf.
Değil vallâhi mürşidlik bu resme,
Kemâl ehline yakışmaz bu evsâf.
Arıt pâk eyle kalbin eyle hâlis,
Beğenmez böyle kalbi anla sarrâf.
Hakîkat kârbânına uyagör,
Kati rûşen yola gider ol esnâf.
Fenâ Kâf'ından aşır yolları hep,
Bekâ Ankâsı'na olurlar ezyâf.
Bu yolu cümleden âlâ tutarlar,
Sarây-ı vahdete erişen eslâf.
Hurûfa bakma andan içeru bak,
Nefestir can değildir nûn ile kâf.
Nefs bahrında lâl olmuş Niyâzi,
Sada vü harf içinde olan urur lâf.

Gel ey sofî çıkar sofu kıl insâf,
Ko sûret düzmeği kıl içini sâf.
Gel ey sofî çıkar sofu kıl insâf,
Koy sûret düzmeği kıl içini sâf.

Burada sofî, softan müştaktır, ondan hırka ve taç yaparlar. İnsâf et, bu sûret düzmeği bırak. Riyâ ile ömrünü sarfederek isrâf ettin.

Riyâ ile bu ömr-ü nâzenini,
Nice bir sarf edip edersin isrâf.
Riyâ ile bu nâzik ömrünü,
Nice bir sarf edip edersin isrâf.

Kuru davâ mı sandın sen bu ilmi,
Bu yola böylemi gittiler eşraf.
Kuru davâ mı sandın sen bu ilmi,
Bu yola böylemi gittiler şerefli kişiler.

Bu Tevhid ilmini sen kuru bir davâmı zannedersin. Eşraf bu yola böylemi gittiler? Kâmilliğin nişânı bumudur?

Dahî kâmilliğin bu mu nişânı,
Sana derviş ola etrâf ü eknâf.
Dahî kâmilliğin bu mu nişânı,
Sana derviş ola etraf ve bütün yönler.

Sana Şeyh denilsin, etraf, eknaf sana derviş olsun diye mi ? Eyvâh, böyle mürşidlik gösteriş ile olmaz. Bu sıfatlar kemâl ehline yakışmaz, kalbini pâk ve hâlis eyle ve şunu iyi bil ki Sarrâf, yani Hak celle şânuhû saf olmayan kalbi beyenmez.

Değil vallâhi mürşidlik bu resme,
Kemâl ehline yakışmaz bu evsâf.
vallâhi mürşidlik bu resmiyet değil,
Kemâl ehline yakışmaz bu vasıflar.

Arıt pâk eyle kalbin eyle hâlis,
Beğenmez böyle kalbi anla sarrâf.
Arıt pâk eyle kalbin eyle hâlis,
Beğenmez böyle kalbi anlar sarrâf.

Kalp, genel olarak iki anlamda kullanılmaktadır:

1. Sadece insana has olmayıp, hayvanlarda da bulunan, göğüs kafesinin sol tarfındaki boşlukta bulunan konik et parçası. Tabiî ve hayvâni ruhun devamı için gerekli olan buharı taşır.

2. Rabbânî ve rûhânî bir latîfe olarak insanın idrak eden, bilen ve kavrayan yeteneği, insanın emaneti yüklenen hakikati.[790]

Tirmizî bu konuda şöyle der: *"Kalp ismi, bâtınî makamların hepsini gerektiren ismi câmi'dir."* Dolayısıyla kalp ve ruh, mârifetin, bir birinden açık bir şekilde ayrılması mümkün olmayan iki vasıtasıdır.[791]

---

[790] (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 111
[791] (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 118

"Bu organa 'Kalb' denilmesi, ona gelen varidatın çeşitliliğinden dolayı devamlı tekallüb ettiğindendir. Vâridâtın çeşitliliği de hallerin çeşitliliğidir. Hallerin çeşitliliği ise kalbin sırrına inen tecelliyât-ı ilâhiyyenin türlü türlü oluşundandır. İşte ilim dilinde buna suretlerdeki tahvil ve tebdil derler (Bkz. Zehâirul-a'lâk fî şerhi Tercümânil-eşvâk,39. [792]

"Allah bir adamın karnında iki kalb yaratmamıştır." [793]

Bil ki: Her insanın karnında yalnız bir kalb vardır. Bu kalb, Rahman'ın parmakları arasındadır. Allah Teâlâ onu dilediği gibi çevirir. Kalb, yöneldiği şeyin sıfat ve rengine bürünür. Hatta yöneldiğinin aynı olur. Bunu anladınsa "zikir, zakir (zikreden), ve mezkur (zikredilen) bir şeydir." sözünün manasını da anlamış olursun. Çünkü lisandaki zikir, gerçek zikrin bir suretidir. Gerçek zikirde kalb, zikrin şekline girer. Bu itibarla kalbe de zikir denir. Kalb Hakk'tır.

Bunların her birinin bir misali vardır: Su, rüzgârın dalgalandırmasıyla dalga adını alır. Hâlbuki hakikatte dalga da sudan başka bir şey değildir. Kalbin de zikirle olan durumu aynıdır. Zikir kalbin tamamını kapladığı takdirde kalb, tamamen zikir kesilmiş olur. Lisana gelen zikir, kalbde olan zikrin suretidir. Kalb, bu zikrin suretine (şekline) girer. Ama kalb esasında şekilden münezzehtir. Gelen düşünceye göre şekil alır. Bundan dolayıdır ki iki fikir, aynı zamanda kalbde bulunmaz. Çünkü kalb tamamen, gelen fikrin suretine girer. Kalb, gelen o düşüncenin kendisi kesilir. Artık başka bir düşünce ona sığmaz. Deniz suyu gibi. Su, dalgalandığı zaman bir dalga, başka bir dalganın şeklinde düşünülemez. Bir anda aynı yerde iki dalga olamaz. Anla. Bazan kalb, bir deniz olarak görülür. Dalgaların çokluğu ve kalabalığı ona izdiham vermez. Ama bu hal, her zaman olmaz, bazı anlarda olur. İtlak takyide (mutlak vücut, özel vücuda) galebe çaldığı zaman olur. Uykuda kendini ağaç gören tane gibi. Her karında bir tek kalb vardır. Bu kalb, ister bir ayn'a (zata), ister birçok tayyünata (görünüşlere) yönelsin. Neye yönelirse onun şeklini alır. [794]

<u>Hakîkat kârbânına uyagör,</u>
<u>Kati rûşen yola gider ol esnâf.</u>
Hakîkat kervanınına uyagör,
Kesin aydınlık yola gider o sınıflar.

Hakikat kervânına uy. O esnaf, yani hakikat ehli ancak açık yola giderler.

---

[792] (KILIÇ, 1995), s.125
[793] Ahzab, 4
[794] (ATEŞ, 1971) Elli birinci sofra

Onların gizlilikleri yoktur, her halleri açıktır, onlar gösteriş filan gibi şeyleri bilmezler.

لَا خَيْرَ فِى كَثِيرٍ مِنْ نَجْوٰيهُمْ اِلَّا مَنْ اَمَرَ بِصَدَقَةٍ اَوْ مَعْرُوفٍ اَوْ اِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ اَجْرًا عَظِيمًا

“Ancak sadaka vermeyi yahut iyilik yapmayı ve insanların arasını düzeltmeyi gözeten kimseler müstesna, onların gizli toplantılarının çoğunda hayır yoktur. Bunları, Allah'ın rızasını kazanmak için yapana büyük ecir vereceğiz.” [795]

Fenâ Kâf’ından aşır yolları hep,
Bekâ Ankâsı’na olurlar ezyâf.
Fenâ Kâf’ından aşır yolları hep,
Bekâ Ankâsı’na olurlar misafirler.

Burada “Fenâ Kâfından “ murad “Fenâ-fillâh” olmaktır. Çünkü fenâ bulmak zordur. Bu nedenle onu yüksek olan Kaf dağıyla teşbih ederler. ***“Bekâ Ankâsı”*** ki *“ Fenâ-fillâh “* olan “ Bekâ-billâh “ da misafir olur.

Bu yolu cümleden âlâ tutarlar,
Sarây-ı vahdete erişen eslâf.
Bu yolu cümleden âlâ tutarlar,
Vahdet Sarâyına erişen evvelkiler.

Hurûfa bakma andan içeru bak,
Nefestir can değildir nûn ile kâf.
Harflere bakma ondan içeri bak,
Nûn ile kâf nefestir, can değildir.

Hurufâ bakma, yani bu görünen sûretlere ve mevcûdata bakma demektir. Çünkü bu görünen mevcûdat birer hurûf-u sûveriyye dir. İçeri bak’ki gerçeklere bakmış olasın ve gerçekleri görmüş olasın. Bu mevcûdat şuna benzer ki, sanki birkaç kişi birden söylemiş gibi sanırsın, hâlbuki söyleyen birdir.

Nefs bahrında lâl olmuş Niyâzi,
Sada vü harf içinde olan urur lâf.
Niyâzi nefis deryasında lâl olmuş,

[795] Âl-i İmran, 114

Sada ve harf içinde olan lâf vurur.

"Bu yolu bilen söylemez, söyleyen bilmez" demişlerdir. Niyâzî-i Mısrî, nefis hallerinde sukut etmiştir. Ona söz söyleyenlerin hiçbir etkisi onda kalmamıştır.

Çorumlu Hacı Mustafa Rumî Efendi (h.y.t. h. 1316, m. 1899) tekkesine bir gün bir vaiz gelmiş. Şeyh ve ihvanların sukut oturmasından huzursuz olmuş ve *"Efendim siz niye bunlara dini meseleler anlatmıyorsunuz."* Mustafa Rûmi buyurur ki;

"Sukutumuzu anlamayan sözümüzü anlamaz." Yine de dayanamayan vaiz bir kaç meselenin çözümüne dair konuşmuş ve yorulmuştur.

"Faydalı olduk mu?" diye sorunca

"Biz zaten seni dinlemedik." "Sükûtumuzu anlamayan, sohbetimizi hiç anlayamaz. Söz ile olsaydı, bu işi herkese söylerdik."[796]

TAHMİS-İ AZBÎ

Oldun ise âşk ile gerisine [797] *saf*
Eremez maksuduna ehl-i hilâf
Miskinin Ankâ'sı ise der Kuh-i Kâf [798]
Gel ey sofî çıkar sofu kıl insâf,
Ko sûret düzmeği kıl içini sâf.

Uzaktır görmeyen sırrı emini
Tutalım zabt ede ruy u zemini
Der ağuş[799] *edesin bir mehcebîni* [800]
Riyâ ile bu ömr-ü nâzenini,
Nice bir sarf edip edersin isrâf.

Yüzünden zerre denli verme kini
Nice yâd edesin kalbi selimi
Kazandınsa eğer lutfu hilmi
Kuru davâ mı sandın sen bu ilmi,
Bu yola böylemi gittiler eşraf.

Okur mevlâsına karşı yalanı
Kemal ehlinde görme imtihânı
Mürüvvetsiz olan bilmez imanı

---

[796] (ALTUNTAŞ, 2007), 618
[797] Arkasına
[798] **Kûh:** f. Dağ.
[799] **Ağuş:** f. Kucak. Sığınılan yer.
[800] **Mehcebin:** f. Ay alınlı. Alnı ay gibi parlak olan.

Dahî kâmilliğin bu mu nişânı,
Sana derviş ola etrâf ü eknâf.
Görünen pertevi Hakk'dır bu çeşme
Kusuru zinet cândır bu cisme
Barışma nefisle canana küsme
Değil vallâhi mürşidlik bu resme,
Kemâl ehline yakışmaz bu evsâf.
O kim ikrah eder cevr u cefâdan
Huzuru vechin görür sanma gedadan
Nişan bulmaz efendi ol vefâdan
Arıt pâk eyle kalbin eyle hâlis,
Beğenmez böyle kalbi anla sarrâf.
Tecelliden vücudun gel yuyagör
Vücudun ismi yüzbindir san gör
Özünden bil haber birdir duyagör
Hakîkat kârbânına uyagör,
Kati rûşen yola gider ol esnâf.
Oku Hakk'tan çü âşık dilleri hep
Yerine bağlıdır Hakk yolları hep
Açılmıştır şeriat gülleri hep
Fenâ Kâf'ından aşır yolları hep,
Bekâ Ankâsı'na olurlar ezyâf.
Bu sırrı cümleden zîba tutarlar
Vücudu Kâbe-i ulyâ tutarlar
Bu râhî gâf-ı dil ankâ tutarlar
Bu yolu cümleden âlâ tutarlar,
Sarây-ı vahdete erişen eslâf.
Kelâm-ı Hakk'a koşun tâ ola sâk[801]
Vücudun ile fânî aşkla yak
Ne yüzden zâhir olmuş san'at-ı Hakk
Hurûfa bakma andan içeru bak,
Nefestir can değildir nûn ile kâf.
Takılmış boynuna ikrar kimindi
Bilir haktır pirinden cümle fendi [802]
Yeter epsem [803]*yeter epsem gel Azbî*
Nefs bahrında lâl olmuş Niyâzi,
Sada vü harf içinde olan urur lâf.

---

[801] **Sak:** Bir şeyin aslı.   Topuktan baldıra doğru bacağın incik yeri
[802] **Fend:** f. kendini korumak, karşı koymak
[803] **Epsem**/epsera:Suskunç

100

Vezin: Mefâilün Mefâilün fâûlün.

Bulan cemiyyet-i kübrâ olur sâf,
Vücûdu olur anın "ha" ile "kâf".
Diliyle eylemez da'vâyı merdî,
Gönülde himmetidir "nûn" ile "kâf".
Olur, zâtı bu mevcûdâtın ol insan,
Oluptur kevn ana âzâ vü evsâf.
Nitekim can olur mahfî bedende,
Gerektir ola mahfî kutb-ı etrâf.
Fenâ meydânının merdi olan er,
Niyâzi gibi etmez ol kuru lâf.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz bu ilâhi için ***"Uşak'ta iken bir ilahi demiş idik"*** buyurmuştur. [804]

Bulan cemiyyet-i kübrâ olur sâf,
Vücûdu olur anın "ha" ile "kâf".
En büyük cemiyyeti bulan olur berrak,

Vücûdu olur onun "ح" ile "ق". (Halk) Halk kalkar, Hakk olur.

Cemiyyet-i Kübrâyı bulan saf olup onun vücûdu Hakk olur.

Diliyle eylemez da'vâyı merdî,
Gönülde himmetidir "nûn" ile "kâf".
Erler da'vâyı diliyle eylemez,

Gönülde himmetidir "ن" ile "ك".

Lisan ile merdlik davâsında bulunmaz. O her ne dilerse gönülden o şeye ***"***كُنْ " yani ***" ol"*** der, o şey olur. Kâmil, bir memlekette olupta o memlekete celâl ile muamele etse halkını perişân eder. Kâmilin himmeti " kün" dedimi, her ne dilerse olur.

Olur, zâtı bu mevcûdâtın ol insan,
Oluptur kevn ana âzâ vü evsâf.
Olur, bu mevcûdâtın zâtı o Zât,
Oluptur kevn ana âzâ ve vasıflar.

[804] (MISRÎ, 1223), s. 59b; (ÇEÇEN, 2006), s. 96

Onun zâtı bu mevcûdatın zâtıdır. Âlemler de azâ ve sıfâtıdır, ve o zat, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ve onun zamanımızdaki temsilcisi yani " Kutub" dan murad " Gavs" dır.

Nitekim can olur mahfî bedende,
Gerektir ola mahfî kutb-ı etrâf.
Nitekim can gizli olur bedende,
Tarafların kutbu saklı olması gerekir.

Can bedenden gizli olduğu gibi gizlidir. Velilerden Yediler, Kırklar, Üçyüzler, vardır. Yedilerden biri " Gavs" dır, ki bütün âlem anın avucunda bir hardal dânesi kadardır. Yedilerden biri Gavsın sâhib-i yemîni ki ulvîde tasarruf eder. Bu felekler ve yıldızlar anın emriyle devrederler, gökler anın emriyle durur. Sâhib-i yemîn olmasa gökler bir an durmaz, bozulur, Diğeri Sâhib-i Şimâli ki süflîde tasarruf eder. Rızıklar vesâire anın elinden verilir. Dördüde Evtaddır bunlara " Evtâd-ı Erbaa" denilir. Bu âlemin dört tarafını korumaya memurdurlar. Velâkin bunların hiçbiri "Gavs" ın kim olduğunu bilmez, Gavs bunların herbirinden gizlenmiştir. Yalnız bunlardan onu bilen Sâhib-i Şimâl dir. Çünkü " Gavs" ın ölümünde Yerine o geçer, onun yerine de "Evtad" dan biri, onun yerine de "Kırklar dan", onun yerine de " Üçyüz" lerden, biri Kırklar'a alınır. Üçyüzlerden boşalan yere de tevhid ehlinden biri istidadı nisbetinde yakîn bulunur.

Fenâ meydânının merdi olan er,
Niyâzi gibi etmez ol kuru lâf.
Fenâ meydânının cesuru olan er,
Niyâzi gibi etmez ol kuru lâf.

[Günümüzde eski Türk dininin geleneklerini yaşatan Türklerin kozmogonisine göre, insanoğullarının atası olan Tengrı Kayra Kan (veya Bay-Ülgen) kişiyi ve bunun aracılığıyla yeryüzünü yaratmış, kişinin kendisiyle mücadeleye girmesi üzerine ona **Erlik** adını vererek, ışık diyarından, yeraltına atmış ve yerden dokuz dallı bir ağaç büyüterek, her dalında bir cins insan türetmiştir. Altay yaradılış destanlarından birisinde Allah Teâlâ insanın kulaklarına üfleyerek can, bumuna üfleyerek de akıl vermiştir. [805] Bu motiflere başka hiçbir

[805] Daha insan yaratılmamışken, Ülgen deniz üzerinde yüzmekte olan ve insana benzeyen bir çamur tabakası görür. Bu çamur yığınını alarak insan olmasını ister. Ülgen ilk yarattığına Erlik adını verir. Başlangıçta Ülgen'e dost ve kardeş gibi görünen **Erlik**, bir süre sonra kendini onunla bir tutmaya ve hatta üstün görmeye başlar. Gün geçtikçe Ülgen'den her bakımdan uzaklaşır ve onun yarattıklarının hepsine düşman olur (bkz, A.M . Sagalayev, Altay v Zerkale Mira, Novosibirsk 1992, s.23).

efsanede rastlanılmamaktadır. Kamlık inancına göre kâinat üst-üste katlardan müteşekkildir. Bu katlar belirli bir düzen üzere birbirlerinden ayrılmışlardır. Bundan dolayı Kam san'atını icra ederken, bir kattan diğerine geçmek için büyük bir güç sarfetmek zorundadır. Yukarıda onyedi kat vardır ve ışık alemini teşkil eder. Aşağıda yedi veya dokuz kat bulunur. Bu da karanlıklar dünyasıdır. İnsanlar da bu iki âlem arasında, yani yeryüzünde yaşarlar. Koruyucu ve iyi ruhlar bu ışık diyarında bunurlarken, göğün en üst katında ise, altın bir tahtın üzerinde, dokuz erkek ve dokuz kızı ile beraber Bay-UIgen oturmaktadır.][806]

TAHMİS-İ AZBÎ

Şirin tek isbat-ı Hakk'tır kâf-ı sâf
Bir elif bir lam elif olmuş muzâf
Aynı Hakkı zahidâ sanma güzâf
Bulan cemiyyet-i kübrâ olur sâf,
Vücûdu olur anın "ha" ile "kâf".

Hakk insana kemâli hisse verdi
Bilir kâmil olan hallak [807] merdi [808]
Cihanda fark eder cem ile ferdi
Diliyle eylemez da'vâyı merdî,
Gönülde himmetidir "nûn" ile "kâf".

Habibin vechine olan nigâhban
Olur bizzât yanında din u iman
İrâde mahv olur ilmiyle irfan
Olur, zâtı bu mevcûdâtın ol insan,
Oluptur kevn ana âzâ vü evsâf.

Düşelden zülfü dildârı kiminde
Olurmuş şâh-ı âşka ayn-ı bende
Nice sandın bu âşk-ı sırrı sende
Nitekim can olur mahfî bedende,
Gerektir ola mahfî kutb-ı etrâf.

Meded ey Azbî bir doğru haber ver
Ki ibn-i vakt olur merdi hüner ver
Ki sahn-ı[809] âşk-ı yarda oynadır ser
Fenâ meydânının merdi olan er,
Niyâzi gibi etmez ol kuru lâf.

---

[806] (GÖMEÇ), 83
[807] **Hallak**: Yaratan, her şeyi halkeden, Kadir-i Zülcelal, Allah Teala Hazretleri
[808] **Merdî:** f. Erlik, erkeklik. Merdlik, cesurluk, yiğitlik. İnsanlık, hamiyet.
[809] **Sahn:** Sıcaklık, harâret

ق K

101

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Zâhidâ sûret gözetme içeri gel câna bak,
Vechi üzre gör ne yazmış defter-i Rahmâna bak.
Mushaf-ı hüsnünde yazmış "Kul hüvellâh" âyeti,
Gel inanmazsan geri var mekteb-i irfâna bak.
Çeşmini gösterdiğince âşıkın cânın alır,
Leblerin açtıkça can nefh eyleyen cânânâ bak.
Zülfünün herbir telinde bağlı bin mecnûnu gör,
Hattının leylindeki yüzbin meh-i tâbâna bak.
Âteş-i ruhsar ile yanmış kararmış çehresi,
Harf libâsından soyunan nokta-i uryâna bak.
Hep mülâzim kulluğunda bu cihânın şahları,
Kapusında Pâdişahlar kul olan sultâna bak.
Âlem anın hüsnünün şerhinde olmuş bir kitâb,
Metnin istersen Niyâzî sûret-i insâna bak.

Zâhidâ sûret gözetme içeri gel câna bak,
Vechi üzre gör ne yazmış defter-i Rahmâna bak.
Ey Zâhid sûret gözetme içeri gel câna bak,
Yüzünde gör ne yazmış defter-i Rahmâna bak.

"Defter-i Rahmâna bak" daki defter-i Rahmân insan-ı kâmildir, Çünkü insan-ı kâmil Rahman sıfatıyla muttasıftır.

Mushaf-ı hüsnünde yazmış "Kul hüvellâh" âyeti,
Gel inanmazsan geri var mekteb-i irfâna bak.
Güzel Mushafında yazmış "Kul hüvellâh" âyeti,
Gel inanmazsan geri var mekteb-i irfâna bak.

"İhlâs" suresinde hâlis Tevhid beyan edilmiştir. Kur'an-ı Kerim'in diğer surelerinde de kullanılan ***"ihlâs"*** kelimesi bu sureye isim olmuştur. Ancak bu surede "ihlâs" kelimesi kullanılmamıştır. Bu isim, surenin manası itibariyle bu sureye verilmiştir. Bir kimse anlayarak bu sureye iman ederse, şirkten kurtulur.

Nüzul zamanı: Bu surenin Mekkî mi, Medenî mi olduğunda ihtilâf vardır. Bu ihtilaf, nakledilen çeşitli rivayetlerden kaynaklanır.

a-İbn Mesud radiyallâhü anhdan şöyle rivayet edilmiştir. Kureyşliler

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme şöyle sorarlardı:

"Rabbinin nesebi nedir?" Bunun üzerine bu sure nazil oldu. (Taberanî). Araplarda bir yabancıyı tanımak istediğinde ***"Onun nesebi nedir?"*** diye sormak adetti. Çünkü onlarda bir kimseyi tanımanın ilk şartı, nesebinin ne olduğu ve hangi kabileden geldiğinin açıklanmasıydı. Aynı şekilde Rabbinin kim olduğunu öğrenmek için Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme de Rabbinin nesebini sormuşlardı.

b-Yahudilerden bir grup, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme gelerek şöyle sordular. ***"Ey Muhammed! Seni gönderen Rab nasıldır?"*** Bunun üzerine bu sure nazil olmuştur.

c- Enes b. Malik radiyallâhü anhdan şöyle rivayet edilmiştir. Hayber'deki bazı Yahudiler Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme gelerek şöyle dediler:

"Ey Ebu'l Kasım! Allah Teâlâ melekleri nurdan, Âdem'i kokmuş çamurdan, İblis'i ateşten, göğü dumandan ve yeryüzünü su köpüğünden yaratmıştır. Peki, Rabbinin kendi mahiyeti nedir?" Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem onların bu sorusuna cevap vermedi. Bu sırada Cebrail gelerek,

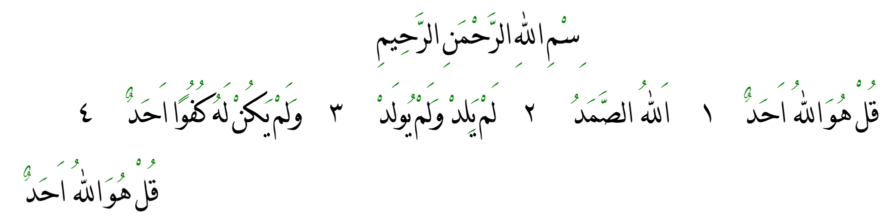
Cebrail aleyhisselâm dedi ki: "Allah Teâlâ buyuruyor ki: ***"De ki: "O Allah, birdir. Allah, Samed'dir. Doğurmamıştır, doğrulmamıştır da. Ve hiç bir şey O'na denk değildir."*** [810]

Bunlar gibi birçok rivayetlerden anlaşılıyor ki, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme çeşitli zamanlarda, insanları davet ettiği mabudun mahiyet ve keyfiyeti sorulmuştur. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem her defasında Allah Teâlâ'nın emriyle bu cevabı vermiştir.

---

[810] İhlâs.1-4

İHLÂS SURESİ İÇİN BİR TEFSİR

1. De ki: “O Allah birdir.” [811]

[KUL HÜVE’LLÂHÜ EHAD] Kâf Harfi (ق) Zat-ı Subhan´da olanı ayırmak içindir. Rahman ismi gibi ilâhî isimlerde zuhur ve mertebeleri karşılar. Lam Harfi (ل) istidata göre yani menzil ve kitap olarak insana geldiler.[812]

Allah Teâlâ’nın Mutlak Hüviyetinin zuhurundaki bu hüviyyet[813] uluhiyyete nüzul etti. Taki aynasında kendisini müşahede etti. İstediki birliğinin sırrı biline, hazreti ilmiyyesindeyken emrettiği evvel sabit olan a’yanı[814] ki emri ile bir tecelli etti ki, ruhlar âleminde [ben] [sen] ve [o] şahsiyetler seçilerek zuhura geldi. Kafir ve müminin hepsinde farksız vahdeti görünür oldu. Bu nedenle varlıkların keyfiyet[815] zuhuru Allah Teâlâ’nın zât-ına ayna olmuştur.

2. “Allah, bütün mahlûkatın kendisine teveccüh ve iltica edeceği zât-ı ehâdiyyettir.”

[ALLAH‘ÜS-SAMED] Bu izhar ve bu zuhur Cenâb-ı Hakk-ın ihtiyacından ileri gelmedi. Zira Cenâb-ı Hakk’ın varlıklara ihtiyacı yoktur. Bu samedâniyyet belirlenmiş ümmetlerin hepsine ve bir rasule lazım geldi ki, ümmet-i icabet ve ümmet-i davet zuhur ederek imtiyazsız kâfir ve mümine ahadiyet-i tecelli etti. Yalnız bu yaratmanın gerekliliğinin tecellisi ile feyz-i mukaddesten

---

[811] Tezkire, v. 2b-3b; İsimli yazma bir eserden faydalanılmıştır

[812] Harflerin sıfatları ile ilgili olarak verilen bir mana.

[813] **Hüviyet:** Asıl. Mâhiyyet. Birisinin kimliği, kim olduğu, kökü, esası ve ne olduğu. * Cenab-ı Hakkın varlık sıfatı. * Hamiyyet ve istikametten, ulüvv-ü cenâbdan ibâret olan sıfât-ı hamide.

[814] A’yan: İlm-i İlâhide eşyanın ezelden beri sâbit olan sûret ve hakikatları. Mevcudat-ı ilmiye.

[815] Keyfiyet: Bir şeyin esâsı ve iç yüzü. Nasıl olduğu ciheti. * Kalite. Madde. (Kemmiyetin zıddıdır.)

“فَيَكُونُ” [816] [olurlar] meydanında aslını gösterdikten sonradır. samedâniyyetindendir ki bir karınca diğer bir hayvanlara muhtaç değildir. Her ruhsuz şey dahi kendisine müstakil olup diğerine ihtiyacı yoktur. Her şeyin aynasında birlik sırrı görünüyor. Cenâb-ı Hakk övgüsünü, ihtiyaçsızlığını kendi birlik aynasında göstermektedir.

3. “(O) Doğurmadı

[LEM YELİD] Eşyayı Cenâb-ı Hakk doğurma yolu ile veya bir batınî izdırâblara da mecbûrî olarak bir şeyi yaratmadı. Zira acz-ü ihtiyaç kendisine tasavvur olunamaz. Zira Sameddir. Belki sırrı ehadiyyetini yaratılmışlara belirtmek için bundan âlemi vücûda getirdi. İşte lem-yelid sırrına dahi ehadiyyetini aşikâr kıldı.

ve doğurulmamıştır.”

[VE-LEM YÛLED] Bu eşya; terkip ve içtima ettikten sonra Cenâb-ı Hakk, eşyadan ayrılması ve birleşmesi olmadı ***“en yüce ve en ulu olan da ancak O'dur.”*** [817] Zira bunların hepsi ihtiyaç ve yaratılmışlara mahsustur. Bu sözünde ve-lem yûled sırrına dahi ahadiyyetinin aşikâr olması samediyyetinin vasıtasıyladır.

4. “Ve O'na hiç bir şey denk (mümasil) olmamıştır.”

[VE- LEM YEKUN LEHÛ KÜFÜVEN EHAD] Bu ahadiyyet ve samediyyet bekânın aynıdır. Zira ehadiyyet takdir etmez belki burada ehadiyyet eşitlikten benzerlikten nefyetmek içindir. Zat Ehadiyyeti umumî ve hususî olarak kayıdsız ve Zat'ta sıfatsız ve esmasız olmaktan ibarettir. Ehadiyyetinde kayd olmaz. Ancak vahidiyyeti Hazret-ül Esma olduğundan birçok isimlerin tesbiti vardır. Buna hususi lisanda Zat, sıfat ve esma ile beraber olunup bu hallere vahidiyyet-i esma birçok uygun isimle miratında zahir olur.

Kul hüve'llâhü	***kalp***
Allah´üs-samed	***ruh***
Lem-yelid	***sır***
Ve lem-yûled	***hafî***

[816] Bakara, 117; Âl-i İmrân; 47
[817] Bakara, 255

Ve lem -yekun lehu küfüven ehad ahfâ

[KUL HÜVE'LLAHÜ EHAD] Sırrı tecelli-i efal olduğundan kalbe menşe-i olup kalpde ziyaanın vardığı doğduğu yerdir. zira beyanımız vechile [قُلْ] Zuhurlar, menziller, aşikâr ve istenen esma kaabiliyyetinden ibarettir ki menzil ve aynası kalpdir.

[ALLAH'ÜS-SAMED] Olan işlerin sıfatıdır sırrıdır ki, ruh menşe-i olup ruh onun makamıdır. Zira birliği tesbit samedâniyyeti aşikârdır ki ruh bedenden üstündür. Ruh emr-i Rab dir ki me´mur olamaz belki
"..Ve Allah Teâlâ göğüslerinizin içinde olanı meydana koymak ve kalblerinizde olanı temizlemek için.." [818] ölçüsünde birazda mucizdir. Kalbi nefisin kötülüğü ile tasarrufundan temizlemek için belki nefsi dahi hayvaniyet hiyaneti yönüne tabî olmaktan kurtarıp ta ruhu aslınına raziye ve merziye etmek için gelmiştir.

[LEM YELİD] Zat´ın işlerini işaret eder ki sırra menşe olup sırr onun makamıdır. Sırr Zat´ın fiilleri olarak zuhur etti yoksa doğurmak olarak icra olunmadı.

[VE-LEM YÛLED] Sıfat-ı selbiyedir ki Hafi'ye menşe olup onun makamıdır.

[VE-LEM YEKUN LEHÛ KÜFÜVEN EHAD] Şan-ı cami ve Hazret-i ilmiyyedir ki ahfa ya menşe olup onun makamıdır. **Bu makam Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme mahsus olup diğerlerinden gizlidir.**] [819]

Allah Teâlâ, O'ndan önce hayat yoktur, hayata anlam veren yaşayandır. Yaratılmadığı gibi, varlığının nedeni bulunmayan, başka bir varlıkla bilinmeyen, kendinde-var, özgür olandır. Hem sadece özgür de değildir, özgür olmak zorundadır. Çünkü yaratılmamıştır, kendi kendisi vardır. Bütün yaptıklarından, bile sorumlu değildir. Ancak dilerse kader kanunları ile kendini dilerse kayıtlar. Kâinatta O'ndan başka yol gösterecek kendisinden başka hiçbir şey yoktur. Çünkü her şey O'nsuz yardımsızdır, desteksizdir, bir başınadır. Bunun içindir ki, Hakk, Hakkı bulur.

<u>Çeşmini gösterdiğince âşıkın cânın alır,</u>
<u>Leblerin açtıkça can nefh eyleyen cânânâ bak.</u>
Gözünü gösterdiğince âşıkın cânın alır,
Dudaklarını açtıkça can üfüren cânânâ bak.

---

[818] Âl-i İmran, 154
[819] Tezkire, v. 2b-3b; İsimli yazma bir eserden faydalanılmıştır

Çeşm'den murad Hakk'ın vücûdudur. Hakk'ın vücûdunu görenin kendi vücûdu kalır mı?

Kalmaz.

Zülfünün her bir telinde bağlı bin mecnûnu gör,
Hattının leylindeki yüzbin meh-i tâbâna bak.
Saçının her bir telinde bağlı bin mecnûnu gör,
Gecenin sınırlarındaki yüzbin parlak aylara bak.

Zülüften maksad Hakk'ın zuhûrlarıdır, yani her bir zuhûrunda birer mecnun bağlıdır. Mecnun Leylâya âşıktı, Leylânın zülfünde bağlı idi, yani âşık olduğu Leylâ ile bir vücûd idi. İşte âşıkta Hakk'tır, maşukta Hakk'tır. O âşıklığı ile tecellî ve zuhûr eder. âşıka mâşuk dahi lâzım olur. O mâşukluğu ile de zuhûr eder, zâhir olur, o âşık da odur, mâşuk da odur.

Âteş-i ruhsar ile yanmış kararmış çehresi,
Harf libâsından soyunan nokta-i uryâna bak.
Yüzünün ateşi ile yanmış kararmış çehresi,
Harf ebisesinden soyunan apaçık nokta bak.

Harf libâsı (bu âlemde göründüğü giysiler) sûret libâsı demektir. ***"Nokta-i üryân"*** ise Hakk'ın vücûdudur. Bu âlemler Nûr-i Muhammedî, yani Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin nûr suretinin şehrinde bir kitaptır. İşte "O Tûr hakkı için ve yazılmış kitab hakkı için ki bu yazılmış bir varaktadır",[820] yani Tûr dağının hakkı için bu âlemler, Nûr-i Muhammedînin şehrinde bir kitabdır. Onun hakkı için. İşte Cenâb-ı Hakk yemin etmiştir. Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ise bu kitâbın metnidir. İşte bu kitap ki âlemlerin metnidir, ister isen bu âlemlerde bulunan insâna bak. Bir sâlik sâdık olduğu halde cem makâmında Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi ya nurlu veya unsurî suretinde yakaza halinde ana behemehâl gelir ve ona Tevhid-i ef'âl, Tevhid-i sıfât ve Tevhid-i zâtı telkin buyurur.

Hep mülâzim[821] ***kulluğunda bu cihânın şahları,***
Kapusında Pâdişahlar kul olan sultâna bak.
Hep kulluğunda bağlıdır bu cihânın şahları,
Kapısında pâdişahlar kul olan sultâna bak.

---

[820] Tur,1-3

[821] **Mülazım:** Bir kimseye bağlı gibi olan. * Maaşsız acemilik hizmeti. * İlmiyyede: Medrese tahsilini bitirip icazet alan. Stajyer. * Eskiden askerlikte yüzbaşıdan aşağı rütbelerin derecesi, ünvanı

<u>Âlem anın hüsnünün şerhinde olmuş bir kitâb,</u>
<u>Metnin istersen Niyâzî sûret-i insâna bak.</u>
Âlem onun güzelliğinin açıklamasında bir kitâb olmuş,
Niyâzî metnini istersen insânın sûretine bak.

TAHMİS-İ AZBÎ
Vech-i âşk-ı kıl temaşa suret-i insana bak
Küfr-i zülfünde habibin gizlenen imana bak
Mevr[822] ise hem sohbetin ey dil ona mirâta bak
Zâhidâ sûret gözetme içeri gel câna bak,
Vechi üzre gör ne yazmış defter-i Rahmâna bak.
Münkire illet gelir arz olsa âdem hücceti
Âdem ol İbrâhim'in aşkında bul bir milleti
Âdeme imhâ ile bahş oldu izzet hil'ati
Mushaf-ı hüsnünde yazmış "Kul hüvellâh" âyeti,
Gel inanmazsan geri var mekteb-i irfâna bak.
Sırrı âşk âşık olanın hân [823] ile mânın[824] alır
Ehl-i âşk zevkin verir feryadı hicranın alır
Hubbu dünyadan sabırsız din-i imânın alır
Çeşmini gösterdiğince âşıkın cânın alır,
Leblerin açtıkça can nefh eyleyen cânânâ bak.
Dilberâ ihsan senindir ben gözü pür-hûnu[825] gör
Mâcerâyı âşkı fehmet kâse-i gerdûni[826] gör
Ben gamı hicrana nide hatır mahzunu gör

[822] **Mevr:** Başka te'sirle bir şeyin dalga gibi gidip gelmesi. Çalkanmak. Suyun yeryüzüne yayılması. Hayvanlardan yün almak. Yol, tarik. Toz, gubar. Rücu etmek, döndürmek.
[823] **Han:** zenginliğini
[824] **Mâ:** f. Biz mânasınadır. (Bak: Şahıs zamiri) Mim ile elif harfinden ibâret "Mâ". Arabçada muhtelif isimleri vardır. Ve çeşitli mânalara gelir. **Cansız şeylere işaret eder.** "Şu nesne, o şey ki..." mânâlarına gelerek kelimelerle birleşir.
[825] **Pür-hun:** Kan içinde. Kan dolu.
[826] **Gerdun:** f. Dünyâ, felek. Dönen, dönücü, devreden, çevrilen.

Zülfünün herbir telinde bağlı bin mecnûnu gör,
Hattının leylindeki yüzbin meh-i tâbâna bak.
Şerh i mümkün olmaya yüz bin desem bir şemmesi [827]
Nice âlemler beyan eyler hakikat şem'ası [828]
Âleme pertev salınca mihr-i âşkın şu'lesi
Âteş-i ruhsar ile yanmış kararmış çehresi,
Harf libâsından soyunan nokta-i uryâna bak.
Zerre denli ma'nidendir ehl-i isyan şehleri [829]
Kapısında bendedir zâhir bu devrân şehleri
Bir harabat ehli miskindir fenânın şehleri
Hep mülâzim kulluğunda bu cihânın şehleri,
Kapusında pâdişahlar kul olan sultâna bak.
Şerhi âşk-ı yâd eder anlar isen bu çâr[830] *kitâp*
Her nedenli eylesin dildâre farzdır intisâp
Azbî âşık ol heman vallah a'lem bi's-sevab[831]
Âlem onun hüsnünün şerhinde olmuş bir kitâp,
Metnin istersen Niyâzî sûret-i insâna bak.

---

[827] **Şemme:** Bir defa koklamak. En küçük mikdar.
[828] **Şem'a:** Işık, çıra. Nur. Muma batmış fitil. **Şu'le:** Alev, ateş alevi.
[829] **Şeh:** Şah
[830] **Çâr:** f. Dört. Cihâr
[831] Allah Teâlâ bilir, doğrusu budur.

102

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

İçerü gel anlar isen söyleyen irfana bak [832]
Hâl diliyle sana bir bir nutk eden hayvana bak
Ehl-i diller sükût üzre kamusu münzevi
Başını hırkaya çekmiş şu yatan aslana bak
Buyrulan emrin hilafı alınan tedbîr kamu
Münkir ü kâfir münafık katil olan Mervâna bak
Hazret-i Kuran şer'ün hılâfıdur fetva bu dem
Her biri bir zulûme müncer olan fermana bak
Zahirî Efrenc görünür gizlidür adâ-yı dîn
Hak yolunda akıbet zebh olunan kurbâna bak
Rûmeli etmez itaat böyledür encâm-ı kâr
Anadolu canibinde sen olan isyâna bak
Ğayretullâh zuhur itdi zuhur eyler hemân
Hazret-i ism-i şan yüzünden lutf olan ihsana bak
Mîm-i gavrâda zuhur eyler o zât-ı muhterem
Dikkat eyle eftah aynun görünen seyrâna bak
Ey Niyâzî Hazret-i Hallâkı dergâh-ı Hüdâ
Sâhib-i kevn ü mekân kudret-i Yezdâna bak

İçerü gel anlar isen söyleyen irfana bak
Hâl diliyle sana bir bir nutk eden hayvana bak
Gel içeri anlar isen söyleyen irfana bak
Hâl diliyle sana bir bir konuşan hayvana bak

> Seneca dedi ki, "Eski Yunan'da atasözü haline gelmiş bir deyiş vardır: ***'İnsanın yaşamı neyse, konuşması da odur'.*** Nasıl ki her bir bireyin konuşması, yaşamına benzerse, onun gibi, toplumun ahlâk yapısı yozlaşıp kendini zevklere kaptırmışsa, konuşma biçemi de toplumun geleneklerine benzeyecektir. Toplumun lükse düşkünlüğünün kanıtı, arsız bir konuşma biçemidir; bir iki kişinin hoşuna gitmese bile yine de onaylanır ve kabul edilir. " [833]

Ehl-i diller sükût üzre kamusu münzevi
Başını hırkaya çekmiş şu yatan aslana bak

---

[832] Kenan Erdoğan, *Niyâzî-i Mısrî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni*, Ankara, 1998, s.112
[833] (DÜRÜŞKEN, 2001), s. 87

Ehl-i diller sükût üzre hepsi yalnız başına
Başının üstüne hırka çekmiş şu yatan aslana bak

Buyrulan emrin hilafı alınan tedbîr kamu
Münkir ü kâfir münafık katil olan Mervân'a bak
Buyrulan emrin aksine alınan tedbîrin tümü
Münkir, kâfir ve münafık katil olan Mervân'a bak

Mervan b.el-Hakem

Emevi halifelerinden Muaviye b. Yezid'in vefatından sonra hilafet ailenin başka bir koluna Ebu'l As b. Ümeyye'nin torunu Mervan b. El Hakem'e geçmiştir. Artık bundan sonra gelen Emevi halifeleri ailenin bu kolundandır ve Mervaniler olarak isimlendirilirler. Daha önceki halifelerede Ebû Süfyan'a nisbetle Sûfyaniler denilirdi. Mervan Mekke'de dünyaya gelmiştir. Babasının İslamiyet'e olan düşmanca tavırlarından dolayı Taif'e sürgün edilmişlerdir. Daha sonra Hz. Osman radiyallahü anh döneminde onun müsaadesiyle Medine'ye gelmişlerdir.

Muaviye zamanında birkaç kere Medine'ye vali olmuştur. Yezid öldüğünde Ubeydullah b. Ziyad olmasaydı Abdullah b. Zübeyr'e biat etmeye hazırlanıyordu. İbn Ziyad Emeviler'in en büyüğü olması hasebiyle halifeliği kendisinin almasını istedi. Onu destekleyecek adamlar buldu ve MerciRahit harbinden sonra halife oldu. Öldüğü zaman sadece Şam ve Mısır'a hâkim durumdaydı. Ölünce yerine oğlu Abdülmelik geçti.

Emevi sülalesinin Mervanî kolunun ceddi olup, Mekke veya Taif'te anlaşıldığına göre, hicretten evvel dünyaya gelmiştir. Rivayet onun doğum tarihini hicretten 2, 4 veya 5 sene evvel göstermekle, kendisinden "sahabe" ünvanını refetmek, babasının sürüldüğü Taif'e beraber gitmek mecburiyetinde kaldığından, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin meclisine devam etmesine maddeten imkân olmadığını göstermek gayesini hedef tutar; bir görezkarlık eseri olarak da onu Tariz b. al-Tarız diye tavsifeder**.** Mervan, yaşlı, kurnaz, hain ve muhteris bir adamdı. Sonraki Emevi halifeleri onun neslinden geldi. Mervan, Hakem b. Ebi'l-As b. Umeyye'nin oğludur. Annesi Alkame b. Süfyanel- Kinani'nin kızı Amine'dir. Mervan, hicretin ikinci senesinde (624) doğmuştur. Babası Hakem, Mekke'nin fethinde Müslüman olmuş ve Mervan Müslüman olarak yetişmiştir**.**

Büyük amcası Hz. Osman radiyallahü anh halife olunca Mervan'ı kâtipliğine tayin etti. Mervan bu sıfat ile Hz. Osman radiyallahü anhın sarayı muhasara edilirken, ağır suretle yaralanmış ve sonra Cemel vakasına iştirak ederek orada da yaralar almıştır. Mervan'ın sıhhati bütün ömür boyunca bu yaraların tesiri altında bulunacaktır. Hz. Muaviye onu amcazadesi Said b. al-Aş ile birbirini takiben Medine ve Hicaz'ın idaresine memur edecektir.

Mervan bu vazifede eşine az rastlanan bir ehliyet gösterdi. Nihayet azlolunarak Muaviye'nin son senelerinde menkup[834] yaşadı. Hüseyn b. Ali radiyallahü anh Yezid'in halifeliğini tanımak istemeyince Mervan Medine'de kendine halef olan Velid b. Utbe'ye, Hüseyn aleyhisselâma karşı kuvvet kullanmak ile birlikte, sürülmesine sebep oldu. Medine'ye Müslim b. Ukbe'nin beraberinde döndü ve askeri harekâtında ona yardım etti. Yezid I'in vefatında tekrar Medineden kovulan Mervan Suriye'ye yerleşerek Muaviye II'nin kısa süren halifeliği zamanında orada kaldı. Bu halife ölünce, Emevilerin talihinden ümidini kesen Mervan, Abd Allah ibn al- Zubayr tarafını tutmaya hazırlanırken Ubayd Allah b. Zİyad onu halifeliğe namzetliğini koymak hususunda ikna etti. Cabiya ictimaında halife seçilen Mervan Merci Rahit'te Kaysilere kumanda eden Zahhak b. Kays'ı mağlup etti. Bütün Suriye'nin inkiyadı bu zaferin ilk neticesini teşkil eyledi**.**

Mervan'ın babası Ümeyye oğullarından Hakem b. Ebü'l As, İslamiyeti Kabulünden önce Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme düşmanca tavır takınan, hatta ona eziyette bulunanlardandır. İslamiyeti kabul ettikten sonra samimi bir Müslüman olamamış, Müslümanların sırlarını ifşa ettiği için Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem tarafından Taif' e sürülmüştü. Hakem ve oğlu Mervan'ın sürgündeki yaşantıları Hz.Ebubekir ve Hz. Ömer radiyallahü anhüma dönemlerinde de devam etmiş ancak Hz. Osman radiyallahü anh halife olduktan sonra onun müsaadesiyle Medine'ye gelebilmişlerdi. Hz. Osman radiyallahü anh kendilerine birçok ihsanda bulunmuş, Mervan'ı da devlet kâtipliği gibi en yüksek bir makama getirmiştir. Mervan kısa bir süre sonra halife adına kararlar vererek icraatlerde bulunmuştur. Mervan'ın halife olmasıyla başşehir Dımaşk'ta tehlike ortadan kalkmış olmuyordu.

Mervan H. 65 yılı Ramazanında vefat etmiştir. Tarihi bilgiler arasında Mervan'ın anlaşmaya uymaması sebebiyle Halid b. Yezid radiyallahü anhın Mervan'la evli olan annesi tarafından yastıkla boğularak öldürüldüğü mevcuttur. Hatta buna göre Abdülmelik bu kadını öldürtmek istemiş ancak çevresindekiler Mervan'ın bir kadın tarafından öldürüldüğü ortaya çıkmasın diye bu girişimden vazgeçirilmiştir**.**[835]

<u>Hazret-i Kuran şer'ün hılâfıdur fetva bu dem</u>
<u>Her biri bir zulûme müncer olan fermana bak</u>
Fetva bu dem Hazret-i Kuran şeriatının aksinedir
Her biri bir zulme nihayet olan fermana bak

---

[834] **Menkup:** (Nekbet. den) Dert ve meşakkatlere mâruz kalmış olan. Rütbe ve haysiyyetten düşmüş olan.
[835] (EMEKSİZ, 2008)

Zahirî Efrenc*[836] *görünür gizlidür adâ-yı dîn
Hak yolunda akıbet zebh olunan kurbâna bak
Zahirî Avrupalı görünür gizliden din düşmanıdır
Hakk yolunda akıbet kesilmiş olan kurbâna bak

Avrupalılaşma o dönem itibarıyla rağbet gören bir konu olduğu anlaşılmaktadır.

Rûmeli etmez itaat böyledür encâm-ı kâr
Anadolu canibinde sen olan isyâna bak
Rûmeli etmez itaat, böyledir nihayet işi
Sen Anadolu tarafında olan isyâna bak

Niyâzî-i Mısrî, **Rumeli**'deki devlete karşı hareketleri eşkıyalıkla, **Anadolu'**daki hareketleri ise isyan olarak olarak açıklamaktadır. Her iki başkaldırının alt cephesinde eşkiyalıkta keyfilik, isyanda ise zaruretin var olmasıdır.

Rumelideki eşkıyalık hareketleri

[Devletler idaresindeki toplulukları dirlik ve düzen içerisinde yaşatırlar. Devlette dirlik ve düzen adaletle sağlanır. Devletlerin hayatında sıkıntılı ve buhranlı dönemler de olmaktadır. Bu buhranlı dönemlerinde isyanlar ve eşkıyalık ortaya çıkabilirler.

Eşkıyaların güç kazandıkları ve her türlü kanunsuz hareketler yaptıkları bu dönemlerde devlet eşkıyalıkları önlemek için idarî, askerî tedbirler aldığı gibi halkın yardım ve desteğini de sağlamak durumundadırlar. 1683 Viyana bozgunundan sonra Osmanlı Devleti'nin birçok bölgesinde olduğu gibi Rumeli ve çevresinde de eşkıyalıklar ortaya çıkmıştır. Anadolu'daki isyanlardan farklılıklar gösteren bu hareketler eşkiyalık türünden olup alınan tedbirlerle önlenmişlerdir.

Osmanlı Devleti'ndeki eşkıyalığın ortaya çıkış sebeplerini: ekonomik şartların kötüleştiğinde, hain devlet görevlilerinin işsiz, güçsüz köylüleri harekete geçmek zorunda bırakmaları şeklindeki yaygın görüşle izah edenler çoğunlukta olmakla beraber, farklı görüşler de bulunmaktadır.

Osmanlı ülkesinde eşkıyalık hareketleri; 16. asırda başlamış ve 17. asırda da devam etmiştir. 16. asırda köylüler, idarî aksaklıklar sebebiyle merkezî iktidarın zayıfladığı dönemlerde, Anadolu'da isyanlarla eşkıyalıklar ya-

---

[836] **Efrenc:** (Fr: Franc. dan) Bu kelime, Ortaçağda teşekkül ederek, o sıralarda Frankların ve bilhassa Charlemagne'in hükmü altında bulunanlara ve zamanla genişleyerek bütün Avrupalılara denmiştir. Frenk. Avrupalı ve hasseten Fransız

parken, Rumeli'de benzeri köylü eşkıyalıkları yoktur. Buna mukabil 17. asrın sonlarına doğru ise, Anadolu'daki eşkıyalıkların yanında Rumeli'de de isyanlar ve eşkıyalıklar ortaya çıkmıştı. Fakat Rumeli'deki eşkıyalıklar Anadolu'daki eşkıyalıklardan farklılıklar arz etmekte ve doğrudan devlete karsı yapılmışlardır. Özellikle 17. asrın sonlarına doğru *"haydûd"* adı verilen Balkanlardaki eşkıyalık hareketleri askerî isyanların içinde kabul edilmelerine rağmen bu eşkıyalıklar, Anadolu'daki eşkıyalıklardan farklıdır. Umumi olarak Anadolu'daki isyanların ve eşkıyalıkların sebepleri; reaya durumundan kurtulmak, kentli veya paralı asker durumuna gelmek olarak açıklanmaktadır. Rumeli'deki eşkıyalıklar ise, Rumeli'ye geldiklerinden bu yana düzensiz savaşçılar olarak çarpışmış ve ganimet peşinde yasamaya alışmış göçerlerin, Viyana Kuşatması başarısızlığından sonra geriye, imparatorluğun çekirdek toprakları içine itilmeleri dolayısıyla eşkıyalık yaptıkları şeklinde kabul edilmektedir. Rumeli'deki eşkıyalıkları yapanların yalnız Yörükler olmadığı, az da olsa Yeniçeriler ve halktan kişi ve toplulukların da; Müslim ve gayrimüslim eşkıyalıklar yaptıkları bilinmektedir. Rumeli'deki geriye çekilmenin toplulukların basit yer değiştirmeleri demek olmadığı da unutulmamalıdır.

17. asrın ikinci yarısından itibaren Rumeli'nin tarihini belirleyen geri çekilmenin sebeplerini Osmanlı Devleti'ndeki 17. asrın ikinci yarısındaki siyasî, sosyal ve ekonomik gelişmelerin belirlediği muhakkaktır. Osmanlı Devleti 17. asrın ikinci yarısında dışarıda Girit'in fethini tamamlamış ve Cehrin Seferi ile en geniş sınırlara ulasmıstır. İçeride ise, celâli kalıntılarını temizlemiş ve *"Kadızâdeliler"* adıyla bilinen selefi hareketi de ortadan kaldırmıştır. Bu başarılarda Köprülü ailesinin yeri tartışılmaz. 1683'de başlayan Viyana Kuşatması ise başarısızlıkla bitmiştir. Viyana Kuşatması'ndan sonra kaybedilen toprakların tekrar alınması maksadıyla Osmanlılar birkaç defa hamle yapmışlarsa da başarısız olmuşlardır. Başarısızlıkla mesul tutulan IV. Mehmet 1687'de tahttan indirilerek yerine II. Süleyman tahta çıkarılmıştır. Ülkede yeni hamleler yapmak maksadıyla malî ve idarî tedbirler alınarak sıkıntılardan kurtulabilmek için hal çareleri aranmış, devam eden savaşlar dolayısıyla artan masraflar devlet hazinesini zayıflatmıştır.

1687'de *"imdâd-ı seferiye"* ve yapılan *"müsâdere"*ler ihtiyaçları karşılamaya yetmemiştir. 1688'de çıkarılan *"nefir-i 'amm"* [837] kanunu ülkedeki sıkıntıları iyice artırmıştır. İdarecilerden bazıları yetkilerini kötüye kullanmışlar ve halk üzerindeki baskıları artırmışlardır. Dayanılmaz hale gelen sıkıntılar yeni isyanları ve eşkıyalıkları ortaya çıkarmıştır. Ülkenin sıkıntılarına çare olabilir düşüncesiyle, Köprülüzâde Fazıl Mustafa Paşa sadrazamlığa getirilmiştir. Sadrazam, tedbir olarak: halk üzerindeki bazı örfî vergileri

[837] **Nefîr-İ Âmm:** Cemaatı toplama, halkı askere sürme.

azaltmış ve 1691'de Rumeli'deki Yörüklere *"evlâd-ı fâtihân"* adıyla yeni bir düzen vererek silahlandırmıştır. Bu tedbirlerin başarılı neticelerinden olarak Rumeli'de; Belgrat, Vidin ve Niş geri alınmıs ise de, 1691'de Fazıl Mustafa Paşa ölmüştür.

Saruca-Sekbânların diğer ifadeyle, *"Türedi eşkıyası"* her tarafa yayıldı. Bu topluluklar halktan türlü isimler altında paralar toplayarak; topluma sıkıntılar veriyorlar resmî hüviyetlerini kullanarak da eşkıyalıklar yapmıslar ve günlük hayatı çekilmez hale getirmişlerdi. 1695'de tahta çıkan II. Mustafa askerî ve iktisadî birçok karar tatbik etmek istemiştir. Bu defa da Rusların Karadeniz'e yerleşmek istemeleri ve Avusturyalıların Fransızlarla *"Ryswick Barısı"*nı (1697) yaptıkları için batı cephesinde savaşmayan Avusturyalıların, Tuna kıyılarına yerleşmelerine engel olunamamıştır. Bu sırada Osmanlı ülkesinde uzun süren harpler ve kıtlık fiyatların artmasına ve temel ihtiyaç maddelerinin bulunamamasına sebep olmaktaydı ki, benzeri şartlar da, ülkenin iç durumunu kötüleştirmiştir. Bu şartlar eşkıyalığın artmasının ve yayılmasının sebepleri olmuştur. Bu tedbirlerde tam olarak netice almaya yetmemis, devletin aldıgı tedbirler eskıyalıgı önlemeye yetmeyince, bütün ülkede eşkıyalıklara karşı ahali de kendi imkânlarıyla tedbirler alarak bir bakıma idarecilere yardımcı olmuşlardır. Amcazade Hüseyin Paşa hem eşkıyalığa son vermek ve hem de bu şartlarda daha iyi bir barış yapabilmek umuduyla sadrazam yapılmıştır.

Eşkıyalığın arttıgı her iki dönemde de alınan tedbirler eşkıyalığı ortadan kaldırmaya yetmemiştir. Osmanlı Devleti en muhteşem dönemini yasadığı 16. asrın son çeyreğinde büyük iktisadî buhranlarla karsılaşmış ve bu durum 17. asrın ortalarına kadar devam etmiştir. Devlet idarecileri, Osmanlıya has tedbirlerle bu buhranı savuşturmayı başardıkları gibi 1683'de ortaya çıkan eşkıyalıkları da aynı usullerle savuşturmayı başarmışlardır.][838]

Anadoludaki İsyan hareketleri

XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde, özellikle de Anadolu topraklarında Batınî kaynaklı birçok isyan meydana gelmiştir. Osmanlı topraklarını ele geçirmeyi plânlayan isyanlarda düşünülünce sıkıntılı dönemlerin geçirildiğini görmekteyiz. [839]

"Mezhep çatışmaları, merkezi yönetim ile Anadolu'daki Türkmenler arasında yaşanan sorunlar, İran'ın dış politikası (Şiiliği yaymak), tımar sahiplerinin tımarlarının ellerinden alınması, sürekli artan vergi yükü ve

---

[838] KARAGÖZ, Mehmet; *17. Asrın Sonunda Filibe Ve Çevresinde Eşkıyalık Hareketleri*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 16, Sayı: 2 Sayfa: 373-402, ELAZIG-2006

[839]bkz. (SÖYLEMEZ, 2004/2)

sömürüdür". Ayaklanmaların başlangıcı olarak Şah Kulu Ayaklanması'nı (1509-1510) kabul edebiliriz. Tımarları kendilerinden alınarak haksızca başkalarına verilen ve içlerinde çoğunluğunun Teke İli'nden (Antalya) olanların oluşturduğu sipahiler ve bölgedeki Türkmenler mezhep çatışmalarının etkisiyle Şah Kulu Ayaklanması'nı çıkarmışlardır. Şeyh Celâl Ayaklanması'nda (1517) Şeyh Celal ***"yoksul insanların, topraksız köylülerin, ağır vergiler altında ezilenlerin hayatını düzeltmek, onlara mutluluk getirmek için"*** yaklaşık 20 bin kişiyi toplamıştır.

Bu ayaklanmaya katılanlara Osmanlı yöneticileri tarafından "Celâli" adı verilmiş ve bu tarihten sonra da Osmanlılar, bu terimi ne türden olursa olsun bütün ayaklanmalar için kullanmışlardır.

16. ve 17. yüzyıllarda Anadolu halkının tepkisinin genel adı olarak kabul edilen ***"Celali Ayaklanmaları"***nın önemli nedenlerinin başında isyancı liderlerden daha önce devlet tarafından tanınan mali rantların geri alınması ve köylülerin bazı yöneticilerin baskıcı sömürülerine tepkileri gelmektedir. Celali Ayaklanmalarını vergiye karsı bir başkaldırı hareketi olarak nitelendirmek güçtür. Çünkü ayaklanmacıların liderlerinin başkaldırı nedenleri, kaybettikleri rantlarını geri almaktı. Rantlarını tekrar geri elde ettiklerinde ise ayaklanmayı bir anda sona erdirmişlerdir.

Ayaklanmalara katılan büyük halk grupları ise liderlerinin kendilerini terk etmesi nedeniyle, ayaklanmayı kendiliğinden sona erdiriyorlardı.

Celali Ayaklanmaları Osmanlı Devleti üzerinde pek çok mali, ekonomik ve sosyal sonuca neden olmuştur. Diğer yandan halkın ayaklanmalara katılmasında en önemli faktör olan, olan mali sömürü sona ermemiştir. Ancak ayaklanmalar sonucunda, Osmanlı Mali Sisteminin temelini oluşturan Tımar sisteminde çözülmelere neden olmuştur. Özellikle sipahilerinde ordu içerisinde öneminin azalması, vergi toplamada iltizam ve malikâne sistemlerini yaygınlaşmıştır. Bu durum ise, 150-200 yıl boyunca iltizamları satın alarak servet sahibi olan ve bir rantiyer grubu olarak nitelendirebileceğimiz ayanların ortaya çıkmasına neden olmuştur. İltizamları ve malikâne gelirlerini toplama görevini üstlenen mültezimler ve ayanlar halkı sömürmeyi sürdürmüşlerdir. Halk ise bu sömürüye çeşitli sekilerde zaman zaman tepki göstermiştir.

Rant kollamanın sosyal maliyeti tarihin her döneminde devletin meşruiyetinin zayıflaması, israf, hırsızlık ve yağmacılık seklinde ortaya çıkmıştır/çıkmaya da devam etmektedir.[840]

Ğayretullâh zuhur itdi zuhur eyler hemân

[840] GÖKBUNAR, Ali Rıza; Celali Ayaklanmalarının Maliye Tarihi Açısından Değerlendirilmesi Yönetim Ve Ekonomi, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Manisa, Yıl:2007 Cilt:14 Sayı:1

Hazret-i ism-i şan yüzünden lutf olan ihsana bak[841]
Allah Teâlâ'nın koruması zuhur etti açığa çıktı hemen
Hazretin ismi şanı yüzünden lutf olan ihsana bak

Niyâzî-i Mısrî, dipnottaki ilave beytin işareti ile kendinden veya Köprülü Fazıl Mustafa Paşa'dan bahsediyor da olabilir.

Mîm-i gavrâda[842] ***zuhur eyler o zât-ı muhterem***
Dikkat eyle eftah aynun görünen seyrâna bak
Mîm-i gavrada de zuhur eyler o zât-ı muhterem
Dikkat eyle gözlerini aç görünen seyrâna bak

Niyâzî-i Mısrî, burada bir istihraçta bulunuyor. Daha önceki baskıda burayı yanlış anlamışız. ***Mîm-i gavrâ*** yı ebced olarak veya bir yer ismi olarak düşünürsek çeşitli yorumlar yapılabilir.

Ey Niyâzî Hazret-i Hallâkı dergâh-ı Hüdâ
Sâhib-i kevn ü mekân kudret-i Yezdâna bak
Ey Niyâzî Hazret-i Yaratıcı Allah Teâlâ dergâh-ı Hüdâ
Kâinatın ve mekânın sâhib-i Allah Teâlâ'nın kudretine bak

---

[841] Bu gazel İst.Ü.Ktp.9720. v.27b : Sül.Kütp. H.Mahmut 3346, v.73 ve Bursa Eski Eserler Kütp. 4414. v.27a da bulunmaktadır. Bursa Eski Eserler Kütüphanesi'nde fazla olarak şu beyit vardır:

Mısr-ı dilde kaht olınca çâresin bulmak gerek
Çâh-ı zindandan çıkup sen Yüsuf-ı Ken'ân' a bak (ERDOĞAN, 1998)
Mısr-ı dilde çaresiz kalınca çâresin bulmak gerek
Zindan çukurundan çıkıp sen Yüsuf-ı Ken'ân' a bak

[842] **Gavr:** Bir şeyin dibi. Çukur. * Batmak. * Derinlik, nihayet. Kök, esas, temel. * Tefekkür, teemmül. * Dolanmak. * Hakikat

103

Vezin: Mef'ûlü Mefâ'îlün Mef'ûlü Mefâ'îlün

Hakk ilmine bu âlem bir nüsha imiş ancak,
Ol nüshada bu Âdem bir nokta imiş ancak.
Ol noktanın içinde gizli nice bin deryâ,
Bu âlem o deryâdan bir katre imiş ancak.
Âdemliğini her kim bulduysa odur Âdem,
Yoksa görünen sûret bir gölge imiş ancak.
Bu zevki yeler herkes bulmaz veli her nâkes
Eren anâ Âdemde bir fırka imiş ancak.
Kim ol deme buldu yol vasl oldu Niyâzî ol,
Nâcî denilen fırka bu zümre imiş ancak.
Mef'ûlü Mefâ'îlün Mef'ûlü Mefâ'îlün,
Âdemde olan esrâr bu demde imiş ancak.

Hakk ilmine bu âlem bir nüsha imiş ancak,
Ol nüshada bu Âdem bir nokta imiş ancak.
Hakk ilmine bu âlem bir sayfa imiş ancak,
Ol nüshada bu Âdem bir nokta imiş ancak.

"Âdem" den murad Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemdir. ***"Nokta"***dan murâd Hakikat-ı Muhammediye'dir. Hakikat-ı Mu-hammediye, zât-ı ilâhiye ayna olduğu gibi, Hakk'a ulaşmağa da vesiledir. Bu nokta, kâinatın her bir cüz'ünde seyran eder. Yine bu nokta, kâinatın her bir cüz'ünün varlık sebebidir. Allah Teâlâ'yı zikrederek bu noktaya yani Hakikat-ı Muhammediye'ye vâsıl olan kimse, Allah Teâlâ'ya vâsıl olmuş demektir. Ona itaat eden Allah Teâlâ'ya itaat etmiş olur. Şânı yüce olan Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"O'na yedi gök ve yer ve onlarda olanlar tesbihte bulunurlar ve hiçbir şey yoktur ki, illâ O'na hamd ile tesbihte bulunur. Fakat siz onların tesbihlerini anlayamazsınız. Şüphe yok ki, O halîmdir, gafûrdur. Anlayamazsınız." [843]

"Her kim Rasûle itaat ederse muhakkak Allah Teâlâ'ya itaat etmiş olur. Ve her kim yüz çevirirse (aldırma), çünkü seni onların üzerine muhafız göndermedik." [844]

Basiret sahiplerinin beyânlarına göre, bu nokta, gerek ulvî ve gerekse süflî bütün âlemleri doldurmuştur. Evvel, ahîr, zahîr ve bâtın

[843] İsra, 44
[844] Nisâ, 80

ondan ibarettir. Vakıa zuhurda ve hecâ harflerinde nokta üçtür. Fakat bu, onun vahdet-i hakikiyyesine de Abdü'l-Ehad Nuri kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz noktalarını dört nev'i olarak açıklamıştır. Bunlar;

1. ***Harfânî nokta,***
2. ***Zulmânî nokta,***
3. ***Nûrânî nokta,***
4. ***Rahmânî nokta.***

Harfânî noktanın aslı Kur'ân-ı Kerim'dir. Bu da Besmele'nin **"Bâ"** sından ibarettir. Bu noktanın zahirde seyrinden, kelimelerin harfleri, âyetler ve sûreler meydana gelmiş, bunların tertibi neticesinde de Kur'ân-ı Kerim zahîr olmuştur.

Basiret ehli, noktada Kur'ân-ı Kerim'i ve Kur'ân-ı Kerim'de noktayı müşahede ederler. Zira onlar için, ne harflerin çokluğu noktasının vahdetine ve ne de noktasının vahdeti harflerin çokluğuna perde teşkil eder. İşte bu harfânî noktanın icmal ve tafsili esrârnâme-i ilâhinin birincisidir ki ona Kur'ân-ı Kerim denir.

Zulmânî nokta, arzın karanlık merkezinden ibarettir. Filozoflar buna ateş küresi derler. Gökler ve yer bu noktadan yayılmıştır. Maddî-zahîrî varlıkların dayandığı nokta burasıdır. Bu nokta bütün maddî varlıkların aslıdır. Zira zahiren bu noktanın seyri ile maddî mevcudat hâsıl olmuş, mertebelerde-ki tecellîsi neticesinde âfak meydana gelmiştir. Basiret ehli, bu noktada âfâkı ve âfâkta da bu noktayı müşahede eder. Onlar için, ne zahîrî mevcudatın çokluğu noktasının aslının tek oluşuna ve ne de noktasının aslının tek oluşu zahîri varlıkların çokluğuna perde teşkil eder. İşte bu zulmânî noktanın icmal ve tafsili esrârname-i ilâhinin ikincisidir ki buna **nüsha-i âfâk** derler.

Nûrânî nokta, insan vücûdunun aslı ve ilâhî tecellîlerin zuhur mahalli olan kalbden ibarettir. Bu noktanın zahirde seyri ile insan vücudunun uzuvları ve onlarda tecellisinden de nefsler zahîr olmuştur. Basiret ehli bu noktada bütün âzâyı ve bütün âzâda da noktayı müşahede ederler. Onlar için, ne noktanın aslının bir oluşu âzânın çok oluşuna ve ne de âzânın çok oluşu noktanın aslının tek oluşuna perde teşkil eder. İşte bu noktanın icmal ve tafsili esrârname-i ilâhinin üçüncüsüdür ki ona **nüsha-i enfüs** derler.

Rahmani nokta, ehadiyet *(birlik, tek oluşluk)* mertebesinde zatî noktadır. Buna teayyün-ü evvel, hüviyyet-i sâriye ve hakikat-ı Muhammediye derler. Her mevcutta asıl olan varlık nuru işte budur.

"Sen olmasaydın, sen olmasaydın kâinatı yaratmazdım."

"Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik."

Mealindeki hükümler onun şanına vâriddir. İlâhî esrârnâmenin dörde münhasır olmasının dört büyük kitaba işareti vardır. Şeyh Hasan Sezâî Hazretleri'nin;

Evvel ve ahîri bir noktada cem' etmiş idi

dediği işte bu noktadır.

Abdü'l-ehad Nuri kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin bahsettiği nûrânî noktada budur. Bu nokta, diğer üç noktanın esasıdır. Diğer üç nokta da bunun ferileridir. Bu üç noktada zuhur eden seyr ve tecellîler aslında hep bu noktanın seyriyle mertebeler meydana gelmiş; evvelde, ahirde, zahirde ve bâtında tecellîsinden de evvel, ahîr, zahîr ve bâtın bilinmiş, bulunmuş ve zahîr olmuştur. Basiret ehli, bu noktada, var olan bilcümle varlıkları ve bilcümle varlıklarda da bu noktayı müşahede ederler. Onlar için, ne var olan vehmî çokluk, noktanın zatî vahdetine ve ne de noktanın zatî vahdeti var olan vehmî çokluğa perde teşkil eder. İşte bu noktanın icmal ve tafsili, esrârnâme-i ilâhinin, seyr-i urûcî itibariyle dördüncüsü, seyr-i nüzulî itibariyle de birincisidir. Buna, Rahmânî hakikatler nüshası denir. Mevlâna Cami, aşağıdaki beyitlerinde bu hususa işaret ederler:

Kâinat bizim yaratanımızın güzelliğinin aynasıdır
Bak da her zerrede onun cemâlini müşahede eyle

"Yakında onlara ufuklarda ve kendi nefislerinde olan âyetlerimizi göstereceğiz, tâ ki, onlar için onun hak olduğu tezahür etsin. Kifâyet etmiyor mu ki, Rabbin, şüphe yok ki O, her şey üzerine şâhittir." [845]

" Ve göklerde ne varsa ve yerde ne varsa hepsini sizin için, tarafından musahhar kıldı. Şüphe yok ki, bunda düşünecekler olan bir kavim için elbette alâmetler vardır."[846]

"Bu kendisinden şek-şüphe olmayan kitap** (Kur'an) **dır."[847]

Bu âyetlerde, gerek insanların kendi vücutları ile diğer varlıkların, gerekse yeryüzünün ve gerekse Kur'ân-ı Kerim'in birer âyât-ı ilâhiyye ve esrârnâme-i Rahmâniyye olduklarına işaret vardır. Arif olana ise işaret kâfidir.[848]

Ol noktanın içinde gizli nice bin deryâ,
Bu âlem o deryâdan bir katre imiş ancak.

---

[845] Fussilet, 53
[846] Casiye 13
[847] Secde, 2
[848] (Şeyh Şuayb Şerafeddin Gülşeni, 2001), s. 68-71

Ol noktanın içinde gizli nice bin deryâ,
Bu âlem o deryâdan bir damla imiş ancak.

ŞERH-İ BEYAN-I (ENE NOKTAİ TAHTE'L-BA)
İMAM ALİ KERREMALLÂHÜ VECHE [849]

Marifet babının ilerisini heves
Ve bâdesinin remzi daim sana pes

Hz. Ali kerremallâhü veche buyurdu ki:

"Bil ki tüm semavi kitapların esrarı Kur´ân-ı Kerim'de toplanmıştır, Kur´ân-ı Kerim'in tüm esrarı Fatiha'dadır, Fatiha'nın tüm esrarı Besmele-dedir, Besmelenin tüm esrarı 'B-ب' harfindedir, ' ب ' harfinin tüm esrarı da onun altındaki noktadadır."

Daha sonra şöyle buyurdu : ***" 'B-ب ' harfinin altındaki nokta benim. "*** [850]

yani bu nokta remz tarikı ile irad etmekten muradı budur ki;

Cümle eşyanın hakîkati bir cevherden olmuştur. O cevher benim demek-tir. Kur´ân-ı Kerim yirmi sekiz harfdir. Hepsinin aslı bir eliftir. Elifin aslı nok-tadır. O nokta bu kesret yok iken var idi. İmdi vücudun olmadan, kaşın ve gözün ve cümle azan yok iken bir nokta idin. O nokta misali olan nokta zahir olmak istedi. Şehvet olup ana rahmine düştü. Gelip zahir oldu. Kadd'in elif gibi müstakim olup, elif oldun. Başın o nokta-i hakîkat oldu. Vücudun ***'B-ب '*** oldu. Diğer azalar baştanbaşa bir harf oldu. Şimdi baştan ayağa Allah Teâlâ kelâmına sen agâh ol ki, besmelenin sırrı senin vücudunda oldu. Yani **sen seni bilmek, sana yeter** demek olur.

Bütün eşyanın evveli insandır.
Vücudu harf mesabesindedir.
Harflerin evveli ise eliftir.
Elifin evveli noktadır.

O nokta Kur´ân-ı Kerim'in başındaki besmelenin altında bulunur. Hz. Ali

---

[849] (Niyazi-i Mısri, H. 1184); Tercüme-i risale-i noktat el-beyan Atatürk Kitaplığı OE_Yz_000125/04, İstanbul

[850] El-Kunduzi el-Hanefi'nin "Yenabi'ül Mevedde", Kemaled-din el-Halebi eş-Şafii'nin "ed-Darr'ül Manzum"

kerremallâhü veche **“O nokta benim”** der. Yani eşyanın aslı benim demek olur. Eğer Seni dahi bildin ve bilirsen, hakikatten agâh[851] olursun.

Zât diye Hazret-i Hakk’ın varlığına derler. Yani vücuduna derler. Bütün âlem onun zatından ibarettir. O zât-tan zuhûra gelmiş ve O’na dönecektir.

اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ [852] buna işarettir. Yani cümle âlem bendendir, yine bana dönecektir. Bu gelmekliğin gitmekliğin itibarı halka tefhim[853] içindir. Yoksa kâmil katında varmak gelmek yoktur.

Nazm:

Varmak gelmek hiç yoktur ey talip heman
Geç enâniyet tarîkından bu remze var gör
Senin vücudunu sen bilme
Ve hiç Seni sanma senin nesnen yoktur.

Nazm:

Bu sende ben diyen bil sen değilsin
Sen olüsün can değilsin ten değilsin
sana bu senlik adını sen taktın
cahîmi [854] kendin özellikle yaktın
Gören o dur görünen cümle o dur
heman bu göz irade Hakk’a yoldur.
Hazreti Hakk’ın senin sıfatı vardır
O sıfatların ulusu ismi alimdir
Biri dahi kadirdir vahid dir ve mürid dir
Ve Semi’dir basirdir mütekemmildir
İsmi Hüve dir

Eğer bu sıfatlar sende olmasa meyyit (ölü) olursun.

Bu sıfatlarla muttasıf olduğundan âgah oldun. İdrak mertebesine yetişip şüphesiz hakîkatine yetişirsin.

اللهم يسرلنا هذا الزوق باسم سبحانه و تعالى

<u>Âdemliğini her kim bulduysa odur Âdem,</u>
<u>Yoksa görünen sûret bir gölge imiş ancak.</u>

---

[851] **Agâh:** (Ageh) f. Haberdar. Uyanık. Kalbi uyanık. Malumatlı. Basiretli. Vâkıf. Bilen.

[852] ***"Biz Allah içiniz ve biz nihâyet ona döneceğiz,"*** Bakara, 156

[853] Anlatmak. Bildirmek.

[854] **Cahîm:** Şiddetli ve kat kat birbiri üzerine yanan ateş. Çukur yerde yanan ateş. * Cehennem'in bir tabakası.

Âdemliğini her kim bulduysa odur Âdem,
Yoksa görünen sûret bir gölge imiş ancak.

Dervişin biri demişki, ben Şeyhimle yüzbin âlem gezdim, herbiri bu âlem kadar büyüktü. Doğru demiştir, zirâ Âdemliğini herkim bildi ise işte Âdem odur. Yoksa Âdem sûretinde olupta içi hayvan olursa o insan bir gölge gibidir. Aynı bir adam güneşe karşı durursa gölgesi yere düşer ve nasıl bir insan olduğu gölgesinden belli olur, tanınır.

Bu zevki yeler herkes bulmaz veli her nâkes
Eren anâ Âdemde bir fırka imiş ancak.
Veli! Her alçak bu zevki istesede bulmaz
Eren anâ Âdemde bir fırka imiş ancak.

Kim ol deme buldu yol vasl oldu Niyâzî ol,
Nâcî denilen fırka bu zümre imiş ancak.
Niyâzî kim onu buldu deme vaslat yol oldu,
Nâcî denilen fırka bu cemaat imiş ancak.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'lâhü sırrahu'l azîz

"Bu durumda bize:- Tahkiki iman nedir? Diye sorulursa; şöyle anlatırız:

"Tahkiki iman; yukarıda geçen, altı erkânın her birini esastan kavrayıp, aslına vasıl olmaktır. Tahkik Tahkiki imana götüren yola tarikat denir. Burada tarikat; bir şehirle köy arasındaki yoldur.

Taklidi köye benzetirsek; şehri de, tahkike benzetebiliriz. Çokları bu yolu, çok uzun senelerde kat edebildi.

Kimi on, kimi yirmi, kimi otuz, kimi de kırk yılda kat etti. Niceleri de o yoldan saptı; her biri bir semte gitti. Kimi cebri, kimi kaderi, kimi mutezile, kimi de tenasühçü oldu. Hâsılı kelam bu yola yetmiş üç fırka girdi; ama hepsi azdı, esas yoldan çıktı.

Dolayısıyla tahkiki iman şehrine vasıl olamadılar. Ancak, bunlardan yetmiş üçüncü fıkra ki buna, FIRKA-İ NACİYE tabir ediliyor; doğru yolda gitti ve vasıl oldu. Bunlar; her işte Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimize tam bir şekilde ittiba ettiler. Vasıl olmalarına bu ittibaları sebep oldu. Haliyle bunlar; buldukları cevherin kadrini bilmişlerdir. İmanları ayan beyan olmuştur. - Elde mum, giderken, güneşe ermişlerdir. Taklidde giderken tahkike ermişlerdir. Bunlar, imanlarını tahkik mertebesine eriştirdikten sonra, taklidi imanlarına dönüp baktılar; asla birini diğerine uymaz bulmadılar. Yani; hakikatı şeriata, şeriatı da hakikata tatbik ettiler. Birbirine muvafık buldular. Tıpkı ruh ile beden gibi…

Beden hakkında Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem efendimiz şöyle buyurmuştur:

(Bir uzvu eksik olanın bir hissi eksik olur.) Bundan anlaşılıyor ki; şeriatı nakıs olanın hakikatı dahi nakıs olur. [855]

Bu duruma göre; tekrar bize:

"Bu sofiler amelde ve itikatta hangi mezhebe tabidirler? Şeklinde bir sual tevcih edilirse; cevabımız şu olur:"

"Tasavvuf ehlinin pek çoğu akaidde; islami esaslara dayanır ki buna; ehl-i sünnet vel-cemaat tabir edilir.

Şeyh-ül İslam vel Müslim'in (İslam âleminin ve müslümanların büyük önderi manasına alınabilir.) Şeyh Ebu Mansur Matüridi- Hakkın rahmeti onun üzerine olsun-mezhebine tabidirler. İslam âleminin ve müslümanların büyük önderi manasına alınabilir.

Arap Mütasavvıflarının pek çoğu da; Şeyh Hasan-ı Eş'ari mezhebine bağlıdır. İslam âleminin ve müslümanların büyük önderi manasına alınabilir. Adı geçen her iki imamda, tamamen ehl-i sünnet vel-cemaat (Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ve ashabın takip ettiği yola tabi olanlar, manasına alınacaktır.) mezhebi üzerinedir; başka değildir.

Bu zatların amelde mezheplerine gelince; dört hak mezhepten biri olmaktadır. Şu var ki, bu dört mezhebin her biri bir ülkede diğerinden daha fazla rağbet görmektedir.

Mesela; Rum illeri, esasta bir olmakla beraber, teferruatta İmam-ı Azam'a tabi olmuştur. Onu:- Büyük himmet sahibi önder, milletin ve dinin aydın imamı, ehl-i sünnetin baş tacı Küfeli Ebu Hanife… Künyesi ile tanırız. Allah Teâlâ ondan razı olsun ve rahmetine nail eylesin. Adı geçen illerdeki tasavvuf ehli; İmam-ı Azam Hazretlerinin, Kur'an-ı Kerim'den ve Hadis-i Şeriflerden içtihad edip çıkardığı meseleleri candan kabul eder, mezhebine uyarlar.

Arabistan'da yetişen tasavvuf ehlinin çoğu; yani Mısır, Halep vs. illerin ekserisi, Şafii mezhebine tabidir. Bu zatın künyesi şöyledir: Muazzam imam, saygı değer önder, Muhammed b. İdris-i Şafii …Cenab-ı Hak yüce sırrını nurlandırsın ve ondan razı olsun.

Tunus ve bilcümle Mağrib halkı, umumiyetle Endülüs ve Arabistanın bazı illeri Maliki mezhebine uymaktadır. Bu büyük insanın künyesi şöyledir: - İmamların büyüğü, ehl-i sünnet'in önderi, İmam-ı Malik b. Enes … Allah-ü Teâlâ'nın rahmeti ve rızası onun üzerine olsun.

Bağdat ehlinin çoğu ve bilcümle Irak diyarı, Arabistan'ın özellikle Mekke ve Medine de yaşayanlarının bir kısmı, Hambeli mezhebine uy-

[855] BEŞİNCİ SUAL VE CEVABI

muşlardır. Bu mezhebin kurucusu: - Fetva ve takvada, ilim ve vera'da imam-ı ekmel… Ahmed b. Hanbel…Şeklindedir. Allah'tan onun için rıza ve rahmet dileriz…

Bu dört imamın kurmuş olduğu mezheplerin dördü de ehl-i sünnet esasına dayanır. Esasta, hiç bir ihtilafları yoktur. Teferruatın da pek çoğunda ittifak halindedirler; ancak pek azında ayrı ayrı görüşleri vardır. İtikatta; dördü de tek yol takip eder O da; Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem efendimizin:

"Fırka-i Naciye" diyerek tarif ettiği yoldur.

İşte tasavvuf ehlinin; müptedilerinin ve mün tehilerinin, mezhepleri bu ehl-i sünnet vel-cemaat mezhebidir; başkası olamaz. Bu tasavvuf ehlinin; inançları şudur ki:- Bir kimse ehlullah olsa, pek çok keramete de sahip olsa; yine sayılan dört mezhep imamım mertebesini bulamaz. Bu, duruma göre ashabın radiyallâhü anhüm ve Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin mertebesini bulmalarını var hesap eyle. Yine bu tasavvuf ehlinin inancı şudur ki:

"Hiç bir veli; ismi geçen bu dört imamdan müstağni kalacağı bir makama varamaz. Yani bunları taklidden kurtulamaz. Onlara muhtaç olmadan edemez." [856]

Bir gün; Bayezid-i Bistami kaddese'llâhü sırrahü'l-azîze şöyle sordular:

"Hangi mezheptensin ?." O da şu cevabı verdi:

"Allah mezhebindenim"

"Bu ne demektir?" Diye sorulacak olursa, şu cevabı veririz:

"Yukarıda adı geçen mezheblerin her biri Allah Teâlâ'ya gider. İmam-ı Azam mezhebi. İmam-ı Şafii mezhebi demek mecazdır; hakikatta bu yollar Allah Teâlâ'ya giden yollardır. Dolayısıyla Bayezid-i Bistami kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz hakikat söylemiştir. Yoksa; o sözün manası:

"Ben, mezheplerin dışındayım. Demek değildir" [857]

Mef'ûlü Mefâ'îlün Mef'ûlü Mefâ'îlün,
Âdemde olan esrâr bu demde[858] ***imiş ancak.***

Mef'ûlü Mefâ'îlün Mef'ûlü Mefâ'îlün,
Âdemde olan esrâr bu demde imiş ancak.

Mef'ûlü Mefâ'îlün Mef'ûlü Mefâ'îlün bahri Hezec adı ile geçer. **Hezec** Gök gürültüsü, güzel sesle şarkı söylemek manalarına gelmektedir. Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-aziz buradan "Kün" (ol) işaret edilmiştir.

---

[856] Niyâzî-i Mısrî, Risale-i Esile ve evcibe-i Mutasavvıfâne, ALTINCI SUAL VE CEVABI
[857] Niyâzî-i Mısrî, Risale-i Esile ve evcibe-i Mutasavvıfâne, YEDİNCİ SUAL VE CEVABI
[858] **Dem:** f. Nefes. Soluk. * Ağız. * Nazar. * An, vakit, saat. * Koku. * Kibir, gurur. * Âli, yüksek. * Körük

TAHMİS-İ AZBÎ

Cennet deminin demi bin ömre[859] *imiş ancak*
Sohbet demine tahrik bir gamze [860] *imiş ancak*
Bu cümle ulûm-i Hakk'a bir zerre imiş ancak
Hakk ilmine bu âlem bir nüsha imiş ancak,
Ol nüshada bu Âdem bir nokta imiş ancak.

Emrinde olur kâim bu yerde olan eşya
Vâr ile yoğu ârif olan bilmez mi gâmi ferdâ
Bu kenzi hafî sırrın buldunsa eğer câna
Ol noktanın içinde gizli nice bin deryâ,
Bu âlem o deryâdan bir katre imiş ancak.

Hâl ehline bir demdir çün âhiriyle akdem[861]
Birlikte özün her kim var ile kılır hemdem
Her Ehrimen'i [862]*âdem sanma görüben Hürrem'i*[863]
Âdemliğini her kim bulduysa odur Âdem,
Yoksa görünen sûret bir gölge imiş ancak.

Âyât-ı hüdâ remzin bilmez veli her nâkes
Ârifler ile hemdem olmaz veli her nâkes
Cehlile kemâl içre gelmez veli her nâkes
Bu zevki yeler herkes bulmaz veli her nâkes
Eren anâ Âdemde bir fırka imiş ancak.

Eyler Azbî'ye bu şeş cihetten sağ u sol
Ger rûhu sultandan hem demi olmakla buldu kese [864] *yol*
Gencine-i zât-ına çıktıysa eğer Hakk yol
Kim ol deme buldu yol vasl oldu Niyâzî ol,
Nâcî denilen fırka bu zümre imiş ancak.

Mevlâyı bilen zâhid ger fehmeylese fiilin
Cân eder idi sûret içre görünen meylin
Mizânı Hüdâ aklın kıldıysa Hüdâ aklın
Mef'ûlü Mefâ'îlün Mef'ûlü Mefâ'îlün,
Âdemde olan esrâr bu demde imiş ancak.

---

[859] Bin yıl
[860] **Gamze:** Süzgün bakış.
[861] **Akdem:** Daha önce. Daha ileri. Daha mühim.
[862] **Ehriman:** (Ehrimen, Ehremen) f. Ateşperestlerin şer ilâhının ismi. Bâtıl bir ilâh ismi. **Ehramen:** f. şeytan, iblis. Dev
[863] **Hurrem:** f. Sevinçli. Mesrur. Şen. Ferahlık veren. Taze ve hoş. Güler yüzlü
[864] **Kese:** Kısa yol, kestirme yol

104

Vezin: Fâîlâtün fâîlâtün Fâ'ilün

Ey gönül gel olmağıl Hakk'dan ırâk,
Tende cânın vâr iken eyle yârak.
Dünyada ölmezden evvel kıl sefer,
Hiç edinme bir makâmda sen durâk.
Yoksa bu fırsat bize bâkî değil,
Menzil al düşmezden ortaya firâk.
Gel bu ırz u nâmûsu kıl târ-ü mâr,
Ger yola girdinse var ârın bırâk.
Halkın uslu demesinden sana ne,
Âkil isen âdını Mecnûna tak.
İlmine mağrur olursan olma hiç,
Issı vermez sana ne kara ne âk.
Gir sakın çıkma izinden mürşidin,
Her ne emrederse sana olma âk.
Bir eline gözyaşından al asâ,
Bir eline dert odundan yak çerâk.
Ey Niyâzî tutar isen pendimi,
Diye sana istediğin işte bâk.

Ey gönül gel olmağıl Hakk'dan ırâk,
Tende cânın vâr iken eyle yârak.
Ey gönül gel olma gel Hakk'dan uzak,
Tende cânın vâr iken hazırlık yap.

Dünyada ölmezden evvel kıl sefer,
Hiç edinme bir makâmda sen durâk.
Dünyada ölmezden önce et sefer,
Hiç edinme bir makâmda sen durâk.

Dünyadan sefer, yani gidiş ancak "ölmezden önce ölünüz" sırrına mazhar olmakla olur. Âşık olan kimse hiçbir makâmda durmaz. Dünya ve âhirette dâima terakkî eder. Çünkü terakkînin, makâmlarda ilerlemenin sonu yoktur. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Seyahat ediniz, sıhhat bulunuz." [865]

Sıhhat can sahibine mahsus olduğu için seyr-i sülûk denen ruhânî seyahat ile hakikâte varılır. Ölümsüzlük vasfı bulunur.

---

[865] Ibn Hanbel. II/380

“Hakîkat erbabına göre sefer, müridin Allah Teâlâ’ya yönelmesi sırasında kalbin geçirmiş olduğu seyirlerden ibarettir. Bu esnada takip edilen sefer dörttür:

Birinci Sefer: Vahdet’teki kesreti kaldırmaktır. Bu da, ağyar ve çeşitli zuhurata karşı aşkı gidermek suretiyle, nefsin kat ettiği menzillerden birine ulaşmaktır. Bu ise, kulun, en yüce mertebeye ulaşmasıyla olur ki bu mertebe kalbin ulaştığı en son makamdır.

İkinci Sefer: Bâtınî ilimlerdeki kesretten vahdet perdesini açmaktır. Bu da Allah Teâlâ’nın sıfatlarıyla vasıflanarak O’na doğru mesafe kat etmek demektir. Bu ikinci sefer Allah Teâlâ’ya ulaşmanın sonudur.

Üçüncü Sefer: Aynü’l-cem hazret-i ahadiyetin ahadiyette husûliyle zahirî ve bâtını olan iki zıtta bağlı kalmamaktır. Ahadiyyet makamı, “Kâbe kavseyn” (Necm sûresi, 9) makamıdır. İkilik artık kalmaz. Bu makam geçilince de “Ev Ednâ” makamına ulaşılır ki, bu makam velayetin son makamıdır.

Dördüncü Sefer: Bu makam da Hak’tan halka dönme makamıdır. Bu ise, cem’ ve fark birliği demektir. Hakk’ın halka dâhil olması ve onda yok olmasıdır ki, kesrette vahdet, vahdette de kesret görülebilsin. Bu da Allah Teâlâ’dan Allah Teâlâ’ya dönmedir. Bu makam, fenadan sonra beka, cem’den sonra fark makamıdır.” [866]

Yoksa bu fırsat bize bâkî değil,
Menzil al düşmezden ortaya firâk.
Yoksa bu fırsat bize bâkî değil,
Menzil al ortaya ayrılık düşmeden.

Gel bu ırz u nâmûsu kıl târ-ü mâr,
Ger yola girdinse var ârın bırâk.
Gel bu ırz ve nâmûsu perişan kıl,
Ger yola girdinse var namusunu bırâk.

Halkın uslu demesinden sana ne,
Âkil isen âdını Mecnûna tak.
Halkın akıllı demesinden sana ne,
Akıllı isen adını Mecnûna tak.

[866] — (VASSAF, et al., 2006); c.II, s.177

İlmine mağrur olursan olma hiç,
Issı [867] ***vermez sana ne kara ne âk.***
İlmine mağrur olursan olma hiç,
Issı vermez sana ne kara ne âk.

Gir sakın çıkma izinden mürşidin,
Her ne emrederse sana olma âk.
Gir sakın çıkma mürşidin izinden,
Her ne emrederse sana, olma âk.

Mürşidin izinden çıkmamak, bağlanmak demektir. Eğer bir salik yolunu tek başına tutarsa deli dahi olma ihtimali vardır.

> "Akşemseddin kaddese'llâhü sırrah'ül azîzin yaptığı tespitte, bir şeyhe bağlanmadan kendince rastgele zikir çeken birinin, bir anda Zât tecellîsine direkt maruz kalması ve bunun sonucu olarak da akıl nûrunun yanması ile deli olduklarından bahseder." [868]

Bir eline gözyaşından al asâ,
Bir eline dert odundan yak çerâk.
Bir eline gözyaşından asâ al,
Bir eline dert odundan kandil yak.

Ey Niyâzî tutar isen pendimi,
Diye sana istediğin işte bâk.
Ey Niyâzî tutar isen nasihatimi,
Sana derler istediğin işte bâk.

TAHMİS-İ AZBÎ

Âkıl isen batılı koy Hakk'a bak
Rûz u şeb [869] *kıl yâre iştiyâk* [870]
Seni derdi elemde oda yak
Ey gönül gel olmağıl Hakk'dan ırâk,
Tende cânın vâr iken eyle yarâk.

---

[867] **Is:** (Iss) t. Bayındırlık, mâmuriyet. Şenlik. * Ses. * Sâhib. Mâlik. * Efendi; Sıcak, sıcaklık, hararet.

[868] Cebecioğlu, Ethem, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Anka Yayınları, İstanbul, 2004,420

[869] **Ruz u şeb:** Gece ve gündüz.

[870] **İştiyak:** aşırı ihtiyaç duyma, aşırı istek, özleme, arzu duyma.

Bir kemâl ehli bize verdi haber
Kendi özün gören olur iblis haber
Aklına aldanma sofi el-hazer[871]
Dünyada ölmezden evvel kıl sefer,
Hiç edinme bir makâmda sen durâk.

Cürmünü fehm eyleyen şâfî değil
Vechi yârin kimine müştâki değil
Âşık-ı mest eyleyen sâkî [872] *değil*
Yoksa bu fırsat bize bâkî değil,
Menzil al düşmezden ortaya firâk.

Yâre yâr olmak için ol yâre yâr
Pây-i mâl-i[873] *âşk isen kıl iftihâr*
Yâr-i ağyarı bilen vâr oldu vâr
Gel bu ırz u nâmûsu kıl târ-ü mâr,
Ger yola girdinse var ârın bırâk.

Çün âhiri vâr olur cevri cefâna
Çün insana bir ola şâhı gedâna
Çün âşık bilmedi cevr-i fâna
Halkın uslu demesinden sana ne,
Âkil isen âdını Mecnûna tak.

Subhdem ağla cihanda gülme hiç
Kimseye arz-ı şikâyet kılma hiç
Kendini teşvişi halta[874] *salma hiç*
İlmine mağrur olursan olma hiç,
Issı vermez sana ne kara ne âk.

Gözünü ayırma gözünden mürşidin
Sözünü seçme sözünden mürşidin
Ey bilen Hakk'ı yüzünden mürşidin
Gir sakın çıkma izinden mürşidin,
Her ne emrederse sana olma âk.

Her yanında derd ü gam hazır ola
Hem sana hem dem gerek dâim feza
Âşıka zecr-u sitem aynı safâ
Bir eline gözyaşından al asâ,
Bir eline dert odundan yak çerâk.

---

[871] **El-hazer:** Sakın! Sakınınız!
[872] **Saki:** (Saky. dan) Sulayan, içecek su veren, sucu. Kadeh sunan. İçki sunan.SAKİ' : Kırağı, şebnem, çiğ
[873] **Paymal:** (Pâyimal) f. Ayak altında kalmış, mahvolmuş, telef olmuş, sürünmüş
[874] **Halt**: f. durdurmak, durmak, duraksamak, tereddüd etmek, topallamak, aksamak, bocalamak, tökezlemek, sendelemek

Anladın Kur'ân içinde andımı[875]
Vech-i âdemde görünce fendimi[876]
Azbî'ya bilmek dilersen kendimi
Ey Niyâzî tutar isen pendimi,
Diye sana istediğin işte bâk.

[875] **And:** 1. yemin, ant. 2. küfür, lanet.
[876] **Fend**: hile yalan dolan; (f.), (eski.) esirgemek, muhafaza etmek, korumak.

105

Vezin: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

Diyâr-ı dâr-ı Dünyada Hüdâyâ baki dârum yok [877]
Derûnum gayrı sevdada bu dâr içre karârum yok
Elest ahdinden ayrıldım ma'ârif kesbine geldüm
Yine dosta gider oldum elimde bergüzarım yok
Sunuldı nâmesi yârin dürüldü defteri varın
Kırıldı şişesi ârın bu yolda ihtiyârım yok
Kazâdır başıma geldi beni senden cüda kıldı
Diyâr-ı gurbete saldı acep hâlim sorarım yok
Riyâz-ı mülk-i Sübhânî gönül mülki anar anı
Demâdem yanmada câm cihanda gülizârım yok
İlâhî yine hasretde hazân-ı nâr-ı firkatde
Koma Mısrî'yi gurbette efendim iktidârım yok

Diyâr-ı dâr-ı Dünyada Hüdâyâ baki dârum yok
Derûnum gayrı sevdada bu dâr içre karârum yok
Diyârı dünya evinde Hüdâyâ baki evim yok
İçimde başka sevdada bu ev içre kararım yok

Elest ahdinden ayrıldım ma'ârif kesbine geldüm
Yine dosta gider oldum elimde bergüzarım yok
Elest sözleşmesinden ayrıldım ma'ârif kazanmaya geldim
Yine dosta gider oldum elimde hediyem yok

Hak Teâlâ, bütün varlıkları, Hakîkat-i Muhammediyye'nin meşgul olduğu tevhîdin ve isimlerin nurundan yaratmıştır. Yani önce, Hakîkat-i Muhammediyye vasıtasıyla istiğrak âleminde "Lâ ilahe illâ Hû" kelâmının nurundan, enbiyâ-yı mürselînin hakikatlerini, onlar vasıtasıyla da, enbiyâ-yı gayr-ı mürselînin hakikatlerini yaratmıştır.

Bunların tamamı, birbirlerinerinin vasıtasıyla zât nurunun mazharıdırlar.

Cenâb-ı Hak, daha sonra, nebilerin hakikatleri vasıtalarıyla, Lâhût âleminde, tevhîdin nurundan, ehlullahın, mukarrebînin ve ebrârın hakikatlerini yarattı. Bunların hepsine birden "hakâyık-ı insan" denmiştir.

"Hakâyık-ı insan" bu haldeyken bazen Allah Teâlâ'nın cemâlini seyreder, bazen de birbirlerileriyle sessiz-sözsüz konuşup zevklenirlerdi.

[877] Kenan Erdoğan, *Niyâzî-i Mısrî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni*, Ankara, 1998, s.115

"Hakâyık-ı insan" bu şekilde, binlerce yıl vahdet sırrında kaldılar. Sonra Cenâb-ı Hak, bunlara, ***"Ben sizin Rabbiniz değil miyim."*** [878]diye seslendi. Bu soruya bütün peygamberlerin hakikatleri, "Belî", "Lâ ilahe illâ Hû" şeklinde cevap verdiler. Enbiyâ'dan başka insanların hakikatleri bu soruya, "Belî", "Lâ ilahe illallah" diye cevap verdiler. Yani, bütün hakîkatler, amâ âleminde me'cûl (yapılan, var olan, plânlanan) birer hakîkat iken, lâhût âleminde ahsen-i takvim üzere yaratılmalarına illet olan isimle cevap verdiler. Buna, "meşreb-i a'lâ" derler.

Sonra Cenâb-ı Hak onlara dedi ki: "Bu cevabınız, size illet olan meşreb-i a'lânız kuvvetiyledir. Şimdi sizlere bir âlet vereceğim. Ona "cisim" derler. O âletle, hangi kabiliyeti dilerseniz onu halk edeyim."

Bunun üzerine, diğer insanî hakikatlerde bir ıztırap meydana geldi. Bulundukları âlemde sâkinleşemediler ve çaresiz kaldılar.

Bunlara, bulundukları makamdan, esfel-i sâfiline gönderilmek lüzumu hâsıl oldu. Yani bunlar, lâhûttan ceberûta inip, vücutlarının, ceberut nuruna dönüşeceğini, melekûta inip melekût nuruna dönüşeceğini, nâsût âlemine inip bu âlemin zulmanî perdelerine dönüşeceğini, mülk âleminin tabâyi'hânesine (özelliklerine) bürünüp beşeriyette ne kadar çocuk, ne kadar genç ve ne kadar yaşlı olarak yaşayacaklarını; kendilerinden çıkacak sözleri ve fiilleri, hakîkat âleminde kendi hakikî vücutlarında, aynada görür gibi müşahede ettiler. Kendilerinden zuhur edecek olan hareket ve sözleri, bunların ıztırap çekmelerine sebep olmuştu.

Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk'a yalvardılar:

"Ya Rabbi, bizde meydana gelen bu ıztırap nedir ve bundan nasıl kurtulabiliriz?" Cenâb-ı Hak da, onlara, "Âdem'in cismine ineceksiniz ve bu bedende, gizli olan hikmet ve kudretlerim sizlere ayan olacak. Sonra tekrar vahdete geleceksiniz." diye bildirdi.

Yine Cenâb-ı Hak, şöyle buyurmuştur:

"O günde, ne mal fayda verir, ne de evlat. (O gün) ancak Allah'a temiz bir kalb ile gelen fayda görür." [879] Yani, "bu ıstırap sizden o zaman gidecek." diye bildirdi. Sonra bu insanî hakîkatler, Hak taâlâ'ya yalvarıp "Ya Rab, bizi Âdem'e gönder." dediler. Hakk taâlâ onlara: "Siz bu makamdan tenezzül edince, her vardığınız vatanın nuruna dönüşüp hükmüne tâbi olursunuz. Şimdi böyle olunca, bu vahdetin zevkini, bu makamın ilmini, bu konuşma ve görüşmemizin lezzetini unutup dalâlete düşersiniz. Böyle olursanız da, hakkınızda ***"çok zâlim ve câhil"*** [880]denir, diye bildirdi. Bunun üzerine, Hak taâlâ'ya yalvarıp dediler:" Ya Rab, bize bir delil ve re-

[878] A'raf, 172
[879] Şuarâ, 88-89
[880] Ahzâb, 72

fik (yoldaş) ver ki, eğer bu âlemin ilmini ve zevkini unutursak, bize yine bildirsin ve delil olup buldursun. Ta ki, emânetine ihanet etmeyip yine gelelim."

Hak Teâlâ da: "Bundan önceki hâlinizde, yani ilk hâlinizde, mec'ûl (var edilmiş) bir hakîkat iken, bu makama gelip ahsen-i takvîm olmanıza vâsıta olanların suretleri size orada vâsıta olsun. Her vâsıtaya (insân-ı kâmile) liyâkati miktarı verdiğim ilmim de, sizlere delil olsun ki, bu vahdete ve bu vuslata yine gelip ulaşasınız." dedi.

İşte, hakîkat ehline göre "ahd-i ezelî" budur. [881]

Sunuldı nâmesi yârin dürüldü defteri varın
Kırıldı şişesi ârın bu yolda ihtiyârım yok
Sunuldı nâmesi yârin dürüldü varlık defteri
Kırıldı namus şişesi bu yolda seçme şansım yok

Kazâdır başıma geldi beni senden cüda kıldı
Diyâr-ı gurbete saldı acep hâlim sorarım yok
Kazâdır başıma geldi beni senden ayrı kıldı
Gurbet diyârında saldı acep hâlimi sorarım yok

Riyâz-ı mülk-i Sübhânî gönül mülki anar anı
Demâdem yanmada câm cihanda gülizârım yok
Sübhânın mülk bahçesini gönül mülkü anar
Zaman zaman gönül yanmada cihanda gül bahçem de yok

İlâhî yine hasretde hazân-ı nâr-ı firkatde
Koma Mısrî'yi gurbette efendim iktidârım yok
İlâhî yine hasretde solgun ayrılık ateşinde
Koyma Mısrî'yi gurbette efendim iktidârım yok

---

[881] (Ümmî Sinan, Antalya), s. 134

ك K

106

7+7=14

Hak yolunun rehberi nefesidir Kâmilin,
Dil tahtının serveri nefesidir Kâmilin.
Nefsini mat eyleyen def-i memat eyleyen,
Nefh-i hayat eyleyen nefesidir Kâmilin.
İsteyü git Âdemi Âdemde bul Âdemi,
Sırr-ı "nefahtü" dem-i nefesidir kâmilin.
Sûre-i Necm-i oku gel anla vahy-i Hakk'ı,
Bilesin sen ol mantıkı nefesidir Kâmilin.
Rûhu'l-kudüs demini Âdemde iste anı,
Ol imiş gönlün cânı nefesidir Kâmilin.
Mâye-i zât denilen feyz-i necât denilen,
Âb-ı hayât denilen nefesidir Kâmilin.
Diri kılan tenleri zinde eden canları,
Kaldıran ölenleri nefesidir Kâmilin.
Mevtâya etse nefes her yandan gelse ses,
Hasr eden ey hak-şinâs nefesidir Kâmilin.
Niyâzî'yi cân eden zerresini kân eden,
Katresîn ummân eden nefesidir Kâmilin.

Hak yolunun rehberi nefesidir[882] Kâmilin,
Dil tahtının serveri nefesidir Kâmilin.
Hak yolunun rehberi nefesidir Kâmilin,
Dil tahtının önderi nefesidir Kâmilin.

Tüm eski dillerde, nefes için kullanılan kelime ile ruh veya can için kullanılan kelimeler aynıdır. Latince'de **"spirare"** nefes almak, **"spiritus"** ruh demektir. Aynı kökü, **"inspiration"** kelimesinde de bulabiliriz. Bu kelimenin anlamı can katmak, ilham vermektir ve nefes almak, içeri almak ile ayrılamaz bir biçimde bağlantılıdır.

Yunanca'da, **"psyche"** kelimesi hem nefes hem de ruh anlamına gelir. Hintçe'de, **"atman"** kelimesi vardır ve Almanca'daki **"atmen"** (nefes almak) sözcüğü ile akraba olduğu kolayca anlaşılmaktadır.

Yine Hintçe'de, evrimini tamamlayarak bütünlüğe ulaşmış insanlara **"Mahatma"** denir ve **"büyük ruh"** ya da **"büyük nefes"** demektir. Hint

[882] Yalnız bir nüshada "Nefsi dürür" yazılmıştır.

öğretisinden, nefesin, Hintlilerin **“prana”** olarak adlandırdıkları, gerçek yaşam gücünün taşıyıcısı olduğunu öğreniyoruz.

Bu tarifler bize, maddî bedenimize, yani biçimsel görüntüye yaratılıştan kaynaklanan bir şeyin, ilâhî nefesin üflendiğini çok güzel bir şekilde gösterir. Bu noktada nefesin sırrına oldukça yakınlaşırız. Nefes, bize ait değildir, ama yine de bizimdir. Nefes, bizim içimizde değildir, tersine biz nefesin içinde yaşarız. Nefes aracılığıyla, bir yönüyle yaratan, bir yönüyle şekil olan bir şeyle sürekli bağlantı kurarız. Nefes, metafizik boyutla olan bu bağlantımızın kopmamasını sağlar (metafiziğin kelime anlamı “doğanın ötesinde olan”dır). Bizler, nefesin içindeyken, küçük sınırlı varoluşumuzun çok ötesine uzanan bir rahim yatağında yaşıyor gibiyizdir. Burası, yaşamın kendisi, insanın açıklayamadığı, tanımlayamadığı son ve büyük sırdır. İnsan bu sırrı ancak, kendini ona açarak ve onu kendi içinden akıtarak öğrenebilir. Nefes, bu yaşamın bize doğru aktığı göbek bağıdır ve bu bağlantıyı korumamızı sağlar.

Nefesin anlamı, insanın kendini kapatmasını, **“ben”**in sınırlarının geçilmez hale gelmesini önlemektir. Nefes, kendini egosuna hapsedenleri, **“ben-olmayan** (dış varlık)**”** ile bağlantıda kalmaya zorlar. Böylece düşmanımızın soluduğu havayla aynı havayı içimize çektiğimizi anlarız. Hayvanlar bitkiler aynı havayı solurlar. Nefes bizim **“her şey”** ile sürekli bağlantımızı sağlar ve istesek de, istemesek de hepimizi birbirimize ve (Allah Teâlâ’ya) bağlar. Sonuç olarak nefes, **“temas”** ve **“ilişki”** ile ilgilidir. [883]

İnsanın nefsi ve nefesi yani ruhu tevhid yoluna delildir, çünkü Kâmilin ruhu ahadiyyetin ve zâtın mazharıdır. Nefes ölmez, bir yerden bir yere intikâl eder.

<u>Nefsini mat eyleyen def-i memat eyleyen,</u>
<u>Nefh-i hayat eyleyen nefesidir Kâmilin.</u>
Nefsini öldüren ölümü def eden,
Üfürüşü hayat veren nefesidir Kâmilin.

<u>İsteyü git Âdemi Âdemde bul Âdemi,</u>
<u>Sırr-ı “nefahtü” dem-i nefesidir kâmilin.</u>
İsteyi git Âdemi Âdemde bul Âdemi,
Sırr-ı “nefahtü” dem-i nefesidir kâmilin.

“Âdemi Âdemde bul”, yani her gördüğün Âdem değildir velâkin Âdem Âdemîlerin içindedir. Hazreti Âdem aleyhisselâmın cesedi:

[883] (DAHLKE, 2002), s.123

فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ ***"Ona şekil verdiğim ve ona ruhumdan üflediğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın!"***[884] âyeti mucibince kalıbı, yani cesedinin tesviyesi kemâl bulunca ruh oldu, çünkü istidâdı tam oldu. Âdem aleyhisselâmın istidâdı böylece tam olunca da ruh tecellî olundu.

Buradan "büyük insan" ile "büyük adam" arasındaki farkın meydana çıktığını ifadeyle büyük insanın manevî varlığını geliştirerek insanlığı kendi nefsinde feda ederek gerçekleşen insan olduğunu, belirtir. Büyük insan, iman yaratışı kudreti ile gelişen insanlığın sembolüdür, Peygamberler, veliler, hâkimler, kahramanlar, büyük fikir ve ideal şahsiyetler gibi. "Büyük adam", iman gücünden mahrum olmakla beraber tabiat güçlerinin, içgüdülerinin, zekâ ve kurnazlığının, kaba enerjinin kudreti ile başarı, kazanmış insandır. Tarihi büyük insanlar geliştirir. Büyük adamlar, insanlığın üzerinden geçen fırtınalar, kasırgalar gibidir. Kütleleri yerinden oynatır, iradeleriyle olaylara hükmeder görünürler. Fakat kasırga geçince her şey eski haline döner; yalnız onların tamiri çok güç olan tahribatları kalır. Eğer tarih boyunca insanlık aşkın varlıktan aldığı kuvvetle fasılasız büyük insanları yitirmemiş olsaydı, bu ikincilerin tahribatlarını düzeltmek imkânsız olurdu.[885]

"Zatın nuru sıfatların nurudur." Yani görünüşte farklı olsalar da, şüphesiz zatın nuru sıfatların nurudur. Hakikatte onlar tektir, birleşiktir. Çünkü sıfatların nuru, zatın nurunun aksidir; ayın nuru gibi. Şüphesiz ayın nuru güneşin nurundan istifade etmiştir. O hakikattir, ancak görünmek bakımından aydınlıktır ve ışıklar, kuvvet ve zaaf bakımından farklılık arz etmiştir. Ruhun nuruyla beraber kalbin nuru, arşın nuru, kürsinin nuru O'nun benzeridir. Şüphesiz arş, ruh gibi basitliğe en yakındır. Aynı şekilde insani ruhla birlikte hayvani ruh da O'nun benzeridir. Şüphesiz o, hayvani ruh, insani ruhun ışıklarından bir ışıktır. Cibril'in nefesinden İsâ ve Meryem'in nefsinde hâsıl olan sıfatların nuru da, aynı şekilde O'nun benzeridir. Buradaki nefes, Hakk'ın vasıtalı nefhasıdır. Allah onu kendi nefsine izafe etmiştir.

"Ona ruhumuzdan nefha üfledik." [886] Bu nefhanın batını, zati hayatı ortaya çıkarır; zahiri de sıfati hayatı ortaya çıkarır. Sonra da sıfati hayattan başka, bir hayat inşa edilir ki, o da hayvani ruhun eseridir. Bunlar üç

---

[884] Hicr, 29
[885] (SANAY, 1986), s. 91: Felsefeye Giriş, 2. kitap, s. 27
[886] Enbiya, 91

tane ruhtur.[887]

<u>Sûre-i Necm-i oku gel anla vahy-i Hakk'ı,</u>
<u>Bilesin sen ol mantıkı nefesidir Kâmilin.</u>
Necm Sûre'sini oku gel anla vahy-ı Hakk'ı,
Bilesin sen ol söyleşi nefesidir Kâmilin.

Hz. Muhyiddin-i Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz *"Meleklerin Ruh âleminden Maddî Âlemine İnişi"* [888] İnsan hakkında indirilen *Necm* süresindeki, anlamların ve nedenlerin, yüce Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin o ulvi menzillere nasıl eriştiğini, Necm suresinin, ayetlerini tek tek okuyarak, cevaplarını, aynı anlam ve esrarını açıklamış ve buyurmuştur ki:

"Şüphe yoktur ki ben ayetleri ilahi tartı ve ölçüyü aşmadan okuyup cevap vereceğimden, keyfiyet ve mahiyet itibariyle Allah Teâlâ katında sorumlu tutulmayacağım."

Necm suresinin tilavetini sizlere iki türlü okunuşunun açıklaması.

1- İlahi hitab dili ile
2- İnsani hitab dili ile

İlahi konuşma dili ile şöyledir:

	Ayet	Manası	Hz. Muhyiddin-i Arabî'nin bu ayete cevabı	Cevabın anlamı
1	وَالنَّجْمِ اِذَا هَوَى	*Batmakta olan yıldıza and olsun ki,*	**fi kalbin taarra anil heva**	Başıboşluktan uzak bir kalpte çıkınca
2	مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَى	*Arkadaşınız (Muhammed) sapmamış ve azmamıştır.*	**Ve lakin şeribe ferteva**	Fakat o doyuncaya kadar içti, susuzluğunu giderdi.
3	وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى	*O, hevadan (kendi istek, düşünce ve tutkularına göre) konuşmaz.*	**Li hurucihi an kürretil hava**	Başı boşluktanuzaklaşıp, çıktığı için, anlamsız konuşmaz

[887] (ÇETİN, 1999), s.132; (BURSEVİ), v.119a, 84. Varidat
[888] **Muhyiddin-i Arabî trc Salaheddin ALPAY** Meleklerin Ruh âleminden Maddî Âlemine İnişi - İstanbul : Esma, 1996.

4	اِنْ هُوَ اِلَّا وَحْيٌ يُوحَى	*Onun konuşması ancak, bildirilen bir vahy iledir.*	**Enzelnahü aleyhi bila vasilaten keşfen ve telvihan**	Biz ona hayrımızı açıklıkla aracısız bildirdik
5	عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَى	*Bu vahyi O'na müthiş güçleri olan Cebrail öğretti.*	**Bi Hadretil istiva**	Yücelere yükselmiş olanın huzurunda ona öğretildi
6	ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوَى	*(Ki o) akıl ve görüşünde kuvvetli (bir melek)dir. Hemen (gerçek meleklik şekliyle) doğruldu.*	**Bima eyyedehü bihi minel kuva**	Ona yeterli güç ve yetkiyi vermiş oldu.
7	وَهُوَ بِالْاُفُقِ الْاَعْلَى	*Ve o en yüksek ufukta idi*	**Aleyhi meratib ruhaniyyetül Ula**	Üzerinde ruhani ulu mertebeler taşıyordu.
8	ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى	*Sonra yaklaşmış ve inmiştir.*	**Alel makamil Eceli**	Mühlet ve ecel makamına sarkmış oldu.
9	فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنَى	*Onunla arasındaki mesafe, iki yay kadar, yahut daha az kaldı.*	**Minel makamil Esna halfe hicabil izzetil ahmer**	O güçlü kırmızı örtü gerisindeki ululuk makamına yaklaşmıştı.
10	فَاَوْحَى اِلَى عَبْدِهِ مَا اَوْحَى	*O da kuluna vahyetmek istediği her şeyi vahyetti.*	**Fema emsa aleyhi yevmin ve la adha**	Bu yolculuğun üzerinden ne bir akşam ve ne de bir gün geçmişti.
11	مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَاَى	*Gözün gördüğüne kalp yalan demedi.*	**Min hüsnü rüya**	Çünkü gördükleri unutulmayacak kadar güzeldi
12	اَفَتُمَارُونَهُ عَلَى مَا يَرَى	*Ey inkarcılar! Onun gördüğü şey hakkında kendisi ile tartışır mısınız?*	**Ve hüve bi haysü la yera**	Görmediğine göre mi böyle davranıyorsunuz?
13	وَلَقَدْ رَاٰهُ نَزْلَةً اُخْرَى	*O, Cebrail'i bir başka inişinde de görmüştü.*	**Inde-s'sayhatül kübra**	Büyük çağırışında dahi.
14	عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَى	*En uçtaki ağacın (Sidret- ül Münteha'nın) yanında.*	**Müstakallil Hüsni vel, Beha**	Paha biçilmez kararlı bir güzellik içinde idi.

15	عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَاْوٰى	*Ki Cennetü'l- Me'vâ onun yanındadır.*	**El mahfufeti bil Belva Hadret irtifail şekva el münteceti linnecva**	O cennet ki bela ve zahmetlerle çevrilmiş Allah'a yapılan şikâ-yetlerin sonuç verdiği yerdir.
16	اِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشٰى	*O dem ki Sidre'yi bir feyiz sarıyor, sardık-ça sarıyordu...*	**Fe ya dimül Basiru ye yazharül Ağşa**	Göreni kör eder, görmeyenin gözünü açar.
17	مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰى	*Muhammed'in gözü ne yana kaydı ve ne de öteye geçti*	**Ve lev tağâ la sefil, velev zağa ma irtaka**	Kaymış olsaydı, ani-den alçalırdı. Bu ulu makama çıkmamış olurdu.[889]

Hz. Muhyiddin-i Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin Şimdi açıklanan ayetlerin cismanî insanî ruhanî bir şekilde açıklamasını şu şekilde yapmakta-dır. İyi anlamak gerekir.

	Ayet	***Manası***	***Cismanı insani ruhani bir şekil-de anlamları***
1	وَالنَّجْمِ اِذَا هَوٰى	***Batmakta olan yıldıza and olsun ki,***	İnsanın taşımakta olduğu gizlilikle-rin kemale gelmesi için Rabbani bir makam ve yerde gerçekleşeceği
2	مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوٰى	***Arkadaşınız (Muham-med) sapmamış ve az-mamıştır.***	Dostunuzun isteği doğrulandı, sevgiliye erişildi.
3	وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى	***O, hevadan (kendi istek, düşünce ve tutkularına göre) konuşmaz.***	O boşuna rastgele konuşmaz, zira o telifden, terkibden, tertibden, tedbir¬den uzak ve temizdir.
4	اِنْ هُوَ اِلَّا وَحْيٌ يُوحٰى	***Onun konuşması ancak, bildirilen bir vahy iledir.***	Nasıl ki gaybe inanan bir kimseye ilâhi gizliliği kalb yolu ile elde etmiş diyorsak, bu ayetteki anlamda Allah'dan Rabbe anlamına gelir.
5	عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوٰى	***Bu vahyi O'na müthiş güçleri olan Cebrail öğretti.***	Onun çıkabildiği ve erişebileceği en üst kat anlamındadır.

[889] (Muhyiddin-i Arabî, 1996), s. 155-156

6	ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوٰى	***(Ki o) akıl ve görüşünde kuvvetli (bir melek)dir. Hemen (gerçek meleklik şekliyle) doğruldu.***	Göğün en yüksek katında bulunan, Cebbar, Kahhar olan en güçlü varlığın yanına vardığı anlamına gelir.
7	وَهُوَ بِالْاُفُقِ الْاَعْلٰى	***Ve o en yüksek ufukta idi***	Onun izlerini taşıyan gök katının üstünde olduğu anlamına gelir.
8	ثُمَّ دَنَا فَتَدَلّٰى	***Sonra yaklaşmış ve inmiştir.***	O ilahi varlık kendini ona gösterdiği vakit, o zaten sevgilisine yaklaşmış ve sokulmuştu..
9	فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰى	***Onunla arasındaki mesafe, iki yay kadar yahut daha az kaldı.***	Aralarındaki uzaklık, aşağıda bulunan insandaki atar damara yakınlığı gibi bir yakınlık bulunuyordu.
10	فَاَوْحٰى اِلٰى عَبْدِهِ مَا اَوْحٰى	***O da kuluna vahyetmek istediği her şeyi vahyetti.***	Otururken menfaatlarıyla başbaşa özgür kalınca, bu nedenlerle uykusundan kalkmış oldu.
11	مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَاٰى	***Gözün gördüğüne kalp yalan demedi.***	Bu cümledeki ilk kısım ilahi izler topluluğu ikinci kısmı da Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin gördüğü insani gerçeklerdir
12	اَفَتُمَارُونَهُ عَلٰى مَا يَرٰى	***Ey inkârcılar! Onun gördüğü şey hakkında kendisi ile tartışır mısınız?***	Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin gördüklerinin gerçek olduğudur.
13	وَلَقَدْ رَاٰهُ نَزْلَةً اُخْرٰى	***O, Cebrail'i bir başka inişinde de görmüştü.***	Hiç bir kimsenin görmediğini o ikinci kez görmüştür
14	عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهٰى	***En uçtaki ağacın (Sidret-ül Münteha'nın) yanında.***	Sonsuzluğu olmayanın huzurunda bulunmasıdır.
15	عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَاْوٰى	***Ki Cennetü'l- Me'vâ onun yanındadır.***	Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin o ulu düzeye vardığı anlamına gelir. (O düzeye çıktığının isbatı da, Allah'ın yanıbaşında bulunan cenneti görmüş olmasıdır).

16	اِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشٰى	***O dem ki Sidre'yi bir feyiz sarıyor, sardıkça sarıyordu...***	Bu da öğle ve yatsı zamanlarındaki durumdur. Bu anlamda (sidreyi neler örtmüştü neler) anlamından çıkmaktadır.
17	مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰى	***Muhammed'in gözü ne yana kaydı ve ne de öteye geçti***	Efendimizin gözlerininin bir yere kaymamamış olması Rabbinin bulunduğu düzeye varmış olmasındandır.[890]

Rûhu'l-kudüs demini Âdemde iste anı,
Ol imiş gönlün cânı nefesidir Kâmilin.
Rûhu'l-kudüs soluğunu Âdem'de iste,
O imiş gönlün cânı nefesidir Kâmilin.

Rûh-ul-Kuds:
1. Cebrâil aleyhisselâm.
2. Allah Teâlâ'nın İsâ aleyhisselâma ihsân ettiği kudret, kuvvet.
3. Hıristiyanlıktaki teslis (üçlü tanrı) inancında, baba-oğul unsurlarından türeyen üçüncü unsur.
4. İsm-i âzam.
5. İncil.
6. Allah Teâlâ'nın hayat verici, koruyucu manasına gelen sıfatları.

Mâye-i zât denilen feyz-i necât denilen,
Âb-ı hayât denilen nefesidir Kâmilin.
Zâtın özü denilen, kurtuluş feyzi denilen,
Ölümsüzlük suyu denilen nefesidir Kâmilin.

Diri kılan tenleri zinde eden canları,
Kaldıran ölenleri nefesidir Kâmilin.
Diri kılan tenleri zinde eden canları,
Kaldıran ölenleri nefesidir Kâmilin.

Mevtâya etse nefes her yandan gelse ses,
Hasr eden ey hak-şinâs nefesidir Kâmilin.
Ölüye etse nefes her yandan gelse ses,
Ey keşf eden Hakk-ı bilen nefesidir Kâmilin.

[890] (Muhyiddin-i Arabî, 1996), s. 159

Niyâzî'yi cân eden zerresini kân eden,
Katresîn ummân eden nefesidir Kâmilin.
Niyâzî'yi cân eden zerresini kân eden,
Katresin derya eden nefesidir Kâmilin.

TAHMİS-İ AZBÎ

Paslı dilin envârı nefsi dürur [891] *Kâmilin*
Evliyânın Hakk sırrı nefsi dürur Kâmilin
İki cihân dilberi nefsi dürur Kâmilin
Hak yolunun rehberi nefsi dürur [892] ***Kâmilin,***
Dil tahtının serveri nefsi dürur Kâmilin.

Arzı niyâz oldu çün kalbî küşad eyleyen
Müşkünü hal eder nefsi necât eyleyen
Sözü mezâd[893] *eyleyen sırrı kesâd* [894]*eyleyen*
Nefsini mat eyleyen def-i memat eyleyen,
Nefh-i hayat eyleyen nefsi dürur Kâmilin.

Bana lebin[895] *zemzemi sonuna bulam hoş demi*
Bildin ise âlemi eyle müdâm [896]*âlemi*
Canla fehmet demi âşıkın ol mahremi
İsteyü git Âdemi Âdemde bul Âdemi,
Sırr-ı "nefahtü" dem-i nefsi dürur kâmilin.

Âşık isen âşk ile fehm ede gör mutlakı
Secdeye yüz verde sen kara ile at akı
Bülbül isen gel şakı sûre-i Necm-i oku
Sûre-i Necm-i oku gel anla vahy-i Hakk'ı,
Bilesin sen ol mantıkı nefsi dürur Kâmilin.

Görmiyemmi ben beni öldüre bu âr beni
Külhân edem meskeni tâ ki bulam gülşeni
Hakk vere anda seni mahv ola mâ-i meni [897]
Rûhu'l-kudüs demini Âdemde iste anı,
Ol imiş gönlün cânı nefsi dürur Kâmilin.

---

[891] **Dürur:** İnmek.   Akmak, seyelân
[892] Azbî Baba kaddese'llâhü sırrahu'l azîz "nefesidir" yerine "nefsi dürür" kulamıştır.
[893] **Mezad:** Artırma ile yapılan satış.   Tuluk, dağarcık.
[894] **Kesad**: Alış veriş durgunluğu. Kıtlık. Eksiklik. Verimsizlik.
[895] **Leb:** f. Dudak. Şefe.   Kenar.   Sahil. Kıyı.
[896] **Müdam:** Devam eden. Sürekli. Dâim ve bâki olan
[897] **Mâ-i Meni:** Erkek veya dişinin bel suyu. Döl suyu. Nutfe. Sperma

Ayn-ı cihât eyleyen işte bu zât eyleyen
Ayn-ı sıfat eyleyen sonra memat eyleyen
Nefsini at[898] *eyleyen cismini âyat eyleyen*
Mâye-i zât denilen feyz-i necât denilen,
Âb-ı hayât denilen nefsi dürur Kâmilin.

Sıdk ile gelenleri hizmeti olanları
Dilberi bulanları aşk ile dolanları
Unuta hep kinleri göstere Hakk fenleri
Diri kılan tenleri zinde eden canları,
Kaldıran ölenleri nefsi dürur Kâmilin.

Derdlere derman eden Azbî'ye ihsan eden
Derd ile hayran eden âşk ile devrân eden
Âleme sultan olur cehlini irfân eden
Niyâzî'yi cân eden zerresini kân eden,
Katresîn ummân eden nefsi dürur Kâmilin.

---

[898] Hayvan

107

Vezin: Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'îlü fe'ûlün

Ey bülbül-ü şeydâ yine efgâna mı geldin,
Azm-i gül edip zârıyla giryâna mı geldin.
Pervâne gibi âteşe dâim cân atarsın,
Evvelde bu aşk oduna sen yâna mı geldin.
Yağmur gibi yağarsa belâ sen baş açarsın,
Can vermeğe dost yoluna kurbâna mı geldin.
Her şey çalışır bir sıfatı eyleye mâ'mur,
Sen cümle sıfat ilini virâna mı geldin
Vech-i ahadiyyet ki şu eşyada görünmüş,
Bu kesrette ancak anı seyrâna mı geldin.
Bir kimse senin olmadı hiç râzına mahrem,
Bilmem bu cihân için yekdâne mi geldin.
Bu hasta Niyâzî'ye şifâ remzin edersin,
Derde düşenin derdine dermâne mi geldin.

Ey bülbül-ü şeydâ yine efgâna mı geldin,
Azm-i gül edip zârıyla giryâna mı geldin.
Ey âşık bülbül yine feryada mı geldin,
Gül'e kavuşmak acısıyla giryâna mı geldin.

Gül, tasavvufta kesret ise de, bunun yanında bazen Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi de hatırlatır. Maşukun gül cemaline iştiyak duyan âşık, derdini teskin etmek için bahçeyi temaşa ederken gülü görünce sevgiliye olan hasreti daha da artmakta ve gözlerinden inci misali yaşlar saçmaktadır.[899]

Gül mevsimi devr-i Muhammedî olduğuna göre bu maddeden tecerrüd edip Hakk'a yaklaşmak ancak İslamiyet'le olur. [900]

Pervâne gibi âteşe dâim cân atarsın,
Evvelde bu aşk oduna sen yâna mı geldin.
Pervâne gibi âteşe dâima cân atarsın,
Evvelde bu aşk ateşine sen yâne mi geldin.

---

[899] (SELÇUK, Yıl:9 Sayı: 25 Güz 2005, s.233-246)
[900] a.g.e.

Yağmur gibi yağarsa belâ sen baş açarsın,
Can vermeğe dost yoluna kurbâna mı geldin.
Yağmur gibi yağarsa belâ sen başını açarsın,
Can vermeğe dost yoluna kurbâna mı geldin.

Her şey çalışır bir sıfatı eyleye mâ'mur,
Sen cümle sıfat ilini virâna mı geldin
Her şey çalışır bir sıfatı mâ'mur etmeye,
Sen cümle sıfat ilini virâna mı geldin

Vech-i ahadiyyet ki şu eşyada görünmüş,
Bu kesrette ancak anı seyrâna mı geldin.
Birliğin yüzü ki şu eşyada görünmüş,
Bu çoklukta sadece onu seyrâna mı geldin.

Bir kimse senin olmadı hiç râzına mahrem,
Bilmem bu cihân için yekdâne mi geldin.
Hiç kimse olmadı senin sırrına mahrem,
Bilmem bu cihân için benzersiz olmaya mı geldin.

Bu hasta Niyâzî'ye şifâ remzin edersin,
Derde düşenin derdine dermâne mi geldin.
Bu hasta Niyâzî'ye şifâ işaret edersin,
Derde düşenin derdine dermâne mi geldin.

TAHMİS-İ AZBÎ

Ey dil yine sen âşkla meydana mı geldin
Terk eyleyüben cehlini irfâna mı geldin
Vechini görüp sıdk ile imâna mı geldin
Ey bülbül-ü şeydâ yine efgâna mı geldin,
Azm-i gül edip zârıyla giryâna mı geldin.

> *Medh eylemedin kendini hep halka satarsın*
> *Sen kendi özünü cehlile ârif mi tutarsın*
> *Derde ehline derman diye sen dert mi katarsın*
> ***Pervâne gibi âteşe dâim cân atarsın,***
> ***Evvelde bu aşk oduna sen yâna mı geldin.***

Sen kendini ankâ sanuben yüksek uçarsın
Bî-ma'na[901] *yere gördün ki doğru tutarsın*
Ta böyle acep teslim olup söyle n'dersin
Yağmur gibi yağarsa belâ sen baş açarsın,
Can vermeğe dost yoluna kurbâna mı geldin.

Demidir denirse nola âşk hevâ sazına tanbur
Bir zerre ki mirâtı Hakk'a oldu ayan nûr
Bu sırrı sana remzle çün keşf ede santur [902]
Her şey çalışır bir sıfatı eyleye mâ'mur,
Sen cümle sıfat ilini virâna mı geldin

Her ahsen edâ suret leylâ'da görünmüş
Çün âşk-ı Hüdâ lücce-i [903]*deryâda görünmüş*
Aksi güzelin ayine-veş mâ'da[904] *görünmüş*
Vech-i ahadiyyet ki şu eşyada görünmüş,
Bu kesrette ancak anı seyrâna mı geldin.

Bir yüzde nakşı görüne bu âlem ve âdem
Ebkem olur ashâb-ı edep fehmiyle her dem
Dildarı seven epsem [905]*olur sırr ıle ebkem*[906]
Bir kimse senin olmadı hiç râzına mahrem,
Bilmem bu cihân için yekdâne mi geldin.

Layık mı sana Hakk'a niza' remzin edersin
Bakaydı Hakk'a çünkü fenâ remzin edersin
Azbî kuluna küllî vefâ remzin edersin
Bu hasta Niyâzî'ye şifâ remzin edersin,
Derde düşenin derdine dermâne mi geldin.

---

[901] Manasız
[902] **Santur:** şarkıcı, tilâvetle okuyan kimse; kilise korosunda baş okuyucu. Kanuna benzeyen telli çalgı
[903] **Lücc(e):** Engin sular. Gümüş. Ayna. Kalabalık cemaat.
[904] Suda
[905] **Epsem**/epsera:Suskunç
[906] **Ebkem:** (Bükm. den) Dilsiz. Konuşamıyan.

108

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Köstebektir köstebektir köstebek,
Ol münâfıklar vezîr olsun ya bek.
Kâfirin yeri cehennemdir veli,
Derk-i esfelde münâfık oldu sek.
Hem sırât üzre geçen mü'minleri,
Şaşırandan dağdaki hınzır da yek.
Nushuna çi fâide diyenlere,
Ger nasihat eylesen tâ haşre dek.
Eylemez Deccâl'a tesir eylemez,
Kıl ferâgat anlara çekme emek..
Menn ü selvâyı Yahûdî istemez,
İstediği ya basal, ya mercimek.
Sükkeri olan gıdâyı neylesin,
Aklı fikri cezp eder tuzlu semek.
Üstüvâyı arş-ı şer'i istemez,
Çingene çuldan kara çadır gerek,
Çenginin çengi ana Kur'ân yeter,
Cânına kelb urduğu nân u nemek..
Doğru yoldan taşra gitme Mısrîyâ,
Enbiyâ çekti bu derdi sen de çek.
Çün Kitâb-ullâh durur "hablü'l-metin",
Pek yapış bu urvet-ül vüskâ'ya pek.

Köstebektir köstebektir köstebek,
Ol münâfıklar vezîr olsun ya bek.
Köstebektir köstebektir köstebek,
Ol münâfıklar vezîr olsun ya piyon.

Nifak, **nâfika** kelimesinden türemiştir. **Nâfika, köstebek deliğine verilen addır.**

Köstebeğin yuvasının iki kapısı vardır. Kapıların birinden girerken, öbüründen çıkar. Köstebek, çıkacağı bu kapıyı, başıyla vurup dışarı çıkmasına imkân verecek şekilde ince tutar ve bunu da başkası sezemez. Kendisini tehdit eden tehlike, âşikâr ve belli olan giriş kapısı istikametinden gelince, hemen saklı tuttuğu bu dayanıksız kapıdan dışarı çıkar. Kaçmak için yaptığı bu ikinci kapıya **nâfika** denir. Münâfık, bir tarafıyla dine girerken, daima kendisi için sakladığı diğer yönden de ondan çıkar. İçinden inanmadığı halde, inanıyor gözüken birine münâfık denilmiştir; çünkü küfrünü örter, gizler. Böylece

sırf zahirî lafız ve kımıldanışlarla İslam'ın içine girip bu aldatıcı gösteriş içinde küfrünü gizlediği için, bir tünele giren ve onun içinde gizlenen köstebeğe benzetilir. Kalbinde nifak hastalığı olanlar, köstebekler gibi yer altı faaliyetlerinde bulunmayı meslek edinmişlerdir. Münâfık, girdiği kapının dışında tıpkı köstebek gibi aksi bir taraftan kaçış yolu bulur, dinden çıkar. Nitekim münâfıklarla ilgili şu ayet-i kerime bu durumu açıkça ortaya koyuyor:

"Eğer sığınacak bir yer, veya (barınacak) mağaralar, yahut (sokulabilecek) bir delik bulsalardı; koşarak o tarafa yönelip giderlerdi." [907]

Üç defa köstebek buyrulması sebebi şudur; Yani fâil-i hakikîyi görmez. Ef'âl kimin olduğunu bilmez, sıfat kimin olduğunu bilmez, vücûd kimin olduğunu bilmez. Münâfık da öyledir ve mahcubtur, Ef'âl, sıfât, zât Hakk'ın olduğuna vâkıf değildir demektir.

<u>Kâfirin yeri cehennemdir veli,</u>
<u>Derk-i esfelde münâfık oldu sek.</u>
Veli kâfirin yeri cehennemdir,
Cehennemin en aşağı yeri münâfık oldu sek[908].

Nifak-Münafık

Nifak: ne-fe-ka kökünden türemiştir. Nefeka kelimesi: Eşyaya rağbeti olmak, tükenmek, azalmak, ruhu çıkmak, ölmek, tünel, tarla faresinin **(köstebek)** deliğinden çıkıp girmesi gibi anlamlara gelir. İnfak kelimesinin de türediği nefeka kelimesinin bitmek, tükenmek, azalmak ve ölmek anlamlarından yola çıkarak; münâfıkların bitmişliğini, tükenmişliğini, imanda azalmayı ve ölü bir kalbe sahip oluşlarını ifade için bu kelime seçilmiş olmalıdır. Münâfık, nifak kelimesinin ism-i failidir; yani nifak yapan, nifak sahibi demektir.

Istılah (terim) anlamı ise, bazı sebepler yüzünden İslam'a girip zahiren müslüman görünmek, içten içe ise kâfirliğini gizlemektir. Yani dıştan müslüman gözüküp içinden inanç ve düşünce olarak küfürde olmaktır. Bu tanım ve yargı, içinde gizlediği şey, iman esaslarına ait bir inkâr ve yalanlama olan, itikadî münâfıklık içindir; bu kimse, hâlis münâfıktır. Eğer içinde gizlediği şey, İslam inanç esaslarının inkârının dışında başka bir husus ise, yani sadece amelle ilgili nifak alâmetlerine sahip ise, o ancak, Allah Teâlâ'ya karşı işlenmiş bir günah olur.

İslâm toplumunu felç eden ve müminlerin amansız düşmanı olan münafıkların vasıfları iyi bilinmelidir. Nifak hareketi; Medine'de, İslâm devleti kurulduktan sonra başlamıştır. İslâm'ın Mekke döneminde münafık yoktur. Medine Dönemi ve topraklar genişleyince ve diğer milletlerin karışması ile

---

[907] Tevbe, 57
[908] **Sek:** Katran; Su veya başka sıvı katılmamış içki.

gizli menfaatler varlığı nifak ve münafığın çıkışını kolaylaştırmıştır. Münafık tarih boyunca da bulunmuş ve bulunacaktır.

"Doğrusu münâfıklar, cehennemin en alt tabakasındadırlar. Onları (kurtarmaya) bir yardımcı da bulamayacaksın." [909]

Hem sırât üzre geçen mü'minleri,
Şaşırandan dağdaki hınzır da yek.
Hem sırât üzre geçen mü'minleri,
Şaşıran dağdaki hınzır da bir.

Nushuna çi fâide diyenlere,
Ger nasihat eylesen tâ haşre dek.
Nasihatında ne fayde diyenlere,
Ger nasihat eylesen tâ haşre dek.

Eylemez Deccâl'a tesir eylemez,
Kıl ferâgat anlara çekme emek..
Eylemez Deccâl'a tesir eylemez,
Kıl ferâgat onlara çekme emek..

Menn ü selvâyı Yahûdî istemez,
İstediği ya basal, ya mercimek.
Kudret helvası ve bıldırcın etini Yahûdî istemez,
İstediği ya soğan, ya mercimek.

> ***"Ey İsrailoğulları! Sizi muhakkak ki, düşmanınızdan halâs ettik ve size Tûr'un sağ tarafını vaadettik ve sizin üzerinize kudret helvasıyla bıldırcın indirdik."*** [910] İsrailoğulları ***ise "Ey Mûsa! Bir çeşit yemeğe dayanamayacağız, bizim için Rabbine yalvar, bize, yerin bitirdiği sebze, hıyar, sarımsak, mercimek ve soğan yetiştirsin» demiştiniz de, "Hayırlı olanı daha düşük şeyle mi değiştirmek istiyorsunuz? Bir şehre inin, şüphesiz orada istediğiniz vardır" demişti. Onlara yoksulluk ve düşkünlük damgası vuruldu, Allah'ın gazabına uğradılar. Bu, Allah'ın ayetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere peygamberleri öldürmelerindendi; bu, karşı gelmeleri ve taşkınlık yapmalarındandı.***[911]
>
> Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır diyor ki:
>
> "Ve hani siz, verilen nimetlerin kadrini bilmeyerek, şükrü ve itaatı bir

[909] Nisa, 145
[910] Tâhâ\ 80
[911] Bakara, 61

yana bırakarak, terbiyesizlik edip de demiştiniz ki; ey Mûsa! Biz tek çeşit yemeğe artık katiyyen katlanamayacağız. Yeter artık, her gün bıldırcın eti ve kudret helvası yemekten bıktık, usandık, binaenaleyh Rabbine dua et de bize toprağın bitirdiği şeylerden; yetiştirdiği sebzelerden, kabak, hıyar, sarmısak, mercimek ve soğanından çıkarıversin. Gerçi tekdüzeliğin, insan istekleri üzerinde az çok sıkıcı bir tesiri vardır. Ve buna karşı çeşitlilik isteğinde bulunmakta esasen bir günah da yoktur. Fakat bunu yaparken, bir taraftan eldeki nimetin yokluğu zamanında çekilen acıları unutmamak, diğer taraftan da yüce bir ruh haliyle ve temiz bir kalble hareket edip şükrü artırmak ve daha önemlisi, bedenin istek ve ihtiyaçlarına kapılıp edep ve terbiye dışına çıkmadan hareket etmek icap eder. Onların da ***"Rabbimize dua et"*** diyecek yerde, edepsizce ***"Rabbine dua et"*** diye imansızlık eseri göstermemeleri gerekirdi. İsrailoğullarının bu isteğinde, şüphesiz göçebelikten kurtulup, yerleşik hayata, şehir hayatına geçmek arzusu vardı. Fakat bu arzu, eğitim, ilim ve ibadet gibi yüksek bir maksat ve hedefe değil, bıldırcın ve kudret helvası yerine soğan ve sarmısak yiyebilmek için bayağı bir maksada dayanıyordu. Bunda da vaktiyle Mısır'da yaşadıkları sefil hayata istek ve adeta hasret gibi bir maksat yatıyordu ki, bu da hürriyetin kadrini takdir edemeyip, köleliğe talip olmak demekti. Bundan dolayı Hz. Mûsa cevaben şöyle dedi: siz üstün ve hayırlı bir nimeti daha aşağı bir şeyle değiştirmek mi istiyorsunuz? Öyle ise haydi bir şehre veya bir kasabaya ininiz, oraya konunuz, o vakit size istediğiniz vardır. Bu cevap, bir taraftan isteklerinin çabuklaşmasına sebep olacak şeyi göstermekte ve nimete gidecek yolu bildirmekte, diğer taraftan da yaptıkları kötü tercihin akıbetinde uğrayacakları fenalığı ifade etmektedir." [912]

Sükkeri olan gıdâyı neylesin,
Aklı fikri cezp eder tuzlu semek.
Şekerli gıdası olan gıdâyı neylesin,
Aklı fikri cezp eder tuzlu balık.

Üstüvâyı arş-ı şer'i[913] ***istemez,***
Çingene çuldan kara çadır gerek,

---

[912] Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili

[913] Arş: Bağ çardağı. * Gölgelik. * Kürsü, taht, yüce makam. En yüksek gök. Allahın kudret ve saltanatının tecelli yeri. (Arş kâinatı kaplar. Allah'ın kudreti ve ilmi de herşeyi kaplar.) * Fevkiyyet, ulviyyet. * Arş-ı Alâ, Arş-ı Rahman, Arş-ı İlâhi, Arş-ı Yezdan, Felek-i Eflâk, Felek-i Atlâs, Felek-i Azâm gibi isimlerle Cenab-ı Hakkın izzet ve saltanatından kinaye olarak söylenir.
Şer'i: Şeriât, dünya

Şer'iat arşının direklerini istemez,
Çingeneye çuldan kara çadır gerek,

Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurmuştur: "Şerefû buyûteküm velâ tüşrifû mesâcideküm", yani "evlerinizi yüksek yapıp şereflendirin, zirâ böyle yaparsanız ruhunuz ferahlar ve mescidlerinizi şerefli (yüksek) yapmayın, alçak yapınız, zirâ orası Hakk'a ibâdet olunacak yerdir."

<u>Çenginin çengi ana Kur'ân yeter,</u>
<u>Cânına kelb urduğu[914] nân u nemek..</u>
Çenginin çengi ona Kur'ân yeter,
Cânına köpek vurduğu ekmek ve tuz..

Ebu'l Harkânî kuddise sırruhu'l aziz demiştir ki;
"Eğer bir kimse bir ilâhi okuyup bununla Hakk'ı dilese, Kur'an-ı Kerim'i okuyup Hakk'ı dilememesinden iyidir." (Nefâhatü'l Üns, a.g.e. 444) çingenenin sazlı ve sözlü muhabbeti ona mutluluk veriyorsa bu onların Allah Teâlâ'yı bulması demektir. Allah Teâlâ muhabbette zuhur eder. Bazıları veliler ilâhiyi sazla okumuştur. Bu konu hakkında en güzel cevap belki şu açıklama olacaktır.

Şeyhu'l-İslâm Mustafa Sabri Efendi, Mevkıfü'l-Akli ve'l-İlm adlı eserinde şöyle bir kıssa anlatmaktadır:

"Ben, Anadolu vilâyetlerinden büyük bir vilâyet olan Kayseri'de talebe iken, işittiğime göre Hocam Divrikli Mehmed Emin Efendi ki, Kayserili Hacı Torun Efendi'nin damadı diye meşhurdur. -Allah her ikisine de rahmet etsin-. Şeyh Damad Halil Efendi adında meşhur ilim adamlarından biri kalabalık ilmî bir cemaat içinde

"Onu övgü ile tesbih etmeyen hiç bir varlık yoktur. Ama siz onların tesbihlerini anlayamazsınız" (İsra, 44) ayetinde çalgı âletleri âyetin manası içine nasıl girebilirler?" diye bir soru sormuştur. Damad Emin Efendi'nin mantıkta büyük bilgisi vardı, şöyle cevap vermiştir:

"Ayetteki kazıyye (önerme) umûmîdir. Her varlık ki, var oluşu sebebiyle Allah Teâlâ'yı tesbih eder ve böylece bu ayetin hükmüne oyun âletleri de girer. Zira bunlar da mevcut varlık olmaları sebebiyle Allah Teâlâ'yı tesbih ederler. Oyun âletlerinin insanları Allah Teâlâ'nın zikirden alıkoymaları ve şeriatın onu yasaklaması sebebiyle asıl maddelerinin Allah Teâlâ'yı zikirden yoksun olmaları lâzım gelmez."

Mantık bilgisi sebebiyle hüküm çıkaran bu hikâyeyi Mısır'da kalabalık

---

[914] Urmak: Türkmence: çarpmak, (Kurşun) atmak, vurmak

ilmî bir topluluk içinde anlattım. Gereken ilgi ve alaka gösterilmedi. İhtimal ki, bu ilgisizlik mantık ilminin Mısır'da gerektiği gibi, takdir edilmeyişinden ve gaflette olanların bu ilim aleyhinde bulunmasındandır. [915]

Niyâzî-i Mısrî***, Cânına kelb urduğu nân u nemek*** diyerek kızdıkları ise işleri güçleri yemek olan insanlardır. Yani bunlar hayvanî düşünceli insanlar diyor. Bir önceki mısra muhabbete ve insaniyete, ikinci mısra hayvaniyete işaret etmektedir.

Doğru yoldan taşra gitme Mısrîyâ,
Enbiyâ çekti bu derdi sen de çek.
Yâ Mısrî doğru yoldan dışarı gitme,
Enbiyâ çekti bu derdi sen de çek.

Haddi aşmamanın gerekliliğide burada ayrıca vurgulanarak, muhabbette de haddi aşmaktan sakınma tavsiye ediliyor.

Çün Kitâb-ullâh durur "hablü'l-metin",
Pek yapış bu urvet-ül vüskâ'ya pek.
Çünkü Kitâb-ullâh durur "sağlam ip",
Pek yapış bu sağlam kulpa'a pek.

"Urvetu'l- vuska" (sapasağlam bir kulp) demektir.

"Kim bütün benliğiyle Allah Teâlâ'ya teslim olursa ve aynı zamanda doğru ve yararlı işlerde bulunursa o (Urvetü'l- Vuska) sağlam bir kulba tutunmuştur. Muhakkak ki, her şeyin sonu Allah'adır" [916]

"Gerçek şu ki, doğruluk sapıklıktan apaçık ayrılmıştır. Artık kim tağutu tanımayıp onu inkâr ederse ve Allah'a inanırsa, o, (Urvetül Vuska) sapasağlam bir kulba yapışmıştır. Onun kopması imkânsızdır. Allah işitendir, bilendir" [917]

---

[915] KARABULUT, Ali Rıza, Kayseri'de Meşhur Mutasavvıflar, Kayseri, 1984, s. 245
[916] Lokman, 22
[917] *Bakara, 256*

TAHMİS-İ AZBÎ

Ya Nasara'dır ya mülhid ya firenk
Ya kedidir ya köpektir ya şebek[918]
Çünkü Hakk'ı bilmedi ha bir eşek
Köstebektir köstebektir köstebek,
Ol münâfıklar vezîr olsun ya bek.

Dili zabt etmeyen bulmaz yolu
Er kişiye çün licam [919]*oldu dili*
İkiyüzlüden köpek yektir [920] *veli*
Kâfirin yeri cehennemdir veli,
Derk-i esfelde münâfık oldu sek.

Bâb-ı firdevsi açan müminleri
Nefsi elinden kaçan müminleri
Âb-ı kevserden içen müminleri
Hem sırât üzre geçen mü'minleri,
Şaşırandan dağdaki hınzır da yek.

Kendi bildiği yola gidenlere
Davayı merdânelik edenlere
Mâli hülya fazlasın yiyenlere
Nushuna çi fâide diyenlere,
Ger nasihat eylesen tâ haşre dek.

Seni idrâk etmeyen Hakk'ı anlamaz
Ben diyen kimseye evvallâh diyemez
Kendi bildiğin bilen bend eğilemez
Eylemez Deccâl'a tesir eylemez,
Kıl ferâgat anlara çekme emek..

Hak sözü nâhak olan kes dinlemez
Karnı tokken dergâhı Allah'ı bilemez
Dönme bir nâdana tenezzül [921]*eylemez*
Menn ü selvâyı Yahûdî istemez,
İstediği ya basal, ya mercimek.

Mâsiva ehl-i Hüdâyı neylesin
Âşık-ı kâzip cefâyı neylesin

[918] **Şebek:** 1 . Daha çok Afrika'nın dağlık bölgelerinde yaşayan, uzun veya kısa kuyruklu türleri olan maymunlara verilen ad. 2 . sıfat, mecaz Çirkin ve arsız
[919] **Licam:** (Ligâm) f. Dizgin. Gem.
[920] **Yek:** f. Bir, münferid. Bir oluş, birlik
[921] **Tenezzül:**(C.: Tenezzülât) İnme, düşme. Aşağılama. Gönül alçaklığı.

Sıdkıle âşık vefâyı neylesin
Sükkeri olan gıdâyı neylesin,
Aklı fikri cezb eder tuzlu semek.

Ol gıdadan doğru emri istemez
Sanmaki mal ile ömrü istemez
Âlem-i ehl cevri zecri [922]istemez
Üstüvâyı arş-ı şer'i istemez,
Çingene çuldan kara çadır gerek,

Mâsivâcı ona rahman yeter
Şehveti bahr ona umman yeter
Hemdemi olmuş ona şeytan yeter
Çenginin çengi ona Kur'ân yeter,
Cânına kelb urduğu nân u nemek.

Kıla mâsiva kalbini hubbu siva
Çünkü tahkiktir olur haşra siva
Dembe dem Hakk'ı talep kıl Azbî'ya
Doğru yoldan taşra gitme Mısrîyâ,
Enbiyâ çekti bu derdi sen de çek.

Oldu seyrangâhî ben rûyu zemin
Benden özüne görmedim bir kemterin
Böyle idrâk eyledim Hakk'al yakîn
Çün Kitâb-ullâh durur "hablü'l-metin",
Pek yapış bu urvet-ül vüskâ'ya pek.

[922] **Zecrî:** Cebren, zorlayıcı olarak.

109

Vezin: Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün

Derviş olan âşık gerek yolunda hem sâdık gerek,
Bağrı anın yanık gerek can gözleri açık gerek.
Alçaktan alçak yürüye toprak içinde çürüye
Aşk âteşinde eriye altın gibi sızmak gerek.
Zikr-i Hakk'a meşgul ola yana yana tâ kül ola,
Her kim diler makbul ola tevhide boyanmak gerek.
Eyün kişi yol alamaz maksûdunu tiz bulamaz,
Yoğ olmayan vâr olamaz vârını dağıtmak gerek.
Dervişlerin en alçağı buğday içinde burçağı,
Bu Mısrî gibi balçığı her bir ayak basmak gerek.

Derviş olan âşık gerek yolunda hem sâdık gerek,
Bağrı anın yanık gerek can gözleri açık gerek.
Derviş olan âşık gerek yolunda hem sâdık gerek,
Bağrı onun yanık gerek can gözleri açık gerek.

Alçaktan alçak yürüye toprak içinde çürüye
Aşk âteşinde eriye altın gibi sızmak gerek.
Alçaktan alçak yürüye toprak içinde çürüye
Aşk âteşinde eriye altın gibi sızmak gerek.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;
"İnsanlar madenler (gibi)dir" [923]

Kâmil olan bu kimyevi değişiklikleri bilir ve bu değişiklik sebeplerinin ne gibi eczalarla giderileceğini fark eder, işte o ecza ile madenleri aslı olan altına çevirir. Çünkü altın pek saftır, her şey pas tutar, altın tutmaz, zirâ aslı olan zâtı pâktır. Fakat zamanla değişikliklere uğrayarak gümüş, bakır ve demir gibi sâir madenlere dönüşmüştür. İşte Kâmil kişi kimyevî bir ecza ile ârız olan illeti giderir, aslında ircâ eder, esas olan kimyâ ilmi de budur. Kezâlik ruhun aslı da pâktır ve saftır. Fakat sonradan ârız olan illetler sebebiyle eski asıl hâlini kaybetmiş ise, Mürşid-i Kâmil o ârız olan illetleri tevhid ile girişim yaparak onu tekrar aslına döndürür.

Zikr-i Hakk'a meşgul ola yana yana tâ kül ola,
Her kim diler makbul ola tevhide boyanmak gerek.

---

[923] Buhârî, Menâkıb, 25; Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 199; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1. bsk. Beyrut, 1929, II, 257. (UYSAL, 23 Bahar 2007)

Zikr-i Hakk'a meşgul ola yana yana tâ kül ola,
Her kim diler makbul ola tevhide boyanmak gerek.

Kül olmak, yok olmak manasına geldiği için tevhidin ilk mertebeleridir.

Eyün[924] kişi yol alamaz maksûdunu tiz bulamaz,
Yoğ olmayan vâr olamaz vârını dağıtmak gerek.
Hafif kişi kişi yol alamaz maksûdunu tez bulamaz,
Yok olmayan vâr olamaz vârını dağıtmak gerek.

Eyün kişi, yani kibirli ve kendisini beğenmiş kimse istediğini çabuk bulamaz.

Dervişlerin en alçağı buğday içinde burçağı[925],
Bu Mısrî gibi balçığı her bir ayak basmak gerek.
Dervişlerin en alçağı buğday içinde burçağı,
Bu Mısrî gibi balçığı her bir ayak basmak gerek.

Bu beyitlerin bir nevi hikâyeleştirilmiş şekli diyebileceğimiz şu ilginç rivayet ise şöyledir. Buna göre Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz, Hıristiyanlar arasında İslâmiyet'i yayan çok büyük bir velidir.

Rivayete göre Mısrî, Limni de gezerken bir kilisenin önüne gelmiş. Bir kalabalığı görünce de içeri girmiş. Meğer o gün onların dinî bayramı imiş. Papaz ayin yapmak, vaaz vermek istemiş ancak söyleyeceğini unutmuş. İncil'e bakmış yazılar silik. Neresini açmışsa böyle. Bakmış ki yabancı birisi var. Cemaate aralarında bir yabancı olduğunu söylemiş. Mısrî ye de, Bu gün bizim bayramımız, Allah Teâlâ ve İsâ' yı gücendirmeyiniz, müsaade edin ayinimizi yapalım demiş. Mısrî de,

"Yâ öyle mi! Vah, vah!. Büyük hata etmişim. Özür dilerim Allah ve İsâ aleyhisselâmın rızasını almak için öyleyse ayinden sonra ben kilisenin eşiğine yatacağım. Bütün kilisede bulunanlar benim üstüme basıp geçin" Diyerek ısrar etmiş. Onlar da kabul etmişler. Âyin sonunda üstüne basarak geçenlerin hepsi şehadet getirerek müslüman olmuş. Papaz, aman efendim, hatanız, kusurunuz affoldu. Kalkın. Bizi kırk yıllık dinimizden döndürüyorsunuz demiş. (Diğer bir varyantta ise o da basmış ve istemediği halde şehadet ve salâvat getirerek müslüman olmuş.) Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz de o zaman,

Dervişlerin en alçağı buğday içinde burçağı
Mısrî gibi bir balçığı her bir ayak basmak gerek nutkunu (ilahi) söy-

[924] **Eyün:** Asil olamayan, hafif, kibirli
[925] **Burçağı:** Hayvan yemi için yetiştirilen mercimeğe benzeyen otsu bitki.

lemiş.[926] Dervişlerin en alçağı tevhid-i ef'al sâlikidir ve dâimî zikir sâhibidir. Beyitte geçen buğday içinde burçak, buğday aynı değerde satılarak birlikte öğütülüp un olur. Tevhid-i ef'âl sâliki ve zikr-i dâimî sahibi de gerek burada Dünyada, gerek kabirde ve gerekse âhirette behemehâl kemâl bulur, ona noksan makâmları tamamlattırılır.

TAHMİS-İ AZBÎ

Bu yolda canından geçen âşık yolunda Vâmık gerek
Kâmil mürşid olan insan cümle derde hazık gerek
Her kârından fariğ [927] olup derdi Hakk'a layık gerek
Derviş olan âşık gerek yolunda hem sâdık gerek,
Bağrı anın yanık gerek can gözleri açık gerek.

Fehm eylemezmiş ruhunu rağbet edenler dürriye[928]
Layıkmıdır insana kim kala koyundan geriye
Sen sırrını bilmez iken sırrın cihânı bürüye
Alçaktan alçak yürüye toprak içinde çürüye
Aşk âteşinde eriye altın gibi sızmak gerek.

Kâmil derler veli herkes melul [929]bilmez ola
Cahil ona derler imiş her kârında fuzul[930] ola
Hubbu siva koymaz seni canın Hakk'a vasıl ola
Zikr-i Hakk'a meşgul ola yana yana tâ kül ola,
Her kim diler makbul ola tevhide boyanmak gerek.

Bu fânide mihnet için ağlamayın çün gülemez
Bir pire teslim olmayan Hüdâ'yı bilemez
Bir noktayı fehmetmeyen bin noktaya dil olamaz
Eyün kişi yol alamaz maksûdunu tiz bulamaz,
Yoğ olmayan vâr olamaz vârını dağıtmak gerek.

Azbî fakiri derdmend[931] kuşandı gayret kuşağı
Bir eyledi kahri gamı fehmeyledi balı yağı
Her birinin bir derdi var göster bana sağdan sağı
Dervişlerin en alçağı buğday içinde burçağı,
Bu Mısrî gibi balçığı her bir ayak basmak gerek.

---

[926] (KABAKCI, 2006),s. 58-59; Yard. Doç. Dr.Kenan ERDOĞAN, ***"Şiir-Efsane-Menkıbe ilişkisi Ve Niyâzî-i Mısrî'nin Menkabelerine Göre Bazı şiirlerinin Hikâyesi"*** Sosyal Bilimler Yıl:2003 Cilt:1 Sayı: 1, s. 50

[927] **Farig:** İşini bitirmiş, boş kalmış, alâkasını kesmiş, rahat, vazgeçmiş, çekilmiş.

[928] **Dürr:** inci. İnci tanesi.

[929] **Melul:** Usanmış. Bıkmış. Bezmiş. Mahzun.

[930] **Fuzul:** (Fazl. C.) Fazla şey. Lüzumsuz söz.

[931] **Derdmend:** f. Tasalı, kaygılı, dertli.

110

Vezin: Mef'ûlü Mefâ'îlün Mef'ûlü Mefâ'îlün

Derd-i Hakk'a talib ol dermâne erem dersen,
Mihnetlere râgıb ol âsâna erem dersen.
Aşk yolu belâlıdır her kârı cefâlıdır,
Canından ümidin kes cânâna erem dersen.
Od yak sineni çâk et su gibi özün pâk et,
Yüzün yere sür hâk et ummâna erem dersen.
Bu yolu bil andan gel deryâyı bul andan dal,
Ka'rına erüp el sal dürr-i kâna erem dersen.
Pîrinle olan ahdi güt nen var ise ko git,
Bildiklerini terk et irfâna erem dersen.
Sabretmede Eyyûb ol, gam çekmede Yâ'kûb ol,
Yûsuf gibi mahbub Ken'âna erem dersen.
Terk et kuru dâvâyı hem ucb ile riyâyı,
Mısrî ko o sevdâyı Sübhân'a erem dersen.

Derd-i Hakk'a talib ol dermâne erem dersen,
Mihnetlere râgıb ol âsâna erem dersen.
Hakk derdine talib ol dermâne erem dersen,
Mihnetleri iste kolaylığa erem dersen.

Aşk yolu belâlıdır her kârı cefâlıdır,
Canından ümidin kes cânâna erem dersen.
Aşk yolu belâlıdır her işi cefâlıdır,
Canından ümidin kes cânâna erem dersen.

Od yak sineni çâk et su gibi özün pâk et,
Yüzün yere sür hâk et ummâna erem dersen.
Ateş yak göğsünü yar, su gibi özün pâk et,
Yüzün yere sür toprak et büyük denize erem dersen.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Allahım hatalarımı ve günahlarımı kar suyuyla temizle, kalbimi de günahlardan koru" [932]

[932] Ebu Davud. Salât. 121; Nesai. Taharet. 47. 48. Miyah. 6. tnitalı. 15: İbn. Mâce. İkâme. 1: Darimî. Salât 37; lbn. Hanbel. II/231. 494

Bu yolu bil andan gel deryâyı bul andan dal,
Ka'rına erüp el sal dürr-i kâna erem dersen.
Bu yolu bil ondan gel deryâyı bul ondan dal,
Dibine erip el sal, olgun inciye erem dersen.

Pîrinle olan ahdi güt nen var ise ko git,
Bildiklerini terk et irfâna erem dersen.
Pîrinle olan ahdi tut neyin var ise bırak git,
Bildiklerini terk et irfâna erem dersen.

Sabretmede Eyyûb ol, gam çekmede Yâ'kûb ol,
Yûsuf gibi mahbub Ken'âna erem dersen.
Sabretmede Eyyûb ol, gam çekmede Yâ'kûb ol,
Yûsuf gibi sevgili Ken'âna erem dersen.

"Sabretmede Eyyûb ol" beytinde geçen sabır, Cenâb-ı Hakk'a şikâyet etmek anlamında değildir, mukâvemet yani dayanıklılıktır. Eyyûb aleyhisselâm Cenâb-ı Hakk'a: ***"Yâ Rabbî sen bana ne kadar musibet verirsen ben dayanırım"*** demişti, hâlbuki kul aciz bir mahlûktur.

Eyyûb aleyhisselâm humma denilen bir nevi sıtma hastalığına tutulmuştu. Bazılarının iddiâ ettikleri gibi yaraları vardı da kurtlandı, hattâ yere dökülenleri Eyyûb aleyhisselâm toplayıp yine yaraların üstüne koyardı gibi sözler yalandır. Hiç böyle bir şey olur mu? Resûl olan kimsede böyle herkesin nefretini mucib olacak illet bulunur mu? Onlar bu gibi hal ve illetlerden korunmuşlardır, zirâ kendileri insanları Allah Teâlâ'ya davet edicidirler. Şâyet bu gibi illetlere maruz kalmış olsalar, ümmeti andan nefret eder, sonra Cenâb-ı Hakk da onlara zulmetmiş olurdu, çünkü bu durumda Nebînin yanına gitmekten ikrâh duyarlardı(tiksinirlerdi). İşte hazreti Eyyûb aleyhisselâm bu hastalığı için şikâyet etmedi. Sonra vahiy geldi:
"Yâ Eyyûb, bana şikâyetin sabrına mâni değildir." Hazreti Eyyûb aleyhisselâmda o zaman hastalığından şifâ bulması için Allah Teâlâ'ya niyaz etti. Sonra tekrar vahiy geldi: ارْكُضْ بِرِجْلِكَ هَذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ

"Oturduğun yere ayağını vur, su çıkacak, onunla vücudunu yıka, bir şeyin kalmaz". [933] O da ayağını yere vurdu, çıkan su ile yıkandı, sağlığına kavuştu. Esasında halka şikâyet etmek sabra manidir, yoksa Cenâb-ı Hakk'a şikâyet sabra engel teşkil etmez.

Yukarıdaki beyitte geçen "Gam çekmede Yakûb ol" sözlerine gelince:

Hazreti Yakûb aleyhisselâmın evladı olup, onu bir anadan, diğer ikisi

---

[933] Sâd, 42

başka anadan idi ki, Yûsuf aleyhisselâm ile küçük kardeştir (Bünyamin). Hazreti Yâkub, Yûsuf'u diğerlerinden daha fazla severdi. Kardeşleri babalarının sevgilerini hasretmek için Yusuf aleyhisselâma yaptıkları hile karşısındaki durum hatırlatılıyor.

<u>Terk et kuru dâvâyı hem ucb ile riyâyı,</u>
<u>Mısrî ko o sevdâyı Sübhân'a erem dersen.</u>
Terk et kuru dâvâyı hem kendini beğenmek ile riyâyı,
Mısrî koy o sevdâyı Sübhân'a erem dersen.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;
"İnsanlar tarağın dişleri gibi eşittir" [934] Sen kendine bir pay çıkarmadan bu yolda gayret göster demektir.

TAHMİS-İ AZBÎ

Sen nefsine galip ol ihsana erem dersen
Kimdir sana kezzâb [935] *ol imana erem dersen*
Her haline kâtip ol yazana erem dersen
Derd-i Hakk'a talib ol dermâne erem dersen,
Mihnetlere râgıb ol âsâna erem dersen.

Ma'nide zehirdir âşk amma ki şifalıdır
Sultanı budur onun meşrepde gedâlıdır
Yâri cefâkar satma billâh vefâlıdır
Aşk yolu belâlıdır her kârı cefâlıdır,
Canından ümidin kes cânâna erem dersen.

Âşk yoluna girdinse hizmetini çalâk [936] *et*
Geç lezzeti nefisden Hakk'ı sana tiryak[937] *et*
Çek elini dünyadan ârif gibi imsâk[938] *et*
Od yak sineni çâk et su gibi özün pâk et,
Yüzün yere sür hâk et ummâna erem dersen.

---

[934] Rivayeti İbn Lâl (398/1008), Mekârimü'l-ahlâk adlı eserinde kaydetmiştir. Bilgi için bkz. Süyûtî, Menâhilü's-safâ, 49: Mesel için bkz. Abdülmecîd Katâmış, el-Emsâl el-Arabiyye, 161. (UYSAL, 23 Bahar 2007)
[935] **Kezzab:** Yalancı. Çok yalan söyleyen.
[936] **Çalak.** f. Yerinde durmayan, çabuk, oynak. Dâima çalışan. Her bir hareketi çabuk olan. Akıl ve ferâseti açık.
[937] **Tiryâk:** panzehir, zehirlenmeden veya bir hastalıktan hemen şifâ bulmaya yarayan ilâç.
[938] **İmsak:** Kendini tutmak. Bir şeyden el çekme

Akla karayı terk et fark eyle özünü bil
Her gördüğün esrârı can u dil matlap kıl
Bilmediğin ahvâla dil urma sakın hem el
Bu yolu bil andan gel deryâyı bul andan dal,
Ka'rına erüp el sal dürr-i kâna erem dersen.

Talip isen ey talip sohbette nasihat tut
Ya söyleme yâhut sen ikrarını gayet güt[939]
Nâ-hak[940] *ile gel Hakk'tan hem cismini uryan et*
Pîrinle olan ahdi güt nen var ise ko git,
Bildiklerini terk et irfâna erem dersen.

Gel ehli bulup sayd et kâmillere mensup ol
Hem sohbetini fark et gayet eyle mergup ol
Etme talebi zihâr[941] *sen kendine matlup ol*
Sabretmede Eyyûb ol, gam çekmede Yâ'kûb ol,
Yûsuf gibi mahbub Ken'âna erem dersen.

Âşkıyla müdâm yâr ol her dem gezip ağlayı
Mecnun zaman oldun sevdin ise Leylânı
Azbî deme ki hoş görmeğe gamı ferdâyı
Terk et kuru dâvâyı hem ucb ile riyâyı,
Mısrî ko o sevdâyı Sübhân'a erem dersen.

---

[939] Gütmek
[940] **Na-hak:** f. Haksız, beyhude, boş.
[941] **Zıhar:** İki şey arasında münasebet ve mutabakat meydana getirmek. İki şeyi birbirine mutabık eylemek. Arka arkaya, mukabil kılmak. Karşılıklı yardımlaşmak

111

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Gözlerini n'oldu bî-dâr eyledin,
Âh-u efgânı sana yâr eyledin,
Aşk oduyle içini nâr eyledin,
N'oldu bülbül içini zâr eyledin,
Ne sebebden azm-i gülzâr eyledin.
Ne oldu ağlarsın ne eylersin taleb,
Bu tükenmez derdine n'oldu sebeb,
Güldeki didârı mı gördün aceb,
N'oldu bülbül işini zâr eyledin,
Ne sebebden azm-i gülzâr eyledin.
Bu fenâ gülzâre talibsen eğer,
Hiç bekâsı yoktur anın tez geçer,
Bu fenâ içre bekâ duydun meğer
N'oldu bülbül işini zâr eyledin,
Ne sebebden azm-i gülzâr eyledin.
Ber-karâr olup biraz eğlenmedin,
Dâim ağlarsın durup dinlenmedin,
Kimse bilmez hâlini anlatmadın,
N'oldu bülbül işini zâr eyledin,
Ne sebebden azm-i gülzâr eyledin.
Bunca hasretten di cânım ne sezer,
Firkâtin günden güne artup gider,
Lûtfedip var gel Niyâzî'ye haber,
N'oldu bülbül işini zâr eyledin,
Ne sebebden azm-i gülzâr eyledin.

Gözlerini n'oldu bî-dâr eyledin,
Âh-u efgânı sana yâr eyledin,
Aşk oduyle içini nâr eyledin,
N'oldu bülbül içini zâr eyledin,
Ne sebebden azm-i gülzâr eyledin.
Gözlerini n'oldu yurtsuz eyledin,
Âh ve efgânı sana yâr eyledin,
Aşk oduyle içini ateş eyledin,
N'oldu bülbül içini zâr eyledin,
Ne sebebden gül bahçesi kast eyledin.

Ne oldu ağlarsın ne eylersin taleb,
Bu tükenmez derdine n'oldu sebeb,
Güldeki didârı mı gördün aceb,
N'oldu bülbül işini zâr eyledin,
Ne sebebden azm-i gülzâr eyledin.
Ne oldu, ağlarsın ne eylersin taleb,
Bu tükenmez derdine n'oldu sebeb,
Güldeki sevgiliyi mi gördün aceb,
N'oldu bülbül işini feryad eyledin,
Ne sebebden azm-i gülzâr eyledin.

Bu fenâ gülzâre talibsen eğer,
Hiç bekâsı yoktur anın tez geçer,
Bu fenâ içre bekâ duydun meğer
N'oldu bülbül işini zâr eyledin,
Ne sebebden azm-i gülzâr eyledin.
Bu fenâ gül bahçesine talibsen eğer,
Hiç bekâsı yoktur anın tez geçer,
Bu fenâ içre bekâ duydun meğer
N'oldu bülbül işini zâr eyledin,
Ne sebebden azm-i gülzâr eyledin.

Fenâ fi'llâh makamının ve zevklerinin uzun sürmediği açıklanmaktadır. Onun için bakâ bi'llâha ulaşmada ısrarlı olunması gerektiği haber veriliyor.

Ber-karâr olup biraz eğlenmedin,
Dâim ağlarsın durup dinlenmedin,
Kimse bilmez hâlini anlatmadın,
N'oldu bülbül işini zâr eyledin,
Ne sebebden azm-i gülzâr eyledin.
Bir karârda olup biraz eğlenmedin,
Dâim ağlarsın durup dinlenmedin,
Kimse bilmez hâlini anlatmadın,
N'oldu bülbül işini zâr eyledin,
Ne sebebden azm-i gülzâr eyledin.

Bunca hasretten di cânım ne sezer,
Firkâtin günden güne artup gider,
Lûtfedip var gel Niyâzî'ye haber,
N'oldu bülbül işini zâr eyledin,
Ne sebebden azm-i gülzâr eyledin.

Bunca hasretten de cânım ne sezer,
Firkâtin günden güne artıp gider,
Lûtfedip var gel Niyâzî'ye haber,
N'oldu bülbül işini zâr eyledin,
Ne sebebden azm-i gülzâr eyledin.

112

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Ârifin mutlak kelâmın duymaya irfân gerek,
Sırr-ı muğlâktır gönülde zevk ile vicdân gerek.
Bir hazînedir tasavvuf mâlik olmaz her hasis,
Bulmağa anı dü âlemde beğim sultan gerek.
Dürr-i yektâ kânını âlemde bulmak isteyen,
Bulmaz anı nehr içinde bahr-i bî-payân gerek.
Ma'rifet dâ'vâsın eden müddeî bilmez mi kim,
Dildeki dâ'vâya elde hüccet ü bürhân gerek.
Ârif oldur başına halkı dirüp cem eylemez
Gönlü cümle halk içinde hâk ile yeksân gerek.
Kibr-ü ucbun illetinden kurtulup sağ olmağa,
Bil tabîbin mâ'nâda Şeyhin senin Lokmân gerek.
Şöhret ıssı ma'rifet kenzini bulmaktır muhal,
Varlığın şehri senin baştan başa virân gerek.
Ölmeden evvel ölüp kabre girip haşre çıkıp,
"Mâlik-ül mülk"-ün şuhûdunda gönül hayran gerek.
Nefsi tamûsun sırât-ı şer'i ile bunda geçüp,
Kalp evi hep hûr-û gilmân cennet-i rıdvân gerek.
Söyleyip işittiği dahî görüp zikrettiği,
Üstüvâ-i arş-ı sırda Hazret-i Rahmân gerek.
Her kaçan tûtîlere feth-i dehân ettik ol,
Lezzetinden tûtîler sözlerine nedmân gerek.
Gâh hamûş olup dilinden kimse almaya cevab,
Gâh açılıp şâd olup güller gibi handân gerek.
Gâhi üns, gâh heybet gâh rü'yet gâh cemal,
Gâh sahv-ü gâhi mahv gâh vücûd gâh cân gerek.
Terk edip cümle kuyûdâtı erişe sırfa ol,
Sırfa erse bir gönül içi anın ummân gerek.
Aradan iskât edip cümle izâfâtı hemân,
Hakk vücûdu âşikâre gayrisi pinhân gerek.
Çünkü ârîdir izâfattan vücûdu dilberin,
Zevk-i küllî isteyen âşık dahi üryân gerek.
Mısrıyâ terk-i izâfât etmeğe lâyık olan,
Kümmel-i insân içinde bindebir insân gerek.

<u>Ârifin mutlak kelâmın duymaya irfân gerek,</u>
<u>Sırr-ı muğlâktır gönülde zevk ile vicdân gerek.</u>
Ârifin mutlak kelâmın duymaya irfân gerek,

Kapalı ve kilitli sırrı gönülde zevk ile vicdân gerek.

Ârifin sözlerini yine ârif olan bilir, çünkü "İrfan" gönülde kapalı bir sırdır, ancak zevk ve vicdan ile bilinir. Bir insan ârif olmayınca vicdan sâhibi olamaz.

Muhyiddîn İbnu'l-Arabî (560-638 / 1165-1240), el-Hakîm et-Tirmizî'nin (hyt. 285 / 898);

"Her rasûl'un, Rabbi'sinden olan nasibi ne iledir?" sorusunu doğru bulmayarak, Rasûl, Nebî ve velilerin zevklerindeki farklılık üzerinde durmaktadır:

"Böyle bir sorunun cevabı tasavvur olunamaz. Çünkü Allah Teâlâ yolunda olanların sözleri zevk yoluyladır. Hiçbir kimsenin, her rasûl'un Rabbi'sinden nasibi ile ilgili bir zevki de olamaz. Çünkü rasûllerin zevkleri rasûllere; nebilerin zevkleri nebilere; velîlerin zevkleri de velilere mahsustur. Bazı rasûllerde ise, hem rasûl, hem nebî hem de velî olduklarından, üç zevk bir aradadır. Bu sebebten Hızır aleyhisselâm Hz. Mûsa aleyhisselâma

"İç yüzünü kavrayamayacağın bir şeye (hubr).." [942] demiştir ki, âyette geçen hubr kelimesi; zevk demektir. Nitekim Hızır aleyhisselâm;

"Ey Mûsâ! Ben, Allah Teâlâ'nın bana öğrettiği öyle bir ilme sahibim ki, sen onu bilmezsin. Sen de, Allah Teâlâ'nın sana öğrettiği Öyle bir ilme sahibsin ki, ben de onu bilemem. " [943] demiştir ki, **bu da zevk'dir**.[944]

O zaman Yûşa aleyhisselâm, Mûsa aleyhisselâma dedi ki:

" Ben, Hızır'ın işinin inceliğini bilirim. Onunla yoldaşlık yapmaya güç yetiremem. Bundan dolayı beraber gelemem. Ama sen eğer ondan ayrıldıktan sonra, bir daha buluşmak üzere arkadaşlık yapmak istiyorsan gidebilirsin." Yûşa geri döndü, Mûsa aleyhisselâm ile Hızır birlikte kaldılar. Birbirleriyle konuşmaya başladılar. Hızır, Mûsa aleyhisselâma bir şeyler sordu,

" Bana uyacak mısın?" dedi. Mûsa, ***" Her ne buyurursan seni dinlerim,"*** diye cevap verdi. O Hakkı bulmuş olan, onunla konuşmak şerefine

---

[942] Kehf, 68

[943] Hz. Mûsâ (a.) ile Hızır (a.) arasında geçen meşhur kıssa Kur'ân-ı Kerîm'de Kehf (18), 60-82. âyetlerde geçmekte olup, bu kıssa hakkındaki malumat Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemden tüm ayrıntıları ile birlikte sadece İbn Abbâs (r.) kanalıyla Ubey b. Ka'b dan (r.) rivayet edilmektedir. Hadis için bak: **Buhârî,** İlim (3), 44, Enbiyâ (60) 29, Tefsîr (65), 18, 196-198. **Müslim,** Fedâil (43), 46, 170-184, hd. no: 2380. **Tirmizî,** Tefsîr (48), 19, hd. no: 3149. **Musned, 5,** 116-122. Ayrıca bak: **İbn Kesîr,** 5, 170-185. **Bidâye,** 1, 295-299. **Fethu'i-Bârî, I,** 176-179, VI, 334-338, VIII, 329-343.

[944] (ATAÇ, 1993), s. 425

eren yüce rasüldeki niyaz'ı gör ki Hızır ona, **" Sana anlatacağım,"** yani, **" Seni uyandıracağım,"** dedi. Hâlbuki Mûsa aleyhisselâm halkı uyandıran ulu rasüldü. Hızır onu hakkın hakikatinden uyandırıyordu.[945]

Bir hazînedir tasavvuf mâlik olmaz her hasis,
Bulmağa anı dü âlemde beğim sultan gerek.
Bir hazînedir tasavvuf her kötü huylu mâlik olmaz,
Bulmağa onu iki âlemde beğim sultan gerek.

Dürr-i yektâ kânını âlemde bulmak isteyen,
Bulmaz anı nehr içinde bahr-i bî-payân gerek.
Eşsiz inci menbaını âlemde bulmak isteyen,
Bulamaz onu ırmak içinde sonsuz deryayı bulmak gerek.

Ma'rifet dâ'vâsın eden müddeî bilmez mi kim,
Dildeki dâ'vâya elde hüccet ü bürhân gerek.
Ma'rifet dâ'vâsın iddia eden bilmez mi ki?
Dildeki dâ'vâya elde hüccet ve delil gerek.

Ârif oldur başına halkı dirüp cem eylemez
Gönlü cümle halk içinde hâk ile yeksân gerek.
Ârif odur ki başına halkı toplayıp cem eylemez
Gönlü cümle halk içinde toprak ile beraber gerek.

Kibr-ü ucbun illetinden kurtulup sağ olmağa,
Bil tabîbin mâ'nâda Şeyhin senin Lokmân gerek.
Kibir ve beğenme illetinden kurtulup diri ve canlı olmağa,
Bil tabîbin mâ'nâda Şeyhin senin Lokmân gerek.

Üftade kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz buyurdu ki;

"Ey evladım ben bu beldede bulunanlardan senin ilminin daha çok ve tab 'ının kemâl-i istikamette olduğuna itikad ediyorum. Lâkin makama karşı ta'zim ile ilmini terket. Sonra buraya kibir ve gururdan kurtulmak için gel. Zira nefs, kibir atına biner ve gurur taylasanını da takarsa, Allah seni onun şerrinden korusun işin zor olur." [946]

Şöhret ıssı ma'rifet kenzini bulmaktır muhal,
Varlığın şehri senin baştan başa virân gerek.
Şöhret sahibine ma'rifet hazinesini bulmak imkânsızdır,

---

[945] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.125), s. 212
[946] (BAHADIROĞLU, 2003), s.138; (HÜDAYİ), c.I, v.17b

Senin varlık yurdunu baştanbaşa yıkılmış gerek.

Dürr-i yektâ öyle gelişi güzel bulunmaz anı bulmağa sonsuz bir deryâ gerekir, yani tevhidin tâlimine Mürşid-i Kâmil ister. Aziz Mahmut Hüdâyi Efendi "Enfâs" namındaki kitabında bir hikâye yazar:

Dervişin biri şeyhine gelir, evlenmek için müsaade ister. Şeyhi olur der. Fakat derviş "Efendim! Ben padişâhın kızını isteyeceğim", der. Şeyhi de *"olur"* der. Derviş sokağa çıkarak acaba padişâhın kızını kimden isteyebilirim diye sorunca, Şeyhülislâmdan derler. Fakir derviş Şeyhülislâma gider. ***"Efendim ben Allah Teâlâ'nın emriyle ve Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem şeriâtı üzerine Padişâhın kızını almak isterim"*** der. Şeyhülislâm bir gün huzurda iken ***"Efendim bir fakir derviş gelip kızınızı benden istedi".***

Padişâh***: "Biz Kureyşî değiliz ki neslen küfüv ve gınâ (eş ve zenginlik) isteyelim ama o fakir kızıma nişanlık olarak bir dürr-i yektâ getirirse kızımı veririm".*** Şeyhülislâm Padişahın emrini dervişe tebliğ eder. Derviş:

"Pekâlâ" der ve çarşıda dürr-i yektânın nerede bulunabileceğini sorar, öğrenir. Derviş kalkıp oraya gider, soyunup denize dalar çıkar, dalar çıkar, yorulur, gücü dermanı kalmaz, deryânın kenârına çekilir, yorgunluktan ve açlıktan yığılır kalır. Daha önce yemin etmişti, yâ ben dürr-i yektâ'yı bulurum yahut da bu deryâ kıyısında can veririm. İşte bu baygınlık esnâsında uykuya dalar. Hakk'ın emriyle deryâda fırtına çıkar, derviş de bu gürültüden uyanır. Bakarki yanında beş altı adet dürr-i yektâ duruyor. Hemen onları koynuna doldurur ve gidip Şeyhülislâm efendinin önüne döker ve böylece Padişâhın kızını alır.

İşte himmet sarfı böyle olur. Bu misâlde olduğu gibi bir kimse tevhide himmet sarf edince muhakkak ona vâsıl olur ve mürşid-i Kâmili bulur, çünkü tevhidin kaynağı Mürşid-i Kâmildir. Şâyet o derviş dere veya nehirlerde inciyi arasaydı bulabilir miydi, bulamazdı. Sordu soruşturdu, nerede bulacağını öğrendi, Cenâb-ı Hak da ona istediğinden fazlasını verdi.

Ölmeden evvel ölüp kabre girip haşre çıkıp,
"Mâlik-ül mülk"-ün şuhûdunda gönül hayran gerek.
Ölmeden evvel ölüp kabre girip haşre çıkıp,
"Mâlik-ül mülk"-ün müşahedesinde gönül hayran gerek.

İnsan "ölmeden önce ölünüz" sırrına mazhar olup tabii ölüm ile ölmeden önce ihtyârî ölümü ile kabre girip ve haşre çıkarak "Mâlik-ül mülk"-ün şuhûduna hayran olmalıdır.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki; ***"İnsanlar nasıl ölmüş-***

lerse öyle ba's olunacaklardır.” [947]

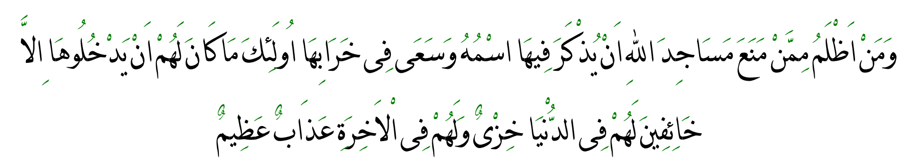
İmdi nazar ehli olanlar cennet ve cehennemi, haşru neşri hep burada görürler. Yarın kıyamet kopmasına nazar etmezler. Zira Şâh-ı Merdân buyurur:

"el-velâdetü rasûlü'l-mevti" yani "doğmak ölümün elçisidir". Ve bir söz dahi buyurur.

"Men mâte fakad kamet kıyâmetehû". Yani "ölen kıyamete durmuştur". Yukarda demişti ki "doğan öldü" şimdi ise "ölen kıyamete durdu" dedi. Bundan anlaşıldı ki erenler haşrü neşri, cennet ve cehennemi bunda görürlermiş. Belki bir nesnenin adı hem evvel hem âhir, hem dünya ve âhiret olmuş olur.

Haşr u neşrin saati geldi ve hem yevmü'l-hisab
Uykudan dür gıl ki ol günden ıyandürür bu gün [948]

<u>Nefsi tamûsun sırât-ı şer'i ile bunda geçüp,</u>
<u>Kalp evi hep hûr-û gilmân cennet-i rıdvân gerek.</u>
Nefis cehennemini şeriat köprüsüyle ile bunda geçip,
Kalp evi hep hûr ve gilmân cennet ve rıdvân gerek.

“Allah'ın mescidlerinde O'nun isminin anılmasını yasak eden ve oraların yıkılmasına çalışan kimseden daha zalim kim vardır? Onların oralara korkmadan girememeleri gerekir. Dünyada rezillik onlaradır, ahirette büyük azab da onlaradır.” [949]

<u>Söyleyip işittiği dahî görüp zikrettiği,</u>
<u>Üstüvâ-i arş-ı sırda Hazret-i Rahmân gerek.</u>
Söyleyip işittiği dahî görüp fikrettiği,
Sırrın arş direklerinde Hazret-i Rahmân gerek.

Hazreti Rahmândan murad “Gavs-ı âzam” dır, çünkü Gavs, Rahmân isminin mazharıdır ve bütün âlemlerde mutasarrıf olan Gavstır. الرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ

---

[947] İbn Hanbel. I/215
[948] (Niyâzî-i Mısrî, 2003), s. 24
[949] Bakara, 114

اسْتَوَى "Rahmân arş-ı alâsında hükümrândır"[950] âyetindeki ***"Rahman"*** dan murad Gavstır, yani ***"Gavs-ı azâm arş üstünde müstevî oldu"*** demektir. Zirâ Gavsın azâmeti şudur ki bu âlemler anın avucunda bir hardal tanesi kadardır. Anın "Sâhib-i şimâli" ve "Sahib-i yemini" tâbir olunan vezîrleri vardır.

<u>Her kaçan tûtîlere feth-i dehân ettik ol,</u>
<u>Lezzetinden tûtîler sözlerine nedmân gerek.</u>
Ne zaman papağan kuşlarına konuşmayı öğrettik,
Lezzetinden papağan sözlerine pişmanlık gerekti.

Niyâzî-i Mısrî, bu yolun sırlarını öğrettiği ve halini kesbetmeyen, bilmeyen kişilerden bizâr olduğunu beyan ediyor.

<u>Gâh hamûş olup dilinden kimse almaya cevab,</u>
<u>Gâh açılıp şâd olup güller gibi handân gerek.</u>
Bazan suskun olup dilinden kimse almaya cevab,
Bazan açılıp neşeli olup güller gibi gülmek gerek.

<u>Gâhi üns, gâh heybet gâh rü'yet gâh cemal,</u>
<u>Gâh sahv-ü gâhi mahv gâh vücûd gâh cân gerek.</u>
Ara sıra ünsiyet, ara sıra heybet bazan görmek bazan cemal,
Bazan ayıklık, bazan harab olma bazan varlık bazan cân gerek.

Burada mahv-ü sahv işret ehlinin tam sarhoşluğu ile teşbih edilmektedir. Her zaman aynı halde bulunulmayacağı için dikkatli olunmasını gerektiği aşikar edilmektedir.

<u>Terk edip cümle kuyûdâtı erişe sırfa ol,</u>
<u>Sırfa erse bir gönül içi anın ummân gerek.</u>
Terk edip cümle kayıtları saflığa erişe,
Bir gönül saflığa ererse içi onun derya olmuş demektir.

Zira tasavvufta dört çeşit terk vardır:
"Der tarîk-i Nakşi Bendî lazım âmed çâr-u çîz
Terki dünya, terki ukbâ, terki hestî, terki terk"

1. Terk-i dünya: Zâhidlerin bütün dünya nimetlerini, malı ve mülkü âhiret için terk etmeleri. Yahya b. Muâz, zühdün hakikatine ancak şu üç şeyle vakıf

[950] Tâhâ, 5

olunabileceğini vurgulamaktadır: Sırf Allah için amel (alâkasız amel), maddî bir şeye tamah etmeden konuşmak (tamahsız söz), baş olma arzusu taşımadan ve nefsi maddîyât ile zelil etmeden azîz olmak. [951]

2. Terk-i ukbâ: Âriflerin cenneti ve oradaki nimetleri, ilâhî cemâli temâşa için terk etmeleri. Bu manayı ifade için, Yahya b. Muâz, "Zâhid, senin burnuna sirke ve hardal çektirir, ârif ise sana misk ü amber koklatır" (Yani, zâhid Allah kokusundan ve cehennem azâbından, ârif ise Allah sevgisinden ve ilâhî nimetlerden bahseder, biri celâlden, öbürü cemâlden dem vurur) demektedir .[952]

3. Terk-i hestî: Sâliklerin kendi varlığını da terk ederek, Hakk'ta fânî olmaları.

4. Terk-i terk: Kâmil âriflerin terki de terk etmeleri, aklında ve zihninde terk diye bir kavramın kalmamasıdır. Hakk'a yönelmek için dünya ve tüm mâsivâdan sıyrılmanın önemine dikkat çeken Yahya b. Muâz, dünyanın süslü bir gelin gibi olduğunu, dünyaya rağbet edenlerin onu taramaya ve süslemeye çalışırken, zâhidlerin, bu gelinin yüzünü kömürle karartıp, saçlarını yolduklarını, elbisesini yırttıklarını, âriflerin ise Allah Teâlâ ile meşgul oldukları için bu geline iltifat etmediklerini dile getirmektedir.[953]

Tasavvuf, erken dönemden itibaren Müslüman halkın İslâmî yaşamı üzerinde etkili olmuş ve zaman zaman siyasî hayatı da etkilemiştir. Müslüman bilincin oluşmasındaki katkısı büyüktür. Özellikle "Zühd Hadisleri"ni İslamî yorumlarının temeline koyan tasavvuf, İslam iktisadi hayatının oluşmasında etkili olmuştur.

Tasavvuf konusu, müstakil çalışmalarla işlenmiş ve üzerinde tartışılması ve çalışılması gereken hâlâ birçok problem bulunmaktadır.

Kendilerini İslam'ın özünü anlamak ve yaşamakla tanımlayan sûfiler, inşa ettikleri dünyalarının temellerini hadislerle oluşturmuşlardır. Bu hadislerin mesajları ise kısaca "terk-i dünya" etmektir. İsterse bu dünya bir çöp bile olsa…[954]

İslam'ın tasavvufî yorumunun İslam iktisadiyatına yaptığı olumsuz etkiyi değerlendiren bir alıntıyı bu husus şu şekilde açıklanmaktadır.

"İslam dini, dünya karşısında genel olarak olumlu ve aktif bir tutum içerisinde yer almaktadır. Kitabî olarak Kuran ve Sünnet, çalışıp çabalamaya, kazanca olumlu olarak bakmakla beraber bu olumlu tavrın Müslüman bireylerde devamlı bir pratiğe dönüştüğünü söylemek pek mümkün değildir. Tasavvufun genel olarak dünyayı aşağı görmesi, mal ve mülke karşı mesafeli

---

[951] Kuşeyrî, er-Risale, s.117; Gazali, İhya, c.V, s.113.
[952] Kuşeyrî, a.g.e., s.117; Gazali, a.g.e., c.V, s.113.
[953] Kuşeyrî, a.g.e., s.119; Serrâc, el-Lumâ, s.73; Gazali, a.g.e., c.V, s.113.
[954] Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb*, I, 493.

duran bir birey tipini ortaya çıkarmıştır. Geniş halk kitleleri Kitabî İslam'a değil tasavvuf büyüklerinin tavsiye ve yaşantılarına bakarak hayatlarını yönlendirdikleri için, İslam toplumlarındaki iktisadi atâletin birinci derecede kurucu ve meşrulaştırıcı unsuru dinin bizzat kendisi değildir. Bir cümle ile iktisat faaliyeti söz konusu olduğunda, tasavvufî İslam'ın, çoğu durumda kitâbî İslam'a ters hükümler içerdiği rahatlıkla söylenebilir. Nitekim İslam'ın (Kitabî İslam); ticareti, mal ve mülk sahibi olmayı mübah kıldığını ve hatta helal dairesinde dünyaya (çalışma ve kazanma) rağbeti özendirdiği halde, Tasavvufî İslam, dünya karşısında pasif bir tutum sergilemektedir. Bu hayati ayrım İslam dininin zeminini hazırlayacağı "ahlak dünyası" söz konusu olduğunda hayati bir önem kazanmaktadır. Gerçekten Osmanlı'da çözülme devrinin ahlak dünyasını yerine göre inşa eden ve yerine göre de hızlandıran tasavvufî telkinlerdir." [955]

İslam tarihinin çok erken döneminden itibaren baş gösteren dâhilî/siyasî çekişmeler, Kuran ve Hadisin yorumlanmasında etkili olduğu gibi, Hadis rivayetlerinin oluşmasında, yaşanan tarihin hadisleşmesinde de büyük etken olmuştur. Kabile faktörünün başat belirleyici olduğu bir sosyal ortamda, Arab- Mevali ayrımı, hilafetin saltanata, bilvesile kabile saltanatına dönüşmesi, sosyal adaletsizliklere, gelir dağılımındaki büyük dengesizliklere neden olmuştur. Yaşanılan hayatın –Hz. Peygamber'in (a.s.) tesis ettiği model dönemin ardından- siyasî, iktisadî ve dinî anlamda olumsuz bir tablo çizmesi, pratik olarak, siyasetten ve onun maddi getirilerinden pay alamayan çevrelerin "*terk-i dünya*" etmelerine ve daha sonra ise "*terk-i dünya*" anlayışının bir dünya görüşü haline gelmesine neden olmuştur. Tasavvuf geleneğinin önemli bir kolunu temsil eden Nakşîbendiliğin dünyaya ait tasavvurunu özetleyen **Dünyayı terk**, **ahireti terk**, **her şeyi terk**, hatta terk etme eylemini bile terk etmek ilkesidir. Bu ilkeler: Sonuç olarak her şeyi terk etmeyi öğütlemektedir. Hadislerde yer alan; zengin-fakir, mal-mülk, gibi konulardaki mesajlar, bu dönemin koşulları ve anlayışı içinde şekillenerek, tamamen dünya ve zenginliğin aleyhine bir söyleme dönüşmüştür.

İslam tarihi içinde kurulan İslam devletlerinin, temelde ganimet gelirine dayalı bir iktisadi sisteminin olduğu göz önüne alındığında, ekonomik ve diğer iktisadi gelişmelerin geri kalmasında sözünü ettiğimiz anlayışın/dünya görüşünün olumsuz rolünün olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle tasavvufun böyle bir zihniyeti "*sûfi doktrini*" haline getirmesi ve halk üzerinde fazlasıyla etkili olması, ekonomik ve sınaî alanlarındaki gelişmeleri etkilemiştir. Dünyanın faniliği, ahiretin bakiliği ve asıl yurdun ahiret olduğu inancına, kıyamet

---

[955] Şükrü Nişancı, *Osmanlı İktisat Zihniyeti*, Okumuş Adam Y., İstanbul 2002, s. 19-21. Ayrıcabkz. Davut Dursun, *Osmanlı Devletinde Siyaset ve Din*, İşaret Y., İstanbul 1992, s. 37-38.

söylemleri ve hele kıyametin çok yakın olduğu inancı da eklenince, Müslümanların genelinde hâkim olan zihniyet; her an kıyametin kopmasına hazırlanmak şekline gelmiştir. Neredeyse her Cuma günü kıyametin kopmasını bekleyen ümmetin dünya ile ilgili en uzun vadeli projesi de bir haftalık olmaya mahkûm olmuştur. Rivayetlerde yer alan zengin ve fakirlikle ilgili hadisler, toplumun zengin ve fakirleri arasındaki dengeyi, olumlu anlamda kurmaya yönelik pratik yararı amaçlayan Nebevî mesajlar olarak görmek gerekir.[956] Tarih içinde anlaşıldığı gibi onları, bir hayat felsefesi ve dünya görüşünün tesisi için belirlenmiş ilkeler olarak anlamıyoruz. Hayatın prensiplerini, Kur'an ve Nebevî Sünnetin genelinden ortaya çıkan amaç ve hedeflerden çıkarmamızın daha isabetli olacağı kanaatindeyiz.

Zühd Hadislerinin yönlendirdiği tasavvufî hayat anlayışının, bireysel olgunlaşma alanında olumlu tesirleri olmakla birlikte, toplumsal alandaki tesirleri, hele dünyanın imarı anlamındaki iktisadi yapılanma üzerinde, aynı olumlu etkisinden söz edebilmek çok zordur.[957]

Aradan iskât edip cümle izâfâtı hemân,
Hakk vücûdu âşikâre gayrisi pinhân gerek.
Hemen aradan düşürüp bütün bağıntıları,
Hakk vücûdu açığa çıkarsa diğerleri gizlenmiş demektir.

Çünkü ârîdir izâfattan vücûdu dilberin,
Zevk-i küllî isteyen âşık dahi üryân gerek.
Çünkü dilberin vücûdu noksanlıklardan paktır,
Tam zevk isteyen âşık dahi çıplak gerekir.

Çıplaklık yokluğa işarettir. Elbisesi olana hırka giydirmezler. Sevgili karşısında çıplak olan kayıtlardan kurtulmuş demektir.

---

[956] ***"Fakirlikle öğünürüm."*** (Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. El-Hüseyn, *Kitâbu'z-Zühdi'l-Kebîr*, Dâru'l-Cinan, Beyrut 1987, s.102)
"Abdurrahman b. Avf'ı Cennet'e emekleyerek girerken gördüm." (Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb fî Muâmelâti'l-Mahbûb*, Mısır 1961, I, 493.)
"Ümmetin en hayırlıları fakirlerdir. Onların cennete en çabuk yerleşenleride zayıflardır." (Gazâlî, Ebû Hamid, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, Beyrut tsz., IV, 194.)
"Size ehl-i Cennet'i haber vereyim mi? Onlar her zayıf ve güçsüzlerdir." (İbn Mâce, Zühd, 3, (II, 1378, Ha. No: 4116).
"Fakir mü'minler zenginlerden yarım gün önce Cennet'e gireceklerdir. Bu beş yüz yıldır." (İbn Mâce, Zühd, 6, (II, 1380, Ha. No: 4122).
[957] (KELEŞ)

Mısrıyâ terk-i izâfât etmeğe lâyık olan,
Kümmel-i[958] insân içinde bindebir insân gerek.
Yâ Mısrı bağıntıları terk-i etmeğe lâyık olan,
Kamil insânlar içinde bindebir insân gerek.

Kâmil insan odur ki; kusursuz olduğundan üstadlık mertebesinde kulluk eder. Mesafeleri katetikten sonradır ki;

HAK, onun başına Halifelik tacını koyar. Bir kalıcılık bulur. Yok oluştan sonra...Tekrar yolun sonuna varıp, başa döner.Şeriatı şiar edinir.. Tarikatı da hırka gibi üstüne giyer.Hakikât onun. Zâtının makamıdır, bil!..Orada küfürle imân bir aradadır!..[959]

TAHMİS-İ AZBÎ

Pîr-i âşk olup bu yolda "küllü men aleyhâ fân"[960] gerek
Vâlihi hayran gerek sinesi püryan gerek
Sahib vain[961] dem bu dem iman olanda an gerek
Ârifin mutlak kelâmın duymaya irfân gerek,
Sırr-ı muğlâktır gönülde zevk ile vicdân gerek.

Karadan alır nasîbin olsa bir kes ger hasîs
Ruz u şeb kendine lanet seyri gör eyler hasîs
Evliya gurbunda olmazız bir yalancı bir hasîs
Bir hazînedir tasavvuf mâlik olmaz her hasîs,
Bulmağa anı dü âlemde beğim sultan gerek.

Vuslat-ı dildarı kim mâtemde bulmak isteyen
Evliyanın sırrını her demde bulmak isteyen
Pîri Allah olduğun âdemde bulmak isteyen
Dürr-i yektâ kânını âlemde bulmak isteyen,
Bulmaz anı nehr içinde bahr-i bî-payân gerek.

Âlem ü âdem içinde epsem ol olmaz mı kim
Bunca yıl arzu tekellüm eyleyen duymaz mı kim
Hakk'a karşı ma'rifet ızhâr eden sanmaz mı kim
Ma'rifet dâ'vâsın eden müddeî bilmez mi kim,
Dildeki dâ'vâya elde hüccet ü bürhân gerek.

Hakk'a teslim rıza olanı bilirsen ağlamaz
Sabreder cevri belâya halka sırrın söylemez

---

[958] **Kümmel:** (Kâmil. C.) Kâmiller. Olgunlar. İlmen, dinen ve mânen kâmil olan büyük zatlar. Büyük mâneviyat ve fazilet sahibi insanlar.
[959] (Şeyh Mahmûd Şebüsterî), b. 345-349
[960] ***"Yeryüzünde bulunan her şey fanidir."*** (Rahman, 26)
[961] **Vain**: boş, faydasız, gururlu, nafile, abes, anlamsız, beyhude, kendini beğenmiş, kibirli

Bende-i Hakk kimsenin pendin efendi dinlemez
Ârif oldur başına halkı dirüp cem eylemez
Gönlü cümle halk içinde hâk ile yeksân gerek.

Görür aşkı er gerek meydanı aşkta salmağa
Kendiyi terk eyler ol ferdâ gamına salmağa
Zâhir u batın haber dil Hakk cemâlin bulmağa
Kibr-ü ucbun illetinden kurtulup sağ olmağa,
Bil tabîbin mâ'nâda Şeyhin senin Lokmân gerek.

Ol ki halinden haberdâr oldu etmez kıl u kâl
Gel bu pendimden gözün aç merd isen bir hisse al
Ey bu gün arzı rezalet eyleyen sahibi kemal
Şöhret ıssı ma'rifet kenzini bulmaktır muhal,
Varlığın şehri senin baştanbaşa virân gerek.

Kendi halin fikr edip hayret içinde ol kâle[962]
Kaydı ukbâ ve fenâyı er gibi zevka sala
Haşr-ı neşrin gerdeşinden [963]*gönlünü âsayiş bula*
Ölmeden evvel ölüp kabre girip haşre çıkıp,
"Mâlik-ül mülk"-ün şuhûdunda gönül hayran gerek.

Cay-i [964] *âsayiş bula ancak ona hizmet geçüp*
Yetmiş iki millet içre kendini alçak seçip
Sohbeti irfan içinde hem meyi Kevser içip
Nefsi tamûsun sırât-ı şer'i ile bunda geçip,
Kalp evi hep hûr-û gilmân cennet-i rıdvân gerek.

Bu sebepdir ehl-i irfan her sözü bikr [965]*ettiği*
Cevri yâri zevk bilip her hâline şükrettiği
Âşıkın dinlemesini rûz u şep fikrim ettiği
Söyleyip işittiği dahî görüp zikrettiği,
Üstüvâ-i arş-ı sırda Hazret-i Rahmân gerek.

Âlemî tufân eder eşki revân ettikte ol
Cennet-i irfan eder sözün ayan ettikte ol
Mürdeler [966]*ihya edermiş bahşu can ettikte ol*
Her kaçan tûtîlere feth-i dehân ettik ol,
Lezzetinden tûtîler sözlerine nedmân gerek.

Gâhîce dil hasta miskin gâhîce âlicenap [967]
Gâh ol ruyi cihâna aktab [968] *şu'le-i tâb*[969]

---

[962] Söze
[963] **Kerd:** Sürmek. Def'etmek, kovmak. Boyun
[964] **Cây:** f. Yer, makam, mevki.
[965] **Bikr:** (Bikir) Bozulmamış. Temiz. Bekâr. El sürülmemiş.
[966] **Mürd:** (Emrüd. C.) Sakalı belirmemiş genç yiğitler.
[967] **Âlicenap:** yüksek ahlâklı, cömert.

Gâh ol ilmi ledünden eyleye çok fethi bâb
Gâh hamûş olup dilinden kimse almaya cevab,
Gâh açılıp şâd olup güller gibi handân gerek.

Gâh helal ola haramı gâh haram ola haram
Gâh ola aklı mükemmel gâh ede arz u celal
Gâh mümin gâh batıl gâh kâfir u gâh dalâl [970]
Gâhî üns, gâh heybet gâh rü'yet gâh cemal,
Gâh sahv-ü gâhî mahv gâh vücûd gâh cân gerek.

Kimseye fâni cihânda satmaya hiç takvayı ol
Tıfl içinde hân-ı âlem ol mektebi harfe ol
İlmi irfan ile yani ere şeyhi sırfa [971] *ol*
Terk edip cümle kuyûdâtı erişe sırfa ol,
Sırfa erse bir gönül içi anın ummân gerek.

Ârif-i billâh olan elbet ola hakk'al yakîn
Ola seyran gâhî onun arş-ı kürsi kemterin
Bir olup arz-u semâvat bir ola huld u berin [972]
Aradan iskât edip cümle izâfâtı hemân,
Hakk vücûdu âşikâre gayrisi pinhân gerek.

Kadrini fehm eyledi hâver [973] *ziya hâverin*
Senin hâr[974] *ile yeksân görme kadrin gevherin*
Batının idrâk edersen nîru Hakk'tır yerin
Çünkü ârîdir izâfattan vücûdu dilberin,
Zevk-i küllî isteyen âşık dahi üryân gerek.

Hükmü nahvî sırfı icra etmede ehl-i güman[975]
Bilmedi şirki hafidir ilticâyı âşiyan
Azbî'ye kaydı vücûdü kaydı duhândan yemân
Mısrıyâ terk-i izâfât etmeğe lâyık olan,
Kümmel-i insân içinde bindebir insân gerek.

---

[968] **Aktab:** kutublar, hak tarîkatlerin reisleri, şahları; bir çok Müslümanların kendisine bağlandıkları büyük velilerden zamanın en büyük mürşidi olan kimseler.
[969] **Tab:** f. "Parıldayan, parlayan, parlatan, aydınlatan" anlamlarına gelir ve birleşik kelimeler yapılır.
[970] **Dalâl:** sapıklık; doğrudan, îman ve İslâmiyet yolundan sapmak.
[971] **Sırf(e):** Sadece, yalnızca. Sâfi ve hâlis şey. Karışık olmayan
[972] **Huld:** Ebedilik. Sonu olmayan. Sonu olmamak **Berin:** f. Pek yüksek, en yüce (cennet)
[973] **Haver:** güneşin doğduğu gün. erkek ve kadın adı olarak kullanılır. levent, şark, doğu.
[974] **Hâr :** Mermer
[975] **Güman:** f. Zan. Tahmin. Sanmak. şüphe.

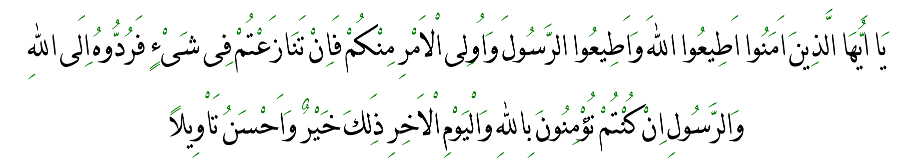
113

Vezin: Feîlâtün feîlâtün feîlâtün feîlün

Sâlikin Mürşîdine hizmeti şâhâne gerek,
Eşiğine koya bâşın diye şâhâ ne gerek.
Geçe Dünya ile ukbâyı dahî etmeye âr,
Bu yolun mihnetine ol katı merdâne gerek.
Nâ-murad olmağa tâlip ola kim menzil ala,
Dahî halk içre adı âkil-ü dîvâne gerek.
Dahî Mûsâ gibi Hızr'a gemisin deldire ol,
Eski dıvârı yıkıp hem katl-i oğlana gerek.
Gemi sağ olsa anı gasbeder emmâre-i nefs,
Yeni dıvar beğim eski vîrâne gerek.
Eğer öldürmese oğlanı sonu fâsıd olur,
Bu bağın bülbülü aşk oduna pervâne gerek.
Ey Niyâzî bu yola kim gire kurbân ede can,
Îyd-i ekberdir ana vuslat-ı cânâne gerek.

Sâlikin Mürşîdine hizmeti şâhâne gerek,
Eşiğine koya bâşın diye şâhâ ne gerek.
Sâlikin Mürşîdine hizmeti şâhâ yaraşır gibi gerek,
Eşiğine koya bâşın diye şâhâ ne gerek.

Sâlikin üç mertebesi vardır: Biri muhib, biri mürid, diğeri de sâliktir. Muhib olan kimse yalnız tevhid ehli ile muhabbet eder. Mürit hem muhabbet eder, hem de bîat etmek ister. Sâlik ise bîat ederek sülûk eder. Burada murad edilen esasen budur, yani sülûk edenin Mürşidine hizmeti, vükelânın en baştaki zâtı nice kıymetli tutar, hizmet ve itaat eylerse, sâlikin de Mürşidine öyle itaat ve hizmet etmesi ve kıymetli tutması gerekir, hatta daha ziyâde olmasını ister. Çünkü birinci husustakine itaat ve hizmet edilmesi dünyevî geçim dolayısıyladır. Şâyet kusur işlerse geçimi kesilir ve o da geçimini başka yerden temini cihetine gidebilir. Fakat Mürşide hizmet ise Hakk cihetindendir ve Mürşidin emri Hakk'ın emridir. Eğer Mürşidin emrine sâlik itaat etmemiş olursa, başka cihetten Mürşidden kazanacağını elde edemez. Mürşidin hizmeti nedir diye sorulursa, onun hizmeti Hak yolunda Hakk'ın yaptığı emirlerden ibârettir. Binaenaleyh Mürşidin emrini tutmamak, Hakk'ın emrini tutmamak ve Hak emirlerine itaat etmemektir.

"Ey İnananlar! Allah'a itaat edin, Rasule ve sizden buyruk sahibi olanlara itaat edin. Eğer bir şeyde çekişirseniz, Allah'a ve ahiret gününe inanmışsanız onun halini Allah'a ve Rasule bırakın. Bu, hayırlı ve netice itibariyle en güzeldir." [976]

Melek, Allah Teâlâ'sına dedi ki:

Yarabbi! Beni bir şeyle görevli kılma; ben sana iki kat kulluk edeyim. Beni nefsimin hoşuna gidecek şeyle teklif etme çünkü teklifte ürküntü vardır, ağırdır. Allah Teâlâ buyurdu ki:

Sana pek az teklif yükletilmesi, senin için teklifsiz olan milyonlarca ibadetten daha hayırlıdır. Dilencinin isteği üzerine vereceğin bir akçe, kendi arzunla verdiğin bin akçeden hayırlıdır. [977]

Geçe Dünya ile ukbâyı dahî etmeye âr,
Bu yolun mihnetine ol katı merdâne gerek.
Geçe Dünya ile ahireti dahî utanmaya,
Bu yolun meşakkatine ol sert er kişi gerek.

Bu yolun mihneti, yani zahmeti şudur ki, yarân her zaman bulunmaz. Çünkü gerçek tevhid ehli pek nâdir bulunur. Meselâ, buradan kalkıp Mısır'a bir tevhid ehli bularak muhabbet ve sohbet etmek için gidersiniz, sonra o gittiğiniz yerde ya bir ahbab bulursunuz veya bulamazsınız. Çünkü bulunmaz şeydir, bulunursa da gizlenirler. İşte bunun için merdanlık, yani yiğitlik gerekir ki, sen de buna dayanamazsın.

Nâ-murad olmağa tâlip ola kim menzil ala,
Dahî halk içre adı âkil-ü dîvâne gerek.
Muradına ermemiş olmağa tâlip ol ki menzil alasın,
Dahî halk içre adı dîvâne akıllı gerek.

Aklın üç mertebesi vardır:

Biri akl-ı maaş ki Dünyada yaşam ve geçim gibi şeylerle ilgisi olan hususlara aklı erer.

Biri de akl-ı maad ki bu gibi kimselerin âhiret işlerine aklı erer.

Diğeri de akl-ı kâmil ki yalnız İlâhî bilgileri düşünür.

Bu akl-ı kâmil sâhipleri Tevhid ehlidir. Bunlara "Ukalâ-yi meczûbîn" (akıllı deliler, cezbe sâhibi veya tanrı aşkına tutulmuş kimseler) tâbir olunur. Çünkü akl-ı maaş ve akl-ı maad sâhipleri, bunların cezbeye kapılmış kimseler

---

[976] Âl-i İmran, 59
[977] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.253), s.342

olarak görürler.

Diyelim ki, mucize sizin aklınızın göremeyeceği bir şeydir. Akıl ise Allah Teâlâ'nın insanda bir hüccetidir. Onu yerinde kullanmasan seni yanıltır. Bundan dolayıdır ki, akıllar yetmiş iki millete göre değişiktir. Biri birini yanıltmaktadır. [978]

"Eğer akıllar onun bağladığı düğümleri çözseydi Allah Teâlâ enbiyayı yollar mıydı?"[979]

Nasıl ki, aynayı (akıl) bir kere eğri tuttun mu, orada yüz binlerce doğru ayna olsa artık ondaki görüntüyü düzeltemezsin. Kur'an-ı Kerim'de,

"Biz sana kendinden önce gelen kitaplarla senin yanında olanları gerçeklendiren kitap gönderdik," [980] buyurulmuştur. [981]

Dahî Mûsâ gibi Hızr'a gemisin deldire ol,
Eski dıvârı yıkıp hem katl-i oğlana gerek.
Dahî Mûsâ gibi Hızır'a gemisin deldire ol,
Eski duvârı yıkıp hem oğlanı öldürmek gerek.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz Risale-i Hızriyye'sinde Hızır kıssasını işlemiş ve diğer mutasavvıfların aksine anlaşılması zor remzler kullanmadan ve ehl-i sünnet çerçevesinde yorumlayarak tartışmalara ve eleştirilere sebep olacak fikirler ortaya koymaktan kaçınmıştır. Kıssayı açıklarken ilk önce ayeti verip daha sonra da yorumlarını sıralamıştır. Zaman zaman hadisleri de kullanarak konunun önemini anlatmaya çalışmıştır. Risale daha çok verâ-takvâ, hubb-i câh yâni mal-makam sevgisi, ucb yâni kişinin kendini beğenmesi konuları üzerinde yoğunlaşır. Hubb-i câh ve ucb sıfatlarının kötülüğünü ve zararlarını uzun uzun anlatır.

Niyazi Mısrî, *sefineden* muradın Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin şerîati olduğunu zikreder. Hızır'dan muradın da Mûsa aleyhisselâma mahzûrâtı mubah kılan ilmi öğretmesidir. Daha sonra ise *sefineden* murâd; takvadır, zühddür, verâ'dır, ilimdir, irfandır, onun için. O, sefineyi ilk önce Hz. Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellemin şeriatına benzetirken, daha sonra onu tasavvufun temel prensipleriyle yorum-

---

[978] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.265), s.353
[979] Mesnevî, c.IV, b. 3197
[980] Mâide, 49
[981] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.265), s.353

lamıştır. Böylece gemi, insanı nasıl bir yere ulaştıran vâsıta ise, bu prensipler de insanı manevî kurtuluşa erdiren, ilâhi aşka ulaştıran aracılardır, demek istemiştir.

Sefineden murâd salahtır, takvadır, zühddür, ilimdir ve irfandır. Mûsâ ve Hızır aleyhisselâm bütün salah ehline yol göstermişlerdir. Çünkü salihler riyadan uzak olmalıdır.

Salih insanlar kendisinin ihlâsını gördüklerinde ona gıpta edip kendilerinin de salah ehli olmak isteyeceklerini düşünebilir. Hâlbuki salah gemisini gasb eden melik vardır ve salah ehli bundan habersizdir. Bu sebeple salah ehli, kendinde bir ayıp bulmalıdır ki halk arasında filan kimse çok sâlihtir, denmesin ve gemisi kurtulsun.

Niyazi Mısrî'ye göre oğlandan murâd, hubb-i câh sıfatıdır. Bu sıfat, Hz Mûsâ da mahvi olmuştur. Hızır, aslında Mûsa'da bulunan ve çocuk suretine giren makam mevki sevgisini katletmişdir. Hz. İbrahim de oğlu İsmail'i Allah Teâlâ'ya kurban etmek istediğinde aslında kendi içinde mahvi olan hubb-i câh sıfatını katletmek istemiştir. Hubb-i câh sıfatını büyük düşman olarak gören Niyazi Mısrî, onun öldürülmesi gerektiğini söyler." ***Ölmeden önce ölünüz"*** hadis-i şerifinin de hubb-i câh'a remz olduğunu bunun da *"ölmeden önce halâs olun"* anlamına geldiğini söyler.

Niyazi Mısrî'ye göre, oğlan hubb-i câh'tır. Anası Hz. Mûsa aleyhisselâmın kuddûsîsidir. Babası ise nefsi mutmainnesidir. Nebiler suluklarına nefs-i mutmainneden başlarlar. Hz. Mûsa aleyhisselâmın ruhu, ruhu kudsi iken nefsi nefsi mutmainne iken bu ruha, bu nefse, bu oğlan, lâyık değildir. Hubb-i cah ancak dağlara münâsibtir Allah Teâlâ, Hz. Mûsa aleyhisselâmın bu sıfatını kendisine oğlan suretinde gösterip onu katlettirmiştir. Mâ'sum bir çocuğu öldürmek ne kadar zorsa hubb-i câh'ı izâle etmek o kadar zordur. Kemâl ehli, çok çalışarak hubb-i câh hastalığından kurtulabilir, eğer kurtulamazsa melik ona gazab ederek onu öldürür. Onu öldüremeyen yani oğlan sevdasına düşen haramdan sakınmaz; bu da onu helâk eder,

Hubb-i câh'ı terk etmek Hızır'ın sıfatındandır. Kim Hızır'ın sıfatıyla muttasıf olursa onun ilmine nâil olur.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîze göre cidardan (duvar) murâd ucb sıfatıdır. Yâni kendini beğenme sıfatıdır. Bu sıfat, kemâli ziyâde olan kimselerde olur. Bir insanın kemâli, arttıkça onda bu sıfat da artar, bu sebepledir ki bu sıfat birçok kemâl ehlini helâk etmiştir.

Kişi daha çok kendi eksikliklerini örtüp kemâline delâlet eden şeyi ortaya çıkarır ve kendini diğer insanlardan üstün göstermeye çalışır. Başka insanların ayıplarını ortaya çıkarmak ister; hâlbuki insan bir kimsede başkalarına zararı olmayan bir kusur gördüğünde üzerine duvar örtüp

onu sakınmalıdır. İnsanlara zarar veren bir ayıp gördüğünde ise duvarı yıkıp bu ayıbı açıklamalıdır.

Hızır, Hz. Mûsa aleyhisselâma bu üç olayla âdâb-ı ilâhiyeyi öğretti, fakat bunu ancak ehil olan anlayabildi.

Birinci kıssada, Hızır ***istedim*** dedi. Geminin delinmesinde bir ayb vardı ve bunu kendine nisbet ederek ***istedim*** dedi. İkinci kıssada oğlanın ana-babası mü'minlerdi. Onların tarafında hayr, oğlan tuğyan sahibiydi bu sebeple ***istedik*** dedi. Kemâl olan tarafı Hakk'a eksik olan tarafı kendine nisbet etti. Üçüncü kıssada katıksız hayr vardı bu sebeple onu Hakk'a nisbet ederek ***Rabbin istedi*** dedi. Bu ilm-i ilâhidir ve bütün kemâl ehline gerekir. Hızır önce mahzûrâtı gösterip daha sonra olayların te'vilini haber vermiştir. Bunda amaç, Hz, Mûsa aleyhisselâmın istidadını denemektir.

İşte ilm-i ledün, ilm-i ilâhi, ilm-i vera', ilmi vehbîdir. Maddesi Hızır'ın Hz. Mûsa aleyhisselâma ta'lim ettirdiği üç şeyden geçmekle olur. Başta riyadan ve nifaktan kaçınıp câhtan ve ucbdan halâs olan kimse bu ilmi öğrenmeye lâyık olur.[982]

Gemi sağ olsa anı gasbeder emmâre-i nefs,
Yeni dıvar beğim eski vîrâne gerek.
Gemi sağlam olsa onu gasbeder nefs-i emmâre,
Beğim yeni duvar eski vîrânede gerek.

Eğer öldürmese oğlanı sonu fâsıd olur,
Bu bağın bülbülü aşk oduna pervâne gerek.
Eğer öldürmese oğlanı sonu fâsıd [983] olur,
Bu bağın bülbülü aşk ateşine pervâne gerek.

Mekâbe

Bir gün İbrahim b. Edhem kaddese'llâhü sırrah'ül azîz, Rabbine şöyle dua eder:

"Ya Rabbi, Senin aşkına tutuldum. Senden gayrı her şeyi terk edip huzuruna geldim. Seni gördükten sonra, bakışlarım başka şey görmez oldu..."

O, tam bu dualarla dopdolu olduğu ve bu duanın mânevî atmosferi içinde bulunduğu bir sırada, Kâbe'nin kenarında oğlunu görür. Oğlu da onu görmüştür. Senelerin verdiği hasret, ikisini birbirine koşturur. Tam

[982] (MISRÎ); (ÖZLER, 2004), s.109-111
[983] **Fasd:** Kan alma, hacamet. * Damar kesmek. **Fasid**: Düzen bozan

sarmaş dolaş olurlar ki, hâtiften bir ses gelir:

"İbrahim, bir kalbte iki sevgi olmaz!"

İşte o zaman İbrahim ikinci çığlığı basar: ***"Muhabbetine mani olanı al, Allahım!"*** Ve oğlu ayaklarının dibine yığılıvermiştir..[984]

Ey Niyâzî bu yola kim gire kurbân ede can,
Îyd-i ekberdir ana vuslat-ı cânâne gerek.
Ey Niyâzî bu yola kim gire kurbân ede can,
Büyük bayramdır ona vuslatı cânâne gerek.

Can, yani ruh; Ruh makâmı cem makâmıdır, Bir kesret-i tabiiyye vardır. Bir kimse sülûk edince kesret-i tabiyyeden kurtulur, Çünkü ef'âlin Hakk'ın olduğuna, sıfâtın Hakk'ın olduğuna, vücûdunun zât-ı Hakk'ın olduğuna vâkıf olunca, o zaman kesret-i tabiiyye kalmaz Bundan sonra "Makâm-ı cem" ki ruh makâmıdır, orada kesret bâtın olup, vahdet zâhir olur, yani Hak zâhir, halk bâtındır. Sonra "Hazretül-cem "makâmında ki, makâm-ı nefs ve makâm-ı şerîâttir, kesret zâhir, vahdet bâtındır, yani halk zâhir, Hak bâtındır. İşte Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîzin canını kurbân et demesi, ruh makâmından nefs makâmına geçmek demektir. Bu hal bir İyd-i ekber ve Hacc-ül ekberdir.

TAHMİS-İ AZBÎ

Sıdk ı pâk ile davran ahd ile peymân gerek
Hakk'ı yekdâne bilip hem özü bir-dâne [985]gerek
Cân ile hizmet edip kalmaya bir cân gerek
Sâlikin Mürşîdine hizmeti şâhâne gerek,
Eşiğine koya bâşın diye şâhâ ne gerek.

Gördüğünü bildiği onun ola ancak diyâr
Rengi [986] dildâr ile yâri kıla rengi ızhar
Ne çeke kaydı adviyi[987] ne bile çünbüşü yâr
Geçe Dünya ile ukbâyı dahî etmeye âr,
Bu yolun mihnetine ol katı merdâne gerek.

---

[984] Ferîdüddin Attâr, Tezkiretü'l-Evliya, İbrâhim Ethem'in hayatı
[985] Eşsiz
[986] Renk
[987] **Adüvv:** Düşman, hasım

Elem ve gam deyü gamdan geçelim müşkil odur
Ola pervane gibi beste[988] *lisan bülbül odur*
Lâ ve illâ yı bilen cahil ise fazıl odur
Nâ-murad olmağa tâlip ola kim menzil ala,
Dahî halk içre adı âkil-ü dîvâne gerek.

Ona bu ilmi ledün sırrını çün bildire ol
Kimini ağladıben kimisini güldüre ol
Kimini vahyede ondan kimini öldüre ol
Dahî Mûsâ gibi Hızr'a gemisin deldire ol,
Eski dıvârı yıkıp hem katl-i oğlana gerek.

Çün yolundan şaşıra nice bin avere nefs
Ede biçâre nicedir dile biçâre nefs
Kendine hem dem ede iblis mekkâre[989] *nefs*
Gemi sağ olsa anı gasbeder emmâre-i nefs,
Yeni dıvar beğim eski vîrâne gerek.

Sanma her gördüğünü sıdk ile ol âşık ol
Zahir u batını idrak edici hâzık [990]*olur*
Sanma bu ilmi ledün her kişiye layık olur
Eğer öldürmese oğlanı sonu fâsıd olur,
Bu bağın bülbülü aşk oduna pervâne gerek.

Azbî'ya feyzi hüdâdır sana ahd u eman
Kimine her vechile Hakkı ede Hakk'tan iz'an
Cümle ikbal kanadın ola ancak uryan
Ey Niyâzî bu yola kim gire kurbân ede can,
Îyd-i ekberdir ana vuslat-ı cânâne gerek.

---

[988] **Beste:** f. Bağlanmış, bitiştirilmiş, bağlı. Kapalı.
[989] **Mekkâr:** Hilekâr. Düzenbaz. Çok aldatıcı. Mekir yapan.
[990] **Hâzık:** Mehâretli, işinin ehli, mütehassıs.

ل L

114

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

İster isen bulasın cânânı sen,
Gayre bakma sende iste sende bul,
Kendi mir'atında gözle anı sen,
Gayre bakma sende iste sende bul.

Her sıfat kim sende var izle anı,
Gör ne sırdan feyz alır gözle anı,
Erişince zâtına özle anı,
Gayre bakma sende iste sende bul.

Kenzi mahfî âşikâr hep sendedir,
Yaz ve kış leyl ü nehâr hep sendedir,
İki âlemde ne var hep sendedir,
Gayre bakma sende iste sende bul.

"Men aref" sırrına er, ko gafleti,
Gör ne remz eyler bu insân sûreti,
Haşr ü neşr ile tamûyu cenneti,
Gayre bakma sende iste sende bul.

Haşr-ı sûri hâlin inkâr eyleme,
Gülşen iken yerini hâr eyleme,
Enfüs ü âfâkı bil âr eyleme,
Gayre bakma sende iste sende bul.

Zat-ı Hakk'ı anla zâtındır senin,
Hem sıfâtı hep sıfâtındır senin.
Sen seni bilmek necâtındır senin,
Gayri bakma sende iste sende bul.

Sûreti terk eyle manâ bulagör,
Ko sıfatı bahr-ı zâta dalagör.
Ey Niyâzi şark u garba dolagör,
Gayre bakma sende iste sende bul.

İster isen bulasın cânânı sen,
Gayre bakma sende iste sende bul,
Kendi mir'atında gözle anı sen,
Gayre bakma sende iste sende bul.

İster isen bulasın cânânı sen,
Başkasına bakma sende iste sende bul,
Kendi aynanda gözle anı sen,
Başkasına bakma sende iste sende bul.

Her sıfat kim sende var izle anı,
Gör ne sırdan feyz alır gözle anı,
Erişince zâtına özle anı,
Gayre bakma sende iste sende bul.
Her sıfat kim sende var izle onu,
Gör ne sırdan feyz alır gözle onu,
Erişince zâtına özle onu,
Gayre bakma sende iste sende bul.

Bil ki, güneş nereye yönelse, karşısında karanlık görmez. Karşısına düşen her şey aydınlık (nur) görünür. Güneşin gördüğü nur, karşısına düşen eşyayı ışıklandıran kendi yüzünün nurudur. Ama zulmetin karşısında aydınlık olmaz. Karanlık, karşısında bulunan eşyada daima karanlık görür. Bu karanlık, karşısına düşen eşyayı karartan kendi karanlığıdır. İmdi güneş, kendine kıyasen, bütün âlemin nurdan ibaret bulunduğunu zanneder. Zulmet (karanlık) ise, kendisine kıyas ederek bütün eşyanın zulmetten ibaret olduğunu sanar.

Güneş, arif-i billâh olan muvahhid mü'minin misalidir. Bu zaten bütün eşyada, kendi irfanının, tevhidinin, imanının ve ayanının ***"Hiçbir şey yoktur ki Allah Teâlâ'yı hamd ile tesbih etmesin. Lakin siz onların tesbihlerini anlayamazsınız."*** [991] Ayetinin ifade ettiği gibi aksini, nurunu görür. Hâlbuki aslında eşyanın bir kısmında cehalet, küfür ve isyan zulmeti vardır. Fakat o mü'minin bakışının nuru, bütün eşyayı kaplar da o, hepsinde sadece nur görür. Bütün insanlara iyi zan besler. Bu sıfat, bir insana, ancak kemale eriştiren bir mürşid-i kâmilin terbiyesi altında iç tasfiyesiyle mümkün olur.

Zulmet ise cehalet ile kalbi kararmış cahile benzer. Bu adam, bütün eşyada bir eksiklik görür, herkeste bir ayıp arar. Cahil neye baksa, cehaletinin ve ayıbının siyahlığı o şeye akseder. Baktığı şey ne olursa olsun onda muhakkak bir ayıp ve noksan bulur. Fukara bilmez ki o, kendi ayıp ve noksanıdır, oradan kendine aksetmiştir.

Binaenaleyh, ey Ehlullah yolunda süluk eden talip, Allah'ta mücahede et ki ruhunun güneşi battığı yerden doğsun, tutulduğu yerden açılsın, kalbinin âlemleri nurlansın, nuru yüzüne vursun ve senin yüzünden kar-

---

[991] İsra, 44

şında bulunanlara yansıyarak hepsini aydınlatsın. Karşında bulunanlar, senin ilim ve irfanının nurundan istifade etsin, senin gölgende, yani cisminin ve bedeninin gölgesinde istirahat etsinler. İşte güzel huyun kemali budur. [992]

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Cesette bir et parçası yardır. O iyi olursa bütün ceset iyi olur, o bozulursa bütün ceset bozulur. Dikkat edin o kalptir" [993]

Kenzi mahfî âşikâr hep sendedir,
Yaz ve kış leyl ü nehâr hep sendedir,
İki âlemde ne var hep sendedir,
Gayre bakma sende iste sende bul.
Gizli ve açık hazine hep sendedir,
Yaz ve kış gece ve gündüz hep sendedir,
İki âlemde ne var hep sendedir,
Gayre bakma sende iste sende bul.

Kenz-i mahfî, yani İlâhî sırlar ef'âl, sıfât, zât sende âşikârdır. Yaz ve kış, gece ve gündüz ve iki âlemde, yani Dünya ve âhirette her ne var ise hep sende mevcuttur. Çünkü insan nusha-i câmiadır. Vücûd tek bir vücûd değilmidir? Bunların Hakkın vücûdundan başka müstakil vücûdları varmıdır, yoktur. Yaz ve Kış, gece ve gündüz dünya ve âhiretin ve senin vücûdun vücûdu Hakk'tır. Başka vücûd yoktur.

"Men aref" sırrına er, ko gafleti,
Gör ne remz eyler bu insân sûreti,
Haşr ü neşr ile tamûyu cenneti,
Gayre bakma sende iste sende bul.
"Men aref" sırrına er, bırak gafleti,
Gör ne işaret eyler bu insân sûreti,
Öldükten sonra dirilme ile cehennem ve cenneti,
Gayre bakma sende iste sende bul.

[992] (ATEŞ, 1971) Üçüncü sofra
[993] Buhârî, îman. 39; Müslim. Mûsakat. 107

RİSALE-İ AHVÂL-İ HAŞR VE MEÂD [994]

Kendi katımızda ahvâli haşrın ve emr-i meâdın temsili odur ki, bütün müşkiller insana malum olmakta dört mertebe üzeredir.

1- Eşyada bazı şeyler vardır ki, insan onu bilmekte bir kere görüp veya işitse ne olduğunu bilir ve anlar. Tekrar onu başka birine sormaya muhtaç olmaz. Onlar hissi eşyadır. Vücudlarında ve katre-i asliyelerinde ta'mik[995] bakışa ihtiyaç olacak kadar ilmin inceliklerine gerek yoktur.

2- İnsan onu bilinceye kadar, nice kere iâdeye (tekrar tekrar anlatmaya-görmeğe) muhtaç olur, tâki hatırında manasını, anlayışını bulup iâdeye muhtaç olmaz.

3-İnsan onu nice kere iâdeden sonra bir miktar bilmiştir. Lakin bu kadar iâdeden sonra ancak hazzı vardır. Zihninde manasını, anlayışını bulmak için bunun gibileri için mücerred iâde kendi için değildir. Belki hem kendi faidesi için hem başkaları için ifâde için iâde eder.

4- İnsan onu nice defa iadeden sonra tekrar iâde etmekte kendinin asla nefsî hazzı kalmamıştır. İâdeden niyeti ancak irşad ve talim içindir.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem defalarca cehenneme girdiği[996] başkalarını çıkarmak için olup kendinden bir isteği için olmadığı gibi, bu makamın sahipleri gerek asâlet ile gerek verâset ile dünyaya cehalet ile gelmezler, yani ilim ile gelirler. Hz.İsâ aleyhisselâmın beşikte ***"Âdem aleyhisselâm su ile çamur halinde iken nebi idik"*** sözü gibi evliyanın büyükleri dahi dünyaya gelmezden önce bazı olaylardan haber verdikleri bu makamda olduklarındandır. Bunlar her âleme geldikçe geçmişlerini unutmazlar. Bunların her âlemde seyr ve sülukları **zât'tan zât'a** dır. Bunlar şarab-ı nesimi (hoş ve tatlı içkiyi) sırf içmişlerdir. Bunlar sahbâyı zât-ı nuş etmişlerdir. Bunlar şehir ehlidir. Köyde durmazlar. Bunlar taht sahibidirler. Köy ehli bunların çobanlarıdır. Bular daima hamr-ı lebi canan[997]

---

[994] (Niyazi-i Mısri)

[995] Ta'mik: (Umk. dan) Derinleştirmek. Derin kazmak. * İnceden inceye araştırmak. Esasına varacak şekilde araştırmak.

[996] وَاِنْ مِنْكُمْ اِلاَّ وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا : ***"Sizden cehenneme uğramayacak yoktur. Bu, Rabbinin yapmayı üzerine aldığı kesinleşmiş bir hükümdür."*** (Meryem, 71)

[997] Sevgili dudağının içkisi

ile sarhoştur فاحببت ان اعرف [998]câmi ile sâfî [999] içenler bunlardır. Bir dâimi a'zeb[1000] içindedirler ki bütün a'zeblardan daha üstündür. Bunlar bir derd içindedirler ki her eyledikleri lezzetine yüzbin türlü derman muadil olamaz. Nitekim Hz.Muhyiddin-i Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz buyurdular ki

فيتخيل من لا معرفة له فى الامور ان العارف فى راحة لا والله بل هو اشد عذابا من كل وجه ان

اشد البلاء على الانبياء

Hadis-i şerifi bunların bir vakitlerine cem'i mazi ve müstakbeli (bütün zamanımı) verirdim. Derdlerinin bir zerresine bütün rahatımı terk ederdim. Bunu yaptı ama neyleyim ki, kime yalvaralım imdi müşkil her ne kadar zor olursa o kadar arifin azbı ziyade olur. Amma feth oldukta lezzeti ve sıfatı esenlikle feth olandan اَضْعَافًا مُضَاعَفَةً [1001] olur. Dürrü meknûn sadefte [1002]olur. Sadefte deryada olur. Derya dibine de herkesin eli eremez. Dışarı çıkarmaya hayli zahmet ister. Fakat çıkarsa her birisinin değeri bir koca ölçek mavi boncuk değerinden ziyade olur.

Bir daha açıklayalım. Ola ki, bir hoşça anlaşılaydı. Mesela;

Şu mesele ki iâdeye muhtaç ola, Hatırına yerleşmediğinden marifeti az olduğundan başlangıçlarında tez tez iâde eder. Fakat marifeti ziyade oldukça gönlünde ziyade anlanır ve marifetleri ile lezzetlenir. Yine o meselenin bir yüzden bir müşkülü dahi zuhur eder. Bu suretle dahi yine iâde eder. İâdeden sonra uruç eder. Yine zihninde onu mulahaza eder ve düşünür. Berzahta alıkor. Nice zaman tekrar olan ma'luma bir başka yüzden bir müşkil dahi açılır. Yine iâdeyi müktazî olur. Yine bir başka ibâret ile yine tekrar iâde eder. Her sonra geldikçe evvelinden hatırda ziyade anlanır lezzeti kadar. Lezzeti de marifeti kadardır. Hz. İdris aleyhisselâm berzahda dört bin sene durup yine Sûreti İlyas'da makamın tekmil için geldiği gibi tâ şu kadar gider gelir ki, o şeyi kemal-i marifet namıyla bilinen kemal marifetin iki alameti vardır. Biri odur ki o şeyi ziyade bildiği

[998] ***"Ben, gizli bir hazine idim bilinmek istedim ve beni tanısınlar diye mahlûkatı yarattım."*** (Aclûnî. 2/132; Aliyu'l Kari. 273: Manası doğru olsa da hiçbir senedi olmayan bu sözün hadis olmadığı açıktır.)

[999] **Safi:** Katışıksız. Temiz, süzülmüş ve temiz. * Bozuk olmayan. Hâlis.

[1000] **A'zeb:** Çok tatlı. Pek hoş.

[1001] ***"Kat kat arttırılmış olarak"*** Al-i İmran, 130

[1002] **Sadef:** Deniz böceklerinin kıymetli kabuğu ve onlardan yapılan şeyler. * Sert, parlak ve şeffafa yakın madde. İnci kabuğu.

yönden asla hazzı olmaya ve bir alameti de odur ki, o şeyin sureti kalbinde müntehab [1003] ola sonra o şeyi itlâkı Hakk ile mutlak ola Evveli Allah, ahiri Allah كان الله ولم يكن معه شيء [1004] yüz göstere. Yine şu güç meseleler ki nice kere iâdeye muhtaçtır. O iâde Kıyamet-i Suğra (Küçük Kıyamet) dir. Diğer iâdedeki gönülden sûreti müntehap ola. Kıyamet-i Kübra olur. Bunun ikisi arasında olanlar Kıyamet-i vüsta derler. Sırrı bundan ziyade keşfetmek olmaz.

İşte bu fakirin mezhebi ve itikâdi budur ki ister tenâsuhîye, gerek hulûliyeye hamlet, gerek ebâhiyeye, gerek ittihâdiyeye hamlet.

Arifler Allah Teâlâ mezhebindendir. İşte Allah Teâlâ mezhebi budur. Nefsinden Rabbine açık yol budur.

Şiir:

"O talih sultan** (Yüce Allah Teâlâ) **nın hükmü ve kazası olmaksızın bir yaprak bile ağaçtan düşmez)[1005]

Ben gerçekten, bir köpek öldürdüm ve bir mazlumu onun zulmünden kurtardım" diye buyurdu. Sultan bu sözleri işitince, gidip o münafıkın kabrini açmalarını emretti. Kabri açınca içinde siyah bir köpeğin uyuduğunu gördüler. Padişah, hemen başını yere koyarak özür dilemeğe başladı. Bahâ Veled kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz:

"O şahsın yaratılışında köpek karakteri ve yırtıcılığı olduğu için sonunda köpek oldu. Kıyamet gününde yine köpek olacaktır" diye buyurdu.[1006]

Haşr-ı sûri hâlin inkâr eyleme,
Gülşen iken yerini hâr eyleme,
Enfüs ü âfâkı bil âr eyleme,
Gayre bakma sende iste sende bul.
Geçici mahşer hâlini inkâr eyleme,
Gül bahçesi iken yerini dikenlik eyleme,
İç ve dış âlemi bil utanma,
Gayre bakma sende iste sende bul.

Haşr iki kısımdır:

Bir kısmı burada ki, cümlemiz burada Hakk'ı ârif olmak için haşrolduk. Biri

[1003] **Müntehab:** Seçilmiş. Güzide. İntihab ve ihtiyar olunmuş.
[1004] Allah Teâlâ vardı, başka bir şey yoktu.
[1005] Mesnevî c. III. b.1899
[1006] (YAZICI, 1995), s. 197

de âlem-i âhirette ki, o haşir bir haşr-i ekberdir, o da cismânidir, mahşerde haşroluruz. İns ve cin, melekler vesâir toplanıp sırât-ı mîzân kurulur, cennet ehli cennete, cehennem ehli cehenneme gönderilir. İşte bunları inkâr edip yerin bir gülistan (gülbahçesi) iken, hârîstân (dikenli bir çorak tarla) eyleme. Beyitte geçen enfüs kendi nefsin, afâk ise, bu görünen âlem, yani ***"Tafsîlat-ı Muhammediyye"*** dir. Çünkü Cenab-ı Hak önce "Nur-i Muhammedî " yi yarattı. Bu âlem ***"Nûr-i Muhamedî"*** nin tafsîli ve şerhidir.

Hakk'ın sıfât-ı subûtiyye ve mâneviyyesi yedidir:

Hayat, ilm, semi, basar, irâde, kudret, kelâm. Bunların üçü bâtın, dördü zahirdir. Bâtın olanlar Hayat, ilim, irâdettir. Zâhir olanlar: Semi, basar, kudret, kelâmdır. Anın için hacılar "Tavaf-ı kudüm" ve "Tavaf-ı vedâ" da üç defa Beyt-i Şerifi pehlivanlar gibi kollarını sallayarak kurula kurula tavâf ederler. Bu suretle bâtın olan üç sıfatın, yani hayat, ilm ve irâdetin zâhir olması için üç defa tavâf ederler. Bunun bir defası hayat sıfatı için, bir defası ilm sıfatı için, üçüncüsü de irâdet sıfatı içindir. Ayrıca dört defa da zâhir olan (semi, basar, kudret, (kelâm), sıfatları için tavâf ederler. Ancak bu dört sıfat esasen zâhir olduklarından bu kere teennî ile (yani bütün bu hususları düşünerek) tavâf ederler.

Kâbe, yani ***"Beyt-i Şerif"*** mazhar-ı zattır, insan ise mazhar-ı sıfattır. Bu sıfatlar Hakk'a nisbet olunduğu vakit kadîmdir, çünkü Hakk kadimdir, onun sıfatlarıda kadimdir. Şahsa nisbet olunduğu vakit, hâdisdir, zirâ şahıs hadis değilmidir, yani sonradan yaratılmadımı, evet sonradan yaratıldı. Şu halde mukayyeddir, yani o sıfatlar şahısla mukayyeddir. Ve sıfât-ı cüz'iyye denildiği de bu sıfatların şahısla kayıdlanmış olduklarından dolayıdır. Hakk'ın sıfatları ise ***"Külli sıfatlar"*** dır. Sıfat-ı cüz'iyye sıfât-ı külliyenin mazharıdır. Meselâ: İrâde-i cüz'iyye irade-i külliyenin, kudreti cüz'iyye kudreti külliyenin mazharlarıdır, yani Cenâb-ı Hak (insandaki) bu cüz'î sıfatlar ile zâhirdir.

Zat-ı Hakk'ı anla zâtındır senin,
Hem sıfâtı hep sıfâtındır senin.
Sen seni bilmek necâtındır senin,
Gayri bakma sende iste sende bul.
Zat-ı Hakk'ı anla zâtındır senin,
Hem sıfâtı hep sıfâtındır senin.
Sen seni bilmek kurtuluşundur senin,
Gayri bakma sende iste sende bul.

Bir derviş Mevlânâ kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz hazretlerine hikâye etti ki:

"Filân çok şarap içiyor, fakat hiç sarhoş olmuyor." Mevlânâ:

"Belki yakasından aşağı döküyor, çünkü şarabın özelliği ***sarhoş etmek-***

tir. *Sarhoş etmediğine göre sirke olmalıdır. Şeriat ve tarikat mukallitleri de böyledir. Allah Teâlâ'nın sözünü okur geveler ve onu hiç hazmetmezler; velilerin özlerini anlatırlar ve hiçbir suretle mest olmaz ve neşelenmezler, zira okur, geveler ve hiçbir şey yutmazlar. Allah Teâlâ'yı bilmek, Allah Teâlâ'yı anmaktan daha iyidir. Kur'an-ı Kerim'de*

"Ey iman eden kullarım! Şüphesiz benim yarattığım yeryüzü geniştir. O halde yalnız ***bana kulluk edin."*** [1007]

den maksat ***Allah Teâlâ'yı bilin*** *demektir; istenilen de budur"* buyurdu.[1008]

Akıl insanı sürekli olarak bir şeylerin farkına kavuşturdukça özgürlüğü kısıtlanmakta ve rahatsız olmaktadır.

"İnsan özgür olarak doğmuştur, fakat her yerde zincire vurulmuştur" [1009]

İşte ilâhın bir olduğunu ve ona tabi olmaktan başka çaresi olmadığını anlamak çaresizliğin bitkinliği ile Allah Teâlâ'ya yönelir. Bu ilâhın varlığındaki hakikat önemlide değildir. Her şey olabilir. Mesela, biz Allah Teâlâ'yı ilah kabul ederiz. Bir başkası, nefsini; bir başkası da olmadığını; vb. her şey bir ilâhtır. Yeter ki seçilsin.

İlâhın ikiliği demek insanın varlığına pay çıkarması demektir. Bu nedenle akıl, tutkular ve irade insanda kontrol altına alınıp ikilikten kurtularak ilâhı bulmak ile özgür olmak demektir. Çünkü insanın varlık sahasındaki en büyük acısı yok olmak acısıdır.

İlâhı bulmak belki insanın özgür olmasının tek çıkar yoludur. Artık özgürlüğün tadına bu şekilde varabilir. Bu ise onda kendini yok etmesi tevhîdi bulması ile olabilir. Tevhid sıkıntıların bittiği makamdır.

Sûreti terk eyle manâ bulagör,
Ko sıfatı bahr-ı zâta dalagör.
Ey Niyâzi şark u garba dolagör,
Gayre bakma sende iste sende bul.
Sûreti terk eyle manâ bulagör,
Ko sıfatı zâta denizine dalagör.
Ey Niyâzi doğu ve batıya dolagör,
Gayre bakma sende iste sende bul.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Allah Teâlâ sizin suretlerinize ve mallarınıza bakmaz, kalplerinize ve

---

[1007] Ankebut, 56
[1008] (YAZICI, 1995), s. 660-(388)
[1009] Jean-Jacques Rousseau

amellerinize bakar." [1010]

Allah Teâlâ, ben sana, bir gönül sahibinden bakarım. Secdene, altın vermene bakmam bile demektedir. Sen, gönlünü gönül sandın da gönül sahiplerini aramayı bıraktın. Gönül öyle bir varlıktır ki bu yedi gök gibi yedi yüz tanesini oraya koysan kaybolur gider. Bu çeşit gönül kırıklarına gönül deme. Sebzvar'da Ebubekir arama. ***Gönül sahibi, altı yüzlü aynadır.*** Allah Teâlâ, altı cihette de o aynadan nazar eder durur. Altı cihette bulunan, bu cihetlerden kurtulamayan kişiye Allah Teâlâ, o gönül sahibi vasıta olamadıkça nazar etmez. Birisini reddederse onun için eder. Kabul ederse yine şefaatçi odur. O olmadıkça Allah Teâlâ kimseye rızk vermez. İşte ben, vuslata ulaşan kişinin ahvalinden bir miktarcığını söyledim. Allah Teâlâ, ihsanını onun eline kor da acınanlara onun elinden ihsanda bulunur. Onun avucu ile bütünlük denizi birleşmiştir. O, neliksiz ve niteliksizdir ve tam kemal sahibidir. Söze sığmayan bu birleşmeyi söylemenin imkânı yoktur vesselam. Ey zengin, yüzlerce çuval altın getirsen Allah Teâlâ der ki:

A iki büklüm adam gönül getir. Gönül senden razı ise ben de razıyım. Gönül senden yüz çevirmişse ben de yüz çeviririm. Sana bakmam, o gönle bakarım.

Ey canı kapımda olan, bana armağan olarak gönül getir. Gönül sahibi, seninle nasılsa ben de öyleyim. Cennetler anaların ayakları altındadır. Halkın anası da odur, babası da odur, aslı da o. Ne mutlu gönlü deriden bedenden ayırt edebilen kişiye. [1011]

[1010] Muslim, VIII,11; İbn Mace, II,1333,ha. 4143

[1011] Mesnevi, (V. İzbudak Terc.) c. V, beyitler: 869-885

115

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Ey gönül gel Hakk'a giden râhı bul,
Ehl-i derd olup derûnî âhı bul,
Cânın ilindeki şems ü mâhı bul,
Âdem isen "semme vechu'llâh"ı bul,
Kande baksan ol güzel Allâhı bul.
Devlet-i Dünyaya mağrur olma sen,
Lezzet-i câhına mesrur olma sen,
Anları izzet sanıp hor olma sen,
Âdem isen "semme vechu'llâh"ı bul,
Kande baksan ol güzel Allâhı bul.
Gerçi Allâha ibadet de güzel,
Zühd ü takvâ kanââtta güzel,
Halvet ehline kerâmet de güzel,
Âdem isen "semme vechu'llâh"ı bul.
Kande baksan ol güzel Allâhı bul.
Ol sana açmış durur dâim gözün,
Sen yetürmişsin ha ararsın özün,
Bi-cihet göstermiş eşyâda yüzün,
Âdem isen "semme vechu'llâh"ı bul,
Kande baksan ol güzel Allâhı bul.
Ârife eşyâda esmâ görünür,
Cümle esmâda müsemmâ görünür,
Bu Niyâzi'den de Mevlâ görünür,
Âdem isen "semme vechu'llâh"ı bul,
Kande baksan ol güzel Allâhı gör.

Ey gönül gel Hakk'a giden râhı bul,
Ehl-i derd olup derûnî âhı bul,
Cânın ilindeki şems ü mâhı bul,
Âdem isen "semme vechu'llâh"ı bul,
Kande baksan ol güzel Allâhı bul.
Ey gönül gel Hakk'a giden yolu bul,
Ehl-i derd olup gönülden çıkan âhı bul,
Cân ilindeki güneş ve ayı bul,
Âdem isen "semme vechu'llâh"ı bul,
Hangi kaynağa baksan ol güzel Allâhı bul.

Devlet-i Dünyaya mağrur olma sen,
Lezzet-i câhına mesrur olma sen,
Anları izzet sanıp hor olma sen,
Âdem isen "semme vechu'llâh"ı bul,
Kande baksan ol güzel Allâhı bul.
Devlet-i Dünyaya mağrur olma sen,
Makam lezzeti ile sevinme sen,
Onları izzet sanıp hor olma sen,
Âdem isen "semme vechu'llâh"ı bul,
Kande baksan ol güzel Allâhı bul.

Gerçi Allâha ibadet de güzel,
Zühd ü takvâ vü kanâât de güzel,
Halvet ehline kerâmet de güzel,
Âdem isen "semme vechu'llâh"ı bul.
Kande baksan ol güzel Allâhı bul.
Gerçi Allâha ibadet de güzel,
Zühd ve takvâ vü kanâât de güzel,
Halvet ehline kerâmet de güzel,
Âdem isen "semme vechu'llâh"ı bul.
Kande baksan ol güzel Allâhı bul.

Ya'ni cemî'i evliyada keramet bulunmak lâzım ve vâcib değildir. Ve dahî bir kimesnede bu üç alâmet ve sıfat bulunup veliyyullah olması mukarrer iken asla onda harik-iâde keramet bulunmasa, kerameti yoktur ve kerameti olmayan evliyâullahdan olmaz diye inkâr ile kadh (atıp tutma) ve zem etmeyip ve ânı terk etmemek gerektir. Amma enbiyânın hâli buna kıyâs olunmaz. Cümlesine, hâline ve meşrebine ve zamanına ve mahalline göre ve ol zaman halkının hallerine ve amellerine göre mu'cize lâzımdır ki, da'vâyı nübüvvetlerinde, sıdklarına ya'ni hak Peygamber olmalarına hüccet ve kuvvettir. Amma evliyanın bazısında bulunsa kifayet eder. Ve bundan sonra aşağıda bu hususun illetini beyândan hikmeti ma'lûm olur.[1012]

Ehlüllah izhâr ve kerâmetde bir değillerdir, bir kaç türlüdür. Ekseri alçaklık gösterip tevâzuan kerametini halka izhâr etmemekle hallerin bildirmemişlerdir. Ve ba'zıları dahî halk-ı âlem hallerine muttalî oldukların istemeyip ve riya ve ucûbden hâzer edip izhârından haz etmemişlerdir. Zîra nefs mekkâr (hilekar) ve halk fettan (fitneci)dır. Nice velîleri ve

[1012] (FUADÎ), v. 7a

sâlihleri yoldan çıkarmışlardır. Bu mekr ve fitneden hazer ederler. Ve bazıları dahî meşreblerinde sıdk ve himmetlerinde hâlis ve muhlîs olmakla keramet zuhurunda nef ve hikmet anlayup kerameti izhâr etmişlerdir. Cümle menâfi'den nef i oldur ki kendiler tarîk-ı Hak'da ve sırât-ı mustakıymde oldukları bilinip ve bilinmekle ba'zı irşadı lâzım olanları tarîk-i Hakka ve hâl-i irfana çeküp ve evliyanın gerçekliğini ve ehl-i Hak olduklarını halk bilip ve onlara iktida ve ittibâ'la muhîb ve mürîd olup tuğyan ve zılâl ile günahlar işlemekden halâs olup ve sulahâ ve ehl-i takvadan olmakdir. Bu nef için kerameti izhâr ederler. Mahalline ve hâline ve âdemine göre cümlesi hûbdur.[1013]

<u>Ol sana açmış durur dâim gözün,</u>
<u>Sen yetürmişsin ha ararsın özün,</u>
<u>Bi-cihet göstermiş eşyâda yüzün,</u>
<u>Âdem isen "semme vechu'llâh"ı bul,</u>
<u>Kande baksan ol güzel Allâhı bul.</u>
Ol sana açmış durur dâim gözün,
Sen yitirmişsin ha ararsın özün,
Cihetsiz göstermiş eşyâda yüzün,
Âdem isen "semme vechu'llâh"ı bul,
Kande baksan ol güzel Allâhı bul.

<u>Ârife eşyâda esmâ görünür,</u>
<u>Cümle esmâda müsemmâ[1014] görünür,</u>
<u>Bu Niyâzi'den de Mevlâ görünür,</u>
<u>Âdem isen "semme vechu'llâh"ı bul,</u>
<u>Kande baksan ol güzel Allâhı gör.</u>
Ârife eşyâda isimler görünür,
Bütün isimlerde müsemmâ görünür,
Bu Niyâzi'den de Mevlâ görünür,
Âdem isen "semme vechu'llâh"ı bul,
Kande baksan ol güzel Allâhı gör.

Ey benim şahım!

Bir kimse kırk yıl ibadet eylese, gündüzü oruçlu gecesi namazlı olsa fakat ibadetten murad ne olduğunu bilmese ve idrak eylemese bir zerre kadar faydası yoktur. Yani bilmek birliğe yetmek ve birliğe yetmek ise

---

[1013] (FUADÎ), v. 9b

[1014] **Müsemma:** İsimlendirilen, ad verilmiş olan, bir ismi olan. * Muayyen zaman. Belirli vakit.

kendi zat, sıfat ve ef'âlinden fâni olmaktır. Cümle varlığın Hakk'ın olduğunu idrak eylemektir. Hakk ile mâ'mur olduğunu bilmek ve benliğinden geçmek, fenaya ermektir. Böyle olunca o kimse her nereye baksa Hakkı görür ve kendinde Hakk'tan gayrı nesne görmez. Nitekim Hak subhânehû ve teâlâ buyurur:

فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ [1015] "nereye dönersen Hakk'ın yüzü ordadır." [1016]

TAHMİS-İ AZBÎ

Gel hakikat şehrine gir şâhı bul
Âşk yolunda ârif-i billâh'ı bul
Sırr-ı âşka lemyezel [1017] âgahı bul
Kalbin içre ayn-ı beytullâh-ı bul
Ey gönül gel Hakk'a giden râhı bul,
Ehl-i derd olup derûnî âhı bul,
Cânın ilindeki şems ü mâhı bul,
Âdem isen "semme vechu'llâh"ı bul,
Kande baksan ol güzel Allâhı bul.
Ehl-i vecde hoş halâvette güzel
Gerçi zikirde tilâvetete güzel
Terki dünyada ferâgatta güzel
Ehl-i âşka hoş harârette güzel
Gerçi Allah'a ibadette güzel
Zâhid u takva kanâ̂atta güzel
Halvet ehline kerâmette güzel
Âdem isen "semme vechu'llâh"ı bul.
Kande baksan ol güzel Allâhı bul.
Can kulağı işide Hakk'ın sözünü
Aşinadır Hak söze çünkü özün
Sırrını fâş eyleme yoktur özün
Sana söyler çağırır oldu gözün

[1015] Bakara, 115
[1016] (Niyâzî-i Mısrî, 2003), s.11
[1017] **Lemyezel:** zâil olmaz, bâkî, dâimî olan.

Ol sana açmış durur dâim gözün,
Sen yetirmişsin ha ararsın özün,
Bi-cihet göstermiş eşyâda yüzün,
Âdem isen "semme vechu'llâh"ı bul,
Kande baksan ol güzel Allâhı bul.

Ziyneti dehr ile mamur olma sen
Etme benlik şâha ma'mur olma sen
Kurbu Hakk'tan köz göre devr olma sen
Nefsine mağlup makhur [1018] *olma sen*

Devlet-i Dünyaya mağrur olma sen,
Lezzet-i câhına mesrur olma sen,
Anları izzet sanıp hor olma sen,
Âdem isen "semme vechu'llâh"ı bul,
Kande baksan ol güzel Allâhı bul.

Azbî'ye yâri müheyya [1019]*görünür*
Sûreti fânide ukbâ görünür
Gör bu şiirimden temâşa görünür
Kande baksa remzi illa görünür

Ârife eşyâda esmâ görünür,
Cümle esmâda müsemmâ görünür,
Bu Niyâzi'den de Mevlâ görünür,
Âdem isen "semme vechu'llâh"ı bul,
Kande baksan ol güzel Allâhı gör.

[1018] **Makhur:** (Kahır. dan) Kahredilmiş. Mahvedilmiş. Bozguna uğratılmış. Mağlub. Mahkum. Allah'ın (C.C.) gazabına uğramış. Yenilmiş. Hakaret görmüş.

[1019] **Müheyya:** (Hey'e. den) Hazırlanmış olan. Hey'et-i mecmuası tertib ve tesviye olunmuş olan.

116

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Âşinâ-i aşk olandan âh u zâr eksik değil,
Keşti-i bahre demâdem rûzigâr eksik değil,
Ol cemâl-i mutlakın aşkında arttıkça niyâz,
Ol kadar nâz arttırır bir gül-izâr eksik değil,
Yeri cennet baktığı didâr olursa âşıkın,
Vechi nûrundan anı yakmağa nâr eksik değil.
Bu nişânı âşıkın rahat olur gam dirilir,
Hayret ender hayreti leyl-ü nehâr eksik değil.
Şem-i aşka Mısrîyâ yandır özün yoğ ol müdâm,
Âşıka her yokluğun üstünde var eksik değil.

Âşinâ-i aşk olandan âh u zâr eksik değil,
Keşti-i bahre demâdem rûzigâr[1020] eksik değil,
Aşka aşinâ olandan âh ve inleme eksik değil,
Her zaman denizteki gemisinin rüzgârı eksik değil,

Rüzgârlar esmediği zaman deniz sâkin ve sessizdir. Fakat rüzgârlar esmeğe başladığı zaman deniz kabararak dalgalanmağa başlar ve böylece dalgaların artmasıyla deniz örtülür, gizlenir. Ayni bunun gibi Âlemde de görünen sûretlerin sonsuz sayıda çoğalması Cenâb-ı Hakk'ı örtmüş gizlemiştir.

Ol cemâl-i mutlakın aşkında arttıkça niyâz,
Ol kadar nâz arttırır bir gül-izâr eksik değil,
O cemâl-i mutlakın aşkında arttıkça niyâz,
O kadar nâz arttırır bir gül bahçesi eksik değil,

Yeri cennet baktığı didâr olursa âşıkın,
Vechi nûrundan anı yakmağa nâr eksik değil.
Yeri cennet baktığı sevgilisi olursa âşıkın,
Yüzünün nûrundan onu yakmağa ateş eksik değil.

Bu nişânı âşıkın rahat olur gam dirilir,

[1020] **Ruzî:** f. Azık, rızık. Nasib, kısmet. * Gündüzle alâkalı. Gündüze âit
Gar: Mağara. İn. Kehf. * Defne ağacı. * Gayret. * Fesad. * Tren istasyonu. * Tıb: Beden âzalarında olan cep gibi çukur yer
Rüzgar: Zaman, devir, hengâm, vakit. * Dünya, âlem. * Yel

Hayret ender hayreti leyl-ü nehâr eksik değil.
Bu nişânı âşıkın rahat olur gam dirilir,
Hayret içinde hayreti gece gündüz eksik değil.

Şem-i aşka Mısrîyâ yandır özün yoğ ol müdâm,
Âşıka her yokluğun üstünde var eksik değil.
Şem-i aşka Mısrîyâ yaktır özünü yok ol sürekli,
Âşıka her yokluğun üstünde varlık eksik değil.

Aşkın sonu kavuşmaktır. Muhakkak yokluğu varlığı bulduracaktır.

TAHMİS-İ AZBÎ
Âşıka ta'n adüvden yok karar eksik değil
Âşk elinden her zaman ağlar yanar eksik değil
Gülşeni âlemde zağ[1021] *u dil hezâr*[1022] *eksik değil*
Âşinâ-i aşk olandan âh u zâr eksik değil,
Keşti-i bahre demâdem rûzigâr eksik değil,
Âşık biçâre âh u zar eder dolu ve dıraz[1023]
Her zaman bir derdmenddir eyleyen söz ü güzâr[1024]
Sevdiğimden müptelaya dembedem arttıkta naz
Ol cemâl-i mutlakın aşkında arttıkça niyâz,
Ol kadar nâz arttırır bir gülizâr eksik değil,
Ruz u şeb fikri visâli yâr olursa âşıkın
Veche karşı gele cismi nâr olursa âşıkın
Hem demi hem sohbeti ol yâr olursa âşıkın
Yeri cennet baktığı didâr olursa âşıkın,
Vechi nûrundan anı yakmağa nâr eksik değil.

[1021] **Zağ:** Karga
[1022] **Hezâr:** Bülbül
[1023] **Dıraz:** f. Uzun.
[1024] **Güzar:** Geçiş, geçme. Beceren, halleden, yapan. Geçiren, geçirici mânâlarına gelir ve birleşik kelimeler yapılır. Meselâ: Dem-güzar : Zaman geçiren, vakit öldüren.

Fi'l-misli [1025]*âlemde kalmış câm ile cem denilir*
Âşık-ı dilber eder her yerde her dem denilir
Yârsız cennette neyler zevki âdem denilir
Bu nişânı âşıkın rahat olur gam dirilir,
Hayret ender hayreti leyl-ü nehâr eksik değil.

Cân bağışlar âşıka yâr sunsa câm-ı lâlefam[1026]
Olmasa cennette dilber bulmaya cennette nizam
Azbî'nin sözü budur vallah a'lem bi's-sevab [1027]
Şem-i aşka Mısrîyâ yandır özün yoğ ol müdâm,
Âşıka her yokluğun üstünde var eksik değil.

[1025] Benzeri
[1026] **Lalefam:** f. Lâle renginde. Rengi lâlenin rengine benzeyen.
[1027] Allah Teâlâ bilir, doğrusu budur.

117

Vezin: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

Hevâ ise yeter gönül gel Allâh'a dönelim gel,
Sivâ ise yeter ey dil gel Allâh'a dönelim gel.
Nice bir sevelim gayri, nice bir olalım ayrı,
Analım vuslat-ı yârı gel Allâh'a dönelim gel
Bize Hakk-dan gel olmadan ecel kösü çalınmadan,
Cânın Azrâil almadan gel Allâh'a dönelim gel.
Özenmez misin ol yâre ki aldanmışsın sen ağyâre,
Seni azdırmış emmâre gel Allâh'a dönelim gel.
Talep kıl her sehergâhî yürekten eyle gel âhı,
Sevenler buldu Allâhı gel Allâh'a dönelim gel.
Soralım gel bilenlere gülü bûyun direnlere,
Visâline irenlere gel Allâh'a dönelim gel.
Niyâzî'ye olup haldâş olursun yoluna yoldâş,
Döküp gözlerimizden yâş gel Allâh'a dönelim gel.

Hevâ[1028] ise yeter gönül gel Allâh'a dönelim gel,
Sivâ ise yeter ey dil gel Allâh'a dönelim gel.
İsteğin var ise yeter gönül gel Allâh'a dönelim gel,
Başka bir şey ise yeter ey dil gel Allâh'a dönelim gel.

Nice bir sevelim gayri, nice bir olalım ayrı,
Analım vuslat-ı yârı gel Allâh'a dönelim gel
Nice bir sevelim gayri, nice bir olalım ayrı,
Analım yârin vuslatını gel Allâh'a dönelim gel

Sevgimiz kimsede olmadığı olduğu gibi, vuslatımız dahi başkalarından ayrı olsun.

Bize Hakk-dan gel olmadan ecel kösü çalınmadan,
Cânın Azrâil almadan gel Allâh'a dönelim gel.
Bize Hakk-dan gel olmadan ecel davulu çalınmadan,
Cânın Azrâil almadan gel Allâh'a dönelim gel.

Özenmez misin ol yâre ki aldanmışsın sen ağyâre,
Seni azdırmış emmâre gel Allâh'a dönelim gel.

[1028] **Heva:** İstek. Nefsin isteği. Düşkünlük. Gelip geçici olan heves. Nefsin zararlı ve günah olan arzuları.

Özenmez misin ol yâre ki aldanmışsın sen başka şeylere,
Seni azdırmış nefs-i emmâre gel Allâh'a dönelim gel.

Talep kıl her seher gâhî yürekten eyle gel âhı,
Sevenler buldu Allâhı gel Allâh'a dönelim gel.
Talep kıl her seher gâhî yürekten eyle gel âhı,
Sevenler buldu Allâh'ı gel Allâh'a dönelim gel.

Soralım gel bilenlere gülü bûyun direnlere,
Visâline irenlere gel Allâh'a dönelim gel.
Soralım gel bilenlere gülü kokusun derenlere,
Visâline erenlere gel Allâh'a dönelim gel.

Niyâzî'ye olup haldâş olursun yoluna yoldâş,
Döküp gözlerimizden yâş gel Allâh'a dönelim gel.
Niyâzî'nin yoluna yoldâş olup hal arkadaşı olursun,
Döküp gözlerimizden yâş gel Allâh'a dönelim gel.

TAHMİS-İ AZBÎ

Sevdâ ise yeter oldu gel Allâh'a dönelim gel
Dünya yeter oldu gel Allâh'a dönelim gel
Takvâ ise yeter uldu gel Allâh'a dönelim gel
Hevâ ise yeter gönül gel Allâh'a dönelim gel,
Sivâ ise yeter ey dil gel Allâh'a dönelim gel.

Unutalım derd-i fikri edelim subuhdem şükrü
Nice gezelim uğru[1029] birlikte olalım doğru
Özümüzde bulup yâri bir haber alalım bari
Nice bir sevelim gayri, nice bir olalım ayrı,
Analım vuslat-ı yârı gel Allâh'a dönelim gel

Medet kıyamet kopmadan İsrâfil sur urmadan
Ömür geçip devr olmadan râh-ı aşkta yorulmadan
Hakk'ı bulalım ölmeden gel bu tenden ayrılmadan
Bize Hakk-dan gel olmadan ecel kösü çalınmadan,
Cânın Azrâil almadan gel Allâh'a dönelim gel.

[1029] **Uğru:**1 . Hırsız: 2 . halk ağzında Ön veya yan:

Gelmedin Zâhid ikrara aldandın kaldın inkâra
Yüzün yoktur hey biçâre nice baksın Hünkâra
Âşık olsun dildâra onmadık miskin biçâre
Özenmez misin ol yâre ki aldanmışsın sen ağyâre,
Seni azdırmış emmâre gel Allâh'a dönelim gel.

Hakikat şehrinin şahı değiş bu nefs-i gümrâhı[1030]
Bulup bir merd fi'lllâhı olasın sırrın âgahı
Göresin ol yüzü mâhı sür âşıkların gâhı
Talep kıl her sehergâhî yürekten eyle gel âhı,
Sevenler buldu Allâhı gel Allâh'a dönelim gel.

Sâhib kadem olanlara âşk bahrine dalanlara
Hakk'tan haber alanlara dostan nişan bulanlara
Erkân ile gelenlere okut farzın bilenlere
Soralım gel bilenlere gülü bûyun direnlere,
Visâline irenlere gel Allâh'a dönelim gel.

Er ol nefsin ile savaş nâdana sır eyleme fâş
Sağ edüp gel câha ulaş sabr eyle bağrına taş
Bulup bir hâline haldaş Azbî sana söyler gardaş
Niyâzî'ye olup haldâş olursun yoluna yoldâş,
Döküp gözlerimizden yâş gel Allâh'a dönelim gel.

[1030] **Gümrahî:** f. Sapıtma, doğru yoldan çıkmış olma

118

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Bu fenânın izz-ü câhı iyş ü nûşu bir hayâl,
Görmedim bir izzetin kim bulmaya âhir zevâl.
Günbegün eksilmede her ehl-i fazl ü ehl-i hâl,
Gitmede zevki cihânın gelmede dâim melâl.
Nice erbâb-ı ulûmu kıldı bizden mevt irâk,
Her birinin iftirâkı kıldı bizi ke'l-hilâl.
Gerçi insâna kalır bin hasret-ü derdiyle gam,
Gittiğince dünyadan her ehl-i fazl-ı zül-kemâl.
Lîk gittikte azizim Şeyh Muhammed dünyadan,
Kalbimizi yakdı derdi kaddimizi kıldı dâl.
Rûh idi cism içre gûyâ şehr-i Uşşâk'ta o Pîr,
Âlem-i ervâha uçtu eyleyüp azm-i visâl.
Âh u vâh-ı firkât u hicrâne yanmakta dilim,
Gözlerim kan ile doldu bir yanağım üstü al.
N'idelim çün "Küllü şey'in hâlikun" dedi Hüdâ,
Diyelim "El-hükmü lillâh-il'kebîr-ül'müteâl".
Hüsn-i hâtimine Niyâzî dedi târihin anın,
Allâh Allâh dedi ve kıldı bekâya irtihâl.

Bu fenânın izz-ü câhı iyş ü nûşu bir hayâl,
Görmedim bir izzetin kim bulmaya âhir zevâl.[1031]
Bu fenânın izzeti ve makamı eğlence ve içmesi bir hayâl,
Görmedim bir izzetini ki sonu olmasın zevâl.

Câh, mansap, yani beğlik, paşalık, müdürlük gibi rütbeler, meslekler hepsi ayş-ı nûş etmek, yani geçinmek için yemek, içmek vesâir şeylerin hepsi birer hayâldir. Meselâ, karagöz oyununun perdesinde olduğu gibi kadın, erkek vesâir şekiller perde de söylerler, gülerler, hâlbuki perdenin arkasında bun-

[1031] **Zeval:** Zâil olma, sona erme. * Gitmek. Yerinden ayrılıp gitmek. * Güneşin tam ortada gibi, baş ucunda bulunduğu zaman. * Güneşin nısf-ı nehar dairesinden batmaya doğru dönmesi. Seyrinin sonuna yaklaşması.(Gafletten kurtulan evvelki adam, o şedit şefkatin elemine karşı ulvi bir tiryak bulur ki; acıdığı bütün zihayatların mevt ve zevâlinde bir Zât-ı Bâki'nin bâki esmasının daimî cilvelerini temsil eden âyine-i ervahları bâki görür; şefkatı, bir sürura inkılâb eder. Hem zevâl ve fenâya mâruz bütün güzel mahlukatın arkasında bir cemâl-i münezzeh ve hüsn-ü mukaddes ihsas eden bir nakış ve tahsin ve san'at ve tezyin ve ihsan ve tenvir-i dâimîyi görür. O zevâl ve fenâyı, tezyid-i hüsün ve tecdid-i lezzet ve teşhir-i san'at için bir tazelendirmek şeklinde görüp lezzetini ve şevkini ve hayretini ziyadeleştirir. M.)

ları oynatan bir adabın bulunduğuna vâkıf olmayan zanneder ki o sûretler söyler ve gülerler, gerçekte bütün bunları yapan bir adamdır. İşte bu fenânın izzet ve mansap, yeme ve içmesi aynı perdedeki sûretlerin hareketleri, duruşları ve konuşmaları gibidir.

Günbegün eksilmede her ehl-i fazl ü ehl-i hâl,
Gitmede zevki cihânın gelmede dâim melâl.
Günden güne fazilet ehli ve hâl ehli eksilmede,
Gitmekte cihânın zevki devamlı gelmede can sıkıntısı.

خير امتي قرني ثم الذين يلونهم ثم الذين يلونهم

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;
"Ümmetimin en hayırlı olanları benim asrımda yaşayanlardır (Ashâb), sonra onları takip edenler (Tâbiîn), sonra da onları tâkip edenler (Etbauttâbiîn) gelir..."

Nice erbâb-ı ulûmu kıldı bizden mevt irâk,
Her birinin iftirâkı kıldı bizi ke'l-hilâl.
Nice ilim erbâbını ölüm bizden uzak kıldı,
Her birinin ayrılığı bizi hilâl gibi kıldı.

Ölüm iyi ve kötüyü ayırmasan alıp götürdü. Hepimiz ölmeye mahkûmuz. Bir kısmımız yaşamın içerisinde kalırken diğer bir kısmımız bilinmeyen bir yerin tufanına doğru sürüklenmekteyiz.

Ölene üzülüşümüzün mahiyetinde, ölümün; bir gün bize de gelecek oluşunu birden bire hatırlatmasının sarsıcı tesiri vardır. Birçok musibetten kurtulduğuna sevinen insan ölümden kurtuluşuna tam olarak sevinemez. Bu yüzden ölenin arkasından ağlarken aslında biraz da kendi istikbalimize ağlarız.

Gidenler içinde bedbaht ve mesrur olanı fazla düşünür görünmemiz yine bu nedenledir. İsyankâr ya da kabul eden de olsak hepimizin yazgısı olan ölümün, biz yeni günleri beklerken habersiz geldiğinde, hiçbir şeye iltifatı artık kalmamıştır.

Ölüm, dost ya da düşman, bilmeden herkesin sinesine konmaktadır. İnsan hayatının en önemli olayı olan ölümü çözmeden hayatı çözmek mümkün değildir. Kulluk ve imtihan için yaratılan insanoğlunun imtihan müddetinin son bulmasının saiki olan ölüm; bir geçiş, bir uyanıştır.

Bu nedenle ölüm, tesadüfî bir hâdise, bir yok oluş değildir. Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de, onun da tıpkı hayat gibi, bir yaratılış, İlahî irade ve takdirle vukua geldiğini belirtir.

"Hanginizin daha iyi iş işlediğini belirtmek için, ölümü ve dirimi (hayatı)

yaratan O'dur. O, güçlüdür, bağışlayandır."[1032]

Gerçi insâna kalır bin hasret-ü derdiyle gam,
Gittiğince dünyadan her ehl-i fazl-ı zül-kemâl.
Gerçi insâna kalır bin hasret ve derdiyle gam,
Her fazilet ehli ve kemâl sahibi dünyadan gittiğinde.

Lîk gittikte azizim Şeyh Muhammed dünyadan,
Kalbimizi yakdı derdi kaddimizi kıldı dâl.
Ancak azizim Şeyh Muhammed dünyadan gittiğinde,
Kalbimizi yakdı derdi boyumuzu bosumuzu د harfi gibi kıldı.

Niyazî-i Mısrî İstanbul'daki zikir ve deveranın serbest bırakılması olayından sonra daha önce yerleştiği Bursa'ya döner. Bundan kısa bir süre sonra da; Niyazî-i Mısrî'yi Şeyhi Ümmî Sinan ile buluşturan ve kendisine Uşak'a her gelişinde yardımcı olup, konuk eden Şeyh Muhammed Efendi'nin vefat haberini alır. Bu haber onu çok üzer. Niyazî-i Mısrî, Şeyh Muhammed Efendi'ye karşı duyduğu derin üzüntüyü, onun için söylemiş olduğu vefat tarihini manzumesiyle şöyle ifade etmektedir.[1033]

Bu nedenle د harfi şeklindeki gibi kamburu çıkmış kişiye döndüğünü anlatıyor.

Rûh idi cism içre gûyâ şehr-i Uşşâk'ta o Pîr,
Âlem-i ervâha uçtu eyleyüp azm-i visâl.
Sanki o Pîr Uşşâk şehrinde cisim içre rûh idi,
Visâl kasteyleyip ruhlar âlemine uçtu.

Âh u vâh-ı firkât u hicrâne yanmakta dilim,
Gözlerim kan ile doldu bir yanağım üstü al.
Âh ve vâhı firkât ve hicrâne gönlüm yanmakta,
Gözlerim kan ile doldu bir yanağım üstü kırmızı.

N'idelim çün "Küllü şey'in hâlikun" dedi Hüdâ,
Diyelim "El-hükmü lillâh-il'kebîr-ül'müteâl".

[1032] Mülk, 2
[1033] (AŞKAR, 1997), s. 83; Mustafa Lütfî, *Tuhfe,* s. 38;

N'idelim çün "Küllü şey'in hâlikun" dedi Hüdâ,
Diyelim "El-hükmü lillâh-il'kebîr-ül'müteâl". [1034]

 "Allah'la beraber başka tanrı tutup tapma. O'ndan başka tanrı yoktur. O'ndan başka her şey yok olacaktır. Hüküm O'nundur, O'na döndürüleceksiniz." [1035]

<u>Hüsn-i hâtimine Niyâzî dedi târihin anın,</u>
<u>Allâh Allâh dedi ve kıldı bekâya irtihâl.</u>
Güzel hayatının bitişine "Niyâzî" dedi târihin anın,
Allâh Allâh dedi ve kıldı ahirete göçtü.

"Allah Allah didi ve kıldı bekaya irtihal mısrası",

Ebced hesabıyla Şeyh Muhammed Efendi'nin Hakk'a yürüyüş tarihi olan 1078/1668'i göstermektedir. Anlaşıldığına göre Niyazî-i Mısrî'nin dostu Şeyh Muhammed Efendi, bu tarihte Uşak'ta vefat etmiş ve bu olay mersiyesinde ifade ettiği gibi, Niyazî-i Mısrî'yi çok üzmüştür. [1036]

[1034] "El-hükmü lillâh-il'kebîr-ül'müteâl": Hüküm Büyük âli Allah Teâlâ'dır.
[1035] Kasas, 88
[1036] (AŞKAR, 1997), s. 84

119

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Varlığın mahveyleyip meydâna gel,
Lâ vü illâdan geçip merdâne gel.
Gel hakîkat ilmini sen de oku,
Bir kadem bas mekteb-i irfâna gel.
Zulmete Hızr ile gir gevher çıkar,
Âb-ı hayvandan içip hem kane gel.
Şer-i başa tâç edip İskender ol,
Geç otur taht-ı dile şahane gel.
"Küntü kenzen" sırrını duydunsa ger,
Sakla sırrı deme her nâdâna gel.
Vahdetin meydânı sırrı var iken,
Kesret içre girme sen zindâne gel.
Ey Niyâzi baş açık divânesin,
Nice bir divânesin uslâne gel.

Varlığın mahveyleyip meydâna gel,
Lâ vü illâdan geçip merdâne gel.
Varlığın mahveyleyip meydâna gel,
"Lâ" ve "illâ"dan geçip erkekçesine gel.

Kul, Allah Teâlâ'nın varlığında müstağrak olduğu vakit, bu istiğrak içinde onun beşeriyeti mevcut oldukça kulluğu bakîdir. Ancak kulluk hükmü bu hâl içinde muattal olup ondan hakkın sıfatı zahir olur. Yoksa Hakk, Hak'tır; kul dahi, kuldur. Bu hâl içinde ancak nefy ve ispat kalkar. Zira bu hâl içinde sabit olan Hakk'ın ispatına ve menfi olan kulluğun nefyine hacet yoktur. Mesnevîhân Selanikli Muhammed Es'ad Dede kaddese'llâhü sırrahu'l azîz Efendi Tevhîd ***risâlesi'nin*** bir beytinde şöyle buyururlar:

Ne Mevlâ abd olur ne abd Mevlâ
Fakat kalkar aradan lâ ve illâ

Bu beyitler Kelime-i Tevhidin esası olan bu iki hecenin sonuçları ile meşgul olmadan saflaşmak ile hedefe varılacağı ve bunu başaranların azlığı anlatılmaktadır.

Allah Teâlâ insanlardan kendisini tanımalarını istediğinde **La** (Hayır-Yok) ile reddettiklerinin yerine koyacağı **İlla** (ancak) nın makamındaki ilahın ne olacağını belirtirken **Allah** olması istediğini söyler. Fakat bu ilâh olan **Allah** ın tayini ise insanlar arasında binlercedir. **La** ile **İlla** arasında hakîkî ilâhı bulan ancak tevhid sırrına kavuşmuş olur. Allah Teâlâ ise yokluğun kendisidir. Bu

yokluk salt manadaki bir yokluk demek değildir.

Allah Teâlâ için bu mu? Değildir.

Şu mu? Değildir. Ya… nedir?

Allah Teâlâ cevabın bittiği yerdedir. Bu şekilde insan kendini ve bütün âlemi yokluğa düşürmelidir.

Allah Teâlâ'nın beşerî ifade ile anlatmak mümkün olmadığından bazıları bu makamda ya kendi varlığını bulmuş veya inkâra düşmüştür.

Allah Teâlâ var mıdır? Yoktur.

Allah Teâlâ Yok mudur? Hayır, vardır.

İşte bu sorunun cevabını bulmak tevhiddir.

Tevhid ise kendi yokluğunu kabul ederek sorulardan kurtulmaktır. Ancak çok kişi bu işin taklidinde kalmıştır.

[Fahreddin-i Râzî âhirete intikal ettiğinde, malum sualler... Hepsine cevap verdikten sonra *"Senin imanın nasıl bir iman?"* sualine cevap veremiyor. Aklına gelmiyor, manevi olarak Necmüddîn el-Kübrâ kuddise sırruhu'l-azîz Hazretlerine soruluyor. Necmüddîn el-Kübrâ diyor ki;

"Taklittir, de, taklit." Taklittir, diyor. *"Kimin taklidi?"* diye soruyorlar. *"Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin taklidi,"* diyor. Tamam, geçtin, diyorlar.

Bunun için kelime-i şehâdette olsun, kelime-i tevhîdde olsun, bazı irfan sahibi büyüklerimiz

"La ilâhe illa'llah alâ muradillah" La ilâhe illa'llah'tan Allah Teâlâ'nın kastettiği murat ne ise,***"alâ murad-ı Rasulillah"*** *"Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz tebliğ ederken ne kastediyorsa ben de o kasıtla diyorum"* veya "sen de öyle de" derler. Ve bu taklittir.

Bir kıssa daha var: Hz. Mûsa aleyhisselâm zamanında Firavun'un palyaçolarından biri (Haman), Hz. Mûsa aleyhisselâmı taklit ediyor. Malum, Hz. Mûsâ aleyhisselâm kıllı vücutlu, göbekli, başı dazlak bir zât-ı şerif. İşte adam, başına işkembe geçiriyor, o zaman naylon yok tabiî, karnına bir yastık koyuyor, elinde asayla Hz. Mûsa aleyhisselâmı taklit ediyor. Niye, Firavun'u güldürecek çünkü. Hz. Mûsâ aleyhisselâm bunu haber alıyor. Bir mükâleme, Allah Teâlâ ile konuşma sırasında, ***"Bunu kahret Yâ Rabbî"*** diyor. ***"Kahretmem"*** diye hitap ediyor Cenâb-ı Allah Teâlâ

"Firavun'u değil, seni taklit ediyor." [1037]

Gel hakîkat ilmini sen de oku,
Bir kadem bas mekteb-i irfâna gel.

Gel sen de oku hakîkat ilmini,

[1037] (İNANÇER, Ö. Tuğrul, Gönül Sohbetleri, İst, 2005, s. 13)

Bir ayak bas irfân mektebine gel.

İrfan mektebinde okutulan hakikat ilminin hocası Allah Teâlâ'dan başkası değildir.

Menkabenin tamamı söyledin Mûsâ aleyhisselâm Tûr Dağı'nda dua eden bir çobana rastlamıştı. Ey Rezzâk diyecek yerde Ey Zerrâk diyor ve:

"Eğer seni görürsem koyunun memesinden çıkacak ilk sütü sana vereceğim. En lezzetli yoğurda sana yedireceğim. Bitlerim kıracağım." diye devam ediyordu. Mûsa aleyhisselâm çobanın duasını duyunca, onu böyle dua etmekten men etti ve Allah Teâlâ'nın bu gibi şeylerden münezzeh olduğunu söyledi. Sonra Rabbine varınca, Cenâb-ı Hakk

"Ey Mûsa sevdiğimi benden alıkoymak mı istiyorsun?" diye nida etti. Mûsa aleyhisselâm dönerken yine çobanın yanma uğradı. Çoban:

"Ey Mûsa anlattığın şeylerle beni melekûta ulaştırdın" dedi. Mûsa aleyhisselâm da Allah Teâlâ'nın buyruğunu kendisine anlattı. Bunun üzerine çoban:

"Bana Rabbimi anlat! Bana Rabbimi anlat" dedi ve sonra düz bir taşın içinde kayboldu. Mûsa aleyhisselâm onu bir daha görmedi. [1038]

Zulmete Hızr ile gir gevher [1039] ***çıkar,***
Âb-ı hayvandan içip hem kane[1040] ***gel.***
Karanlığa Hızır ile gir cevher çıkar,
Hayat suyundan içip hem kaynağa gel.

Şer-i başa tâç edip İskender ol,
Geç otur taht-ı dile şahane gel.
Şeriatı başa tâç edip İskender ol,
Geç otur gönül tahtına şaha yakışır gel.

İskender (M. Ö. 356-323) Aristo'dan ders almış bir imparatordu. İskender-i Rumi de denir. Bundan başka ismi geçen bir de İskender-i Zülkarneyn vardır. Üzerinde rivayetler çoktur. Neticede örnek alınması ve yüceliği temsil eden bir kişidir.

[1038] (BAHADIROĞLU, 2003) s.97; (HÜDAYİ), c.I, v.21a

[1039] **GEVHER:**f. Akıl ve edeb. * Asıl ve neseb. * Elmas, cevher, mücevher. İnci. * Bir şeyin künhü ve esası. Hakikat. * Noktalı olan harf.

[1040] **Kân:** f. Bir şeyin menbaı. * Kuyu. Kaynak. * Mâden ocağı. * Bir keyfiyetin. (niteliğin) bol olarak bulunduğu kimse.

“Küntü kenzen” sırrını duydunsa ger,
Sakla sırrı deme her nâdâna gel.
Eğer “Küntü kenzen” sırrını duydunsa,
Gel sakla her cahil sırrı söyleme.

Vahdetin meydânı sırrı var iken,
Kesret içre girme sen zindâne gel.
Vahdetin meydânı ve sırrı var iken,
Çokluğun içine girme sen zindâne gel.

Ey Niyâzi baş açık divânesin,
Nice bir divânesin uslâne gel.
Ey Niyâzi baş açık divânesin,
Nice bir divânesin uslâne gel.

TAHMİS-İ AZBÎ

Bâkî ateşle fenâda yâne gel
Bâde-i âşk-ı Hüdâd’dan kâne gel
Gel enel-Hakk sırrına boyane gel
Varlığın mahveyleyip meydâna gel,
Lâ vü illâdan geçip merdâne gel.
Gel şeriât hükmünü sende oku
Hem tarîkat semtini sende oku
Marifet noktasını sende oku
Gel hakîkat ilmini sen de oku,
Bir kadem bas mekteb-i irfâna gel.
Bulmasın bir kimse senden inkisâr[1041]
Ta’nı a’dâdan [1042]*gücenme etme âr*
Yokmudur cisminde cânın yâne vâr
Zulmete Hızr ile gir gevher çıkar,
Âb-ı hayvandan içip hem kane gel.
Âyin hilm u hayaya server ol
Mâ’nide şâh suretâ kim kemter ol
İki âlem içre ruy-u envâr ol
Şer-i başa tâç edip İskender ol,
Geç otur taht-ı dile şahane gel.

[1041] **İnkisar:** Kırılma. Gücenme. Beddua ve lânet okuma. Şikeste olma
[1042] **A'da:**(Adüv. C.) Düşmanlar.

Gevheri fehmeyleyip ehl-i eder
Senin hârâyı zümrüdü[1043] dûn[1044] eder
Sırrını fâş eyleme sen bi-haber
"Küntü kenzen" sırrını duydunsa ger,
Sakla sırrı deme her nâdâna gel.

Vuslat-ı pervânenin hem nâr iken
Yâre ağyar olma yâre yâr iken
Meskeni bülbüllerin gülzâr iken
Vahdetin meydânı sırrı var iken,
Kesret içre girme sen zindâne gel.

Âlem içre meğer bir dânesin
Çâr harf sana sadef dürdânesin
Azbî'ya benzer katı mestânesin
Ey Niyâzi baş açık divânesin,
Nice bir divânesin uslâne gel.

[1043] **Hâra**: Mermer
[1044] **Dûn:** Aşağı, alçak. Kolay. Zayıf. Gölgeli. Aşağılık. Altta, aşağıda.

120

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Pâdişâha aşkını hem-hâne kıl,
Mâsivâ-yı aşkını bigâne kıl.
Zikr u fikrinle beni pür nûr edüp,
Mest-i medhûş eyleyip dîvâne kıl.
Benliğimdir senden ayıran beni,
Varlığım şehrini yık virâne kıl.
Mürg-i ruhum meylini kes gayriden,
Şol cemâlin şem'ine pervâne kıl,
Gönlümü mir'ât-ı vech-i zât edüp,
Ol tecellîyle beni mestâne kıl.
Cezb-i feyzin şarâbın doldurup,
Bu Niyâzî bendeni meyhane kıl.

Pâdişâha aşkını hem-hâne kıl,
Mâsivâ[1045]-yı aşkını bigâne kıl.
Pâdişâha aşkını arkadaş kıl,
Mâsivâ-yı sevmeyi yabancı ve uzak kıl.

Hane, gönül anlamına kullanılan bir kelimedir, çünkü insanın asli varlığı ruhudur. Beden bir mezar çukurunda çürüyüp gider, ruh hayatta kalır ve ruh'un evi (hanesi) de gönüldür.

Zikr u fikrinle beni pür nûr edüp,
Mest-i[1046] medhûş eyleyip dîvâne kıl.
Zikir ve fikrinle nefsini çok parlak edip,
Sarhoş ve şaşırmış gibi deli ol.

Benliğimdir senden ayıran beni,
Varlığım şehrini yık virâne kıl.
Senden beni ayıran benliğimdir,
Varlığım şehrini yık virâne kıl.

Mürg-i ruhum meylini kes gayriden,
Şol cemâlin şem'ine pervâne kıl,
Ruh kuşum! başkasından meylini kes,

[1045] **Mâsivâ:** Cenâb-ı Hakkın dışındaki yaratıklar.
[1046] **Mest:** Ayakkabı. * Sarhoş. Aklı başında olmayan. Kendinden geçercesine haz duymak mânasında "mest olmak" şeklinde kullanılır.

Cemâlin ışığına pervâne ol,

Gönlümü mir'ât-ı vech-i zât edüp,
Ol tecellîyle beni mestâne kıl.
Gönlümü zâtın yüzüne ayna kılıp,
Ol tecellîyle beni sarhoş kıl.

Kim benliğinden kurtulursa bütün benlikler onun olur. Kendisine dost olmadığı için herkese dost kesilir. Nakışsız bir ayna haline gelir, değer kazanır. Çünkü bütün nakışları aksettirir.[1047]

Cezb-i feyzin şarâbın doldurup,
Bu Niyâzî bendeni meyhane kıl.
Feyzin cezbesiyle şarâbın doldurup,
Bu Niyâzî bendeni meyhane kıl.

Meyhaneden murad, kâmil mürşidin gönlüdür. Zira orası Allah Teâlâ sevgisinin hazinesidir.[1048]

TAHMİS-İ AZBÎ

Âşk-ı yolunda bende ki merdâne kıl
Bahr-i vahdette beni yekdâne kıl
Sırrın ile sırrımı hem hâne kıl
Pâdişâha aşkını hem-hâne kıl,
Mâsivâ-yı aşkını bigâne kıl.
Gel bana göster yüzün mesrur edip
Genci günahımdan beni mağfur edip
Bendeki feyzinle aynı nur edip
Zikr u fikrinle beni pür nûr edüp,
Mest-i medhûş eyleyip dîvâne kıl.
Ey soran derdine derman soran
Merhamet ummak gibidir uğradığın
Hakk'a ulaş fiilin kes gayriden
Mürg-i ruhum meylini kes gayriden,
Şol cemâlin şem'ine pervâne kıl,

[1047] Mesnevi, c.V. b.2665-2666.
[1048] Niyâzî-i Mısrî, Risale-i Esile ve evcibe-i Mutasavvıfâne, ONUNCU SUAL VE CEVABI

Ki çeşmim fehmettin bendesini
Hayf diriga [1049]yıktı senlik meskeni
Mani-i vuslat kılan bendirini[1050]
Benliğimdir senden ayıran beni,
Varlığım şehrini yık virâne kıl.

Ey hakikat derdine olan tabib
Senlik ve benlik hevasından geçip
Kalbimi ferman biri hükmün kılıp
Gönlümü mir'ât-ı vech-i zât edüp,
Ol tecellîyle beni mestâne kıl.

Kalbi Azbî'den sivâyı kaldırıp
Hâb-ı gafletten dili uyandırıp
Lâ ve illâ şerbetinden kandırıp
Cezb-i feyzin şarâbın doldurup,
Bu Niyâzî bendeni meyhane kıl.

[1049] **Diriga:** f. Yazık, eyvahlar olsun!
[1050] **Bendir:** teften büyük, zilsiz, darplı Türk musiki sazı

121

Vezin: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

Gel ey bahr-ı hakâyıkta talep kılmayan asdâfı,
Gel gevherlerinden hem haberdâr olmayan gönül,
Gel ey âşık oduna pervâne gibi cânın atmayan,
Gece gündüz işi bülbül gibi zâr olmayan gönül.
Tükendi ömrün ey gönül hebâ yerlerde gaflette,
Gel ey ömrü tamam olunca bidâr olmayan gönül.
Sudan bir ibret almadın niçin dâim akıp çağlar,
Gel ey vahdet denizini talebkâr olmayan gönül.
Erişti cümle menzile yol ehli sen düşüp kaldın,
Seni nidem bu yollarda bana yâr olmayan gönül.
Kamûnun derdine dermân sen imişsin bu âlemde,
Niyâzî derdimendin derdine çâre olmayan gönül.

Gel ey bahr-ı hakâyıkta talep kılmayan asdâfı,
Gel gevherlerinden hem haberdâr olmayan gönül,
Gel ey hakikatler denizinde sedefleri (incileri) talep kılmayan,
Gel cevherlerinden hem haberdâr olmayan gönül,

Gel ey âşık oduna pervâne gibi cânın atmayan,
Gece gündüz işi bülbül gibi zâr olmayan gönül.
Gel ey âşık ateşine pervâne gibi cânın atmayan,
Gece gündüz işi bülbül gibi inlemesi olmayan gönül.

Tükendi ömrün ey gönül hebâ yerlerde gaflette,
Gel ey ömrü tamam olunca bidâr olmayan gönül.
Ey gönül ömrün faydasız yerlerde gafletle tükendi,
Gel ey ömrü tamam olunca uyanık olmayan gönül.

Sudan bir ibret almadın niçin dâim akıp çağlar,
Gel ey vahdet denizini talebkâr olmayan gönül.
Sudan bir ibret almadın, niçin dâima akıp çağlar,
Gel ey vahdet denizini istekli olmayan gönül.

Erişti cümle menzile yol ehli sen düşüp kaldın,
Seni nidem bu yollarda bana yâr olmayan gönül.
Yol ehlinin hepsi erişti menzile, sen düşüp kaldın,
Seni ne yapayım bu yollarda, bana yâr olmayan gönül.

Kamûnun derdine dermân sen imişsin bu âlemde,
Niyâzî derdimendin derdine çâre olmayan gönül.
Kamûnun derdine dermân sen imişsin bu âlemde,
Dertli Niyâzî derdine çâre olmayan gönül.

122

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Merhaba ey peyk-i matlûb-ı Celîl [1051]
Merhaba ey gamz-ı mahbûb-ı Cemîl
Sen tabîbin nice yıldır yolunu
Gice gündüz muntazırdır bu alîl
İntizârım hadden aşdı ey Kerîm
Eşiginde durmadan oldum zelîl
Gâh sabâ vü gâh nesîm ile sana
Gönderem didim bu canı ey halîl
Sana tefviz olduğiçün emr-i feyz
Olmadı yâr iline kimse delîl
Canı cânâna tiz ilet kim benim
İntizârun çekmeğe sabrım kalîl
Gel Niyâzî nin vücûd-ı harfini
Levh-i âlemden yed-i feyzinle sil

Merhaba ey peyk-i[1052] ***matlûb-ı Celîl***
Merhaba ey gamz-ı[1053] ***mahbûb-ı Cemîl***
Merhaba ey Celîl'i isteyen seyyare
Merhaba ey Cemîl'in sevgili gamzesi

Sen tabîbin nice yıldır yolunu
Gice gündüz muntazırdır bu alîl
Nice yıldır sen tabîbin yolunu
Bu hasta gece gündüz beklemektedir

İntizârım hadden aşdı ey Kerîm
Eşiginde durmadan oldum zelîl
Ey Kerîm! ümid ile bekleyişim sınırımı aştı
Eşiginde durmadan oldum zelîl

Gâh sabâ vü gâh nesîm ile sana
Gönderem didim bu canı ey halîl

[1051] Kenan Erdoğan, *Niyâzî-i Mısrî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni*, Ankara, 1998, s.135; Abdulbaki Gölpınarlı, ***Niyâzî-i Mısrî, Şarkiyat Mecmuası***, c. VII, s.203
[1052] **Peyk:** f. Bir şeyin etrafında, ona tabi olarak dönen. Seyyare. * Haber ve mektup getirip götüren
[1053] **Gamz:** Kaş ve gözle işaret, göz kırpmak. * Çene veya yanak çukurluğu

Bazan sabâ rüzgârı ve bazan latif bir rüzgâr ile sana
Ey dost! Bu canı göndereyim dedim

Sana tefviz olduğu içün emr-i feyz
Olmadı yâr iline kimse delîl
Feyz emri sana havale olduğu için
Kimse Yâr iline kılavuz olmadı

Canı cânâna tiz ilet kim benim
İntizârun çekmeğe sabrım kalîl
Canı cânâna tez ilet ki benim
İntizârın çekmeğe sabrım azaldı

Gel Niyâzî nin vücûd-ı harfini
Levh-i âlemden yed-i[1054] ***feyzinle sil***
Gel Niyâzî nin vücûd-ı harfini
Feyz kudretinle âlemin levhasından sil

[1054] **Yed:** El. * Kuvvet, kudret, güç. * Yardım. * Vasıta. * Mülk

123

Vezin: Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün

Allâhu kerimun ve rahimun ve kafilu

اَللّٰهُ كَرِيمٌ وَ رَحِيمٌ وَ كَفِيلٌ

El-mevhibu min indihi ve 'l -fazlu cazîlun [1055]

اَلْمَوْهِبُ مِنْ عِنْدِهِ وَالْفَضْلُ جَزِيلٌ

Ol gözleri fettan dili sengînin elinden [1056]

Ayni ka-ğamâmi va fu'âdi ka-fetili

عَيْنِي كَغَمَامٍ وَ فُؤَادُ كَفَتِيلٍ

Ben âşık-ı bîçâre nice ayrıla senden

Kalbi bika bi'ş-şuğli vesikun ve alilu

قَلْبِي بِكَ بِالشُّغْلِ وَثِيقٌ و عَلِيلٌ

Dendân-ı dehânı şeb-i zülfünde uyarur

Ke's-sekib-i laylen bihi nurun va dalilu

كَالثَّقِيبُ لَيْلاً بِهِ نُورًا وَ دَلِيلٌ

Ey şâh-ı cihan kapun işigine Niyazi

Kad ca'a ala'l-vechi fakîrun va zelîlun

قَدْ جَاءَ عَلَى الْوَجْهِ فَقِيرٌ وَ ذَلِيلٌ

اَللّٰهُ كَرِيمٌ وَ رَحِيمٌ وَ كَفِيلٌ

Allah Teâlâ Kerîm, Rahîm ve Kefîl'dir.

اَلْمَوْهِبُ مِنْ عِنْدِهِ وَالْفَضْلُ جَزِيلٌ

Hediyeler tarafından ve fazlı çoktur.

Ol gözleri fettan[1057] ***dili sengînin***[1058] ***elinden***

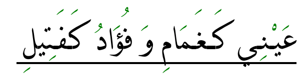
Ol gözleri fitneci dilin taşlarının elinden

[1055] Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi kitapları kısmında nr. 1218 de Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîzin kendi el yazısiyle bir mecmuada bulunan_ilahi; Abdulbaki Gölpınarlı, Niyâzî-i Mısrî, Şarkiyat Mecmuası, c. VII, s.205

[1056] Kenan Erdoğan, *Niyâzî-i Mısrî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni*, Ankara, 1998, s.136

[1057] **Fettan:** Fitneci. Kurnaz. Fitne çıkaran. Karıştıran. * Hırsız. * Şeytan. * Altın eriten kuyumcu

[1058] **Seng:** f. Taş, hacer. * Vezin. Tartı ve temkin. * Sıklet. * Beraberlik. * Ağırlık

Gözlerim bulut gibi kalbim lamba fitili
<u>Ben âşık-ı bîçâre nice ayrıla senden</u>
Ben bîçâre âşığı nice ayrıla senden

Kalbim seninle meşgul ve hasta
<u>Dendân-ı dehânı şeb-i zülfünde uyarur</u>
Ağızdaki dişlerin kara saçların uyarır

كَالثَّقِيبُ لَيْلاً بِهِ نُورًا وَ دَلِيلٌ

Gece nur saçan ve yol gösteren yıldız gibi
<u>Ey şâh-ı cihan kapun işigine Niyazi</u>
Ey şâh-ı cihan kapın eşigine Niyazi

<u>قَدْ جَاءَ عَلَى الْوَجْهِ فَقِيرٌ وَ ذَلِيلٌ</u>

Yüz sürerek gelen fakir ve zelilindir.

124

Yâ câmi'el-esrârı ve'l-fedâil — يَا جَامِعَ الْاَسْرَارِ وَ الْفَضَائِلِ

Yâ kâşif-el astârı lil'avâmil — يَا كَاشِفَ الْاَسْتَارِ لِلْعَوَامِلِ

Fehel reeyte bahren ev semi'tehû — فَهَلْ رَأَيْتَ بَحْراً اَوْ سَمِعْتَهُ

Yermî dırârihi ila's-sevâhil — يَرْمِى دِرَارِيهِ اِلٰى السَّوَاحِلِ

Lâkinnehu lâ yemneu'l Gavvâse min — لَا كِنَّهُ يَمْنَعُ الْغَوَّاصَ مِنْ

İhrâcuhâ miktâri keffe-sevâhil — اِخْرَاجِهَا مِقْدَارِ كَفَّ السَّوَاحِلِ

Kün keennemâ esrâre şer'il Mustafâ — كُنْ كَاَنَّمَا اَسْرَارَ شَرْعِ الْمُصْطَفَى

Tekün Veliyyen hâdiyye'l-kavâfil — تَكُنْ وَلِيًّا هَادِىَ الْقَوَافِلِ

Velâ tucib anhâ likülli sâil — وَلَا تُجِبْ عَنْهَا لِكُلِّ سَائِلِ

Bel kün zemânen sâile'l-mesâil — بَلْ كُنْ زَمَانًا سَائِلَ الْمَسَائِلِ

Vahzer ani'd-da'vâ bihâ fe-innehû — وَ احْزَرْ عَنِ الدَّعْوٰى بِهَا فَاِنَّهُ

Ledel kirâmı udde da'vâ bâtıl — لَدَى الْكِرَامِ عُدَّ دَعْوٰى بَاطِلٍ

Vesluk bi-fakrin veh-tiyâcin fi't-tarîk — وَ اسْلُكْ بِفَقْرٍ وَ احْتِيَاجٍ فِى الطَّرِيقِ

Ve bi'l-fenâi ani'l-vücûdi'l-hâil — وَ بِلْفَنَاءِ عَنِ الْوُجُودِ الْحَائِلِ

Haza min-el Mısrîyyi tuhfetün-leküm — هَذَا مِنَ الْمِصْرِىِّ تُحْفَةٌ لَكُمْ

Huzhâ fetâ men cümlete'l gavâil — خُذْهَا فَتًا مِنْ جُمْلَتِ الْغَوَائِلِ

AÇIKLAMA[1059]

يَا جَامِعَ الْاَسْرَارِ وَ الْفَضَائِلِ ***Ey sırları ve faziletleri toplayan***

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz ezelî kabiliyetine bakarak sâdık sâlike hitâb etti. Çünkü kâmil, eşyaya aslî şekliyle bakar. Çünkü suretler, hayaller ve vehimlerdir. Çünkü insan yaratılışı itibariyle bütün kemâlâtı kabul edici, sırları ve faziletleri toplayıcıdır. الْاَسْرَارِ *"Esrar"* sözü, sırrın çoğuludur ve o, akıl ehline göre, zihinde bulunan aklî bir iş, kalbde sükûn bulmuş bir latifedir ki sâlik, Allah Teâlâ'ya teveccühü ânında onunla yalnız kalır. Hâlin sırrı ki; onda Allah Teâlâ'nın isteği bilinir.

الْفَضَائِلِ sözü, faziletin çoğuludur. Bu noksanlığın zıddıdır. Bu da kesbî ve vehbî olmak üzere iki kısımdır.

Kesbî olanına gelince o, dinlenilerek ve çalışılarak öğrenilmiş zahir ilimler ve edebli kişiden alınmış olan övülmüş ahlaktır.

Vehbî olan ise varidat, ilhâmât, tecelliyât ve ilâhî marifetlerdir. Bu mana ile sâlike hitaben;

"Ey sırlara ve faziletlere kabiliyetli olan! Allah Teâlâ'nın ezelde sana olan inayetinden gaflet etme ve kemâl derecesine yükselinceye kadar çalış" demektir.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Kişi hir hata yaptığında kalbinde bir nokta oluşur. Eğer ondan kaçar, onu terk eder ve istiğfar edip tevbe ederse o nokta düşer, eğer tekrar o hatayı (günahı) işlerse, o nokta büyür, artar. Ta ki kalbi kaplayana kadar, bu durumda da kalbi paslanır." [1060]

"Bazen kalbimi bir perde bürür, bu perdeyi kaldırmak için günde yetmiş defa istiğfar ederim" [1061]

يَا كَاشِفَ الْاَسْتَارِ لِلْعَوَامِلِ ***Ey çalışanlar için perdeleri açan***

الْاَسْتَارِ sülük mertebelerindeki hicablar, örtülerdir. الْعَوَامِلِ kullar ve zâhidlerdir. Muhakkak ki sülûkun başlangıcı ibâdet ve zühddür. Bu ikisi ameller sınıfındandır. Yine bu ikisi, amelleriyle örterler. Allah Teâlâ'yı talep eden seyr'in hallerinde çalışır ve Allah Teâlâ'yı sırrının miktarı ölçüsünde

---

[1059] Bu açıklama Mehmed Nasûhiyyü'l-Halvetiyyü'l-Cüneydî kaddese'llâhü sırrahu'l-azizindir. (Abdullah Çaylıoğlu, Niyâzî-i Mısri Şerhleri, İst, 1999, s. 23-27)

[1060] Tirmizi. Tefsir, 74: İbn. Mâce. Zühd. 29

[1061] Müslim. Zikir, 51:Ebu Davud. . 26

şâhid olur ve bilir. Abid ve zâhid kişi bu marifetle tarîkat-ı aliyyenin şartlarını bulunmasıylada rûhânî kuvvet ile nefsânî perdeleri açar. Bu mana ile sâlike hitaben **"Ey arif, kemâlât-ı kazan. Eğer sen kâmil olursan mükemmil olursun"** demektir.

Bu iki beyitte bir üst mana ise ilâhî sırları ve Rabbanî tecellileri toplayana perdeleri açmak için lazım olan zat "Mürşid-i Kâmil" dir. Yani

"Ey sırları ve faziletleri toplamak için çalışanlar size perdeleri açacak olan Mürşid-i kâmildir" demektir.

فَهَلْ رَأَيْتَ بَحْراً اَوْ سَمِعْتَهُ   يَرْمِى دِرَارِيهِ اِلَى السَّوَاهِلِ

Sen incilerini sahillere atan bir deniz gördün mü? Yâhud işittin mi?

فَ ***"Fe"*** harfi güzelleştirip açıklayan ya da hazfedilmiş olan şartın cevabıdır. Buradaki soru, olumsuzluk manasınadır. Sözün anlamına gelince:

"Sen bir deniz görmezsin ve işitmezsin."

Denizin mânâsı kesilip bölünmeksizin akan parçaların çokluğudur. Denizden murat hislerle algılama yardımıyla aklî teşbih yoluyla kâmilin kalbini anlatmaktır. Hiçbir şey kalbden daha geniş değildir. Kalb, bütün varlıklardan daha geniştir. Kalbin varlığı hissedilebilir bir iştir, kalbin sırrı ise mânevi bir iştir. Ona hiçbir sınır ve son yoktur. Çünkü kalb yüce Allah Teâlâ'nın evi ve yüce sırlarının sandığıdır.

"İncilerini sahillere atar" Yani deniz içinde bulunan incileri kendi kendine çıkarmaz. Bilakis onu, işini iyi bilen dalgıç çıkarır. Bunun gibi kalbde bulunan, kendiliğinden açığa çıkmaz. Ancak sâlik adı geçen şartları yerine getirmekle mürşidin edeblendirici sözüne dalar. Anlatılmak istenilen şu ki: Kul, kalbinin sırlarına ancak iki şıkla ulaşabilir: Gayret etmek ve mürşid tarafından telkin edilen zikre devamla, çalışmak.

لَاكِنَّهُ يَمْنَعُ الْغَوَّاصَ مِنْ   اِخْرَاجُهَا مِقْدَارِ كَفِّ السَّوَاهِلِ

Lâkin deniz, dileyenin avuç içi miktarı inci çıkarmaktan dalgıcı menetmez.

Dileyen sâlik çalıştığında, menedilmez. Hiçbir deryâ da mücevherlerini sâhillerine atmaz. Lâkin o mücevherleri yalvararak az bir miktarı çıkarmaktan da "Gavvâs"ı (Dalgıç) menetmez. Burada Gavvâsdan murad "Nakib" dir.

Nakîb: Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin zaman-ı saadetlarinde oniki Nakîbi vardı. Bunlardan Hazreti Sa'd radiyallâhü anh nakîblerin başı ve vahy kâtibi idi. Nakîbin hizmeti, meselâ, ashabtan biri bir makâm görmek istediği zaman, önce Nakîbe müracaat eder:

"Niyâz ederim, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme rica et, bana bir makâm ihsan buyursun". Nakib de; Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme

filan kişi gelmiştir, şöyle, şöyle ihsânını ister, diyerek arzederdi. Onun isteği üzerine hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem o sahâbenin ihtiyacına göre makâm gösterirlerdi.

Bu duruma göre mürşidi kâmil bir deryadır, fakat çarşıda, pazarda gezenlere gel sana tevhid göstereyim demediği gibi cevahirini kendi dışarıya atmaz. Fakat taliplisi oluncada men edemez. Müracaat edildiği vakit kemâlatın mikdarı kadar cevahir çıkarıp verir. Miktarından ziyade de vermez ve vermekte olmaz. Öyleki ehli salikin her sorusuna cevap vermemesi de icab eder. Hatta bazı yerde onun da sual sorana bilmez gibi görünmesi icab eder.

Ey sâlik! Allah Teâlâ için çalış. Çalışmak muvaffakiyyetin ve hidâyetin kapısıdır. Allah Teâlâ'nın şu sözünde olduğu gibi:

"Ama biz uğrumuzda cihâd edenleri elbette kendi yollarımıza eriştireceğiz..." [1062]

Hafız Hüseyin Sezgin Efendi'nin müridlerine söylediği nakledilen şu sözler bu yolun usûlünü açıklamaktadır:

Tarîkatta bir söz vardır. Bu yola intisab eden mürid, ***'Ben şunu yapıyorum, bunu yapıyorum, ben bir şey hissetmiyorum. Daha önce daha iyiydim,' diye düşünür. Hâlbuki büyükler bir kese içinde senin hasenelerini, yaptıklarını kesene doldururlar. Başka büyükler bile bunu bilemezler. Vefat ettiğinde kabrine getirirler, orda açılır hasenelerin, yaptıkların. Orda anlarsın, orda semeresini görmeye başlarsın!'*** [1063]

Denildiki taleb etmek, cüzi irâdeyi sarf ettikten sonra başarı için yönelmek ve kastetmektir. Bunu al!

كُنْ كَاَ نَّمَا اَسْرَارَ شَرْعِ الْمُصْطَفَى ***Mustafa sallallâhü aleyhi ve sellemin şeriatının esrârını sakla***

Yani eğer sen Hakk'ın esrarının keşiflerine ulaştığında rubûbiyyetin esrarını açıklamaktan dilini koruyucu ol. Çünkü sırrı ifşa büyük bir hatâ ve iyileşmez bir hastalıktır. Çünkü tasavvuf iddiaları terk, sırr-ı hâlin mânâlarını gizlemektir. Söylemek değil.

تَكُنْ وَلِيًّا هَادِىَّ الْقَوَافِلِ ***Kâfirlere yol gösteren velî ol.***

Yani eğer sırrı saklarsan ve nurların bâtınını iyice tanırsan velî olursun Yani nakiblerin makamlarından bir makama sahip ve sâliklerden bir kavmin mürşidi olursun. Bunu iyi kavra ve nefsini fazla konuşmaktan koru!

[1062] Ankebût, 69

[1063] Büyükaşıcı, *Mülâkât;* (OKUDAN, Yıl: 8 [2007], Sayı: 19,)

Kadına yaraşan en iyi iş, evinin bir köşesinde kendi iğini eğirmektir. Dervişe yaraşan da dervişlik ve sessizliktir. [1064]

وَلَا تُجِبْ عَنْهَا لِكُلِّ سَائِلٍ ***Her sorana sırları söyleme.***

Yani esmanın sırlarını ve sıfatların tecellîlerini her sorana söyleme. Soru, zamanından önce bir hevestir (meraktır). Sâlik ilhamlar yoluyla yükselip keşif vakti geldiğinde onun alâmetleri önce uykularda zuhur eder. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Âlimin uykusu ibâdettir" [1065]

İkinci olarakta parıltılar keşifler halinde ortaya çıkar.

بَلْ كُنْ زَمَانًا سَائِلَ الْمَسَائِلِ ***Bilakis bâzı zaman-mes'eleleri sorucu ol***

Yani senin söz ile keşfe anlayışın olmadığı zaman (böyle yap). Bilakis ilminden, vehminden ve zannından fâni ol. Nefsini, talebelik etmek derecesinden ve talebelerin makamından çıkarma ve ilmini de yok say, câhil olduğunu kabul et. Kalbinde olan tüm bildiklerinin her âlime ya da talebeye sor. Tâ ki başkasının ilmini kendi ilmine şâhid getirmekle ayne'l-yakîne eresin. Böylece kâmil veya mükemmil olasın.

وَ احْزَرْ عَنِ الدَّعْوٰى بِهَا فَإِنَّهُ لَدَى الْكِرَامِ عُدَّ دَعْوٰى بَاطِلٍ

İddiadan kaçın çünkü o büyükler katında bâtıl sayılmıştır

Yani söz ile sırlar konusunda iddiada bulunmaktan kaçın. Çünkü kâmillere göre iddia haramdır, yasaktır. İddia esas itibariyle bâtıldır. Çünkü iddia etmek vücûd sahibinde olur. Kâmil ise Allah Teâlâ'nın dışında hiçbir şey görmez. Hakikatte Allah Teâlâ'dan başka hiçbir mevcûd yoktur. Mümkin varlıkların vücûdu vehim ve hayalden ibarettir.

"Onun zâtından başka her şey yok olacaktır. Hüküm O'nundur ve siz ancak O'na döndürüleceksiniz." [1066]

وَ اسْلُكْ بِفَقْرٍ وَ احْتِيَاجٍ فِي الطَّرِيقِ ***Tarîkte fakr u ihtiyaç yolunu tut***

Bu mısra önceki beyitin öncüsü gibidir. Yani fakirin fakrı şöyle olur:

O Allah Teâlâ'dan başka hiçbir şey bulamaz. Ancak Allah Teâlâ'ya ihtiyacı olur ve ancak O'nunla beraber olmakla rahat eder. Ve fakrın alâmeti sebeplerin tamamına tevessül etmemektir. Bu mânâda fakr, evliyanın şiarı ve

---

[1064] (Şems-i Tebrizî, 2007), (M.241), s.329

[1065] Değişik ifade biçimleri olan bu söz hadis değildir. Hadis kaynaklarında yer almaz daha çok sûfi sözlerine benzemektedir. Benzer bir rivayeti. Ebu Nuaym Selmandan rivayet etmiştir. Bkz. Aliyu'l Kâri.357

[1066] Kasas, 88

süsü, güzel sıfatıdır." İhtiyaç" kelimesi açıklama maksadıyla "fakr" üzerine atfedilmiştir. Yani Hakk yoluna fakrın hakikati ile yönel. Kendi nefsinle değil. Çünkü bu hatadır!

وَ بِالْفَنَاءِ عَنِ الْوُجُودِ الْحَائِلِ ***Perde olan fenâ ile***

"Fena", Hakk'a ulaşmaya engel olan vücûdun düşürülmesinden ibarettir. Bu da nefsin kaybedilmesi ve Hakkın bulunmasıdır. Ancak fena olgunlaşmadan sonradır. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Allah Teâlâ yüzünden perdeyi açsa yüzün şuaları ve nurları gözünün gördüğü her şeyi yakar kül eder." [1067]

هَذَا مِنَ الْمِصْرِيِّ تُحْفَةٌ لَكُمْ ***Bu Mısrî'den sizin için bir hediyedir***

Yani bunu al ve sakla. Yani bu öğüt Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l-azizden bir hediyedir. Muhakkak ki o hallerin iksiri biricik şifâsı, en tesirli sebebi ve saadetler kimyası ruhun maddiyâttan ayrılarak maneviyâta geçmesi)dir.

خُذْهَا فَتًا مِنْ جُمْلَتَ الْغَوَائِلِ ***Bunları al tüm sıkıntılardan kurtul.***

Böylece taleb edilenlere ulaşmaya mâni olan tüm afatlardan korunmuş olasın.

[1067] Müslim, İman, 79; İbn Mâce. Mukaddime. 13; İbn. Hanbel, III/401

125

Sevfe tera'n-nuri kable'l-ufûl	سَوْفَ تَرٰى النُّور قَبْلَ الْاُفُول
Yehzem İsâ bihi ecnâdi-gul	يَهْزَمُ عِيسٰى بِهٖ اَجْنَادِ غُول
Sevfe terâ zulmetehüm tecellâ	سَوْفَ تَرٰى ظُلْمَتَهُمْ تَجَلّٰى
Bihi helâkühüm aleyhim yahûl	بِهٖ هَلَاكُهُمْ عَلَيْهِمْ يَحُول
Sevfe terâ mir Gaffâreytehüm	سَوْفَ تَرٰى مِنْ غَفَّارَيْتَهُمْ
Hine reâhü min karîbin yekul	حِينَ رَآهُ مِنْ قَرِيب يَقُول
Sevfe terâ ehli semâin yücîü	سَوْفَ تَرٰى اَهْلِ سِمَاءٍ يُجِيءُ
Yescüdü bi't-tav'i lehû ve'l-kabûl	يَسْجُدُ بِالطَّوْعِ لَهُ وَالْقَبُول
Sevfe terâ türbeten Mısriyyeten	سَوْفَ تَرٰى تُرْبَةً مِصْرِيَّةً
Tenşakku anhü ardihâ bi'l-vusûl	تَنْشَقُّ عَنْهُ اَرْضِهٖ بِلْوُصُول

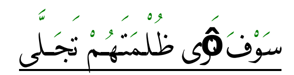
سَوْفَ تَرٰى النُّور قَبْلَ الْاُفُول

Şerîat-i Muhammediyenin nûruna kavuşulmasına yaklaşılmış olduğunu göreceksin.

يَهْزَمُ عِيسٰى بِهٖ اَجْنَادِ غُول

Hz. İsâ aleyhisselâm Gulyabânin askerlerini hezimete uğratacak

Gulyabanî olarak basettiği Vani Mehmed Efendidir.

Onlarda karanlıkların tecellilerini görürsün.

Helakları onları çevreler, kurtulamazlar.

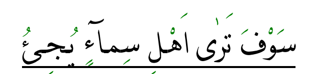

Onları bağışlayıcılığını görürsün

Niyâzî-i Mısrî onları yine affedici olduğunu bildiriyor.

حِينَ رآهُ مِنْ قَرِيبٍ يَقُولُ

Yakından görürsürsün ki sana söyleyen ilham eden,

Semâ ehlini inerken görürsün

يَسْجُدُ بِالطَّوْعِ لَهُ وَالْقَبُولُ

Kabul ve istekli olarak secde ederler.

سَوْفَ تَرَى تُرْبَةً مِصْرِيَّةً

Mısrî'nin türbesi görürsen

تَنْشَقُّ عَنْهُ اَرْضُهُ بِالْوُصُولِ

Şakk olup (şimşeğin göğü yarıp girmesi gibi), canâna ulaşmış.
(Limni adasında) medfundur.

Burada İsâ olarak anlattığı durumlar Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-azizin İseviyet Makamında yaşadığı durumlardır.

م M

126

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Evvelimde dinmez idi âh-u efgânım benim,
Gice gündüz bitmez idi zâr-ı giryânım benim.
Düştü aşk odu bu cânâ yaktı kül etti beni,
Kül olunca yanmaz oldu nâr-ı sûzanım benim.
Hâr-u hâşâk-i enâniyet yanalı aşk ile
Arş-ü kürsîden geniş açıldı meydânım benim.
Âr-u nâmus şîşesin yerlere çalıp kırmadan,
Vech-i Hakk'ı olmadı her yüzde seyrânım benim.
Râhat ile istedim vaslını kahretti bana,
Derde düşüp ağlayınca güldü cânânım benim.
Top ile çevkânı sundu bana canan lutf ile
Bendedir amma görünmez top ile çevkânım benim.
Hayret ender hayrete şöyle düşürdü gönlümü,
Şerh olunmaz bu dil ile şimdi hayrânım benim.
Âlem ol vech-i âmâ'dır hayret andandır bana,
Bu vücûdum gamı örttü mihr-i rahşânım benim.
İbtidâ azmeyleyince bu cihân iklimine,
Bir libâsım yok idi kim örte uryânım benim.
Hep birer kaftan verildi dostlarıma hem bana,
Anların dahi durur eskidi kaftânım benim.
Suya vardık anlar ile kapların doldurdular,
Ben de vardım testimi mahvetti ummânım benim.
Derler imiş halka-i zikre girip dönmez niçin,
Ben dönerdim lîk gözden mahfî devrânım benim.
Halka bir gez dönmeden ben nice devreyledim,
Bilmediler devrimi yanımda yârânım benim.
Yâr ile ahdeyledim gâh dağılıp gâh cem olam,
Tâ ezel budur anınla ahd-ü peymânım benim.
Anın için gâhı cem'im gâh perîşân tâ ebed,
Döndü kaldı üstüme cem'ü perîşânım benim.
Döndürür dâim Muîd ismi takâzâsı beni,
Nokta-i zâtım değil sûrette cevlânım benim.
Devre-i Arşiyye'den her kim haberdâr olduysa,
Ol duyar ancak Niyâzî ilm-ü irfânım benim.

Evvelimde dinmez idi âh-u efgânım benim,
Gice gündüz bitmez idi zâr-ı giryânım benim.
Evvelimde dinmez idi âh ve efgânım benim,
Gece gündüz bitmez idi iniltim ağlamam benim.

Tasavvufî terbiyenin ilk dönemlerinde bu tür ağlama ve sızlamalar çok olur. Büyükler tarafından fazla itibar edilmez. Bazıları bu iptida halini ileri zamanlarda kaybedince üzülürler. Aslında bu halin kaybedilmesine üzülmemenin gerekli olduğunu bilmek gerekir.

Aslında bu kemalat ve olgunluk işaretidir. [1068]

Sonuca kavuşmuş olan kişiler, yolun başlangıcında, kazandığı şevki, arzuyu özleyebilir. Şiddetli arzunun azalması makamın daha yükseldiğini, daha yaman olunduğunu gösterir. Bu makam korku makamıdır. Korkan kişinin gözünden yaş düşmez. Düşerse, bu niyazın semeresidir.[1069]

Mevlâna kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz buyurdu ki;

"Ateş ne kadar hararetli olsa da, pişmiş testi ter dökmeden kurtulmuştur."

Düştü aşk odu bu cânâ yaktı kül etti beni,
Kül olunca yanmaz oldu nâr-ı sûzanım benim.
Düştü aşk odu bu cânâ yaktı kül etti beni,
Kül olunca yanmaz oldu yakıcı ateşim benim.

Hâr [1070]-u hâşâk-i [1071]enâniyet yanalı aşk ile
Arş-ü kürsîden geniş açıldı meydânım benim.
Hor ve süprüntü olan nefsimin varlığı aşk ile yanalı
Arş ve kürsîden geniş açıldı meydânım benim.

Benliğim mahvolalı benim meydânım arş ve kürsîden geniştir, yani arştan daha genişim. Kudsi Hadiste Cenâb-ı Hak ***"Ben yere göğe sığmadım, ancak***

[1068] —Bu konuda yanılmalar olmaktadır.

Hz. Ebubekir radiyallâhü anh bir kimsenin Kur'an-ı Kerim okurken ağladığını gördü.

"Biz de böyle idik, fakat şimdi kalplerimiz katılaştı" buyurdu. Bu söz, kötülemeye benzeyip, övünmek olan sözlerdendir.

[1069] (ALTUNTAŞ, 2005), s. 180

[1070] **Har:** f. Hor, hakir, âdi. Aşağı. (Dinsiz, imansız ve din düşmanı ahlaksızların ve sefihlerin vasıfları

[1071] **Haşak:** f. Süprüntü, çöp. Yonga.

mü'min kulumun kalbine sığdım"[1072] buyurmuştur. Çünkü mü'min kulum (İnsân-ı Kâmil) mertebe ve isimlerimi câmidir. Diğer yarattıklarım ise yalnız bir ismime câmîdir.

Meselâ: Melekler yalnız kuvvet isminin mazhârı, madenler aziz isminin mazhârı, insan ise bütün isimlerini câmidir.

İlk zamanlarda *"Sofiyye"* tarikatinde tevhid makâmları yalnız bir isimle, yani ***"Lâ ilâhe illa'llâh"*** kelimesiyle tarif ve telkin olunurdu. Sonradan İbrâhim Halvetî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz hazretleri buna altı isim daha ilâve ederek yediye çıkardı: ***"Lâ ilâhe illa'llâh, Allâh, Hû, Hak, Hayy, Kayyûm, Kahhâr"*** dır.

"Lâ ilâhe illa'llâh" ile tevhid-i ef'âle işaret etti, yani "Lâ hâlika illallâh" Allâhtan başka yaratıcı yoktur. "demek istedi.

"Allâh" ismiyle, Tevhid-i sıfat'a işâret etti, Çünkü Allâh ismi bütün isimleri câmîdir.

"Hû" ismi gayb-ı mutlaka delâlet etmekle, anınla tevhid-i zâta işâret etti. Cem makâmında halk bâtın, Hak zâhir olmakla

"Hakk" ismiyle makâm-ı Cem'e işâret etti. Hazretil cemde Hâk bâtın, halk zâhir olduğundan

"Hayy" ismiyle telkin eylediki, şerîat makâmıdır. *"Hüvel evvel-ü vel âhir-ü vez-zâhir-ü vel bâtın"* âyeti kerîmesi mucibince evvel, âhir, Zâhir, bâtın her şeyin vücûdu Hakk'ın vücûdu olduğundan ve Hakk'ın vücûduyle kıyâmı olduğundan

"Kayyum" ismi ile "Cem-ül Cem "makâmına işâret etti.

"Kahhar" ismiyle "Ahadiyyet" mertebesine işâret etti**.**

Âr-u nâmus şîşesin yerlere çalıp kırmadan,
Vech-i Hakk'ı olmadı her yüzde seyrânım benim.
Âr ve nâmus şişesin yerlere çalıp kırmadan,
Hakk yüzü olmadı her yüzde seyrânım benim.

Ar ve namus şisesi "nefsin" dolayısyla varlığın temsilidir. Her yüzde Hakk'ın isim ve sıfatlarını bilmeden hakikate ulaşılmayacağıdır.

Râhat ile istedim vaslını kahretti bana,
Derde düşüp ağlayınca güldü cânânım benim.
Vaslını râhat ile istedim kahretti bana,
Derde düşüp ağlayınca güldü cânânım benim.

[1072] Bkz. Sehâvî. 589. 590: Aclûnî. 11/195 Hadisin aslı muteber kaynaklarda bulunamamıştır.

Allah Teâlâ'nın gülmesi te'vilsiz (yani başka bir manâ ile tefsir etmeden) olur. Çünkü Cenâb-ı Hak bazı zaman mahlûk sıfatıyla sıfatlanır ve ***"Gadab-allâh-i aleyhim"*** de olduğu gibi. Öfkelenme, sevinme gibi sıfatlar birer mahlûk sıfatıdır. Buradaki manayı beşeri düşünmemek gerekir.

Allah Teâlâ'nın rahatlıkta bulunmaması insanların sıkıntıları içinde gafletten emin olmalarıdır.

" Ve insana bir sıkıntı dokununca da, yanı üzerine yatarken veya otururken veya ayakta iken Bize dua eder. Vaktâ ki, ondan o sıkıntıyı açıvermiş oluruz, sanki kendisine dokunmuş olan bir sıkıntıdan dolayı Bize hiç yalvarmamış gibi geçer gider. İşte müsrifler için yapar oldukları şeyler böyle süslenmiştir." [1073]

Top ile çevkânı[1074] ***sundu bana canan lutf ile***
Bendedir amma görünmez top ile çevkânım benim.
Bana canan lütuf ile top ile değneği sundu
Bendedir amma görünmez top ile değneğim benim.

Franz Anton Mesmer (1734-1815) ne eski tıpta ve ne de çağdaş tıpta kendi yaptığı keşfin karşısında şaşırıp kalmıştı. Mıknatıs yöntemi yerine yeni bir yöntem keşfetmişti.

Kurşun, bakır, gümüş, altın ve kalay; alçak ve aynı zamanda diğerleri gibi ruhsuz olan demirler hiçbir canlılık göstermeyip sadece çekim kuvvetine itaat ederken, mıknatıs bir ruh içerir, bunun yanı sıra da bir canlılık gösterir. Mıknatıs kendinden farklı olan cansız demirleri kuvvetlice kendine çeker; bize diğer sade nesneler arasında bir irade gösteren bu mükemmel varlığın, evrenin başka dünya dışı güçlerine ve kurallarına iradesizce itaat ettiğini düşündürür. Bir iğne şekline getirilmiş haliyle demir parmağım emin bir şekilde kutbu gösterir. Gemilerin ve yolunu kaybetmişlerin yol göstericisi olur. [1075]

Fakat sonra Mesmer'in dürüstçe: *"Ben yanıldım, mıknatıs bir işe yaramıyormuş, onda bulunduğunu sandığım hiçbir güç yokmuş ve kendimin de şaşırdığı anlaşılmayan nedenler bizzat benden kaynaklanıyormuş"* diyememiştir. [1076]

Tedavi için kullanılan mıknatıs aslında insandaki animal (hayvani) enerji

---

[1073] Yunus, 12
[1074] **Çevgan:** f. Cirit oyunlarında atlıların birbirlerine attıkları değnek. * Baston, ucu eğri değnek
[1075] (ZWEIG, et al., 2005), s. 40
[1076] (ZWEIG, et al., 2005), s. 52-53

olmadan işe yaramadığı görülmüştür. Bu anlatılan durum göstermektedir ki her olan şeyde bir "**ben"**in etkisi var.

<u>Hayret ender hayrete şöyle düşürdü gönlümü,</u>
<u>Şerh olunmaz bu dil ile şimdi hayrânım benim.</u>
Hayret içinde hayrete şöyle düşürdü gönlümü,
Açıklaması olmaz bu dil ile şimdi hayrânım benim.

İbn'ül Arabî, Allah Teâlâ'nın zâtının bilinmesiyle varlığının ve ilah oluşunun bilinmesi arasında ayırıma gider. Maddî âlemle hiçbir ilişkisi olmadığı için Zât'ın idrak edilmesi de söz konusu değildir. Allah Teâlâ, Zât mertebesinde her türlü zuhûrdan ve belirlenmişlikten münezzeh olduğu için hiçbir şekilde ihâtâ edilip idrak edilemez. Zât'ın idraki konusunda İbn'ül Arabî, tıpkı diğer sûfîler gibi bilinemezcidir. Hakk'ın ancak var, bir ve ilah olduğu bilinebilir, sıfatları ve fiilleri açısından tanınabilir, fakat nasıl bir Zât olduğu aslâ düşünülemez. Bu sebeple, insan bilgisinin Allah hakkında ulaşabileceği nihâî nokta, ulûhiyyet ve sıfatlar mertebesidir. O'nun sıfatlarının bilinmesi ise, ancak Allah'ın kendisini bize açmasıyla *(keşf)* mümkündür. Zât'ın bilinemezliği ve mahlukâta ait sıfatlarla her hangi bir şekilde nitelenemez olduğu hususunda, İbn'ül Arabî, geleneksel anlayış doğrultusunda tenzihten yanadır. Bu îtibârla Zât ancak selbî sıfatlarla nitelendirilebilir ve insana Zâtî tecellî de söz konusu değildir. Aksi takdirde Allah Teâlâ ile kulu, Rabb ile merbûbu bir birinden ayırma imkânı kalmazdı. Bu sebeple her ne kadar genelde sûfîler ve özelde İbn'ül Arabî, metafizik alanda diğer bilgi vasıtalarından daha geniş imkâna sâhip olan bir mârifet teorisi geliştirmiş olsalar da, insanın bilgisinin her hâlükârda sınırlı olduğunu vurgulamaktadırlar. Biz kalp vasıtasıyla ancak, her bir ilâhî sıfatın hakikatinin toplamı olan ulûhiyet mertebesini idrak edebilmekteyiz. Ruhânî tekâmül boyunca bir takım fetihler, müşâhedeler ve tecellîler gerçekleşir ve bilgi hâsıl olur, fakat sûfî O'nu, hâlâ bizâtihî değil, isimleri vasıtasıyla idrak edebilmektedir. Tasavvufî bilginin "obje"si olan Allah Teâlâ sonsuz ve sınırsız olduğu için mârifetullaha da nihâî bir sınır çizilemez. Dolayısıyla, ilâhî isim ve sıfatlarının tezâhürü ve tecellîsî vasıtasıyla da olsa, her nasıl idrak edilirse edilsin Zât, mutlak sonsuzluğu içerisinde bilinemez olarak kalmaya devam edecek, Allah'ı tanıma ameliyesi de buna paralel olarak sonsuz olacaktır. Her bilgi, yeni bir bilinemezliği de beraberinde getirecek ve hâlâ Zât'a perde olmaya devam edecektir. Hakikati arayan sûfînin susuzluğu da aslâ son bulmayacak, tıpkı deniz suyunun her yudumda insanın susuzluğunu artırdığı gibi keşif ve müşâhede yoluyla elde edilen her mârifet de insanın bilgisizliğini ve hayretini artıracaktır. Çünkü ilim talebi, kanması olmayan bir susuzluktur. Sûfînin nîhâî bilgiyi

araması sonsuz bir süreçtir; bir şeyin bilgisine sâhip olduğu her defasında daha yüksek ve daha gizli olanı almaya yetenekli hale gelir. Elde ettiği bilgi onda kozmolojik ya da metafizik yeni bir bilgiyi istemek üzere yeni bir istidâdı da doğurur. Tasavvufî bilgi, hep bilinemezlik-bilgi, tenzih-teşbih diyalektiği şeklinde geliştiği için, Zât'ı îtibârıyla Allah'ın her şeyden münezzeh ve bilinemez olduğunu, tecellîleri ve tezâhürleri îtibârıyla da teşbihî yönden tanınabileceğini söylemek zorundayız. Bu îtibârla da tasavvufî bilginin nihâî noktası, **"acziyet"** ve **"hayret"** kavramlarıyla ifade edilir. Çünkü Allah Teâlâ kendisine, aklın doğrudan kabul edemeyeceği, ancak bazı uzak te'villerle yorumlayacağı bir birine zıt sıfatlar izâfe eder. İşte bu, insanı hayret ve acziyete düşürür. Bu hayret makamı mârifetullahın nihâî derecesini teşkil ettiği için Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem, ***"İlmin artırılması"***[1077] ile eşdeğerde olarak ***"Allah'ım! Senin hakkındaki hayretimi artır."*** diye dua etmiştir. Çünkü ilmin artması, hayretin artmasını da beraber getirir. Tekâmülün her bir mertebesinde de ayrı bir hayret vardır; vusûlden önce, vusûl esnasında ve rücû'da hep başka başka hayretler vardır. [1078]

Sûfî kendisine bahşedilen ilk tecellîde Maksûd'a ulaştığı hayâline kapılır. Hâlbuki Allah Teâlâ *câmiu'l-ezdâd* olarak sonsuz ve bir birinin aynısı olmayan tecellîlere sâhip olduğu için bu yolda durulacak her hangi bir nihâî nokta yoktur. Bu noktada İbn'ül Arabî sık sık, Ebu Saîd el-Harrâz'ın (hyt. 277 / 890) *"Allah'ı, zıtlıkları birleştirmek (câmiu'l-ezdâd) sûretiyle tanıdım"*[1079] sözünü zikreder. Peş peşe farklı tecellîler sonucu sûfî, Zat'ın ihâtâ edilemeyeceğini idrak eder ve hayrete kapılır. Fakat bu hayret hissi sûfîye, akıl yolunu tutanların hazzıyla mukayese edilemeyecek kadar muazzam bir haz verir ve insanı saadete götürür. Çünkü tecellîlerin farklılığından kaynaklanan hayret, delillerin farklılığından kaynaklanan hayretten daha şiddetlidir.[1080]

<u>Âlem ol vech-i âmâ'dır hayret andandır bana,</u>
<u>Bu vücûdum gamı örttü mihr-i rahşânım benim.</u>
Âlem o yüzü görmez hayretim ondandır,

[1077] Tâhâ, 114
[1078] Kuşeyrî, *Risâle,* s. 344. Hayret konusunda meselâ Kuşeyrî, Sehl b. Abdullah et-Tusterî'nin şu sözünü nakleder: "Marifetin gayesi iki şeydir: Dehşet ve hayret."
[1079] (ATAÇ, 1993), s. 512; **Kelimât,** 193-194.
[1080] İbnü'l-Arabî, *Fütûhât (thk),* c. IV, s. 222, 223; İbnü'l-Arabî, bu iki farklı "hayret"in iki farklı sonuca götürdüğünü şu ifadelerle vurgulamaya çalışır: Akıl yoluyla hayrete düşen, *"Her şeyde O'nun bir olduğuna delâlet eden bir ayet vardır"* derken; tecellîlerle hayrete düşen, *"Her şeyde O'nun her şeyin "ayn"ı olduğuna delalet eden bir âyet vardır"* der.

Benim güneşin parıltısını bu vücûdum üzüntüsü örttü.

Âlemin Allah Teâlâ'yı görememesi beni hayrette bırakmaktadır. Allah Teâlâ'nın görünmemesi sebebi büyüklüğü ve yakınlığının idrak dışında olmasındandır. Bu makam Hz. Musa aleyhisselâmın makamıdır. Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de buyurmaktadırdu ki:

"Mûsâ tayin ettiğimiz vakitte (Tur'a) gelip de Rabb'i onunla konuşunca "Rabb'im! Bana (kendini) göster; seni göreyim!" dedi. (Rabb'i): "Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak. Eğer o yerinde durabilirse sen de beni göreceksin!" buyurdu. Rabb'i o dağa tecellî edince onu paramparça etti, Mûsâ da baygın düştü. Ayılınca dedi ki. Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tevbe ettim. Ben inananların ilkiyim." [1081]

Hz. Mûsâ aleyhisselâm âyet-i kerimede beyân edildiği üzere

"Ya Rab! zâtını bana göster, seni göreyim" deyince Allah Teâlâ buyurdu ki;

"Beni fâni gözlerinle göremezsin; dağa bak, dağı görürsen, beni de görürsün.".

Hz. Mûsâ aleyhisselâm dağa bakınca, nazarından her şey kayboldu. Çünkü tecellî-i ilâhinin karşısında bütün âlemler bir zerre kadar olmadığı için, tecellî-i irâde zuhur edînce, bütün varlıklar kendi küçüklüğünü idrâk etti.

Bu büyüklük karşısında zerre misâli olan kâinatında idrâk edilemeyecek zerreler, parçacıklar hâline geldiğini anlayınca, her Şey ona yok hâlinde gördü. Yıldızlar geceleyin görülür, ama güneş doğunca görünmez hâle geldikleri gibi, bu makama yükselen insanlarda tecellî-i ilâhî nuru altında iken var olanlar, yok hâline gelirler ve ***"fenâfillâh"*** denilen makamdır.

"Bu vücûdum gamı" nefsin ve bedenin dünyevi istekleridir. Maddî istekler Hakkı görmeye mani olmaktadır.

<u>İbtidâ azmeyleyince bu cihân iklimine,</u>
<u>Bir libâsım yok idi kim örte uryânım benim.</u>
Önce bu cihân iklimine niyet eyleyince,
Bir elbisem yok idi kim örte çıplağım benim.

Cenâb-ı Hak, bunları, o vahdetten ayrı düştükten sonra tekrar vahdete dönünceye kadar ne hallere gireceklerini bilkuvve bildirip hangi fiillerle kurtulup aslî vatanlarına döneceklerinin âlet, sebep ve delillerini bunlara tamamen verdi. Bütün insanların hakikatleri de, **"evet"** deyip kabul ettiler. Hak taâlâ, meselâ her kavme, asrındaki nebîyi ve bu nebîye vahyedilen Rabbânî emirleri ve her kavme, asrında zuhur eden veliyullahı

[1081]—(A'raf, 143)

ve o velînin o zamanda kalbine ilham edilen Rabbanî varidatı ve her nebînin şerîatini ve her velînin, bu yol vasıtasıyla erkânını ruhlar âleminde takdir etti. Bunları, bütün insanlara delil olarak ve imtihan kasdıyla beden mülküne gönderdi. Cenâb-ı Hak bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"Biz insanı en güzel surette yarattık, sonra onu aşağıların aşağısına gönderdik." [1082]

O zamana değin bunlara, "hakâyık-ı insan" denilirdi. Ondan sonra Hak taâlâ bunlara hitap edip "rûh" yani "yürüyün", dedi. Sonra Âdem'e inin, dedi. Bu söz üzerine onlarda, rûhânî bir safâ, Rahmanı bir zevk ve cismanî bir istek meydana geldi. Âdemiyyet arzusuyla ve Rahmanı ilhamın verdiği zevk ile bunlarda bir aşk zuhur etti. Kuşların göklerde uçarken İlâhî takdirin emriyle semâ ederek (dönerek) yeryüzüne konduğu gibi, bu ruhlar da, sevinçle kendi âlemlerinden semâ ederek arş-ı Rahman'a indiler.[1083]

Daha sonra bu hakîkatler, arşta bin yıl kaldılar. Lâhût âlemindeyken Hakk ile aşinalıkları istiğrak şeklinde idi. Bu inişle birlikte, istiğrak hâlleri örtüldü. Hakk ile aşinalıkları, mukabeleye düştü. Vücutları da arş nuruna dönüşüp arşiyyet kabiliyeti bilfiile geldi. Âdem'e indik sanıp (asıllarını) aradılar, bulamadılar. (Çıplak oldu) Bunun üzerine, Hak taâlâ,

"O indiğiniz arşdır, Âdem'e inin" deyince, bunların her birisi, değişik birer isimle cevap verdiler. O makamdan da, Âdem cismine duydukları sevgi ve ilâhî nağmelerin aşkıyla, hareket ve semâlarına devam ettiler. Bu semânın safâsıyla kürse indiler. Orada da bin yıl miktarı kaldılar ve vücutları kurs nuruna dönüştü. Arşiyyet tecellîsi, arşiyyet vücudu, arşiyyet ilmi ve arşiyyet zevki; kürsiyyet vücudu, kürsiyyet tecellîsi, kürsiyyet ilmi ve kürsiyyet zevkinin tahsili, bunlara perde oldu. Cenâb-ı Hak ile mukabele hâlleri de örtüldü. Bî-nişân haline geldi. Yine **"Âdem'e indik"** sanıp hakikatlerini aradılar ve bulamadılar. Hak taâlâ, yine,

"orası kürsîdir, Âdem'e inin" dedi. Bunların vücutları kürsî nuruna dönüşmekle, arşta verdikleri cevap dahi ondur. Her biri farklı bir isimle cevap verdiler. Kürsîden de, bu tertip üzere hareket ve semâ edip yedinci göğe indiler. Arşta ve kürsîde karşılaştıkları hâllerle burada da karşılaştılar. Böylece altıncı, beşinci, dördüncü, üçüncü, ikinci ve birinci göğe indiler. Her gökte aynı hallerle karşılaştılar. Oradan da tabâyi'hânesine yani heyulaya (cismin ilk haline) girip, meniden ana rahmine indiler. O et parçası hayat bulup çocuk oldu. İnsanî hakikat, maddeye bürünerek, böylece, esfel (en alçak ve süflî olan) âleme inmiş oldu.[1084]

[1082] Tîn,4-5

[1083] İşte semâ'nın ilk ortaya çıkışının açıklaması budur.

[1084] (Ümmî Sinan, Antalya), s. 134-135

Hep birer kaftan verildi dostlarıma hem bana,
Anların dahi durur eskidi kaftânım benim.
Hep birer kaftan verildi dostlarıma hem bana,
Benim kaftânım eskidi halde onların daha durur.

Bu cihâna geldiğim vakit önce tevhid elbisesinden yoksun idim. Dostlarım ile bana kaftan, yani tevhid makâmı verildi, anlar hala o makamdadırlar, zirâ çalışmadılar. Ben ise derd edip o makâmı geçtim, suya hep birlikte vardık, anlar oraya vardıklarında az bir şey aldılar, ben ummân denizinde kendimi mahv edip yok oldum.

Suya vardık anlar ile kapların doldurdular,
Ben de vardım testimi mahvetti ummânım benim.
Suya vardık onlar ile kaplarını doldurdular,
Ben de vardım testimi mahvetti deryam benim.

Derler imiş halka-i zikre girip dönmez niçin,
Ben dönerdim lîk gözden mahfî devrânım benim.
Niçin zikir halkasına giren dönmez derlermiş,
Ben dönerdim lakin gözden gizli devrânım benim.

Devrândan murat bütün mezâhirde birer birer Hakk'ı şuhûd etmektir. Anın için Niyâzî-i Mısrî Efendi: ***"Benim devrim, devrânım gizlidir. Halk bir gez dönmeden, ben nice defalar dönerim, fakat dostlarım devrânımın ne olduğunu anlamadılar"***.

Halka bir gez dönmeden ben nice devreyledim,
Bilmediler devrimi yanımda yârânım benim.
Halka bir defa dönmeden ben nice devreyledim,
Yanımda benim yârânım bilmediler dönüşümü.

Şeyh Receb Efendi Şemseddin Sivâsî kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin şu hâdisesini anlatmaktadır:

"Bir Pazartesi günü vaaz ederken birden va'zı kesip duvara yaslandı. Uzun müddet o şekilde kaldı. Cemâat endişe içinde bekledi. Ancak daha sonra tekrar eski hâline döndü. Durumu sormaya kimse cesâret edemedi. Birkaç gün sonra, ben sormak cesâretini gösterdim. Bana bu durumu şöyle îzâh etti: **'Buna insilah denir!** dedi ve anlattı

'Rûhun bedeni terk edip, âlem-i melekûta, âlem-i ceberûta oradan âlem-i lâhûta urûc etmesidir. Bu makamlardan bir makâm-ı azîz bize müyesser ve mukadder oldu. Ruhların toplandığı yerde

وعلمك ما لم تكن تعلم وعلمناه من لدنا علما *mefhûm-ı şerîfleri üzere talîm müyesser oldu.'* diyerek geri kalan kısmı sakladı. İnsilah hakkında ise şunları söyledi:

'İnsilahta çok fayda vardır. Rûh, âlem-i melekûttan sonra kuvvet-i kudsiyye ile âlem-i ceberûta dâhil olur. Oradan cenâh-ı İlâhî ile âlem-i lâhûta girer. Oradan da fazl-ı İlâhî ile fuyuzât-ı kudsiyye ahz ider." [1085]

Yâr ile ahdeyledim gâh dağılıp gâh cem olam,
Tâ ezel budur anınla ahd-ü peymânım benim.
Yâr ile sözleştim gâh dağılıp gâh bir olalım,
Tâ ezel budur anınla ahd ve yeminim benim.

Cem ve ***fark*** makamından bahsediliyor. "Gâh dağılıp, gâh cem olam" demek, Hakk ile ahdim vardır. Gâh cemde ve gâh farkta olam minel ezel ilel ebed (ezelden sonsuzluğa kadar).

Ezelde dönüş için sözleşme olduğu için fark geçicidir.

Anın için gâhı cem'im gâh perîşân tâ ebed,
Döndü kaldı üstüme cem'ü perîşânım benim.
Onun için gâhı cem'im gâh perîşân tâ ebed,
Döndü kaldı üstüme cem ve perîşânım benim.

Perişanlık, cem deki kul ve Hakk'ın beraberliğinin etkileşimindeki hareketliliktir. Yani hâlik ve mahlûk arasındaki bereberlik dile, fikre ve akla muvafıkta gelmez. Aklın cidarları ise ifade edemediği yerlerde perişan olur.

Döndürür dâim Muîd [1086] ***ismi takâzâsı*** [1087] ***beni,***
Nokta-i zâtım değil sûrette cevlânım benim.
Döndürür dâim Muîd ismi gereği beni,
Benim sûrette dolaşan zâtımın bir noktası bile değil.

Mu'îd ismi Hakk'ın güzel isimlerinden biridir, yani avdet ettirici, geri döndürücü demektir. Cem makamının iktizası neticesinde kul fenâ bulunca her şey Hakk'ın işleri demektir.

[1085] (AKSOY, Sivas)

[1086] **Muîd:** Yardımcı. Mubassır. * Dersi iade eden, tekrar ettiren. Muallim yardımcısı. * Geri çevirtici. * Bir şeyi âdet edinmiş olan. * Tecrübeli. Hâzık. * Güçlü. Kuvvetli. * Arslan. * Gazâ ve cihad eden kimse

[1087] **Takaza**(a): İhtiyaç, gerekli olma. Lüzum, icab etme.

Devre-i Arşiyye'den her kim haberdâr olduysa,
Ol duyar ancak Niyâzî ilm-ü irfânım benim.
Devre-i Arşiyye'den her kim haberdâr olduysa,
Ol duyar ancak Niyâzî ilim ve irfânım benim.

Devre-i Arşiyye (Ed-Devretü'l-Arşiyye)[1088] üç bolümden oluşan Arapça bu risalenin

1.bölümünde 12 burcun devir ve tabiatları, müekkel melekleri,

2.bölümünde kıyamet ve cesetlerin nasıl haşredileceği.

3.bölümünde kıyamet alâmetlerinin te'vili ve enfüse tatbiki, hatime kısmına ise ölüm ve kıyâmet-i kübra anlatılır.

Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-aziz bu eserine çok önem verdiğini divanında bu beyitle medhetmis ve hakkında bir de Türkçe tarih söylemiştir.

Bu risale oluptur hayret ehline delil
Şerbeti gaybîdir içerse şifa bulur alil [1089]

Mısrıya âb-ı hayat elfâzının tarihi bu
Aktı gûya bezmi cennet içre âb-ı sebil [1090]

Devir, kelime anlamıyla; dönüp dolaşmak manasına geldiği gibi, *devriye* de dönüp dolaşan anlamına gelir. Tasavvuf anlayışında, vücûd-ı mutlak'tan ayrılan ilahî nurun topraktan madene, ondan bitkiye, bitkiden hayvana, hayvandan mahlûkâtın özü (zübdesi) ve en şereflisi olarak yaratılan insana intikal ederek, suretiyle ortaya çıkmasına ve insanın da, insân-ı kâmil mertebesine yükselerek ilk zuhur ettiği asıl kaynağa yaratıcısına dönmesi macerasına devir denir. Diğer bir anlatımla insan meni ve emşâc haline gelmeden, bitkiler, canlılar ve cansızlar âleminde müfredat, yani zerre zerre, ayn bir halde vardır. Bu safhadan önce de, dört unsur halindedir; daha öncesinde de göklerdedir. Göklerden önce, Allah Teâlâ'nın bilgisinde var olmuştur. İşte insanın, Allah Teâlâ'nın bilgisinden insan haline gelinceye kadar, madde âleminde bir devir yapar ki bu ortalama elli bin yıl kabul edilir.

Devir, iki türlü olur. İlki, aşağıdan yukarıya doğru olursa, sûud(çıkış) veya *devre-i arşiyye,* denir, ikincisi, tersine insandan toprağa doğru olursa yani ilâhî nûr, mutlak varlıktan ayrıldıktan sonra, dünya'ya inişi olayına da *devre-i*

[1088] Eser Mekteb-i Harbiye muallimi Gelibolulu Yüzbaşı Recep Ferdi bin Mehmed Ali tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Bu *risale isim* benzerlisinden dolayı Türkçe "Risale-i Devriyye" ile karıştırılmaktadır. Tesbit etticrimiz nüshaları şunlardır. Sül. Küt. H.Mahmut. 2404. 3041/3. 3346/8. 3141(tercümesi: Esat Ef. 3574/4. 3597/1

[1089] Hastalıklı, sakat

[1090] (ERDOĞAN, 1998), s. 119

ferşiyye denir.

Niyazî-i Mısrîye gelince, o mutasavvıflar arasında devre-i arşiyye hakkında müstakil bir risalesi bunu ele alanların en güzeli olarak kabul edilmiştir. Niyazî-i Mısrî, *devre-i arşiyye'yi* iki kısma ayırır.

1-Devre-i Külliyye: Bu devir bütün devirlere şamildir.

2- *Devre-i Nev'iyye:* Nev'ilere göre hususî devirler.

Bunlardan birinci devre, burçdan burca, ta on iki burcu tamamlayana dek gerçekleşen devredir. Başı mizan (terazi) sonu ise sünbülî (başak)'dir. İkinci devre: Yıldızdan yıldıza tâ yedi gezegeni tamamlayana dek gerçekleşen devredir. Başı Zühal sonu ise kamerdir. Devre kamerde tamamlanınca, tam bir devre olur ve ila nihaye sürer gider. Cisimlerle özel bağlantısı vardır.

Mısrî'ye göre henüz varlık kokusunu almamış olan *a'yan-ı sabite",* sırayla ilmen, sonra aynen tâ bütün varlık mertebelerinin sonu olan şehâdet âlemine ve oradan da insan âlemine varana dek, yavaş yavaş terakkî ve tedrîc ile ilk hükme geri dönüşü arasında yetmiş sekiz bin sene vardır. İlk önce madenlerde sonra bitkilerde, sonra hayvanlarda, sonra insanda zuhur etmiş bu işlem sayısız defalar tekrar olunarak, dairesini tamamlayıp, Hak Teâlâ'da fiil, sıfat ve zâtları yok olana dek sürer. Görüldüğü gibi, insanın gelişmesiyle ilgili olarak ileri sürdüğü bu görüşler, ancak tasavvufun kendi içinde değerlendirilebilecek konulardır. Ayrıca, ifadelerin çoğunlukla sembollerle anlatılması, meselenin anlaşılmasını oldukça zorlaştırmaktadır. Mutasavvıflar, bu hususu manen yaşadıklarını İleri sürmüşler, ancak bu görüşlerin sıhhatinin kontrol edilmesi, objektif kriterlerden yoksun olması nedeniyle güçleşmektedir. Her ne kadar bu konu tasavvufun kendi ıstılahlarıyla dile getiriliyorsa da, Ortaçağda Hıristiyan ve İslâm uygarlığında yayıldığı ve bazı Arap ülkelerinde hâlâ sürdüğü şekliyle *İskenderiye Hermesçiliği*'nin etkisinin varlığını hissetmek mümkündür. İlmî açıdan fazla bir değeri olmasa da, bir kültür mirası olarak değeri olduğunu düşünüyoruz.[1091]

TAHMİS-İ AZBÎ

Hâne-i dilde gam yâr oldu mihmânım benim
Gece gündüz ağladırdı bana hicranım benim
Gözlerimden kanlı yaşlar akmada canım benim
Evvelimde dinmez idi âh-u efgânım benim,
Gece gündüz bitmez idi zâr-ı giryânım benim.

Nefsini fehmeyle cân ol ayn-ı ruh etsin seni
Kıl ferâğat eyle zahid çeke gel kayduyetini
Dinle hâlimden hikayet eyleyim kuş et et beni

[1091] (AŞKAR, 1997), s. 220-223

Düştü aşk odu bu cânâ yaktı kül etti beni,
Kül olunca yanmaz oldu nâr-ı sûzanım benim.

Mazi-i müstakbeli oldum hayali âşk ile
Su gibi didare karşı ben akalı âşk ile
Varlığım eşyası sıdkım yıkalı aşk ile
Hâr-u hâşâk-i enâniyet yanalı aşk ile
Arş-ü kürsîden geniş açıldı meydânım benim.

Dilbera ahdin gamıyla yaralıyım yâralı
Kaydı medh u zemmi ettim sana gönül vereli
Olmuşum mânend mecnun veche sırrım göreli
Âr-u nâmus şîşesin yerlere çalıp kırmadan,
Vech-i Hakk'ı olmadı her yüzde seyrânım benim.

Herkesin halin bilir hakka iltica bulmaz dua
Eylemez her âşık dil hastaya lutfun ata
Her vefâ vaktinde hazırdır sana yüzbin cefa
Râhat ile istedim vaslını kahretti bana,
Derde düşüp ağlayınca güldü cânânım benim.

Bilmeyenler bilmedi her ânın ân luftf ile
Bilmedim elesti eğer şeytan lutf ile
Hâne-i tahkike hakk oldu mihman lutf ile
Top ile çevkânı sundu bana canan lutf ile
Bendedir amma görünmez top ile çevkânım benim.

Feyz-i Hakk geldi dile haddin aşırdı beni kim
Kaldırıp bisyar [1092] *sefer gam ile pişirdi beni kim*
Cümle karımdan geçip şöyle şaşırdı beni kim
Hayret ender hayrete şöyle düşürdü gönlümü,
Şerh olunmaz bu dil ile şimdi hayrânım benim.

Sana ben sen dediğim için yine sendendir bana
Tabi' emr u safa vechi tendendir bana
Fânî ve bâkî bir oldu iki meskendir bana
Âlem ol vech-i âmâ'dır hayret andandır bana,
Bu vücûdum gamı örttü mihr-i rahşânım benim.

Âlemi gaybiden gelince ben ayan[1093] *iklimine*
Çün dolaştım tâ gelince bu zaman iklimine
Olmuşum şâh-ı muazzam ben iman iklimine
İbtidâ azmeyleyince bu cihân iklimine,
Bir libâsım yok idi kim örte uryânım benim.

Sırrımı pinhân edip şerh eylesem bir hoş edâ

[1092] **Bisyar:** f. Ziyade, çok, fazla.
[1093] **Ayan:** (İyân) Aşikâr. Belli. Herkesin bilebileceği ve görebileceği.

Fi'l-misli bir tığ-ı uryana[1094] gılâf [1095]olur şehâ
Arsa-i cisme gelince ruha cism oldu gıda
Hep birer kaftan verildi dostlarıma hem bana,
Anların dahi durur eskidi kaftânım benim.

Çünkü nur doğdu bu zulmeti illetin kaldırdılar
Nûru nâra nârı nûra arz edip bildirdiler
Cahili ağlattılar kâmilleri güldürdüler
Suya vardık anlar ile kapların doldurdular,
Ben de vardım testimi mahvetti ummânım benim.

Hakk benim halim bilir çün bilmeyen bilmez niçin
Der bana n'oldu görenler bâtının gülmez niçin
Zâhir ederdim gören der bu acep olmaz niçin
Derler imiş halka-i zikre girip dönmez niçin,
Ben dönerdim lîk gözden mahfî devrânım benim.

Sûretim derviş edip kendime bühtan eyledim
Kendi esrarımı fâş ettim ben âh kân eyledim
Kesret içre vahdet ettim nice seyran eyledim
Halka bir gez dönmeden ben nice devreyledim,
Bilmediler devrimi yanımda yârânım benim.

Hâlime haldaş olur yanımda yâri muharrem
Günde bir türlü libas nâzeninin bulup kim
Kim ki bu esrârı bildi bidi sırrına diyem
Yâr ile ahdeyledim gâh dağılıp gâh cem olam,
Tâ ezel budur anınla ahd-ü peymânım benim.

Gam-ı giryânım efendi gâh hayran tâ ebed
Gâhî ağlar inlerim gâh-i zâr u efgân tâ ebed
Gâh vahdet gâh kesret özüne seyrân tâ ebed
Anın için gâhı cem'im gâh perîşân tâ ebed,
Döndü kaldı üstüme cem'ü perîşânım benim.

Bir sözümden bin haber her kim arar oldu ise
Ehl-i sır olur yâri yâr-i gâr [1096]oldu ise
Azbî'ya her kim benimle yâr-i gâr oldu ise
Devre-i Arşiyye'den her kim haberdâr olduysa,
Ol duyar ancak Niyâzî ilm-ü irfânım benim.

[1094] Kınından çıkmış kılınç gibi

[1095] **Gılâf:** kılıf, mahfaza, örtü.

[1096] **Yâr-ı gâr:** Hazret-i Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin en sâdık sahabesi Hazret-i Ebubekir radiyallâhü anhın ünvanı. Hicret esnasında en tehlikeli bir zamanda mağaraya girdiklerinde Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellema sadakatla hizmet ettiğinden bu nam ile anılır.

127

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Âdetim budur ezelden kevnde bir ş'en olurum,
Dirilip gâh cem olup gâhî perîşân olurum.
Bu cihânın halkına bir bir yolum uğrar benim,
Cem edip bunca kumaşı bir bedestân olurum.
Gâh sehâb u gâh matar gâhî doluyum gâhî kar,
Gâh nebat u gâhî hayvân gâhi insân olurum.
Gâh Nasârâ gâh Yahûdî gâhî Tersân gâh Mecûs,
Gâhî Şia gâh olur Sünnî Müselmân olurum.
Gâhî âbid gâhî zâhid gâhi fiska düşerim,
Gâhi ârif gâhi ma'ruf gâhi irfân olurum.
Gâh olur bakır, kalay u gâh olur altun gümüş,
Gâh olur âlemde her ma'denlere kân olurum.
Gâh olur, benden hakîr hiç kimse olmaz dünyada,
Gâhî Kâftan Kâf'a hükmeden Süleymân olurum.
Nâ'l tırnak arasından yerim gâh dar olur,
Gâhı Arş'u Kürsî'den yek âlî meydân olurum.
Gâh olur bu harmân-ı âlemde ben bir dâneyim,
Gâh kamûyu câmî olmuş ulu harmân olurum.
Gâh olur mevcûd mâ'dum gâh vücûdi ile âdem,
Gâh tecelliyle ayân u gâhı pinhân olurum.
Gâhî Dünya gâhî ukbâ gâhî mahşer gâh sırât,
Gâhî berzah gâhî cennet gâhî nirân olurum.
Gâhî Mâlik gâhî âteş gâhî zakkum gâh cahîm,
Gâhî hûrî gâhî gılmân gâhî rıdvân olurum.
Gâhî zerre gâh güneş gâhî kamer gâhî nucûm,
Gâhî arz u gâh semâ gâh Arş-ı Rahmân olurum.
Bunca sûretler libâsın gâh birbir giyerim,
Gâh soyunup cümlesinden şöyle üryân olurum.
Şimdi kesrette olan Âdem Niyâzî söylenir,
Âlem-i vahdet içinde sırr-ı Yezdân olurum.

Âdetim budur ezelden kevnde[1097] bir ş'en olurum,
Dirilip gâh cem olup gâhi perîşân olurum.
Budur âdetim ezelden beri kâinatta bir işte olurum,
Dirilip bazan toplanırım bazan perîşân olurum.

[1097] **Kevn:** Hudus. Varlık, var olmak. Vücud, âlem, kâinat. Mevcudiyet

ŞATHİYE

Mutasavvıfların birçoğunun teveccüh gösterdikleri **"Şath"** lugatte Arapça Ş-T-H kökünden iştikakla; sarsılma, hareket, titreme anlamına gelir. Bu bağlamda, içinde fazla hareket vukû bulduğu için un elenen alete de 'miştâh' denilir. Miştâh denilmesi hareketin çokluğundan, belki de bu hareket sırasında dışına un taşmasındandır.

Sûfîler bununla "vecd ve istiğrak halinde tecelliyata gark olan kalb(sır)lerinin hareketini ve sarsılmasını kasd ederler. Bu hareket ve sarsılmaya maruz kalan sûfî, dinleyenin çok garip karşılayacağı sözler söyler. İşte bu şekilde söylenmiş sözlere şathiyat denir.

Sûfîlerin en çok tenkide maruz kaldıkları hususlardan birisi de, ne kasd edildiği kolay anlaşılmayan kapalı veya sembolik ifadelerden oluşan ve sûfîyi kuşatıp ondan taşan vecd halinin tasviri anlamına gelen ruh lisanıyla konuşmasının açılımı ve hissettiği hallerin lafızlarla ifadesi olan bu "şath/şatah"larıdır.

Bu sebeple tasavvuf ehli nazarındaki hakiki manasını göz önüne almayarak, zahir şekline göre bunları manasızlıkla suçlamak yanlıştır. Bu tür manzumeler mana derinliğine nüfûz edemeyen "kâl ehli"ne göre saçma gibi görünürse de, tasavvuf rumuzuna layıkıyla aşina olanlara, onların pek sarih bir manası ve birçok anlamı vardır.

Bakî'nin de bir şiirinde dediği gibi;

"Hüner esrâr-ı ma'nâ anlamaktır lafz-ı muğlâktan "

Mistik tecrübe aklî değildir sadece yaşanır. Bu bakımdan mistik tecrübenin kişilere anlatılması, nakledilmesi zordur. Ancak, nakil de şarttır. Zira hiçbir bilgi gizli kalmaz, kalmayacaktır. Bu eşyanın hakikatine aykırıdır. Var olan bilgi tezahür etmek için var olmuştur. Ne var ki, insanlığın idraki aynı seviyede değildir. Aktarılan bilgilerin anlayış farklarına göre kavranılması muhakkaktır. Ayrıca muhatabın ve konunun seviyesi yükseldikçe, kelamda tasarruf ve ifadede semboller kullanmayı çoğaltma, bir kâinat kanunudur. [1098]

MEVLÂNA'NIN GAZELİ

Dünki gün sabâh vaktinde çerhde[1099] pâlân[1100] buldum.
Haşhâş dânesinin içinde örs buldum.

[1098] (GÜNDOĞDU)

[1099] **Çerh:** f. Çark. Dolap. Felek. Talih. Dingil üzerine dönen. Gök. Def. Zenberek. Mancınık. Elbise yakası. Ok yayı. Çakır gözlü doğan kuşu

[1100] **Palan:** f. Palan, semer, eğer.

Leblebûden*[1101] *bir külahım var idi. Benden zâyi' olmuş idi
Monla* [1102] *Süleyman'ın defteri içinde buldum.

Bir katâr*[1103] *deve kûh*[1104]*-i Kãf' da gitmekde idi.
Ol katârı bahr-ı bî-pâyân*[1105] *kenarında cevelân*[1106] *etmekde buldum.

Sâlih aleyhisselâmın devesi, Mûsâ aleyhisselâmın asâsı ve Âdem aleyhisselâmın rûhu
Bu her üçünü ana karnında diri ölü buldum.

Yedi iklim içinde gendümeden, darıdan, arpadan
Pişmiş etmek*[1107] *yedim, diş zahmetsiz buldum.

Üç yüz altmış dağ sığırı başı aşağı asılmıştır, yani boynuzları ile.
Dört mağz-ı cevizi* [1108] *tennûrede*[1109] *biryân* [1110] *buldum.

Yüzbin ahû buzağısı ki, ağızları ilm-i hikem südü ile doludur.
Bülbül beyzesinin* [1111] *içinde efğânda buldum.

Dün seher vaktinde meyhâne cânibine vardım,
İsrâfîl'in sûr'unu küp içinde efğânda buldum.

Na'l bağlarlardı bir gün develerine Rûm'da, Bir halka zâyi' olmuş idi

---

[1101] **Lübb:** İç. Öz. Her şeyin iyisi, hülâsası. * Akıl, içli şeyin içi.
Lübb ü Lüb: Özün özü; "aslı'l-usûl"; "nefs-i külliye-i nâtıka-i Muhammediye"dir. İnsan neslinin aslıdır.

[1102] **Munla:** Muhtemelen *mevlânâ* kelimesinin kısaltılarak söyleniş biçiminden başka bir şey olmayan ***munla*** (molla) kelimesiyle nitelendirilen Osmanlı ulemasının gerek eğitim, gerekse bürokrasi sektöründe söz konusu bu mevkileri birer birer kat edebilmesini sağlayan intisap sistemidir. (OCAK, 1998), s. 113

[1103] **Katar:** Birbiri arkasına dizilmiş hayvan sürüsü. * Bir lokomotifin sürüklediği vagonların tamamı. Tren.

[1104] **Kûh:** f. Dağ.

[1105] **Bahr-ı bî-pâyân**: Çok büyük sonsuz deniz.

[1106] **Cevelân:** Dolaşma. Kaynama. Yerinde durmayıp gezme.

[1107] **Etmek:** t. Ekmek.

[1108] **Meğz-i cevizi:** ceviz içi

[1109] **Tennur:** (C.: Tenânir) Tandır. * Fırın.

[1110] **Biryân:** f. Kebâb, kızarmış,yanmış.

[1111] **Beyz:** (C.: Büyuz) Yumurta. Kuşun yumurtlaması. Hayvanların bilhassa atın ayaklarında çıkan yumurta iriliğindeki şişler.

Onu Türk padişahının kulağında buldum.

İyi dedin bu sözü ey Monla Celâleddîn Rûm ki,
Bunun manasını nakl-i Kur'an-ı Kerim içinde buldum.[1112]

Bu cihânın halkına bir bir yolum uğrar benim,
Cem edip bunca kumaşı bir bedestân[1113] ***olurum.***
Bu cihânın halkına bir bir yolum uğrar benim,
Toplayıp bunca kumaşı bir bedestân olurum.

Gâh sehâb u gâh matar gâhî doluyum gâhi kar,
Gâh nebat u gâhi hayvân gâhi insân olurum.
Ara sıra bulut, bazen yağmur zaman zaman doluyum bazanda kar,
Bazan bitki, bazen hayvân bazanda insân olurum.

Gâh Nasârâ gâh Yahûdî gâhî Tersân gâh Mecûs,
Gâhi Şia gâh olur Sünnî Müselmân olurum.
Bazan Hıristiyan bazan Yahûdî ara sıra Hıristiyan bazan Mecûsi,
Ara sıra Şia bazan Sünnî olan Müslümân olurum.

Sufîlerin Farklı İnançlara Bakışı

Tasavvufun ana kaynaklarından *Kuşeyrî Risalesinde* Hz, İbrâhîm aleyhisselâm hakkında zikredilen şu anekdot, aslında, sofilerin diğer din mensuplarına bakışı ve aynı zamanda onların bu davranışlarının maksadını sanırız net bir şekilde yansıtmakta ve özetlemektedir;

“Hz. İbrâhîm aleyhisselâma bir yolcu gelir. Kendisini misafir etmesini ister. Hz. İbrahim aleyhisselâm ona:

“-Dinini değiştirip, tevhidi kabul edersen seni misafir ederim” der. Yolcu teklifi kabul etmez, gider. Bunun üzerine Hz. İbrahim aleyhisselâma şöyle bir hitap gelir: “Biz onu, kâfir olduğu hâlde, yetmiş yıldır beslemekteyiz. Sen, bir gececik, onu inancına bakmadan besleseydin ne olurdu?!..” [1114]

Diğer taraftan, bilhassa İbrâhîm b. Edhem aleyhisselâmın (hyt. 161/779) bir Hıristiyan rahibi kendisine arkadaş edinmesi ve ondan zühdün inceliklerini öğrenmesi sûfîlerin diğer din mensuplarına ve Özellikle

[1112] (GÜNDOĞDU)
[1113] **Bedestan:** f. Değerli, kıymetli kumaşlar, silâhlar ve mücevherler vs. alış-verişine mahsus üstü örtülü ve mahfuz çarşı
[1114] el-Kuşeyrî, Abdülkerîm, *er-Risâletü’l-Kuşeyriyye,* tah. Abdülhalîm Mahmud-Mahmûd b. eş-Şerîf, Kahire 1966, ss. 154*,* 227.

de Ehl-i Kitâb'a bakışları konusunda kayda değer bir örnektir.

Yukarıda en son zikrettiğimiz şiirin ilk beyitleri Hallâc-ı Mansûr'a da (idâmı 309/921) nisbet edilir. " Hallâc'ın buna benzer başka ifadeleri de vardır." Hallaç, bir Yahûdîye ***"köpek"*** diye hitap etmesinden dolayı kızdığı kişinin kendisinden özür dilemesi ve gönlünü almaya çalışması üzerine o şahsa şöyle nasihat eder:

"Yavrucuğum! Dinlerin tümü Allah Teâlâ'nındır, Her din ile bir kitleyi meşgul ediyor. Her kitle kendisi için seçilmiş olan dini izliyor; kendi iradeleriyle seçtikleri dini değil. Bir insanın bir başkasını, izlediği din yüzünden İtham edebilmesi için, o dinin o kişi tarafından özgür irâdeyle seçilmiş olması gerekir. Şunu bil ki, Yahudilik, Hıristiyanlık, Müslümanlık ve öteki dinler değişik unvanlar, değişik adlardır; ama hepsinin ortak amacı birdir, değişmez." [1115]

"Küfür ve îman isim yönünden farklıdırlar, ama hakîkat yönünden aralarında fark yoktur." [1116]

İlâhî aşkı zirvelerde yaşayan sûfîlerden Mevlânâ (hyt. 672/1273) da diğer insanlara sonsuz bir rahmet gözüyle bakmıştır, insanlar arasında muhabbete dayalı bir birlikteliğin olabileceğini defalarca vurgulamıştır. O bütün dinleri ve mezhepleri insanî olgunluğa erişmede bir vasıta olarak görür. Ona göre yaratıcıyı arayan her düşünce, aynı yere çıkan, aynı hakîkate ulaştıran gizli birer merdivendir:

"Cihanda gizli merdivenler var; basamak basamak, tâ göklere dek. Her bölüğün bir başka merdiveni var; her yürüyüşün başka bir göğü...

Her biri öbürünün hâlinden habersiz.

Bir mülk ki, geniş mi geniş; ne başı var, ne sonu [1117]

"Her nebinin bir yolu, her velînin bir meşrebi vardır. Değil mi ki, hepsi de halkı Hakk'a ulaştırıyor; öyleyse hepsi de birdir.

Dinler arasındaki ihtilâf, gidiş tarzında ve görünüştedir; yolun hakikatinde ise ayrılık yoktur." [1118]

Ne var ki, dinlerin hakikatlerinin birliğini, insanların inançlarının hakikatini anlayabilmek için belli bir fikir ve gönül tekâmülüne ulaşmış olmak gerekir;

[1115] Öztürk, Y. Nuri, *Hallâc-ı Mansûr ve Eseri,* İstanbul 1996, s. 401 (Massignon-Paul Kraus, *Ahbâru'l-Hallâc,* ? 1936, s. 69'dan naklen).

[1116] *age.,* s. 399 *(Ahbâru'l-Hallâc,* s. 53'ten naklen). Hallâc'ın görüşleri için ayrıca bk. Uludağ, Süleyman, "Hallâc-ı Mansûr" *DİA,* İstanbul 1997, c. XV, s. 379.

[1117] Mevlânâ, Celâleddîn-i Rûmî. *Mesnevi,* Ankara 1993, tıpkı basım,c. V, s. 244, b.; 2557-2559.

[1118] *Aynı eser,* c. I, s. 14 (504. beyitin konu başlığı). (Yorumu için bk. Can, Şefik, "Mevlânâ'yı Göre; Bin, îmân ve Küfür" 5. *Milli Mevlânâ Kongresi* Tebliğleri, Konya 1992, & 19-27.)

"Sır gözü ile gönül gözü ile mü'mine de, kâfire de bir bak;
Hiçbirinde, Yâ Rab! Sesinden. Yâ Hay! Sedasından başka bir şey yok."[1119]

Bu bakış tarzı aşk yoludur. **"Birdir nazar-ı Hak'ta mecûs ile müselmân"** diyen Ziya Paşa'nın tabiriyle Hakk'ın nazarıyla bakabilmektir. Bu bakış açısından bakıldığında ise küfür, îmân gibi şeyler görünmez. Zîrâ aşk mezhebinde küfür ve îman yoktur; tıpkı âşıkta tenin, aklın, canın ve gönlün olmadığı gibi. Mevlânâ'ya göre, bu hakikati kavrayamayanlar, herkesin çeşitli dillerde Hakk'a yalvardığını göremeyenler gerçek Müslümanlığa ulaşamamışlar demektir, [1120] Mevlânâ bu fikrini bir başka şiirinde de şu şekilde ifade eder:

"Bâzan gizlenen, bâzan aşikâr olan biziz,
Bâzan mü'min, bâzan Musevî, bâzan da Hıristiyanız.
Bu gönlümüz örneği olmak için her gönlün
Görünür bir başka surette her gün..." [1121]

Aşk kavramının Mevlânâ düşüncesinde müstesna bir yeri vardır. "Dinî anlamda aşk mevcut yetmiş iki fırkadan daha güçlüdür. Dahası, putperestlikten de, dinden de üstündür; şüphenin de, gerçeğin de ötesindedir. O ayrılığı azaltan bir dindir. İnsanlar arasında birlik oluşturur. Çünkü bütün dinlerin kaynağı ilâhî sevgidir, ilâhî aşktır, ya da sevgiden kaynaklanan korkudur. Eflâkî, bu konuyla ilgili şöyle bir rivayet nakleder;

"Bir gün bir Rum usta Hüdâvendigâr'ın evinde ocak yapıyordu. Dostlar şaka yoluyla ona; "Niçin Müslüman olmuyorsun? Dinlerin en iyisi İslâm'-dır" dediler. O: "Elli seneye yakındır ki, İsâ dinindeyim. Dinimi terk etmek hususunda ondan korkar ve utanırım" dedi. Birdenbire Mevlânâ hazretleri içeri girdi ve şöyle dedi:

"İmânın sırrı korkudur. Her kim Tanrı'dan korkarsa, o Hıristiyan da olsa din sahibidir, dinsiz değildir." [1122]

Mevlânâ'nın diğer dinlere bakışı ile ilgili örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ancak bu bahsi şu değerlendirme ile bitirmek istiyoruz: Ona göre başkalarına hakir bir gözle bakmak, başkalarına kâfir deyip, kendisini kâfir olarak yaratmadığı için Allah Teâlâ'ya hamd etmek, sapıklıktan ve halkı

[1119] Can, Şefik, *Mevlânâ, Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri,* İstanbul 1995, s. 147 Mevlana, *Dîvân-ı Kebîr, c.* V, nr. 2578'den naklen).
[1120] Can, *Mevlânâ, Hayâtı, Şahsiyeti, Fikirleri,* s. 149.
[1121] Mevlâna, Celâleddîn-i Rûmî, *Hz. Mevlânâ'nın Rubaileri,* trc. Şefik Can, Ankara 2001, rubâî nr. 1527.
[1122] Eflâkî, Ahmed, *Ariflerin Menkıbeleri,* trc. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1989, c. 11, s 517.

saptırmaktan başka bir şey değildir. Böylesi bir davranışın nebilerin ve evliyaların terazisinde yeri yoktur. [1123]

Mevlânâ'nın çeşitli dinler ve inançlar ile ilgili görüşlerini dört ana başlık altında toplamak mümkündür:

1. Ona göre, dinlerin yolları, yöntemleri ayrı ise de, gayeleri birdir ve yola değil, maksada bakmak gerekir.

2. Çeşitli inançların farklı görünmesinin ve algılanmasının asıl sebebini, görünüşteki farklılıkların özdeki benzerliği gölgeleyecek derecede asıl görülmesinde ve abartılmasında aramak gerekir.

3- Yolların ayrılığının bir başka nedeni, yetmiş iki milletin birbirini tanımaması, aralarında diyalog olmaması ve birinin ötekinden şüphe içerisinde olmasıdır.

4- Farklı inanç sahipleri arasındaki kavgaların bir diğer sebebi de, ötekinin dilini anlayamamak, onun düşünce ve duygu Dünyası hakkında bilgisiz olmaktır.[1124]

İnsanları sevmeyi ilâhî aşkın ve gerçek âşık olabilmenin şartlarından sayan Yûnus Emre (hyt. 721/1321), bu konuyu şiirlerinde en güzel İşleyen sûfîlerdendir.

"Yetmiş iki millete bir gözle bakmayan, halka müderris olsa da hakikatte kâfirdir" diyen bu ünlü şâir sûfîmiz, böylesi kimseleri **"şer'in evliyası, hakîkatin kâfiri"** şeklinde tanımlar.[1125] Çünkü Yûnus'un din anlayışına göre, Allah Teâlâ'yı gerçekten sevenler onun en mükemmel eseri ve halîfesi olan "insan"ı da sevmek zorundadır.[1126]

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Müslümanlar birbirlerini sevmede, birbirilerine merhamet etme ve şefkat göstermede bir vücut gibidir. Vücuttan bir organ şikâyet ederse, vücudun diğer organları uykusuzluk ve humma ile ona katılırlar."[1127]

[1123] Can, *Mevlânâ, Hayâtı, Şahsiyeti, Fikirleri,* s. 145.

[1124] Fazla bilgi İçin bk. Yârân, Sâdık, "İbn Arabî, Mevlânâ ve Yûnus Emre'ye Göre "Öteki"nin Durumu", *İslâm ve öteki* içerisinde, editör; C. Sâdık Yârân, İstanbul 2001, ss. 326-332.

[1125] Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvânı,* hzl. Faruk Kadri Timurtaş, İstanbul trs., s. 55.

[1126] (Dil)

[1127] Buhârî, Edeb, 27; Müslim, Birr, 66; Ahmed, Müsned, IV, 270; Taberânî, el-Mu'cemü's-sağîr, Beyrut, 1983,I, 137; a. mlf. er-Ravdu'd-dânî ile'l- Mu'cemis'-sağîr li't-Taberânî, I, 230 (382); Beyhakî, Şu'abü'lîmân,VI, 481 (8985), a. mlf, es-Sünenü'l-kübrâ, III, 353 (6223); Kudâ'î, Müsnedü'ş-şihâb, II, 283 (1366, 1367). Mesel için bkz. Hakîm et-Tirmizî, Kitâbü'l-Emsâl, s. 52; Râmhurmüzî, Kitâbü emsâli'l-hadîs, s. 81, 82 (40); Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'l-emsâl, s. 237 (350). (UYSAL, 23 Bahar 2007)

“Merhamet etmeyene merhamet edilmez” [1128]

“Kardeşinin başına gelen musibete sevinme. Olabilir ki, Allah ona merhamet eder de seni hastalığa dûçâr eder.” [1129]

“Hakk'ı gerçek sevenlere cümle âlem kardeş gelir.
*****
Maşuk neyi severse lâzımdır sevmek onu;
Dostumuzun dostuna yâd endîşe ne lâyık?!
Sen gerçek âşık isen dost'un dostuna dost ol;
Ger böyle olmaz isen, dostum demegil bayık.
*****
Yetmiş iki millete kurban ol âşık isen,
Tâ âşıklar safında imam olasın sâdık..
*****
Yetmiş iki millete suçum budur “Hakk” dedim,
Korku hıyanetedir, ya ben niçin kızaram!?..
Hâss u âm, mutî, âsî dost kuludur cümlesi.”

Burada bahsedilenlerden dinlerin diyalog veya başka bir şekilde karmaşık bir şekilde birleştirilmesi anlamına gelmemelidir. Çünkü son ve hak dininin İslâmiyet olduğu da hatırdan çıkarılmayıp diğer insanlarında dinî yönlerinden dolayı icbar veya tehdit altında bırakmamaktır. Ancak İslâmiyetin özüne bir sıkıntı gelecekse tercih edilecek olan Allah Teâlâ’nın isteği olan tarafı tercih etmelidir. Çünkü Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ile yeni bir dinin gönderilme espirisini nasıl anlayacağız.

Muhyiddin ibn'ül Arabî kaddese’llâhü sırrahu’l-aziz *Fütûhât’*ta hıristiyanlığın büyük bir tehdidi altında bulunan İslam âleminin siyaseten daha müteyakkız olmasını, bu îtibârla da hıristiyanlara karşı tavizkâr gördüğü Selçuklu Sultânı İzzeddin Keykâvus’tan, [1130] mevcut kritik durum,

---

[1128] Buhârî, Edeb, 18, 27; Müslim, Fedâil, 65, 66; Ebû Dâvûd, Edeb, 145; Tirmizî, Birr, 12. (UYSAL, 23 Bahar 2007)

[1129] Tirmizî, Kıyâme, 54; İbn Hıbbân, el-Mecrûhîn, thk. Mahmûd İbrahim Zâyed, Dâru'l-va'y, Haleb, ty. I, 355 (465); Taberânî, el-Mu’cemü’l-Kebîr, XXII, 53 (127), a. mlf, Müsnedü’ş-Şâmiyyîn, I, 214 (384), IV, 305 (3379); Ebu'ş-Şeyh, el-Emsâl fi'l-hadîs, s.121 (202); Kudâ'î, Müsnedü’ş-şihâb, II,77 (592, 917), 78 (919) (UYSAL, 23 Bahar 2007)

[1130] Tarihçiler Sultan I. İzzettin Keykâvus’un annesinin aslen Konya’lı bir Hıristiyan kızı olduğunu ve yine Hıristiyan olan dayılarının da bir hayli siyâsî faaliyetlerde bulunduklarını rivayet ederler. (Turan, Orhan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993, s. 458)

buhran, kriz gereği daha dikkatli davranmasını sağlamak istemiştir. İbn'ül Arabî, Hıristiyanların yerli ahali arasındaki dindaşlarının da desteğiyle İslam âlemine daha fazla zarar vermeleri yönündeki endişesini dile getirmekte ve buna karşı Sultanı uyarmaktadır. Diğer taraftan onun bu yaklaşımı, olaylara bâtınen ne kadar yüksek bir bakış açısıyla baksa da zâhiren şeriatın gereklerine derinden bağlı olduğunu ve mânevî siyasetin yanı sıra, dünyevî siyasetin gereklerini ihmal etmediğini de göstermektedir. İşte bu vukûfiyeti sayesinde o, hıristiyanların hükümranlığı altında olduğu sürece Kudüs'e gitme, ya da oralarda oturmanın müslümanlara haram olduğunu söyleyerek İslam coğrafyasını tehdit eden unsurlara karşı ortak bir şuur oluşturmaya gayret etmiştir. İbn'ül Arabî bu tavsiyelerinde Keykâvus'tan, müslümanlar ile ehl-i kitap arasındaki ilişkilerin geleneksel kurallara, yâni şeriate göre düzenlenmesini ister, Halife Ömer radiyallâhü anh tarafından konulmuş olan geleneksel zımmî hukukunu ona hatırlatır:

"...şehirde ya da havalisinde yeni bir kilise ya da manastır inşa edilmemesi, harap olanlarının onarılmaması..., hıristiyanların hiçbir casusa yataklık yapmaması ve müslümanlara karşı düşmanlarıyla işbirliğine yeltenmemesi..." [1131]

Gâhî âbid gâhi zâhid gâhi fiska düşerim,
Gâhi ârif gâhi ma'ruf [1132] ***gâhi irfân olurum.***
Zaman zaman âbid bazan zâhid ara sıra günaha düşerim,
Bazen bilen bazan bilinen bazan irfân olurum.

Sen demiştin ki: Şeriat ile tarikat asla birbirine muhalif değildir. Şeriata aykırı itibda edilecek bir şey yoktur. Durum bu iken; aralarında gizli sözleri var O sözleri şeriat ehlinden saklarlar Muhalif olmasaydı; saklamaya ne lüzum vardı?

Bu soruya cevabımız şu olur:

"Sakladıkları şey; şeriata muhalif olduğu için değildir. Bu saklamadaki yegâne sebep; meselenin ince oluşu avam halkın zihnine giremeyişidir. O meseleleri, herkes anlayamaz; onun için Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem efendimiz, şöyle buyurmuştur:

"İnsanlara akılları kadar konuşunuz." İşte tasavvuf ehlinin o sözleri saklamaları, bu emre uymak içindir. [1133]

[1131] İbnü'l-Arabi, *Fütûhât (byr.),* c. VIII, s. 380; (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 31

[1132] **Ma'ruf:** Bilinen, tanınmış. Belli, meşhur. * Şeriatın makbul kıldığı veya emrettiği. * Adl, ihsan, cud, tatlı dil, iyi muamele.

[1133] Niyâzî-i Mısrî, Risale-i Esile ve evcibe-i Mutasavvıfâne, ONBEŞİNCi SUAL VE CEVABI

Gâh olur bakır, kalay u gâh olur altun gümüş,
Gâh olur âlemde her ma'denlere kân[1134] olurum.
Bazan olur bakır, kalay ve bazan olur altun gümüş,
Zaman zaman âlemde olur, bütün madenlere kaynağı olurum.

Gâh olur, benden hakîr hiç kimse olmaz dünyada,
Gâhî Kâftan Kâf'a hükmeden Süleymân olurum.
Bazan olur, benden hakîr hiç kimse olmaz dünyada,
Zaman zaman Kâftan Kâf'a hükmeden Süleymân olurum.

Nâ'l tırnak arasından yerim gâh dar olur,
Gâhı Arş'u Kürsî'den yek âlî meydân olurum.
Nâ'l tırnak arasından yerim o zaman dar olur,
Zaman zaman arş'u Kürsî'den bir âlî meydân olurum.

İzafiyet teorisi ile düşünülünce yargıların haller ve olaylar karşısında aynı şekilde olmadığıdır.

Gâh olur bu harmân-ı âlemde ben bir dâneyim,
Gâh kamûyu câmî olmuş ulu harmân olurum.
Ara sıra olur bu âlemin harmânında ben bir dâneyim,
Bazan âlemi toplayıcı olan ulu harmân olurum.

Gâh olur mevcûd mâ'dum gâh vücûdi ile âdem[1135]
Gâh tecelliyle ayân u gâhı pinhân olurum.
Yer yer olur mevcûd yok olur bazan vücûdi ile âdem,
Bazan açık tecelliyle ve bazan gizli olurum.

Gâhî Dünya gâhî ukbâ gâhî mahşer gâh sırât,
Gâhî berzah gâhî cennet gâhî nirân olurum.
Bazan Dünya bazen ahiret bazen mahşer bazan sırât,
bazan berzah zaman zaman cennet ara sıra cehennem olurum.

Gâhî Mâlik gâhî âteş gâhî zakkum gâh cahîm,

[1134] **Kân:** f. Bir şeyin menbaı. * Kuyu. Kaynak. * Mâden ocağı. * Bir keyfiyetin. (niteliğin) bol olarak bulunduğu kimse

[1135] **Âdem:** Yokluk, olmama, bulunmama. * Fakirlik. (Vücudun zıddı)(Bir zaman -küçüklüğümde- hayalimden sordum: "Sana bir milyon sene ömür ve dünya saltanatı verilmesini, fakat sonra ademe ve hiçliğe düşmesini mi istersin? Yoksa, bâki, fakat âdi ve meşakkatli bir vücudu mu istersin?" dedim. Baktım ikincisini arzulayıp birincisinden "Âh!" çekti. "Cehennem de olsa beka isterim." dedi. R.N.)

Gâhî hûrî gâhî gılmân gâhî rıdvân olurum.
Bazan mâlik bazan âteş ara sıra zakkum bazan cehennem,
Bazan hûrî bazan gılmân bazan rıdvân olurum.

Gâhî zerre gâh güneş gâhî kamer gâhî nucûm,
Gâhî arz u gâh semâ gâh Arş-ı Rahmân olurum.
Zaman zaman toz bazan güneş ara sıra ay bazen yıldız,
Ara sıra arz, bazan semâ, bazan Arş-ı Rahmân olurum.

Bunca sûretler libâsın gâh birbir giyerim,
Gâh soyunup cümlesinden şöyle üryân olurum.
Bunca sûretler elbisesini bazan birbir giyerim,
Bazan soyunup cümlesinden şöyle çıplak olurum.

Şimdi kesrette olan Âdem Niyâzî söylenir,
Âlem-i vahdet içinde sırr-ı Yezdân[1136] ***olurum.***
Şimdi dünyada olan Âdem Niyâzî söylenir,
Vahdet âlemi içinde Yezdân'ın sırrı olurum.

Bu beyitlerin açıklamasında görecelik kuramı hatıra getirilmelidir. Çünkü beyitlerde söylenen hususlar gerçekte oluşum olmayıp hallerin sürekli değişim ve dönüşümüdür. Zamanın göreceli durumu ile hallerin göreceliği biri birleri ile benzerlik gösterir. Yoksa insanın ilâh olması mümkün müdür. Eğer bu değişimler olması kabul edilirse reenkarnasyonu da kabul etmek gerekir. Reankarnosyon ise uydurma bir düşüncedir.

İnsan bu bahsedilen halleri kabul edebilecek ve kapsayacak belki olgunluğun zirve noktasıdır.

"Dehre (zamana) sövmeyiniz, çünkü dehr Allah'tır." "Âdemoğlu dehre söver. Hâlbuki ben dehr (in yaratanıy)ım. Gece ve gündüz benim elimdedir" [1137]

Zaman hakkında düşünülen izâfî durum ile vahdet-i vücüt nazariyesi için kullanılabilir.

[1136] **Yezdan:** f. Cenab-ı Hak. (Mecusilerce) : Hayırları yaratan hayır ilâhı dedikleri mevhum mâbud
[1137] Müslim. Elfâz. 5; İbn. Hanbel. II/237.272

ZAMAN VE GENEL GÖRECELİK KURAMI

Zamansızlık gerçeğini anlamamıza yardımcı olacak önemli bir konu, yüzyılın en büyük bilim adamı sıfatını taşıyan Albert Einstein'in geliştirdiği Genel Görecelik (İzâfiyet) Kuramı'dır. Görecelik, zamanın evrenin farklı noktalarında farklı hızlarla aktığını, hatta durabildiğini göstererek, mutlak bir kavram olmadığını, değişken bir algı olduğunu ispatlar.

Öncelikle, zamanın ne anlama geldiğini düşünmeye çalışalım. Zaman; duyu organlarımız tarafından art arda gelen birtakım olaylar neticesinde hissedilen, tarifi son derece güç olan bir tür algıdır. Zamanın akışını, etrafımızda gözlemlediğimiz hareket değişikliklerini birbirlerine kıyaslayarak anlarız. Örneğin; bardak yere düşer ve kırılır, kömür yanar ve kül olur, yürürüz ve bir an önce odanın bir ucundayken bir an sonra odanın diğer ucunda oluruz.

İşte sebep-sonuç ilişkileri çerçevesinde meydana gelen tüm bu olaylar, çevremizde gözlemlediğimiz tüm bu hareketlilik bize zamanın geçtiğine dair bir izlenim verir. Ama zamanı ölçmek için kullandığımız kavramlar, çok değişkendir. Yarım saat dediğimiz süre, eğer sıkıcı bir bekleme içindeysek, saatler kadar uzun gelebilir. Aynı yarım saati, çok eğlenceli ve bitmesini istemediğimiz bir durumda, üç-beş dakika kadar kısa bir süre gibi algılarız. Yani aslında zaman algısı, bizim için farklı hızlarda akabilmektedir. Zamanın akış hızı hakkında bir fikre sahip olmamıza neden olan etken ise, zaman için kullandığımız referanslardır. Güneş doğar ve batar ve ertesi gün tekrar doğduğunda bir gün geçti deriz. Bu olay 30-31 kez tekrarlandığında bu kez 1 ay geçti deriz; ama sorulduğunda bu bir ayla ilgili fazla detay hatırlamadığımızı, geçen zamanın sanki sadece bir an gibi olduğunu düşündüğümüzü itiraf ederiz. Eğer gündüz geceyi, gece gündüzü takip etmese ve elimizde zamanın geçtiğini gösterir bir saatimiz olmasa, belki de geçen zamanın ne kadar olduğuna, bir günün ne zaman başlayıp ne zaman biteceğine dair doğru bir tahminde bulunmamız mümkün olmayacaktı. Bu açıdan zaman, bizim için belirli referanslar olmaksızın, ne hızla aktığı konusunda kesin bir yargıya varamayacağımız bir algıdan ibarettir. Ama önemli olan bu referansların değişmez ve sabit olmamasıdır. Bu gerçek bizi Genel Görecelik (İzâfiyet) Kuramı'na götürür.

Einstein'ın Görecelik teorisi, hıza ve konuma göre uzayda farklı zaman dilimleri olduğunu göstermiştir. Karadelikler ise zamanın durduğu zamansızlık ve sonsuzluk boyutunun meydana geldiği fiziksel olaylar olarak karşımızda durmaktadır. Tüm bunlar, Kuran'da bahsedilen zamanın göreceliğinin bilimsel açıklamalarıdır.

HIZ VE ZAMAN

Einstein, zamanın göreceliği kavramını bilimsel olarak ortaya koymuştur. Bu teoriye göre, zaman mutlak ve değişmez değildir. Zaman, her cismin hızına ve konumuna (çekim merkezine olan uzaklığına) göre hızlı veya yavaş geçmektedir.

Einstein'a göre bir sistem hızlandıkça o sistem üzerinde zaman yavaşlamaktadır. Işık hızına yakın bir hızla hareket eden bir aracın içinde zaman daha ağır akar. Her türlü organik, biyolojik ve anatomik yapı daha ağırdan işlemeye başlar. Atom düzeyindeki tüm hareketler yavaşlar. Zamanın hıza göre olan bu değişimini, uzayda hareket eden bir araçtaki gözlemci, yani bir astronot anlayamaz. Çünkü onun da her türlü hücre fonksiyonu, dolaşım ve solunum sistemi daha ağır işleyecektir. Dünyada bildiğimiz 3 saatlik bir zaman geçtiğinde uzay kapsülü içindeki adam için sadece 3 dakika geçmiştir.

Görecelik Kuramı olarak bilinen bu teoriyi açıklamak için kullanılan bir diğer örnek ikizler paradoksudur. Bu örnekte aynı yaşlardaki ikizlerden biri dünyada kalırken, diğeri ışık hızına yakın bir hızda uzay yolcuğuna çıkar. Geri döndüğünde ikiz kardeşini kendisinden çok daha yaşlı bulacaktır.

Bunun nedeni uzayda seyahat eden kardeş için zamanın daha yavaş akmasıdır. Rakamlarla ifade etmek gerekirse, eğer ikizlerden uzayda yolculuk yapanın roketi ışık hızının yüzde doksan dokuzuna erişirse, dünyada 30 yıl geçerken uzayda yalnızca 2.9 yıl geçer. Bu örnek bir baba-oğul için düşünülecek olursa uzay yolculuğuna çıkan baba 27 yaşında dünyadaki oğlu ise 3 yaşında olsa, 30 dünya yılı sonra baba dünyaya döndüğünde kendisi 30 yaşında olacağı halde oğlu 33 yaşında olacaktır. Diğer bir deyişle oğlu babasından yaşlı olacaktır. Güneş yüzeyine çok yakın bulunan bir astronotun saati dünyadaki saatlere göre daha yavaş işler. Çünkü Güneş dünyaya kıyasla daha büyük kütlelidir. Bu kurama göre hız arttıkça zaman kısalmakta, sıkışmakta; daha ağır, daha yavaş işleyerek sanki durma noktasına yaklaşmaktadır. Einstein tüm bunları denklemlerle, formüllerle haber vermiştir. Ayrıca Einstein, bir cismin sadece hızının değil, konumunun da zamanı etkilediğini ispatlamıştır. Buna göre, büyük cisimlere yaklaştıkça zaman yavaşlamaktadır. Örneğin, Güneş yüzeyine çok yakın bulunan bir astronotun saati dünyadaki saatlere göre daha yavaş işler. Çünkü Güneş dünyaya kıyasla daha büyük kütlelidir.

Zamanın göreceli oluşu, saatlerin yavaşlaması veya hızlanmasından mekanik bir zembereğin ağır işlemesinden değil; tüm sistemin atom altı seviyesindeki parçacıklara kadar farklı hızlarda çalışmasından ileri gelir. Başka bir deyişle zamanın kısalması içinde bulunan kişi için ağır çekim bir

filmde rol almaya benzemez. Zamanın kısaldığı böyle bir ortamda insan vücudundaki kalp atışları, hücre bölünmesi, beyin faaliyetleri dünyaya göre daha ağır işlemektedir. Kişi zamanın yavaşlamasını hiç fark etmeden günlük yaşamını sürdürür.

Ünlü yazar Lincoln Barnett, Genel Görecelik Kuramı'nın ortaya koyduğu bu sonuçları şöyle özetler: Einstein sonsuz geçmişten sonsuz geleceğe akan şaşmaz ve değişmez bir evrensel zaman kavramını bir yana bıraktı. Ona göre zaman duygusu da renk duygusu gibi bir algıydı. Rengi ayırt edecek bir göz yoksa renk diye bir şey olmayacağı gibi, zamanı gösterecek bir olay olmadıkça bir an, bir saat ya da bir gün hiçbir şey değildir. Zamanı en iyi Einstein'ın şu sözleri açıklar; 'Bireyin yaşantıları bize bir olaylar dizisi içinde düzenlenmiş görünür. Bu diziden hatırladığımız olaylar 'daha önce' ve 'daha sonra' ölçüsüne göre sıralanmış gibidir. Bir cismin hızına ve konumuna göre hızlanıp yavaşlayabilen zaman, belli şartlarda tamamen durabilmektedir. Bu durumda zamansızlık ve sonsuzluk gibi kavramlarla karşılaşılmaktadır. Astrofizikçi William Kaufmann, karadeliklerin olay ufkunda zamanın tümüyle duracağını ve bu durumun sonsuza kadar süreceğini şöyle belirtmektedir: Karadeliği çevreleyen olay ufkunda zaman tümüyle durur. Eğer bir arkadaşınızı karadeliğe doğru giderken izleyebilseydiniz, saatinin gittikçe yavaşladığını görecektiniz. Olay ufkunu geçtiği anda da zaman sonsuza değin duracağından arkadaşınızın saati de duracaktır. Görüldüğü gibi, insan zihni zamansızlığı kavrayamamasına rağmen zamansızlık kavramı fizik formüllerine girmiş bilimsel bir gerçektir. Ve bu gerçek, materyalist felsefenin 19. yüzyılın köhne bilgilerinden miras kalan varsayımlarını açıkça geçersiz kılmaktadır.[1138]

Görecelik (İzâfiyet) kuramı anlayınca Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-azizin sözlerine tekrar yorum yapmak uygundur.

TAHMİS-İ AZBÎ

Dinle bu künhe sarâyıda nice mihman olur
Nice geldim nice gittim özüne seyran olurum
Gâh olurum âbad olurum gâhî virân olurum
Âdetim budur ezelden kevnde bir ş'en olurum,
Dirilip gâh cem olup gâhî perîşân olurum.

> *Zahidâ cân kuşu ile dinle ahvâlim benim*
> *Nice oldu bendenin şehri hakikat meskenim*
> *Çok temâşalar geçirdi cân olunca bu tenim*

[1138] BAL, Çetin, Bilim Araştırma Dergisi, Denizli, 2005

Bu cihânın halkına bir bir yolum uğrar benim,
Cem edip bunca kumaşı bir bedestân olurum.

Gâh dağ u gâh taş ve gâh mahzen gâh gâr[1139]
Gâh âb u gâh hâk ve gâh ateş rüzgâr
Gâh vuslat gâh firkat gâh ağyâr gâh yâr
Gâh sehâb u gâh matar gâhî doluyum gâhî kar,
Gâh nebat u gâhî hayvân gâhî insân olurum.

Gâh rûşen gâhî zulmet gâh duman gâh pûs
Gâh Fransız gâh Maltız [1140] *gâh Hırvat Negrus*[1141]
Gâh Mikril gâh Gürcü gâh İsveç gâh Rus
Gâh Nasârâ gâh Yahûdî gâhî Tersân gâh Mecûs,
Gâhî Şia gâh olur Sünnî Müselmân olurum.

Gâh ağlar gâh güler men gâh şevka düşerim
Gâh yârim gâh ağyar gâh aşka düşerim
Gâh kasavet gâh kesâfet gâh zevka düşerim
Gâhî âbid gâhî zâhid gâhî fiska düşerim,
Gâhî ârif gâhî ma'ruf gâhî irfân olurum.

Gâh satılmış gâh kudurmuş gâh devirmiş gâh mûş[1142]
Gâh koyun gâh keçi gâh öküz gâh kuş
Gâh buğday gâh başak gâh ısırgân gâh yemiş
Gâh olur bakır, kalay u gâh olur altun gümüş,
Gâh olur âlemde her ma'denlere kân olurum.

Gâh kapristen dolaştım tez[1143] *bulundum çînede*[1144]
Gâh Tatar tohması oldum göründüm oyunda
Gâh bağdad ki Basra ki bulundum Konya'da
Gâh olur, benden hakîr hiç kimse olmaz dünyada,
Gâhî Kâftan Kâf'a hükmeden Süleymân olurum.

Gâh kâmil gâh batıl gâh olur divâneyim
Gâh güle bülbül olurum şem'aya pervâneyim
Gâhî sarhoş ki ayık gâhî mestâneyim
Gâh olur bu harmân-ı âlemde ben bir dâneyim,
Gâh kamûyu câmî olmuş ulu harmân olurum.

Büsbütün bu âleme gâhî özüm Hünkâr olur
Gâhî bürdinada[1145] *her ne var ise bende var olur*

[1139] **Gar:** Mağara.
[1140] **Maltiz:** Maltalı. 1. (a) Maltese. 2. Maltese, of Malta
[1141] **Negros:** İslandalı, İsland in the central Philippines
[1142] **Muş:** f. Fare.
[1143] Seri şekilde
[1144] **Çine:** f. Kuş yemi.
[1145] **Bürdî:** Hurmanın iyisi.

Gâh kârım Hakk'a ikrar gâhî ce inkâr olur
Nâ'l tırnak arasından yerim gâh dar olur,
Gâhı Arş'u Kürsî'den yek âlî meydân olurum.

Gâhî şâdem gâh Hürrem gâh mâtem gâh gam
Gâh işret gâh cilve gâh sohbet gâh elem
Gâh a'raf gâh berzâh gâhî bir bâğ-ı irem
Gâh olur mevcûd mâ'dum gâh vücûdi ile âdem,
Gâh tecelliyle ayân u gâhı pinhân olurum.

Gâh sağ u gâh hasta ki abus [1146]ve gâh neşat
Geh misafir geh mücavir gâh sahib geh sımad [1147]
Gâh bâliş[1148] gâh bister [1149]gâh câme geh bisat [1150]
Gâhî Dünya gâhî ukbâ gâhî mahşer gâh sırât,
Gâhî berzah gâhî cennet gâhî nirân olurum.

Geh hayvan gâh u pir ve gâh masum olurum
Gâh mevcud gâh mezkûr[1151] gâh merhum[1152] olurum
Gâh taş u gâh toprak gâh bir kum olurum
Gâhî Mâlik gâhî âteş gâhî zakkum gâh cahîm,
Gâhî hûrî gâhî gılmân gâhî rıdvân olurum.

Gâh ateş gâh çakmak gâh kiprit gâh mum
Gâh ördek gâh turna geh köpütür gâh bum
Gâh hayr u gâh şerrim gâh uğurlu gâh şûm
Gâhî zerre gâh güneş gâhî kamer gâhî nucûm,
Gâhî arz u gâh semâ gâh Arş-ı Rahmân olurum.

İki âlem cilvegâhım gâh gelir gâh giderim
Gâh bâki gâh fâni gâh beter gâh yiterim
Gâh bir dilber olurum gâh dilber severim
Bunca sûretler libâsın gâh birbir giyerim,
Gâh soyunup cümlesinden şöyle üryân olurum.

Laklakıyla Azbî'ya benzer ki gönlün eğlenir
Sözlerimin her birine nice hikmet gizlenir
Sözlerinden sahn-ı irfan içre çok söz anlanır
Şimdi kesrette olan Âdem Niyâzî söylenir,
Âlem-i vahdet içinde sırr-ı Yezdân olurum.

[1146] **Abus:** Çatık çehreli. asık yüzlü. Yüzü ekşi
[1147] **Sımad:** Şişe tıpası.
[1148] **Baliş:** f. Yastık. Altın. Nakit.
[1149] **Bister:** f. Yatak, döşek.
[1150] **Bisat:** (C.: Büsüt) Döşek. Döşeme, kilim, minder.
[1151] **Mezkûr:** Zikri geçen. Zikredilmiş. Evvelce bahsi geçmiş olan.
[1152] **Merhum:** (Rahm. den) Kendine rahmet edilmiş. Rahmete kavuşmuş. Dünyanın sıkıcı ahvâlinden kurtulup rahmet-i İlâhiyeye kavuşmuş olan.

128

Vezin: Müstef'ilün, Müstef'ilün, Müstef'ilün Müstef'ilün

Ey kudret ıssı, padişâh lûtfeyle açıver yolum,
Bağlandı her yânım şehâ lûtfeyle açıver yolum.
Şol ism-i zâtın hakkıçün cümle sıfâtın hakkıçün,
İzz-ü şânın hakkıçün lûtfeyle açıver yolum.
Ol ism-i azâm hakkıçün ol nûr-i ekrem hakkıçün,
Ol Fahr-i âlem hakkıçün lûtfeyle açıver yolum.
Lütfûnla ihsân eyledin vaslınla handân eyledin,
Hicrinle hayrân eyledin lûtfeyle açıver yolum.
Saldın şikâre hod Benî Âdem olup bulam seni,
Bağladı Dünya-yı denî lûtfeyle açıver yolum.
Şaşırttı bizi nefs-i bed eyledi hep yolları sed,
Ey lûtfu çok senden meded lûtfeyle açıver yolum.
Bu can yine vuslat diler sen şâh ile vahdet diler,
Varmağâ dil nusret diler lûtfeyle açıver yolum.
Her kanda kâmil görürüz bakıp ana yerinürüz,
Dönüp sana yalvarırız lûtfeyle açıver yolum.
Kulda n'ola yâ Rabbenâ kim sana doğru yol bula,
Sensin kamû derde devâ lûtfeyle açıver yolum.
Zikrin enîs et bu dile erişe tâ dilden dile,
Yol göstere ilden ile lûtfeyle açıver yolum.
N'etsin Niyâzî derd-mend etmiş anâsır kayd-u bend,
Bilmem ilâhî gayr-i fend lûtfeyle açıver yolum.

Ey kudret ıssı[1153], padişâh lûtfeyle açıver yolum,
Bağlandı her yânım şehâ lûtfeyle açıver yolum.
Ey kudret sahibi, padişâh lûtfeyle açıver yolum,
Ey şeha[1154] bağlandı her yânım lûtfeyle açıver yolum.

Şol ism-i zâtın hakkıçün cümle sıfâtın hakkıçün,
İzz-ü şânın hakkıçün lûtfeyle açıver yolum.
Şu zât isminin hakkı için cümle sıfâtın hakkı için,
İzzet ve şânın hakkı için lûtfeyle açıver yolum.

Ol ism-i azâm hakkıçün ol nûr-i ekrem hakkıçün,
Ol Fahr-i âlem hakkıçün lûtfeyle açıver yolum.

[1153] **Is:** (Iss) t. Bayındırlık, mâmuriyet. Şenlik. * Ses. * Sâhib. Mâlik. * Efendi
[1154] Şeha: Büyük cüsseli

O ism-i azâm hakkı için ol nûr-i ekrem hakkı için,
O Fahr-i âlem hakkı için lûtfeyle açıver yolum.

"İsm-i âzam" yalnız başına Allâh kelimesi değildir, esas olan Allâh kelimesinin müsemmâsı olan Zât-ı İlâhiyyedir. İşte bunu hakikaten bilenin her muradı hâsıl olur, zirâ Allâh, Allâh zikir demek değildir.

Lütfûnla ihsân eyledin vaslınla handân eyledin,
Hicrinle hayrân eyledin lûtfeyle açıver yolum.
Lütfûnla ihsân eyledin vaslınla handân eyledin,
Hicrinle hayrân eyledin lûtfeyle açıver yolum.

Hakk'ın mahrum bırakması ise ihsandır. Allah Teâlâ'nın bir şeyi men etmesine üzülmek O'nu hakkıyla anlayamamaktır. Yeterince rızık verip ve azgınlıktan men etmiş ise sana nimetin tamamının verilmiş olduğunun delilidir.

Saldın şikâre hod Benî Âdem olup bulam seni,
Bağladı Dünya-yı denî lûtfeyle açıver yolum.
Saldın av hayvanları içine özüm Beni Âdem olup bulam seni,
Alçak Dünyayı bağladı lûtfeyle açıver yolum.

Allah Teâlâ sıkıntıda tutmamak için lutfu, lutf haline çevirmek içinde sıkıntıyı ihsan eyler. Sonra kulunu başka bir şeye yönelmesin diye seni her iki halden de çıkarır. Arifler sıkıntı halinden daha fazla korkarlar. Çünkü lutf zamanında edep hududu içinde çok az arif durabilir. Aslında sıkıntılar ve lutflar Allah Teâlâ'nın nimetlerinin kıymetini öğretmek için gelir.

Şaşırttı bizi nefs-i bed eyledi hep yolları sed,
Ey lûtfu çok senden meded lûtfeyle açıver yolum.
Bizi nefis kötü yapıp şaşırttı hep yollara engel koydu,
Ey lûtfu çok yardım senden lûtfeyle açıver yolum.

> ***Ey benim canımın cananı, nefs ile ruh ikisi birdir. Lâkin içte kalmış olana can ve zat derler, dışarda olana insan ve sıfat derler.***[1155]

Bu can yine vuslat diler sen şâh ile vahdet diler,
Varmağâ dil nusret[1156] ***diler lûtfeyle açıver yolum.***

[1155] (Niyâzî-i Mısrî, 2003), s.13

[1156] **Nusret:** (Nusrat) Yardım. Cenab-ı Hakkın yardımı, hususen ruhani muavenet. Zafer, galebe, fetih, üstünlük, başarı, düşmana gâlib olmak

Bu can yine vuslat diler sen şâh ile vahdet diler,
Varmağâ gönül yardım diler lûtfeyle açıver yolum.

Her kanda kâmil görürüz bakıp ana yerinürüz,
Dönüp sana yalvarırız lûtfeyle açıver yolum.
Her nerede kâmil görürüz bakıp ona kederleniriz,
Dönüp sana yalvarırız lûtfeyle açıver yolum.

İnsân-ı kâmillere hevesleniriz, fakat onlar gibi olamayacağımızı anlayınca üzülme halimizden bizi kurtar.

"İnsanlar, aynen altın ve gümüş madenlerine benzerler. Cahiliyede hayırlı olanları, İslâm'a girip onda derinleşip, (onu hazmettiklerinde) yine en hayırlıdırlar." [1157]

Bu hadisi şerif ile insan kimliğindeki yaratılış özelliğinin ve Allah Teâlâ'nın varlığının ispatıdır. Onun için Allah Teâlâ'ya dua etmek gerekir.

Kulda n'ola yâ Rabbenâ kim sana doğru yol bula,
Sensin kamû derde devâ lûtfeyle açıver yolum.
Kulda n'ola yâ Rabbenâ kim sana doğru yol bula,
Sensin bütün derde devâ lûtfeyle açıver yolum.

Zikrin enîs et bu dile erişe tâ dilden dile,
Yol göstere ilden ile lûtfeyle açıver yolum.
Zikrini arkadaş et bu gönüle erişe tâ gönülden gönüle,
Yol göstere vatandan vatana lûtfeyle açıver yolum.

Zikri arkadaş kılmak ruh ile gereçekleşir. Nefsini arkadaş kılarsan gaflet içinde boulur kalırsın. Hali kötü olan kişi ile arkadaşlık etmek, kötü olmana rağmen kendini iyi sanma vesilesi olup aldanmaya sebep olur.

N'etsin Niyâzî derd-mend etmiş anâsır[1158] ***kayd-u bend,***
Bilmem ilâhî gayr-i fend[1159] ***lûtfeyle açıver yolum.***
N'etsin Niyâzîyi kelepçeyle bağlanmış unsurlar dertli etmiş,
Bilmem ilâhî senden başka koruyucum yok lûtfeyle açıver yolum.

Ne zaman dil taleple açıldı ise Allah Teâlâ vermeyi dilemiştir. İsteklerimiz

---

[1157] Buhârî, Menakıb, 1; Müslim, Birr, 160; Müsned, 2/539

[1158] **Anasır:** elemanlar, unsurlar, elementler; bütünü meydana getiren parçalar; varlıkların meydana gelmesini sağlayan temel unsurlar, elementler

[1159] **Fend:** (f.), (eski.) esirgemek, muhafaza etmek, korumak. Heaven forfend ! Allah esirgesin! Allah korusun! Maazallah! (f.), off ile kovmak, uzaklaştırmak; bir şeyin bir yere çarpmasına engel olmak. fend for oneself kendini geçindirmek.

geciktiğinde yaratılışın sıkıntıları ile Allah Teâlâ'ya dertlenmekteyiz. Bu nedenle nefis hakikatin gerisinde kaldığı için suçludur. Niyâzî-i Mısrî, Allah Teâlâ'dan yardım talep etmektedir.

TAHMİS-İ AZBÎ

Bu bendene eyle nigah lûtfeyle açıver yolum,
Verdim benim âh oldu âh lûtfeyle açıver yolum,
Eyle inâyet ya ilâhi lûtfeyle açıver yolum,
Ey kudret ıssı, padişâh lûtfeyle açıver yolum,
Bağlandı her yânım şehâ lûtfeyle açıver yolum.

Ol nuru pâkin[1160] hakkıçün ol abdi âlin[1161] hakkıçün
Bu binbir adın hakkıçün hem şemsi cihan hakkıçün
Sırrı hakikat hakkıçün hem kainâtın hakkıçün
Şol ism-i zâtın hakkıçün cümle sıfâtın hakkıçün,
İzz-ü şânın hakkıçün lûtfeyle açıver yolum.

Beyt-i Muazzam hakkıçün hem arşı âzam hakkıçün
Havva âdem hakkıçün feyz-i mukaddem hakkıçün
İbrahim Ethem hakkıçün hem âb-ı zemzem hakkıçün
Ol ism-i azâm hakkıçün ol nûr-i ekrem hakkıçün,
Ol Fahr-i âlem hakkıçün lûtfeyle açıver yolum.

İrsâli [1162]Kur'ân eyledin isâli imân eyledin
Taatı fermân eyledin yolunu âsan eyledin
Dertliye derman eyledin lûtfu firâvan[1163] eyledin
Lütfûnla ihsân eyledin vaslınla handân eyledin,
Hicrinle hayrân eyledin lûtfeyle açıver yolum.

Fânide tutma meskeni bakide iste gülşeni
Savruldu ömrüm harmanı biçâre kaldım gör beni
Koymam elimden dâmeni[1164] maksudumu ver bağını
Saldın şikâre hod Benî Âdem olup bulam seni,
Bağladı Dünya-yı denî lûtfeyle açıver yolum.

Verdim ehad ferd samed Azbî sana Hkk'tan pesend
Yok bende kibr u kin hased ey bî-zevâl bî-ebed
Çün lütfuna yoktur aded senden kerem dahi meded
N'etsin Niyâzî derd-mend etmiş anâsır kayd-u bend,
Bilmem ilâhî gayr-i fend lûtfeyle açıver yolum.

[1160] Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem
[1161] **abdi âlin**: Hz. Hasan ve Hüseyin aleyhimesselâm
[1162] **İrsal:** (Resul. den) Göndermek, gönderilmek, yollamak. Havale kılma. Salıvermek. Kendi haline koymak. Sürü sahibi olmak. Elçi gönderme.
[1163] **Firavan:** f. Bol, çok, ziyade, aşırı, fazla
[1164] **Dâmen:** f. Etek. Kenar. Taraf. Zeyl. Elbise veya dağ eteği

129

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Doğdu ol sadr-ı Risâlet bastı arş üzre kadem,
Saldı ol nûr-i Nübüvvet pertevin fevkal–ümem.
Çalınıp tabl-ı beşâret geldi şâh-ı Enbiyâ,
Gulgule doldu cihâna kondu ol sâhib âlem.
Nûr-i vechinden alındı encüm ü şems ü kamer,
Bahr-ı ilminden bilindi hikmet-i levh u kalem.
"Merhabâ yâ Mustafâ ey nûr-i ayn-i asfiyâ,
Merhabâ ey Sâhibü'l-mi'râc-ı fi-daci'z-zulem"
Gelmeseydin âleme sen halk olunmazdı cihân,
Dostluğuna yaratıldı ey Nebiyy-i muhterem.
Biz günahkâr ümmete sen Şâhı irsâl eyledi,
Hamdü-li'llâh sana ümmet eylemiş ol Zî-kerem.
Yâ Rasûlallâh şefâat kıl Niyâzî mücrime,
Şol zaman kim baş açık yâlın ayak kan ağlıyam.

Doğdu ol sadr-ı Risâlet bastı arş üzre kadem,
Saldı ol nûr-i Nübüvvet pertevin fevkal–ümem.
Doğdu risâletin başı bastı arş üzre kadem,
Saldı Nübüvvet nûrunun ışığı ümmetlerin en üstüne.

Sadır, göğüs demektir. Emânet edilen sırlar insanın göğsündedir. Eskiden hükümet başkanına "Sadr-ı âzam" derlerdi, sebebi devletin bütün sırlara vâkıf olduğundan dolayı bu isim ona verilmiştir. İşte Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemede ***"Sadr-ı Risâlet"*** denildiği, bütün Enbîyânın sırları anda bulunmasından dolayıdır, yani diğer enbiya onun vekilleridir. Esas Enbiyânın sultânı, başı odur.

"Bastı ferş üzre kadem" deki beyitte geçen ferş bir nûr demektir. Hakikat yolunun üzerinde izlenilecek yol demektir.

Abdulkâdir Geylânî kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz Efendimiz buyurur ki;

Her yiğit (veli) bir ayağın izindedir, ancak ben
Kemalin bedri olan Nebi'nin ayak izindeyim [1165]

[1165] (GEYLÂNÎ, 2005), s. 207

Sufiler ***"ayak"*** kelimesiyle rütbe ve makamı kastederler, İmam Geylânî hazretlerinin şöyle buyurduğu rivayet edilir:

"Her veli bir nebinin ayak izinde yürür. Ben işe dedem sallallâhu aleyhi vesellemin ayağının izindeyim! Hazret-i Mustafâ'nın -aleyhissalâtü vesselam- ayağını kaldırdığı yere ben ayak basarım. Ancak nübüvvet ayakları ve makamları bu-

Çalınıp tabl-ı beşâret geldi şâh-ı Enbiyâ,
Gulgule doldu cihâna kondu ol sâhib âlem.
Çalınıp müjde davulu geldi nebilerin şâh-ı,
Bağırma ve çağırma doldu cihâna kondu o âlem sâhibi.

Beyitte geçen “âlem “ sancak, yani bayrak manâsınadır. Bu sebeple Hazreti Resule “Sâhib-i âlem “, “Sancak sâhibi”, denildi. Zirâ diğer Nebîlerin zamanında âlem yoktu. İlk önce Hazreti Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem efendimiz sancak çekti (Livâ-ül-hamd). Sancağında bir sırrı vardır, muharebelerde harbeden askerlerin onu görerek çevresinde toplanıp birleşmelerini temin içindir. Âlemde İlâhi tecellîlerden bir tecellîdir.

Nûr-i vechinden alındı encüm ü şems ü kamer,
Bahr-ı ilminden bilindi hikmet-i levh u kalem.
Yüzünün nûrundan alındı yıldızlar, güneş ve ay,
İlminin denizinden bilindi hikmet-i levh ve kalem.

Yıldızların, güneşin, ayın hakikatları Nûr-i Muhammedîdir. “Kasîde-i Bür’e” de Hazreti Resûle “Kamer” denilmiştir. Kâsîdeyi şerh eden burada benzetme var diye “ke’l-kamer” olarak yazmış. “Burada teşbih (benzetme) yoktur kamerin hakikati Nûr-i Muhammedîdir, bunda teşbih kendisidir.”

“Merhabâ yâ Mustafâ ey nûr-i ayn-i asfiyâ,
Merhabâ ey Sâhibü’l-mi’râc-ı fi-daci’z-zulem”
“Merhabâ yâ Mustafâ ey nûr ve safiyet ve kamalin özü,
Merhabâ ey karanlıklar içinde bizi çağıran Mi’râc Sâhibi”

“Asfiyâ” hakikat ehlinin büyüklerine derler. ***“Sâhib-ül-mirâç”*** yani Mîrâc sâhibi demektir.

Gelmeseydin âleme sen halk olunmazdı cihân,
Dostluğuna yaratıldı ey Nebiyy-i muhterem.
Gelmeseydin âleme sen halk olunmazdı cihân,
Dostluğuna yaratıldı ey Nebiyy-i muhterem.

Biz günahkâr ümmete sen Şâhı irsâl eyledi,
Hamdü-li’llâh sana ümmet eylemiş ol Zî-kerem.

---

nun dışındadır. Çünkü nebi olanlardan başkasının oraya ulaşmasına yol yoktur” (Behcetü'l-Esrâr, 22). Velilerden bazıları bir nebinin ayak izi, diğer bazıları da bir nebinin kalbi üzeredir. (Bkz: el-Hukûmetü'l-Bâtıniyye, 55 vd.).

Biz günahkâr ümmete sen Şâhı gönderdi,
Hamdü-li'llâh o kerem sahibi sana ümmet eylemiş.

"Andolsun ki biz, Allah'a kulluk edin ve Tağut'tan sakının diye (emretmeleri için) her ümmete bir peygamber gönderdik." [1166]

İmam Hasan ve İmam Hüseyin radıyallâhu te'âlâ anhumâ efendimiz hazretlerinin uluvv-ı şân ve kadr-i menzilet-i sa'âdetleri eğer ki yazılmak lâzım gelse, kalem âciz kalır. Ancak bir menkabe-i mübâreke-i âlîlerini nakl ü hikâye edeyim de artık oradan imâmeyn-i hümâmeyn efendilerimiz hazerâtının indallâhda (Allah Teâlâ yanında) olan kadr ü kıymet ve menzilet-i sa'âdetleri oradan malûm olur.

İmam Hasan ve İmam Hüseyin radıyallâhu ta'âlâ anhumâ efendimiz hazretlerinin sabâvet (çocukluk) zamanlarında Mekke-i mükerreme'nin etrafını temaşa (görmek) için ikisi el ele tutup gezer iken, Ebû Cehil'in iki oğlu bir deveye binmişler, rast geldiler. İmâmeyn efendimize dediler ki

"Siz dersiniz ki bizim babamız İmam Ali ve atamız Hazret-i Muhammed; niçin bizim gibi deveniz yoktur? Siz yayan gezersiniz, biz böyle deve ile gezeriz" dediler. Bu sözden cenâb-ı imâmeyn efendilerimiz gayet mahzun olup Mescid-i sa'âdet'e avdet (döndüler) buyurdular. Cenâb-ı Risâlet-penâh efendimiz hazretleri buyurdular ki

"Niçin mahzun duruyorsunuz, acaba birisi size bir şey mi söyledi?" buyurunca, imâmeyn efendimiz hazerâtı vukuatı (olayı) hikâye buyurdular. O zaman Cenâb-ı Resûl-i Ekrem sallallâhu te'âlâ aleyhi ve sellem efendimiz hazretleri buyurdular ki

"Ben deve olayım size, gelin benim üzerime binin" diye hâne-i sa'âdette deve gibi dest-i risâlet-penâhîlerini yere koyup İmam Hasan ve İmam Hüseyin efendilerimizi üzerine alıp hareket buyurdular ve

"Nasıl deveniz iyi mi?" diye sual buyurur idiler. Bunlar dediler ki;

"Onların devesi iki tarafa hâf hâf ediyordu, siz de öyle etsenize" demeleri üzerine sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz hazretleri sağ taraflarına re's-i (başını) sa'âdetlerini döndürüp ***"af"*** buyurdular. İşte o an ve saatte Hazret-i Cebrail aleyhisselâm öyle süratle nazil oldular ki hiç böyle süratle nazil olmamışlar idi. Hemen Cenâb-ı Resûl-i Ekrem efendimiz hazretlerinin re's-i sa'âdetlerini tutup buyurdular ki

"Ya Resûlallâh, Cenâb-ı Hak sana selâm ediyor, habibim, sağ tarafına af demesiyle kâffe-i usât-ı mü'minîni (asi mümin kulları) affettim, cehennemden azat ettim. Eğerki sol tarafına dahi "af" der ise, küffarı dahi cehennemden azat edip cehennem iptal olacaktır. Süratle beni gönderdi ki solunuza re's-i sa'âdetinizi döndürüp af buyurmayasınız".

[1166] Nahl, 36

O zaman Cenâb-ı Resûl-i Ekrem efendimiz hazretleri pek çok Cenâb-ı Hakk'a hamd ü senalar edip imâmeyn efendilerimizi üzerlerinden indirip bu ni'met-i gayr-ı mütenâhiye onların sayesinde olduğundan pek çok sevip öptüler ve pek çok teşekkürler ettiler.[1167]

Yâ Rasûlallâh şefâat kıl Niyâzî mücrime,
Şol zaman kim baş açık yâlın ayak kan ağlıyam.
Yâ Rasûlallâh şefâat kıl günahkâr Niyâzî'ye,
Ne zamandan beri baş açık yalın ayak, kan ağlıyam.

TAHMİS-İ AZBÎ

Mukaddem pâkine secde eyledi beyt-ül haram
Lât Uzza yüzü üzere yerlere düştü o dem
Şanına levlâk Hakk'tan merhaba çağrıldı hem
Doğdu ol sadr-ı Risâlet bastı arş üzre kadem,
Saldı ol nûr-i Nübüvvet pertevin fevkal–ümem.

> *Âleme doldu sadâyı merhaba sad [1168]merhaba*
> *Âleme geldin mübârek mükaddeminle dilberâ*
> *Sana ümmet oldu cümle enbiya ve evliyâ*
> ***Çalınıp tabl-ı beşâret geldi şâh-ı Enbiyâ,***
> ***Gulgule doldu cihâna kondu ol sâhib âlem.***

Kıldı isbat-ı nübüvvet zatını isbât-ı hacer[1169]
Vech-i nûru pakine haksın diye söyler şecer[1170]
Pâkine yüz sürmeye müştâk idi cümle semer[1171]
Nûr-i vechinden alındı encüm ü şems ü kamer,
Bahr-ı ilminden bilindi hikmet-i levh u kalem.

> *Çün senin mehdin ede ferdi*[1172] *Cenâb-ı Kibriya*[1173]
> *Zât-ı pâkinçün dedi Dostum, Habibim Mustafa*
> *Ârşla ferş melâik* [1174] *mukaddeminden pür safâ*

[1167] (A.İbrahim Dede, 2006), s.413
[1168] **Sad:** yüz: 100
[1169] **Hacer:** Taş, kaya
[1170] **Şecer(E):** Ağaç. Kütük.
[1171] **Semer(E):** Meyve, yemiş mahsul. Verim. Netice.
[1172] Bir olan
[1173] **Kibriya.** Azamet. Cenab-ı Allah Teâlâ'nın azameti ve kudreti, her cihetle büyüklüğü.
[1174] Gök yer melekleri

"Merhabâ yâ Mustafâ ey nûr-i ayn-i asfiyâ,
Merhabâ ey Sâhibü'l-mi'râc-ı fi-daci'z-zulem"

Zât-ı pâkinçün beyâna geldi kaf nun ayan
Sana şahım cümle ervâh mukaddes bendegân
El-amân ben derdimende kıl şefaat el-aman
Gelmeseydin âleme sen halk olunmazdı cihân,
Dostluğuna yaratıldı ey Nebiyy-i muhterem.

Seni idrâk etmede zâhid ki ihmal eyledi
Onu nefsi azdırıp yolunda idlâl [1175]*eyledi*
Seni inkâr etmedi ol mâsiva âl eyledi
Biz günahkâr ümmete sen Şâhı irsâl eyledi,
Hamdü-li'llâh sana ümmet eylemiş ol Zî-kerem.

"yevme tüblâ"da[1176] *benimçün ümmetim değil deme*
Ey tabibim sen sezâvar [1177] *ile merhem yarama*
Azbî'yem biçâreyim sen çâre eyle derdime
Yâ Rasûlallâh şefâat kıl Niyâzî mücrime,
Şol zaman kim baş açık yâlın ayak kan ağlıyam.

[1175] **İdlâl.** saptırmak, azdırmak.

[1176] يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ ***"Sırların orta yere çıkarılacağı gün"*** (Târik, 9)

[1177] **sezavar:** f. Münâsib, uygun, lâyık, şâyân.

130

Vezin: Mefâ'îlün, Mefâ'îlün, Mefâ'îlün, Mefâ'îlün, Mefâ'îlün

Ayağı tozunu sürme çekelden gözüme cânım
Görünür oldu her gâhı gözüme vech-i cânânım.
Niçin sevmeye cân anı ki anda buldu cânânı,
Yıkıldı kal'a-i fikrim yapıldı dinim îmânım.
Çü bildim vech-i cânânı kamûda sezdim Allâhı,
Fenâyım Hakk-ta Vallâhi ne bilim kaldı ne dânım.
Ki bildim cümle Hakk imiş arada gayri yok imiş,
Be-külli anda gark imiş ne ben vârım ne irfânım.
Buluştu bir ten ü bir cân bu mülkü ettiler seyrân,
Niyâzî'den görünen ol ben ancak ad ile sânım.

Ayağı tozunu sürme çekelden gözüme cânım
Görünür oldu her gâhı gözüme vech-i cânânım.
Ayağı tozunu sürme çekeli gözüme cânım
Görünür oldu her zaman gözüme cânânımın yüzü.

Niçin sevmeye cân anı ki anda buldu cânânı,
Yıkıldı kal'a-i fikrim yapıldı dinim îmânım.
Niçin sevmeye cân anı ki anda buldu cânânı,
Yıkıldı fikrim kalesi yapıldı dinim îmânım.

"Yıkıldı kal'a-i fikrim", yani aklî olan ilimlerim (aklım ile bildiğim bilgilerim) mahvoldu. Zirâ ülemâ-i rusûm (eskiden medreselerde tahsillerini yapanlar) denilen kimselerin okudukları veya okuttukları ilim efkârdır, yani düşünce mahsulü olan bilgilerdir. Meselâ, mantık ve buna benzer diğer ilimleri de hep düşünce üzerine oturtulmuştur. Din ve îmân ise düşünce ile bulunmaz. Akıl ve düşünce Dünyaya âit olan şeylerden bile âçizdir. Her şeyin anası "Tevhid ilmi" dir. Muvahhid olmayanın aklı da, düşüncesi de kısa ve sınırlıdır.

Muhyiddin ibn Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz buyurur ki;

"Ehl'ullah'ın vechi ayna gibidir. Bir kimse bize baktığı zaman eğer o aynada kendi nefsinin kirini, karanlığını müşahede ederse, bunu nefret ve hınçla karşılar. Aslında bize izhâr ettiği bu nefret aynanın kendisine yansıttığı nefsine karşı, bu hâdisenin bilincinde olmaksızın, izhâr ettiği doğal nefrettir. Ve eğer bir kimse bize büyük bir muhabbet ve hörmet duyarsa, bu da vechimizin aynasında kendi rûhunun nûrunu ve azametini müşahede ettiği içindir. O bunu bilmez; bize âşık olduğunu sanır. Oysa onun aşkı

yalnızca kendi rûhunun kendisine bu yolla akseden o hârikulâde sûre tinedir, vesselâm demiştir". İşte bunun içindir ki bu esrâra vâkıf olan zâtlar kendilerine bühtân edenlere haklarını helâl ederler. Hiç bilen ile bilmeyen bir olur mu?"[1178]

Çü bildim vech-i cânânı kamûda sezdim Allâhı,
Fenâyım Hakk-ta Vallâhi ne bilim kaldı ne dânım.
Çünkü bilince cânânın yüzünü Allâhı her şeyde sezdim,
Vallâhi Hakk-ta fenâyım ne bilgim kaldı ne de bilgeliğim.

Ki bildim cümle Hakk imiş arada gayri yok imiş,
Be-külli anda gark imiş ne ben vârım ne irfânım.
Bildim ki her şey Hakk imiş arada başkası yok imiş,
Her şey onda gark imiş ne ben vârım ne irfânım.

Cafer-i Sâdık kuddise sırruhu bir dervişine sana Allâhı göstereyüm mi dimiş, kerem iderdün sultânum dimiş yanında bir azîm göl var imiş dervişlerine dir ki tutun şunı göle taldurun, taldururlar. Biraz eğlenün dir eğlenürler çıkarın dir çıkarurlar yine işaret ider yine basarlar yine biraz turdukdan sonra emr ider çıkarurlar yine emr ider âmân diye görür bakmazlar yine basarlar. Birkaç kerre iderler tâ şol kadar olur ki âmân yeter dimez olur ondan sonra biraz baş aşağa tutarlar aklı gelür şeyh

"Allâhı gördün mü ve bildün mi?" dir derviş dir ki

"yok, şeyh" dir ki

"evvel dervişlere yalvardın onlar esirgemedi sonra bana yalvardın ben esirgemedüm benden sonra gönlünü kime tutdun ise [98a] **işde Allah odur, yanî halkun ziyâde alasından ümîdün münkati oldukda, ümîd ise cân çıkmadukça kesilmez tâ sofunda ümid kimde kalırsa Allah odur"** demiş.

Yâ bir kişi Allâhı tanımadın halîfetu'llâh olayum dimek ahmaklıkdur ya cünündandur, ben zorum ile olurum dirse Allah onı yavaşıdur bilâ-nef yavaşlık olur hasrü'd-dünya ve'l-ahire olur. [1179]

[1178] (ŞAHİNLER, 2004), önsöz

[1179] (MISRÎ, 1223), v. 97b

Cafer-i Sâdık kuddise sırruhu bir dervişine

"Sana Allâhı göstereyim mi?" dimiş,

"kerem iderdin sultânum" demiş yanında bir azîm göl var imiş dervişlerine der ki

"tutun şunu göle daldurun" taldururlar. ***"Biraz eğlenin"*** der beklerler ***"çıkarın"*** der çıkarırlar yine işaret ider yine basarlar yine biraz durdukdan sonra emr ider çıkarırlar yine emr eder âmân diye görür bakmazlar yine basarlar. Birkaç kerre iderler tâ şol kadar olur ki âmân yeter demez olur ondan sonra biraz baş aşağa tu-

Ne kahrı desti adadan ne lütfu aşinâdan bil
Umurun Hakk'a tefviz et Cenâb-ı Kibriyadan bil [1180]

Buluştu bir ten ü bir cân bu mülkü ettiler seyrân,
Niyâzî'den görünen ol ben ancak ad ile sânım.
Buluştu bir ten ve bir cân bu mülkü ettiler seyrân,
Niyâzî'den görünen ol ben ancak ad ile şânım.

TAHMİS-İ AZBÎ
Cemâlin ayni Yezdandır sözündür derde dermânım
Kaşın mihrabı ümmettir benim hem dinim imanım
Esirge bendeni lutfer Meded ey şâh-ı hubânım
Ayağı tozunu ***sürme çekelden gözüme cânım***
Görünür oldu her gâhı gözüme vech-i cânânım.
Yeter ağlattın ey dilber bu ben biçâre hayranı
Yeter ey cefâ ettin yeter ey cismin cânı
Çün zâtın sırrı a'zâmdır ayan fehmeyledim onu
Niçin sevmeye cân anı ki anda buldu cânânı,
Yıkıldı kal'a-i fikrim yapıldı dinim îmânım.
Kapunda bendedir şehler veyâ âlemlerin şâhı
Cemalin pür ziya eyler hakikat şemsle mâhı
Ayan olsun bize Yâ Rabb hidayet şehrinin râhı
Çü bildim vech-i cânânı kamûda sezdim Allâhı,
Fenâyım Hakk-ta Vallâhi ne bilim kaldı ne dânım.
Yüzündür ***"Vedduhâ" "Tâ-sîn"*** *dudağın* ***"Kâf vel Kur'ân"***
Özündür aynı beytullah sözündür camii kur'ân
Çü cismin ***sure-i nur****'dur kaşın hem âyeti sübhan*
Buluştu bir ten ü bir cân bu mülkü ettiler seyrân,
Niyâzî'den görünen ol ben ancak ad ile sânım.

---

tarlar aklı gelir şeyh

"Allâhı gördün mü ve bildin mi?" dir derviş der ki

"Yok şeyh" dir ki

"Evvel dervişlere yalvardın onlar esirgemedi. Sonra bana yalvardın ben esirgemedim benden sonra gönlünü kime tuttun ise [98a] ***işde Allah odur, yanî halkun ziyâde alasından ümîdini kesdiğinde, ümîd ise cân çıkmadıkça kesilmez tâ sofunda ümidin kimde olursa Allah odur"*** demiş.

Yâ bir kişi Allâhı tanımadın Allah Teâlâ'nın halîfesi olayım demek ahmaklıkdır ya deliliktendir, ben zorla olurum derse Allah onu durdurur. Faydasız durmak olur dünya ve ahiret hasreti olur.

[1180] Ne kahrı düşman elinden ne lütfu tanıdıktan bil
İşlerini Hakk'a havale et, Cenâb-ı Hakk'tan bil

131

5+5=10

Aşkın meyine ben kana geldim,
Şem'in oduna hoş yana geldim.
Şem'i tevhidi gördüm yakmışlar,
Gitti kararım pervâne geldim.
Halka-i zikri kurmuş âşıklar,
Ben de sahnında cevlâna geldim.
Mecnûnum bugün Leylâ derdinden,
Neylerim aklı dîvâne geldim
Derdi cânânın açtı yâreler,
Bağrım üstünde dermâne geldim.
Ümmî Sinân'ın hâk-i pâyine,
Sürmeğe yüzüm sultâna geldim.
Yâremi bildim Yârimden imiş,
Bunda Niyâzî Lokmân'a geldim

<u>Aşkın meyine ben kana geldim,</u>
<u>Şevkin oduna hoş yana geldim.</u>
Aşkın şarabına ben kana geldim,
Arzular ateşine hoş yana geldim.

Şarap, demekten muratları; marifetullahtır. Bunun sonu mahabbetullaha gider. Yani irfan duygusudur ve aşktır. Aşk ve mahabbet aynı manaya gelir.[1181]

Bu beyitle Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz 1057 (1047)'de Ümmî Sinan kaddese'llâhü sırrahu'l-azize intisâb ederek tecdid-i bîat edişini anlatıyor. Menakıpnamelerine göre Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîzin hayatında rüyalar çok önemlidir. Bu ilâhisinde şeyhini önce rüyada, sonra da gerçek hayatta görmesi üzerine karşılaştıklarında söylenmiştir.

Rivayete göre Mısrî, sonradan şeyhi olan Ümmî Sinan kaddese'llâhü sırrahu'l-azizi görmek için Antalya'nın Elmalı kazasına giderken, rüyasında bir kalaycıya gider. Kalaycı müşterilerle dolup taşmaktadır. O da güğümünü (Tuhfe'de abdest ibriğini) kalaylatmak için verdiğinde kalaycı , ***"dışını herkes kalaylar, maharet içini kalaylamakta"*** diyerek güğümü (ibriği) kolayca ikiye böler, iç ve dışını kalaylar ve yapıştırarak geri verir. Daha sonra Uşak'ta Ümmî Sinan kaddese'llâhü sırrahu'l-azizi gördüğünde bu kalaycı ustanın o oldu-

[1181] Niyâzî-i Mısrî, Risale-i Esile ve evcibe-i Mutasavvıfâne, ONUNCU SUAL VE CEVABI

ğunu anlar. Şeyh "Mehmed derviş bu kalaycı şaşılacak biri değil mi?" diyerek rüyasını keşfedince de O'na biat eder. Bu ilâhyi bunun üzerine söyler. (Tuhfe, s.10; Gülzâr, s.11-12.)[1182]

Şem'i tevhidi gördüm yakmışlar,
Gitti kararım pervâne geldim.
Tevhid ışığını yakmışlar gördüm,
Kararım kalmadı, pervâne gibi geldim.

Halka-i zikri kurmuş âşıklar,
Ben de sahnında cevlâna geldim.
Âşıklar zikir halkasını kurmuş,
Ben de hararetinde dönmeye geldim.

Mecnûnum bugün Leylâ derdinden,
Neylerim aklı dîvâne geldim
Bugün Leylâ derdinden Mecnûnum,
Neylerim aklı dîvâne geldim

TASAVVUFTA DELİLİK

[İnsanı insan yapan akıl melekesi neden yitirilir? Buna sebep olan şey nedir? Bu sorular, insanlık tarihi boyunca toplumları meşgul etmiş ve en ilkel dönemlerden uygarlığın en üst düzeye ulaştığı dönemlere kadar bu sorulara cevap aranmıştır.

Delilik, her dönemde zamanın geçerli bilgisi doğrultusunda ele alınmış ve buna bağlı olarak da söz konusu sorulara verilen cevaplar, insanlığın bilgi birikiminin artış göstermesine ve ilerleme kaydetmesine paralel olarak zaman içinde değişmiştir. Ayrıca deliyi, şeytanın oyuncağı oldu diye yakan, Orta Çağ'ı tarihe en karanlık dönemlerden biri olarak yazdıran yine Batı olmuştur.

İslam medeniyeti ise deliyi, en başından beri bir "hasta" olarak kabul etmiş ve tedavi etmeye çalışmıştır. İki medeniyet arasındaki bu büyük farklılığın temelinde, İslam dininin deliye ve deliliğe karşı yaklaşımının olduğu söylenilebilir. Çünkü İslam dini, deliyi dinî yükümlülüklerden muaf tutmak suretiyle, onun bir suçlu veya günahkâr değil, hasta olduğunu dolaylı yoldan ifade etmiştir.

Günümüzde psikiyatrinin sınırları dâhilinde ele alınan delilik, bir "hasta-

---

[1182] (İbrahim RAKIM, 1750), v. 7 Yard. Doç. Dr.Kenan ERDOĞAN, ***"Şiir-Efsane-Menkıbe ilişkisi Ve Niyâzî-i Mısrî'nin Menkabelerine Göre Bazı şiirlerinin Hikâyesi"*** Sosyal Bilimler Yıl:2003 Cilt:1 Sayı: 1

lık" olarak kabul edilmektedir. İslam medeniyeti söz konusu olduğunda, durum geçmişte de aynıdır. Yani deli, İslam medeniyetinde çok eski dönemlerden beri "hasta" olarak kabul edilmiştir. Bu hususta İslam medeniyeti ile Batı medeniyeti arasında çok büyük bir fark görülmektedir. Batı medeniyeti, yüzyıllar boyunca (18. yüzyılın sonuna kadar) deliyi hangi statü içine yerleştireceğine ve ona karşı nasıl bir yaklaşım içinde olması gerektiğine (tedavi, ıslah veya cezalandırma) bir türlü karar verememiştir. Delinin dinî yükümlülüklerden muaf tutulmasının sebebi, akıldan yoksun olmasıdır. Çünkü insan, akıl sahibi olduğu için ilahî emir ve yasakların muhatabı olmuştur. Delinin muafiyeti sadece dinin emirleri ve yasaklarıyla sınırlı değildir. Onun hukuk kuralları karşısındaki durumu da aynıdır. Çünkü hukuk kuralları da tıpkı din kuralları gibi, akıl sahibi insana yöneliktir. Akıl tarafından belirlenen ve temelinde "iyi" ile "kötü"nün, "doğru" ile "yanlış"ın ayrımı bulunan hukuk kuralları, ancak akıl sahibi olan insan için söz konusu olabilir. Çünkü insanın iyi ile kötü, doğru ile yanlış arasındaki ayrımı yapabilmesini sağlayan şey, temyiz gücü, başka bir ifadeyle akıldır. Dolayısıyla da akıl yetisini ve buna bağlı olarak da temyiz gücünü yitirmiş olan delinin, ne bu kurallara uyması ne de bu kurallar çerçevesinde yargılanması beklenebilir. Bu nedenle de delinin dinî yükümlülüğü olmadığı gibi, cezaî ehliyeti de yoktur. Yani deli, hem dinin hem de hukukun karşısında masum ve mazurdur.

İslam medeniyeti, deliyi "hasta" statüsünde ele almak suretiyle ona karşı yaklaşım biçimini de belirlemiştir. Delilik bir hastalık olduğuna göre tedavi edilmesi, iyileştirilmesi gerekir. Ancak bu noktada, bütün delilik çeşitleri için uygulanan bir tek tedavi yöntemiyle değil, deliliğin sebebine bağlı olarak uygulanan değişik tedavi yöntemleriyle karşılaşmaktayız. Yani sebebe yönelik bir tedavi uygulanması söz konusudur. Mesela, deliliğin sebebinin kanla ilgili olduğu durumlarda, "kan almak" bir tedavi yöntemi olarak kullanılmıştır. Yüksek hararetin veya beslenme bozukluğunun deliliğe sebep olduğu durumlarda ise soğuk su ve az gıda ile tedavi etme yoluna gidilmiştir.] [1183]

[Tasavvuf Edebiyatında, ***"deli"*** ve ***"delilik"*** kelimelerinin eş anlamlısı olarak ***"âşüfte, sevdâ, meczûb, cünûn, cünûniyyet, mecnûn, dîvâne, dîvânegî, şeydâ, şeydâî, bî-hûş, bî-mağz, bî-dimâğ, nâ-hıred vs."*** kelimeler kullanılmıştır.

Farsça bir kelime olan ***"âşüfte"***, *"aklı bozulmak, perişan olmak"* anlamındaki "âşüften" mastarından türemiş olan ve ***"aklı bozuk, perişan"*** anlamına gelen bir kelimedir. Aklın tamamen yitirilmiş olması durumunu değil, bir şuur bulanıklığı durumunu ifade etmektedir.

Arapça bir kelime olan ve sıfat olarak "kapkara, simsiyah" anlamına gelen ***"sevdâ",*** isim olarak da eski dönemlerde insanın sağlığını ve mizacını etkile-

---

[1183] (AKDEMİR, 2008), s.2-3

diğine inanılan dört sıvıdan biri olan “sevdâ”dır. “Bu anlayışa göre, sağlık vücuttaki bu sıvıların dengede oluşuna, hastalık ise bu dengenin bozulmasına bağlıdır. Hastalık ve sağlık bunlar arasındaki denge veya dengesizliğe bağlı olduğu gibi, mizaçlar da bunların nispetine bağlıdır”] [1184]

[Yine Arapça bir kelime olan ***“meczûb”*** ise *“(bir şeyi) çekmek”* anlamına gelen “cezb” kökünden türemiş olan ve *“cezbolunmuş, çekilmiş”* anlamına gelen bir kelimedir. Bu kelime tasavvufî bir terim olan ve **“Hakk’ın kendisine giden yolda ihtiyaç duyulan her şeyi kuluna bahşedip çabası ve çalışması olmaksızın onu kendisine çekmesi ve yaklaştırması”** anlamına gelen “cezbe”yle çok yakından ilgilidir. Bu nedenle de “meczûb” kelimesi, sıkıntı çekmeden ve çaba harcamadan Allah Teâlâ’nın kendisine çekmesi neticesinde hakikate ulaşmış kişiler için kullanılır. Bu kişiler, ***“akıllı deliler (ukalâu’l -mecânîn)”*** olarak da isimlendirilen ve tasavvuf sistemi içinde özel bir zümreyi oluşturan kişilerdir. Ancak “cezbe” akıllı delilerdeki kadar şiddetli olmasa da manevî bir yolculuğa çıkmış olan sâlikler için de söz konusudur. Bu nedenle de “meczûb” kelimesi, tasavvuf edebiyatında *“sâlik -i meczûb (manevî yolculuğunda çilenin hâkim olduğu sâlik)”* ve *“meczûb-ı sâlik (manevî yolculuğunda cezbenin hâkim olduğu sâlik)”* tamlamaları içinde karşımıza çıkmaktadır.

Tasavvufî bir anlam ihtiva ettiği için de “meczûb” kelimesi, akıl melekesini herhangi bir şekilde yitirmiş sıradan deliler için kullanılmamaktadır. ***“Cünûn, cünûniyyet, mecnûn”*** kelime grubu ise *“(bir şeyi) gizlemek, saklamak; (gece) çökmek, her yeri kaplamak, karanlık basmak”* anlamlarına gelen Arapça “cenn” kökünden türemiştir. “Cenn” kökü bu anlamlara gelmekle beraber, bu kökten türeyen söz konusu kelimeler, ***“gizli olmak, kapalı olmak, örtülü olmak”*** anlamlarının yanında, “delirmek, çıldırmak” anlamlarını da ihtiva etmektedir. Ebu’l -Kâsım en-Nîşâbûrî’nin, *“mecnûnun aklı örtülü, kapalı olduğu için kendisine bu isim verilmiştir”* şeklindeki ifadesi, “cenn” kelimesinden türeyen bu kelimelerin ***“delirme, çıldırma”*** anlamlarını da ihtiva etmesinin, ***“aklın örtülmüş olması”*** ndan kaynaklandığını göstermektedir.

“Cünûn” kelimesi, “örtünmek, gizlenmek” anlamlarının yanı sıra, *“aklını kaybetmek, delirmek, delilik”* anlamlarına da gelmektedir. Bu hâli kendisinde taşıyan kişiye de *“mecnûn (aklı örtülmüş, deli)”* denilmektedir.

Farsça ***“dîvâne (deli)”*** ve ***“dîvânegî (delilik)”*** kelimeleri de “cünûn, cünûniyyet, mecnûn” kelimeleri gibi, genellikle “peri” kelimesiyle beraber kullanılmakta ve deliliğe sebep olan faktörün “cin çarpması” olduğuna işaret edilmektedir. Ancak dîvânelik ve cin çarpması arasındaki ilgi, sadece bununla sınırlı değildir. Çünkü “dîvâne” ve “dîvânegî” kelimeleri, Farsça “cin” anla-

[1184] (AKDEMİR, 2008), s.10-11

mındaki "dîv" kelimesiyle de yakından ilgilidir. Çalışmamızı teşkil eden metinlerde rastlanmamış olmakla birlikte, Farsça "dîv -gîr (cin tutmuş, cin çarpmış), dîv-bâd (şiddetli rüzgar, kasırga; delilik, cinnet), dîv -lâh (cini çok olan yer; delilik)" kelimeleri, "dîvâne" ve "dîvânegî" kelimelerinin de "dîv (cin)" kelimesinden türemiş olma ihtimalini düşündürmektedir. Buna bağlı olarak da "dîvâne" ve "dîvânegî" kelimelerinin "cin çarpması" neticesinde ortaya çıkan delilik için kullanıldığını söyleyebiliriz.

Yine Farsça olan "şeydâ" kelimesi ise "aşk sebebiyle beyni karışan kimse, deli" anlamına gelmektedir. "Şeydâî" kelimesi de söz konusu olan durumu ifade etmektedir. "Akıl" anlamına gelen "hûş, dimâğ, hıred" kelimele rinin başına olumsuzluk bildiren "bî-, nâ-" edatlarının getirilmesiyle oluşturulan ve "deli" anlamına gelen "bî - hûş, bî-dimâğ, nâ-hıred" gibi kelimeler de deliliğin ortaya çıkmasına sebep olan faktörü içinde barındırmayan kelimelerdir. "Şûrîde (karışık, perişan, tutkun, şaşkın)", "şîfte (kaçık, düşkün, tutkun)", "meftûn (hayrân, fitneye düşmüş, sihirlenmiş, tutkun, vurgun)", "bî -hod (kendinden geçmiş, çılgın)" gibi kelimeler ise tam olarak "deli" anlamına gelmemekle beraber, bu kelimeyle yakından ilgili olan kelimelerdir. Söz konusu kelimeler, metinlerde ***"deli/delilik"*** in müteradifi olan kelimelerle birlikte ve onların bir nevi sıfatı olarak kullanılmaktadır.] [1185]

[İnsanı insan yapan aklın kısmen veya tamamen yitirildiği bir durum olan, kişi için bir kusur mahiyeti taşıyan ve bu nedenle de olumsuz bir değer taşıyan delilik, Tasavvufta ve edebiyatında niçin kullanılmıştır ve neyi ifade etmektedir?

Tasavvufla beslenmiş, semboller ve remizler üzerine kurulu bir edebiyatı olan tasavvuf edebiyatında deliliğin gerçek anlamda kullanılmış olamayacağı, bu edebiyata yabancı olmayanların kolaylıkla tahmin edebilecekleri bir şeydir. Bu nedenle de "delilik" kavramının arka planına inmek gerekmektedir.

Tasavvuf edebiyatındaki ikinci delilik türünü meydana getiren bu süreç, zahirî ve batınî olmak üzere iki katmanlı bir anlama sahiptir. Bu durum, söz konusu deliliğin temelinde bulunan "aşk"ın, ortaya çıkış biçimine bağlı olarak "beşerî" ve "ilahî" olmak üzere iki kategoriye ayrılmasından kaynaklanmaktadır.

Zahirî anlamın merkezinde beşerî aşk, batınî anlamın merkezinde ise ilahî aşk vardır.

Zahirî anlam, aynı zamanda deliliğin gerçek anlamıdır. Yani kişinin aşk sebebiyle aklî dengesinin bozulması durumunu ifade etmektedir. Batınî anlama ulaşabilmek için yapılması gereken tek şey, söz konusu deliliğe sebep olan aşkı, beşerî düzeyden ilahî düzeye çekmektir. Aşk sebebiyle ortaya çı-

---

[1185] (AKDEMİR, 2008), s.11-13

kan bir delilik olduğu ve yaratılış neticesinde ortaya çıkan ***"ikilik"*** durumunun ortadan kaldırılması sürecini anlattığı için de bu deliliği, " '***Birlik'e Giden Yol: Aşk Deliliği***" denilmiştir.] [1186]

Abdullah b. Mübârek kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz gençliğinde bir cariyeye vurulur. Bir akşam sarhoş arkadaşlarıyla bir araya gelir. Sonra onlardan birini yanına alarak cariyenin evinin duvarının dibine gider. Evin damına çıkan cariye ile sabaha kadar birbirlerine bakışırlar. Sabah ezanı sesini duyan Abdullah, henüz yatsı ezanı okunuyor sanır. Ortalık ağarınca işin gerçeğini anlar. Bu onun için bir uyarı olur. Kendi kendine şöyle der:

"Bütün gece boyu heva hevesine uyarak usanmadan, bıkmadan ayakta durdun. Şayet bir imam namazda uzun bir sûre okusaydı (camide fazla bekletti diye) deli divane olurdun. Bu dava karşısında şimdi senin mümin ve müslümanlığın nerede kaldı? Söyle bakalım!". [1187]

Derdi cânânın açtı yâreler,
Bağrım üstünde dermâne geldim.
Cânânın derdi bende yâraler açtı,
Özüm üstünde dermâne geldim.

Ümmî Sinân'ın hâk-i pâyine,
Sürmeğe yüzüm sultâna geldim.
Ümmî Sinân'ın ayağının tozuna,
Sürmeğe yüzüm sultâna geldim.

Niyâzî-i Mısrî şeyhi Ümmi Sinan kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz hakkında duygularını ifade etmektedir.

Yâremi bildim Yârimden imiş,
Bunda Niyâzî Lokmân'a geldim
Yaramı bildim Yârimden imiş,
Bunda Niyâzî Lokmân'a geldim

Bendeki sevginin asıl sebebi meğer şeyhimden oluyormuş, diyerek şeyhine müracat ettiğini bu şekilde kurtulacağını anlatmaktadır.

[1186] (AKDEMİR, 2008) , s.7-9

[1187] Ali b. Osman Hucvirî, ***Keşfü'l-Mahcûb*** *(Hakikat Bilgisi)*, (Haz: Süleyman Uludağ), İs-tanbul 1982,s. 192

TAHMİS-İ AZBÎ

Yapılmak kasdım virâne geldim
Bilmeğe seni seyrâne geldim
Ezel âleme mestâne geldim
Aşkın meyine ben kana geldim,
Şevkin oduna hoş yana geldim.

Varların ve yoklarını atmışlar
Su gibi didâra karşı kılmışlar
Âşıklar meydana aşka çıkmışlar
Şem'i tevhidi gördüm yakmışlar,
Gitti kararım pervâne geldim.

Visâlî sırrına layık layıklar
Arz eder sıdkın sadık sadıklar
Girmiş meydana bağrı yanıklar
Halka-i zikri kurmuş âşıklar,
Ben de sahnında cevlâna geldim.

Yummuşum destim[1188] ferdâ[1189] derdinden
Şikâyet etmem cefâ derdinden
Ben beni bilmem mevlâ derdinden
Mecnûnum bugün Leylâ derdinden,
Neylerim aklı dîvâne geldim

Bir yere gelmiş hep biçâreler
Haddin işitti geldi ol âvâreler
Arzuhal etmeğe yâre vâreler
Derdi cânânın açtı yâreler,
Bağrım üstünde dermâne geldim.

Müntazırım bir dilberin emrine
Bel bağladım onun cümle re'yine
Gece gündüz kul yalvarır Rabbine
Ümmî Sinân'ın hâk-i pâyine,
Sürmeğe yüzüm sultâna geldim.

Yâr lutfu bana var neden imiş
Mihnetim rahatım kârımdan imiş
Azbî'nin dermânı zârından imiş
Yâremi bildim Yârimden imiş,
Bunda Niyâzî Lokmân'a geldim

[1188] **Dest:** f. El, yed. Mc: Kudret, fayda, nusret, galebe. Düstur.
[1189] **Ferda:** (far.) ka. 1. yarın. 2. gelecek zaman, ati. 3. ahiret, öbür dünya.

132

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Ol menem kim vâkıf-ı esrâr-ı ilm-i Âdemim,
Kâşif-i genc-i hakikat hem hayât-ı âlemim.
Bende mahfî oldu gaybül-gaybın esrârı hemîn,
Bendedir sır-ı emânet ana kenz-i mübhemim.
Ben cemâl-i Hakk'ı cümle şeyde zâhir görmüşem,
Bu merâyâya anın için baktığımca hurremim.
Her sözüm miftâh-ı kufl-i "küntü kenz" olmuş durur,
Hem dem-i İsâ ile herbir nefiste mahremim.
Cümle mevcûdâtı verdim ben vücûd-ü vâhide,
Zât u esmâ ve sıfâtın ile hâlâ yek demim.
Yerde gökte her ne kim var bağludur bâşı bana,
Âşikâre vü nihâne ben tılsım-ı â'zâmım.
Ben o Mısrî'yem vücûdum Mısrına şâh olmuşam,
Hâdisim gerçi velî ma'nîde sırr-ı akdemim.

Ol menem kim vâkıf-ı esrâr-ı ilm-i Âdemim,
Kâşif-i genc-i hakikat hem hayât-ı âlemim.
Ben ki Âdemî ilmin sırlarına vâkıfım,
hakikat definesini keşfetmiş hemde âlemin hayâtıyım.

Niyâzî-i Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîzin, menâkıpnâmelerine göre, tarikattaki seyr-i sülûkü esnasında kutbiyet makamı verilmesi üzerine bu mazhariyetini, bu ilâhi ile ifade etmiştir.[1190]

Fakat daha sonra kutbiyet makamının çok mesuliyetli olduğunu görerek bu vazifeden affedilmesi için Allah Teâlâ'ya yalvarmış ve bunun üzerine kutbiyet makamından alınmıştır. Aşağıdaki beyitle başlayan ilâhisini de bu sırada söylediği rivayet edilir.[1191]

İbn-i vaktim ben ebe l vakt olmazım
Abd-i mahzım ben tasarruf bilmezim[1192]

Muhyiddîn İbnu'l-Arabî kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz buyurdu ki:

"Kendisine Kur'an-ı Kerim verilene ilm-i kâmil verilmiştir. Bu yüzden

---

[1190] (İbrahim RAKIM, 1750), v.83. Tuhfe, s.27-28; Baha Doğramacı, Niyâzî Mısrî, Ank.1988, s.7-8.
[1191] M. Şemseddin (Ulusoy) Efendi (1867-1936) Gülzâr- Mısrî, S. 75-76.
[1192] Yard. Doç. Dr.Kenan ERDOĞAN, ***"Şiir-Efsane-Menkıbe ilişkisi Ve Niyâzî-i Mısrî'nin Menkabelerine Göre Bazı şiirlerinin Hikâyesi"*** Sosyal Bilimler Yıl:2003 Cilt:1 Sayı: 1, s. 47

mahlûkat içerisinde Muhammedi olanlardan daha tamı (etemm) yoktur. Zira ***onlar insanlık âlemi içerisinde yine insanlığa en hayırlı ümmettirler.*** (Âl-i İmrân, 110) ve *onlar âlemin güneşi gibidirler"*(Bkz. el-Fütûhât, 11/107).[1193]

<u>Bende mahfî oldu gaybül-gaybın esrârı hemîn,</u>
<u>Bendedir sır-ı emânet ana kenz-i mübhemim.</u>
Her zaman bende gizli kaldı gaybül-gaybın sırları,
Bendedir emânet sırları onu saklamış defineyim.

Bir hikâye: Şa'bân Efendi hazretlerinin namazın kılmanın sevabın beyân idüp nakl itdiler ki;

Hacı Bayram Sultân (kaddese'llâhü sırrahü'l-azîz) hazretleri âhirete intikâl ittikleri gün, bir çiftçi Ankara şehrine sabân demirî yapdurmağa gelüp gördü ki dükkânlarda kimse yok. Meğer Hacı Bayram Sultân'ın namazına gitmişler. Ol dahî sabân demirîn beline sokup azizin namazın kılup ba'dehû (sonra) demûrciler sabân demûrîn ocağa koyup ve çok ikdam (devamlı) idüp kızdûramadılar. Ve âciz ve mütehayyir kalup, kadıya ve müftiye i'lâm ettiler. Cevâbında ve keşf-i sırrında ve hikmetinde anlar dahî âciz olup akîbet Hacı Bayram Sultân hulefâsından ilm-i ledünnîde ehl olup ve (allemnahu min ledünna ilmen)ye mazhâr olan Hızır Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem sıfat bîr azîze İ'lâm etdüklerinde,

"sabân demûrîni kande iletdün" deyû bi-ilhâmillâh suâl idüp ol kimesne dahî

"kendû de getürüp Hacı Bayram Sultân'ın namazına hâzır olduğın haber virecek", ol azîz ehl-i hâl hall-i işkâl idüp pâk i'tikâd ile Hacı Bayram Sultân'ın namazın kılan, ol sultân hürmetine cehennem odına yanmamağa işarettir" deyû tahkîk itdüer. Ve dahî cümle vilâyet halkı sabî oğlancıkların bile getürüp azizin namazın kılmağa bu kadar meyl ve rağbetleri vâriken Muharrem Efendi'nin bu kelâmından rağbetleri dahî ziyâde olup Hacı Bayram Sultân'ın ve Bâyezîd Bestâmî hazretlerinin namazı gibi ziyâde kesret ve izdiham oldı. [1194]

[1193] (KILIÇ, 1995), s.97

[1194] (FUADÎ), v. 68b-70a

Bu menkabenin başka bir versiyonu da şu şekilde anlatılmaktadır.

Hz. Kuddûsî, 1265/1848 tarihinde Bor'da Hakk'a yürümüştür. Hz.Kuddûsî'nin vefat ettiği gün, köylünün biri de kırılan saban demirini tamir ettirmek üzere Bor'a geldiğinde, çok kalabalık bir cemaatin cenaze namazına hazırlandığını görünce, abdestini tazeleyerek cenaze namazını kılar. Hemen işine dönmek niyetinde olduğundan, yakındaki bir demirci dükkânına girerek, tamir etmesi için saban demirini ustaya verir. Demirci, ocağa koyduğu demirin bir türlü korlaşmadığını, saatlerce uğraştığı halde dövülecek hale gelmediğini görünce, şaşkın bir halde düşünceye

<u>Ben cemâl-i Hakk'ı cümle şeyde zâhir görmüşem,</u>
<u>Bu merâyâya anın için baktığımca hurremim.</u>
Ben Hakk'ın cemâlini cümle şeyde açıkça görmüşem,
Onun için bu aynalara baktığımdan sevinçliyim.

<u>Her sözüm miftâh-ı kufl-i "küntü kenz" olmuş durur,</u>
<u>Hem dem-i İsâ ile herbir nefiste mahremim.</u>
Her sözüm "küntü kenz"in kilit anahtarı olmuş durur,
Hem İsâ nefesi ile herbir nefiste gizliyim.

<u>Cümle mevcûdâtı verdim ben vücûd-ü vâhide,</u>
<u>Zât u esmâ ve sıfâtın ile hâlâ yek demim.</u>
Cümle mevcûdâtı verdim ben birlik vücûduna,
Zât, esmâ ve sıfâtın ile hâlâ bir an'ım.

<u>Yerde gökte her ne kim var bağludur bâşı bana,</u>
<u>Âşikâre vü nihâne ben tılsım-ı â'zâmım.</u>
Yerde gökte her ne kim var bâşı bana bağlıdır,
Ben açık ve gizli en büyük tılsımım.

Niyâzî-i Mısrî, ben âlemin devrinde olan merkezi olan tılsım, kibrit-i ahmer gibi düştüğü yeri kimya eden, ism-i âzam gibi tesiri vücud eyleyen tılsımı ilahiyim demektedir. İnsan yaratılışın merkezinde olduğu gibi, kamil insan ise Hakk'ın tecelli mazharı olması açısından âlemin merkezidir.

<u>Ben o Mısrî'yem vücûdum mısrına şâh olmuşam,</u>
<u>Hâdisim gerçi velî ma'nîde sırr-ı akdemim.</u>
Ben o Mısrî'yem vücûdum şehrine şâh olmuşam,
Velî gerçi sonradan olmuşsamda manada en önceki sırrım.

---

dalar. Bu sırada, yakın bir tanıdığı, dükkâna girer. Demirci, durumu ona anlatır. O da, köylüye;

"Sen nerelisin, bu demiri nereden getirdin?" diye sorar. Köylü;

"Ben filan köydenim. Bu demir, dün çift sürerken bir kayaya takılıp kırıldı. Tamir ettirmek için bu gün buraya getirdim. Bor'a girdiğimde, eşini görmediğim bir cemaate katılarak cenaze namazını kıldıktan sonra bu dükkâna geldim." deyince, o kişi;

"Senin, adını sormadan namazına iştirak ettiğin zât, Büyük Velî, Hakk Aşığı Şeyh Ahmed Kuddûsî Hazretleriydi. Allah Teâlâ, değil onun namazını kılanı, o cenazede hazır olan alet ve edevatı da ateşten muhafaza etmiştir." der. İman sahibi olan bu köylü, yeni bir saban alıp köyüne döner. (Kuddûsî, Tarihsiz), s.19

[Tevrat'ın ilk ayeti:

"Allah Teâlâ, önce muazzam bir nesne yarattı. Sonra gökleri, sonra da yeri yarattı."

Bu ayette geçen **"Vehim"** (muazzam bir nesne) kelimesi büyük şan sahibi manasında olup, Efendimiz Muhammed Mustafa (sallallâhü aleyhi ve sellem) ruhu demektir. Nitekim Hadîs-i şerifte şöyle buyrulmuştur: **"Allah Teâlâ ilk yarattığı şey benim ruhum veya nurumdur".**

Tevrat'ın ilk ayetinde geçen **"El vehim"** kelimesini ebcetle (harf hesabı) hesap edilirse doksan iki çıkar. Bu rakam **"Muhammed"** isminin ebcedine uygundur.

Musâ aleyhisselâm Tevrat´tan okuyarak:

"Ya Rabb´î! Ben bir ümmet gördüm ki, onlar ümmetlerin hayırlısıdır. İman etmeleri için insanlara emr-i maruf ve nehyi münker yaparlar. İlk ve son kitaba inanırlar. Dalâlet ehline karşı cihat ederler. Bir gözü kör olan Deccal ile savaşırlar. Bunları bana ümmet eyle" dedi.

Allah Teâlâ; **"Ya Musa! Onlar Ahmet´in (aleyhissalâtü vesselam)´ın ümmetidir,** buyurdu.

Yine Musâ aleyhisselâm Tevrat´tan okuyarak:

"Ya Rabbi! Bir ümmet buldum ki, onlar çok hamd ederler ve hükmedicidirler. Bir iş yapmak isteyince inşallah derler. Onları bana ümmet eyle, dedi.

Allah Teâlâ; **"Ya Musa! Onlar Ahmet sallallâhü aleyhi ve sellemin ümmetidir,** buyurdu.][1195]

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ve ümmetine işaret ile onunla olan beraberliği haber veren Niyâzî-i Mısrî ilk sırrın muhabbet dairesini açıklamıştır.

"De ki: eğer siz Allahı seviyorsanız hemen bana uyun ki Allah da sizleri sevsin ve suçlarınızı mağfiretle örtsün, Allah gafurdur, rahîmdir." [1196]

[1195] (ALTUNTAŞ, 2004), s.92

[1196] Âl-i İmran, 31

TAHMİS-İ AZBÎ

Kaydı müstakbelle mazi mihnette bi gamım benim
Lâ ve illâ remzini fehm edeliden ekremim
Bir meleki simadan ayrıldım onun için sersemim
Ol menem kim vâkıf-ı esrâr-ı ilm-i Âdemim,
Kâşif-i genc-i hakikat hem hayât-ı âlemim.
Eğer uysun isteyen zât-ı sıfâta hem nişin
Benden öğrendi bugün ebcedi hem ehli yakîn
Bendedir harfin sukûnu hâtemi oldu emin
Bende mahfî oldu gaybül-gaybın esrârı hemîn,
Bendedir sır-ı emânet ana kenz-i mübhemim.
Âşıkım bahri tevekkül içre kendim salmışım
Râh-ı aşkta o mâhin cümle vârım vermişim
Fakr-ı tamme sabr ile mânend[1197] *mecnun olmuşum*
Ben cemâl-i Hakk'ı cümle şeyde zâhir görmüşem,
Bu merâyâya anın için baktığımca hurremim.
Maksadı ukbaya herkes fâniden ermiştir
Ayn-ı fânidir cihanda kefti[1198] *nefs olmuş durur*
Olmadan evvel nice âşıklarınolmuş durur
Her sözüm miftâh-ı kufl-i "küntü kenz" olmuş durur,
Hem dem-i İsâ ile herbir nefiste mahremim.
Olmadan vâkıf benim hâl-i dil pürdür deme
Sözlerim gûş eyleyip halt kelâm etmiş deme
Her sözüm bin hüccet oldu sırrı Hakk'tan mahreme
Cümle mevcûdâtı verdim ben vücûd-ü vâhide,
Zât u esmâ ve sıfâtın ile hâlâ yek demim.
Sanma bir bigâne var benden bana hep âşina
Onsekiz âleme âyineyim ben zâhidâ
Hem adât hem tasavvuf Hakk bana kıldı ata
Yerde gökte her ne kim var bağludur bâşı bana,
Âşikâre vü nihâne ben tılsım-ı â'zâmım.
Tâlibi râhı Hüdâyım Hakk'a hem râh olmuşum
Men ârefnâ sırrına sırrımla âgah olmuşum
Azbî vechim âleme verdi ziyâ mâh olmuşum
Ben o Mısrî'yem vücûdum Mısrına şâh olmuşam,
Hâdisim gerçi velî ma'nîde sırr-ı akdemim.

[1197] **Mânend:** benzer, eş, denk.
[1198] **Keft:** Cem'etmek, toplamak. Sarfetmek, harcamak. Evmek. Katı katı sürmek.

133

Vezin: Mefâ'îlün Mefâ'îlün feûlün

Hüdânın sun-ına âyîne âlem,
Düşüptür sâni'in mir'âtı Âdem.
Odur Âdem ki nefsin tanımıştır,
Oluptur Hızr-ü İlyâs ile hemdem.
Ne görürse iyi kem zîr ü bâlâ,
Görür öz nefsini her baktığı dem.
Eğer râî eğer mer'î vü mir'ât,
Kamunun aslıdır Âdemdeki dem.
Nefestir bahr-ı zât ancak hurûfu,
Anın emvâcı bil ol şad u hurrem.
Göründü bahr-ı kândan bunca emvâc,
Olur zâhir gider yine kalır yem.
Bu âlem de bahirdir hem mevâlid,
Anın emvâcıdır şek ile demem.
Hezârân mevci bir anda yok edip,
Eder emsâlini tecdid demâdem.
Aceb misli demek gayri demek mi
Yahut aynî mi, yâ cem'imi desem.
Bilen ayn-ü bilmeyen gayr demek,
Budur şâfî cevap "allâh-ü â'lem"
Özü evvelkidir sûretle dürür gayr,
Ki yani can odur terkib o demem.
Ki zirâ can bir oldu çok sûret,
Budur kavl-i muhakkik hem müsellem.
Desen niçün bilinmez hâlî ûlâ,
Çün oldur sonra niçin der ki bilmem.
Tegayyürden bilinmezlik zuhûru,
Birlikten dürür dediği bilsem.
Niceyse neş'e-i ulâda gönlü
O zevki arzular Sânî de bî-kem
Taleb evvelki zevkî hükm-i candır,
Cehl terkibinin hükmü ol epsem.
Kamû bir noktadır ilm ancak ey dost,
Çoğaldıkça dolar kalbe hemm u gam.
Niyâzî taht-ı "bâ"da nokta oldu,
Ali'nin sırrına olalı mâhrem.

<u>Hüdânın sun-ına âyîne âlem,</u>
<u>Düşüptür sâni'in mir'âtı Âdem.</u>

Hüdânın sanatkârane işine aynadır bu âlem,
Yaratanın düşmüş aynasıdır Âdem.

Âdem, beşeri âlemde Allah Teâlâ'nın tecellisi zuhur etmiş aynasıdır. Rahmanın nefesinin tecellisi olan Âdem, sureti ile Hakk'ın beşerdeki zuhurudur.

<u>Odur Âdem ki nefsin tanımıştır,</u>
<u>Oluptur Hızr-ü İlyâs ile hemdem.</u>
Âdem odur ki nefsini tanımıştır,
Hızır ve İlyâs ile canciğer arkadaş olmuştur.

Mevlânâ gençliğinin başlarında bir gün vaiz esnasında Hızır ve Mûsa aleyhisselâmın hikâyesini anlatıyordu. İlâhî dost ebrarın kendisiyle övündüğü Şemseddin-i Attâr da mescidin bir köşesinde tam huzur içinde oturmuştu. Vaiz esnasında acayip şekilli bir adamın bir köşede oturduğunu ve her defasında başını sallayarak:

"Doğru söylüyor ve iyi anlatıyorsun, sanki sen aramızda üçüncü bir şahısmışsın gibi" demekte olduğunu gördü. Bu sözleri işitince, onun Hızır aleyhisselâm olduğunu anladı. Hemen eteğine yapışıp ondan yardım dilemek istedi. Hızır aleyhisselâm

"Biz hepimiz ondan yardım diliyoruz. Bütün abdal'ın, evtad'ın ve ileri gelen kutapların sultanı odur. Sen, onun eteğine yapış, ne istersen ondan iste" dedikten sonra birdenbire onun elinden eteğini çekip kayboldu. Şemseddin-i Attâr: Ben Mevlânâ'nın elini öpmeğe gittiğim vakit, Mevlânâ:

"Hızır nebi ve diğer bütün azizler âşıklarımızdandır", buyurdu. Ben bunun üzerine hemen baş koyup mürit oldum" dedi. [1199]

<u>Ne görürse iyi kem zîr ü bâlâ,</u>
<u>Görür öz nefsini her baktığı dem</u>[1200]***<u>.</u>***
Ne görürse iyi ve kötü, alçak ve yüksek
Her baktığı an öz nefsini görür.

İnsan-ı kâmil kâinatta iyü - kem (iyi-kötü) ve zir-ü bâlâ (alçak ve yüksek) ne görürse Hakkı gördüğü için ve kendisinin Hakk'da yok olmuşluğunu bildiği için bütün âlemde de kendini görmektedir. Zira gören, görünen ve ayna

---

[1199] (YAZICI, 1995), s. 541-(256)
[1200] **Dem:** f. Nefes. Soluk. * Ağız. * Nazar. * An, vakit, saat. * Koku. * Kibir, gurur. * Âli, yüksek. * Körük

hep o'dur ve âdem'deki demdir, yani Allah Teâlâ'nın kâinatı âdem için yar kılmaya devam etmesidir.

<u>Eğer râî eğer mer'î vü mir'ât,</u>
<u>Kamunun aslıdır Âdemdeki dem.</u>
Gören eğer manzara ve ayna olsun,
Âdemdeki nefes hepsinin aslıdır.

<u>Nefestir bahr-ı zât ancak hurûfu,</u>
<u>Anın emvâcı bil ol şad u hurrem</u> [1201]
Zât deryası nefestir ancak harfleri,
Onun dalgaları bilki ol bahtiyar ve sevinçli.

Zât denizi (bahr-ı zât) olan bu âlem sanki Hakkın üfürdüğü bir nefestir. Ancak onun hurûfu (mânânın harflerde görünür'hale gelmesi gibi görüntü kazanan mazharlan) o denizin emvacı (yani dalgaları) dır. Onlar zahir olur, yani görünür, sonra giderler ve deniz (yem) yine kalır. Şu halde deniz o dalgaların aslıdır.

Lisan, insânî ruhu nefheden ilâhî nefesin hakikati üzere sadece insana bahşedilmiş bir lütuftur. Zîrâ insanın nefesi, metafizik ilâhî düzeyde *nefesü'r-Rahmân* şeklinde isimlendirilen mânânın bir sûretinden ibârettir. Nihâî tahlilde nefes-i ilâhîye dayanan insânî nefes ise farklı mahreçlerine göre bu lisanın harflerini ve kelimelerini oluşturur. Nefes alan kimse, konuşmak istediği zaman, farklı mahreçlerden çıkan nefesi vasıtasıyla, kalben bilip konuşmak üzere karar kıldığı şeyleri harf, ses ve sözlere dönüştürür. [1202]

Hz. İsâ aleyhisselâma, mevcûdâta hayat veren nefha-i ilâhî ilmi verilmiştir. O her hangi bir sûrete nefhettiği zaman o sûret Allah Teâlâ'mın izniyle hayat buluyordu. İşte Rahmanın nefesinden ibaret olan nefha-i ilahi vasıtasıyla Hz. İsâ aleyhisselâma ölüleri diriltme hasleti ve İbn'ül Arabî 'nin ilm-i Îsevî dediği harfler ilmi verilmiştir. Çünkü harflerin âyânı da ancak kalbin ortasından çıkan ve hayat kaynağı havadan ibâret olan nefhadan hâsıl olur. Hava mahreçlerde inkıtaya uğradığında harfler zuhur eder. [1203]

Âleme hakikati cihetinden, rahmânın nefesi olması cihetinden bakıldığında o, ancak Allah Teâlâ'dır denilir, diğer taraftan âleme bu ilâhî nefeste şekillenmiş sûretler olması cihetinden bakıldığında ise o, mahlûkattır

[1201] **Hurrem:** f. Sevinçli. Mesrur. Şen. Ferahlık veren. Taze ve hoş. Güler yüzlü.
[1202] (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 185
[1203] İbnü'l-Arabî, *Fütûhât (thk.)* c. III, s. 89, 91. 204. (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 217

denilir. Nefes, Hakk için bâtın, halk için zâhir olduğundan Hakk'ın bâtını halkın zâhiri, halkın bâtını ise Hakk'ın zâhiridir.[1204]

Âlem, 'Allah Teâlâ'dan başka her şey' *(mâ sivâ)* olduğundan O'ndan ayrıdır. Ne var ki âlem, Rahman'ın nefesinden zuhûr eden kelimeler olduğundan her yönden bir ayrılık söz konusu değildir. Çünkü nefes, nefes sahibinden ayrı olmadığı için Allah Teâlâ'nın sonsuz kelimeleri olan âlem O'nun nefesiyle aynıdır. Nefes de Rahman'ın kendisi olduğundan kelimeler (âlem) Rahman'ın aynıdır. Başka bir ifadeyle âlem, Hakk'ın zuhûr yeridir. Zât îtibârıyla Allah Teâlâ her şeyden mutlak münezzeh olması sebebiyle âlem bu yönden Allah Teâlâ'dan başkadır. Fakat âlemde Allah Teâlâ'nın isimlerinin tecellîsinden başka bir şey bulunmadığından âlem Allah Teâlâ'dan ayrı değildir. İşte bu şekilde İbn'ül Arabî, Allah-âlem münasebiti hususunda sürekli aynılık ve ayrılığı vurgular, nihâyet bu husustaki görüşlerini O/O değil şeklindeki çelişkili bir ifadeyle özetler.[1205]

Allah ile mutlak yokluk arasında bulunup, her ikisinin özelliklerini taşıyan bir berzah olduğu için âmâ'nın iki yönü vardır: Hakka ait bâtın yönü, halka ait zâhir yönü. Bâtın yönüyle Hakkın nefesidir, zâhir yönüyle bütün âlemin zuhûr ettiği ilk unsurdur. Bu berzah vasıtasıyla bir taraftan Hakk, mahlûkâtının sıfatlarını kendine izafe ederken *(teşbih),* diğer taraftan mahlûkat, O'nun sıfatlarıyla sıfatlanabilir.[1206]

<u>Göründü bahr-ı kândan bunca emvâc,</u>
<u>Olur zâhir gider yine kalır yem.</u>
Deryanın kaynağında bunca dalga göründü
Zâhir gidince, yine kalır yem. (yiyecek-çerçöp)

<u>Bu âlem de bahirdir hem mevâlid,</u>
<u>Anın emvâcıdır şek ile demem.</u>
Bu âlem de deryadır, hem doğumlar
Şüphe etmeden söylerim ki onun dalgalarıdır

Acaba hem deniz hem dalga olan bu âlemde veya (Elest gibi) önceki âlemlerde var olup birer dalga gibi yok olan insanların kendi, önceki hallerinin misli (benzeri) olmaları nedir? Öncekinden gayri (başka) varlıklar olmak mıdır? Yoksa aynı mı veya cem'i mi (yani hem aynı hem farklı) olmaları mıdır?

[1204] İbnü'l-Arabî, *Fütûhât,* c. IV, s. 85. (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 352
[1205] (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 357
[1206] (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 357

Hezârân[1207] ***mevci bir anda yok edip,***
Eder emsâlini tecdid demâdem.
Binlerce dalgasını bir anda yok edip,
Her vakit benzerini yeniden yaratır.

Hakk'ın, *âyân-ı sâbite*'yi sübûttan vücûda çıkarması ifade edilirken kullanılan bu zaman bildiren kalıplar her hangi bir zamansal ardışıklığa işâret etmezler. Zîrâ Hakk'ın *âyân-ı sâbite'*ye varlık bahşetmesi ezelden ebede kadar devam eden sürekli bir ameliyedir. Hakk'ın iradesi de sadece belirli bir zamana taalluk etmez.[1208]

Mevlânâ kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz buyurdu ki:

Her nefeste dünya yenilenir. Fakat biz, dünyayı öylece durur gördüğümüzden bu yenilenmeden haberdar değiliz. Ömür su gibi yeniden yeniye akıp gider. Fakat cesette bir daimîlik gösterir. Elinde hızlı hızlı oynattığın ucu ateşli bir sopa nasıl upuzun ve tek bir ateş hattı gibi görünürse ömür de pek çabuk akıp geçtiğinden daimî bir şekilde görünür.

Ateşli çöpü sallasan ateş gözüne upuzun görünür. Bu ömür uzunluğunu da Allah Teâlâ'nın tez tez halk etmesindendir. Allah Teâlâ'nın yeniden yeniye ve süratle halk etmesi, ömrü öyle uzun ve daimî gösterir. Bu sırrı bilmek isteyen, pek büyük ve derin bir âlim bile olsa (kendiliğinden bilemez, ona de ki: işte Husâmeddin buracıktadır. O yüce bir kitaptır ondan öğren)[1209]

Aceb misli demek gayri demek mi
Yahut aynî mi, yâ cem'imi desem.
Acaba benzeri diyeyim başkası mı diyeyim
Yahut aslı mı, yâ hepsi mi desem.

Sûfî, kalbî müşadeleriyle ve aktif hayâli vasıtasıyla kâinâtta sonsuz çokluk içerisine ayrı ayrı saçılmış olan İlâhî kemâli, İlâhî hakikati bir anda, doğrudan bütüncül bir şekilde görür. [1210]

Bilen ayn-ü bilmeyen gayr demek,
Budur şâfî cevap "allâh-ü â'lem"
Bilen aslıdır, bilmeyen başkası demektedir,
Budur yeterli ve duru cevap "allâh-ü â'lem"

[1207] **Hezaran:** f. Binler. Binlerce. Pek çok. * Bülbüller
[1208] (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 41
[1209] Mesnevi, c.I, b. 1144-114 9
[1210] (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 109

Kur'an-ı Kerim'de ***"Biz yerin, onlar (in cesetlerin) den ne eksilttiğini bilmişizdir"***[1211] ifadesi yer almıştır. Bir önceki âyette ise kâfirlerin sözleri şöyle nakllediliyor: ***"Biz öldüğümüz ve toprak olduğumuz zaman mı (tekrar, hayata döneceğiz?). Bu, (ihtimal çok) uzak bir dönüş'"***. Demek ki kâfirlerin tamamen toprak olduğunu zannettikleri bedenden toprağın yok edemediği bir şey kalmaktadır. Bu öyle bir şey olmalıdır ki kıyamet sûresinin 4.cü ayetinde de belirtildiği gibi insanın parmak uçlarına varıncaya kadar, bütün ayrıntıları ile sabit kalması gereken hüviyet tayin edici özelliklerinin yeniden iade edilmesine imkân versin. O halde toprağın yok edemediği bu unsurlar belki bir ak nokta rolünü oynayacak bir noktada içleşmiş bazı şifrelerdir.

Demek ki bu şifreleri biz **bilmediğimize** göre bizim için yeniden halk edilen vücud eskisinden gayri (başka) bir vücuttur.

Özü evvelkidir sûretle dürür gayr,
Ki yani can odur terkib o demem.
En önce özdür, sûrette duran başkasıdır.
Yani can özdür. Terkib (beden)e O'dur demem.

[Nakşibend Hazretleri Muhammed Parisa kuddise sırruhu'l-azîze

"Bizim vücudumuzdan murat Muhammed'in zuhurudur." Diyerek birliktelikteki sırrın ifşasını yapmıştır.

Mecnun'un ***"Biz bir bedene girmiş iki ruhuz"*** sözü de "***tek-ü tenha olmuşuz"*** a remizdir. Aslında iki ruh iki bedende olur. Denilmek istenilen ikimiz ikilikten geçip birlik sırrına ermişizdir, demektir.

Kur'ân-ı Kerim'de Allah Teâlâ şöyle buyurdu: ***"Kullarım, sana benden sorarlarsa, ben yakınım."***[1212] Bu yakınlığı kul birleşme olarak düşünmemelidir. Çünkü Allah Teâlâ, hiçbir şeyle ittihat etmediği gibi; herhangi bir şey dahi onunla ittihat etmiş değildir. Allah Teâlâ'ya hiçbir şey hulul etmediği gibi; Allah Teâlâ dahi hiçbir şeye hulul etmiş değildir.

Allah Teâlâ'nın yakınlığı, her ne kadar keyfiyeti ve benzeri yok ise, de; lâkin burada vehmin yeri vardır. Vehim kavramı ve hayal dairesi dışında kalan, Allah Teâlâ'nın yakınlığıdır.][1213]

Ki zirâ can bir oldu çok sûret,
Budur kavl-i muhakkik hem müsellem [1214]

[1211] Kâf, 4
[1212] Bakara, 189
[1213] (ALTUNTAŞ, 2007), s.207
[1214] **Müsellem:** (Selm. den) Teslim olunmuş olan, doğruluğu şeksiz kabul edilen.

Ki zirâ çok sûret bir can oldu,
Kesin hem kabul edilmiş söz budur.

Desen niçün bilinmez hâlî ûlâ,
Çün oldur sonra niçin der ki bilmem.
Dersen niçin bilinmez bu yüksek hâl,
Çünkü odur. Sonra niçin der bilmem.

> İbn'ül Arabî 'nin de vurguladığı gibi: *"İş (tasavvufî tecrübe), fikrin vâkıf olamayacağı kadar büyüktür. Fikir mevcut olduğu sürece mutmain olup sükûnete ulaşmak imkânsızdır."*[1215]

Tegayyürden bilinmezlik zuhûru,
Birlikten dürür dediği bilsem.
Halden hale geçişinden dolayı varlığı bilinmez,
Birlikte durursam dediğini bilirim.

> Tevhidi bilen ancak bu sözleri anlayabilir.

Niceyse neş'e-i ulâda gönlü
O zevki arzular Sânî de bî-kem
Niceyse uludur gönlü ve neş'esi
Yaratanda sayısızca O zevki arzular

Taleb evvelki zevkî hükm-i candır,
Cehl terkibinin hükmü ol epsem.
Can hükmünün zevkî önce istektir.
Cehalet terkibinin hükmü ise dilsizdir.

> Saygıdeğer karıncalar başlangıçtan beri yuva yapma işine karınca yuvası yaparak başlamışlar ve hala da öyle devam ederek, bu konudaki sebatlarından dolayı büyük bir şeref kazanmışlardır. Oysa insan ayran gönüllü, tutarsız bir yaratık olduğu için, belki de satranç oyuncuları gibi **hedefi değil de, hedefe giden yolu sevmiştir.**

Herkes tarafından kabul edilip emniyet ve itimad edilen. * Tasdik edilip inkâr edilmeyen. * Ayıplardan teberri olunmu

[1215] İbnü'l-Arabî, *Risâletü'n ile'l-İmâm er-Râzî, (Resâil),* s. 224. (ÇAKMAKLIOĞLU, 2005), s. 88

Şuna kesinlikle inanabiliriz, insanın yöneldiği tek hedef, hedefine ulaşabilmek için harcadığı sürekli çabadır; başka bir deyişle hayatın kendisidir. Oysa hedef iki kere iki dörtten, bir formülden başka bir şey olamaz; beyler, iki kere iki dört eder ise bu aslında hayatın kendisi değil, ölümün başlangıcıdır. İnsan, iki kere iki dört ederden hiç olmazsa bir korku duymuştur ve şu an benim içimde de bu korku vardır.

Evet, insanın tek yaptığı bu kesin sonuçların peşine düşmek, bunun için okyanusları aşmak ve hatta bu uğurda ölümü bile göze almaktır. Ama diğer yandan da aradığını bulacağından dolayı ödü patlar. Çünkü bilir ki; eğer aradığını bulursa, artık arayacak bir şey kalmayacaktır. ….

Peki, biz insanlar nereye gidebiliriz? Hedefe doğru her adım aynı zamanda büyük bir huzursuzluğa sebebiyet verir içimizde. **Çünkü insanoğlu amaçlarına doğru ilerlemeyi sever, amacını elde etmeyi değil.** Gerçekten çok gülünç bir durum, iki kere iki dört eder, yine de çekilecek bir durum değildir.[1216]

Ruhun ilk isteği Allah Teâlâ'ya kavuşmaktır. Çünkü kavuştuğu şeyler onu tatmin etmediğinden Allah Teâlâ'yı bulmak ancak huzur verir. Çünkü sonsuzluk vardır.

Kamû bir noktadır ilm ancak ey dost,
Çoğaldıkça dolar kalbe hemm u gam.
Ey dost ancak ilim tamamen bir noktadır,
Çoğaldıkça dolar kalbe üzüntü ve gam.

Niyâzî taht-ı "bâ"da nokta oldu,
Ali'nin sırrına olalı mâhrem.
Niyâzî taht-ı "bâ"da nokta oldu,
Hz. Ali'nin sırrına olalı mâhrem.

İlm-i Ledünden nasip almak isteyen Hz. Ali kerreme'llâhü vecheye muhtaçtır.

İbn-i Abbas, Mücahit ve Ömer bin Hattab'tan naklen, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki:

"Şayet ağaçlar kalem olsa, denizler mürekkep olsa, cinler hesap etse, insanlar da kâtip olsalar, Ali bin Ebi Talib'in faziletlerini (erdemini) saymakla bitiremezlerdi"[1217]

[1216] (Dostoyevski, 2004), s.43

[1217] İbn-i Osman el-El-Zehebi'nin "Mizan'ül İtidal" c.3, s.467 / el-Künci eş-Şafii'nin "Kifayet üt-Talip" s.252 / İbn-i İbn-i Hacer'in "Lisan'ül Mizan" c.5, s.65 / el-El-

Hz. Ali kerreme’llâhü veche ashab-ı kiramın en büyük fıkıh âlimlerindendi. Halledilemeyen mevzular ona havale edilirdi. Hatta Hz. Ömer radiyallâhü anh buyurur ki:

“Şayet Ali olmasaydı, Ömer helak olurdu.”

TAHMİS-İ AZBÎ

Mükerrem oldu çün Ahmed mukaddem
Müahhirdir mükaddemdir mükerrem
Sıfât-ı zâtla Hakk’tır muazzam
Hüdânın sun-ına âyîne âlem,
Düşüptür sâni’in mir’âtı Âdem.

Ona Levlâke Levlâk[1218] *demiştir*
Onun şânını muazzam eylemiştir
Özün fehmet kime ne cân demiştir
Odur Âdem ki nefsin tanımıştır,
Oluptur Hızr-ü İlyâs ile hemdem.

Basiret ehlidir sahibi temâşa
Görür birlikte eşya müheyya
Onun dersi budur “nahnü kasemna”
Ne görürse iyi kem zîr ü bâlâ,
Görür öz nefsini her baktığı dem.

Bu remzi fem eder mi ayni bizzat
Seni idrâk içindir cümle âyat
Gelir özü varlığından küllü zerrât
Eğer râî eğer mer’î vü mir’ât,
Kamunun aslıdır Âdemdeki dem.

Velilerdir edenler nefsi islah
Eder bir noktadan cevalan ervâh
Bulur ıslah olanlara iflâh
Göründü bahr-ı kândan bunca emvâc,
Olur zâhir gider yine kalır yem.

Zehebi'nin "Tezkiret'ül Huffaz" s.8 / el-Hamvini eş-Şafii'nin "Feraid es-Simtayn" c.1, s.16 / el-Kunduzi el-Hanefi'nin "Yenabi'ül Mevedde" s.121 / Menakıb-ı Hüvarezmi s.2 / Menakıb-ı Ahmet bin Hanbel

[1218] Sen olmasaydın, Sen olmasaydın,

Özünü bilmeyen özdür zevâyid[1219]
Özünü bilmeyen bulamaz fevâid [1220]
Ezelden böyle kılmış Hakk vâid [1221]
Bu âlem de bahirdir hem mevâlid,
Eder emsâlini tecdid demâdem.

Gece gündüz yatıp içmek yemeği
Tuz etmek[1222] *hakkını bilmemeği*
Acep Mevlayı isbat eylememeği
Aceb misli demek gayri demek mi
Yahut aynî mi, yâ cem'imi desem.

İki âlemde kârı let [1223] *yemektir*
Özünü bilmemek kuru emektir
Bunu idrâke çok emek gerektir
Bilen ayn-ü bilmeyen gayr demek,
Budur şâfî cevap "allâh-ü â'lem"

Veli vahdette ve kesrettedir gayr
Dahi kesrette ve işrettedir gayr
Görür mevlâyı ve sohbettedir gayr
Özü evvelkidir sûretle dürür gayr,
Ki yani can odur terkib o demem.

Nedir bir veche bunca lutf u izzet
Bu muayyenden bulandı bunca kudret
Bize "ircîî" haktan geldi hücceti
Ki zirâ can bir oldu çok sûret,
Budur kavl-i muhakkik hem müsellem.

Nedir bu yerde olur hâli ûla
Niçin illet olur yâ kâlî ûlâ
Nedir arz ederler kâlî ûlâ
Desen niçün bilinmez hâlî ûlâ,
Çün oldur sonra niçin der ki bilmem.

Niçin cebbâr olur ismi gayuru[1224]
Neden cânın bu cism oldu kubûru
Bu yüzden oldu çün sâni'[1225] *umuru*

[1219] **zevaid:** (Zâide. C.) Fazlalıklar, fazla şeyler. Faydasız şeyler
[1220] **fevâid:** (Fayda. C.) Faydalar. Faydalı şeyler.
[1221] **Vaid:** vaad ve tehdit kapısı.
[1222] Tuz ekmek hakkı: İyilik görülen kimseye karşı minnettarlık
[1223] **let:** f. Dayak, kötek.   Dövme, vurma.   şiddetle çarpma
[1224] **Gayur:** Hamiyetli. Çok çalışkan. Dayanıklı. Çok gayretli.   Kıskanç. ("Gayyur" diye yazılması yanlıştır.)
[1225] **Sâni:** san'atla yaratan.

Tegayyürden bilinmezlik zuhûru,
Birlikten dürür dediği bilsem.

Mükerrem eyledi rûh âb keblî [1226]
Nitekim bülbül ister buyu gülü
Niçin diri ölür ya ölü diri
Niceyse neş'e-i ulâda gönlü
O zevki arzular Sânî de bî-kem

Ezelden bize fermân çünkü candır
Diri olmak ölüden pes ayandır
Bu âşk ehline maşuktan nişândır
Taleb evvelki zevkî hükm-i candır,
Cehl terkibinin hükmü ol epsem.

Gelen mest giden mest duran mest
Hüdânın varlığıdır niyetle dest
Vahdet u kesrettedir bizim elest
Kamû bir noktadır ilm ancak ey dost,
Çoğaldıkça dolar kalbe hemm u gam.

Gönülle Azbî hayret içre kaldı
Gönülden kuru tecelliden ferdi buldu
Halas-ı gam olup şâd oldu güldü
Niyâzî taht-ı "bâ"da nokta oldu,
***Ali'nin sırrına olalı mâhrem*.**

[1226] **Kebl:** Bağlamak.   Kovanın ağzını iki kat edip dikmek.

134

Vezin: Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün

Bir kimse aceb yokmu ki ana sînemi yârem,
Şerh ede ana hâlimi sînemdeki yârem.
Ol şevk ile ki, cân-u dili pür-taleb olsa,
Dese ne zaman ağıra Ya Rab dil-i kâram.
Çün nefsini bilse kişi Allâh'ı bilirmiş,
Bu maniye yok bende ilâcım n'ola çârem.
Terkeylese hem âr ile nâmûsunu ol er,
Ol vakt o yürek yarasına merhem sarsam
Derdsizler diken görünür gerçi Niyâzî,
Pervâneye od, bülbüle dâim gülzârem.

Bir kimse aceb yokmu ki ana sînemi yârem,
Şerh ede ana hâlimi sînemdeki yârem.
Acaba bir kimse yokmu ki ona sînemi yârem,
Hâlimi sînemdeki yaram ona açıklaya.

Yara, derdin işaretidir. Yaradaki durum derdin de büyüklüğünü zahiren gösterir. Bu sepeple tabiblerde derde vakıf olurlar.

Ol şevk ile ki, cân-u dili pür-taleb olsa,
Dese ne zaman ağıra Ya Rab dil-i kâram.
Ol şevk ile ki, cân ve gönlü talep dolu olsa,
Dese ne zaman Ya Rabb'i berraklaşa kara gönlüm.

Çün nefsini bilse kişi Allâh'ı bilirmiş,
Bu maniye yok bende ilâcım n'ola çârem.
Çünkü nefsini bilse kişi Allâh'ı bilirmiş,
Bu engele yok bende ilâcım, n'ola çârem.

Terkeylese hem âr ile nâmûsunu ol er,
Ol vakt o yürek yarasına merhem sarsam
O er hem âr ile nâmûsunu terkeylese,
O vakit o yürek yarasına merhem sarsam

Derdsizler diken görünür gerçi Niyâzî,
Pervâneye od, bülbüle dâim gülzârem.
Gerçi Niyâzî'yi derdsizler diken görünür,
Pervâneye ateş, bülbüle dâim gül bahçesiyimdir.

Niyâzî-i Mısrî, bizi nasıl görmek isterlerse öyle görünürüz, demektedir. Ebucehil bir gün Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme

"Beni Haşim´de senden daha çirkin suratlı biri gelmemiştir" dedi.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ***"her ne kadar haddini aştınsa da yine doğru söyledin"*** dedi.

Biraz sonra Ebubekir radiyallâhü anh Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin yanına gelince

"Ey güneş yüzlü Resul, Sen´den daha güzel yüzlü bir yüz görmedim" dedi.

Bunun üzerine

"Ey aziz dost, ey değersiz dünyadan kurtulan, doğru söyledin" dedi.

Orada bulunanlar bu durum karşısında şaşırıp,

"Ya Resûlullah! Bu ikisi birbirine zıt şeyler söylediler. Sen her ikisine de "doğru söyledin" dedin, bunun sebebi nedir" diye sordular.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Ben Allah (celle celâlühû)´ın cilâladığı aynayım, bana bakan kendini görür"

135

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

İbn-i vaktim ben Ebu'l-vakt olmazam,
Abd-i mahzım ben tasarruf bilmezem.
Ân-ı dâimdir hakîkat güneşi,
Ânıyım ben gitmezem, ben gelmezem.
Meryem içre ben doğurdum bir gulâm,
Hem bikir hem bir gülüm kim solmazam.
Ben doğurdum atasın İsâ'yı hem,
İttisâlim var ana ayrılmazam.
Sanma kim Mehdî benim, Mehdî O'dur,
Adı Yahyâdır anın yanılmazam.
Vasfıdır Esmâ-i Hüsnâ cümleten,
Bu sözü isbata âciz kalmazam.
Sırr ile bana içimden söylenir,
Mısrıyâ ben doğmazam, ben ölmezem.

İbn-i vaktim ben Ebu'l-vakt olmazam,
Abd-i mahzım[1227] ***ben tasarruf bilmezem.***
Vaktin çocuğuyum ben vaktin babası olmazam,
Safi bir kulum ben tasarruf bilmezem.

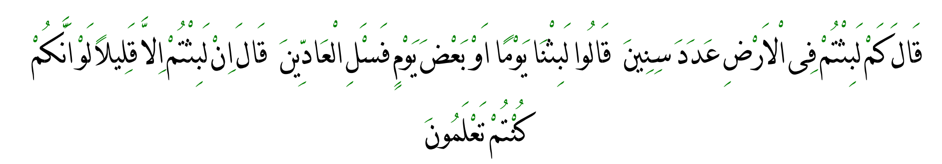
İbn-ül vakt olan kimse, geçmiş zaman ve gelecek zamana bakmaz, yani geçmişte ne olmuş ve gelecekte ne olacak, bunlara bakmaz, belki o şimdiki halin zuhûrâtna bakar ve şimdiki zamânın haline göre hareket eder.

Ebul-vakt ise, her olan zamana bakar, yani geçmişte ne olmuş, halde ne var, gelecekte ne olacak, onların hepsini dikkate alır ve bilir. Bunun makâmı diğerinden daha yüksektir. İbn-il vakt abd-i mahzdır (saf ve halis kul). Ebul-vakt tasarruf edendir, yani kevni kerâmet (hârikülâde şeyler) gösterir. Hâlbuki İbn-il-vakt olan böyle şeyden hoşlanmaz. Esasında Ehlullâh ve enbiya kerâmet göstermeğe ve mu'cize izhârına rağbet etmezler. Çünkü mu'cize ve kerâmet Allah Teâlâ'nın işidir. Hâlbuki halk ana inâd edecek ve îman etmedikleri takdirde fiilullâha îman etmedikleri cihetle kendilerine İlâhî gazab nâzil olacaktır. Bunun için Nebîler mu'cize göstermekten çekinirlerdi. Zirâ ümmetleri gösterdikleri mu'cizeye inanmadıkları zaman Tanrısal cezânın da geleceğini bilirler, çekinirlerdi. Esasen Nebîler şefkatla muttasıf oldukla-rından ümmetlerine mu'cize izhârı kendilerine gayet ağır gelirdi.

[1227] **Mahz:** Safi ve hâlis. Katıksız. Sırf. Hâs. Hulus ile muhabbet. Tâ kendisi. Sadece. Su katılmamış hâlis süt

<u>Ân-ı dâimdir hakîkat güneşi,</u>
<u>Ânıyım ben gitmezem, ben gelmezem.</u>
Hakîkat güneşi zamanı dâimidir,
Ânıyım ben gitmezem, ben gelmezem.

An dediğimiz şudur ki, bölünmez zaman demektir. Zaman ise senelere, seneler aylara, aylar haftalara, haftalar günlere, günler yirmidört saate, saat dakikalara, dakikalar sâniyelere vesâire bölünerek devam eder. Hâlbuki “Hakikat güneşi” ân-ı dâimdir, hiç bölünmez. Yukarıda ikinci beyitte Mısrî efendinin ***“Ben ânım, ben gitmezem, ben gelmezem”*** demesi şu âyet-i celîleye müstenittir: “ أَفَعَيِينَا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ ***“Ya Biz ilk yaradılış ile yoruluverdik mi? (aciz mi kaldık?) Hayır. Onlar yeni bir yaradılıştan şiddetli bir şekk içindedirler.”*** [1228] Çünkü Hakkın her anda bir tecellîsi olur, bir anda iki tecellî veyahut iki anda bir tecellîsi olmaz. Eğer bir anda iki tecellî (görünme, gayb âleminden bazı hususların görünmesi) olsa hâsıl-ı tahsil (yani tecellînin meydana gelişinin bilinmesi gerekir) lâzım gelir, yok eğer iki anda bir tecellî olsa abes (beyhude şey) olur. Kısacası hâsıl-ı tahsil ve abesten Cenâb-ı Hak münezzehtir. Allah Teâlâ her anda bir tecellîde bulunur. Mevcûdat (cümle yaratıklar) her an yok olur, yine vücûda gelir. Velâkin bu yok olup var olmayı Ehlullâhtan başkası görmez. Bu şunun gibidir: Meselâ bir çeşmeden gayet hızlı olarak su akıyor ve hızından su durur gibi, sanki hiç akmıyormuş gibi, görünür, hâlbuki gelen bu su bir daha geri döner mi? Dönmez, dâima yenisi gelip akmaktadır, giden su geriye gelmez. İşte bu da anın gibidir.

“Buyuracaktır ki: “Yerde ne kadar seneler kaldınız?”
Diyeceklerdir ki: “Ya bir gün veya bir günün birazı kadar kaldık.” İmdi sayanlara sor.
Buyuracaktır ki: “Siz ancak pek az kaldınız, eğer siz hakikaten bilir kimseler oldunuz iseniz.” [1229]

[1228] Kâf, 15
[1229] Muminun, 112-114

Meryem içre ben doğurdum bir gulâm[1230]
Hem bikir hem bir gülüm kim solmazam.
Meryem içre ben doğurdum bir genç,
Hemde el değmemişim hemde solmayan bir gülüm

Ben doğurdum atasız İsâ'yı hem,
İttisâlim var ana ayrılmazam.
Ben hemde İsâ'yı babasız doğurdum,
Birliğim vardır ona ayrılmazam.

Sanma kim Mehdî benim, Mehdî O'dur,
Adı Yahyâdır anın yanılmazam.
Sanma kim Mehdî benim, Mehdî O'dur,
Onun adı Yahyâ'dır yanılmazım.

Mehdînin ve hayat verenin Allah Teâlâ olduğu, kendisinin bu sözleri (Mehdîyim, Yahyayım..) zahirî olduğu anlatılmaktadır.

Allah Teâlâ, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme hitaben

"Şüphe yok ki, sen sevdiğini hidâyete erdiremezsin. Ve Allah dilediğini hidâyet erdirir ve o, hidâyete erecekleri daha ziyâde bilendir."[1231] buyurduğu işaretiyle başkaları nasıl bunu söyleyebilir denilmektedir.

Yahya: İbranice'de ***"Allah lütufkârdır"*** anlamındadır.

Vasfıdır Esmâ-i Hüsnâ cümleten,
Bu sözü isbata âciz kalmazam.
Esmâ-i Hüsnâ'nın hepsi özelliğidir,
Bu sözü isbata âciz kalmazım.

Sırr ile bana içimden söylenir,
Mısrıyâ ben doğmazam, ben ölmezem.
Sırr ile bana içimden söylenir,
Ey Mısrı ben doğmazım, ben ölmezim.

Kudsi hadislerde olduğu gibi bu ilahide Allah Teâlâ ile olan bir konuşma vardır. Fakat bazıları bu sözlerin hepsini Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-azize hamletmişlerdir. Bu nedenle yanılmışlardır. Bu cümleler ile her şeyi yapanın ve yaptığımız sandığımız şeylerin hepsi Allah Teâlâ'ya ait olduğu bildirilmiştir.

[1230] **Gulam:** Genç, delikanlı. Bıyığı henüz bitmemiş genç. Esir, hizmetçi, köle
[1231] Kasas, 56

136

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Âsmân-ı manevînin şems ü necm ü mâhıyım [1232]
Sûretâ gerçi gedâyım aşk ilinin şâhıyım
Marifetde hırka-dâr olup edindim âşkı tâc
Safha-i sûret miyim ben sofiyu'llâh mıyım?
Tayy edip nâsût-ı bahri gark-ı lâhût olmuşam
Bahr-ı vahdetde makâmım anda ben bî-mâhiyim
Kad-siyâhım perr ü bâlım ins ü cinnin rehberi
Mazhar-ı nûr-ı sıfâtım zât-ı eyne râhıyım
Bahr-ı aşka gark olupdır Mısriyâ âşıkların
Tâlib-i Hakk'ım diyen gelsin bu gün âgâhıyım

Âsmân-ı manevînin şems ü necm ü mâhıyım
Sûretâ gerçi gedâyım aşk ilinin şâhıyım
Manevî semanın güneşi, yıldızı ve ay'ıyım
Sûrette gerçi kimsesizim ama aşk ilinin şâhıyım

Marifetde hırka-dâr olup edindim âşkı tâc
Safha-i sûret miyim ben sofiyu'llâh mıyım?
Marifetde hırka sahibi olup edindim âşkın tâcını
Ben sûret safhasında mıyım yoksa Allah Teâlâ'nın sofusuyum?

Tayy edip nâsût-ı bahri gark-ı lâhût olmuşam
Bahr-ı vahdetde makâmım anda ben bî-mâhiyim
Tayy edip insanlık deryasını geçip ilâhî âleme gark olmuşam
Ben makâmı vahdet deryasında olan bir balığım

Kad-siyâhım perr ü bâlım ins ü cinnin rehberi
Mazhar-ı nûr-ı sıfâtım zât-ı eyne râhıyım
Talihli boyum, gönül kanadım ins ve cinnin rehberi
Zâtın aslına yol olan sıfâtın nûrunun zuhuruyum
Bahr-ı aşka gark olupdır Mısriyâ âşıkların
Tâlib-i Hakk'ım diyen gelsin bu gün âgâhıyım[1233]
Mısrî âşıkların aşka deryasına gark olmuştur
Hakk'ı istiyorum diyen gelsin bu söylediklerim hakikattir.

[1232] Kenan Erdoğan, *Niyâzî-i Mısrî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni*, Ankara, 1998, s.153
[1233] **Agâh:** (Ageh) f. Haberdar. Uyanık. Kalbi uyanık. Malumatlı. Basiretli. Vâkıf. Bilen

137

Vezin: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün

Tecellî-i cemâle mazhar eyle [1234]
Efendüm Hâlikum Rabbüm İlâhım
Tarîk-ı vasla lutfun rehber eyle
Efendim Hâlikim Rabbim İlâhım
Hüdâyâ yok nihayet fazl u cüda
Giriftar eyleme zenb-i vücûda
Kerem kıl lâyık it bezm-i şuhûda
Efendim Hâlikim Rabbim İlâhım
Füyûzât ile kalbim feyz-yâb et
Mezâk-ı asfiyâda behre-yâb et
Cemâlin keşf edip ref-i hicâb et
Efendim Hâlikim Rabbim İlâhım
Bi-hakk-ı nûr-ı pâkin Fahr-ı âlem
Bi-hubb-ı Çâr-yâr-ı Zât-ı Ekrem
Derûnum zikrin ile eyle hem-dem
Efendim Hâlikim Rabbim İlâhım
Cenâbundan budur herdem niyazı
Sivâdan pâk ola kalb-i Niyâzî
Ki sensün derd-mendin çâre-sâzı
Efendim Hâlikim Rabbim İlâhım [1235]

Tecellî-i cemâle mazhar[1236] ***eyle***
Efendüm Hâlikum Rabbüm İlâhım
Cemâl tecellîsine mazhar eyle
Efendim Hâlikim Rabbim İlâhım

Allah Teâlâ ululuk ve heybet sahibi, celal sıfatları ile muttasıftır. Ululuk, Allah Teâlâ´ya mahsustur. Onun zat-ı da büyük, sıfatları da büyüktür. Fakat bu büyüklük, cisimlerdeki gibi hacim veya yaşlılık itibarı ile olmayıp, zamanla ölçülmeyen, mekânlara sığmayan büyüklüktür.

Allah Teâlâ'nın celâl tecellisinden kaçınmak ve sakınmak gerekmektedir.

[1234] Kenan Erdoğan, *Niyâzî-i Mısrî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni*, Ankara, 1998, s.154

[1235] Vezin zaruretiyle "Allâh'ım", "İlâhım" okunmalı.

[1236] **Mazhar:** Sahib olma, nâil olma. Şereflenme. Bir şeyin göründüğü, izhar olunduğu yer. Çıktığı yer

Tarîk-ı vasla lutfun rehber eyle
Efendim Hâlikim Rabbim İlâhım
Lutfunu kavuşmak yolununa rehber eyle
Efendim Hâlikim Rabbim İlâhım

Hüdâyâ yok nihayet fazl u cüda
Giriftar eyleme zenb-i vücûda
Hüdâ'nın fazl ve cömertliğine nihayet yok
Günahkâr vasıflı vücûda tutkun eyleme

Kerem kıl lâyık it bezm-i şuhûda
Efendim Hâlikim Rabbim İlâhım
Kerem kıl, şuhûd meclisine lâyık olayım
Efendim Hâlikim Rabbim İlâhım

Füyûzât ile kalbim feyz-yâb[1237] ***et***
Mezâk-ı asfiyâda behre-yâb[1238] ***et***
Füyûzât ile kalbimi feyz bulan et
Safiyeti tatmada nasipli et

Cemâlin keşf edip ref-i hicâb et
Efendim Hâlikim Rabbim İlâhım
Cemâlini keşf edip perdeyi kaldır
Efendim Hâlikim Rabbim İlâhım

Bi-hakk-ı nûr-ı pâkin Fahr-ı âlem
Bi-hubb-ı[1239] ***Çâr-yâr-ı Zât-ı Ekrem***
Hakkın için pâk nûrun Fahr-ı âlem
Zât-ı Ekrem Sevgilinin dört yârı

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin mübârek ruhları ruh-u câmî olduğu gibi, cisimleri de cism-i kâmil idi. Yaratılmışlardan ve diğer nebilerden O'nun şemâil-i ve hilye-i şeriflerini [1240] derleyecek, toplayacak, kemâline ulaşacak ve tamamlayacak biri gelmedi ve gelmeyecektir.

[1237] **Feyz-yab:** f. Bollaşan, feyiz bulan. Feyze nâil olan. **Yab:** f. "Yaften: Bulmak" mastarından emir kökü olup, birleşik kelimeler yapılır. Meselâ: Şifayab: Şifa bulan,
[1238] **Behre:** f. Nasib, pay, hisse. Tez tez solumak. Vasat, orta
[1239] **Hubb:** (Hibâb - Hibb - Mehabbet) Sevgi, muhabbet, bağlılık, dostluk. Bir şeyi birisine sevdirmek. Hulus, lüzum ve sübut. Muhafaza ve imsâk
[1240] Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimizin şekli, vasıfları, huyları, ahlakı, tavırları ve davranışları

Fakat onun arkadaşları Fahri Âlem aleyhissalâtü vesselâm ve ala âlihî Efendimizin özelliklerinden bir kısmını almışlar ve nisbetini devam ettirmişlerdir. Mesela dört halife Hz. Ebûbekir Sıddîk, Hz. Ömer Fâruk, Hz. Osman Zin-nûreyn ve Hazreti Ali radiyallahü anhüm Efendilerimiz ayrı ayrı sırlardan bir sır taşımışlardır.

Hz. Ebûbekir Sıddîk radiyallâhü anh Efendimiz aleyhissalatü vesselâm ve ala âlihî Efendimizin arkasında cemaat olarak uyduğu en büyük insan, Hz. Ömer Fâruk radiyallahü anh tebliğin zor günlerinde desteğine muhtaç olduğu insan, Hz. Osman Zin-nûreyn radiyallâhü anh üçüncü bir kızım olsa Ona yine verirdim dediği güzîde damat ve zenginliğini Efendimize ikrâm eden zamanın en büyük aristokratı Hazreti Ali kerremallahü veche Efendimiz ise hicrette emanetleri yerine teslim etmek için ölüm döşeğinde huzur uykusuna yatırdığı ve savaşlarda düşmana korku saldığı en büyük kahramanı.

Fakat Hazreti Ali kerremallahü veche Efendimiz ilm-i ledün sırlarının kaynağı olduğundan bugün hala ilgi odağı olmaktadır. Çünkü dünyevî işlerin hakîkâtlerini oluşturan bu ilim hala insanları kendine cezp eder**. Hz. Ömer Fâruk radiyallâhü anh ,** ***“Hazreti Ali kerremallahü veche ‘nin bulunmadığı topluluk içinde müşkül bir mesele çıkmasından Allah Teâlâ’ya sığınırım”*** demiştir.

Tasavvufî alana girdiği için Hazreti Ali kerremallahü veche Efendimiz üzerine çok şeyler yazmak gerekir. Kısaca şahsiyeti hakkında şunları söyleyebiliriz.

Cabir bin Abdullah el-Ensari radiyallahü anhden naklen, Efendimiz aleyhissalatü vesselâm ve ala âlihî Efendimiz şöyle buyurdu:

"Allah Teâlâ, her Efendimizin zürriyetini kendi sulbünden kıldı, benim zürriyetimi ise Ali'nin sulbünden kıldı"

Tirmizi İbn-i Ömer radiyallahü anh den şöyle rivayet etti. Efendimiz aleyhissalatü vesselâm ve ala âlihî Efendimiz ashabı birbirine kardeş yaptı. Hazreti Ali kerremallahü veche Efendimiz gözleri yaşlı olarak Fahri Âlem aleyhissalâtü vesselâm ve ala âlihî Efendimize geldi ve şöyle dedi.

“Ya Rasulüllah, ashabı birbirine kardeş yapmışsın, beni kimseye kardeş yapmadınız!” Efendimiz aleyhissalatü vesselâm ve ala âlihî Efendimiz

“Ya Ali kerremallahü veche, dünya ve ahirette sen benim kardeşimsin” dedi. [1241]

Hazreti Ali kerremallahü veche Efendimiz olaylar karşısında Efendimiz aleyhissalatü vesselâm ve ala âlihî Efendimizin

“Ya Ali, sen Kâbe durumundasın. Sana gelirler, sen gitmezsin. Bu kavim eğer sana gelip de bir işi teslim ederlerse kabul et. Gelmezlerse sen ileriye varma” emrine itaat ederek yaşamıştır.

[1241] Tirmizî, 3/328; İbn Adiy, 1/59, 1/69; el-Hâkim, 3/14

Sonradan gelecek insanlar sevgilerinde aşırılığa kaçacaklarını bildiğinden oğullarına kabrini bile saklamalarını emretmiştir. Çünkü Hazreti Ali kerremallahü veche Efendimiz varlığını Efendimiz aleyhissalatü vesselâm ve ala âlihî Efendimize borçlu olduğunu çok iyi biliyordu. Halifelik sırasını bile en sona bıraktı ki, Fahri Âlem aleyhissalâtü vesselâm ve ala âlihî Efendimizin arkadaşlarının kıymetleri diğer insanlara ulaşsın içindi. Ayrıca Hazreti Ali kerremallahü veche Efendimiz aleyhissalatü vesselâm ve ala âlihî Efendimizin vefatından sonra doğabilecek fitneyi daha ileriki yıllara çekerek Fahri Âlem aleyhissalâtü vesselâm ve ala âlihî Efendimizin dünyayı terk edişinin acısı yanına ikinci bir acıyı ümmete yaşatmadı. O fitne dönemlerinde ki ağır yükü taşıyacak kişi idi. O gelecekle ilgili haberleri bilen ender sahabelerdendi. Müslümanların dinleri tamamlanmış olmasına rağmen, sosyalleşmeleri ve devletleşme temellerinde O'nun sabır ve sonsuz ilmi kaynak olmuştur. Bu ümmete ihsan edilmiş büyük nimetlerdendir.

Fakat şurası da unutulmamalıdır ki, siyasî hayat içinde olan insanların dinleri ile ilgili halleri yöneticilikleri ile eşleştirilmemelidir. Çünkü siyaset Hak yolunun gereği olmayan işleri insanlara yaptırmıştır. Bu sebeple Hazreti Ali kerremallahü veche Efendimiz çok sıkıntı çekmiştir. **O eşit veya birbirine yakın seviyedeki insanların dengelerini sağlayan kişi olmuştur.** Gönüllerin dünya istekleri ve içtihatları ile karıştığı anda, dinin yüceliği ile nefislerin birbirine çakıştığında ancak ilmin kapısı Hazreti Ali kerremallahü veche Efendimiz tarafından sakinleştirildi. Bu Allah Teâlâ'nın Ümmeti Muhammede aleyhissalâtü vesselâm ve ala âlihî bir ikramıdır. [1242]

<u>Derûnum zikrin ile eyle hem-dem</u>
<u>Efendim Hâlikim Rabbim İlâhım</u>
İçimi zikrin ile her an birlikte eyle
Efendim Hâlikim Rabbim İlâhım

<u>Cenâbundan budur herdem niyazı</u>
<u>Sivâdan pâk ola kalb-i Niyâzî</u>
Cenâbından budur her zaman niyazı
Niyâzî'nin kalb-i başkasından pâk ola

<u>Ki sensün derd-mendin çâre-sâzı</u>
<u>Efendim Hâlikim Rabbim İlâhım</u>
Ancak sensin derdtlinin çâresini bulan
Efendim Hâlikim Rabbim İlâhım

[1242] (İsmail Hakkı BURSEVİ, 2003), s. 14-17

138

Vezin: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Âlem-i ârâyı buldum âlem-i âra menüm
Mâlik-i kevn ü mekânım tac ile dârâ benim[1243]
On sekiz bin âlemi seyr eyledim seyyare-vâr
"Kâb'e kavseyn" erişdim "sırr-ı ev ednâ" benim
Çün serâ-yı 'izzete basdım kadem izzet ile
Dil Süleymân-ı zamânım kafile ankâ benim
Bu rumuzun noktasın ancak yine arif bilir
Vâdi-i kalbimde gûyâ Tûr ile Mûsâ benim
Ger vücûdum katre ise zâhidâ derya olur
Serseri gezme cihanda nokta-i manâ benim
Gör bu gün İsâ menüm Mısrî cihân-ı 'âlemim
Mürdeyi zinde idem ol canlara cânân benim

Âlem-i ârâyı [1244] ***buldum âlem-i âra menüm***
Mâlik-i kevn ü mekânım tac [1245] ***ile dârâ*** [1246] ***benim***
Süsleyen âlem-i buldum ârâ âlem benim
Kâinatın Mâlik-i tac ile hükümdarı benim

On sekiz bin âlemi seyr eyledim seyyare-vâr[1247]
"Kâb'e kavseyn" erişdim "sırr-ı ev ednâ" benim
On sekiz bin âlemi gezegen gibi seyr eyledim
"Kâb'e kavseyn" erişdim "sırr-ı ev ednâ" benim

[1243] Kenan Erdoğan, *Niyâzî-i Mısrî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni*, Ankara, 1998, s.155

[1244] **Ârâ:** f. Süsleyen. Bezeyen.

[1245] **Tac:**Hükümdarların başlarına giydikleri mücevherli ve kıymetli taşlarla süslü başlık. Müslümanların, Peygamberimizin sünnetine uygun olarak veya onu temsilen başlarına sardıkları örtü; sarık, imame. Gelinlerin başlarına koydukları cevahirli süslü başlık. Kuşların başındaki uzunca tüy. Çiçeklerin ortalarındaki renkli parlak kısım.

[1246] **Dara:**f. Eski Fars hükümdarlarından dokuzuncusu Keykubat'ın bir ismi. Hükümdar. Cenab-ı Hakk'ın bir ismi

[1247] **Vâr:**f. (Teşbih edatıdır) Gibi, ...li, kerre, def'a, sâhib, mâlik, lâyıklık (yerinde kullanılarak birleşik kelimeler yapılır). Meselâ: Melek-vâr : Melek gibi. Ümid-vâr: Ümidli.

f. (Teşbih edatıdır) Gibi, ...li, kerre, def'a, sâhib, mâlik, lâyıklık (yerinde kullanılarak birleşik kelimeler yapılır). Meselâ: Melek-vâr : Melek gibi. Ümid-vâr: Ümidli

İsmail Hakkı Bursevî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz buyurdu ki:

1131 senesi on birinci gecesi teheccüdden sonra Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemi gördüm. Bana yöneldi, üzerinde beyaz bir aba vardı. Bana yaklaşınca şeyhim, senedim yüce Said Osman el-Fazli kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin suretine büründü. Benim yanıma oturdu. Ben bir hastalıktan dolayı şiddetle ağlıyorum. Arkadaşlarımdan yanımda olanlarla, hakikat babından uzun uzun konuşuyorum. Onlara genel tavsiyelerde bulunuyorum. Sonra dedim ki:

"Ey Allah'ın elçisi! Ben sizden sonra öleceğimi veya size varis ve halife olacağımı zannediyordum. Sizden önce değil. Ancak benim muradım sizin rızanızdır. Gerçekten sizden önce veya sonra ölmeyi önemsemiyorum." Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem bana tebessüm ederek baktı. Bana, sen varisim ve halifemsin, ancak benden sonra öleceksin, diye işaret etti. Hemen baktım, o an vücudumda hastalıktan bir hafifleme vardı. Nihayet kalktım ve yeni elbiseler giydim. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem de orada hazır bulunanlarla birlikte kalktı ve şöyle dedi:

Bu gece sana müjdelediğim şey nedir? Dedim ki:

Huzurunuz, gelmiş olmanız ve ölümün yakınlığı. Bunun üzerine aynı şekilde tebessüm etti ve namazı kılmaya hazırlanarak oradaki bir safın yanına oturdu. Ben de aynı şekilde hazırlanmaya başladım ve aynı halde uyandım. [1248]

<u>Çün serâ-yı 'izzete basdım kadem izzet ile</u>
<u>Dil Süleymân-ı zamânım kafile ankâ benim</u>
Çünkü izzet ayağı ile izzet yurduna basdım
Zamânın Süleymân dili [1249] ankâ kafilesi benim

Niyâzî-i Mısrî zamanında herkesin haline vakıf olan, sırları bilen vb. zamanın padişahıdır.

<u>Bu rumuzun noktasın ancak yine arif bilir</u>
<u>Vâdi-i kalbimde gûyâ Tûr ile Mûsâ benim</u>
Bu rumuzun noktasın ancak yine arif bilir
Kalbimdeki vâdi de sanki Tûr ile Mûsâ benim

<u>Ger vücûdum katre ise zâhidâ derya olur</u>
<u>Serseri gezme cihanda nokta-i manâ benim</u>
Zâhid şayet vücûdum katre ise derya olur

[1248] (ÇETİN, 1999), s.126; (BURSEVİ), v.106b, 77. Varidat)
[1249] Konuşanı, gönlü

Serseri gezme cihanda nokta-i manâ benim

Niyâzî-i Mısrî, nokta sırrındaki Hz. Ali kerremallâhü veche telmihi ile zamanında kendisine müracat edilmesini tavsiye ediyor. Bu nedenle zahirde bu ilmi almak ve bulmak için sahibinin bulunması, aksi takdirde mahrumiyete de işaret edilmiştir.

<u>Gör bu gün İsâ menüm Mısrî cihân-ı ‘âlemim</u>
<u>Mürdeyi zinde idem ol canlara cânân benim</u>
Gör bugün İsâ benim Mısrî cihân-ı ‘âlemim
Ölüye can verem o canlara cânân benim

اذ قال الحواريون يا عيسى ابن مريم هل يستطيع ربك ان ينزل علينا مائدة من السماء قال اتقوا الله ان كنتم
مؤمنين قالوا نريد ان ناكل منها وتطمئن قلوبنا ونعلم ان قد صدقتنا ونكون عليها من الشاهدين قال
عيسى ابن مريم اللهم ربنا انزل علينا مائدة من السماء تكون لنا عيدا لاولنا واخرنا واية منك وارزقنا
وانت خير الرازقين قال الله انى منزلها عليكم فمن يكفر بعد منكم فانى اعذبه عذابا لا اعذبه احدا من
العالمين

O vakit ki, havariler: “Ey Meryem'in oğlu İsâ! Rabbin gökten bizim üzerimize bir maide (sofra) indirebilir mi?” demişti. İsâ da Allah Teâlâ'dan korkunuz, eğer siz mü'minler iseniz” dedi.

Dediler ki: “Biz istiyoruz ki, ondan yiyelim ve kalblerimiz mutmain olsun ve senin bize doğru söylediğini bilelim ve biz onun üzerine şahitlerden olalım.”

Meryem'in oğlu İsâ dedi ki: “Ey Allah! Ey bizim Rabbimiz! Bizim üzerimize gökten bir mâide indir ki, bizim evvelimiz ve ahirimiz için bir bayram ve senden bir âyet olsun ve bizi merzûk et ve Sen rızık verenlerin en hayırlısısın.”

Allah Teâlâ buyurdu ki: “Ben onu sizin üzerinize elbette indireceğim. Fakat sonra sizden kim küfre düşerse artık Ben âlemlerden hiçbir kimseyi tazib etmeyeceğim bir azap ile onu muazzep kılarım.” [1250]

Bir şiirinde İbn’ül Arabî kaddese’llâhü sırrahu’l-aziz şöyle der:

“Zaman zaman Mûsâ 'nın şerîatine inanırım da, Yahûdinin yolunu kabul

---

[1250] Maide, 112-115

ederim.

Gâh. Kendimi İsâ'nın şerîatine inanmış ve kilisede ibadet eder bulurum,

Gâh, Muhammed'e inanmış bulurum da, bu Nebiye sapasağlam sarılırım.

Bâzan da kendimi öyle bir şeriat içinde görürüm ki, Ashâb'a benzerim.

Şia'nın görüşünü benimserim kimi zaman. Eş'ariye mezhebini de kabul etliğim zamanlar olur."[1251]

"Her sureti kabul edici oldu kalbim.
Ceylanların otlak yeridir; rahipler için bir deyr (kilise)dir.
Putlar için bir evdir; tavaf edenin Kâbesidir.
Tevrat'ın levhalarıdır; Kur'ân'ın mushafıdır.
Muhabbet dinini din ediniyorum, nereye yönelirse yönelsin
Kervanı. Muhabbet dinim ve imânımdır...
Bizim için, Hind'in Bişr'inde ve onun kız kardeşinde,
Leylâ ve Kays'ta, Meyy ve Gaylân 'da güzel bir örnek vardır. [1252]

İbn'ül Arabî'nin bizzat kendisinin bu beyitleri şöyle şerh etmektedir:

"Kalp, değişkenliği dolayısıyla bu ismi almıştır." Kalp, kendisine gelen vâridâtın çeşitliliğine göre farklılık gösterir. Varidat ise kişinin ahvâline göre değişir. Ahvâlin çeşitliliği de, sırra gelen ilâhî tecellîlerin çeşitliliğine göre değişik olur. Şerîat onu (kalbi), suretlerde tebeddül ve tahavvül olarak açıklamıştır.

Eğer kalbi bir otlak yeri, mer'â olarak vasıflandıracak olursak, orada sâdece ceylanlarla kuşluk vakti dolaşan kimselerden kinaye etmiş oluruz. Çünkü sözümüz, heva (aşk) lisanıyla ağzımızdan çıkmaktadır. Ceylanlar ise bu lisanda âşıkların sevgilileri için uygun bir teşbih olur. Âşıkları rahiplere benzetecek olursak, bu durumda kalp bir deyre benzemiş olur Zîrâ orası rahiplerin evi ve ikâmet mahallidir. Kalbin putların evi, mahalli olması durumuna gelince; bu, kalp, beşerin talep ettiği hakikatlerin -ki insan bu hakikat diye düşündüğü şeylerden dolayı Allah Teâlâ'ya ibadet eder- orada olduğu içindir. Yüce ruhlar (ulvî duygular) kalbin etrafını kuşatınca kalp, Kâbe olarak isimlenir. Bu duygular sebebiyle İbrânî-Mûsevî ilimler hâsıl olursa, onlar kalbi Tevrat levhalarına çevirir. Fakat kalbe, kâmil Muhammedî marifetler erişirse, bu defa da Mushaf olur; orada "Kur'ân makamı'na" ulaşılır. Bu makam ise "Bana 'cevâmiu'l-kelim' verildi"[1253] makamıdır.[1254]

[1251] el-Cezzâr, Ahmed Mahmût, *el-Fenâ ve'l-huıbbü'l-ilâhî inde İbn Arabî,* Kahire 1990, *s,* 272 (İbn Arabî, *el-Tâiyye,* Dârü'l-kütübü-Mısriyye, nr. 4291, varak 156 dan naklen). (Dil)

[1252] İbn'ül Arâbi, *Tercümânü'l-eşvâk,* Beyrut 1996, ss. 44-45. Beyitler "Ruhlar Karşılaştı" başlıklı şiirin son kısımdır.

[1253] Buhârî, Tâbîr/11, Müslim, Mesâcid, 5.

Muhabbeti din edinmek bu makamın bir gereğidir. Kur'an-ı Kerim'de: "De ki; Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah Teâlâ da sizi sevsin"[1255] buyurulur. Muhabbeti din edinmek, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme ittiba etmektir. Dini muhabbet üzerine kuran kişinin anlayışından daha yüce bir din olamaz. Bu ise Muhammedîlere mahsustur. Zîrâ Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem sair enbiya içinde, diğer güzel sıfatların yanı sıra, muhabbet makamına da kemal noktasında sahiptir. Allah Teâlâ onu kendisine "habîb" edinmiştir. Yâni o hem seven, hem de sevilendir. Onun vârisleri de elbette ki, onun yolunda gidecektir," [1256]

Görüldüğü gibi, burada bizzat müellifin kendisi ne vahdet-i edyândan, ne de dinlerden bahsetmektedir, O bazı dinî duygularını "aşk lısânı'yla terennüm etmektedir. Bu duyguların konusu ise tabii olduğu nebilerinin sahip olduğu makam ve getirdiği şeriat ile ilgilidir. Burada "kalbim her sureti kabul edici oldu" mısrâındaki "kabul edici oldu" ifadesi kalbinin vüs'atini, başka bir ifadeyle, İbn'ül Arabî'nin ulaştığı makamı göstermektedir. Ayrıca, kalbin her sureti "kabul edici bir hâle gelmesi" ile "kabul etmiş olması" aynı şey değildir.

Birincide, başka bir şey değil, sâdece kalbin eriştiği kemâle işaret vardır. Onu bu kemâl noktasına ulaştıran, ya da her sureti kabul edici bir hâle gelmesini sağlayan vâsıta ise, ikinci mısrâda belirtildiği üzere 'muhabbet'ten başka bir şey değildir.

İbn'ül Arabî bu düşüncesinde de, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme ittibânın Allah Teâlâ'nın muhabbetine mazhar olmayı te'min edeceğini beyan eden âyeti esas alır. Ancak burada da hassas bir durum vardır. Bu âyet bir yandan Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin Kur'an-ı Kerim, sünnet ve şerîat olarak getirdiği her şeyi kabul edecek surette geniş bir kalbe sahip olmayı îcap ettirdiği gibi, diğer yandan da Allah Teâlâ'nın muhabbetine mazhar olmanın yegâne vâsıtası olarak, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme ittibâyı tek yol gösterdiği için kapı aralığını oldukça daraltmaktadır. Dolayısıyla İbn'ül Arabî, dinde muhabbet meşrebini benimsemiştir. Onun kalbi,

---

[1254] Abdülkerim el-Cîlî. "Cevâmiü'l-kelim" kavramını söyle açıklar- "Her nebinin ilâhî kelâmın özel bir yönünü ortaya koyar ve bu "özel yön"ün diliyle konuşur. Bu mükemmel ilgiyi (buradaki "ilgi" kavramını biz "haslet, özellik" gibi anlıyoruz) bütün hâllerinde gerçekleştiren velîler böylece o nebinin vârisi olurlar. Çünkü bu ilgiyi ilk önce o nebi gerçekleştirmiştir. Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ise hâtemü'l-enbiyi olduğu için, bütün nebilerin dili onda toplanmıştır." (el-Cîlî, Abdülkerîm, *Kitâbû'l-isfâr an Risâleti'l-envâr;* trc. Mahmut Kanık, (İbn Arabi'nin *Nurlar Risalesi* tercümesi ile birlikle), İstanbul 1991, s. 63)

[1255] Âl'i İmran, 31

[1256] İbn'ül Arabî, *Kitâb-u zahâiru'l-a'lâk şerhi Tercümâni'l-eşvâk, Tercümâni'l-eşvâk*'ın haşiyesinde, Beyrut; 1966, ss. 43-44.

oraya tecelli edecek her sureti kabul edebilecek bir kemâle ulaşmıştır. Ancak, orada tecellî eden suretler bu çizilen çerçevenin (Muhammedi kemâl) dışında olmayacaktır."[1257]

Gerçekten de, İbn'ül Arabî, Musevîliğin ve İsevîliğin bâtınî yönden sahih gördüğü hiçbir mertebesini reddetmez. Aksine onları kendi düşünce yelpazesinin önemli motifleri ve dinî/tasavvufî fikriyatının temel araçları olarak kullanır ve kemâle ulaşmada onlardan azamî ölçüde istifade eder. Bilhassa *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'de pek çok konuyu "Musevî hazretlerden/makamlardan.... (konusu)" "Muhammedî hazretlerden/ makamlardan ... (konusu)" başlığı altında İşlemesi, hatta bâzan da "bu Mûsevî-Muhammedî bir hazrettir" gibi ifadelerle bu şerîatleri birbiri içinde kullanması oldukça dikkat çekicidir.

Aslında bu, tasavvufta hiç de yabancı olunmayan bir durumdur. Tasavvufi terakkide her velînin ulaştığı kemâl noktası bir nebînin makamı olarak isimlendirilmiştir. Ancak, hemen hatırlatalım ki, bu sınıflandırma ne nebilerin sahip oldukları makamların -belki burada tasavvufi bir terim olarak "hâl" kavramını kullanmak daha uygun olur- birbirinden üstün olduğu şeklinde, ne de bir nebinin makamına ulaşan bir velînin diğer bazı nebilerden üstün olduğu şeklinde anlaşılmış ya da kullanılmıştır.

Klâsik tasavvuf kitaplarında tasavvufun sekiz hasletinin sekiz rasülden alındığı rivayet edilir. Buna göre tasavvuf şu 8 esas üzerine kurulmuştur:

Sehâ (cömertlik, yumuşaklık) Hz. İbrahim aleyhisselâmın, rıza Hz. İshâk aleyhisselâmın, sabır Hz. Eyyüb aleyhisselâmın, işaret (maksadı konuşmadan anlama ve anlatma) Hz. Zekeriyâ aleyhisselâmın, gurbet Hz. Yahya aleyhisselâmın, sûf (yün elbise giymek) Hz. Mûsâ aleyhisselâmın, seyahat Hz. İsâ aleyhisselâmın ve fakr Hz. Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellemin hasletidir" [1258] Her insanın olduğu gibi, her sâlikin de mizacı veya benimsediği hayat tarzı farklı olabilir. Dolayısıyla nebilerde görülen hasletleri benimseyip ona göre dinî bir hayat sürmeye çalışan salikler kendilerini İslâm dâiresinin dışına çıkmış saymazlar.

Bunun yanında, nebilerin sahip oldukları hâllerin sûfînin gönül ve marifet Dünyasında daha derin anlamlan da vardır. Meselâ İbn'ül Arabî bu konuda şöyle der: "Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellem ümmetinin velîleri arasından -ki, bunlar tüm enbiya aleyhimüsselâm makamlarının câmîdirler-bazan Hz. Mûsa aleyhisselâmın makamına ve hâline vâris olan bir veli çıkabilir. Fakat o velî bu mîrâsa Hz. Mûsa aleyhisselâmın nurundan değil de, Hz. Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellemin nurundan konar. Dolayısıyla onun

---

[1257] el-Hakîm, *el-Mu'cemüs-sûfî el-hikme fî hudûd'ül-kelime,* ss, 481-482.

[1258] el-Geylânî, Abdülkadir, *Adâbü's-sülûk (Fütûhü'l-gayb).* tah. Muhammed Gassân Azkûl, Dimaşk 1995, ss. 187-188.

hâli Hz. Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellemden gelmiş olur. Tıpkı, Hz. Mûsa aleyhisselâmın hâlinin de Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemden[1259] geldiği gibi."[1260]

Ayrıca, İbn'ül Arabî, bir velînin ölümü esnasında Hz. Mûsa aleyhisselâmın, ya da Hz. İsâ aleyhisselâmın mülâhazasının onda zuhur ederek, onun bu rasülleri zikredebileceğini, o şahsı yakından tanımayanların ise onun Yahûdî veya Hıristiyan olduğunu zannedeceklerini söyler. Oysa bu durum o velînin kendi makamını tanımasından ve kutba bağlılığından kaynaklanır. Kutup ise doğrudan doğruya Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin kalbi üzerinedir. İbn'ül Arabî, Hz. Mûsa aleyhisselâmın, Hz. İsâ aleyhisselâmın ve Hz. İbrahim aleyhisselâmın kalbi üzere olan kişilerle karşılaştığını, bu hususları ancak "dostlar"ın anlayabileceğini, diğerlerine bir sır olarak kalmaya devam edeceğini söyler." [1261]

Abdülkâdir el-Geylânî kaddese'llâhü sırrahu'l-azizîn: ***"Her velî bir nebînin kademi üzerinedir; ben de ceddim Hz. Muhammed'in kademi üzerineyim. O ayağını nereye basmışsa ben de oraya bastım, nereden kaldırmışsa ben de oradan ayağımı kaldırdım"***[1262] sözü ve *el-Hamriyye*'sinde geçen şu beyit aynı hususa dikkat çekmektedir:

"Herkes bir kadem/iz üzerine gider. Ben ise,
Ayın öndördü Nebinîn kademi üzereyim." [1263]

İbn'ül Arabî'nin vahdet'i edyân inancına sahip olduğunu söyleyenlerin dayandıkları bir diğer şiir de *el-Fütûhât-ı Mekkiyye*'de geçmektedir:

"Halk, ilâh hakkında birtakım inançlar edindi,
Ben ise onların itikatlarının hepsine sabit oldum (bazı nüshalarda: inandım).
(Hak) onlara çeşitli suretlerde görününce,
Gördüklerine inandılar ve inkâr etmediler.
Kuşkusuz, muvahhid şeriat en ma'zûrdur;
Müşrikler ise, ibadet etseler dahi şakidirler.[1264]

[1259] Burada Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin "Hatemü'l-enbiyalığına, "Hâtemül-evliyâ"lığına ve ***"Âdem su ile toprak arasında iken ben nebî idim"*** (Tirmizî, Menîkıb/1. Ayrıca bk. el-Aclûnî, *Kesfül-Hafâ,* Beyrut 1997, II/1.18) hadîsine atıf vardır.

[1260] İbn'ül Arabî, *Nurlar Risalesi,* trc. Mahmut Kanık, İstanbul 1991,.s. 30.

[1261] İbn'ül Arabî, *Nurlar Risalesi,* trc. Mahmut Kanık, İstanbul 1991,.s. 98.

[1262] eş-Şettânûfî, Ali b, Yûsuf (İbn Cehzam), *Behcetû'l-esrâr ve ma'dinül-envâr,* Mısır 1304, s. 22.

[1263] el-Geylânî, Abdülkadir, *Divân,* tah. Yûsuf Zeydân, Kahire 1990, s. 156.

[1264] İbn'ül Arabi, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye,* c.III, s. 132.

139

Vezin: Mef'ûlü Mefâîlü Mefâîlü Fe'ûlün

Cânâna görünür bana cânâ neye baksam,
Kâşâne görünür heme virâneye baksam.
Mest olup ayağım nere bastığımı bilmem
Her bâr ol iki gözleri mestâneye baksam
Mahbub sevişinden bizi men eyleme vâiz,
İşitmez olur kulağım efsâneye baksam.
Cümle bu cihân ol sanemin vechidir el-hak,
Ger Mescid ü yâ deyre, yâ büthâneye baksam.
Her zerre Niyâzî heme hurşîd-i münevver,
Her katre hemin lücce vü deryâ neye baksam.

Cânâna görünür bana cânâ neye baksam,
Kâşâne görünür heme virâneye baksam.
Sevgili neye baksam bana sevgilim görünür,
Köşk görünür hep virâneye baksam.

Mest olup ayağım nere bastığımı bilmem
Her bâr ol iki gözleri mestâneye baksam
Mest olup ayağım nereye bastığımı bilmem
Her defasında o iki gözleri mestâneye baksam

Mahbub sevişinden bizi men eyleme vâiz,
İşitmez olur kulağım efsâneye baksam.
Vâiz, sevgili sevişinden bizi men eyleme,
İşitmez olur kulağım efsâneye baksam.

Dînî meseleler hakkında talim edilmeyip cehâlet üzere bulunmak tasavvufta red edilen bahislerden olduğunu biliyoruz. Burada anlatılmak istenen zahir ve batın uyumu için gönül zenginliğini arzulamaktır. Çünkü zahir alanı batında küçücük kalan bir su damlası gibidir. Çünkü hayal âlemini de batın kapsadığına göre efsane dahi kendine bir yer bulur. Ancak zahirin umumîyeti olduğundan sınırları dikkatli tutmak gerekir.

354. Mes'ele Meşâyihtan ve sûfîlerden ba'zına Zeyd "siz niçin salâta ve zekâta müte'allik mesâil ta'lim etmezsiz" deyicek "ilm-i zahir ilm-i bâtına hicabdır, ilm-i bâtına meşgul olucak ilm-i zahir keşf olur" dese ana ne lazım olur?

Elcevap: Ol mülâhidedendir ve zenâdikadandır anın hükmü mürted

hükmü gibidir, ol i'tikâd-i bâtıladan rücû' etmezse katil lâzımdır. [1265]

Cümle bu cihân ol sanemin*[1266] *vechidir el-hak,
Ger Mescid ü yâ deyre, yâ büthâneye baksam.
Muhakkak bütün bu cihân o sevgilinin yüzüdür,
Şayet mescid veyâ kilise, yâ puthâneye baksam.

[***Sen sende oldukça, varlığından geçmedikçe, Kâbe'de bile ibadet etsen meyhane kesilir. Ama varlığın senden uzaklaştı mı, put tapmağı bile sana Beyt-i Mâmûr olur.***] [1267]

***Her zerre Niyâzî heme hurşîd-i münevver*[1268]**
Her katre hemin lücce vü deryâ neye baksam.
Niyâzî her zerre senin için nurlu güneştir,
Neye baksam her katre okyanus ve deryâdan ibarettir.

[1265] (DÜZDAĞ, 1972)
[1266] **Sanem:** Kâfirlerin, önünde ibadet ettikleri heykel, put. Mecazi: Çok güzel olan. Putperestlerin İlâhı
[1267] (KARABULUT, 1984), s. 27
[1268] **Münevver:** Mecazi: Kur'anî ve imanî eser okumakla ve ibadet ve taatla nurlanmış. Nurlandırılmış, ışıklı. Uyanık. İntibaha gelmiş. Akıllı âlim. İmanî ve İslâmî tahsil ve terbiye görmüş. Parlatılmış

VEZİR FAZIL MUSTAFA PAŞAYA BELGRAD SEFERİ'NDE İKEN GÖNDERDİĞİ MEKTUP [1269]

بسم الله الرحمن الرحيم

وَيَوْمَ يُحْشَرُ اَعْدَاءُ اللهِ اِلَى النَّارِ فَهُمْ يُوزَعُونَ حَتَّى اِذَا مَاجَاؤُهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ (71a) وَاَبْصَارُهُمْ وَجُلُودُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ وَقَالُوا لِجُلُودِهِمْ لِمَ شَهِدْتُمْ عَلَيْنَا قَالُوا اَنْطَقَنَا اللهُ الَّذِى اَنْطَقَ كُلَّ شَىْءٍ وَهُوَ خَلَقَكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَتِرُونَ اَنْ يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَا اَبْصَارُكُمْ وَلَا جُلُودُكُمْ وَلَكِنْ ظَنَنْتُمْ اَنَّ اللهَ لَا يَعْلَمُ كَثِيرًا مِمَّا تَعْمَلُونَ وَذَلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذِى ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ اَرْدَيكُمْ فَاَصْبَحْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ [1270]

Anka isimli kitapta

فتنطق الجوارح لبعض العارفين و تبدوا الفضايح لاهل التلوين و المصالح لاهل التمكين فيه تبدل سيآتهم حسنات و كرماتهم آيات

Fî Sihâh-il Mesâbih isimli kitapta buyruldu ki;

القرآن شافع و مشفع و ما حل مصدق [1271]

[1269] Niyazi-i Mısrînin Vezir Mustafa Paşa'ya mektub, T816 NİY 1183 H Belediye Yazmaları - Depo BEL_Yz_K.000502/06

[1270] ***"O gün Allah'ın düşmanları cehennem ateşine sürülmek üzere hep bir araya toplanırlar. Nihayet oraya geldikleri zaman kulakları, gözleri ve derileri, işledikleri şeye karşı onların aleyhine şahitlik edecektir. Derilerine: Niçin aleyhimize şahitlik ettiniz? derler. Onlar da: Her şeyi konuşturan Allah, bizi de konuşturdu. İlk defa sizi o yaratmıştır. Yine O'na döndürülüyorsunuz, derler. Siz ne kulaklarınızın, ne gözlerinizin, ne de derilerinizin aleyhinize şahitlik etmesinden sakınmıyordunuz, yaptıklarınızdan çoğunu Allah'ın bilmeyeceğini sanıyordunuz. İşte rabbınıza beslediğiniz o zannınız sizi helâke sürükledi de hüsrana düşenlerden oldunuz"*** Fussilet, 19-23

[1271] ***"Kur'ân-ı Kerim şefaatçi ve şifâ vericidir. Şefaati kabul ve şikâyeti tasdik olunur"***

Allah Teâlâ وَاِنْ مِنْ شَیْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلٰكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ اِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا [1272]

Her bir şeyin kendine münasip bir lisânı vardır. O lisân ile Allah sübhânehû Teâlâ'yı zikreder. Câferi Sâdık aleyhisselâm buyurmuştur ki, ***"Kur'ân-ı Kerim fasih lisan ile söyler. Kiminin lehine, kiminin aleyhine.***

(71b)

Esmâ-i Kur'ân-ı Kerim'i bilen, Kur'ân-ı Kerim'in sözünü bilir" demiştir.

Kur'ân-ı Âzîm'in cildi (derisi) lafızları, eti manası, yağı da kalanları ve iliği de esrârıdır. Tarihi kimin üzerine gelirse şehâdeti onun üzerinedir. Ya lehine ya da aleyhine olur. Çünkü tarih esmâ lisânıdır. [1273]

Mâide 64. Ayetinde كُلَّمَا اَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ اَطْفَاَهَا اللّٰهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْاَرْضِ فَسَادًا [1274]

=2287 قين اتام =2287 [1275]

Dördüncü olalı kaynatam geleli. Dünkü hırsızlıkta bu kadar idi. Bu gün seksensekiz dir. Diğer bir vecihle وَيَسْعَوْنَ فِي الْاَرْضِ فَسَادًا harflerin zat isimlri ile 2287 dir. Kaynatam müfsid geleli dünkü hırsızlıkta yoktur idi. وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ [1276] yani halife, hakîki müfsidleri sevmez. Hangi vali müfsidleri severse, hakiki halife değildir, şeytandır. الحاصل =1290 Kayınatam gizlice hırsızlığa geleli bu kadar gönder.

Şuhur [1277] hesabınca 51 eder. Sene hesabınca 4 sene 2 ay eder. Dört sene iki aydan biri bu şehirde ne kadar fesat oldu ise hepsini benim kayınatam etti. Elinde padişah fermanı var. Paşalardan, agvattan,[1278] asker ve reâyadan hangi birisine bir şey teklif etse o da muhalefet etse, onu ya öldürür, ya azlettirir veya sürdürür. Padişah fermanı kuvvetindedir. O vermiştir. Kaynatam ile bildirmiştir ki, efsattan münfek olma [1279] tâ ki o kadar öyle ki onunla Mısrî

[1272] ***"O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur; fakat siz onların tesbihlerini anlamazsınız. Doğrusu O Halim olandır, Bağışlayan'dır."*** İsrâ, 44

[1273] Ebced Hesabı ile elde edilen sonuçlar.

[1274] ***"Savaş ateşini ne zaman körükleseler Allah onu söndürmüştür. Yeryüzünde bozgunculuğa koşarlar."***

[1275] Kayınatam: Kayınpeder

[1276] ***"Allah bozguncuları sevmez."*** (Mâide, 64)

[1277] Aylar

[1278] **Agva:** alâlete en fazla sapan, giden. Sapık

[1279] Fesatlık çıkarmaktan uzak kalma

gazaba gelsin ***"Ben Mehdîyim"*** desin o zaman iş tamam olur. *"Ya alırız, ya veririz"* demiştir. Eğer Mısrî

(72a)

Tahammül eylese gittikçe fesadı oturur. Tamam, gazaba gelinceye dek dönmem. Ey Köprü (lü)! Fesadı kaynatama kadar ettirsen ki, dünyayı başatan başa ateşe verse yaksa ben ona sahip çıkamazım. Benim hizmetim اِنْ عَلَيْكَ اِلاَّ الْبَلاغُ [1280] ayeti ile ameldir. Bana lazım olan tebliğdir. Umurda alakam yoktur. (26 Zi'l-kade Cuma 5833)

Bir hâkim ki, mazluma sahip çıkmaz, zalimi tez bulur. Velâkin bir hâkim ki, hırsız muayyen ola, müddeiye isbat-ı teklif, hırsız hırsızlığı isbatla sabit ile gelmez ki şahit olun deyeler.

Hâsılı, hâkim yaramaz olursa, mazlumun işi Allah Teâlâ'ya kalır.

وَاللّٰهُ لاَ يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ [1281] ayet gereğince, halifeyi de sevmez. O halife şeytandır. İmdi Köprülü Mustafa Paşa! [1282] Zamanında hırsızlar gümüş eğerli ata

---

[1280] ***"sana düşen sadece tebliğdir."*** **(**Şura, 48) Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-aziz وَمَا عَلَيْكَ اِلاَّ الْبَلاغُ olarak yazmıştır. Onun bu şekilde yazması da manayı fazla değiştirmez.

[1281] ***"Allah bozguncuları sevmez."*** (Mâide, 64)

[1282] **FAZIL MUSTAFA PAŞA**

(d. 1637, Vezirköprü, Samsun - hyt. 19 Ağustos 1691 Salankamen =Yugoslavya)

1689-91 arasında Osmanlı sadrazamı. Devleti ve orduyu yeniden düzenlemeye çalışmıştır. Köprülü Mehmed Paşa'nın küçük oğlu, Fazıl Ahmed Paşa'nın kardeşidir. Dört yaşında geldiği İstanbul'da iyi bir medrese öğrenimi gördü ve ilmiye sınıfına girdi. Babasının sadrazamlığı sırasında padişahın müteferrikaları arasında yer aldı. Vezirliğe getirilinceye değin zeametle geçindi. Eniştesi Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın salık vermesi üzerine yedinci vezir olarak Divan-ı Hümayun'a alındı (1680). Ertesi yıl altıncı vezir oldu ve Edirne'de kalan Şehzade Ahmed'le Süleyman'ın korunmasıyla görevlendirildi. 1683'te Niğbolu sancakbeyi, aynı zamanda Silistre (Özi) valisi ve Lehistan serdarı oldu.

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirilen Kara İbrahim Paşa'y-la anlaşamayınca 1684'te devlet görevlerinden affını istedi. Önce kendisine Azaz ve Kilis sancakları arpalık olarak verilip isteği kabul edildiyse de, Akdeniz'de Venedik baskısı artınca 1684 sonlarında Sakız muhafızlığına atandı. Mart 1686'da Seddülbahir (Çanakkale'de) muhafızı oldu. Eniştesi Sadrazam Siyavuş Paşa'nın çağrısı üzerine, kapıkulu askerlerinin Rumeli'de çıkardıkları karışıklıkları önlemek göreviyle Ekim 1687'de ikinci vezir olarak İstanbul'a gitti.

Ayaklanmaları bastırmasına karşın, daha önce kendisine hakaret ettiği için yakın-

lık duymadığı IV. Mehmed'e (Avcı) (h.d 1648-87) karşı gelişmeleri önleme çabasına girmedi. Kasım 1687'de IV. Mehmed'in tahttan indirilerek yerine II. Süleyman'ın (h.d 1687-91) geçirilmesinde önemli rol oynadı. Ama kendisinden çekinen yeniçerilerin baskısıyla 1688'de İstanbul'dan uzaklaştırılarak, şubatta Çanakkale, martta Hanya, haziranda Kandiye ve aralıkta da Sakız muhafızlığına atandı.

Bu sırada Mora, Osmanlıların elinden çıkmış, Arnavutluk ve Sırbistan'daki ayaklanmalar genişlemiş, devlet Rumeli'de oldukça zor duruma düşmüştü. II. Süleyman, böyle bir dönemde Şeyhülislam Debbağza-de Mehmed Efendi'nin önerisiyle Fazıl Mustafa Paşa'yı sadrazamlığa getirdi (10 Kasım 1689). Fazıl Mustafa Paşa ilk iş olarak, özellikle Rumeli'de halkın şikâyetlerine, zaman zaman da ayaklanmalarına yol açan ağır savaş vergilerinin bir bölümünü kaldırdı, bir bölümünü de hafifletti. Yeniçeri ağalığına getirdiği Eğinli Haseki Mehmed Ağa aracılığıyla ocağı düzene koydu. Sadrazamlık kurumunu daha bağımsız kılmak amacıyla güçlerini sınırladığı Kubbealtı vezirlerinin sayısını da azalttı. Yeniden düzenleyerek güçlendirdiği orduyla Temmuz 1690'da Macaristan seferine çıktı. Vidin, Niş ve Semendire'den sonra Ekim 1690'da Belgrad'ı yeniden ele geçirdi.

Belgrad *Seferi*

Niş kalesi tamir edilip içine kuvvet ve harp levazımı konduktan sonra vezir-i âzam *ordu* erkâniyle ocak ağalarını davet ederek:

"İnşaallah benim maksadım Belgrad fethidir, ne dersiniz?" diye fikirlerini sordu. Ocak ağaları askerin Niş muhasarasında hırpalandığından dolayı faaliyetleri azaldığını, asker, cephane ve mühimmata ihtiyaç olduğunu, Tuna yolları ele geçtikten sonra *Belgrad* üzerine gidilmesini ve muhasara uzayıp kale alınamayacak olursa fena bir durum hasıl olacağını ve bu yıl bu kadarla iktifa edilerek gelecek sene yeni kuvvet ile hareket edilmesini tavsiye ettilerse de vezir-i âzam :

"Allahın inayetiyle fırsat ve nusret bizimdir; ben giderim, isteyen gelsin, gelmeyene cebretmem" diye Yavuz'un *Çaldıran* seferinde yaptığı gibi kesin olarak mukabele edince oradakilerin hiç birisi muhalefet edemeyip:

"Siz bilirsiniz; emrinize imtisal en gideriz ve canla başla çalışırız" diye cevap verdiklerinden harekete karar verilip Fatiha okundu. Fazıl Mustafa Paşa, Osmanlı kuvvetleriyle Tökeli Imre'nin Erdez'deki muvaffakiyetlerini ve düşman başkumandanının esir edildiğini o sırada haber aldığı gibi Fransa ile imparator arasındaki muharebeden dolayı harbe müncer olan durumdan da istifade ile bu mühim fırsatı kaçırmamak istiyordu.

Belgrad üzerine yürünürken *Semendire'nin* düşman elinde bırakılarak geçilmesi doğru olmadığından evvelâ burasının alınmasına karar verildi; *Belgrad'dan Tuna* vasıtasiyle *Semendire'ye* yapılmak istenen yardım muvaffak olamadığından evvelâ *Sukulesi* yakınındaki bir delikten giren bir bölük başı ile arkadaşları ve daha sonra asker tarafından dışkale alınıp onu müteakip muharebe ile içkale işgal olunarak yedi yüz esir alındı (24 zilhicce 1101 / 28 Eylül 1690). Burası da tahkim edilip içine kuvvet konduktan sonra *Semendire* ile *Belgrad* arasındaki *Hisarcık* mevkii alınıp 2 Ekim'de *Belgrad* önüne gelindi, düşman, Osmanlı ordusunu görünce varoşu yakarak iç kaleye çekilip müdafaaya başladı.

Belgrad'ın zaptı

Vezir-i âzam *Belgrad* önüne geldiği gün kaleyi kuşatarak dövmeğe başladı; muhasaranın sekizinci günü (5 muharrem 1102 / 9 Kasım 1690) *Belgrad'ın Sava* nehri tarafında bulunan iç kalesindeki barut mahzenine isabet eden bir kumbara oradaki dört bin kişiyi öldürdüğü sırada vezir-i azamın bulunduğu taraftan açılan asıl kale gedikleri görülünce bizzat kendisinin

"Yürüyün ümmet-i Muhammed" diye bağırması üzerine kaleye karşı yapılan şiddetli hücum diğer muhasara kollarına da sirayet ettiğinden bu suretle az zamanda *Belgrad* düşmüştür. Bu muvaffakiyetten düşman o kadar şaşırmıştı ki Tuna kenarında karşı sahille muvasalayı temin eden on iki gemi içindeki Avusturya kuvvetleri kaçamayarak esir edilmişlerdir. Rivayete göre kalede on altı bin muhafız vardı. Belgrad'ın zaptı üzerine büyük, küçük üçyüz top ele geçmiştir. Yürüyüş esnasında alnından kurşunla vurulup şehit düşen Rumeli beylerbeğisi Arnavud Mustafa Paşa'nın cesedi vezir-i azamın otağı önüne getirilip bizzat vezir-i azamın imametiyle cenaze namazı kılındıktan sonra yine bizzat Fazıl Mustafa Paşa tarafından kanlı elbisesiyle defnedilmiştir.

Belgrad muhasarası esnasında akına sevk edilen Tatar kuvvetleri karşı tarafa *Sirem* sahrasına geçip *Varadin* taraflarına kadar giderek iki binden fazla düşman askerini katlettikleri gibi kalenin zaptından sonra Kalgay Devlet Giray umum Tatar askeriyle *Sava nehrini* geçip *Esek* taraflarına kadar olan yerleri vurup nehirde de bazı gemiler elde etmişlerdir.

Belgrad'ın zaptından sonra hastalığı geçen Selim Giray Han evvelâ *Edirne'ye* gelip sonra da orduya iltihak etmiştir; bu sırada *Sava nehri* kenarındaki *Böğürdelen* (Sabaç) kalesi de elde edilmiştir; daha sonra Bosna beylerbeğisi Topal Hüseyin Paşa kapısı halkı ve eyaleti kuvvetleriyle *Esek* kalesini muhasara edip döğdü ise de yağan yağmurlardan metrisler su ile dolup yaya askeri hareketten kaldığından alınamadı.

Vezir-i azamın bu seferi esnasında daha evvel düşmanın eline geçmiş olan Tuna kenarındaki *Vidin* kalesiyle *Feth-ül-islâm, Hırsova* ve ikisi arasındaki *Şansi adası* — ki ıssız bir ada iken düşman tahkim etmişti — elde edilerek Tuna'nın Güney kıyısındaki yerler tamamen alındı.

Fazıl Mustafa Paşa, *Belgrad* kalesini iyice tamir edip içine yeter derecede asker, mühimmat ve zahire koydu. Kendisinden evvel Selim Giray'ı *İstanbul'a* yolladıktan sonra 15 Kasım'da *Belgrad'dan* hareket etti ve kırk gün sonra *Davudpaşa* sahrasına gelerek hastalığı sebebiyle oraya araba ile gelmiş olan padişah II. Süleyman tarafından kabul edildi ve

"Ben mükâfat etmeğe kadir değilim; Allah Teâlâ iki cihanda yüzünü ak etsin." iltifatına mazhar oldu.

Haziran 1691'de II. Macaristan seferine çıkan Fazıl Mustafa Paşa Sofya'dayken II. Süleyman öldü ve yerine II. Ahmed geçti (h.d 1691-95). Bu sırada geri çekilmekte olan Avusturya ordusu üzerine saldırıya geçen Fazıl Mustafa Paşa ihtiyatsız davranarak Kırım güçlerinin bulunmadığı bir sırada çarpışmak zorunda kaldı ve Salankamen Savaşı'nda Hakk'a yürüdü.

benzerler. Tehniye[1283] ederler. Allah Teâlâ Köprü-zâdeye ömürler versin. Anın eyyâm-ı devletinde[1284] zevk edelim diye göğüslerini gererek yürürler. Meşhurdur ki, Küffardan bir taife varmış ki, ehl-i İslâm kimileri galip gelse, esir olmaktan ölmek yeğdir dedikleri gibi ateşe ururlar[1285] imiş. Kiminin için-de cümlesi yanar imiş. Köprülü-zâde dahi aklını, amelini, rüşdünü ve ferase-tini cem edip cümlesiyle re'y etmiştir ki, eğer Mısrî beni Mehdî etmezse, başkasını tayin ederse o mehdiye bende olmaktan ölmek yeğ dir, diye kayın atama

(72b)

bu ateşi yaktırır. Bu kâfiri musallat eyledi. buğatı[1286] haramileri deryada ve karada oturdu. Kaynatamı ikad [1287] nâr musallat kıldı.

Ey Köprülü! Zalim Deccâl lâinsin, zalim iken ben ana mehdi ismini tesmi-ye[1288] etsem Allah Sübhânehü ve Teâlâ seni mehdi etmez. Zalim nasıl mehdi olur. Eğer Mısrî ben mehdi olurum, halk benim başıma toplansın desin der-sen, vallâhü'l azîm, dünyayı cümle harab ve viran etsin, sahip çıkmazım. Allah Teâlâ aciz değildir. Mülkünü bana ısmarlamadı. Bana ancak وَمَا عَلَيْكَ اِلاَّ الْبَلاَغُ demiştir. Tebliğinde kusur etmedim. Kolum kanadım yolundu. Yolun-muş doğana döndüm. Makdurumu [1289] bezl[1290] ve mechûd[1291] eyledim. Sarf eyledim. Onsekiz senedir, kuşağım çözüp yatmadım. Bir tatlı taam yemedim. Bir tatlı su içmedim.

لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ اِلاَّ مِنْ ضَرِيعٍ لاَيُسْمِنُ وَلاَ يُغْنِى مِنْ جُوعٍ [1292] Bu kadar seneden beri taamım

---

Fazıl Mustafa Paşa ileri görüşlü bir sadrazamdı. Merkezî yönetimde ve orduda yaptığı düzenlemelerin yanı sıra, ülke içindeki Hıristiyanların yaşam koşullarını iyileş-tirmek için büyük çaba harcamış, taşrada ayanların güçlenmesini önlemek amacıyla her bölgede Divan-ı Hümayun benzeri meclis-i ayanlar oluşturmuştur.

[1283] **Tehniyet**: Tebrik etme, kutlama

[1284] Vezirlik günlerinde

[1285] atarak

[1286] **Bugat:** (Bâgî. C.) Haksızlık edenler, âsiler, serkeş kimseler

[1287] **İkad:** Kuvvetlendirme, sağlam kılma

[1288] **Tesmiye:** İsimlendirme. Ad verme.

[1289] **Makdur:** Güç. Kuvvet. Kudret. Takdir olunmuş. Allah Teâlâ'nın takdiri. Daha evvelden takdir olunmuş

[1290] **Bezl:** Bol. Bol bol verme. Esirgemeden vermek

[1291] **Mechud:** (Cehd. den) Çalışmış uğraşmış, didinmiş, cehdetmiş. Kuvvet, kudret, güç

[1292] ***"Onlar için kuru bir dikenden başka yiyecek de yoktur. Ne besler ne açlıktan kurtarır."*** Gaşiye, 6-7

budur. Suyum hamim[1293] ve gussadır.[1294] Benim kadar tebliğ etmiş var mıdır. Hak ayan oldu. Yeter şimdiden geri hakka sahip çıkar, hayrolur. (26 Zi'l-kade Cuma 5833)

Bunda bir zaman asker çok idi. Kaç sene ulûfeleri [1295] gelmedi. Tamam, İslam askeri bunaldı. Sipahi[1296], yeniçeri, cebeci [1297] vesâir açlıktan bunaldılar. Küffara ikişer, üçer paraya bir gün akşamdan ırgatlık ederlerdi. Kimseyi döğüp elinden malını almazlardı. Kimsenin evine hırsızlığa girdiğini görmezlerdi. Vaaz ve nasihate

(73a)

Koyun tuza çıkar gibi çıkarlardı. O kadar zaruret çekerler ve hırsızlık etmezlerdi. Bu sefer ne oldu ki hırsız oldular. Vallah'ül azim. Emre imtisalen[1298] hırsızlık değildir. Benim kaynatam, 'Filan sen var bu işi işle dediği kimsedir, bu işi eden. Hâsılı bir kimsenin hatırına değerseniz ve zulmederseniz ancak bu vaazı (nasihati) yaz ki, zalim Köprüye i'lâm edin. Kaynatam sipariş ettiği ateşi yaktı. Mısrî bu haberi söyledi diye yazın, gönderin. Ne haber gelirse, ona göre amel edin. Zira bu iş dediklerim kaynatam dediklerinindir. Köprülünün emriyledir. وَالسَّلَامُ عَلَى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَى [1299]

Nasihat

Ey ağalar, beyler, paşalar, İslam askeri! Cümleniz birbirinize imanda ve İslam'da beraber olmanız gerektir ki, birbirlerinizle kardeş olasınız. Kendinizden küçücüğe baba olasınız. Kendinizden büyüğe oğul olasınız. Bir suçluyu getirdikleri zaman o âdemin suçuna bakın kürek ta'ziri[1300] mı lazım, hadd[1301]

[1293] **Hamim:** Sıcak ve kızgın su. Yakın hısım, soy sop. Samimi arkadaş.

[1294] **Gussa:** Keder. Tasa. Gam. Boğaza takılan yemek. Ağaç, diken

[1295] **Ulufe**: Yeniçerilere ve sipahilere dağıtılan maaş. Bir nevi hayvan yemi

[1296] **Sipahi:** Ask: Osmanlı askerlik teşkilâtında "Timar" namıyla öşür ve rüsumunu aldıkları araziye mukabil, harp zamanlarında kendi hayvanları ve kanunen götürmeğe mecbur oldukları silâhlı askerlerle birlikte sefere iştirak eden bir sınıf süvari askeri. Bunlar akıncılık, çapulculuk ve karakol hizmetlerini ifa ederler ve düşman karşısında piyadelerin muhafazasını te'min ettikleri gibi, icabında hücum işlerini de yaparlardı.

[1297] **Cebeci:** f. Eski Osmanlı İmparatorluğunun ordusunun zırhlı sınıfına mensub nefer.

[1298] **İmtisalen**: Bağlı olarak, imtisal ederek, uyarak, tâbi olarak.

[1299] ***Kurtuluş, hidayete uyanlarındır."*** Tâ-Hâ: 47***"***

[1300] **Ta'zir**: Siyaset. Tehdit etmek. Tazim ve tathir. Temizlemek ve hürmet etmek. Lügatta red, icbar, tahkir, te'dib, hak üzere tevkif mânalarına gelen bu tabir, İslâm hukukunda: Hakkında muayyen bir şer'î ceza olmayan suçlardan dolayı ulülemr (hükümdar, padişah) veya vekili tarafından tatbik edilen cezalar hakkında kullanılır bir ıstılahtır.Ta'zirin meşruiyeti; Kitab ile, Sünnet-i Nebeviye ile ve icma-i ümmet ile sabittir.Ta'zir; dövmekle, hapisle, hattâ katil ile olabileceği gibi azarlama, sert lakırdı

mi lazım, adamına göre gerekir. Bazı âdil arz ehli vardır ki, ona **'niçin ettin? Sana düşmezdi'** demek, onu dövmekten etkilidir. Ona ta'zir o kadar yeter. Bazına üç gün, bazısına yedi gün, bazısına dokuz, bazısına daha ziyade otuzdokuzuna dek kırka varmak gerek.

وَتِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللّٰهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ [1302] Sen Allah Teâlâ'dan gayretli değilsin. Bütün halktan Allah Teâlâ

(73b)

gayretlidir. Gayretinden haramın gizlisini aşikâresini haram eyledi. Zinaya ve içki içmeye hadd tayin eyledi. Allah Teâlâ'nın haddinden her kim ziyade ederse o kimse zülmü kendine etmiş olur. O zülüm sonunda kendi başına uğrar. Bir vech ile ki kendinden olduğunu bilmez. Hayrola. (26 Zi'l-kade Cuma 5833)

Bazı münkirler dermiş ki, bizim aşikâre işlediğimizi bilir, gizli olanı bilmez derlermiş. Allah Sübhânehü ve Teâlâ onları tekzib[1303] eder.

وَلَكِنْ ظَنَنْتُمْ اَنَّ اللّٰهَ لَا يَعْلَمُ كَثِيرًا مِمَّا تَعْمَلُونَ وَذَلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذِى ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ اَرْدَيكُمْ فَاَصْبَحْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ [1304] bu tekzib, tekzib-i kavlîdir.[1305] Lakin bin seneden sonra ayına gününe muvafık acayip tarihler ile esmâ-i Kur'ân-ı Kerim'in şehadeti isbatı tamdır, şüphe kalmamıştır. Bu isbatı eden اللّٰه سْطُور الْقَلَم نون Allah Sübhânehü ve Teâlâ yemin ederek buyurdu ki, نٓ وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ مَا اَنْتَ بِنِعْمَةِ

veya bakış veya herhangi bir tavır ve vaziyet ile de olabilir. Dövmek suretiyle olan ta'zir, otuzdokuz değnekten fazla olamaz. Bir kavle göre para almak suretiyle de ta'zir câizdir.

[1301] **Hadd:** Hudut. Çizgi. Sınır. Cürüm. Salahiyyet. Şeriatça verilen ceza. Derece. Son derece. Münteha. İnsana ârız olan şiddet ve titizlik. Def etme. Men etmek. Keskin. Sivri. Sert. Gergin. Man: Üç tasavvurdan ibaret olan kıyas. Ekşi. Tesirli, müessir

[1302] ***"Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, şüphesiz kendine zulmetmiş olur."*** Talak, 1

[1303] **Tekzib:** yalanlamak, bir işe inanmayıp inkâr etmek, yalan olduğunu söylemek.

[1304] ***"Lâkin zannetmiş idiniz ki Allah yaptıklarınızdan bir çoğunu bilmez. İşte rabbınıza beslediğiniz o zannınız sizi helâke sürükledi de hüsrana düşenlerden oldunuz."*** Fussilet, 22- 23

[1305] Sözde yalanlama

رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ[1306] hırsız benim kaynatamdır. Lakin fermanlı hırsızdır. Hakkından sizler gelmeye kadir değilsiniz. Allah Teâlâ buyurdu ki;

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ وَمَا اَدْرٰيكَ مَا الطَّارِقُ اَلنَّجْمُ الثَّاقِبُ اِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ [1307]

Benim kaynatam Tarık tır. Bir Tarık tır ki, اَلنَّجْمُ الثَّاقِبُ ***(karanlığı delen yıldızdır).***cemi elemde olan nüfusun üzerine hafîzdır.[1308] Yani

(74a)

Hepsi ona mahkûmlardır. En üstünü ve en alçağı ona itaat ederler. Onun hakkından siz nice gelirsiniz. (siz bile gelemezsiniz)

Fasıl

Kur'ân-ı Azîm bütün ehli imanın hem kulağı, hem gözü ve cildidir. Allah Sübhânehü ve Teâlâ bütün gizli ve âşikâre olanı bilir. Bin seneden sonra olacak olayı ayına, gününe uygun tarihleri ile Kur'ân-ı Azîm'e şehâdet ettirir. Bu şehâdeti kabul edin diye ferman eder. Hâkim İslam ehli ise kabul eder. Etmez ise Müslüman değildir. Hadis-i şerifte القرآن شافع و مشفع و ما حل مصدق [1309] yani Şefaati kabul ve şikâyeti tasdik olunur. Allah Teâlâ buyurdu ki; كُلَّمَا اَوْقَدُوا نَارًا =2287 [1310] kaynatam ibtida geleli لِلْحَرْبِ اَطْفَاهَا اللهُ = 1489 [1311] kayna-

---

[1306] ***"Nun ve kalem ve ehli kalemin satra dizdikleri ve dizecekleri hakkı için Sen rabbının ni'meti ile mecnun değilsin"*** Kalem, 1-2

[1307] ***"Gökyüzüne ve târıka (sabah yıldızına) yemin ederim. Târıkın ne olduğunu nereden bileceksin? (O, karanlığı) delen yıldızdır. Hiç kimse yoktur ki üzerinde bir koruyucu, bir denetleyici bulunmasın."*** Târık, 1-4

[1308] **Hafîz:** Esirgeyen. Koruyan. Muhafaza eden. Muhafız **Hâfız:** Alçaltıcı. İnsana haddini bildiren. Rahatta olan

[1309] ***"Kur'ân-ı Kerim şefaatçi ve şifâ vericidir. Şefaati kabul ve şikâyeti tasdik olunur"***

Hz. Ali kerreme'llâhü veche anlatıyor: "Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdular ki:

"Kim Kur'ân'ı okur, ezberler, helâl kıldığı şeyi helâl kabul eder, haram kıldığı şeyi de haram kabûl ederse Allah, o kimseyi cennete koyar. Ayrıca hepsine cehennem şart olmuş bulunan âilesinden on kişiye şefaatçi kılınır." (Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân 13, 2907 H.)

[1310] ***"Savaş ateşini ne zaman körükleseler"*** Mâide, 64

tam sonra geleli وَيَسْعَوْنَ فِى الْاَرْضِ فَسَادًا وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ[1312] sonra kaynatam dördüncü olalı. Bu ayet üç tarihli ile şahadet etti. (Hesabı) Verir ki dünkü hırsızlık ateşi yakan kaynatamdır. Başkası değildir. (26 Zi'l-kade Cuma 5833)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنْفَكِّينَ حَتَّى تَاْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ رَسُولٌ مِنَ اللّٰهِ يَتْلُوا صُحُفًا مُطَهَّرَةً فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ[1313]

Ayetteki mie (yüz sayı değeri isimler) ve binlik müdgamlar şu şekilde

ذال را تا شين را كاف كاف تا تا تا با يا تا را تا ها ها را تا تا يا با قاف تا =3344 $\frac{2434}{10}$ 50

Edirne seferine yarın adedi budur. Bu dört ت ت ت ت yı oku. Beyyinem (delilim) budur. Bu gün yazgılarımdır.[1314]

(74b)

İmam Ali radiyallâhü teâla anh buyurdu ki;

801

سمي نبي الله نفسى فدآؤه فلا تخذلوه ما نبي و عجلوا

257 2260

فاء لام تا خا ذال لام واو هاء واو عين جيم جيم لام واو اليف ....10 ...170 .....27 2289 yine يا اليف

Kaynatam ibtida geleli oluk ve iki yüzlük dört birlik dört isimler ile 444 257 701 hırsızlık günü bu kadar idi (2289) bu kadardır beyitin manası.

Mısrî سمي نبي الله der anı tahkir etmek sözünü tasdike acele edin. meddâhına nifak eyleme. Hediye göndermeyi terk edin ancak sözünü hak

---

[1311] ***"Allah Savaş ateşini söndürmüştür.*"** Mâide, 64

[1312] ***"Yeryüzünde bozgunculuğa koşarlar. Allah bozguncuları sevmez.""*** Mâide, 64

[1313] ***"Apaçık delil kendilerine gelinceye kadar ehl-i kitaptan ve müşriklerden inkârcılar (küfürden) ayrılacak değillerdi. (Bu delil), Allah'tan gelen bir rasüldür, peyderpey tertemiz sahifeler okur. O sahifelerde en doğru hükümler vardır."*** Beyyine, 1-3

[1314] Kader, mukadderat

bilmek demek olur. Yine Hz. Ali radiyallâhü teâla anh

اذا بلغ الزمان عقيب صوم ببسم الله فالمهدیّ harflerin isimlerini ikiyüzlük olanların

dışında $\frac{\overset{2194}{91}}{2289}$ bu sahihlerin hepsinden sahih (doğru) oldu. Kaynatam küllüli bu

gün adedi budur. Bin الف عقیب صوم deki başka bir yön اذا بلغ الزمان عقیب صوم harflerin isimleri değeri ikiyüzsüz olanlar hemziye Hutbe-i Süleyman'a[1315] yarın günlerin adedi budur.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيم

الم غُلِبَتِ الرُّومُ فِى اَدْنَى الْاَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ فِى بِضْعِ سِنِينَ [1316]

Bütün isimler hemzeliler ile $\frac{\overset{2000}{1196}}{3196}$ bizim Osman öleli tamam bu geceye bu

kadar olur. س اء اء ه س س ه =196 bu gün bizim Osman tamam بِضْعِ سِنِينَ dir. Dokuz sene tamamdır. Her üç sene 1065 gündür. Dokuz sene 3195 bu kadar olur. سَيَغْلِبُونَ فِى بِضْعِ سِنِينَ toplamı 2290

(75a)

Kaynatam müfsid ibtida küllüli bu gün adedi budur. Allah Teâlâ buyurdu ki; فَاِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِى فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ [1317] zat isimsiz=702, değeri ikiyüzsüz

761 ta فاقین tamam dördüncü olalı dünkü tahikikde bu kadar eder. Bu kadardır. Ruh nefh olduğuna zerre kadar şüphe kalmadı. Köprünün inkarı mekâbire kuru inattır. O kadar Mısriye inanmış yok iken yine tecahül[1318] edip Kösec[1319] sipahi inkâr ettirdi. Başka bir yönden فَاِذَا سَوَّيْتُهُ =702 kaynatamı dör-

---

[1315] Cuma hutbeleri padişah adına okunduğu ve II. Süleyman dönemi olduğundan.

[1316] ***"Elif, Lam, Mim. Rum mağlûb oldu Arzın yakınında, maamafih onlar bu mağlûbiyyetlerinin arkasından bir kaç sene içinde muhakkak galebe edecekler bir kaç yıl içinde"*** Rum, 1-4

[1317] ***"Onu tamamlayıp, içine de ruhumdan üfürdüğüm zaman, derhal ona secdeye kapanın!"*** Sâd, 72

[1318] **Tecâhül:** bilmezlikten gelme,. Bilmiyormuş gibi yapma.

[1319] Köse

düncü kere ispat ile olalı bu gün aded budur. سَوَّيْتُهُ = 702 Ey Köprü irade harf …. ziyade olmaz. Yani bu aded olduğu güne müsavi bulunduğu tesviyedir. Bu tesviyeyi [1320] gördüğünde mümin olanlar kabul ederler. Etmeyen kendi bilir. (28 Zi'l-kâde Pazar 5825)

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ اِذَا جَاءَ نَصْرُ اللهِ وَالْفَتْحُ وَرَاَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِى دِينِ اللهِ اَفْوَاجًا فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ اِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا [1321]

Değeri ikiyüzsüz zat isimler= 2286 olalı yarın yarın aded budur. فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ اِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا الف واو واو تا نون نون را غين تا با با را يا يا خا تا تا را زال = 5050/5052

Köprüzâde ihtifa[1322] edeli bu gün adedi budur. Fetha illet-i eza= 702 budur. Kaynatam ihtifa dört kere ihtifa her bilindikçe bir dahi oldu. Yoluna inanaydı diye. Mısrî ise dünya halkını şahitler getirse inanmak ihtimali olmadığından dördüncü kere olduğuna beş kere……[1323]

Şuhudu adul [1324] getirdi. Sonra olalı bugün aded اِذَا = 702 budur. bir isbâtı dahi الف سين واو واو يى يى هى [1325] فَاِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِى فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ = 702 işte bu tesviyede ruh nefh[1326] olunduğu ayetle sabittir. Bu ayeti bir kere de başka bir vecihle gelmiş idi. Onda راء جيم bile alınırdı dememiş idim. Bu kerre zamime[1327] yoktur. Bilâ-zam ve bilâ-te'vil bi-şey'i tahakkuk üzeredir. Biri ihtifâ-i Köprü'ye, biri kaynataya sure-i şerifenin mietinden (yüz

---

[1320] **Tesviye:** düzleme, canlıların âzâlarını güzel, düzgün ve tertipli yaratma.
[1321] ***"Allah'ın yardımı ve fetih geldiğinde, insanları bölük, bölük Allah'ın dinine girerlerken gördüğünde. Rabbini öğerek tesbih et, O'ndan bağışlanmanı dile, çünkü O, tevbeleri çok kabul edendir."*** Nasr, 1-3
[1322] **İhtifa:** Gizlenme. Saklanma.
[1323] Buradan sonra sayfalar eksiktir. Bu kalan kısım (Köprülüzade Mustafa Paşa'ya Gönderilen Mektup / Muhammed b. Ali el-Malati Niyazi Mısri 894.35 Süleymaniye Kütüphanesi- Hacı Mahmud Efendi – 003346)
[1324] Adil şahidler
[1325] ***"Onu tamamlayıp, içine de ruhumdan üfürdüğüm zaman, derhal ona secdeye kapanın!"*** Sâd, 72
[1326] **Nefh:** Rüzgâr esmek. Güzel kokunun yayılması. Kokmak. Vurmak. Def'etmek, kovmak. Vuruşmak, kat'etmek
[1327] **Zamime:** Ek, ilâve. Artırma, katma, ekleme.

sayılı harflerden) maadası (diğerleri) esmâ-i elfiye[1328] olmak üzere Mısrî adedi üzerindedir. Mısrî dahi, 350 dir. Bu iki tarihlerin tesviyesi fethi mutlaktır. Bir fetihdir nâm ve şânı belirmez. Zira mutlaktır hele bil, aslı asla müncerdir, mev'ud[1329] değildir. Bizim Hakk'la veresiye[1330] pazarımız yoktur. Pazarımızdan razıyız. Köprü ne derse desin. 5 Zi'l-kaade 6522 evâhiru Enâm

بســم الله الرحمن الرحيم

يوم يأتى آية الحسين بطلوع　　يَوْمَ يَاْتِى بَعْضُ اٰيَاتِ

اسمائها موافقة باسميهما　　رَبّكَ لاَ يَنْفَعُ نَفْسًا

يغرب الايمان الاول ما عدا　　اِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ

الماتين في قوله تعلى　　مِنْ قَبْلُ اَوْ كَسَبَتْ فِى

بَعْضُ اٰيَاتِ رَبّكَ　　اِيمَانِهَا خَيْرًا قُلِ انْتَظِرُوا

وكذالك ايمانها ما عدا المأتين　　اِنَّا مُنْتَظِرُونَ و مع

وكذالك قا المدغمة مع اسمه　　اسمى المدغمتين حسين

118

=128 Hüse- وكذالك خَيْرًا zam olunca خا حاء واو الف همزية olur $\frac{10}{108}$ انْتَظِرُوا خَيْرًا

yin adedi hasıl olur. $\frac{\substack{88 \\ 30}}{118}$ İkiyüzlü isimlerden diğeri ile Hasan hasıl olur. $\frac{\text{المأتين}}{\text{ى ى ى}}$

فِى $\frac{\text{انْتَظِرُوا}}{30}$ bu ayet şehadet eder ki, (حسن) (حسين)Hasan ve Hüseyin hak nebi olduklarına inanmayanın evvelki imanı menfaat vermeye. Tâ ki bunlara iman getirinceye imanlarının kendilere menfaatı olmaya.

[1328] Bin sayı değerli isimler

[1329] **Mev'ud:** Söz verilmiş. Vaadedilmiş. Vâdeli. Vadesi muayyen ve mukadder olan. Evvelden takdir olunmu

[1330] **Veresiye:** *zarf* 1 . Karşılığı sonra ödenmek üzere: 2. Mecaz Özensiz, gönülsüz, önem vermeden.

بَعْضُ اٰيَاتِ رَبِّكَ adedi (حسين)Hüseyin adedi buna şahiddir. Tarihler bunların hak nebi olduklarına şahid-i adildir.

Ey Kavmi Vâni! Haberim yoktur.(deme) Dört semâvî kitap menfaat vermez. İmanı menfaat vermeyince menfaat nerede olur. (Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin) Hatemiyetine mâni olur derlerse, mani değildir. Belki daha kuvvet verir, Allah Teâlâ buyurdu ki;

وَمَثَلُهُمْ فِى الْاِنْجِيل كَزَرْعٍ اَخْرَجَ شَطْئَهُ فَازَرَهُ ***"onların İncil'deki meselleri (vasıfları) ise bir ekin gibidir ki, filizini çıkarmış, sonra onu kuvvetlendirmiş,*** [1331]

(حسن) (حسين) Hasan ve Hüseyin (شَطْأً زَرْعٍ)

محمد صلى الله تعلى عليه و سلم وعليهما اجميعن

(حسن) (حسين) kendi cüzleridir. Zirât-ı şad'i[1332] aslına (başağa=Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem) kuvvet olur ve mani olmaz. Hususiyle kendilerine iman getirenlere va'di kerim vardır.

فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَى عَلَى سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ ***sonra da sakları üzerine yükselmiş (istikamet almış) ekincilerin hoşlarına gidiyor, onlar ile kâfirleri öfkelendirmek için."*** [1333] وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَاَجْرًا عَظِيمًا

"Allah Teâlâ, onlardan imân edip sâlih sâlih amellerde bulunmuşlar için bir mağfiret ve pek büyük bir mükâfaat vaad buyurmuştur." [1334]

Ey Kavmi Vânî! يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ [1335] mehdine nazar edin لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ [1336] zemmine dahi nazar eden öfkeye düşen kâfirler cemaatinden olmuş olur. Cami-i Sağir isimli hadis kitabında

البشير النذير على ان نبوة الاولاد لا تنافى في الختمية Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve

[1331] Fetih, 29
[1332] Filizlerin ziraatı
[1333] Fetih, 29
[1334] Fetih, 29
[1335] ***"ekincilerin hoşlarına gidiyor"***
[1336] ***"onlar ile kâfirleri öfkelendirmek için."***

sellem buyurdu ki; لو عاش ابراهيم لكان مصديقا نبيا ***"Eğer o yaşasaydı nebi olurdu" şeklinde haberler rivayet edilmektedir.***

Buhari, İbn Ebi Evfa'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemden sonra bir nebinin gelmesi mukadder olsaydı, oğlu yaşardı, ama ondan sonra nebi yoktur"[1337] $\frac{\text{جمعه}}{656}$ Zi'lkâde

Mesâbih isimli kitabın hadislerinde Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

ستة لعنتهم و لعنهم الله و كل نبي مجاب الزائد في كتاب الله و المكذب بقدر الله و المتسلط بالجبروت

ليعز من اذل الله و يذل من اعز الله و المستحل لحرم الله و المستحل من عترتي ما حرم الله و التارك لسنتي

Beyhâki Aişe radiyallahü anhaden senediyle beraber Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem şöyle buyurduğu rivayet eder:

"Şu altı kişiye, Allah Teâlâ ve duası makbul olan nebiler lanet etmiştir:

1-Allah Teâlâ'nın kitabına ilavede bulunan,

2-Allah Teâlâ'nın kaderini yalanlayan,

3-Zorla musallat olarak Allah Teâlâ'nın aziz kıldığı kimseyi zelil, zelil kıldığını da aziz eden,

4-Allah Teâlâ'nın haramlarını helal kılan,

5-Allah Teâlâ'nın yakınlaşmasını haram kıldığı helal kılan,

6-Sünnetimi terk eden." [1338]

Yezid melundur, İmam Hasan aleyhisselâm müstahildir. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin lanet ettiğine biz dahi lanet ederiz. Her yezide lanet etmezse yeziddir. Allah Teâlâ helal edenlere lanet etsin.[1339]

[1337] Buhârî, Edeb, 109; İbn Mâce, Cenaiz, 27; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III/133.

[1338] Camiu's Sağir:4660; Daifu'l Sağir: 3248; Tahricu'l Mişkat: 1095; Tahricu's Süne: 44; Feyzu'l Kadir: 4/96. Taberani Evsat: 11/398; Müstedrek: 1/36; 4/90.

[1339] Hadis kitapları telif edilmeye başlanıldığında çok sıkça karşılaşılan uydurma rivayetler son dönemlere doğru azalma göstermiştir. Lakin keşf ehli gibi (Niyâzî-i Mısrî kuddise sırruhu'l-aziz) bazı şeylerde ısrar etmeleri, mesela Hasaneyn'in nübüvveti gibi durumlar, aslında ehl-i beytin uğradığı eziyetteki, günahkârların haddini aşmasıdır ki, insanların vicdanı tahammül seviyesinde dahi kalamamış akidede ifrada gitme halini almıştır. Fakat görülen bu ifrat mesabesinde olan akideler dinin yıkıma sebebiyet vermesinden çok kuvvetlenmesi yönünde etkili olması da ayrı bir garip durumuda meydana getirmiştir.

Neticede, Hadislerin uydurulması ile mücadele edenler sonunda hadisleri inkar etmeye, hadisleri savunmada ileri gidenlerde uydurulan hadisleri kabullenmede ileri gitmişlerdir. Bu durum aslında ifrat ve tefrit arasında İslâmın kudretini artırmıştır. Çünkü insanların nefislerinin bir konuda aşırıya gitmesinde ilâhî yönün kuvvetinden daha fazla etkili olduğu görülmüştür. Mesela, hayalinde din adına oluşan fikir, Kur'ân-ı Kerim ve sahih hadisten daha kavi olmuştur. Çünkü her insanın anlayışı kadar ifade tarzına ulaşan hadisler bile Kur'ân-ı Kerim'den daha fazla etkili olması psikolojik bir nedendir. Bu türlü anlayışlar içerisinde dinin kuvvetlenmesi genellikle inancın ulaşılmaz burçlarındaki umdelerin anlayışlara düşen akslerinin şualarından başka bir şeyde olmamıştır.

Kim demiş haram nedir bilmez Hayyam?
Ben haramı helâlı karıştırmam:
Seninle içilen şarap helaldir,
Sensiz içtiğimiz su bile haram.

[Mevzu (Uydurma) Rivayetler

Mevzu: Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem aleyhine yalan olarak uydurulmuş hadistir.

Hükmü: Reddedilmesidir. Böyle bir rivayeti ancak ondan sakındırmak maksadıyla uydurma olduğu açıklanarak zikretmek caiz olur. Çünkü Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur:

"Her kim yalan olduğunu gördüğü bir hadisi benden diye naklederse o, yalan söyleyenlerden birisidir." (Muslim)

Hadisin uydurma olduğu bir kaç yolla bilinebilir. Bazıları:

1- Hadisi uyduranın bunu itiraf etmesi

2- **Hadisin akla aykırı olması. Mesela, iki çelişkili hususu birarada sözkonusu etmesi, imkânsız bir şeyin varlığını dile getirmesi yahut vacip (var olması zorunlu) bir şeyin varlığına aykırı ifadeler taşıması ve benzeri hususlara aykırılığı.**

3- Dinde kesin olarak bilinen hususlara muhalif olması. Mesela İslam'ın rükünlerinden birisini kaldırması, faizi ya da benzer bir hükmü helal kılması yahut kıyametin kopacağı zamanı tayin etmesi yahut **Muhammed Sallallahu aleyhi vesellem'den sonra bir nebi gönderilmesinin mümkün olduğunu ifade etmesi ve buna benzer hususlar ihtiva etmesi.**

Uydurma hadisler pek çoktur.

Sünneti savunmak ve ümmeti sakındırmak amacıyla mevzu hadisler ile ilgili gerekli bilgileri vermek üzere hadis âlimleri pekçok eser telif etmişlerdir. Meselâ:

1-İbnu'l-Cevzî (vefatı 597 H.)'nin el-Mevzuâtu'l-Kübrâ adlı eseri. Fakat bütün mevzu hadisleri toplamadığı gibi mevzu olmayan hadisleri de mevzu göstermiştir.

2- Şevkânî (vefatı 1250 h.) el-Fevâidu'l-Mecmûa fi'l-Ahadîsi'l-Mevzûa. Mevzu olmayan hadisleri mevzu diye göstermek suretiyle bir çeşit gevşeklik göstermiştir.

3- İbn Arrak (vefatı 963 h.) Tenzihu'ş-Şeria el-Merfua ani'l-Ahbari'ş-Şenia el-Mevdua. Bu hususta yazılmış en kapsamlı kitaptır.

Hadis uyduranlar pek çoktur. Onların ünlü büyüklerinden bazıları:

Hâsılı, İmam Hasan ve İmam Hüseyin aleyhimesselâmın hak rasül olduklarını inkâr edenler bunların kanını helal kabul edenler yeziddir. Allah Teâlâ helal edenlere lanet etsin.

İmam Hasan ve İmam Hüseyin salavatullahi ve selamuhu aleyhima va afdalu's-Salavati ala ceddihima Muhammedin hatemi'n-nebiyyin, sallallâhü teâla aleyhi ve sellem ve ala cemî-il-enbiya'i ve'l-mürselin velhamdülillâhi rabbil âlemin.

Ey Münkir! Senin inkârına sebeb İmam Âzam rahmetullâhi aleyh bu sözüdür. ولم يلعن يزيدا بعد موت ***"Yezide ölümünden sonra lanet olmaz"*** ancak Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin lanet ettiğine bizde lanet ederiz. İmam-ı âzamın kelâmı ile Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin hadisi bir konuda cem olsa, birbirine muhalif olsa hangisine tâbi olmak gerekir? Hadi-

---

İshak b. Necîh el-Malatî, Me'nun b. Ahmed el-Herevî, Muhammed b. es-Saib el-Kelbî, el-Muğire b. Said el-Kûfî, Mukatil b. Ebi Süleyman, el-Vâkidî, İbn Ebi Yahya.

Hadis uyduranlar çeşit çeşittir.

1- Müslümanların akidesini ifsad etmek, İslâmı bozmak, hükümlerini değiştirmek isteyen zındıklar: Ebu Cafer el-Mansur'un öldürdüğü Muhammed b. Said el-Maslûb (haça gerilerek öldürülen) gibi. Bu Enes'den Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme merfû' diye şöyle bir hadis uydurmuştur:

"Ben peygamberlerin sonuncusuyum. Allah Teâlâ'nın dilemesi müstesnâ. Benden sonra nebi gelmeyecektir." (Bu hadis

Abdu'l-Kerim b. Ebi'l-Avcâ' da bu kabildendir. Bunu da Abbasî emîrlerinden birisi Basra'da öldürmüş ve öldürüleceği vakit şunları söylemiştir: **"Ben aranızda haramı helal, helali de haram kıldığım dört bin hadis uydurdum."**

2- Halife ve emirlere yakınlaşmak isteyenler.

3- Avama yakınlaşarak gözlerine girmek isteyenler. Bunlar avamı teşvik yahut korkutmak ya da mal yahut mevki elde etmek amacıyla garip şeyleri zikrederlerdi. Mescidlerde, toplantılarda dehşete düşülecek şekilde garip şeyler anlatan kıssacılar bu kabildendir.

4- Dinî hamaset sahipleri de İslâm'ın faziletli gördüğü işler, bununla alakalı hususlar, dünyaya karşı zâhid davranmak ve buna benzer hadisler uydurmuşlardır. Maksatları ise insanların dine yönelmelerini, dünyaya karşı da zahid olmalarını sağlamaktır. Merv kadısı Ebu Asme Nuh b. Ebi Meryem gibi. Bu tek tek Kur'ân surelerinin faziletleri hakkında bir hadis uydurmuş ve şöyle demiştir: **"İnsanların Kur'ân'dan yüz çevirdiklerini Ebu Hanife'nin fıkhıyla, İbn İshak'ın Meğazisiyle uğraştıklarını gördüm."** Bu sözleriyle, bu hadisi bundan dolayı vazettiğini (uydurduğunu) söylemektedir.

5- Bir mezhep, bir tarikat, bir şehir, bir önder ya da bir kabileye taassubla bağlanarak, taassubla bağlandığı şeyin faziletlerine ve onların övülmesine dair hadisler uydurmuşlardır.] (Muhammed Salih el-Useymîn, Hadis Usûlüne Giriş, s. 14)

se tâbi olmak farzdır. Zira müçtehide hata etmek olur. Fakat Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem vahy ile söyler. Hata eylemez hali ondadır. İmam Âzamın yezide lanet etmeyin dediği gerçi hata ile değil idi, medâr [1340] idi. Yezîdiler (Emeviler) kuvvetli idi. Şerlerinden sıyanet[1341] ile dedi. Mudâra[1342] haktır, neylesin. Onlara kadı olmayı da kabul etmedi. Hapiste can verdi. rahmetullâhi aleyh rahmeten vâsia.

Ey Münkir! Eğer inkârın garz[1343] ile olmasa, insaf ile olaydı, hak gün gibi zuhur ettiğinde canla kabul ederdin. Lakin sizin inkârınız haset ve inat inkârıdır. Ona çare yoktur, kabul etmezsiniz. وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللّٰهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ ***"Bir kimseye Allah nûr vermemişse, artık o kimsenin aydınlıktan nasibi yoktur."*** [1344]

Allah Teâlâ o kişiye rahmet etsin ki, bu meclisi yaza vardığı meclislerde ulemaya göstere, muttasıf olanlar çoktur, kabul ederler.

Yunus suresinde قُلْ بِفَضْلِ اللّٰهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذٰلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ***"De ki: Ancak Allah'ın lütfu ve rahmetiyle, işte bunlarla sevinsinler. Bu, onların (dünya malı olarak) topladıklarından daha hayırlıdır."*** [1345] $\frac{\text{ل ب ف ا ه}}{118}$ قُلْ بِفَضْلِ اللّٰهِ

da ayetinin kalan kısmının tekrar etmeyen harfleri 118 dir. Hasan (حسن :118) sayısı hâsıl olur. وَبِرَحْمَتِهِ esmâ-i rahmet budur. $\frac{\text{ی م ح ی}}{128}$ Hüseyin (حسين:128) adedi olur. Şimdi Kur'ân-ı âzim bunlar ile mesrur olun ki, size cemî maldan ve ilimden bunlara iman hayırlıdır, dediği bunlara ta'zime kâfidir. Mısrî'nin itikadı

اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمدًا رسول الله و اشهد ان الحسن و الحسين سبطاه رسولان من رسول الله صلوات الله و سلامه عليهما افضل الصلوات رسولان من رسول الله صلوات الله على

[1340] **Medar:** Sebeb, vesile.

[1341] **Sıyanet:** Koruma veya korunma. Himaye veya muhafaza.

[1342] **Müdara:** Dost gibi görünme. Yüze gülme. Başkalarının fikirlerine uyarcasına hareket etmek. Sulh ve salâh üzere bulunmak. (Meşru bir surette ve iyi bir netice için yapılan müdârâ memduhtur. Fena bir netice için ise, kötüdür; İslâmlığa yakışmaz, İslâm onu men'eder.) (Bak: Mümaşat)

[1343] **Garz:** Doldurmak. Noksan etmek, noksanlaştırmak

[1344] Nur, 40

[1345] Yunus, 58

جدهما محمد خاتم النبيين صلى الله تعلى عليه و سلم وعلى جميع الانبياء و المرسلين وآلهم و

صحبهم اجمعين و الحمد لله رب العالمين

“Eşhedu en lailahe illallah ve eşhedu enne Muhammeden resulullah, ve eşhedu enne'l-Hasene va'l-Huseyne sibtahu, resûlâni min resulillahi salavatullahi ve selamuhu aleyhima va afdalu's-Salavati resûlâni min resulillahi salavatullahi ala ceddihima Muhammedin hatemi'n-nebiyyin, sallallâhü teâla aleyhi ve sellem ve ala cemî-il-enbiya'i ve'l-mürselin ve âlihim ve sahbihim ecmeîn velhamdü lillâhi rabbil âlemin” [1346]

Mısrînin hali Ankâ-i Mu’ribde şöyledir.

وهو من العرب لا من العجم ادوم الون اصهب اقرب من المطول منه الى القصر كانه البدر الازهر

اسمه عبد الله وهو اسم كل عبد الله الى قوله مرضي القول مشكور الفعل وهذا هو فاعلم عيسى بن مريم

عليه السلام فالتحق باصحابه وتميز في اترابه والتجت القرون بظهور السر المصون الى آخر ذكره رضى

الله عليه عنه فنظروا شهادة العنقاء فى حقه بقوله مرضيّ القول مشكورا وله الحمد

Ankâ’nın şahâdeti ile Mısrî razı olunmuş söz ve şükür edilmiş fiildedir. Kavmi Vâni katında münkir olduğu gam değildir. Zira onlar âdem değildirler, yeziddirler. Allah Teâlâ’nın laneti üzerlerine olsun.

Muhammed Niyâzî-i Mısrî
kaddese’llâhü sırrahu’l azîz

1346 ***“Allah Teâlâ'dan başka ilah olmadığına, Muhammed'in Allah Teâlâ'nın elçisi olduğuna, Hasan'la Hüseyin'in, O'nun torunları ve Allah Teâlâ'nın nebilerinden iki nebi olduklarına şehadet ederim. Allah Teâlâ'nın salât ve selamı her ikisine, salâtların en efdali iki rasulün dedeleri olan Nebilerin Hatemi Muhammmed sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz'e, bütün nebilere ve resullere olsun. Âline ve ashabına da olsun. Elhamdülillâhi rabbil âlemin”***

İÇİNDEKİLER